

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ძველი
ქართული სამართლის, რომანისტიკისა და
სამართლის ისტორიის ინსტიტუტი

გიორგი დავითაშვილი
(თავი III)

სულხან ონიანი
(თავი I, II, IV, V)

ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება თანამედროვე ბალსზაგო სვანეთში

2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული
ექსპედიციის სამეცნიერო-მოხსენებითი ანგარიში

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი – 2016

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს 2015 წლის 20-30 ივნისის ბალსზემო სვანეთის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის სამეცნიერო-მოსწავლელთა ანგარიშს.

პოზიტიური სამართლის პარალელურად სვანეთში კვლავ მოქმედებს გარკვეული წესები, რომლითაც წესრიგდება მოსახლეობაში წარმოშობილი სხვადასხვა შინაარსის დავები. ჩვეულებითი სამართალი ავსებს პოზიტიურ სამართალს და, მეტიც, ხშირ შემთხვევაში, განსხვავებულად და ამ კუთხისათვის დამახასიათებელი ორიგინალობით არეგულირებს ამა თუ იმ საკითხს. აღნიშნული სფერო შესწავლილია გასული საუკუნის განმავლობაში რამდენიმე ავტორის მიერ, მათ შორის, მ. კეკელიას 1968-1971 წლების საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დროს. ვინაიდან აღნიშნული ექსპედიციიდან სამ ათეულ წელზე მეტია გასული, ეს ქმნის წინაპირობას, რომ 2015 წელს მოძიებული მასალა საინტერესო შეიძლება აღმოჩნდეს შედარებითი ანალიზისათვის, კერძოდ – სვანური ჩვეულებითი სამართლის განვითარების დინამიკაში შესასწავლად.

სვანური ადამობრივი სამართლის შესწავლა მნიშვნელოვანია საერთო-ქართული ნიშნით, ვინაიდან იგი წარმოადგენს ქართული ადამობრივი სამართლის უძველეს პლასტს და თავისი არსებობის მრავალსაუკუნოვან ისტორიას გარკვეული მოდიფიკაციით კვლავ განაგრძობს XXI საუკუნის ქართულ რეალობაშიც.

საექსპედიციო მასალები მოძიებულ იქნა ბალსზემო სვანეთში, კერძოდ, მესტიის, ლატალის, ლენჯერის, მულახისა და უშგულის თემებში, ასევე, ბალსქვემო სვანეთის ეცერის თემში რესპოდენტთა გამოკითხვის გზით.

ნაშრომი განკუთვნილია იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტებისა და ქართული ჩვეულებითი სამართლით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

სარედაქციო ჯგუფი:

დავით ბოსტოლანაშვილი (მთავარი რედაქტორი)

გულიკო ფერაძე

თამთა მახარაძე

© გ. დავითაშვილი, ს. ონიანი

© გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016

ISBN 978-9941-25-080-4

შესავალი

ადამიანი სოციალური არსებაა, სოციუმი კი – ადამიანთა ერთობლიობა. სოციუმის წევრთა ურთიერთობას სამართლებრივი ნორმები აწესრიგებს, რომლებიც ქცევის სავალდებულო სტანდარტებს ადგენს. ამ სტანდარტების ნაწილი გაცნობიერებულად მიენოდება სოციუმის წევრს და შეგნებულად მართავს ინდივიდის ქცევას, ხოლო ნაწილი – გაუცნობიერებლად, თანდათანობით, მიჩვევისა და გამეორების გზით გადაიქცევა ინდივიდის მოქმედებათა წარმართველ ძალად. პირველის მაგალითია პოზიტიური კანონმდებლობის უამრავი ნორმა, რომელთა არსებობა, ასე თუ ისე, ცნობილია სოციუმის წევრთათვის და თითოეულ მათგანს გარკვეული წარმოდგენა აქვს იმის შესახებ, თუ რა სანქცია მოჰყვება ამ ნორმათა დისპოზიციით აკრძალული ქცევის განხორციელებას. გაუცნობიერებელი მართვის მექანიზმს კი, ძირითადად, კულტურა (სამართალი, მორალი, ზნეობა, რელიგია და ადათი – ერთობლივად) ქმნის: თითოეული ადამიანი იბადება მზა სოციალურ-კულტურულ გარემოში, სადაც იგი ბავშვობიდანვე ხედავს ქცევის სტანდარტებს, რომელსაც სოციუმის წევრები მისდევენ და თვითონაც უფროსებისადმი მიბაძვისა და ხშირი გამოყენების შედეგად იძენს ამ ჩვევებს. აღნიშნული პროცესია აღწერილი ქართულ ანდაზაში: „ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო“ – რჯული არის ის ნორმა, რომელიც ადამიანისათვის გაცნობიერებულად არის მიწოდებული, ხოლო ჩვეულება – რასაც ის გაუცნობიერებლად მისდევს და ასრულებს.

ჩვეულებითი სამართალი სოციალურ ურთიერთობათა მონესრიგების ერთ-ერთი საშუალებაა. დღეს იგი საზოგადოების გაცნობიერებული მართვის სფეროს ნაკლებად განეკუთვნება, მაგრამ საზოგადოების განვითარების ადრეულ ეტაპზე, როდესაც სახელმწიფო ინსტიტუტები არ იყო ძლიერი, ადათობრივი სამართალი დიდწილად ითავსებდა პოზიტიური სამართლის ფუნქციებს. მომდევნო პერიოდში სახელმწიფო ინსტიტუტების გაძლიერებამ და პოზიტიური სამართლის ნორმათა მნიშვნელობის ზრდამ გარკვეულ არტახებში მოაქცია ჩვეულებითი სამართალი, შეამცირა მისი მოქმედების არეალი და, საბოლოოდ, იგი დაემსგავსა მინისქვეშა მდინარეს, რომელიც შეიძლება ზედაპირზე არ ჩანს, მაგრამ – არსებობას კვლავ განაგრძობს.¹ ამის ნათელი მაგალითია სვანეთი,

¹ ვახდენტ პ. ზეპრის გამონათქვამის პერიფრაზს: "For some time the restor-

სადაც XXI საუკუნეშიც კი ადათობრივი სამართალი დიდ გავლენას ახდენს სოციალურ ურთიერთობათა მოწესრიგებაზე.

ისტორიულად სვანური ჩვეულებითი სამართლის სიცოცხლისუნარიანობას ხელი შეუწყო რამდენიმე ობიექტურმა ფაქტორმა, რომელთაგან აღსანიშნავია:

ა) სახელმწიფო ინსტიტუტების არარსებობა ან მათი სისუსტე – რაც არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელი კავკასიის მთიანი ნაწილისთვის იყო დამახასიათებელი არაერთი ასწლეულის განმავლობაში.

ბ) მკაცრი კლიმატი და მეურნეობის წარმოების ტექნიკური საშუალებების დაბალგანვითარებულობა – რომელიც დიდ ოჯახებად ცხოვრების აუცილებლობას და გვაროვნული ინსტიტუტების სიძლიერეს განაპირობებდა: რაც უფრო მრავალრიცხოვანი იქნებოდა სოციალური რგოლები (ოჯახი, საძმო, გვარი, თემ-სოფელი), მით მეტი იყო ინდივიდის ფიზიკური გადარჩენის ალბათობა. მით უმეტეს, არასეგმენტირებული ფართის (რაც ახასიათებდა სვანურ საცხოვრებელ კომპლექსებს²) პირობებში ბავშვობიდან ერთად აღზრდილი და-ძმები და ბიძაშვილები ერთმანეთს გაცილებით უფრო მეტად ახლობელ ადამიანებად თვლიდნენ, ვიდრე დღევანდელი ინდივიდები, რომლებიც რადიკალურად განსხვავებულ გარემოში იზრდებიან.

გ) კუთხური კარჩაკეტილობა – რომელიც მძიმე დალად აჩნდა გვიანფოდალურ პერიოდში სამეფო-სამთავროებად დანაწევრებულ საქართველოს, განსაკუთრებით კი, მის მთიან ნაწილს. მოქარავენე ცხოვრების წესი სვანებისთვის არ იყო დამახასიათებელი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი იბადებოდა, იზრდებოდა და, ფაქტიურად, მთელ ცხოვრებას ატარებდა ერთ ადგილზე, რომლის გარეთ ფიზიკური გადარჩენის საკითხი ეჭვქვეშ იდგა. ამას ემატებოდა სამეტყველო ენის ფაქტორი, რაც სვანური სოციაუმისადმი

ative justice stream was driven underground by our modern legal systems. In the last quarter century, however, that stream has resurfaced, growing into a widening river” – „გარკვეული დროის განმავლობაში თანამედროვე სამართლებრივი სისტემები აღდგენითი მართლმსაჯულების ნაკადულს აიძულებდნენ, მინის ქვეშ ედინა, მაგრამ უკვე საუკუნის მეოთხედია, რაც ნაკადულმა ზედაპირზე ამოინია და აპირებს, რომ ფართო მდინარედ გადაიქცეს.“ იხ. Hovard Zehr with Ali Gohar, *The Little Book of Restorative Justice*, USA, 2002, 62.

² იხ. ქალდანი ა., სვანეთის საცხოვრებელი კომპლექსები, დისერტაცია, თბ., 1973, 176.

ინდივიდის თვითიდენტიფიცირებას კიდევ უფრო ამძაფრებდა. უამრავი ადამიანისათვის სვანეთს გარეთ არათუ ცხოვრება, არამედ გარდაცვალების მერე ნეშტის უცხო მინაზე დასაფლავებაც კი უდიდეს ტრაგედიას წარმოადგენდა. არსებობს ფაქტები, თუ როგორ მიჰქონდათ მიცვალებულის ნეშტი უგზოობისა და უამინდობის მიუხედავად, რათა იგი სწორედ მშობლიური მიწისთვის მიეზარებინათ. გადმოსვენება ხდებოდა არა მარტო უცხოეთიდან, არამედ საქართველოს სხვა კუთხეებიდანაც კი და დღემდე ჯერ კიდევ უამრავი სვანი ცდილობს, რომ ახლობლის ნეშტი მაინც სვანეთში, საგვარეულო სასაფლაოზე დაკრძალოს მიუხედავად იმისა, რომ მთელს ცხოვრებას საქართველოს სხვა რეგიონში ატარებს. (235)³

ძველი სვანებისთვის წარმოუდგენელი იყო სვანეთს გარეთ ცხოვრება და სწორედ ამიტომ, თუკი ადგილი ექნებოდა დაპირისპირებას ორ ადამიანს (შესაბამისად, მათ ოჯახებსა და საგვარეულოს) შორის, არსებობდა სამი გზა:

ა) ერთ-ერთ მათგანს ფიზიკურად უნდა გაენადგურებია მეორე.

ბ) სუსტი ოჯახი ძლიერს გარიდებოდა და გადახვენილიყო სვანეთიდან – რაც სიკვდილის ტოლფასი იყო მაშინდელი ადამიანის აღქმით (გაძევება, როგორც სასჯელი, სწორედ ამ მსოფლმხედველობას უკავშირდება).

გ) ძალთა გარკვეული ბალანსის შემთხვევაში (როცა ვერცერთი მხარე მეორის განადგურებას ვერ ახერხებდა, ხოლო სვანეთის ტერიტორიის გარეთ ცხოვრება მათთვის წარმოუდგენელი იყო), უნდა დაედოთ ზავი. სწორედ ამ ზავის აუცილებლობის გაცნობიერებამ ჩამოაყალიბა ხალხური მედიაციის მძლავრი ინსტიტუტი.

რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ჩვეულებითი სამართლის მნიშვნელობა არ შემცირებულა, რასაც ხელი შეუწყო ოფიციალურ სასამართლო წარმოებაში მოსახლეობის უმრავლესობისათვის გაუგებარი რუსული ენის დამკვიდრებამ. აღნიშნულს ისიც დაემატა, რომ რუსული მმართველობა და რუსული სამართალი აღქმულ იქნა, როგორც მტრის მიერ თავსმოხვეული და სვანური ხასიათისთვის შეუსაბამო მოვლენა. ჩამოყალიბდა ე.წ. „გაუთქმელობის პრინციპი“, რომლის თანახმად, სირცხვილად მიიჩნეოდა პირადი მტრის განსასჯელად გადაცემა საზოგადო მტრისთვის: როდესაც სვანეთში რუსული მმართველობის მიერ

³ შენიშვნა: აქ და სხვაგანაც ფრჩხილებში მითითებულია წინამდებარე ანგარიშის დანართის გვერდები.

გაგზავნილი გამომძიებელი მომჩივან-მოპასუხესა და მოწმეებს დაიბარებდა, ყველანი ერთხმად დამნაშავის სასარგებლოდ აძლევდნენ ჩვენებას, რათა დამნაშავე რუსულ კანონს არ დაესაჯა და დავა სვანური ადათით მოგვარებულიყო.⁴ ასეთი დამოკიდებულება არც კომუნისტების პერიოდში შეცვლილა: საბჭოთა ციხეში მოხვედრა დამნაშავეს ადათობრივი სამართლით განსაზღვრული პასუხისმგებლობისგან არ ათავისუფლებდა და ციხიდან გამოსვლის შემდგომ დაზარალებულის ოჯახთან შერიგება აუცილებელი იყო (წინააღმდეგ შემთხვევაში, ადგილი ექნებოდა შურისძიებას). (27)

დრომ თავისი გაიტანა და ბოლო ასწლეულის განმავლობაში ადათობრივი სამართლის სიცოცხლისუნარიანობის მრავალი საფუძველი შეირყა:

დიდ ოჯახებად ცხოვრების საჭიროება ტექნიკურ პროგრესთან ერთად ეტაპობრივად წარსულს ჩაბარდა. თუმცა, ყველაზე დიდი დარტყმა ამ ინსტიტუტს კოლექტივიზაციის პროცესმა მიაყენა: კოლმეურნეობების სისტემამ, მთის მცირემიწიანობის პირობებში, არა მხოლოდ არ გაამართლა, არამედ, ფაქტიურად, საერთოდ მოშალა არსებული სოციალური და ეკონომიკური ურთიერთობები. მან კერძო-მესაკუთრე გლეხის მრავალსულაიანი ოჯახი სახნავ-სათესისა და ტყის გარეშე დატოვა, საქონლის სულადობის ლიმიტი დაუნესა და ა.შ. კოლმეურნეობის არასწორი პოლიტიკა ცხენისწყლის ქალებში ტყის მასივების გაჩეხვა-ათვისებაში გამოვლინდა, რასაც მდინარის მიერ მიწის ჩარეცხვა, არნახული წყალდიდობები და სტიქიები მოჰყვა და ისედაც მწირი მიწა კიდევ უფრო შეამცირა. ენგურის ხეობაში კი კაშხლის მშენებლობამ მოსახლეობის აყრა და მთელი ზემო სვანეთის კლიმატისა და ჰიდრო-მეტეოროლოგიური პირობების ცვლილებები გამოიწვია.

ნეგატიურ მიზეზებთან ერთად (როგორიც იყო სტიქიური უბედურებები), სვანების ბარად განსახლებას ზოგიერთმა პოზიტიურმა მიზეზმაც შეუწყო ხელი, რომელთა შორის შეიძლება დასახელდეს უმაღლეს სასწავლებლებში მთის მოსახლეობისათვის გარკვეული შეღავათების დანესება – განათლების მიღების სურვილით ქალაქში ჩასული ახალგაზრდების უდიდესი ნაწილი ბარშივე დაოჯახდა და საცხოვრებლად დარჩა. ასე თანდათანობით შეირყა სვანეთს გარეთ დასაფლავების შესახებ შეხედულებები და სხვაგან ცხოვრებისა და დაკრძალვისადმი დამოკიდებულება გაცილებით ლოიალური გახდა.⁵

⁴ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 91-94.

⁵ საგვარეულო სასაფლაოზე მიცვალებულის დაკრძალვის მრავალსაუკუნო-

ერთ-ერთი მთქმელის სწორი შენიშვნით, ადრე ოჯახში 50 კაცის წინაშე აცხადებდნენ განაჩენს და მთელი ოჯახი იყო შერცხვენილი, მთელი ოჯახი ცდილობდა, სამომავლოდ თავიდან აერიდებინა მსგავსი რამ. (158) სახელმწიფოს არარსებობის პირობებში, სოციალური იძულებული იყო, კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპების შემოღებით შეეფერხებინა დამნაშავეს მოტივაციურ პროცესში წარმოქმნილი ჭიდილის უაყოფიო განვითარების ალბათობა: ის, შესაძლოა, საკუთარ თავს არ ზოგავდა, მაგრამ დაზოგავდა ოჯახის წევრს, რადგან ყველამ იცოდა, რომ მშობლების დანაშაულისთვის შვილი აგებდა პასუხს და ძმის საქციელისთვის – ძმა თუ ბიძაშვილი. ამიტომ ყველა ერთმანეთს აკონტროლებდა და გვერდშიც ედგა. შემდგომმა ცვლილებებმა, მათ შორის, საცხოვრებელი სახლის სეგმენტაციამ,⁶ ნათესაური კავშირების შესუსტება და შურისძიების ობიექტთა წრის საგრძნობლად შემცირება გამოიწვია. დღეისათვის შურისძიება მხოლოდ ოჯახის წევრებზე (ძმა, მამა, შვილი) ვრცელდება.

შესაძლებელია გამოითქვას ვარაუდი, რომ საკმაოდ ბევრი ინსტიტუტი, რაც ცოცხალ ყოფაში კვლავ დასტურდება, რამდენიმე ათეული წლის გასვლის შემდეგ ისტორიას ჩაბარდება. ამ მოსაზრებას არც გამოკითხული პირები ეწინააღმდეგებიან და სვანური ჩვეულებითი სამართლის ინსტიტუტების დაკნინების ერთ-ერთ მიზეზად XX საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან გავრცელებულ სენს – ე.წ. „შავი გაგების“ პრინციპების შემოღებასაც ასახელებენ, რომელიც კატეგორიულად ეწინააღმდეგება სვანურ ტრადიციულ ღირებულებებს. (75)

სახელმწიფო ინსტიტუტების გაძლიერება, გლობალიზაცია, მასობრივი მიგრაცია და სხვა ობიექტური კრიტერიუმები, ცხადია, თავიანთ ზემოქმედებას არც ამჟამად წყვეტს, მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც ის არის, რომ დღეს – XXI საუკუნის რეალობაშიც კი – სვანური ადამიანობრივი სამართალი კვლავ ცოცხალია და, გარკვეული ტრანსფორმაციით, მაგრამ არსებობას მაინც განაგრძობს, ხოლო 2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-

ვან ტრადიციას კიდევ ერთმა ობიექტურმა მიზეზმაც მიაყენა დარტყმა – მეორე მსოფლიო ომის დროს უამრავი ჯარისკაცი უცხოეთში დაიღუპა და უგზო-უკვლოდ დაიკარგა.

⁶ იხ. ჩართოლანი მ., ახალი ტიპის საცხოვრებელი ნაგებობები სვანეთში 1961 წლამდე, სვანეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, მეცნიერება, თბ., 1970, 43, 68.

ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დროს გამოკითხულ რესპოდენტთა უმრავლესობა თავად წარმოადგენს ჩვეულებითი სამართლით ხელმძღვანელ მომრიგებელ-მოსამართლეს.

მათ მიერ მონოდებული ცნობები 4 ნაწილად შეიძლება დაიყოს:

ა) ბალსზემო სვანეთში ამჟამად მოქმედი ადამიანობრივი ნორმები, რომელიც რესპოდენტებს უშუალოდ გამოუყენებიათ კიდეც თავიანთ სამედიცინო პრაქტიკაში;

ბ) ამჟამად მოქმედი ნორმები, რომელიც რესპოდენტთათვის ზოგადად არის ცნობილი წინაპართა გადმოცემით, სხვა სასამართლო კოლეგიის გადაწყვეტილებით ან თავადაც მოსწრებიან ამა თუ იმ ფორმით, თუმცა უშუალოდ მათ სამედიცინო პრაქტიკაში ამ ნორმათა გამოყენებას ადგილი არ ჰქონია, რადგან დღის წესრიგში არ დამდგარა შესაბამისი სასამართლო დავის გადაწყვეტის აუცილებლობა;

გ) უკვე მივიწყებული წესები, რომელთა არსებობა რესპოდენტთა მეხსიერებას მხოლოდ გადმოცემების სახით შემორჩა და დიდი ხანია, წარსულს ჩაბარდა (მაგალითად, წესები, რომელიც მედიცინის ჯობთანაა დაკავშირებული და სხვ.). მათი მომავალში რაიმე ფორმით აღდგენა პრაქტიკულად გამორიცხულია.

დ) წესები, რომლებიც დღეის მდგომარეობით უკვე დაკარგულად შეიძლება ჩაითვალოს, მაგრამ მათ შესახებ რესპოდენტებს არა მხოლოდ წინაპართა გადმოცემით ახსოვთ, არამედ თავადაც მოსწრებიან ცხოვრების ამა თუ იმ შედარებით ადრეულ ეტაპზე. (მაგალითად, სინანულის ნიშნად ფეხშიშველი სიარული, ე.წ. „კუნჭილის“ ტარება და ა.შ.). მათი რაიმე ფორმით აღდგენაც ნაკლებად არის მოსალოდნელი.

მე-2 კატეგორია თავისი მნიშვნელობით თამამად შეიძლება გაუთანაბრდეს პირველს, ხოლო მე-3 და მე-4 კატეგორიები, ცხადია, უპირატესად ისტორიულ მნიშვნელობას ატარებს, მაგრამ თანამედროვე თვალსაზრისითაც მათი ღირებულება მცირე როდია: ისინი ქმნის რესპოდენტთა შეხედულებებსა და ზოგად წარმოდგენებს სამართალზე, სვანური ადამიანის საერთო სულზე და, ხშირ შემთხვევაში, იძლევა ლოგიკურ გასაღებს თანამედროვე ნორმების უკეთ შესაცნობად.

იმისათვის, რომ წარმოდგენილი მასალა უკეთ იქნეს აღქმული, იგი სისტემატიზირებული და დალაგებულია დარგობრივი ნიშნით, კერძოდ:

ა) სამედიცინო სასამართლოს ორგანიზაცია და პროცესი;

- ბ) სასამართლო მტკიცებულებები;
- გ) დანაშაულის ინსტიტუტი;
- დ) სამოქალაქო სამართალი;
- ე) სახალხო თვითმმართველობა.

სამედიატორო სასამართლოს ორგანიზაცია და პროცესი

1. სამედიატორო სასამართლოსთან დაკავშირებული ზოგადი ასპექტები

1.1. პროცესის მონაწილე სუბიექტები

მოსამართლე – მის აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინები: „მორევ“ („მორავ“), რომელიც საყოველთაოდაა დამკვიდრებული და, როგორც წესი, არ იწვევს ორაზროვნებას. (164) „ლეთიმ მარე“ (გამორჩეული კაცი) და „ლათხეელ მარე“ (საძებნი კაცი), (191) ასევე, „მედიატორი“ – ეს სიტყვა სვანეთში გამოიყენება ფართოდ, იგი რესპოდენტებს ესმით როგორც ბჭე-მედიატორის, ისე შუამავალის აღმნიშვნელად და საუბრის კონკრეტულ კონტექსტში ჩნდება, თუ რომელ მათგანს გულისხმობენ.

შუამავალი („მეცქვილ“) – პირი, რომელიც ცდილობს მხარეთა დაყოლიებას მედიაციაზე. (118)

თანამოფიცარი – „მეგნე“ (თანამდგომი) და „ლუფხვილ“ (მითითებული). (243)

მომჩივანი – „მესჩივარ.“ (61)

მოპასუხე – „მანვდი“, „ქამემწოდაალ“ (თავის მმართლებელი). (61)

„მოგებული“ – ამ ქართული ტერმინით აღნიშნავენ დაზარალებულის სანინალმდეგო მხარეს და საგანგებოდ მიუთითებენ, რომ „მოგებული არავინ არის, მაგრამ მაინც ასე ითქმის,“ (1) „პრინციპში, არც ისაა მოგებული, რომელმაც მოკლა, მაგრამ მაინც „მოგებული“ ჰქვია,“ (95) ე.ი. ის, ვინც არ არის წაგებული, ანუ ვის მხარესაც არ არის მსხვერპლი. აქ კარგად ჩანს, რომ ხალხური ცნობიერება სამართალს აღიქვამს, როგორც გარკვეული „წონასწორობის“ დარღვევას, დისბალანსს, თანასწორობის პინის გადახრას და, შესაბამისად, ურთიერთობაში ერთი მხარე, ანუ დამნაშავე გამოდის „მოგებული.“

„მთხრობელი“ – მონმე, რომელიც დაზარალებულს ცნობას აწვდის დამნაშავის შესახებ და მზად არის, გამოტეხოს იგი. (8)

„მუუშხე“ – განაჩენის გამომაცხადებელი, როგორც წესი, უფროსი მორევი. (199)

„მგგგრცემი“ – „გარცამის“ ანუ ფიცის (ხატზე გადაცემის) წარმომთქმელი პირი. (100)

1.2. პრეცედენტული სამართალი

მთელი სვანეთისათვის სავალდებულო ადათობრივი ნორმების შემცველი ერთიანი კოდექსი, ცხადია, არ არსებობს და, როდესაც საუბარია ჩვეულებით სამართალზე, აქ იგულისხმება მხოლოდ მისი ზოგადი პრინციპები.

ადათობრივი სამართალი თავისი არსით პრეცედენტული სამართალია და კონკრეტული საქმის მორიგებისას მორევები არ ეყრდნობიან მხოლოდ საკუთარ ინტუიციასა თუ ჭკუა-გონებას. ისინი ცდილობენ, გაიხსენონ ძველი მაგალითები და მათი თანამედროვე სხვა შემრიგებელი სასამართლო კოლეგიების მიერ მიღებული გადანყვებილებები.

სასამართლო პრეცედენტის სვანური შესატყვისია „ჰარაკ“ (იგივე, „არაკ“), რომელიც ისევე როგორც ძველად, ამჟამადაც წინაპართაგან გადმოცემული მაგალითის აღსანიშნავად გამოიყენება. (16, 114). იმავე მნიშვნელობისაა „ჯვინელ ნამორევ“ (ძველი განაჩენი), (16) ხოლო კარგი და ცუდი სასამართლო პრეცედენტის აღმნიშვნელია, შესაბამისად, „ხოჩემი ჰარაკ ნამორევ“ და „ხოლემი ჰარაკ ნამორევ.“ (67, 191).

1.3. სამედიატორო სასამართლოს განსჯადობა

არის საქმეები, რომელიც მიეკუთვნება მთელი თემის კომპეტენციას და მას სამედიატორო სასამართლო არ განიხილავს. აღსანიშნავია, რომ ტერმინი „თემი“ მრავლობითი გამოყენებისაა და მასში, კონტექსტის მიხედვით, იგულისხმება როგორც გვარი, ისე – გვარის შიგნით დანაყოფი (ე.წ. „სამხუზი“), გვარების გაერთიანება ან ტერიტორიული ერთეული (სოფლების გაერთიანება, ე.წ. „ჯევ“).

ა) სამედიატორო სასამართლოს განსჯადობას მიეკუთვნება მკვლელობის (ე.წ. „წორა ლიმორევ“), დაჭრა-დასახიჩრების, ცემის, ჩხუბის, ქურდობის, ყაჩაღობის, ქალის მოტაცების, გაუპატიურების, შეურაცხყოფის (აბუჯად ადგების) საქმეები. ასევე, სამოქალაქო ხასიათის უთანხმოებანი: სასაზღვრე მიჯნაზე ცილობა, სამეზობლო შინაარსის დავა და სხვა. (1, 2, 37, 84, 101, 132)

განქორწინების საკითხები სამედიცინო სასამართლოს განსახილველი არ არის. (29) თუმცა, თუ ქმარმა ცოლი მიატოვა და ქალის მხარე შეურაცხყოფილად ჩათვლის თავს (რომ არაფრად ჩააგდო და ისე მიატოვა), ამ შემთხვევაში, გამორიცხული არ არის სამედიცინო წესით მორიგებაც. (135)

ბ) თემის განსაკუთრებულ კომპეტენციას მიეკუთვნება ეკლესიის გატეხვა. ძველად თემის ყრილობა განიხილავდა სამშობლოს ღალატსაც (მტრისთვის შემოძლოლა ან გათავადების სურვილი), მაგრამ დღეს ამ ფორმებით დანაშაულის ჩადენა უკვე ფიზიკურად შეუძლებელია. (1, 18, 25, 116, 149, 160, 196, 202)

თემს ეხება მათი კუთვნილი სათიბების, ტყეების და სხვა სათემო საკუთრების ბედთან დაკავშირებული საკითხები. თემს ასევე უფლება აქვს, ქურდობის (მით უმეტეს, სისტემატური ქურდობის) შემთხვევებზეც მიიღოს ზომები (გამანაზილებელი სასჯელები ან დანყევლა), ბოიკოტი გამოუცხადოს ამა თუ იმ ოჯახს ან ინდივიდს უზნეობისათვის (სისხლის აღრევა, უკანონო სქესობრივი კავშირი). ხალხის მახსოვრობაში დარჩენილია ცნობა, რომ, თუ რომელიმე მოსახლე გამუდმებით თავს არიდებდა საერთო საქმეს (გზის შეკეთება, მაგალითად) თემი შედიოდა ურჩის სახლში და მისი რაიმე ნივთის კონფისკაციას ახდენდა, თუმცა, ამჟამად ასეთ სანქციას აღარ მიმართავენ. (18, 58, 68-69, 113, 149, 160, 177, 196-197, 240, 241)

შესაძლებელია, თემი ჩაერიოს იმ საკითხების გადაწყვეტაში, რომელიც სამედიცინო სასამართლოს კომპეტენციას განეკუთვნება (თუნდაც, ოჯახის აბუჩად აგდება, რომელიც თავისი ჩადენის გარემოებების გამო აღქმულ იქნა მთელი სოფლის შეურაცხყოფად), (68) ხოლო პირიქით, თემის საერთო კომპეტენციაში შემავალ საკითხთა განხილვა სამედიცინო სასამართლოს მიერ ნაკლებადაა მოსალოდნელი.

სამედიცინო სასამართლოს განსჯადობას, როგორც წესი, არ მიეკუთვნება ოჯახის წევრთა შორის ან ახლო ნათესავთა შორის მომხდარი მკვლელობა, რომელიც სისხლის აღებას არ იწვევს და იმ ოჯახის ტრაგედიადა აღიქმება. ასეთ საქმეს თვითონ გვარი მოაგვარებს. (19, 102)

1.4. სამედიატორო სასამართლოს გარეშე მორიგება

გარკვეული კატეგორიის საქმეებზე სამედიატორო სასამართლო არ იკრიბება და მორიგება ხდება მორევთა მონაწილეობის გარეშე, რაც განპირობებულია დავის მცირე მნიშვნელობით ან სამედიატორო სამართალწარმოების საწყის საფეხურზე მხარეთა მორიგებით, როდესაც საქმეში მორევთა ჩართვა დღის წესრიგში აღარ დგება:

ა) მსუბუქი დანაშაულის დროს, შესაძლებელია, მხარეთა ურთიერთმორიგება პირადად მათი ან მათი ახლო ნათესავების, მეგობრების მონაწილეობით ყოველგვარი ფიცის გარეშე ან უბრალოდ ხელის ჩამორთმევით (ე.წ. „შიე ლიხლინე“, „შიმი ლიხლინე“). (2, 4, 50, 56, 71, 189, 121)

ბ) თუ შესრულდება ე.წ. „ლაგნაჟი ლიგნე“ (ადგილზე დგომა) – როდესაც ერთი მხარე მეორეს ხატის წინაშე მისცემს ფიცს (როგორც წესი, თანამოფიცრებთან ერთად), რომ „დაზარალებულის ადგილას თავად რომ ყოფილიყო – შეურიგდებოდა.“ შერიგების აღნიშნული ფორმა სამედიატორო სამართალწარმოების დროსაც გამოიყენება შედარებით რთული კატეგორიის საქმეებზეც კი, თუმცა, როდესაც დამნაშავე თავისი სურვილით (ცხადია, თუ დაზარალებულიც თანახმაა) ამ ე.წ. „ტოლობას“ მიმართავს, მორევები შესაძლოა, საქმეში აღარ გახდეს საჭირო. ეს პროცესი ზოგჯერ უშუალოდ დამნაშავეს ინიციატივით და დაზარალებულის თანხმობით ხორციელდება, ზოგჯერ კი – შუამავლების (ე.წ. „მეცქვილ“, „ნესგა მეზი“) მეშვეობით. ზოგჯერ სადავო საქმე ბოლომდე მიჰყავთ თავად მოციქულებს და მორევების არჩევა საჭირო აღარ ხდება. ასეთ დროს, შესაძლებელია, მოციქულები მორევების მსგავსად დააფიცონ კიდევ, რომ სამართლიანად განიხილავენ საქმეს. ამ საკითხს უფრო დაწვრილებით ქვემოთ შევხებით. (1, 2, 4, 5, 7, 10, 37, 71, 121, 138-139, 199)

1.5. სამედიატორო სასამართლო და სახელმწიფო ხელისუფლება

დღეისათვის სახელმწიფოს როლი, ცხადია, გაზრდილია (157), მაგრამ ხალხში ჯერ კიდევ ცოცხალია შეხედულება, რომ ოფიციალური სასამართლოს მიერ შეფარდებული სასჯელის მოხდა დამნაშავეს ჯერ კიდევ არ ათავისუფლებს ადათობრივი სამართლით დაკისრებული პასუხისმგებლობისგან და იმისათვის, რომ მასზე არ

განხორციელდეს შურისძიება, აუცილებელია მხარეთა შერიგება.
(27-28, 117, 123, 128)

განსხვავებული დამოკიდებულებაა უკვე მოხდილი სასჯელის მიმართ. მნიშვნელობა ენიჭება კონკრეტული საქმის დეტალებს. დამნაშავეს სასჯელის მოხდის ფაქტი შერიგების დროს მდგომარეობას: ა) შეუმსუბუქებს; (79, 169, 186) ბ) შესაძლოა შეუმსუბუქოს; (128, 153, 220, 243) გ) არ შეუმსუბუქებს. (117)

დოგმატური მიდგომა ამ საკითხზე არ არსებობს, მაგრამ შესამჩნევია, რომ ტენდენცია მაინც შელავათის განწესისკენ იხრება.

2. სამედიატორო სასამართლოს ორგანიზაცია

2.1. შუამავალთა საქმიანობა

პირველ სტადიას წარმოადგენს შუამავლობა, რაც გულისხმობს მხარეთა დაყოლიებას მორიგებაზე. (26, 71, 95, 164, 180, 191)

შუამავლის აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინები: „შუამავალი,“ „მეცქვილ,“ „მოცქვილ.“ (1, 40, 71, 95, 164, 191)

მოციქულთა რაოდენობა, როგორც წესი 3-4 კაცია, თუმცა შეიძლება მეტიც იყვნენ. (180, 197) შუამავლებს შესაძლოა ჰყავდეთ მოთავეც. (141) მოციქულების როლს ასრულებს ავტორიტეტული პირი, მაგრამ, როგორც წესი, ის არ უნდა იყოს ძმა ან ბიძაშვილი, შეიძლება, მოგვარეც კი არ იყოს. (204) ზოგჯერ ადგილი აქვს შუამავლობის პროცესში მოციქულის შეცვლას მხარის ან საკუთარი ინიციატივით, ე.ი. აცილებას ან თვითააცილებას. (96, 139)

შუამავალი (თუ თავისი ინიციატივით მოქმედებს), როგორც წესი, ცდილობს, დაითანხმოს პირველ რიგში, დაზარალებული და შემდეგ – დამნაშავე. თუმცა, შესაძლოა, პირიქითაც მოხდეს: ზოგჯერ დამნაშავე უფრო ძნელად თანხმდება შერიგებას, ვიდრე – დაზარალებული, რასაც უკვე მორევები ითვალისწინებენ, როგორც მისი მდგომარეობის დამამძიმებელ ფაქტორს. (95, 180, 214)

ზოგჯერ შუამავალს დაზარალებული აგზავნის ეჭვმიტანილთან, რათა აცნობოს, რომ მასზე აქვს ეჭვი. (197, 205) ზოგჯერ კი პიროვნება, რომელიც შეიტყობს, რომ მასზე აქვთ ეჭვი და თავი დამნაშავედ არ მიაჩნია, თვითონ აგზავნის დაზარალებულთან შუამავლებს, რათა გაირკვეს საქმე. (164, 197)

შუამავლობის პროცესი, შესაძლოა, დანაშაულის ჩადენის დღესვე დაიწყოს, განსაკუთრებით, თუ შედარებით მსუბუქი დანაშაულია ჩადენილი, რათა შერიგების გადადება დამნაშავეს გულგრილობაში არ ჩაეთვალოს, თანაც, რაც მეტად გაჭიანურდება საქმე, მით უფრო მეტი გართულება შეიძლება მოჰყვეს მას. (1, 204) უფრო მძიმე დანაშაულის, მაგალითად, მკვლელობის შემთხვევაში შესაძლოა, პირიქით – შუამავლები მიცვალებულის დაკრძალვამდე არ მივიდნენ მგლოვიარე ოჯახში ან შეიძლება ორმოცამდეც კი შეიკავონ თავი. რომელ დროს უფრო ხელსაყრელად მიიჩნევენ, ამას კონკრეტული ვითარება უკარნახებთ. (39, 204)

მარტივ საქმეებზე შუამავლები მორევების დახმარების გარეშეც

ახერხებენ მხარეთა შერიგებას. ამ დროს შესაძლოა დამნაშავეს დაზარალებულთან მიატანიონ ე.წ. „ლერქვაში“ (სასმელის გარკვეული ოდენობა), მოახდევინონ ბოდიში და ა.შ. შუამავლებმა საქმე მორევების გარეშე შეიძლება მოავარონ იმ შემთხვევაშიც, თუ მხარე დაიყოლიეს ე.წ. „ლაგნაჟი ლიგნეზე.“ რაც იმას ნიშნავს, რომ დამნაშავე დაზარალებულს ტაძარში თანამოფიცრებთან ერთად მისცემს ფიცს, რომ „მის ადგილზე ყოფნის შემთხვევაში, თვითონაც შეურიგდებოდა.“ ეს ძირითადად მარტივ საქმეებზე ხდება. შესაძლოა, ზოგჯერ შუამავალი დააფიცონ კიდევ. (2, 7, 121, 139, 143, 145, 168, 199)

მოციქულის მიერ მორიგებული საქმე „ლიმორევად“ არ მიიჩნევა. (121)

როდესაც შუამავლები მხარეებს დაითანხმებენ, საქმე მორევებზე გადადის. შუამავლები ხვდებიან მორევებს და გადააბარებენ საქმის ყველა დეტალს. ხშირად ისინი საქმის განხილვის ბოლომდე რჩებიან მორევებთან და დახმარებას უწევენ მათ. (3, 36, 95)

2.2. მორევთა არჩევის წესი

მორევების ვინაობაზე მხარეები შუამავლების მეშვეობით ან უშუალოდ შეთანხმდებიან. შუამავლებს საკუთარი ინიციატივით, მხარეთაგან დამოუკიდებლად არ შეუძლიათ მორევების დასახელება. მორევები აუცილებლად მხარეებმა უნდა დაასახელონ და შუამავლისთვის მორევის არჩევის ფუნქციის დელეგირება არ ხდება. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხარე შეეკითხება, შუამავალმა, შეიძლება, საკუთარი აზრი გამოთქვას მორევის პიროვნებაზე და რეკომენდაცია გაუწიოს ან არ გაუწიოს მას. (39, 104)

მორევების არჩევა ხდება მორევთა იმ წრიდან, რომელიც ცნობილია სოფელსა თუ თემში. (39, 164) ამასთან, ზოგ თემში არსებობს გვარის უხუცესთა საბჭო, რომელიც მუდმივმოქმედია და თემის წევრთა შორის დაევს თავად განიხილავს, რადგან დიდ სირცხვილად ითვლება ასეთ დროს დავის თემის გარეთ გატანა. ამ შემთხვევაში მორევებად ახლობელ ხალხს ირჩევენ, მაგრამ თუ დაპირისპირება უცხოსთან ხდება, ცხადია, მორევების შემადგენლობაც მრავალფეროვანი შეიძლება იყოს. (194-195) ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, ეცერის თემში კომუნისტების დროს ყოფილა 27-კაციანი შემრიგებლური კომისია, რომელსაც იგი, როგორც სასოფლო აღმასკომის თავმჯდომარე, ხელმძღვანელობდა.

თუ რომელიმე სოფელში მოხდებოდა დაპირისპირება (რა სახის დავაც არ უნდა ყოფილიყო), ორი, ხუთი ან ათი კაცი მოარიგებდა მხარეებს. ისინი დებდნენ ფიცს, რომ „როგორც საკუთარ შვილებს, ისე არ განასხვავებდნენ არცერთ მხარეს და რასაც მათი გონება გასწვდებოდა, მიკერძოების გარეშე გადანყვეტდნენ სამართალს.“ ასევე, დააფიცებდნენ მხარეებს, რომ „სიმართლე ელიარებიან და გამოტანილ განაჩენს დასჯერებოდნენ.“ (181)

მორეების ნაწილი შეიძლება აირჩიონ შუამავლებიდანაც. (39, 71, 96, 199) მარტო შუამავლების დასახელება მორეებად, როგორც წესი, არ ხდება და სხვა (არაშუამავალ) პირებს აუცილებლად შემოიყვანენ პროცესში. (71, 138) ზოგჯერ შუამავალს იმ მიზეზითაც ასახელებენ მორეებად, რომ ეჭვი უჩნდებათ მისი ტენდენციურობის თაობაზე (რომ მხოლოდ ერთი მხარის ინტერესებს გამოხატავს) და სთავაზობენ, თავად გახდეს საქმეზე მორევიც, რათა ფიცის ქვეშ მიკერძოების გარეშე გადაჭრას დავა. ცხადია, შუამავალს შეუძლია, უარი განაცხადოს მორეეობაზე. (96, 138)

2.3. მორევთა აცილება და თვითაცილება.

მორევის აცილება დასაშვებია მაშინ, როდესაც ხდება მორევთა სიის დაზუსტება-დადგენა. ამ პერიოდში მხარეები შუამავლების მეშვეობით ერთმანეთს უთანხმებენ მორევთა ვინაობას. მათ შეუძლიათ აცილება მისცენ ერთმანეთის მიერ დასახელებულ კანდიდატს. აცილების მიზეზი შეიძლება იყოს ნათესაური, მეგობრული კავშირი ან დაპირისპირება მხარესთან, ასევე, თუკი არ სჯერათ მორევის ფიცის ან არ მოსწონთ მათთვის ცნობილ რომელიმე სხვა საქმეზე ამ მოსამართლის მიერ გამოტანილი განაჩენი. (5-6, 39, 178, 219)

მორევის აცილება დასაშვებია საქმის განხილვის სტადიაზეც. ზოგადად, ეს რა თქმა უნდა, მიუღებელია, მაგრამ თუ მორევმა კონფიდენციალური ინფორმაცია გაიტანა ან რამე უღირსი საქციელი ჩაიდინა, დანარჩენ მორევებს და მხარესაც ადამი არ უკრძალავს ასეთ შემთხვევაში მის აცილებას. (8, 219) ფიქსირდება კონკრეტული შემთხვევა, როცა მორევმა მიმართა თვითაცილებასაც, თანაც უკვე საქმის განხილვის სტადიაზე. რისი მიზეზიც იყო საქმის განხილვის პერიოდში მხარის მიერ მისი აზრის გაუთვალისწინებლობა. მხარის პოზიციის გაზიარების შემთხვევაში, მისი აზრით, იგი ხდებოდა დადებული ფიცის გამტეხი: მან ღვთის წინაშე ფიცით თავის თავზე აიღო დავის სამართლიანად გადანყვეტა და მისი პოზიციის

გაუთვალისწინებლობა ნიშნავს, რომ იგი იძულებულია, დაარღვიოს ფიცი, რადგან უნდა წავიდეს იმის წინააღმდეგ, რაც სამართლიანად მიაჩნია. საქმის განხილვის სტადიაზე თვითაცილება, რესპოდენტის განმარტებით, კანონიერია, რადგან დაფიცების დროს იგი იზღვევს თავს და ფიცის პირობაში წინასწარ დებს, რომ „თუ რაიმე ისეთი უკანონოა გაიგო, რასაც არ დაეთანხმება, მას შეუძლია, დატოვოს სასამართლო შემადგენლობა.“ (74-75)

თვითაცილებასთან დაკავშირებით, მის ერთ-ერთ შესაძლო მიზეზზე, შეიძლება გარკვეული პარალელი გაივლოს მ. კეკელიას მასალებთან, კერძოდ, „ნაბანის“ დაღევის პრაქტიკასთან დაკავშირებით – ხატის ნაბანი წყლის დაღევა დაფიცებისას შეიძლება მორევებს გადაეწყვიტათ მხარისათვის ან დაზარალებულს – ეჭვმიტანილისა თუ დამნაშავეისათვის, მაგრამ მორევს რომ დაელია, ეს ყოველად დაუშვებელი იყო და მისი შეურაცხყოფა იქნებოდა. ასეთ შემთხვევაში ის უარს იტყოდა მორევობაზე, რადგან თუ მორევის ფიცის მხარეს არ სჯეროდა, მაშინ არც მორევი ისურვებდა, მისი საქმის გარჩევას და აუცილებლად ჩამოსცილდებოდა საქმეს.⁷

2.4. მორევის თვისებები

ისევე როგორც ძველად, შემრიგებელი მოსამართლის თვისებებად სავალდებულოდ არის მიჩნეული მისი სიმტკიცე, პატიოსნება და სამართლიანობა. ის არ უნდა იყოს მექრთამე, ფიცის ურწმუნო და კონფიდენციალური ინფორმაციის გამტანი. ასევე, დღემდე არის შემორჩენილი შეხედულება, რომ მორევობა ყველას არ შეუძლია და ეს საქმე განსაკუთრებულ პიროვნულ თვისებებს მოითხოვს. (6, 8, 97, 119, 126)

ზოგიერთი რესპოდენტის აზრით, მოციქულობა (ე.ი. მხარეთა დაყოლიება შერიგებაზე) უფრო რთულ საქმიანობას წარმოადგენს, ვიდრე – მორევობა (უკვე შესარიგებლად დათანხმებული მხარეების გამოკითხვა და საქმეზე გადანყვეტილების მიღება), ვინაიდან იგი დიპლომატიის განსაკუთრებულ ნიჭს მოითხოვს. (71, 103-104)

⁷ იხ. კეკელია მ., ფიცი სვანეთის ჩვეულებით სამართალში, ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბ., 1979, 166.

2.5. მორევის თანხმობა

მორვობაზე დაყოლიება ხდება მოციქულის ან მხარეთა ახლობელი ხალხის მეშვეობით. ისინი მიდიან მორვობის კანდიდატთან და უხსნიან, რომ მხარეებს მისი ნდობა აქვთ და სთხოვენ დახმარებას. როგორც წესი, მორვეი ხათრის გამო თანხმდება ამ საქმეს, ვინაიდან დღემდე მორვობა მორალურ ვალდებულებად და უდიდეს პასუხისმგებლობად ითვლება. თუმცა, თუ ადამიანს კატეგორიულად არ სურს მორვობა, მას ვერავინ აიძულებს ასეთს. (6, 42, 100, 218)

საუჯუნებე მეტია რაც წარსულს ჩაბარდა მორვობაზე დაყოლიების ძველი სვანური მეთოდი, როდესაც მხარე საყდრის კლიტეს ან რაიმე საეკლესიო ნივთს ჩუმად მიიტანდა მორვეთან და ხელს მოაკიდებინებდა, რის შემდეგაც პირს უფლება აღარ ჰქონდა, უარი ეთქვა მორვობაზე.⁸

2.6. მორვეთა რაოდენობა და თანაფარდობა

„ლიმორავი“ აუცილებლად გულისხმობს მოსამართლეთა „კოლეგიურ“ შემადგენლობას, ამიტომ მოსამართლეთა მინიმალური ოდენობაა 2 კაცი, თუმცა, 2 კაცს მაინც სამს ამჯობინებენ, რაც დაფუძნებულია ხალხში გავრცელებულ წარმოდგენაზე, რომ – „ორ სარზე წკნელი არ გაიდება“ – სიმტკიცისათვის მესამეა საჭირო, ე.ი. 3 კაცი შეიძლება უკვე მივიჩნიოთ „სრულ“, „უნაკლო“ სასამართლო შემადგენლობად. (39, 217) თუმცა, რა თქმა უნდა, ადათი დასაშვებად მიიჩნეეს ორ-კაციან შემადგენლობასაც, მაშინ როდესაც ერთი მოსამართლის მიერ შერიგება „ლიმორავად“ საერთოდ არ მიიჩნევა და უბრალო მორიგებად, მოციქულობად აღიქმება. (98, 121, 216)

ამრიგად, მოსამართლეთა ოდენობა მერყეობს 2 კაციდან 12 კაცამდე, (2, 70, 96, 98, 121, 139 164, 181, 216) ხოლო იშვიათ შემთხვევებში – შესაძლოა, გაიმართოს „ლიმორავი“ 24 კაცის შემადგენლობითაც. (39, 119)

თანაფარდობის მხრივ სამი წესი ფიქსირდება:

ა) თანაბარი რაოდენობით არჩევა, რაც ყველაზე ბუნებრივი და გავრცელებული წესია და ადათობრივი სამართლით ყველაზე მეტად მონონებულებიც. (3, 40, 70, 96, 120, 139, 164)

⁸ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 94-95.

ბ) არათანაბარი ოდენობით არჩევა, როდესაც დაზარალებულის მხარესაა უპირატესობა. (2, 36, 120, 139, 140)

გ) ამჟამად პრაქტიკულად აღარ გამოიყენება, თუმცა მედიატორების მეხსიერებაში დაცულიც არის და, ზოგ შემთხვევაში, თავადაც მიუღიათ მონაწილეობა წარსულში ისეთ სასამართლო შემადგენლობაში, რომელიც მთლიანად დაზარალებულის მიერ იყო არჩეული ან დამნაშავეს მხოლოდ ერთი თავისი წევრი ჰყავდა, ხოლო ყველა დანარჩენი – დაზარალებულის მიერ სახელდებოდა. (96-98, 139)

2.7. უფროსი მორევი

მორევთა კოლეგიას ჰყავს თავმჯდომარე, რომელსაც სხვადასხვა სახელწოდებებით მოიხსენიებენ: „ხოშა მორევი“ (უფროსი მორევი), „ნესგა მეზი“ (შუამავალი) და „ნესგაჩუ მეგნე“ (შუაში მდგომი). (39, 69, 118, 141, 164)

საყურადღებოა, რომ კიდევ ერთი სახელწოდება – „მუნერი“, მხოლოდ ერთ რესპოდენტთან დაფიქსირდა. (4, 35) სხვები ამ სიტყვის ქვეშ უფროს მორევს არ მოიაზრებენ. ძველი პერიოდის მასალებით დასტურდება, რომ ეს სახელწოდებაც („მუნერი“, „მუნეერი“) გამოიყენებოდა უფროსი მორევის აღსანიშნავად.⁹

უფროსი მორევი პირველი იწყებს სიტყვას, ხელმძღვანელობს სასამართლო კოლეგიას და წარმართავს მის საქმიანობას. იგი ამბობს საბოლოო სიტყვასაც და განაჩენის გამოცხადებაც, როგორც წესი, მისი პრეროგატივაა. (40, 69, 90, 164, 217)

უფროსი მორევი შეიძლება აირჩიონ: თვითონ მორევებმა (35, 98, 141) ან უშუალოდ მხარეებმა. (40, 164-165) ზოგჯერ, თუ მორევთა კოლეგია მცირერიცხოვანია, შესაძლოა, უფროსი ცალკე არც აირჩიონ. (119)

როგორც წესი, უფროსი მორევი ასაკითაც უფროსია, თუმცა, ეს პირობა სავალდებულო არ არის და ასაკთან შედარებით უპირატესობა ჭკუა-გონებასა და გამოცდილებას ენიჭება. (69, 98, 141)

გამონაკლის შემთხვევაში შეიძლება უფროსი მორევის ავტორიტეტი იმდენად დიდი იყოს, რომ მან თათბირის დროს თავის თავზე აიღოს განაჩენი. (4, 35)

⁹ იხ. ნულუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, თბ., 1990, №9, 61.

2.8. მორევის გასამრჯელო

ძველად მორევთა საქმიანობისათვის დანესებული იყო გარკვეული გასამრჯელო: „ლერქვაში,“ „ნანბანიელი“ (იგივე „ნალვრიელი“) და ათისთავი. „ლერქვაში“ 3 მანეთის ღირებულების ნივთი გახლდათ, რომელსაც მორევები განაჩენის გამოტანის შემდეგ, ოღონდ მის გამოცხადებამდე იღებდნენ, ხოლო „ნანბანიელ-ნალვრიელს“ მხარეები მორევთა ხატზე დაფიცებისათვის ერთი მანეთის ოდენობით იხდიდნენ. თუ მორევებს ორივე მხარე ერთდროულად აფიცებდა, თანხას სოლიდარულად გაინაწილებდნენ, ხოლო თუ ცალ-ცალკე დააფიცებდნენ (როცა მოდავენი სხვადასხვა თემში ცხოვრობდნენ და მორევები სხვადასხვა ტაძარში მიჰყავდათ დასაფიცებლად), მაშინ თითოეულ მხარეს სრულად უნდა გადაეხადა გასამრჯელო. რაც შეეხება ათისთავს, იგი დაზარალებულისათვის დამნაშავეის მიერ გადასახდელი სისხლის საფასურის (ე.წ. „წორის“) მეთედია.¹⁰

დღეისათვის მედიატორთა გასამრჯელოსთან დაკავშირებით ცალსახა და ერთგვაროვანი დამოკიდებულება არ ფიქსირდება. ერთი მხრივ, აშკარაა, რომ მედიატორების მიერ მოჭრილი სახით გასამრჯელოს აღება დიდი ხანია წარსულს ჩაბარდა. მეტიც, არათუ მოჭრილი სახით, არამედ, ზოგადად, გასამრჯელოს, ფაქტიურად, უკვე საერთოდ აღარ იღებენ, (42, 83, 122, 143, 175, 220) მაგრამ ადამიანთა ჯერ კიდევ უშვებს შესაძლებლობას, რომ გარკვეული საფასური მათ „საჩუქრად“ გადაეცეთ, კერძოდ, მორევის „დაფიცებისათვის,“ რასაც „ნალვრიელ“ ან „ნანბან“ ეწოდება (6, 143). მორევის გასამრჯელოს აღსანიშნავად შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს ასევე ტერმინი – „ნამორვილ.“ (83)

ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ ადრე მედიატორები გასამრჯელოს იღებდნენ, შემორჩენილია მთხრობელთა მეხსიერებაში (83, 122) და მაგალითებიც, ახსოვთ, როცა ამა თუ იმ საქმის გარჩევისთვის მორევს კონკრეტული საჩუქარი მიუღია. (155)

იმ ფაქტს, რომ ძველად მედიატორები იღებდნენ განაცდური დღეების ანაზღაურებას მოჭრილი სახითაც კი და სავალდებულო წესით, და რომ დღეს უკვე ეს ინსტიტუტი ფაქტიურად წარსულს ჩაბარდა, რესპოდენტები ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებით ხსნიან. მართლაც, სვანეთის კლიმატურ-გეოგრაფიული მდებარეობა მეურნეობისათვის მეტად მძიმე პირობებს ქმნიდა: მთა-გორიანობა, ძნელად დასამუშავებელი მიწა, ხანგრძლივი და მეტად მკაცრი

¹⁰ იხ. იქვე, 62.

ზამთარი მოითხოვდა ყოველი სამუშაოსთვის რამდენიმე კაცის თანამშრომლობასა და, რაც ძალზედ მნიშვნელოვანია – მტკიცედ დაცულ ვადებს. ასეთ პირობებში, ცხადია, ოჯახის წევრის მონყვეტა სამეურნეო საქმიანობიდან უდიდეს ზიანს აყენებდა მის საკუთარ ოჯახს. ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების კვლადაკვალ, ეს ინსტიტუტი პრაქტიკულად გაქრა, რაც მიიჩნევა არა ტრადიციის დაკარგვად, არამედ – ღირსეულ საქციელად. (156) ცხადია, თუ კონკრეტული საქმის გამრჩევ მორევს შესთავაზებენ საჩუქარს, მას დღესაც შეუძლია, უარი არ თქვას მიღებაზე, თუმცა მან რომ ასეთი რამ თავად მოითხოვოს, ეს უკვე არაბუნებრივად აღიქმება. შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელი მორევი არც ელის გასამრჯელოს საქმის გარჩევისთვის. ეს უფრო მეტად მორალური ვალდებულება და სახალხო დიპლომატიის გამოვლინებაა, ხოლო მხარეს დღესაც უფლება აქვს, თავისი მაღლიერება გარკვეული ძღვენის სახით გამოხატოს და მისი მიღება მორევს თავისუფლად შეუძლია.

„ლერქვაში“ წარმოდგენილ მასალაში ცალსახად ფიქსირდება არა როგორც მოსამართლისათვის გადასაცემი გასამრჯელოს აღმნიშვნელი სახელწოდება, არამედ მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე შერიგებულთა მიერ დაზარალებულის (ან დაზარალებულების – თუ, მაგალითად, ურთიერთჩხუბს, ურთიერთცემას პქონდა ადგილი) ოჯახში დამნაშავის მიერ მორიგების შემდეგ მისატანი სასმელის ოდენობის აღმნიშვნელი ტერმინი, მსგავსად კოკისა, ტიკისა, დოქისა და ა.შ. იგი უდრის მიახლოებით 4 ლიტრს, (7) ან 5 ლიტრს, (219) უშგულში – 12 ლიტრს. (122, 144) მთხრობელები ამ ოდენობას განსხვავებულად განმარტავენ, მაგრამ ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს თვითონ ტევადობას, არამედ იმას, რომ „ლერქვაში“ წარმოადგენს, ასე ვთქვათ, „საბოდიშოს.“ (7, 42, 219)

2.9. ქალი, როგორც მოციქული და მორევი

სვანურ ენაში გონიერი ქალის ეპითეტად გავრცელებული გამოთქმა: „მორევი ქალი“ („მორევ ზურაალ ლოქ ლი“) ისტორიულ საფუძველს არ უნდა იყოს მოკლებული. ქალს სვანეთში ყოველთვის თავისუფლების მაღალი ხარისხი გააჩნდა, რის უმთავრეს მიზეზად მთის მკაცრი საცხოვრებელი პირობების გამო ქალისა და მამაკაცის შრომითი ფუნქციების გათანაბრება უნდა დასახელდეს. სოციალური ფუნქციის ზრდა კი უფლებრივ მდგომარეობაზეც პირდაპირ-პროპორციულად აისახებოდა, რასაც (ჩრდილო-კავკასიის ისლამურ

თემებთან შედარებით) ქრისტიანული სარწმუნოების ფაქტორიც უნყობდა ხელს.

ექსპედიციის მასალები ამ მხრივ საინტერესო ცნობებს შეიცავს: პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ ქალის შუამავლობას შერიგების საქმეებზე ყველა რესპოდენტი ერთხმად ადასტურებს. რაც შეეხება ქალის მორევობას, აღნიშნულ საკითხზე რამდენადმე განსხვავებული სურათი იკვეთება:

მესტიელი რესპოდენტი ქალის მორევობას არც პირადი გამოცდილებით და არც გადმოცემით არ ადასტურებს, (191) ისევე როგორც, ლატალსა და ეცერში გამოკითხული ორი რესპოდენტი, (73, 170) განსხვავებით იმავე თემებში გამოკითხული სხვა ორი პირისგან, რომელთაგან ერთი პირადად იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევებს და გადმოცემითაც სმენია, ხოლო მეორემ გადმოცემით იცის ასეთის შესახებ. (37-38, 182) ლენჯერელი რესპოდენტიც ადასტურებს, რომ არაერთხელ სმენია ქალის მორევობა, თუმცა თავად შეხება არ ჰქონია ასეთ ფაქტთან. (126) მულახელი რესპოდენტები იხსენებენ ერთეულ შემთხვევებს, როდესაც პირადად მიუღიათ მონანილეობა ქალ მორევთან ერთად საქმის განხილვაში. (28, 101-102) უშგუღელი რესპოდენტი ასევე ადასტურებს ქალის მორევად ყოფნის შესაძლებლობას და მეტიც, მისი განმარტებით, ქალი მორევი ხატზეც კი გადიოდა და დებდა შესაბამის ფიცს. (142-143) საყურადღებოა, რომ ქალი მორევის მიერ ხატზე დაფიცების შესაძლებლობას სხვა რესპოდენტები გამორიცხავენ: მათი განმარტებით, ქალი მორევი ძირითადად ისეთ საქმეებზე მონანილეობდა, რომელიც არ საჭიროებდა ხატზე დაფიცებას, ხოლო თუ ხატზე გასვლა იყო საჭირო, შესაძლებელია, მის ნაცვლად დაეფიცებინათ მისი ოჯახის წევრი მამაკაცი (ქმარი, ძმა) ან სასამართლო კოლეგიის წევრი მამაკაცი მორევი. (28, 38-39, 101-102, 182)

ქალთა მონანილეობას მკვლელობის საქმეებზე რესპოდენტები ასევე გამორიცხავენ, თუმცა, ერთ-ერთი მათგანი განმარტავს, რომ თუ დაზარალებული მხარე მოითხოვდა, ქალი შესაძლოა, მკვლელობის საქმეზეც ჩარეულიყო. (182) რაც შეეხება დაჭრა-დასახიჩრებას, ჩხუბს, ჟურდობას, გაუპატიურებას, ქალის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულს (ცემას, დაჭრას და ა.შ.), ასევე, სამოქალაქო შინაარსის დავებს – ამ მხრივ ქალი შეზღუდული არ იყო. გადანყვეტილებაზე თათბირისას ქალი მორევისა და მამაკაცი მორევის ხმა ერთმანეთისგან არ განსხვავდებოდა. (28, 101, 126) ამასთან, უფროსი მორევი არ შეიძლება, ქალი გამხდარიყო. (35)

3. სასამართლო პროცესი

3.1. პროცესუალური ფიცი

გარდა ფიცის, როგორც მტკიცების (თავის მართლების) საშუალებისა, სვანური ადათი დღემდე იცნობს პროცესუალურ ფიცს, რომელიც სამედიატორო სამართალწარმოების ქვაკუთხედიანია.

2015 წლის ექსპედიციით პროცესუალური ფიცის ზუსტად იგივე სახეები დასტურდება, რაც ძველი მასალებით¹¹ არის დაფიქსირებული, კერძოდ:

ა) მორევთა ფიცი მხარეებისადმი – რომ თანასწორად ჩათვლიან ორივე მხარეს, (222) როგორც საკუთარ შვილებს, ისე არ განასხვავებენ ერთმანეთისგან, (44, 181) არ იქნებიან მიკერძოებულნი, (43, 76, 119, 127, 165, 181, 198) გავლენ სიმტკიცეზე, (102) სამართლიანად გადანყევტენ საკითხს, (43, 140) დააყენებენ საკუთარ თავს მათ ადგილზე, (76, 96) და როგორც შეუძლიათ, რასაც მათი გონება განვდება და აღემატება, სამართლიანად განსჯიან საქმეს. (7, 44, 73, 119, 126, 167)

ეს ფიცი, როგორც წესი, იდება მხარეთა დაკითხვის დაწყებამდე და, შესაძლოა, იქვე დაიდოს მხარეთა მიერ განაჩენის აღსრულების ფიციც. (40, 43, 73, 102, 119-120, 144, 167, 178)

მორევი სათითაოდ ან ერთად აძლევს ფიცს მხარეებს, რაც დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად მწვავე კონფლიქტში იმყოფებიან მოდავენი. თუ ცალ-ცალკე ხდება მორევებისგან მხარეთათვის ფიცის მიცემა, მაშინ მორევების ფიცს მოწინააღმდეგე მხარის წარმომადგენელი ნდობით აღჭურვილი პირიც შეიძლება დაესწროს. (174)

ვინაიდან მორვობა დიდი პასუხისმგებლობაა, ისევე როგორც ადრინდელ მასალებში („როგორც მივხვდით“, „ჩვენი მოსაზრებით“, „როგორც სამართლიანად მივიჩნიეთ“),¹² დღესაც მორვები საგანგებოდ აღნიშნავენ: „რასაც გონება განვდება, აღემატება,“ „ნებით არ დაუშვებს უსამართლობას და უნებურად კი, თუ ასეთი რამ მოხდა, მას პასუხისმგებლობა არ უნდა დაეკისროს – „ქრისტემ ვერ გაყო ვაშლი თანაბრად“ და ა.შ. (44, 120, 126)

¹¹ იხ. კეკელია მ., ფიცი სვანეთის ჩვეულებით სამართალში, ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბ., 1979, 135-136.

¹² იხ. იქვე, 139.

შეიძლება ითქვას, რომ მორევი ყოველნაირად ცდილობს იყოს ობიექტური და ამაზე დებს კიდეც ფიცს, თუმცა ის აცნობიერებს, რომ შესაძლოა, მართლაც შეცდეს და სხვას უკეთესადაც გადაენწყვიტა დავა. მთავარი და ამოსავალი ამ შემთხვევაში არის ის, რომ ნებით და განზრახვით არ იყოს ტენდენციური. მორევებს არ აქვთ პრეტენზია „ობიექტური ჭეშმარიტების“ დადგენაზე და ისინი სამართალწარმოებაში უპირატესობას ანიჭებენ მორიგების ფუნქციას, თვლიან, რომ შესაძლოა მათი გადაწყვეტილება არ იყოს „აბსოლუტური ჭეშმარიტების“ მატარებელი, მაგრამ მათი სურვილი და ნება, ყველაფერი გააკეთონ, რაც მათზეა დამოკიდებული – მტკიცე და ურყევია.

ბ) მორევთა ფიცი ერთმანეთისადმი — ეს ფიცი გულისხმობს მათ დათქმას, არ გათქვან საქმესთან დაკავშირებით ვის რა პოზიცია ჰქონდა და, ასევე, არ გათქვან განაჩენის შინაარსი მის გამოცხადებამდე. (7, 221) მორევთა შორის ეს ფიცი ზოგჯერ არ იდება და იგულისხმება, რომ კონფიდენციალური ინფორმაცია ისედაც არავინ არ უნდა გათქვას. (127, 146, 174, 221)

გ) მორევი აფიცებს მხარეს, რომ ის არ მოატყუებს მას, აღიარებს სიმართლეს და ყველაფერს იტყვის საქმის გარემოებების შესახებ, მისცემს სწორ ჩვენებას და ცილს არ დასწამებს ვინმეს. ზოგჯერ შეიძლება ამ ფიცის ტექსტში საგანგებოდ იქნეს აღნიშნული, რომ მხარე არ მოიყვანს ცრუ მოწმეს და, ასევე, თანამოფიცარს, რომელიც ტყუილზე დაუფიცებს მას. (43, 181, 198)

დ) მხარეთა ფიცი მორევთა მიმართ — რომ დასჯერდებიან მათ განაჩენს და აღასრულებენ მას. (7, 44, 76, 124, 140, 167, 168, 181) ეს ფიცი იდება საქმის განხილვის დაწყებამდე, ხშირად, მორევთა მიერ მხარეთათვის მიცემულ ფიცთან ერთად, (7, 102) ან თათბირის შემდეგ, როცა მორევები გადაწყვეტილებას მიიღებენ, მაგრამ მხარეთათვის ჯერ კიდევ არ გამოუცხადებიათ. (144)

ე) მხარეთა ფიცი ერთმანეთისადმი — რომ იქნებიან ერთმანეთის ერთგულნი. (8, 43, 124, 145, 166) ხშირად, დაზარალებული მხარე ფიცში საგანგებოდ აღნიშნავს წამოყვედრების თაობაზე — რომ თუ თავისი ყურით მოისმინა მეორე მხარისგან წამოყვედრება, ის თავისუფალია ფიცისგან. (11, 53, 140-141) აღსანიშნავია, რომ ძველად მკვლელთან მშვიდობიანი მორიგება სამარცხვინოდ ითვლებოდა და სისხლის საფასურის მიმღებს „უჭმელის მჭამელს“ ეძახდა ხალხი.¹³

¹³ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 115.

სწორედ ამიტომ არის საგანგებოდ ხაზგასმული წამოყვედრების შესახებ. ამ დროს ზოგჯერ შეიძლება წინასწარვე დაწყველონ ის პირი, ვინც დაზარალებულს ოდესმე წამოაყვედრის. (141)

ერთმანეთის ერთგულებაზე ფიცს მხარეები აუცილებლად ერთად დებენ. (8)

გარკვეულ შემთხვევებში როდესაც საქმე შედარებით ნაკლები მნიშვნელობისაა (168) და ამასთან, მორევთა ავტორიტეტიც დიდია, შეიძლება მორევები არც დააფიცონ. (120) ასევე, ზოგჯერ დამნაშავე იმდენად დიდ სინანულს გრძნობს, რომ შეიძლება სულაც არ მოითხოვოს მორევების დაფიცება, (81) მაგრამ სწორად შენიშნავს მ. კეკელია, რომ მაშინაც კი, როცა ზოგიერთი ხასიათის საქმეზე მხარეები სრულიად არ აფიცებენ მორევებს, საქმე დამთავრებულად არ შეიძლება ჩაითვალოს, თუკი მორევებმა მხარეები არ დააფიცეს განაჩენის და ერთმანეთის ერთგულებაზე.¹⁴

დასახელებული ფიცის ფორმულები ამჟამადაც შეიძლება ცალ-ცალკე დაიდოს ან რამდენიმე მათგანი ერთ ფიცად გააერთიანონ. მაგალითად, მხარეთა მიერ განაჩენისა და ერთმანეთის ერთგულების ფიცი ხშირად ერთად იდება. შეიძლება იქვე იყოს პირობაც, რომ დასაკითხმა პირმა აღიაროს სიმართლე და შეცდომაში არ შეიყვანოს მოსამართლე.

ყველა ჩამოთვლილი ფიცის რიტუალი ტარდება აუცილებლად ეკლესიაში. სვანეთში თითქმის ყველა სოფელში რამდენიმე ეკლესიაა, მაგრამ ზოგიერთ მათგანში, მიუხედავად ამ ეკლესიის დიდი ავტორიტეტისა, დაფიცება ამჟამად არ ხდება. (139) მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე არ აქვს მნიშვნელობა, რომელ ეკლესიაში ჩატარდება ფიცის რიტუალი, მაგრამ დიდი მნიშვნელობის საქმეებზე ყველა თემს აქვს გამორჩეული ტაძარი ან ტაძრები, რომელში დაფიცებაც უფრო დამაჯერებლად ითვლება. (11, 44, 74, 125, 139, 178, 182)

ზოგადად, ეკლესიათა შორის „პაექრობა“ არ მიიჩნევა სახარბიელოდ და არავინ ხდის სადავოდ იმ ფაქტს, რომ ნებისმიერ საყდარში დადებული ფიცი ღვთის წინაშე დადებულია და ეკლესია – ეკლესიაა. (107, 200) იკვეთება ტენდენცია, რომ ყველას საკუთარი თემის გამორჩეულ ტაძარში დადებული ფიცი მიაჩნია სხვა თემის ეკლესიაში დადებულ ფიცზე უფრო მეტად სარწმუნოდ, (74, 107,

¹⁴ იხ. კეკელია მ., ფიცი სვანეთის ჩვეულებით სამართალში, ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბ., 1979, 161.

124) თუმცა, ზოგჯერ ხდება ხოლმე „გასვლითი დაფიცებაც,“ როგორც წესი, მთელს სვანეთში ცნობილ კვირიკეს (ე.წ. „ლაგურკას“) სალოცავზე. (44, 139, 200) მაგრამ, იმავდროულად, გასვლით ფიცს ერიდებიან კიდევ, რადგან მიიჩნევა, რომ ამ საქციელით საკუთარ ეკლესიას „გადააბიჯეს“ და შეურაცხყოფა მიაყენეს. (74, 200)

ეკლესიის არჩევა (როდესაც საუბარია თავის მართლების ფიცზე), როგორც წესი, დაზარალებულს ეკუთვნის (44), თუმცა ეს არ მიიჩნევა მის აბსოლუტურ და უდავო უფლებად და, შესაძლებელია, მის სურვილს მორავი არ დაეთანხმოს. მეტიც, რესპოდენტი იხსენებს შემთხვევას, თუ როგორ მიატოვა მან ამ მიზეზით სამედიატორო სასამართლო კოლეგია და უარი განაცხადა საქმის განხილვაში მონაწილეობის გაგრძელებაზე. (74)

როგორც უკვე აღინიშნა, პროცესუალური ფიცი შეიძლება სხვადასხვა დროს დაიდოს. ანალოგიურად, სრულიად შესაძლებელია, ფიცის რიტუალი სხვადასხვა ეკლესიაში ჩატარდეს. (52) ასეთის საჭიროება შეიძლება დღის წესრიგში იმ შემთხვევაში დადგეს, თუ მოდავე მხარეები სხვადასხვა ადგილის მცხოვრებნი არიან, თუმცა, გამონაკლისს წარმოადგენს მხარეთა მიერ ერთმანეთისთვის ერთგულების ფიცის მიცემა, რაც აუცილებლად ერთ ეკლესიაში ტარდება.¹⁵

ფიცის რიტუალის ჩატარებისას, როგორც წესი, დამფიცებლები ფეხზე დგანან. თუმცა, შეიძლება მუხლზე დაჩოქილებმაც დაიფიცონ. ანთებენ სანთელსაც (უფრო მეტად დაზარალებული ან „მგვრცემი“). ეკლესიიდან ხატი ან გარეთ გამოაქვთ ან თვითონ შედიან ტაძარში. (44, 74)

3.2. საქმის არსებითი განხილვა

სასამართლო პროცესის შემდეგ სტადიას წარმოადგენს საქმის არსებითი განხილვა.

ამ ეტაპზე მორეები აუცილებლად მთელი შემადგენლობით მიდიან ჯერ დაზარალებულის, ხოლო შემდეგ – დამნაშავეს ოჯახში (თუ ორივე მხარე დამნაშავეა, პირველად რომელ ოჯახში წავლენ, მორეების გადასანყევითა და დამოკიდებულია იმაზე, ვისი ჩვენება უფრო მეტად აინტერესებთ ან ვინ დაზარალდა პირველად). მორეები დაზარალებულის ოჯახში მოისმენენ სარჩელს და გამოიკითხავენ

¹⁵ იხ. იქვე, 154.

ყველა დეტალს, რაც აინტერესებთ. ამ დროს, რომ არ დაავიწყდეს, შესაძლოა, რომელიმე მათგანმა თავისთვის ჩაინეროს კიდეც მხარის ჩვენება. ამის შემდეგ, შესაძლოა, დაზარალებულმა სუფრაც გაუშალოს მორვებს (თუმცა, თუ ასე არ მოხდა, მას არავინ დაძრახავს, რადგან მგლოვიარე ოჯახის ზედმეტად შეწუხება მიზანშეწონილად არ მიიჩნევა). სუფრაზე, აუცილებლად ითქმის სამი სავალდებულო სადღეგრძელო და მე-4 ან მე-5 სადღეგრძელოზე მორვები მასპინძელს დაემშვიდობებიან. იმავე ან სხვა დღეს მორვები მიდიან დამნაშავის ოჯახში, სადაც ასევე გამოიკითხავენ ყველაფერს, რაც აინტერესებთ (კონკრეტული საქმის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შესაძლოა, მოპასუხეს გააცნონ სარჩელის შინაარსიც, მაგრამ უმეტეს შემთხვევებში, უბრალოდ კითხვებს დაუსვამენ მას). დამნაშავის ოჯახი, როგორც წესი, მოტივირებულია, რომ კარგი სუფრა გაუშალოს მორვებს (თუმცა, ზოგჯერ პირიქითაც ხდება და დაზარალებული მხარე უფრო კარგ სტუმარ-მასპინძლობას იჩენს, ვიდრე დამნაშავე, რაც შემდგომ სათქმელად რჩება ხალხში). სუფრა არც აქ გადაიქცევა ღრეობად. ამის შემდეგ, შესაძლოა, მორვებს აღარც დასჭირდეთ საქმის დეტალების გარკვევა და სათათბიროდ გავიდნენ, ან კიდეც – განაგრძონ მხარეთა ოჯახებში მისვლა-მოსვლა, სანამ ბოლომდე არ ამოწურავენ ინტერესის საგანს. (5, 8, 45-46, 73, 120, 124, 126, 143-144, 157, 174, 183, 224)

მხარეების გარდა მორვები დაჰკითხავენ მოწმეებსა და გარეშე პირებსაც (ფიცის გარეშე ან ფიცის ქვეშ), ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ, როგორც წესი, მოწმეს ჩვენების მისაღებად თავისთან იზარებენ. მხარეთა დაპირისპირება კატეგორიულად გამორიცხებულია, (45, 80, 124) მაგრამ, ძალზე იშვიათი გამონაკლისის სახით, ისიც შედარებით მარტივ საქმეებზე, შესაძლოა, მხარეები დააპირისპირონ კიდეც ერთმანეთთან ან – მოწმესთან (განსაკუთრებით მაშინ, თუ ეს უკანასკნელი ე.წ. „მთხრობელი-მოწმეა“). (8, 124)

3.3. განაჩენის გამოტანაზე მსჯელობა და განაჩენის გამოტანა

3.3.1. სათათბირო ადგილი.

ადათი კვლავ მკაცრად იცავს თათბირის საიდუმლოების პრინციპს. მორვები დღესაც განმარტოვდებიან ხალხის თავშეყრის ადგილებიდან მოშორებით – მდინარის პირას, ტყეში, მინდორში (სადაც

ერთი ხე დგას და თვალსაწიერი კარგია), რათა არავინ მიეპაროთ და არ გაიტანოს მსჯელობის ნიუანსები, ასევე – მორევთა ოჯახებში, ცალკე ოთახში ან უკაცრიელ სახლებში, რომელიც დღეს საკმაოდ ბევრია (იგულისხმება მიტოვებული სახლები, რომლებიც სამეურვეოდ ჩაბარებული აქვთ ხოლმე ნათესავებს და თავისუფალია). ზოგჯერ, შეიძლება, ეკლესიაშიც ჩაიკეთონ გადანყვეტილების მისაღებად. (82, 98, 127, 135, 144, 218)

მორვების შესაკრები სპეციალური შენობა ან ადგილი, ცხადია, არც დღეს არსებობს, (35, 144, 178) თუმცა ლატალში მაინც სახელდება კონკრეტული ადგილები, რომლებსაც თათბირის საიდუმლოების უზრუნველსაყოფად ხელსაყრელი მდებარეობა აქვს. (83) ასევე, ერთ-ერთ ლატალელ რესპოდენტს დღემდე ახსოვს ძველი წესი, რომ თუ სათათბირო ადგილი არახელსაყრელია საქმის გარჩევისათვის, იგი გამოცვლას საჭიროებს, მეტიც, აღნიშნული რესპოდენტის თქმით, ძველად მორვები დანაშაულის ადგილიდან (ან სოფლიდან, მათი შეხვედრის ადგილიდან) აუცილებლად აღმოსავლეთის მიმართულებით წავიდოდნენ და აღმოსავლეთით იკრიბებოდნენ საქმეზე გადანყვეტილების გამოსატანად. (45) ეს გადმოცემა სხვა რესპოდენტთათვის უცნობია.

3.3.2. აზრის გამოთქმის რიგითობა და ერთსულოვნების მიღწევის ხერხები

ისევე როგორც ძველად, ამჟამადაც განაჩენის გამოსატანად შეკრებილ მორევთა თათბირი გარკვეულ წესებს ექვემდებარება. კერძოდ:

საუბარს აუცილებლად იწყებს უფროსი მორევი (რომელიც, როგორც წესი, ასაკითაც უფროსია ხოლმე). ეს წესი დღემდე მტკიცედ არის დაცული. (47, 127-128, 145)

შემდეგ აზრს გამოთქვამენ სხვა მორვები: ან უფროს-უმცროსობის რიგის მიხედვით, (2, 47, 145) ან სიტყვა მიეცემა აუცილებლად ყველაზე უმცროსს, (90, 127) ან კიდევ იმას, ვინც უფრო მეტად ჩახედული ჩანს სადავო საკითხში, (128) შესაძლოა, ასევე, თავად მოილაპარაკონ აზრის გამოთქმის რიგითობის თაობაზე. (178)

ასაკოვანთა შემდეგ უმცროსი თაობის მიერ აზრის გამოთქმის წესს საფუძვლად უდევს შეხედულება, რომ შედარებით გამოუცდელი მორევი გამოცდილისგან სწავლობს, (90) ხოლო შემთხვევები,

როდესაც სასამართლო შემადგენლობა პირველად ასაკით უმცროსის მოსაზრებას ეცნობა, აიხსნება იმით, რომ ახალგაზრდა არ დაეჩვიოს მხოლოდ სხვების მოსმენას და სხვისი აზრის გავლენის ქვეშ არ მოექცეს.¹⁶ ეს პრინციპიც დღემდე დასტურდება ცოცხალ ყოფაში. (128)

ზოგადად, დღემდე არაკორექტულად ითვლება მოსაუბრისთვის აზრის შეწყვეტინება, თუმცა, თუკი აზრის გამომთქმელი ძალიან სცილდება განსახილველ თემას, ასეთ დროს შეიძლება, რომელიმე მორევმა, პირველ რიგში, აუცილებლად გამოხატოს მის მიმართ პატივისცემა, მაგრამ იმავდროულად, მიანიშნოს, რომ იგი ასცდა საუბრის ძირითად ხაზს. (217) ზოგჯერ ხდება საკმაოდ მწვავე კამათიც. (47, 75) არის შემთხვევები, როდესაც აზრები ვერ ჯერდება და კიდევ რამდენიმე დღე ან თვეც კი სჭირდებათ, რომ საერთო გადანწყვეტილებაზე შეთანხმდნენ. (47, 75, 89) განაჩენი, ძირითადად, ერთსულოვნად მიიღება, ბოლოს მაინც შეჯერდებიან ერთ აზრზე, (47, 136, 145) თუმცა, ზოგიერთ შემთხვევაში, ფაქტობრივად, შესაძლოა, საკითხი ხმათა უმრავლესობითაც გადაწყვიტონ. (36)

თუ მორევებმა გადანწყვეტილებაზე შეთანხმება საერთოდ ვერ მოახერხეს, მაშინ იძულებიან გადანწყვეტილების მიუღებლად. (47, 75, 92, 145)

ერთსულოვნების მიღწევის ხერხებიდან ფიქსირდება შემდეგი:

ა) უმეტეს შემთხვევაში ჯგუფებად დაყოფა არ ხდება და ჩვეულებრივად ყველა ერთად განიხილავს საქმეს. (136)

ბ) შესაძლოა, დაიყონ, მაგალითად, 12-ნი ექვს 2-2 კაციან ჯგუფად, რომელშიც ერთი ასაკით უფროსია, მეორე – უმცროსი. ისინი ცდილობენ საერთო აზრზე შეჯერებას. (35, 90)

გ) შეიძლება, მორევებმა სპეციალურად გამოყონ ორი კაცი: ერთი ასაკით უფროსი, მეორე კი – უმცროსი, რომლებიც გადიან 100 მეტრში და გამოიტანენ თავიანთ განაჩენს. დანარჩენები ელოდებიან და, როცა წყვილი შეთანხმდება, დაბრუნდება და თავიანთ შეჯერებულ აზრს კოლეგიას მოახსენებს. თუ ვერ შეთანხმდნენ, მაშინ თითოეული მათგანი იტყვის თავის საკუთარ განაჩენს (მაგალითად, „წორის“ შემთხვევაში, ერთი იტყვის უფრო მაღალს, ხოლო მეორე – შედარებით დაბალს). ამის შემდეგ მორევთა მთელი შემადგენლობა განიხილავს საქმეს. (98-99)

¹⁶ იხ. ნულუკიანი ა., სევანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, თბ., 1990, №9, 67.

დ) იშვიათი გამოწვევის სახით, არ არის გამოცხადებული, განაჩენის დადგენა მთლიანად ერთ-ერთ მორევს მიანდონ, როგორც ნესი, დაზარალებულის მხრიდან არჩეულ ავტორიტეტულ უფროსი ასაკის მორევს და დანარჩენები დაეთანხმონ მის დადგენილებას. (35)

3.3.3. მორევის ჯოხი

მეტად საინტერესო გადმოცემები არსებობს მორევის ჯოხთან დაკავშირებით. ჭდეებიანი ჯოხები საკმაო რაოდენობით არის დაცული მესტიის სახელმწიფო მუზეუმში. ისინი უშგულის წმ. გიორგის ტაძარშიც ინახება. ზოგჯერ ისინი ლათინური „T“-ს მსგავსი ფორმისაა, შეიძლება იყოს თავში ჯვრის გამოსახულებითაც, გვხვდება, ასევე, მრგვალი თავის მქონე ან ჩვეულებრივი ჯოხები – ყოველგვარი გამოსახულებისა და ფიგურის გარეშე. უშგულში დაცული ჯოხი, მაგალითად, იფნის ხისგან არის დამზადებული. რესპოდენტთა განმარტებით, განაჩენზე თათბირის დროს საუბარს უფროსი მორევი დაიწყებდა, შემდეგ კი დანარჩენები გამოთქვამდნენ თავიანთ მოსაზრებებს და როცა უკვე შეეცყობოდა, რომ პირი უჩანდა რაღაც საერთო გადანწყვეტილებას, მაშინ ის, ვინც პირველი იტყოდა სიტყვას, აიღებდა ჯოხს და თუ სხვებიც თანახმა იყვნენ, თანმიმდევრობით მოჰკიდებდნენ ხელს. თუ ვინმე წინააღმდეგი იყო, ხელს არ მოჰკიდებდა. ე.ი. მართალია, გადანწყვეტილებაზე შეთანხმდნენ, მაგრამ ვიღაც საბოლოოდ მაინც არ იყო დარწმუნებული თავის თანხმობაში. გადანწყვეტილების მისაღებად საჭირო იყო ერთსულოვნება, ამიტომ, ასეთ დროს ხელახლა დაიწყებოდა საქმის განხილვა: ვინც წინააღმდეგი იყო, უნდა მოეყვანა შესაბამისი არგუმენტიც. ის იტყოდა თავისას და ბოლოს მაინც შეთანხმებამდე მივიდოდნენ. ამის შემდეგ უკვე ნაჭდეებს (ე.წ. „კაც“) გაუკეთებდნენ ჯოხს, რაც სიმბოლურად იმას ნიშნავდა, რომ საქმე უკვე გადაჭრილია, გადანწყვეტილია. ნაჭდეების კეთებას ქვემოდან იწყებდნენ და ზემოთკენ ადიოდნენ. არის გადმოცემა, რომ ზევით უფრო რთული საქმეების დროს კეთდებოდა ნაჭდევი, ხოლო ქვევით – ნაკლებად მძიმე შემთხვევებზე. ზოგ ჯოხს რამდენიმე ათეული ჭრილიც კი ალენიშნება. როდესაც ადგილი ჰქონდა საქმის გადაბარებას, ანუ ერთი სასამართლო შემადგენლობა რაიმე მიზეზით ვერ შეარიგებდა მხარეებს და სხვებს აირჩევდნენ, ამ ჯოხსაც ძველები ახალ კოლეგიას გადაულოცავდნენ ხოლმე. (154, 233-234)

3.3.4. ქვის ჩაფვლა (ე.წ. „ბაჩა ლილჯენი“)

ძველი სვანური ადათით, მას შემდეგ, რაც მორვეები თათბირს დაასრულებდნენ და საერთო აზრზე შევერდებოდნენ, ერთ-ერთი მათგანი ხანჯლის წვერით მიწას ამოთხრიდა, აიღებდა პატარა ქვას და დამარხავდა, რაც სიმბოლურად საქმის დასრულების და განაჩენის სიმტკიცის გამოხატულება იყო. ქვის ჩაფვლას მოჰყვებოდა საგანგებო ფიცი, რომელიც ამ ქვის დარად დასაფლავებას უქადდა მას, ვინც დროზე ადრე გაამჟღავნებდა განაჩენს ან გათქვამდა, თუ რომელი მოსამართლე რა პოზიციისა იყო გადაწყვეტილებაზე თათბირის მომენტში. აღნიშნულ ფიცს დანარჩენი მორვეები „ამენით“ ადასტურებდნენ. ამას პირველ რიგში ის მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ, თუ რომელიმე მოდავე მხარე მსაჯულთა განაჩენის შინაარსს მის საჯაროდ გამოცხადებამდე შეიტყობდა, შერიგების პირობებით უკმაყოფილობის შემთხვევაში, ნება ჰქონდა, არ შეეწყნარებინა გარიგება და საქმე ჩაეშალა. განჩინების გამოტანიდან მის გამოცხადებამდე ხომ, შესაძლოა, არა მხოლოდ რამდენიმე დღე, არამედ – რამდენიმე თვეც კი გასულიყო. მეორეს მხრივ, ასეთი წესით თავად მოსამართლის პიროვნება იყო დაცული, რათა მისი პოზიციით უკმაყოფილო მხარეს გულში მტრობა არ ჩადო. განაჩენის განუცხადებლობასა და ერთმანეთის ნააზრევის გაუთქმელობაზე მორვეები ზოგჯერ საქმის დაწყებამდეც კი იფიცებდნენ.¹⁷

დღეის მდგომარეობით თვითონ „ქვის ჩაფვლის“ რიტუალი დაკარგულია და ზოგ მთხრობელს „ბაჩა ლილჯენის“ შესახებ არც კი სმენია. ერთ-ერთი მათგანის თქმით, მორვეები ერთმანეთს მხოლოდ სიტყვიერად შეჰფიცავენ, რომ ნათქვამს არავინ გაამჟღავნებს. თუ ინფორმაციის გამტანი გამოერევათ, მას აუცილებლად გააგდებენ. ეს წესი სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა, რადგან საქმის გარჩევა ერთ დღეში არ ხდება და მას საკმაოდ დიდი დრო სჭირდება. მეორე მთხრობელი იხსენებს ინფორმაციის გაჟონვის შემთხვევებს და მეტად უარყოფითად აფასებს ასეთ ქმედებას, თუმცა მორევთა გაუთქმელობის ფიცს მის პრაქტიკაში ადგილი არ ჰქონია. (7, 9, 67) სხვა რესპოდენტებმა გადმოცემით იციან „ქვის ჩაფვლის“ რიტუალისა

¹⁷ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 98-99; გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 105; ნულუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, თბ., 1990, №9, 67.

და შესატყვისი ფიცის შესახებ. ერთ-ერთი მათგანი განმარტავს, რომ განაჩენზე მორევების მიერ გამოთქმული პოზიციები აუცილებლად საიდუმლოდ უნდა იყოს შენახული, რადგან, სხვა შემთხვევაში, შეიძლება, მხარეს მორევთან პირადი ანგარიშსწორების სურვილი გაუჩნდეს. ერთ-ერთი რესპოდენტი მიიჩნევს, რომ მორევებს მორალური უფლება არ აქვთ, ერთმანეთს გადააბრალონ გადაწყვეტილება და ვალდებული არიან, საიდუმლოდ შეინახონ მსჯელობისას გამოთქმული მოსაზრებები. კიდევ ერთი მთხრობლის მითითებით, ეს პირობა ისედაც იგულისხმება, რადგან გადაწყვეტილება ყველას სახელით გამოდის და მას ყველა იღებს საკუთარ თავზე, თუმცა, ზოგჯერ, საგანგებოდაც დებენ ფიცს კონფიდენციალური ინფორმაციის საიდუმლოდ დაცვის შესახებ. (47, 108, 146, 174, 221)

3.4. განაჩენის გამოცხადება და აღსრულება. განაჩენის სავალდებულობა.

განაჩენს, როგორც წესი, უფროსი მორევი აცხადებს, თუმცა, შესაძლოა, გამომცხადებელი სხვა მორევიც იყოს. პირს, რომელიც განაჩენს აცხადებს, დღესაც „მუუშხე“ (გამამხელი, შდრ. „ლიუშხე“ – გამხელა) ეწოდება. გამომცხადებას, როგორც წესი, ყველა მორევი ესწრება, თუმცა თუ ვინმეს საჭიროება აიძულებს რაიმე საქმეზე წასვლას, შეიძლება, არც დაესწროს. ამას არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს, რადგან გადაწყვეტილება ყველა მათგანის მიერ არის ერთობლივად მიღებული. აღარ დასტურდება უწინდელი წესი, როცა, შესაძლოა, მორევთა ნახევარი ერთ მხარესთან წასულიყო გადაწყვეტილების გამოსაცხადებლად და მეორე ნახევარი – მეორესთან. (48, 92, 131)

განაჩენის გამომცხადებას ესწრებიან მხარეები თვითნებ ოჯახით, ასევე, „სამხუბი“ და თანამოფიცრები. (9) განაჩენი შეიძლება გამოაცხადონ ეკლესიაში (130, 146, 157, 175) ან მხარეთა ოჯახებში, კერძოდ: როგორც წესი, ჯერ დაზარალებულს უცხადებენ და შემდეგ – დამნაშავეს. (9, 48, 92, 130, 146, 183, 225) თუ ორივე მხარე დამნაშავეა, მაშინ თანმიმდევრობას მნიშვნელობა არ ენიჭება. (92, 131) ფიქსირდება ასეთი მიდგომა: მსუბუქ საქმეზე განაჩენის გამომცხადება, შეიძლება, ეკლესიაში მოხდეს და უფრო მძიმეზე – ოჯახებში. (130)

თუკი განაჩენით თანხაა გადასახდელი, შეიძლება, დამნაშავეს

ვადა დაუნიშნონ მის გადასახდელად ან თვითონ ათქმევინონ, როდის შეძლებს გადახდას. (10, 49) თუ ადგილი აქვს რაიმე მიზეზით დათქმულ ვადაში გადახდის შეფერხებას, ის ვალდებულია, მორევებთან მივიდეს და აუხსნას ვითარება, თუ რატომ ვერ ეტევა განსაზღვრულ დროში. (49) შეიძლება, გარკვეული თანხის დაკისრებასთან ერთად მიუსაჯონ გადასახლება რამდენიმე წლით, (19) ან ბოდიშის მოხდა მუხლზე დაჩოქებით. (199) ხშირად შერიგებასთან ერთად ნათლობის რიტუალიც ტარდება. (49, 131)

სამედიკატორო სასამართლოს განაჩენი აღსასრულებლად სავალდებულოა. სვანური ადათი არ იცნობს გადაწყვეტილების ფაქულტატურობას და ეს წესი დღემდეა დაცული. გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის უმთავრეს საშუალებად დღემდე მიიჩნევა მხარეთა მიერ მორევების წინაშე დადებული ფიცი, რომ ისინი დაემორჩილებიან გამოტანილ განაჩენს.

გადაწყვეტილების აღსრულებაში მონაწილეობენ უშუალოდ მორევები. მათ შეიძლება დაზარალებულთან მიიყვანონ დამნაშავეს მიერ მოყვანილი ხარი ან მისცენ ფული და ა.შ. (49, 226-227)

დაკისრებული გადასახადის გადახდა ოჯახის კისერზეა, თუმცა შეიძლება მას სანათესავოც მიეშველოს. დღეისათვის გადასახადის დაკისრება იშვიათად ხდება. თუ თანხის დაკისრება არ მოხდა, მაშინ დამნაშავეს ოჯახში მხოლოდ შერიგების სუფრა იმლება. (41, 131, 154)

საინტერესოა, რომ მოცემული ექსპედიციის მასალაში აღარ დაფიქსირდა დაზარალებულისათვის მოკლულის თოფის გადაცემის ძველი სვანური წესი, (15, 110, 132) რომელიც დადასტურებულია უწინდელი მასალებით.¹⁸

ასევე აღსანიშნავია, რომ უწინდელი პერიოდისგან განსხვავებით, ამჟამად მთლიანად გამქრალია კერიასთან დაკავშირებული რიტუალები.

ძველი სვანური სახლის კერა საკრალურ ადგილად ითვლებოდა და მისი შეურაცხყოფა არა მხოლოდ ოჯახის ცოცხალი წევრების, არამედ წინაპრების და, ზოგადად, სახლეულის შეურაცხყოფას ნიშნავდა, ხოლო კერიისათვის პატიების თხოვნის შემთხვევაში, განსაკუთრებით ე.წ. „თითით მახვეწრობის“¹⁹ რიტუალის აღსრულებისას დამნაშავე დიდ შელავათს იღებდა.

¹⁸ იხ. ნულუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიკატორული სასამართლო, ჟურნ. სახ-ელმწიფო და სამართალი, თბ., 1990, №9, 74.

¹⁹ იხ. კეიციანი ნ., თხოვნა-ვედრებასთან დაკავშირებული ხალხური ტრადიციები სვანეთში, ენგური, 1991, №1, 222-225.

კერიის შეურაცხყოფა (ნიხლის კერა, ნაქცევა, კერის ქვეშ ცეცხლზე ნაქის ან წყლის დასხმა, სახლს გარეთ კერიის გამოგდება) მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა, მაგალითად, კერის ნიხლის კერა და კაცის უსისხლოდ გალახვა ან ქალის მოტაცება თანასწორ დანაშაულს წარმოადგენდა. შერიგების დროს ისინი ერთმანეთს ათანაბრებდნენ (კაცის გალახვისათვის ან ქალის მოტაცებისათვის დამნაშავეს, შერიგებასთან დაკავშირებული ხარჯების გარდა, ერთი უღელი ხარი მაინც გადახდებოდა).²⁰

სხვადასხვა სახის იყო კერასთან შევედრების რიტუალიც: ყელზე მიბმული „ლელეჭით“ (თოკით) კერასთან მისვლა, კერიასთან მიწოლა, კერიის წინ დაჩოქება ან კარიდან კერამდე ჩოქვით მისვლა, ნეკის ნეკზე გადაჭდობით ვედრება დაჩოქებით ან კერასთან მიწოლით, კერის სამჯერ შემოვლა ჩოქვით და „კერაის“ ფეხის გარშემო ქუდის შემოვლება, ბოლოს – კერის ქვეშ გაძვრომა. ხშირად ეს სახეები შერეულიც იყო ერთმანეთში. კერის ქვეშ გაძვრომა დამნაშავეს სავსებით ათავისუფლებდა ყოველგვარი მატერიალური ანაზღაურებისგან, თუმცა, სამაგიეროდ, ასეთი მოქმედება მას, ხალხის წარმოდგენით, ვაჟკაცობას ართმევდა. კერიის მიერ პატიება იმავე მოვლენის ანარეკლს წარმოადგენს, რომელიც კერის შეურაცხყოფის შემთხვევაშია: კერა, როგორც ოჯახის ცენტრი, ოჯახის სიმბოლო ყველაზე წმინდა ადგილი იყო სახლში, ამიტომ მას შეეძლო დამნაშავეს განწმენდა დანაშაულისგან – კერიის მიერ პატიება თითქმის ყოველთვის დამნაშავეს შვილად აყვანით, ე.ი. ოჯახის წევრად მიღებით მთავრდებოდა. შერიგების ეს ფორმები სრულდებოდა როგორც დაზარალებულის, ისე დამნაშავეს ოჯახის წევრთა მონაწილეობით. საქმის კურსში იყვნენ „სამხუბის“ და სანათესაოს წევრებიც. მათთვისაც სავალდებულო იყო, ისევე მიეღოთ ნაპატიები კაცი, როგორც დაზარალებულის ოჯახმა მიიღო.²¹

კერას უკავშირებოდა „ნაჭის“ აღების რიტუალიც: როდესაც მოსისხლე მტრები შერიგდებოდნენ, სანამ მოკლულის ოჯახი შერიგების სუფრასთან დასხდებოდა, მისი „სამხუბიდან“ ერთი რომელიმე პირი, ან რომელიმე შემრიგებელი მედიატორი, შედიოდა მკვლელის სახლში, მოხსინდა „ნაჭას“ და კარში გამოიტანდა, ცეცხლზე კი წყალს დაასხამდა. ამ პროცესის შესრულებით დაზარალებულის

²⁰ იხ. ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, 138.

²¹ იხ. იქვე, 144-145.

ოჯახი ძლიერ ნასიამოვნები რჩებოდა ხოლმე. კერიის აღება და მის ქვეშ ნაღვერდალზე წყლის დასხმა სიმბოლურად ნიშნავდა, რომ ამიერიდან აღნიშნული ოჯახი აღარ ირიცხებოდა სხვა ოჯახებთან ერთად და აღგვილი იყო სოფლის მეკომურთა რიცხვიდან.²²

მას შემდეგ, რაც ძველი სვანური სახლი ახალი ტიპის საცხოვრებელმა სახლებმა ჩაანაცვლა, ისტორიას ჩაბარდა კერიის და „ნაჭის“ უწინდელი მნიშვნელობაც და შესაბამისი რიტუალებიც, მაგრამ კერიის ქვეშ გაძვრომის, კერიაზე წყლის დასხმის, „ნაჭის“ ჩამოხსნის თუ ჭიშკრიდან სახლის კარამდე ჩოქვით მისვლის შესახებ გადმოცემები დღემდე შემორჩა. (48, 107, 219) ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, ძველად დამნაშავეს არჩევანს სთავაზობდნენ: ან გარკვეული ოდენობის მინა უნდა გადაეხადა ან – კერიის ქვეშ გახოხებულიყო. ზოგჯერ დიდი ვაჟკაცები ვერ ეტეოდნენ კერიის ქვეშ და ძალით გაათრევდნენ ხოლმე გამურულს, რაც უდიდესი მორალური სასჯელი იყო მისთვის. ბოლოს ე.წ. „წირხს“ (მარხილის მუხრუჭს) კისერზე ჩამოიკიდებდნენ, ნეკა თითებს გადააჯვარედინებდნენ და დაიჩოქებდნენ სიტყვებით: „აი, მუხლი და აი, ნეკი.“ (43) თითების გადაჭდობით ხვეწნის რიტუალი,²³ როგორც ჩანს, ოდესღაც საერთო-ქართული მოვლენა იყო, რისი ერთგვარი გამოძახილიცაა დღემდე არსებული პატარა ბავშვების შერიგების წესი: „ნეკი ნეკისა, შერიგებისა.“

დღეისათვის ამ რიტუალებიდან ცოცხალ ყოფას ჯერ კიდევ შემოუნახავს დამნაშავეს მიერ დაზარალებულის წინაშე მუხლზე ჩოქვით პატიების თხოვნის წესი. (92)

²² იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 37.

²³ იხ. იქვე, 41.

სასამართლო მტკიცებულებები

1. ფიცი

სვანური სამართალწარმოების წესები, გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლება შედარებულ იქნეს ქრისტიანული აღსარების საიდუმლოსთან. ისევე როგორც აღმსარებელი ღვთის წინაშე დგას, როდესაც მღვდელს საკუთარი ცოდვების შესახებ მოუთხრობს, ანალოგიურად, მხარე, მონმე თუ ნებისმიერი გამოკითხული პირი ვალდებულია, მორევებს ღვთის (ხატის, ეკლესიის) წინაშე უთხრას სიმართლე.

აქედან გამომდინარე, სვანური სამართალწარმოება, ხშირ შემთხვევაში, მხარეთა ხატის და ფიცის ქვეშ მიღებულ ჩვენებებზეა აგებული და სასამართლო მტკიცებულებათაგან უპირატესად იკვეთება ფიცი, თუმცა ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ადათი მნიშვნელობას უკარგავდეს სხვა სახის მტკიცებულებებს – მონმის ჩვენებას, დოკუმენტებს, სასაზღვრე მიჯნებს, დანაშაულის ჩადენის იარაღს, მოპარულ ნივთს და ა.შ. (14, 55)

ფიცი თავისი აგებულებით პირობითი წინადადებაა (თუ... – მაშინ...), რომლის პირველი ნაწილი შეიცავს პირობას (ამა თუ იმ ფაქტის დეკლარირებას), ხოლო მეორე ნაწილი – სანქციას (დაკრულვას) ამ პირობის შეუსრულებლობისთვის.

ფიცი, როგორც ეჭვმიტანილის მიერ თავის მართლების საშუალება, მჭიდროდ უკავშირდება თანამოფიცრის ინსტიტუტს. იშვიათ შემთხვევაში, შეიძლება, ადგილი ჰქონდეს მარტო დაფიცებასაც, მაგრამ, როგორც წესი, ასეთი მსუბუქი კატეგორიის საქმეები მორევების განსახილველი არ ხდება.

1.1. თანამოფიცრის ინსტიტუტი

თანამოფიცარი აღინიშნება ტერმინებით: „მეგნე“, „ქამეგნე“, „განხან მეგნე“, „გენხენ მეგნე“, „ლესგხენ მეგნე“ (თანამდგომი, გვერდში მდგომი) (76, 120, 147, 206) და „ლუფხვილ“ (მითითებული) (121, 243)

დღემდე არსებობს შეუცვლელი (ე.წ. „უცაადა“) და შეცვლადი

(ე.წ. „ლუცად“) თანამოფიცრის ინსტიტუტი. (125, 206)

პირველი მათგანი გულისხმობს დაზარალებულის მიერ დასახელებულ პიროვნებას, რომელიც დამნაშავემ უნდა დაიყენოს გვერდში. მეორე მათგანი კი – დამნაშავეს მიერ შერჩეულს. (5, 50, 76, 167) შეუცვლელი თანამოფიცრის დასახელებას ზოგჯერ მიზეზად უდევს დაზარალებულის ეჭვი, რომ პირი ფაქტის შემსწრეა. (76)

შესაძლებელია, „შეუცვლელი“ თანამოფიცრის სხვა „შეუცვლელით“ „შეცვლაც“, თუკი არსებობს ობიექტური მიზეზები:

ა) თანამოფიცრობისგან თავისუფლდება კაცი, რომელსაც ჰყავს ფეხბძიმე ცოლი ან ახალშობილი. (114, 170, 231)

ბ) თუ პირს ხატზე აქვს დაფიცებული, რომ, საკუთარი ოჯახის საქმის გარდა, სხვა არავითარ საქმეზე არ გავა თანამოფიცრად. (11, 12, 51, 77, 125, 170)

რესპოდენტთა აზრით, შესაძლოა, სინამდვილეში საერთოდ არ იყოს დაფიცებული, რომ ხატზე არ გავა და ეს იყოს სხვის საქმეში ჩარევისგან თავის არიდების ერთგვარი ხერხი. თუმცა აღნიშნულის შემონგება, თავისთავად, სცილდება ობიექტურად დადგენის შესაძლებლობას. (77, 125) ზოგიერთი რესპოდენტის მითითებით, პირს მოწმე უნდა ჰყავდეს, როდესაც ხატზე გადის და იფიცებს, რომ თანამოფიცრად არასდროს არ წავა. (114). თუმცა, სხვები ასეთის აუცილებლობას არ ასახელებენ. (77, 170)

შეიძლება მხარე, რომელსაც თანამოფიცრად გასვლაზე პირმა უარი უთხრა დასახელებული მიზეზით (დაფიცებულია, რომ ხატზე არ გავა თანამოფიცრად), დააფიცონ, რომ ნამდვილად ამის გამო უთხრა უარი მას თანამოფიცარმა. (51)

საინტერესოა, რომ თანამოფიცრობაზე წინასწარ დაფიცებით უარის თქმა არაერთგვაროვან შეფასებას იწვევს: ჩანს, რომ იგი გავრცელებული მოვლენაა (11, 77-78, 125) და ისევე როგორც ა. ნულუკიანის მასალებით, თანამოფიცრობის ტვირთისათვის თავის არიდების გზად²⁴ და მთხოვნელის „მოგერიების“ საშუალებად მიიჩნევა. (77, 125) მეორე მხრივ, ზოგიერთი ინფორმატორი არ მალავს თავის უარყოფით დამოკიდებულებას აღნიშნული წესისადმი, ვინაიდან, მათი აზრით, თანამოფიცრობა, მაშინ როდესაც, შენთვის ცნობილია საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტება და დარწმუნებული ხარ ეჭვმიტანილის სიმართლეში, აუცილებელი მორალური ვალდებულებაა

²⁴ იხ. ნულუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, თბ., 1990, №9, 69.

და არაფრით არ შეიძლება, მასზე უარი განაცხადო. (77-78) უშგულში ეს წესი არ გვხვდება და უშგულელი რესპოდენტებიც ამ წესს უარყოფით შეფასებას აძლევენ. (147, 158)

თანამოფიცართა ოდენობა, საქმის სირთულიდან გამომდინარე, მერყეობს 1-დან 12-მდე. (11, 50, 121, 147) ეცერის თემში ფიქსირდება 24 თანამოფიცარი. (166, 180)

თანამოფიცარი ძირითადად „მეხუბრარი“ და ახლობელი ხალხი უნდა იყოს, მაგრამ მეორე მხარეს შეუძლია მთლიანად უცხო ხალხის დასახელებაც ან კიდევ, მხოლოდ რამდენიმე ახლობელი ადამიანის მოყვანის უფლების მინიჭება დამფიცებლისთვის. (9, 11, 50, 51, 189)

თანამოფიცარი არ უნდა იყოს დამფიცებლის მიმართ მტრულად განწყობილი პირი. თუ ასეთი ვინმე დაასახელებს უცვლელ თანამოფიცრად, მისი შეცვლა იოლად მოხდება. (159)

ფიქსირდება თანამოფიცრად თვითონ მორევის გასვლაც იმ შემთხვევაში, როდესაც რომელიმე თანამოფიცარი უარს ამბობს დაფიცებაზე. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ მოსამართლე დარწმუნებულია მხარის სისწორეში და სურს მშვიდობიანად და დროულად შეარიგოს მოდავეები. ასეთ დროს ისიც შესაძლებელია, რომ მორევმა ცალკე დააფიცოს თანამოფიცარი და შემდეგ მის ნაცვლად თავად დადოს ფიცი. (39, 51, 78, 114, 136, 167, 189, 208)

ზოგადად, თანამოფიცრად დასახელებულ ადამიანს შეუძლია, უარი განაცხადოს თანამოფიცრად გასვლაზე და იგი არ არის ვალდებული, საკუთარი ნების სანაწილმდეგოდ გავიდეს თანამოფიცრად. (13)

საქმის დეტალებიდან გამომდინარე, თანამოფიცრის მიერ უარის თქმა შეიძლება ალქმულ იქნეს, როგორც დასაფიცებელი პირის გამტყუნება. (50) ან შეიძლება, უბრალოდ, საქმე გაინელოს, (171) ასევე, შეიძლება, რამდენჯერმე მოხდეს შეცვლა, მაგრამ თუ ბოლოს და ბოლოს სათანადო რაოდენობის ხალხის შეკრება ვერ მოხერხდა, მხარეს დარჩება ბრალდება. (208)

თუ მორევმა მოახერხა, შეიძლება, დაზარალებულს შეაცვლევინოს თანამოფიცარი, როცა ის უარს ამბობს გასვლაზე. (52, 103, 135, 147) ამ მხრივ, უნდა ითქვას, რომ მორევის უფლებები არც თუ ისე მცირეა და მას შეუძლია, გარკვეული ზემოქმედება მოახდინოს მხარეზე: რესპოდენტთა მითითებით, თუ მორევებმა ყველას აზრი ითვალისწინეს და ვინ სადაც გაიშვერს თითოს, გაჰყვნენ, ეს გააუბრალოებს მათ საქმიანობას. სწორედ იმიტომ დაიფიცეს და იმიტომ ათენებენ ლამეებს, რომ სამართლიანად გადაწყვიტონ

საქმე. აქედან გამომდინარე, ზოგჯერ მორევი მხარეს (რომელმაც, მაგალითად, 5 თანამოფიცარი დაასახელა, აქედან 3 გამოვიდა, ხოლო ორი – არა, საქმის შინაარსიდან გამომდინარე კი მორევს მიაჩნია, რომ ეს სამი ადამიანიც საკმარისია) შეახსენებს, რომ ის დაფიცებულია, მორევის ნათქვამს დასჯერდეს და ეტყვის, რომ საკმარისია, მაგალითად, 3 კაცი და მოახსენევენებს დანარჩენებს. (52, 77, 135-136)

იმ შემთხვევაში, როდესაც თანამოფიცრებით თავის მართლება მხარემ ვერ შეძლო (თანამოფიცრებმა უარი თქვეს და მათი შეცვლაც ვერანაირად ვერ მოხერხდა), საქმის მთელი სიმძიმე მორევებზე გადადის და ისინი იღებენ სხვაგვარ გადწყვეტილებას და სხვაგვარად შეარიგებენ მხარეებს, ვიდრე შეარიგებდნენ მაშინ, თუკი ყველა თანამოფიცარი დაიფიცებდა. (5, 9, 13, 52, 103, 171)

თანამოფიცარმა შეიძლება დასაფიცებელი პირი ცალკე გაიყვანოს ხატზე და დააფიცოს, რომ ნამდვილად მართალია და ტყუილზე არ გაჰყავს თანამოფიცრად, ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში, დაე, ხატის გატეხვის წყევლა მიენიოს არა თანამოფიცარს, არამედ დასაფიცებელ პირს და მის ოჯახს. (9, 207-208)

თანამოფიცრები აუცილებლად ესწრებიან პერიგების ცერემონიალსა და სუფრას. (10)

ზოგი რესპოდენტის განმარტებით, ფიცი შეიძლება დაიდოს არა მარტო იმაზე, ჩაიდინა თუ არა დამნაშავემ საქციელი, არამედ იმაზეც, რომ მან, მართალია, ჩაიდინა, მაგრამ ეს იყო ნების გარეშე და არა – გამიზნულად. (13, 170) ერთ-ერთი რესპოდენტი ასეთის შესაძლებლობას კატეგორიულად გამორიცხავს. (148)

1.2. „მგგვრცემი“

სვანური ყოფა დღემდე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს „მგგვრცემის.“ ეს არის დასაფიცებელი ტექსტის („გარცამ“-ის) გამხმოვანებელი პირი, რომელიც წყევლის ფიცის დამრღვევს.

იგი შეიძლება იყოს:

ა) სპეციალურად მოწვეული პირი – საზოგადოებაში ცნობილი „მგგვრცემი,“ ან კიდევ იმ ეკლესიის მცველი და მეკარე, რომელი ეკლესიაც არჩეულ იქნა დაფიცების რიტუალის ჩასატარებლად.

ბ) თავად მოდავე მხარე ან მისი ახლო ნათესავი.

გ) რომელიმე მორევი (როგორც წესი, თავმჯდომარე).

ყველა ეს ვარიანტი თანაბრად მისაღებია სვანური სასამართლო

პროცესისთვის და დამოკიდებულია იმაზე, თუ ვინ – ვის და რის შესახებ აძლევს ფიცს. (40-41, 52, 100, 125, 147, 224-225)

ფიცის ტექსტი, როგორც წესი, გარკვეულ ფორმულებს შეიცავს. მასში დღემდე გამოურევენ ხოლმე წარსულის „ჰარაკს“ და ფიცის დამრღვევს წყევლიან, რომ, დაე, მას ისევე მოუვიდეს, როგორც ამასა და ამას მოუვიდა თავის დროზე. ფიცის ტექსტები კვლავაც მაღალმხატვრული გაფორმებით გამოირჩევა: „ციდან რამდენი წვეთი წვიმაც ჩამოვა, რამდენი ბალახიც ამოვა, სანამ იმდენი თეთრი ხარი არ შემოგწირონ, ეკლესიავ...“ და ა.შ. (12, 41, 52, 125, 166)

თუმცა ასევე შეინიშნება ტენდენცია, რომ ამ მაღალმხატვრული ტექსტების ფუნქციონალური მნიშვნელობა თანდათანობით მცირდება და აქცენტი ფიცის ფორმულის ძირითად ასპექტებზე კეთდება. (125)

„მგგვრცამის“ მიერ წარმოთქმული ფიცის ტექსტის შემოკლება ან გადაკეთება დაუშვებელია და დამფიცებელი ვალდებულია, მხოლოდ „ამენით“ დაეთანხმოს მას. ალათი არ კრძალავს დამფიცებლის მიერ „ამენთან“ ერთად სხვა პარალელური ფორმულების წარმოთქმასაც, როგორიცაა: „შენს ნათქვამს ვეთანხმები, ვიღებ“ ან „რაც თქვი, ესეც და ამაზე უარესიც დაემართოს ფიცის დამრღვეს,“ „მე თუ ვიყო საერთოდ რამე კავშირში ამ საქმესთან, რასაც შენ ამბობ, იმაზე ორმაგი მომივიდეს.“ (12, 53, 166, 224)

დაფიცების რიტუალის დროს „მგგვრცემი“ შუაში დგება (აქ საუბარია ეკლესიაში დაფიცებაზე) ორივე მხარე იკავებს იქეთ-აქეთ ადგილს. შესაძლოა, „მგგვრცემემ“ სანთელიც აანთოს. ზოგჯერ დაფიცებისას იჩოქებენ, თუმცა უმეტეს შემთხვევაში ფეხზე მდგომნი იფიცებენ. თუ ხატი ტაძრის გარეთ არის გამობრძანებული, ის შეიძლება „მგგვრცემეს“ ხელში ეკავოს და ისე წარმოთქვას „გარცამი.“ (44, 100, 107, 108, 132, 166)

ფიცის რიტუალის შემადგენელი ნაწილია დაფიცებულის მიერ „მგგვრცამისათვის“ ხელის ჩამორთმევა და ხატზე მთხვევა. (53, 166)

ასევე, ფიქსირდება შემდეგი წესი: „მგგვრცემი“ ჯოხს გადებს ეკლესიის კედლამდე და დასაფიცებლები ამ ჯოხის ქვეშ გაძვრებიან. (107)

„გარცამისთვის,“ როგორც წესი, შაბათ-კვირას შეარჩევენ, ამასთან, თუ სოფელში მიცვალებული ასევეწინა, მაშინ „ლიგვრცემი“ (ხატზე გადაცემა) არ ხდება. (45)

„მგგვრცემი“ არავითარ გასამრჯელოს არ იღებს. (42)

1.3. ხატის ჩამოტარებით ფიცი

ისევე როგორც ძველად,²⁵ ქურდობის შემთხვევაში (არ აქვს მნიშვნელობა, ოჯახიდან დაიკარგება ნივთი თუ ეკლესიიდან), ამჟამადაც მიმართავენ დაზარალებულის მიერ სოფელში ხატის ჩამოტარებით დაფიცების წესს: ყველა ოჯახიდან თითო სრულწლოვანი მამაკაცი დაიფიცებს, რომ „არც თვითონ, არც მისი ოჯახის წევრებმა არაფერი იციან და არც მათი ხელი ურევია ამ საქმეში.“ შესაძლოა, ხატი თვითონ დაზარალებულმა ჩამოატაროს ან „მგგერცამე“ ახლდეს. ზოგჯერ დაფიცების რიტუალი ხატზე მთხვევით შემოიფარგლება, თუმცა, შესაძლოა, ხატის ნაბანი წყალი (10-20 გრ.) თითოეულ ოჯახს სასაფუარე ცომში ჩაუსხან ან კიდევ – პირდაპირ დააღვინონ ოჯახის წევრებს.²⁶ ზოგჯერ ხატის ჩამოტარებით დაფიცება პრევენციის სახითაც გამოიყენება ასეთი სიტყვებით: „თუ მოიპარო ან ვინმეს მოაპარინო.“ ასევე, შესაძლებელია, იგი ატარებდეს გამაფრთხილებელ ხასიათსაც: „თუ არ დააბრუნოს დამნაშავემ წაღებული ნივთი.“ დანყველას, როგორც წესი, სადღესასწაულო დღეებში ერიდებიან, თუმცა, ზოგჯერ პირიქითაც ხდება, სწორედ ასეთ დღეებს შეარჩევენ, რათა სადღესასწაულო დღეს ხატზე გადაცემა უფრო მეტად გულზე მოხვდეს დამნაშავეს. (11, 53, 104-105, 113, 148, 160, 178, 200)

1.4. სადავო მიჯნაზე ფიცი

სვანეთის მოსახლეობა დღემდე სახელმწიფოს ჩარევისგან დამოუკიდებლად აგვარებს მიჯნაზე დავებს და მიწის გაყოფა-განაწილების მოთხოვნით ოფიციალურ ორგანოებს იშვიათად მიმართავენ. (33, 34)

დავის გადასაწყვეტად შეიძლება გამოიყენონ ძველი საბუთები, ხოლო ასეთის არარსებობისას – მიმართონ ფიცს. (240) დაფიცება შეიძლება მოხდეს ეკლესიაში. (184) მამულზე ხატის შემოტარებით დაფიცების წესი არ ფიქსირდება. (51, 153, 160) ერთ-ერთი

²⁵ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 105.

²⁶ ძველად ხატის ნაბანს „ბრავალზას“ ეძახდნენ. ნაბანის დაღვება შეიძლება მორევებს გადაეწყვიტათ მხარისათვის, ან დაზარალებულს – ეჭვმიტანილისა თუ დამნაშავეისათვის – იხ. კეკელია მ., ფიცი სვანეთის ჩვეულებით სამართალში, ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბ., 1979, 166.

რესპოდენტი იხსენებს, რომ ძველად ადგილზე მიჰქონდათ ხატი და ისე აფიცებდნენ, მაგრამ ბოლო პერიოდში ასეთი რამ არ მომხდარა. მისი აზრით, მორწმუნე ადამიანისთვის მნიშვნელობა არა აქვს დაფიცების ადგილს. (45) სხვა მთხრობლები ადასტურებენ, რომ თუ ვინმე მიჯნაზე დავობდა, მას მიუტანდნენ ხატს და წინადადებას აძლევდნენ, თავისი ხელით დაერტყა პალოები იქ, სადაც, მისი აზრით, საზღვარი იყო. იგი 3-4 თანამოფიცართან ერთად დადებდა ფიცს, თუ საიდან სადამდე იყო მისი საკუთრება და შესაბამისად დასვამდა სამანს. (172, 239)

2. ალიარება

როგორც უკვე აღინიშნა, სვანური ადამიანი საკმაოდ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ალიარებას. საქმის გამრჩევი მოსამართლეები დაკითხვის დაწყებამდე ხშირად მხარეებს დააფიცებენ: „თუ სიმართლე არ ალიარო.“ იფიცებს ოჯახის უფროსი და ყველა წევრი, პატარა ბავშვის გარდა. შესაძლოა, მხოლოდ ოჯახის უფროსიც დააფიცონ მთელი ოჯახის სახელით: „შენმა ოჯახმა თუ სიმართლე არ ალიაროს.“ შესაძლოა ასეთი პირობითაც მოხდეს დაფიცება: „თუ მოიტყუო, თუ სიმართლე არ ალიარო და ცილი დასწამო მეორეს.“ (43, 181, 198)

ალიარებას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფიცის გარეშეც. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც დამნაშავე ძალიან ბრალეულად გრძნობს თავს. ასეთ დროს მას აუცილებლად შეუმსუბუქდება ხოლმე დანაშაული. ის თავად ხდება შერიგების ინიციატორი და განიცდის თავის დანაშაულს. ძველად მიღებული ყოფილა ე.წ. „სინანულის ქვების“ ტარება, ზოგან, ბოლო დრომდეც კი, ასევე, ფეხშიშველი სიარული და ა.შ. (16, 47-48, 173, 189, 236)

შესაძლებელია, ალიარებამ სულაც არ შეამსუბუქოს დანაშაული, რადგან მორევები ყურადღებას აქცევენ ჩადენილი ქმედების სიმძიმესა და ალიარების მოტივს. თუ ირკვევა, რომ ალიარება იყო არა სინანულის შედეგი, არამედ დამნაშავე ვარაუდობდა, რომ მისი ქმედება მაინც გამომჟღავნდებოდა და მხოლოდ ამ მოტივით ალიარა, მაშინ ალიარება არავითარ შედეგსაც არ იძლევა. (14, 25)

3. მონძე

ძველად სვანეთში ფართოდ გავრცელებული მესისხლეობის გამო

იშვიათად გამოიყენებოდა მონმის ჩვენება: ძნელად თუ გაბედავდა კაცი, ვინმეს წინააღმდეგ ჩვენების მიცემით საკუთარი ოჯახი თუ სანათესავო შურისძიების საფრთხეში ჩაეგდო. სამაგიეროდ, სამოქალაქო გარიგებათა დამონმება აქაც მიღებული პრაქტიკა იყო.

ბ. ნიჟარაძის მითითებით, სვანეთში იშვიათად გამოიყენებოდა მონმე, რადგან ფარულად, ქურდულად დანაშაულის ჩადენა სვანის ბუნებაში არ იყო. მონმეებს მაშინ იყენებდნენ, როცა შორეულ დროში მომხდარ ფაქტზე იქნებოდა დავა და მხცოვანთა ჩვენება ნათელს ჰფენდა ვითარებას.²⁷ ბ. ნიჟარაძე, ფაქტიურად, საუბრობს ე.წ. „მახსოვარ-მონმის“ ინსტიტუტზე, რომლის არსებობას სხვა ავტორებიც ადასტურებენ.²⁸

2015 წლის ექსპედიციით შემდეგი ვითარება იკვეთება:

მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე შესაძლებელია, მონმე მხარესთან დააპირისპირონ კიდევ, (8, 54, 124) მაგრამ სერიოზულ საქმეებზე, როგორც წესი, ასეთი რამ თითქმის გამორიცხულია. (54, 124, 208)

თუ მონმეს აქვს შიში, რომ მიცემული ჩვენება მის უსაფრთხოებას დაემუქრება, ან არსებობს სხვა რაიმე ობიექტური მიზეზი, მორევმა, შესაძლოა, იგი ცალკე გაიყვანონ ხატზე და ფიცის ქვეშ ჩამოართვან ჩვენება. ასეთ დროს, მხარეთათვის ბოლომდე საიდუმლოდ რჩება ინფორმაცია მოცემული მონმის არსებობის შესახებ, მაგრამ მიღებულ ჩვენებას უკვე თავად მორევები იყენებენ საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტების დასადგენად და სამართლიანი გადანყვებილების გამოსატანად. ამ დროს, შესაძლოა, მონმემ მორევები დააფიცოს კიდევ, რომ ამ უკანასკნელებმა არ გათქვან მისი ვინაობა. (46, 80-81, 198, 208)

მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე შეიძლება, მონმე არც დააფიცონ, (135) მაგრამ უფრო სერიოზული საქმეები აუცილებლად გულისხმობს ფიცის ქვეშ მიღებულ მონმის ჩვენებას. (8, 80, 135) მეტიც, მოუხედავად იმისა, რომ ზოგადად მიღებული წესით, მონმეს თანამოფიცარი არ სჭირდება, (135) ადათი გარკვეულ შემთხვევებში ასეთის შესაძლებლობასაც არ გამორიცხავს. (149)

საყურადღებოა, რომ მონმის ჩვენების სისწორის ერთ-ერთი გარანტია, შესაძლებელია, თვითონ იმ მხარის ფიცში იქნეს ჩადებული, რომელსაც მონმე მოჰყავს – „შენ თუ ცრუ მონმე მოიყვანო.“ (46)

მონმეს ჩვენების მისაცემად მორევები, როგორც წესი, თავისთან

²⁷ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 97

²⁸ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 102.

იბარებენ, განსხვავებით მხარეებისგან, რომლებთანაც თავად მიდი-
მოდიან (46)

თუ მოწმე ქალია, ვის სასარგებლოდაც მოწმობს, იმ მხარის
ოჯახის უფროსი ან ოჯახის წევრი მამაკაცი დაიფიცებს ხატზე მის
ნაცვლად. (47) ასევე, შესაძლებელია, ამ ქალის შვილმა, ქმარმა, ძმამ
ან მამამ დაიფიცოს. (73, 170, 183)

უშგულში მცირედ განსხვავებული მონაცემები ფიქსირდება:
რესპოდენტის განმარტებით, მოწმის დაპირისპირება, პირზე დადგომა,
ნებისმიერ საქმეზე ხდება. მორევი მოწმეს ფიცს არ სთხოვს, მაგრამ,
როგორც წესი, მხარე ითხოვს ამას. ზოგჯერ მოწმე მარტო იფიცებს,
ზოგჯერ კი, თუ რთული საქმეა, მაშინ თანამოფიცრებიც უნდა
დაიყენოს გვერდში. ერთი კაცის მოწმობა ეჭვქვეშ დგება ხოლმე,
განსაკუთრებით მაშინ, თუ ეს ადამიანი მარტოხელაა და თვისტომი
არ ჰყავს. (148-149) აქ იგულისხმება, რომ მთავარი სანქციის (რაც
ხატზე ცრუ დამფიცებელს ემუქრება) – ამოწყვეტის შიში მას ისედაც
არ აქვს.

4. მთხრობელი

აღსანიშნავია, რომ კვლავ ფიქსირდება ერთ-ერთი უძველესი
ქართული ინსტიტუტი, ე.წ. „მთხრობელი.“ მთხრობელი არის
პიროვნება, რომელიც მიდის დაზარალებულთან და აწვდის
ინფორმაციას დამნაშავეს შესახებ, რის შემდეგაც: ა) იგი მზად არის,
თავად დაადგეს პირზე დამნაშავეს და გამოტეხოს. ასევე, ფიცის ქვეშ
მისცეს ჩვენება, რომ დამნაშავემ ესა და ეს ჩაიდინა. (8) ბ) ან კიდევ,
სთავაზობს დაზარალებულს, რომ ამ უკანასკნელმა შეუცვლელ
თანამოფიცრად დაასახელოს ის, რის შემდეგაც ეჭმიტანილს ხატზე
არ გაჰყვება და ამით გაამტყუნებს მას. (17)

იდენტურად არის აღწერილი მთხრობლის ინსტიტუტი მ. კეკელიას
საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალებით: პირველი შემთხვევა
(პირზე დადგომა), როგორც წესი, სვანეთში შედარებით მცირე
მნიშვნელობის საქმეებზე, ძირითადად, ქურდობებზე გამოიყენებოდა
და იშვიათად მოსდევდა მდგომარეობის გართულება მთხრობელსა
და ეჭმიტანილს შორის. ხოლო რაც შეეხება მეორეს – ამ ხერხს
მიმართავდნენ მაშინ, როცა საქმე ეხებოდა უფრო მძიმე დანაშაულს
(მკვლელობას, დაჭრა-დასახიჩრებას) და მთხრობელი შიშობდა, რომ
დამნაშავესთან დაპირისპირება მას ან მის ახლობლებს საფრთხეს

უქადდა. დასახელებული მიზეზით, შესაძლებელია, მთხრობელს დამნაშავის პირდაპირ გამოტყუებაზე მსუბუქი საქმის შემთხვევაშიც უარი განეცხადებინა და კვლავ უცვლელ თანამოფიცრად დასახელების ხერხისათვის მიემართათ. საყურადღებოა, რომ ძველად მთხრობელი გასამრჯელოსაც (ე.წ. „ნათხრობლიერ“) იღებდა, თუმცა შეიძლება უსასყიდლოდაც ემოქმედა, რადგან მის ინტერესებშიც შედიოდა დანაშაულის აღკვეთა.²⁹

ერთადერთი განსხვავება, რაც წინა პერიოდთან შედარებით დღეისათვის მთხრობლის ინსტიტუტში შეინიშნება, სწორედ გასამრჯელოს ეხება, რომელსაც დღეს უკვე აღარ იღებენ. მთხრობლის ინტერესია, აღარ განმეორდეს მსგავსი დანაშაული. (17)

მ. კეკელიას მიერ მოპოვებული მასალებით, დასტურდება, რომ ცრუ მთხრობლობისათვის მთხრობელს შეიძლება დაკისრებოდა ის, რაზეც იმთხრობლა.³⁰ ანუ, თუ, მაგალითად, ცილი დასწამა ვინმეს ხარის ქურდობაში, გადაიხდიდა ხარის ღირებულებას. ასეთი სანქცია ცრუ მთხრობლობისთვის დღესაც შეიძლება გამოიყენონ. (30)

5. ექიმის ჩვენება

მკურნალი ექიმის ჩვენება სვანეთში სასამართლო მტკიცებულების ერთ-ერთი სახეობა იყო. სვანი ექიმები არჩენდნენ ჭრილობებს, ტრავმულ დაზიანებებს, მოტეხილობებს, ხოლო მოშუღლართა შერიგებისას მედიატორებს დაჭრილის მდგომარეობას უხსნიდნენ.³¹

ერთ-ერთი რესპოდენტი, თავადაც პროფესიით ექიმი, ადასტურებს, რომ მორევები მკურნალ ექიმსაც გამოჰკითხავდნენ ხოლმე და თავადაც ამოწმებდნენ ჭრილობის მდგომარეობას. (244) სხვა მთხრობელთა განმარტებით, დაჭრის საქმეზე მკურნალი ექიმი აუცილებლად დაიკითხებოდა და, თუ საჭიროება მოითხოვდა, ფიცის ქვეშაც კი ჩამოართმევდნენ ჩვენებას, მეტიც, ეს წესი დღემდე მოქმედებს. (56, 79) კიდევ ერთი მთქმელი იხსენებს, რომ ძველად ექიმს აუცილებლად დაჰკითხავდნენ, მით უმეტეს, თუკი ჭრილობა

²⁹ იხ. კეკელია მ., სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ, ტ. II, თბ., 1981, 207.

³⁰ იხ. კეკელია მ., მთხრობელი ბალსზემო სვანეთის ჩვეულებით სამართალში, საბჭოთა სამართალი, 1973, №2, 71-73.

³¹ იხ. ბურდული მ., ცნობები სვან აქიმთა შესახებ, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, XXIII, 1987, 267, 270.

იმდენად მძიმე იყო, რომ თავის ქალის ტრეპანაცია და სპილენძის ფირფიტის ჩადგმა ხდებოდა საჭირო, თუმცა, მისი განმარტებით, ამჟამად ექიმის დაკითხვა აღარ გამოიყენება. (14) აღნიშნულს სხვა რესპოდენტებიც ადასტურებენ, რომლებიც კატეგორიულად გამორიცხავენ ექიმისთვის ჩვენების ჩამორთმევის პრაქტიკას. (106, 148)

თუ რატომ არ არის აუცილებელი მკურნალი ექიმის დაკითხვა, შეიძლება აიხსნას იმ პრინციპით, რომელსაც ერთ-ერთი მთხრობელი ნივთიერ მტკიცებულებებთან დაკავშირებით განმარტავს: როცა საქმე, უკვე მორვამდეა მისული, ეჭვმიტანილი თვითონ იტყვის, ნაჯახი ჰქონდა თუ სხვა იარაღით ჩაიდინა დანაშაული. (14) მსგავსად ამისა, შეიძლება დღის წესრიგში არ დადგეს ექიმის გამოკითხვის აუცილებლობა, რადგან მორვეები ფიცის ქვეშ იღებენ ორივე მხარის ჩვენებას, ხოლო მათთვის ცრუ ინფორმაციის მიწოდება ფიცის გატეხვას ნიშნავს. თუმცა, რა თქმა უნდა, ადათი არც იმას კრძალავს, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში მსაჯულებმა ექიმი მაინც მოიწვიონ და დაჰკითხონ საქმის ამა თუ იმ გარემოებასთან დაკავშირებით.

6. მატერიალური მტკიცებულებები

როგორც უკვე აღინიშნა, მხარეები აღიარებით ჩვენებას იძლევიან ფიცის ქვეშ და ეჭვმიტანილი მორვეების წინაშე ვერ დამალავს, თუ რა იარაღით ჩაიდინა მკვლელობა, დაჭრა-დასახიჩრება თუ სხვა ქმედება. (14) ამიტომ, ნივთიერ მტკიცებულებებს არ აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, თუმცა ეს იმას არ ნიშავს, რომ სვანური სამართალი მათ ხელალებით უარყოფს: შესაძლოა, ისინი გამოიყენონ საქმის „ლიმორავის“ წესით განხილვის გარეშე, მაგალითად, მოპარული ნივთის მიკვლევისას ეჭვმიტანილის სახლში, ასევე, ქურდობის ფაქტზე წასწრების შემთხვევაში და სხვ. (55)

რაც შეეხება დოკუმენტებს, ისტორიულ სამნებს და სხვა სახის მატერიალურ მტკიცებულებებს, ცხადია, სამეზობლო უთანხმოებების, მიჯნაზე დავებისა თუ სხვა კონკრეტული საჭიროებისას მათ გადამწყვეტი მნიშვნელობაც კი შეიძლება მიენიჭოს. (240)

მონაცემები დანაშაულის ინსტიტუტის შესახებ თანამედროვე სპანურ ჩვეულებით სამართალში

1. დანაშაულის ინსტიტუტის ზოგადი დახასიათება

2015 წელს სვანეთში ჩანერილ მასალებშიც გამოსჭვივის დანაშაულთა კლასიფიკაცია საზოგადოების წინააღმდეგ და კერძო პირთა (გვარის, ოჯახის) წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებად, რაც ისტორიულად დამახასიათებელია ქართული, მათ შორის სვანური ჩვეულებითი სამართლისათვის. ამის აღნიშვნის საფუძველს გვაძლევს თანამედროვე მონაცემები, რომლებშიც კარგად ჩანს, რომ არსებობს დანაშაულები, რომლებიც ხელყოფს მთელი საზოგადოების (თემის, სოფლის) ინტერესებს და ასევე დანაშაულები, რომლებიც კერძო პირთა (ცალკეული გვარების, ოჯახების) ინტერესთა ხელმყოფია. ეს თუნდაც იმაში ვლინდება, რომ რესპოდენტთა განმარტებით, საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების განხილვა არ წარმოადგენს სამედიატორო სასამართლოს (მორევების სასამართლოს) განხილვის ობიექტს და მას მთელი საზოგადოება (თემი, სოფელი) განსჯის. (1, 37, 68, 194, 200)

დანაშაულები რომლებიც კერძო ინტერესების წინააღმდეგაა მიმართული კერძო საწყისზე, კერძოდ, დაპირისპირებულ, მოდავე მხარეთა მიერ ფორმირებული სამედიატორო სასამართლოს მიერ გაირჩევა. სამედიატორო სასამართლოს განსჯადობას მიეკუთვნებული დანაშაულები საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულად არ აღიქმება და კერძო ხასიათისაა. დანაშაულთა პირველ ჯგუფს (საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები) მიეკუთვნება საზოგადოების (თემის) ლალატი, ეკლესიის გაძარცვა, საერთო სათემო საქმისადმი თავის არიდება, სათემო საკუთრების ხელყოფა და სხვა. დანაშაულთა მეორე ჯგუფს (კერძო ხასიათის დანაშაულები) მიეკუთვნება მკვლელობა, დაჭრა-დასახიჩრება, შეურაცხყოფა, ქურდობა, ქალის მოტაცება და სხვა. (1, 37)

ერთ-ერთი თანამედროვე სვანი მთხრობელი ჩამოთვლის დანაშაულებს, რომლებიც სვანეთში ხალხური სამართლით განიხილებოდა და შესაძლოა განხილულ იქნეს, ესენია: მკვლელობა („ლიდგერიელ“), ქურდობა („ლიქვთერ“) გაუპატიურება („ჩუ

ლიბერტეზი,“ „ლიბერტი“), ძარცვა („ლიბერცავი“), დაჭრა („ქაჩობა,“ „ლიქჩანიელ“). ასევე, შეურაცხყოფა. (203) ცხადია, დანაშაულთა ჩამონათვალი სრული არ არის, თუმცა კერძო ხასიათის დანაშაულების უმეტესი ნაწილი აქ დასახელებულია. დამნაშავეს უწოდებენ – „ლევარ.“ (233)

მონაცემების მიხედვით, დანაშაულის გავრცელებული მიზეზი იყო, მაგალითად, მინაზე დავა, სიტყვიერი თუ ფიზიკური შეურაცხყოფა, რასაც ჩხუბი მოჰყვებოდა. (58, 94, 96) შესაძლებელია, მკვლელობის ჩადენისას მოეკლათ ის, ვინც ოჯახში საუკეთესო იყო იმ მოტივით, რომ იგი პოტენციური შურისმაძიებელი იყო და ამას ველარ გააკეთებდა. (241).

1.1. დანაშაულის სუბიექტური მხარის შესახებ.

2015 წლის მონაცემების მიხედვით ცალსახად ჩანს, რომ სვანური ჩვეულებითი სამართალი ძირითადად სუბიექტური შერაცხვის პრინციპებზეა დაფუძნებული. ეს თუნდაც იმაში გამოიხატება, რომ პასუხისმგებლობის დაკისრებისას ითვალისწინებდნენ დანაშაული ჩადენილი იყო განზრახ თუ გაუფრთხილებლობით. მკვლელობისას „წორის“ ოდენობა მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამ გარემოებაზე იყო დამოკიდებული. რესპოდენტთა განმარტებით, განზრახ ჩადენილი დანაშაული უფრო მძიმედ ითვლებოდა, ვიდრე უნებლიედ ჩადენილი. (13, 14, 19, 56, 128, 199, 243-244) ერთ-ერთი ლატალელი მთხრობელი იხსენებს ასეთ კონკრეტულ შემთხვევას: „მაგალითად, ლატალში მომხდარა, რომ კაცმა სერზე ტყეში გორაზე მოჭრა ხე. დაიყვირა: „ეჰეი, არზაყან, ნიკოლოზ, პეტრე, პავლე, ფრთხილად იყავით, ვაგორებ ხის მორს.“ წასულა მორი ზიგზაგით, აუხვია, გასცდა და ვიღაც იმსხვერპლა. სად ესეთი მკვლელობა და სად – პირდაპირ რომ მოუხვდა და მოკლა.“ (63) მთხრობელი ამ კონკრეტული მაგალითის მიხედვით მიუთითებს განსხვავებას განზრახ და უნებლიე დანაშაულს შორის და მიანიშნებს უნებლიე მკვლელობის მნიშვნელოვან სიმსუბუქეს განზრახთან შედარებით.

რესპოდენტები ყურადღებას ამახვილებენ იმაზე, რომ უნებლიე დანაშაული შეიძლება ნებისმიერ ადამიანს მოუხდეს – მაგალითად, თოფი გაუვარდეს პიროვნებას შემთხვევით და მოკლას ძმა, ან შვილი. ცხადია, ამის სურვილი მკვლელს არ შეიძლება ჰქონდეს. ასეთი დანაშაული უნებლიედ ითვლება. ინფორმატორი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ლამპრობის დღესასწაულზე

სროლაში შეჯიბრისას შვილს მამა შემოაკვდა. (67) ამ დანაშაულს იგი უნებლიედ მიიჩნევს. მულახელი რესპოდენტი იყენებს ტერმინს: „უნუხ ფათრეკ“ – ე.ი. არასაჭირო ფათერაკი, როდესაც ისეთი რალაცა შემთხვევა ადამიანს, რასაც საერთოდ არ ელის. მაგალითად, მთიდან შემთხვევით ქვის დაგორების შედეგად გარდაიცვლება ადამიანი. ასეთ შემთხვევაში შერიგება შესამჩნევად გაადვილებულია და საზღაური მცირე ოდენობით გადაიხდება. (24) ზოგადად, უნებლიედ, შემთხვევით ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედება ნაკლებად ისჯება, ვიდრე განზრახ ჩადენილი. ერთ კონკრეტულ შემთხვევაში, ქორწილში უნებურად, პიროვნება წაიქცა, რის შედეგადაც მის ნათესავ ქალს დაეჯახა და მუცელი მოუშალა. დაზარალებულ მხარეს, ცხადია, ძალიან ეწყინა ეს, მაგრამ რაკი შემთხვევით იყო დანაშაული მომხდარი და, მით უმეტეს, მხარეები ნათესავეები იყვნენ, შერიგება ადვილად იქნა მიღწეული. (32) მთხრობელები მიუთითებენ უნებლიე მკვლელობისათვის გადასახადის შემცირების შესახებ. (70) ლატალელი რესპოდენტი იხსენებს, რომ გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის გადასახადი ნახევარ „ნორს“ შეადგენდა. (88)

ისტორიულად სვანურ ჩვეულებით სამართალში ფიქსირდება ობიექტური შერაცხვის პრინციპების მოქმედება. ეს ცალსახად ჩანს ეგ. გაბლიანის მონაცემებში. მას მოჰყავს უნებლიე მკვლელობის ისეთივე მაგალითი, როგორიც ერთ-ერთ თანამედროვე ინფორმატორს, მხედველობაშია ხის მორის ტყიდან ჩამოგორებისას უნებლიე მკვლელობის შემთხვევა. ეგ. გაბლიანის მიერ ნაშრომის დაწერიდან სამი წლით ადრე მომხდარა შემთხვევა, როდესაც მულახის თემში ერთმა მუშამ ტყიდან ხე ჩამოუშვა გზის პირას. ამ დროს იმავე ტყეში სხვა მუშაც მუშაობდა, რომელსაც უცაბედად მოხვდა ეს ხე და გასრისა. ხის ჩამომშვებმა ამისათვის სრული „ნორი“ გადაიხადა.³² ამ მაგალითის მიხედვით გამოდის, რომ იყო პერიოდი, როდესაც სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით მკვლელობა განზრახ იქნებოდა ჩადენილი თუ უნებლიედ, ერთგვაროვან პასუხისმგებლობას იწვევდა, განსხვავებით თანამედროვე რესპოდენტის მიერ მოყვანილი კაზუსისა. იგივე დასტურდება ა. დავითიანის მასალებშიც. მისი განმარტებით, უნებლიე მკვლელობის შემთხვევაში უპირატესად სწორედ სრული სისხლის დაკისრება ხდებოდა.³³ მხოლოდ გასათვალისწინებელია ის

³² იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 117.

³³ იხ. დავითიანი ა., სვანეთი ეთნოგრაფიულად, პირადი არქივი, ეთნოგრაფიული რეველი №6, 73.

გარემოება, რომ სვანეთში ამ პერიოდშიც უნებლიე მკვლელობისას დაზარალებული მხარის დათანხმდება შერიგებაზე უფრო იოლად ხდებოდა, ვიდრე განზრახი მკვლელობისას.³⁴

სვანური ჩვეულებითი სამართლის მასალების მიხედვით ჩანს, რომ დროთა განმავლობაში ადათობრივ სამართალში დამკვიდრა სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის დომინირება და მ. კეკელიას მიერ XX საუკუნის 60-იან წლებში ჩანერილ მასალაში გამოჩნდა, რომ პასუხისმგებლობის დაკისრებისას მორევები ცალსახად ითვალისწინებდნენ მკვლელობა განზრახ მოხდა თუ უნებლიედ. კერძოდ, უნებლიედ მკვლელობისას მორევების მიერ ხდებოდა დამნაშავისადმი ნახევარი „წორის,“ ან ცოტა მეტის დაკისრება. ასევე ხდებოდა განზრახ დანაშაულის მოტივისა და მიზეზის გათვალისწინება.³⁵

თანამედროვე მთხრობელთა მონაცემები ცალსახად ადასტურებს, რომ სვანურ ჩვეულებით სამართალში დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბებული სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის დომინაცია ბოლო პერიოდშიც ურყევია:

2015 წელს ჩანერილი მასალების მიხედვით, პასუხისმგებლობის დაკისრებისას სუბიექტური ფაქტორების გათვალისწინება გამოიხატება იმაშიც, რომ მორევები, თუნდაც განზრახი დანაშაულის, მაგალითად, მკვლელობის ჩადენისას, ანგარიშს უწევდნენ დანაშაულის ჩადენის მიზეზს. თვით მსხვერპლის მიზეზით თუ მოხდებოდა მკვლელობა, მაგალითად, მისი მხრიდან შეურაცხყოფის, დედის გინების გამო, თუ პირველი იგი დაარტყამდა, ჩხუბს თვითონ დაიწყებდა, მორევები „წორს“ შემცირებული ოდენობით დააკისრებდნენ დამნაშავეს. ერთ-ერთი მთქმელის მიხედვით, ასეთ შემთხვევაში მკვლელს ნახევარს „წორს“ („ხგნსგა წორ“) აკმარებდნენ. (184, 244) კითხვაზე, თუ ვინ ითვლებოდა ჩხუბის დამწყებად: ვინც სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიაყენა, თუ ვინც პირველმა დაარტყა, – ერთ-ერთი რესპოდენტი პასუხობს, რომ გააჩნია ნათქვამი სიტყვის შინაარსს. (130) თუ დედის გინებას ექნებოდა ადგილი, მაშინ ჩხუბის დამწყებად სწორედ შემგინებელი ჩაითვლებოდა და არა ამის გამო მისთვის ფიზიკური შეურაცხყოფის მიმყენებელი. მართალია, სვანურ

³⁴ იხ. იქვე, 74.

³⁵ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული №1, 1967, 12, 33, 58; №2, 1968, 42, 68, 87; №3, 1968, 12, 45, 83; №4, 1968, 36, 56; №5, 1968-1969, 28, 31, 38, 51, 70; №6, 1969, 3, 24.

ენაში დედის გინება არ არის, მაგრამ ქართულად დედის გინება დიდი შეურაცხყოფა იყო და ამას მკვლევარებიც მოჰყოლია. (58, 87, 111)

ზოგიერთს შესაძლოა ისეთი რამ ჰქონდა გაკეთებული სხვის მიმართ, რომ, ხალხური წარმოდგენით, მოსაკლავი იყო, ან თუ მოსაკლავი არ იყო, დასაჭრელი იყო. ასეთი ადამიანის მკვლელობა თუ დამჭრელი შემცირებულ პასუხისმგებლობას იმსახურებდა. (130)

სვანური ჩვეულებითი სამართლის წინააღმდეგ მასალებში გვხვდება არაერთი მონაცემი, რომლის მიხედვითაც დანაშაულის მიზეზის და მოტივის გათვალისწინება მორევების მიერ ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ეს ცალსახად არის ასახული მ. კეკელიას მასალებში, მათ შორის კონკრეტული შემთხვევების აღწერისას, როდესაც მორევებმა „წორის“ ოდენობა არსებითად შეამცირეს მას შემდეგ, რაც დაადგინეს, რომ ჩხუბი დაიწყო მსხვერპლმა, რომელიც მომავალ მკვლელს თვითონ ჩაუსაფრდა.³⁶ შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე მონაცემები საკმაოდ ამდიდრებს ჩვენს წარმოდგენას სვანურ ჩვეულებით სამართალში დანაშაულის მოტივისა და მიზეზის გავლენის შესახებ რამდენიმე რესპოდენტი ბრალის ზოგიერთი ფორმის თავისებურ ინტერპრეტაციას გეთავაზობს:

ლატალელი მთხრობელი განასხვავებს განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულის განსხვავებულ ფორმებს. მისი დაკვირვებით, არსებობს: ა) „გვიმი უჰდა“ (დაუკვირვებლობისგან), რაც გულისხმობს უნებლიედ ჩადენილ შეცდომას, თუმცა ზიანის მიყენება უნებლიედ მოუვიდა, დაუკვირვებლობისაგან, წინდაუხედაობისაგან და ბ) „ფათრეკ“ (ფათერაკი), ხათაბალა, ჩაბმა უსიამოვნებაში, ჩხუბში და სხვა, რასაც დანაშაულებრივი შედეგი მოჰყვა. (61) განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულის პირველი ფორმა უნდა გულისხმობდეს დანაშაულის ჩადენას უნებლიედ, მეორე კი – უბედურ შემთხვევას.

ლენჯერელი რესპოდენტი ასევე გამოყოფს უნებლიე, გაუფრთხილებელი დანაშაულის განსხვავებულ ფორმებს, მაგალითად: უნებლიე მკვლელობა, როდესაც სარეისო ავტობუსის მძღოლს მოუხდება ავარია და ვინმე შემოაკვდება. ესაა უბედური შემთხვევა, რომელიც, შესაძლოა, მორევების განსახილველი არც გახდეს და მხარეები ისე შერიგდნენ შინაური ხალხის ჩარევით. უნებლიე მკვლელობის განსხვავებული გამოვლინებაა, როდესაც ადამიანის სიცოცხლის მოსპობაში გარკვეული როლი თვით მსხვერპლს მიუძღვის

³⁶ იხ., კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეულები, №1, 1967, 58; №3, 1968, 1-4, 13, 44-45, 58; №6, 1969, 3, 24.

და რომ არა მისი მოქმედება, ეს მძიმე შედეგი არც დადგებოდა. მაგალითად, პიროვნება მძლოლს სთხოვს ნაიყვანოს მანქანით, რაზედაც მძლოლი უარით პასუხობს. პიროვნება მაინც არ ეშვება, მაინც უჯდება მანქანაში და, ფაქტიურად, ძალით წააყვანილებს თავს. ამ დროს ხდება ავარია და ეს კაცი იღუპება (თან იმასაც გააჩნია, თუ რა საქმეზე წაიყვანა ამ კაცმა მძლოლი). რესპოდენტის განმარტებით, გადარჩენილი მძლოლი მკვლელობის გაუფრთხილებლობით ჩამდენად ითვლება, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში თითქმის იგივე დაზარალებულია. მას ხომ არ უნდოდა გარდაცვლილის წაყვანა და მისი დაჟინებული თხოვნით გააკეთა ეს ყველაფერი. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა კიდევ უფრო მცირე შეიძლება დაეკისროს მას, ვიდრე ჩვეულებრივი უნებლიე მკვლელობის დროს. (128-129)

ამდენად, აღნიშნული მთქმელი ჩვეულებრივი უნებლიე მკვლელობისაგან (მაგალითად, როდესაც ავტობუსის მძლოლს მოსდის ავარია) განასხვავებს უნებლიე მკვლელობის შემთხვევას როდესაც ავარიაში იღუპება ადამიანი, რომელიც მანქანაში უჯდება მძლოლს, ამ უკანასკნელის ნების სანინაალმდეგოდ. უნებლიე დანაშაულის ეს ფორმა, კიდევ უფრო ამცირებს პასუხისმგებლობას, ვიდრე ეს ჩვეულებრივ უნებლიე მკვლელობის შემთხვევაში დგება.

მასალების თანახმად, სვანური ჩვეულებითი სამართლით პასუხისმგებლობა ჩანს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ადამიანის სიკვდილი უბედური შემთხვევის შედეგად დგება და მის მკვლელობას ადგილი არ ჰქონია, თუმცა იგი ვინმეს მიერ იქნებოდა წაყვანილი საკუთარ საქმეზე, მაგალითად, შეშის დასამზადებლად, თივის საზიდად და სხვა. შესაძლოა, გარდაცვლილის ახლობელს პასუხი მოეთხოვა წამყვანისათვის და თოფიც ესროლა მისთვის. (116-117)

ამ შემთხვევაში პირდაპირი მიზეზობრივი კავშირი წამყვანის მოქმედებასა და წაყვანილის გარდაცვალებას შორის არ არსებობდა, თუმცა ხალხური მართლშეგნებით, გარდაცვლილი სხვას რომ არ წაეყვანა რაიმე საქმეზე, არც უბედური შემთხვევა მოხდებოდა და, შესაბამისად, წამყვანი ბრალეულია წაყვანილის გარდაცვალებაში (მთხრობლის მიერ მოყვანილ ერთ კონკრეტულ შემთხვევაში ერთმა პიროვნებამ მეორე მთაში თივის ჩამოსატანად წაიყვანა ზამთარში. თივის ჩამოტანისას ეს უკანასკნელი ზვაში მოყვა და დაიღუპა. ამ შემთხვევაში წამყვანს გარდაცვლილის მამამ თოფი ესროლა, თუმცა ვერ მოარტყა). (116-117) აქ მაინც, ობიექტური შერაცხვის გარკვეული ელემენტების გადმონაშთთან უნდა გვექონდეს საქმე. პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ამ შემთხვევაში პიროვნების

გარდაცვალების ფაქტია და ისჯება ამისათვის პიროვნება, რომელმაც გარდაცვლილი მხოლოდ ნაიყვანა თავის საქმეზე და მის სიკვდილში უშუალო ბრალი არ მიუძღვის.

2015 წელს ჩანერილ მასალებში ვხვდებით მონაცემებს, რომელთა მიხედვითაც პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა იმასაც, ვინც ხელს არ შეუშლიდა სხვას დანაშაულის ჩადენაში, არ გააზავებდა მოშუღლარებს. მაგალითად, თუ ვინმე ხედავდა რომ კონკრეტული პიროვნება წავიდა ვინმეს მოსაკლავად ან საცემად და ხელი არ შეუშალა, ისიც აგებდა პასუხს, თუმცა მისადმი დაკისრებული სასჯელი შედარებით მცირე იქნებოდა, ვიდრე მკვლელის პასუხისმგებლობა. „ნორს“ პირდაპირ არ ახდევინებდნენ, თუმცა არაოფიციალურად უწევდა მისი გადახდა. (202, 216) ასეთი პიროვნება შერიგებაშიც იღებდა მონაწილეობას, ბოდიშს მოიხდიდა, რომ დაზარალებულ მხარეს მის მიმართ პრეტენზიები აღარ ჰქონოდა. (215) ასეთი პასუხისმგებლობის საფუძველი უნდა იყოს საზოგადოდ ჩამოყალიბებული ვალდებულების შეუსრულებლობა. მონაცემთა მიხედვით, თუ პიროვნებას ჰქონდა რეალური შესაძლებლობა ხელი შეეშალა დანაშაულის ჩადენისათვის, გაეშველებინა მოშუღლარები, იგი ვალდებული იყო ეს გაეკეთებინა, წინააღმდეგ შემთხვევაში პასუხს აგებდა ამ ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის.

1.2. თანამონაწილეობა.

2015 წელს ჩანერილ მასალაში საინტერესო ცნობები გვხვდება დანაშაულში თანამონაწილეობისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ. მათ მიხედვით შესაძლოა რამოდენიმე საკითხი გამოიყოს სევანურ ჩვეულებით სამართალში თანამონაწილეობის ინსტიტუტის თაობაზე.

პასუხისმგებლობის დაკისრებისას სევანური ჩვეულებითი სამართლით უცილობლად ითვალისწინებდნენ თუ ვინ იყო დანაშაულის ორგანიზატორი, მისი მომწყობი, თუ ასეთი არსებობდა. (201)

მკვლელისათვის იარაღის მიმცემი დამნაშავედ ჩაითვლებოდა მაშინ, თუ იგი სპეციალურად დანაშაულის ჩადენისათვის გადასცემდა მკვლელობის ჩამდენს იარაღს. ასეთ შემთხვევაში იარაღის მიმცემი და მკვლელობის ჩამდენი თანაბარზომიერ დამნაშავეებად ითვლებოდნენ. დაზარალებული იარაღის სპეციალურად მოსაკლავად მიმცემს ისეთივე დამნაშავედ აღიქვამდა, როგორც მკვლელობის უშუალოდ ჩამდენს. (61, 86, 110, 133, 171, 202, 215) შესაბამისად, დაზარალებულს შესაძლოა იარაღის მიმცემიც ესისხლა და მას ეს

საპასუხო მკვლევლობად ჩაეთვლებოდა და არა დამოუკიდებელ მკვლევლობად. თუ მოსაკლავად არ მიუცია იარაღი, მაგალითად, ნადირობისთვის მისცა (სანადიროდ იარაღის მიცემაზე უარს არავინ იტყოდა და ტყვიებსაც გადასცემდა) და ეს დამტკიცდებოდა, დაზარალებული კი იარაღის მიმცემს მოკლავდა, ან დაჭრიდა, მაშინ მკვლელს (დამჭრელს) ეს არ ჩაეთვლებოდა საპასუხო მკვლევლობად (დაჭრად). ეს იარაღის მიმცემის მიმართ ჩადენილ დამოუკიდებელ დანაშაულად ჩაითვლებოდა. (215-216, 229-230) იარაღის მიმცემს შესაძლოა დაეფიცა თანამოფიცრებთან ერთად იმაზე, რომ მან თოფი სანადიროდ მისცა მკვლელს და არა ვინმეს მოსაკლავად. (172) ზოგადად, იარაღის მიმცემს დაემდურებოდნენ, თუმცა პასუხისმგებლობა მკვლევლობისათვის მკვლელს ეკისრებოდა. (61, 86, 188)

როგორც ჩანს, იარაღის შეგნებულად მიმცემა სვანური ჩვეულებითი სამართლით, აღიქმებოდა დანაშაულის მოთავედ, ორგანიზატორად, ან დამხმარედ, რის გამოც ისიც ხდებოდა დანაშაულისათვის პასუხისმგებელი, როგორც თანამონაწილე.

ერთ-ერთი რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ჩხუბში მკვლევლობა მოხდა ნათხოვარი თოფით. თოფი მკვლევლობის ჩასადენად არ ყოფილა მიცემული. დაზარალებულებმა საპასუხოდ სწორედ თოფის მთხოვებელი მოკლეს. ითქვა, რომ „იარაღი რომ არ ეთხოვებინა, არ მოხდებოდა მკვლევლობა.“ ამ საქმეზე „ლიმორავი“ არ გამართულა. (216) ეს მაგალითი გვიჩვენებს თოფის მთხოვებელზე შურისძიების სავსებით რეალურობას. ასევე მიუთითებს, რომ ხალხური მართლშეგნება თოფის პატრონს (მიუხედავად იმისა, რომ მას თოფი მოკვლის მიზნით არ გადაუცია მკვლელისთვის) მტრულად უყურებდა და დანაშაულის თანამონაწილედაც კი აღიქვამდა. ამას ისიც მიუთითებს, რომ ამ შემთხვევაში მკვლევლობა მოხდა მიუხედავად იმისა, რომ საპასუხო მკვლევლობად არ ჩაითვლებოდა და მას შესაძლოა შურისძიებაც მოჰყოლოდა.

შედარებით ადრინდელ პერიოდში სვანეთში ფიქსირდება თოფის პატრონისათვის გარკვეული გადასახადის დაკისრებაც კი, თუმცა არა იმ ოდენობით, რაც უშუალოდ მკვლევლობის ჩამდენისათვის იყო დადგენილი.³⁷ 2015 წელს ჩანერილ მასალაში

³⁷ იხ. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბ., 2011, 161-162.

ასეთი გადასახადის დაკისრების შესახებ მონაცემები არ გვხვდება და პასუხისმგებლობის დაკისრება მხოლოდ მკვლელზე ხორციელდება სუბიექტური შერაცხვის პრინციპების დაცვით, თუმცა აქ მოყვანილი მაგალითი გვიჩვენებს, რომ სრულიად შესაძლებელია ძველიდან მომდინარე ნეგატიური დამოკიდებულება თოფის პატრონისადმი (რომელსაც მკვლელისთვის თოფი მოკვლის მიზნით არ მიუცია) მაინც გამოვლინდეს და კონკრეტულ შემთხვევაში ცხელ გულზე მისი მკვლელობა მაინც მოხდეს.

ამ საკითხთან დაკავშირებით განსახილველია კიდევ ერთი საკითხი. შესაძლოა, თოფის მკვლელობისათვის შეგნებულად მიმცემი იყო მკვლელის ახლო ნათესავი, ახლობელი და ვალდებულება ჰქონდა საჭიროების შემთხვევაში (მაგალითად, სისხლის ასაღებად, მძიმე შეურაცხყოფაზე პასუხის გასაცემად) მის გვერდზე დგომისა. ასეთ შემთხვევაში შესაძლოა თოფის მიმცემს ადათით ახლობლის დახმარების, სროლის ვალდებულებაც კი ჰქონდა და, მით უმეტეს, თოფის მიცემაზე ის მას უარს ვერ ეტყოდა. ამ დროს თოფის მიცემა საძრახისად არ ჩაითვლებოდა. (86)

დამნაშავესთან ერთად პასუხი მოეთხოვებოდა დამნაშავეისათვის რჩევის მიმცემსაც, თუმცა ამის გამკეთებელი ნაკლებად აგებდა პასუხს. თანამონაწილედ ითვლებოდა დანაშაულის კვალის დამფარავიც და, ზოგადად, ის ადამიანი, რომელიც რაღაცით ხელს შეუწყობდა დანაშაულის ჩადენას, მაგალითად, დააკვალიანებდა დამნაშავეს, გაარკვევდა მსხვერპლი სად ცხოვრობს, როდის შედის სახლში და როდის გამოდის და სხვა. ასეთ ხელშეწყობას ჰქვია „შიმი მესყენი“, „ში ლიხსყე“, რომელიც მკვლელს გზას აჩვენებდა და სხვა. (216) ერთ-ერთი მთხრობელი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მკვლელის მოსაკლავად წასულებმა ადგილმდებარეობა არ იცოდნენ და დამხმარედ ჰყავდათ ერთი პიროვნება, რომელმაც გზა მიასწავლა მათ, რის შედეგადაც შურისძიება განხორციელდა. მოკლულის ნათესავებს საპასუხო მკვლელობა არ განუხორციელებიათ, რადგანაც მოკლულს თავად ჰქონდა მკვლელობა ჩადენილი და იგი შურისძიების მსხვერპლი გახდა. მათ გაიგეს, რომ შურისმაძიებლებს ჰყავდათ დამხმარე, რომელმაც მოკლულის ადგილსამყოფელი მიუთითა და ამისათვის სწორედ იგი მოკლეს. (20) ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ მოკლულის მხარეს შეიძლება დანაშაულის თანამონაწილე მოეკლა, დანაშაულის ჩადენაში მისი როლის გათვალისწინებით. ამ შემთხვევაში მოკლულის

ახლობლებმა ჩათვალეს, რომ გზის მჩვენებელს არავითარი უფლება არ ჰქონდა, ჩარეულიყო მათ მტრობაში და მან არსებითი როლი ითამაშა შურისმაძიებელთა მიზნის ბოლომდე განხორციელებაში.

თანამონაწილეობის საკითხს უკავშირდება ასევე დაქირავებული მკვლელის მიერ დანაშაულის ჩადენა. თუ გაირკვეოდა, რომ დაქირავებულმა ჩაიდინა მკვლელობა, პასუხისმგებლობა მასაც ეკისრებოდა, რადგანაც მან მკვლელობა ანგარებით ჩაიდინა და არა – ნათესაური ვალდებულების გამო. თუმცა ძირითადი პასუხისმგებლობა მაინც დამქირავებელს დაეკისრებოდა. (214) აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ მკვლელობის ჩასადენად, სისხლის ასაღებად ადამიანის დაქირავება, მოსყიდვა („ჩულჭიფულ“) სვანეთში დიდ სირცხვილად, არაკაცობად ითვლებოდა, რადგანაც სისხლი თვითონ ვერ აიღო და სხვა მოისყიდა. ამიტომ, ცდილობდნენ არ გამჟღავნებულყო, რომ მკვლელობა დაქირავებულის მიერ იყო ჩადენილი. (214)

ქურდობის შემთხვევაში თანამონაწილედ განიხილება ის პირი, რომელმაც ხელი შეუწყო რაიმე სახით ქურდს მისი ზრახვის განხორციელებაში, იცოდა, თუ ვინ იყო ქურდი (მაგალითად, დაინახა ქურდობის ფაქტი), მაგრამ არ განაცხადა ამის შესახებ. (53)

1.3. დანაშაულის მცდელობა.

მთხრობელთა განმარტებიდან გამომდინარეობს, რომ თოფის სროლა ადამიანის მიმართულებით, თუ ის უშედეგო იქნებოდა, მკვლელობის მცდელობად უნდა ყოფილიყო განხილული. ერთ-ერთი რესპოდენტი ამ გარემოებას შემდეგნაირად ხსნის: „იარაღი თითი კი არაა, იქ მოახვედრო, სადაც გინდაო“ – რო ისჯება და იტყვის: „არ მინდოდა მოკვლაო,“ ანდა „დაჭრა მინდოდაო, არ მინდოდა მოკვლაო,“ ეტყვიან: „მარა, თოფი ხო ისროლე, არა? თითი კი არაა, რო იქ მოახვედრო, სადაც შენ გინდა,“ იმიტოა ნათქვამი, რო შენ ხო უკვე ესროლე, არა? მოკიდე ხელი მოსაკლავად შექმნილ იარაღს და არა – ბარს და თოხს ან ნაჯახს. იმითაც კი შეიძლება მოკლა, მარა თოფს სხვა არაფერი დანიშნულება არ აქვს. რა იცი, სად მოხვდება ტყვია: მუცელში, გულში?“ (216) აღნიშნული დამოკიდებულება, ჩვენი აზრით, შედარებით შორი მანძილიდან ნასროლზე უნდა გავრცელდეს. ინფორმატორიც მიუთითებს, რომ როდესაც გასროლა ახლოდან, დამიზნებით ფეხში, ან სადმე კონკრეტულ ადგილას მოხვდებოდა და მსუბუქად დაჭრიდა, ეს მსუბუქ დაჭრად ითვლებოდა. (227)

რესპოდენტის ცნობით, საზღაური მკვლელობის მცდელობისათვის შედარებით ნაკლები იყო, ვიდრე მკვლელობისათვის. (59, 227) ლატალელი მთხრობელის განმარტებით, მკვლელობის მცდელობისათვის გადასახადი „წორის“ ნახევარს შეადგენდა, ანუ მკვლელობის მცდელობა ნახევარ მკვლელობას უდრიდა. (70-71) საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად აქაც გვხვდება გამოთქმა: „ღმერთმა ააცილა... შენგან მკვდარი არისო.“ (71)

ზოგიერთი გამოკითხული პირის განმარტებით, თუ ვინმეს ექნებოდა მკვლელობის სურვილი, მაგრამ ნებაყოფლობით ხელს აიღებდა ამ განზრახვაზე, თუმცა შემდეგ გამოვლინდებოდა მისი ეს სურვილი, აღნიშნული პიროვნება პასუხს აგებდა, თუმცა უფრო ნაკლებად, ვიდრე მკვლელობისათვის. თან დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების მოტივს მნიშვნელობა არ ჰქონდა. (17-18, 63-64) ამ საკითხზე ადრინდელი მონაცემები, ფაქტიურად, არ გვხვდება. შესაძლოა, ბოლო პერიოდში ხალხურ მართლშეგნებაზე გარკვეული გავლენა მოახდინა თანამედროვე პოზიტიურმა სამართალმა და ცხოვრებაში მისი პრინციპების უფრო აქტიურმა გამოყენებამ (განსაკუთრებით საბჭოთა ეპოქაში), რაც ბოლო პერიოდის სვანურ ჩვეულებით სამართალზეც აისახა.

1.4. დანაშაულის ჩადენა (მკვლელობა, დაჭრა-დასახიჩრება) თავდაცვის მიზნით.

ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, თავდაცვა – სვანურად „თხვიმი ლილჩე“ – შეჩვენების დროს თავის დაცვას გულისხმობს. (216) მასალების მიხედვით, თავდაცვის მიზნით მკვლელობას გარკვეული პელავათი მოჰყვებოდა. (18, 26, 188) ლატალელი მთხრობელი კატეგორიულად მიუთითებს, რომ როდესაც პიროვნებას ვინმე ოჯახში შემოუწვდებოდა და კლავდა მას ან ცოლს უუპატიურებდა, ის კი მოკლავდა მოძალადეს, არავითარი პასუხისმგებლობა მას არ დაეკისრებოდა. ასეთ რამეზე ხმას ვერავინ ამოიღებდა. მისი განმარტებით, ასეთი შემთხვევები ახლაც იყო აფხაზეთის სვანეთში, მესტიიაში და ამ დროს იძულებული ხარ თავი დაიცვა. (86-87) ეს წესი არ ვრცელდება ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც მკვლელობის გამო, შურისძიების მიზნით, მიუწვდებიან პიროვნებას სახლში მოსაკლავად. (87)

1.5. განსაცდელში მიტოვება.

რესპოდენტთა განმარტებით, პიროვნების განსაცდელში მიტოვება გარკვეულ პასუხისმგებლობას იწვევდა. მაგალითად, მთაში უცხო ადამიანის განსაცდელში მიტოვება მიუღებლად ითვლებოდა და ასეთ ადამიანს ცუდად უყურებდნენ. (31, 232) სამწუხაროდ, მონაცემში არ ჩანს, განსაცდელში მიტოვებულს მხოლოდ მორალური პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა, თუ სამართლებრივიც.

2. სისხლის ალების ინსტიტუტის შემონახულობის შესახებ

2015 წელს ჩანერილ მასალებში გვხვდება მონაცემები სვანეთში სისხლის ალების ინსტიტუტის შესახებ. გამოკითხულ პირთათვის ეს კარგად ცნობილი ინსტიტუტია, ცხადია, სვანეთში მისი გვიანდელ პერიოდამდე შემონახულობის მიზეზით.

თავდაპირველად შევეხებით მონაცემებს სვანეთში სისხლის ალებისადმი, შურისმაძიებლისადმი დამოკიდებულების შესახებ. რესპოდენტებს კარგად ახსოვთ, რომ სისხლის ალება (სვანურად სისხლის ალებას „ლიწერი“ ჰქვია). (121) ვაჟკაცობად ითვლებოდა. შურისძიება იყო სახელი. მოკლულის დასაფლავებისას ვისაც სისხლის ალების ვალდებულება ჰქონდა, თოფს გაისროდა, რაც ნიშანი იყო იმისა, რომ აუცილებლად ისისხლებდა. სისხლის ალების შემდეგ სისხლის ამლეები (მაგალითად, ძმის მკვლელობისათვის), მივიდოდა მოკლულის საფლავზე, ჩაასობდა პალოს და დაიძახებდა: „გისისხლეო,“ თან ჰაერში ისროდა თოფს. ამით, ხალხის რწმენით, მიცვალებულის სული უნდა დამშვიდებულიყო. (14, 65, 228) სასახელოდ ითვლებოდა სისხლის ალება მოკლულის დასაფლავებამდე. ამ დროს სათქმელად რჩებოდა: „დაკრძალვამდე იძიეს შურიო.“ (27) ასეთი დამოკიდებულება სისხლის ალებისადმი სვანეთში ისტორიულად არსებობს. საფლავზე თოფის გასროლა შურისძიების განხორციელების გარდაუვლობის ნიშნად, საფლავში ჩაძახება შურისძიების განხორციელების შემდეგ – „გისისხლეო“ და სხვა, აქ უძველესი დროიდან მომდინარეობს.³⁸ ამ მონაცემებში ასევე კარგად ჩანს, რომ სისხლის ალება სვანეთში ვალდებულებად აღიქმებოდა და რელიგიურ-სარწმუნოებრივი საფუძველი ჰქონდა – მოკლულის სულის დაშოშმინებას, დამშვიდებას ემსახურებოდა. აქვე ისიცაა აღსანიშნავი, რომ სისხლის ალების აღქმა რელიგიურ-სარწმუნოებრივ ასპექტში თანამედროვე რესპოდენტების მეხსიერებას არაარსებითად, ზედაპირულად თუ შემორჩა.

გამოკითხულ პირთა მითითებით, ხალხური წარმოდგენით, სისხლის ამლებს მკვლელისთვის იგივე სიმწარე უნდა განეცდევინებინა, რაც თვითონ განიცადა. ამ დროს იტყოდნენ: „ჩემი ძმა მინას ჭამდეს და ის ცოცხალი დადიოდესო?“ ანდა: „მისი ბავშვები ნაცარს ჭამდესო,“ ე.ი. უპუროდ დარჩნენო? (188, 228) მონაცემების მიხედვით, ოჯახის წევრები, რომლებსაც სისხლი ჰქონდათ ასალები, შავ სვანურ ქუდს ატარებდნენ და გასვენების დროსაც არ იხდიდნენ, არც სასაფლაოზე,

³⁸ იხ. გაბლიანი ეგ., ძველი და ახალი სვანეთი, თბ., 1925, 134.

არც ეკლესიის ეზოში, წვერს არ იპარსავდნენ. ქცევაშიც ეტყობოდათ, რომ სისხლის ალებას აპირებდნენ: ეტყობოდათ მოწყენილობა, გულრათხრობილი დადიოდნენ, საკუთარ თავში იკეტებოდნენ, არსად დადიოდნენ (მაგალითად, ქორწილში) და სხვა. (15, 65, 114, 188, 230)

მთხრობლები ადასტურებენ სვანეთში სისხლის ალების ინსტიტუტის დღემდე შემონახულობას. ცხადია, თანამედროვე ეპოქაში სისხლის ალების ინტენსიობა შემცირებულია და შედარებით იშვიათად ხდება. (20, 228)

რესპოდენტები სისხლის ალების წესებს შემდეგნაირად გადმოგვცემენ: სისხლის ალება ძირითადად მოკლულის ძმას ეკისრებოდა, ასევე, მამას, შვილს. სისხლის ალებაში მონაწილეობის მიღება მოკლულის ბიძაშვილებს, „სამხუზის“ წევრებსაც შეეძლოთ. შურისსაძიებლად სროლის ვალდებულება ჯერ მოკლულის ძმას ჰქონდა (მისი არ ყოლის შემთხვევაში, მამას, ან შვილს, თუ ასაკი უწყობდა ხელს) და თუ იგი ამას არ გააკეთებდა, მაშინ ამის უფლება ჰქონდა ბიძაშვილს. ყოფილა შემთხვევები, როდესაც მკვლელი მოკლულის ბიძაშვილს მოუკლავს და არა ძმას. ამას რესპოდენტი იმით ხსნის, რომ „ზოგს ჩიტის მოკვლა არ შეუძლია და კაცს როგორ მოკლავს.“ (20-21, 65). მოკლულის ძმა სისხლის ასალებადაც მარტო არ წავიდოდა. სისხლის ასალებადაც წასულებს წინამძღოლი სჭირდებოდათ. მოკლულის საძმოს წევრები მოკლულის ოჯახის წევრს, ძირითადად ძმას ეტყოდნენ: „შენ რასაც გააკეთებ, ჩვენ შენს გვერდით ვართ.“ სისხლის ასალებადაც წასულებს „გენჟი მეგნე“ (გვერდში მდგომი), იგივე „მოშიყ მარე“ (ზურგში მდგომი, გამამაგრებელი) ერქვა. ამდენად, სისხლის ასალებადაც, მით უმეტეს, სხვა თემში წასულ მოკლულის ძმას, თან ახლდა დამხმარეები. (20) ასეთ დამხმარეებს ძველ ქართულ სამართალში – „ასაბია,“ „მეშველი“ ჰქვია.

გამოკითხულ პირებს ახსოვთ, ან გადმოცემით გაუგიათ სისხლის ალების ცალკეული შემთხვევების შესახებ. მაგალითად, მულახელი რესპოდენტი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც დაახლოებით ასი წლის წინ მულახელები წავიდნენ მკვლელის მოსაკლავად და სათიბში მოკლეს. მისი ძმა დაედევნა მათ და ისიც მოკლულ იქნა. (20)

გვხვდება მონაცემები, სადაც ჩანს ქალის მიერ სისხლის ალება. მან თან მოკლულის ბავშვიც, ვაჟიც იახლა, რომ მისთვისაც გული მოეფხანა – ეჩვენებია, როგორ დაისაჯა მამამისის ტყუილუბრალოდ მკვლელი. (230)

ქალის მიერ სისხლის ალება მაშინ ხდებოდა, როდესაც სისხლის ამლები მამაკაცი სახეზე არ იყო. თუ მოკლულს მცირეწლოვანი შვილი

დარჩებოდა იგი იმ სულისკვეთებით იზრდებოდა, რომ როდესაც დიდი გახდებოდა, მამის მკვლელზე შურს იძიებდა.

შესაძლოა, ადგილი ჰქონოდა ქალის მიერ ქალის მკვლელობას და ამისათვის შურისძიებას. (18) სისხლის აღება შესაძლოა მოკლულის თოფითაც მომხდარიყო. (229)

ლატალელი რესპოდენტის ცნობით, სისხლის აღება ბოლო 15 წლის განმავლობაშიც მომხდარა და არა როგორც ძველი შურისძიების გამოვლინება, არამედ ბოლო ხანს მომხდარი მკვლელობისათვის საპასუხო მკვლელობა. (55)

თანამედროვე ინფორმატორთა მონაცემების მიხედვით, სისხლის აღების ობიექტთა წრე დღესდღეობით უფრო შევიწროვებულია, ვიდრე ეს ადრე იყო. ძველად, სისხლის აღება შესაძლოა მომხდარიყო მკვლელის „სამხუბის“ წევრების მიმართაც. ახლა კი შესაძლოა მკვლელის გარდა მოკლან მკვლელის ოჯახის წევრი, მისი უახლოესი ნათესავი, კერძოდ, ძმა. ქალის, ბავშვის, მოხუცის მკვლელობა არ ხდებოდა და არც ახლა ხდება. (111, 188, 228)

როგორც აღინიშნა, მკვლელობისათვის პასუხისმგებლობა მკვლელის გარდა მის ძმასაც ეკისრებოდა, მიუხედავად იმისა იგი მკვლელობის თანამონაწილე იყო თუ არა. რაც შეეხება მეგობარს, იგი თანამონაწილეობისათვის პასუხს აგებდა, თუმცა სისხლის აღების ობიექტთა წრეში არ ითვლებოდა. (209)

ერთ-ერთი მთხრობელი იხსენებს ასეთ თქმულებას: კაცი ემდუროდა ძმას. ამავე დროს ჰყავდა კარგი მეგობარი. მან ორივე გამოსცადა, კერძოდ, მოიგონა ტყუილი მიზეზი – კაცი მყავს მოსაკლავი. მეგობარმა უთხრა: „კაცის მოკვლაში ვერ გაგყვებიო.“ ძმასთან მივიდა. ძმამ, რომელსაც წლებია არ ელაპარაკებოდა და დამდურებული იყვნენ, კითხა: „შენი მეგობარი რატო არ გეხმარებაო?“ – ამან უპასუხა: „არ გამომყვავო.“ მაშინ ძმამ უთხრა: „კარგი, წავიდეთო.“ ე.ი. მორალი ასეთია: ძმას ევალებოდა ადათით გვერდში დადგომოდა. „შვილზე და ცოლზე მეტი ნათესავები შენი დები და ძმები არიანო, ერთ მუცელში ნამყოფები ხართო“ – ასე იტყოდნენ ხოლმე. (209)

საინტერესოა, რომ თითქმის ძმის მსგავსი მოვალეობები ჰქონდა ძმადნაფიცს. ძმადგაფიცვა სისხლის დაღვევით არ ხდებოდა. დააყვედრიდნენ: „შენ კაცის სისხლი დალიეო.“ ცვლიდნენ ტყვიებს, სავალდებულო არ იყო იმ გაცვლილი ტყვიის შენახვა, თუმცა ესეც შეიძლებოდა. ეს ხდებოდა სიმბოლურად. (210) ძმად გაფიცვა შესაძლოა შეწყვეტილიყო, თუ ამას ანგარებითი ხასიათი ჰქონდა,

მაგალითად, ძმადგაფიცვა მოხდა მეორის ქონებრივი შეძლების, ან მისი სისხლის ალებაში გამოყენების გამო. ასეთის გამოაშკარეებისას ახლობელი ხალხი დასხდებოდა და ასეთ ძმადნაფიცობას შეწყვეტდა. (210)

მას შემდეგ, რაც მხარეები მორევებით შერიგებაზე დათანხმდებოდნენ, მტრობა წყდებოდა, თუმცა მკვლელს არ უნდა გამოემჟღავნებია უპატივცემულობა დაზარალებული მხარის მიმართ, არატოლად არ უნდა მიეღო იგი. კერძოდ, მკვლელი უნდა მორიდებოდა დაზარალებული მხარის წარმომადგენელს, თვალში არ უნდა შეჩეხებოდა მას, თუ დაინახავდა შორიდან მომავალს შემხვედრ გზაზე, გვერდი უნდა ექცია, ასევე სოფელში ვერ დაჯდებოდა სუფრაზე იმის ახლო-მახლო, საერთოდაც არ გამოჩნდებოდა იმ სუფრაზე. ეს იყო პატივისცემა, რიდი, სანამ საქმე არ გაირჩეოდა. იგივე ითქმის მკვლელის ოჯახის წევრებზეც. თვით მკვლელი ხშირად ან დაპატიმრებული იყო და ან გახიზნული და ასეთი მორიდებით ყოფნა სწორედ მათ ეხებოდა. მას შემდეგ, რაც მორევები დასხდებოდნენ მხარეთა მოსარიგებლად, დაზარალებულ მხარესაც თავი უნდა შეეკავებინა დამნაშავისათვის რაიმე ზიანის მიყენებისგან. (63, 212)

„წორის“ გარდა მორევებს შეიძლება დამნაშავისათვის გაძევებაც მიესაჯათ. ასეთ შემთხვევაში გაძევება ვადიანიც იყო. მაგალითად, მიუსჯიდნენ 2-3 წლით გაძევებას. დამნაშავე ვალდებული იყო, რამდენიმე დღესა თუ კვირაში წასულიყო. თუ ამას არ გააკეთებდა, მაშინ ეს დარღვევად ჩაითვლებოდა და შესაძლოა, შურისძიება განახლებულიყო. (212).

სისხლის ალება წყდებოდა, როდესაც მკვლელი სინანულის ნიშნად თავს მოიკლავდა. თუ იგი განზრახი მკვლელობის ჩამდენი იყო და სინანულის გამო მოიკლა თავი, მაშინ მოხდებოდა შერიგება, რადგანაც ორივე მხრიდან თანაბარი რაოდენობის მოკლული იყო და თან მკვლელმა შეიგნო, თუ რა ჩაიდინა. (21, 229).

მცირე ხნით გვსურს შევჩერდეთ ტერმინ „მუნვრიზე.“ წინა პერიოდის არაერთი მონაცემით, „მუნვრი“ ფაქტიურად უფროს მედიატორს წარმოადგენდა, რომელსაც ძირითადად რთულ საქმეებზე ირჩევდნენ.³⁹ „მუნვერს,“ როგორც მედიატორთა კორპუსის წევრს, მედიატორთა უფროსს, ეხვდებით მ. კეკელიას, დ. დავითულიანის,

³⁹ იხ. დავითაშვილი გ., სამედიატორი სასამართლო სფანეთში, თბ., 2002, 32-34.

ეგ. გაბლიანის, ა. ნულუკიანის მონაცემებში სვანურ ჩვეულებით სამართალზე.⁴⁰

სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობით ესმით „მუნვრი“ თანამედროვე სვან ინფორმატორებს. მათი განმარტებით, სიტყვა „მუნვრი“ მედიატორთა უფროსს კი არ ნიშნავს, არამედ სისხლის ამლებს. მაგალითად, მოკლეს პიროვნება, რომელსაც დარჩა შვილი, ბიჭი. ამაზე იტყვიან „მუნვრი,“ ანუ სისხლის ამლები დარჩაო. (56, 69, 121, 181, 218) ფაქტიურად, არცერთ გამოკითხულ პირს „მუნვრის“ ძველი მნიშვნელობის შესახებ არაფერი სმენია, გარდა ერთი რესპოდენტისა. (4)

მთხრობელები ადასტურებენ, რომ სისხლის ალების შიშით ხდებოდა მკვლელის და მისი ოჯახის საცხოვრისიდან ნებაყოფლობითი გადახვეწა. ლატალელი რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც მკვლელი იძულებული გახდა გახიზნულიყო. გახიზნა მკვლელს პასუხისმგებლობისაგან არ ათავისუფლებდა. (65) ზოგადად, გადასახლება არ გამორიცხავდა დაზარალებული მხარის წარმომადგენლების მხრიდან დამნაშავის დევნას მისი მკვლელობის მიზნით. ეს ბევრწილად დამოკიდებული იყო საქმის ვითარებაზე (განზრახ იყო ჩადენილი თუ გაუფრთხილებლობით), ასევე იმაზე, თუ ვინ დარჩა მოკლულს, იყო თუ არა მათ შორის ისეთი, ვისაც სისხლის ალების უნარი ჰქონდა. შესაძლოა, მომხდარიყო მკვლელის სახლ-კარის გადანვა, თუ მკვლელის მოსაკლავად მისულ მოკლულის ნათესავებს მკვლელი სახლში არ დახვდებოდა. გახიზნულის მკვლელობის შემთხვევაში მისი ოჯახი სახლში ბრუნდებოდა. (27, 87) ყოფილა შემთხვევა გაძევებული მკვლელი და მისი ოჯახი გარკვეული დროის შემდეგ მოკლულის გაზრდილ შთამომავალს მოუკლავს. ამის შემდეგ გადასახლებულები უკან დაბრუნებულან. (69)

⁴⁰ იხ. კეკელია მ., სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ, ტ. II, თბ., 1981, 112; დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 140; გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 96; ნულუკიანი ა., სვანური ბჭე-მედიატორული სასამართლო, ჟურნ. სახელმწიფო და სამართალი, 1990, №9, 61.

3. პასუხისმგებლობის დაკისრების ზოგიერთი თავისებურების შესახებ

3.1. პასუხისმგებლობა მცირეწლოვნის და სულით ავადმყოფის მიერ დანაშაულის ჩადენისათვის.

2015 წელს ჩანერილ მასალებშიც ჩანს, რომ მცირეწლოვნის მიერ (იგივე შეიძლება გავავრცელოთ სულით ავადმყოფზე) მკვლელობის ჩადენა დანაშაულად ითვლებოდა და პასუხისმგებლობას იწვევდა. (48) ამ საკითხისადმი ასეთი დამოკიდებულება სრულად ესადაგება სვანურ ჩვეულებით სამართალში ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მიდგომას.⁴¹ კერძოდ, მცირეწლოვნის ან სულით ავადმყოფის მიერ მკვლელობის ჩადენის შემთხვევაში სისხლის აღება იშვიათად მოხდებოდა, თუმცა მკვლელის ოჯახის წევრები აგებდნენ პასუხს და მკვლელობისათვის დადგენილ საზღაურს გადაიხდიდნენ. თუ ამას ვერ გააკეთებდნენ და საქმე სისხლის აღებაზე მიდგებოდა, მაშინ უშუალოდ მკვლელს (მცირეწლოვანს, სულით ავადმყოფს) კი არ მოკლავდნენ, არამედ მის ახლო მოგვარეებში ყველაზე გამორჩეულ პიროვნებას ისისხლებდნენ.⁴²

თანამედროვე მონაცემებით ფაქტიურად იგივე ვითარება ფიქსირდება: სულით ავადმყოფის („ლუსოყე“) მიერ ჩადენილი მკვლელობის შემთხვევაში პირადად მის მიმართ რაიმე საპასუხო ქმედებას ადგილი არ ექნებოდა, თუმცა მისი ოჯახის წევრებს პასუხისმგებლობა დაეკისრებოდათ, მაგალითად, „წორის“ გადახდა. (172) ლენჯერელი რესპოდენტის ცნობით, გიჟის მიერ მკვლელობის თუ დაჭრის შემთხვევაში პასუხს მისი ოჯახის წევრები აგებდნენ. (62, 132) იგივე ითქმის მცირეწლოვნის მიერ დანაშაულის ჩადენაზე. (111) სულით ავადმყოფის თუ მცირეწლოვნის მიერ მკვლელობის ჩადენის შემთხვევაში სრულიად შესაძლებელია მოეკლათ მის ახლობლობაში საუკეთესო, „სალი“ – ე.წ. „მაჩენე.“ (111)

2015 წელს ჩანერილ მასალებში ამისგან განსხვავებული მონაცემებიც გვხვდება – სულით ავადმყოფის, ან მცირეწლოვნის მიერ ჩადენილი მკვლელობის შემთხვევაში მათ ნაცვლად პასუხს

⁴¹ იხ. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბ., 2011, 61-62.

⁴² იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №2, 1968, 43.

არავის სთხოვდნენ, ან მორევების მიერ პასუხისმგებლობის შემცირებას ექნებოდა ადგილი. (82, 188) ეს უკანასკნელი მონაცემი მიუთითებს, რომ ბოლო პერიოდში ხალხური ცნობიერება პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციისკენ კიდევ უფრო გადაიხარა და კოლექტიური პასუხისმგებლობის ელემენტების შემცირება სვანურ ხალხურ სამართალში მცირეწლოვნის და სულით ავადმყოფის მიერ დანაშაულის ჩადენის შემთხვევასთან დაკავშირებითაც აისახა. გასათვალისწინებელია ბოლო პერიოდის ტენდენცია, რომლის მიხედვითაც, მკვლელობის (ასევე დაჭრა-დასახიჩრების) შემთხვევაში „წორის“ (ქონებრივი საზღაურის) გადახდა აღარ ხდება და მხარეები ტოლობის ფიცის საფუძველზე რიგდებიან. იმ თემებში, სოფლებში, სადაც ასეთი წესი დამკვიდრდა, მცირეწლოვნის, თუ სულით ავადმყოფის მიერ მკვლელობის ჩადენის შემთხვევაშიც, სავარაუდოდ, ანალოგიური წესი იმოქმედებდა.

შესაძლოა, სულით ავადმყოფის, ან მცირეწლოვნის მიერ მკვლელობის ჩადენის შემთხვევაში შურისძიება პირადად მათ მიმართ განხორციელებულიყო, თუმცა როგორც ერთ-ერთი ინფორმატორი მიუთითებს, ეს შეიძლება მხოლოდ ცხელ გულზე მომხდარიყო. იგი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც სულით ავადმყოფი მის მიერ ჩადენილი მკვლელობის მეორე დღესვე, სწორედ ცხელ გულზე მოკლეს. ასეთი რამ კი წესად არ იყო. (18, 82)

3.2. ნათესავის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის თავისებურებანი.

ჯერ კიდევ ბ. ნიჟარაძის მონაცემებით (XIX საუკუნის 80-იანი წლები) ირკვევა, რომ სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით ნათესავის, კერძოდ, „სამხუზის“ წევრის მიმართ დანაშაულის ჩადენა არანათესავის მიმართ ჩადენილ დანაშაულთან შედარებით შემსუბუქებულ პასუხისმგებლობას იწვევდა, ანდა პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებას წარმოადგენდა. ბ. ნიჟარაძის მიხედვით, „სამხუზის“ შიგნით, მკვლელობის, მძიმედ დაჭრის და ცოლის წართმევის გარდა სხვა დანაშაულებისათვის ერთმანეთს ყველაფერს შეუნდობდნენ. აღნიშნული სამი მძიმე დანაშაულის შემთხვევაში კი საქმე გვარის შიგნით განიხილებოდა და დამნაშავეს ამ დანაშაულთათვის გათვალისწინებული საზღაურის

ნახევარს აკისრებდნენ.⁴³ მ. კეკელიას მიერ ჩანერილი მონაცემებით (XX საუკუნის 60-იანი წლები) კი ძმის მიერ ძმის, მამის მიერ შვილის მკვლელობისას რაიმე სასჯელი არ არსებობდა, ხოლო სახლი-კაცები თუ მოკლავდნენ ერთმანეთს, შერიგება მოხდებოდა და სისხლის ალებას მათ შორის ადგილი არ ექნებოდა.⁴⁴

თანამედროვე მონაცემებითაც ნათესავის მიმართ დანაშაულის ჩადენა პასუხისმგებლობის შემსუბუქებას იწვევდა: „სამხუბის“ შიგნით ჩადენილი მკვლელობა, მათ შორის ოჯახის წევრის მკვლელობა, „წორის“ გადახდას არ იწვევდა და საქმის დასრულება შედარებით გაიოლებული იყო, ვიდრე არასამხუბის წევრის მკვლელობისას. (59, 103) „სამხუბის“ შიგნით მკვლელობა (მით უმეტეს, ოჯახის წევრისა) სისხლის ალებას არ იწვევდა. (19) ეს ახლადჩანერილი მონაცემები გვიჩვენებს, რომ ნათესავის მიმართ ჩადენილი დანაშაულის მიმართ დამოკიდებულება სვანური ჩვეულებითი სამართლის თანახმად დროთა განმავლობაში არ შეცვლილა და ახლაც პასუხისმგებლობის გამომრიცხავ თუ შემამსუბუქებელ გარემოებას წარმოადგენს.

ერთ-ერთი მულახელი რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას ძმის მიერ ძმის მკვლელობისა. მისი განმარტებით, ამ დროს „წორი“ არ გადაუხდიათ, ან ვისთვის უნდა გადაეხადათ. მხოლოდ, გვარმა არ მოინონა ძმის მკვლელობის ფაქტი და მკვლელი გააძევეს. იგი ყაბარდოში წავიდა, სადაც სამი წელი იმყოფებოდა. შემდეგ დაბრუნდა და ისევ თავის სოფელში დასახლდა. (102-103)

ეს კონკრეტული შემთხვევა მიუთითებს, რომ ნათესავის მკვლელობის შემთხვევაში „წორის“ გადახდა მართლაც არ ხდებოდა, თუმცა, შესაძლოა, ადგილი ჰქონოდა მკვლელის გაძევებას. „სამხუბის“ წევრის მკვლელობისათვის დამნაშაის გაძევებას ადასტურებს სხვა მთხრობელიც. მისი განმარტებით, საძმოს შიგნით მკვლელობისას მკვლელს სამუდამოდ გადაასახლებდნენ. შესაძლოა, სამი-ოთხი წლითაც მომხდარიყო მკვლელის გადასახლება. (19) გამოდის, რომ გაძევება შესაძლოა ნათესავის მკვლელის მიმართ განხორციელებულიყო.

ქმრის მიერ მოღალატე ცოლის მკვლელობის, დაჭრის, თუ ცემის გამო პასუხისმგებლობის შესახებ ქვემოთ შევჩერდებით.

⁴³ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 107.

⁴⁴ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №3, 1968, 61.

ცოლის მოკელის შემთხვევა (თუნდაც არა ღალატის, არამედ სხვა რაიმე მიზეზით) ცოლის ნათესაების მხრიდან პასუხისმგებლობის მოთხოვნას გამოიწვევდა. თუ ვინმეს ცოლს მისივე ძმა მოკლავდა ქმარი ცოლის-ძმას პასუხს აუცილებლად მოსთხოვდა. (59) ანალოგიური ვითარება იქნებოდა, თუ ცოლს არა მარტო მისი ძმა, არამედ სხვა ახლო ნათესავი მოკლავდა.

3.3. პასუხისმგებლობა გამზავებლის (ე. წ. „მუზველის“) მკვლელობისა თუ დაჭრა-დასახიჩრებისათვის.

სვანეთში შუღლის დროს ხშირად ჰქონდა ადგილი გაშველებას. აქ სირცხვილად ითვლებოდა შუღლის დროს გვერდზე გადგომა და ჩაურევლობა, რის გამოც გამზავებლისათვის ზიანის მიყენება შუღლის მონაწილის მხრიდან საკმაოდ გავრცელებულ მოვლენას წარმოადგენდა. სვანური ჩვეულებითი სამართალი ითვალისწინებდა პასუხისმგებლობას გამზავებლის მკვლელობის, ან დაჭრა-დასახიჩრებისათვის. შესაბამისი მონაცემები 2015 წელს ჩანერილ მასალებშიც გვხვდება.

ლენჯერელი რესპოდენტის თქმით, ხშირად მომხდარა, რომ გაშველებელს მოხვედრია დანა, ან მუშტი და მძიმედ დაჭრილა, ან მომკვდარა. მთქმელი გამზავებლის მიმართ დანაშაულის ჩადენას უნებლიე დანაშაულად განიხილავს, თუმცა მიუთითებს, რომ შესაძლოა მოშუღლარ მხარეს გამზავებლისთვის შეგნებულად მიეყენებინა ზიანი. ეს ხდებოდა მაშინ, როდესაც მოშუღლარი, რომელსაც გამზავებელი იჭერდა, ეტყოდა მას: „გამიშვი, თორემ შენ დაგარტყამო,“ რასაც აღასრულებდა კიდეც. გამზავებლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის ჩადენისას საქმის გარჩევა ხდებოდა ყველა იმ წინაპირობის დასადგენად, რამაც გამზავებლის სიკვდილი, ან სხეულის დაზიანება გამოიწვია. (133)

ერთ-ერთი მესტიელი რესპოდენტის თანახმად, გამზავებლის მკვლელობისათვის პასუხს აგებდა შუღლში მონაწილე ორივე მხარე და არა მაინცდამაინც მკვლელობის უშუალო ჩამდენი. ორივე მხარე ცალ-ცალკე „წორს“ სრულად გადაიხდიდა. (208-209) სხვა მთხრობელები კი მიუთითებენ, რომ პასუხს აგებდა მხოლოდ ის მოშუღლარი, რომელიც გამზავებელს მოკლავდა. (87, 172) გამზავებლის მკვლელობისათვის ორივე მოშუღლარის პასუხისმგებლობა, მითუმეტეს თანაბარზომიერი, სვანური ჩვეულებითი სამართლით არარეალურად მიგვაჩნია. მკვლელობისათვის პასუხი აგოს პიროვნებამ, რომელსაც მკვლელობის

ჩადენაში უშუალოდ არავითარი ბრალი არ მიუძღვის: მას არც უსვრია, არც ხანჯალი მოუქნევია მისთვის, არც განზრახვა ჰქონია მის მიმართ რაიმეს ჩადენის, საექვოა. გამზავებლის მკვლელობისათვის არა მკვლელ მოშულლარს, სავარაუდოდ, სვანური ჩვეულებითი სამართლის პრინციპებიდან გამომდინარე, შესაძლოა მაშინ ეგო პასუხი, თუ იგი იყო ამ ჩხუბის დამწყები, თუმცა ჩხუბის დამწყების პასუხისმგებლობა მკვლელობის ჩამდენის თანაბარზომიერი და მითუთმეტეს „წორის“ სრული ოდენობით არ შეიძლება ყოფილიყო და მას უშუალო მკვლელობის ჩამდენთან შედარებით ნაკლების გადახდა მოუწევდა. პასუხისმგებლობა კი გამზავებლის მკვლელობისათვის კონკრეტული შემთხვევიდან გამომდინარე დადგებოდა საქმის ყველა დეტალის გათვალისწინებით.

ლატალელი მთხრობელის მითითებითაც, გამზავებლის მკვლელობისათვის ორივე მოჩხუბარი აგებდა პასუხს, მაგრამ მკვლელობის უშუალოდ ჩამდენი უფრო მეტად აგებდა პასუხს, ვიდრე მეორე მოშულლარი. (64)

საინტერესოა, რომ გამზავებელი თუ რომელიმე მოშულლარის ახლობელი იყო, ასეთ შემთხვევაში შესაძლოა გაზავებას მაინც მიკერძოებული ხასიათი ჰქონოდა. ასეთი გამზავებელი ცოტათი მაინც თავისი ახლობლისაკენ გადაიხრებოდა, რასაც „წორის“ დაკისრებისას გაითვალისწინებდნენ. მოშულლარის ახლობელს თუ სურდა გაზავებისას არ გამოჩენილიყო ახლობლის თანამონაწილედ და თან ახლობელსაც მიხმარებოდა, იგი აკავებდა არა თავის ახლობელს, არამედ, როგორც წესი, მონიწაღმდეგე მხარეს, რომ მას მისი ახლობლისათვის რაიმე ზიანი არ მიეყენებინა. თუ ახლობლის მონიწაღმდეგე პასიური იყო, მაშინ, ცხადია, თავისიანს დააკავებდა. სხვა შემთხვევაში თავისიანის დაკავება მისი მონიწაღმდეგის დამხმარედ წარმოაჩენდა მას. (209) ზოგადად, გამზავებელს თავისი საქმე ნეიტრალურად უნდა გაეკეთებინა და არავის მიმართ მიკერძოება არ უნდა დაეშვა. (64)

პასუხისმგებლობა კონკრეტულ შემთხვევაში შესაძლოა გამზავებელსაც დაკისრებოდა. მთხრობელი იხსენებს შესაბამის შემთხვევას: მესტიაში გამზავებელმა მოშულლარს ხელი აუკრა და თოფიდან გასროლილი ტყვია მოხვდა სხვას. მსროლელიც და გამზავებელიც ამ დროს ერთობლივად აგებდნენ პასუხს. გამზავებელს ასეთ დროს თავისი წილი პასუხისმგებლობა კი ეკისრებოდა, მაგრამ არა – მკვლელობის. მას დადგენილი საზღაურის ერთი მესამედი წილი შეიძლება გადაეხადა. (210)

3.4. პასუხისმგებლობა სტუმრის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისათვის.

სტუმარი სვანეთში ხელშეუხებელი იყო. მტრიანიც რომ ყოფილიყო სტუმარი ოჯახი, გვარი, სოფელი ვალდებული იყო იგი შეენახა. სტუმრის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული მძიმე პასუხისმგებლობას იწვევდა თვით მასპინძლების მხრიდან. სტუმრის წყენინება, მაგალითად, სუფრაზე მასპინძლის შეურაცხყოფას წარმოადგენდა და ეს უკანასკნელი გასცემდა ამისათვის პასუხს. სტუმარს სვანეთში განსაკუთრებული პატივით ეპყრობოდნენ. ეს პასუხისმგებლობა მთელ სოფელზე ვრცელდებოდა. რესპოდენტის განმარტებით, სტუმრის მკვლელობას შესაძლოა მასპინძლის მხრიდან სისხლის აღება მოჰყოლოდა, თუ იგი ამას მოასწრებდა, მაგრამ სტუმრის მკვლელობის ფაქტი მის მშობლიურ თემში (მულახში) მას არ ახსოვს. (32)

სტუმრის მიმართ დამოკიდებულება სვანეთში ისეთივე იყო, როგორიც საერთოდ კავკასიელ მთიელებში, რაც ხალხური სამართლის შესაბამის ნორმებშიც აისახა და თანამედროვე სვანურ ჩვეულებით სამართალსაც შემორჩა.

თავის მხრივ განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა სტუმრის მკვლელობა, დაჭრა-დასახიჩრება, გაქურდვა თუ გაძარცვა მასპინძლის მხრიდან. ამ შემთხვევაში მასპინძელი პასუხს აგებდა. (32) სტუმრის მიმართ დამოკიდებულებიდან გამომდინარე, ასეთი რამე სვანეთში იშვიათად თუ მოხდებოდა, რაზედაც ის გარემოება მიუთითებს, რომ მხოლოდ ერთი რესპოდენტი ამახვილებს ამ საკითხზე ყურადღებას, ისიც შესაბამის კითხვაზე პასუხისას, ხოლო კონკრეტულ შემთხვევას ვერავინ იხსენებს. მასპინძლის მიერ სტუმრის მიმართ რაიმე დანაშაულის ჩადენა გამოიწვევდა თუ არა პასუხისმგებლობის დამძიმებას, მონაცემებში არ ჩანს.

3.5. პასუხისმგებლობა პირუტყვის მიერ მიყენებული ზიანისათვის.

სვანური ჩვეულებითი სამართალი ითვალისწინებდა და ახლაც ითვალისწინებს ნორმებს პირუტყვის მიერ ადამიანისათვის მიყენებულ ზიანთან დაკავშირებით. 2015 წელს ჩაწერილ მასალაში გვხვდება მონაცემები მრჩოლავი პირუტყვის მიერ მიყენებული ზიანისა და

ძალის კბენისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ. ამ ორი შემთხვევის განსხვავებული რეგულირება ფიქსირდება.

პირუტყვის მიერ ადამიანისთვის ზიანის მიყენების შემთხვევაში პირუტყვის პატრონის პასუხისმგებლობა XIX-XX საუკუნეების მასალებით დასტურდება.⁴⁵ აღნიშნულ საკითხზე 2015 წელს ჩანერილი მასალები საკმაოდ სრულყოფილია და გარკვეული სიახლის მატარებელიც.

თავდაპირველად ხარის მიერ მიყენებულ ზიანს შეეხებით. თუ სოფელში გამოჩნდებოდა მრჩოლავი პირუტყვი, რომელიც საფრთხეს უქმნიდა გარშემომყოფთ, მის პატრონს აფრთხილებდნენ, რომ ამ ხარს შეიძლება ვილაცისთვის ზიანი მიეყენებინა. რესპოდენტის განმარტებით, თუ ეს პირუტყვი ასეთი გაფრთხილების შემდეგ ვინმეს დააზიანებდა, მაშინ მის პატრონს პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა. მას ეს პირუტყვი გაფრთხილების შემდეგ უნდა გაეცვალა, გაეყიდა, ან დაეკლა. საუბარია, ასევე, ხარის მიერ დაზიანებული პირის მკურნალობის ხარჯის გაღების ვალდებულებაზე ხარის პატრონის მხრიდან. (186, 236-237) ერთ-ერთი მთხრობელი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ბულამ დაასახიჩრა კაცი. პატრონი გაფრთხილებული იყო, რომ პირუტყვი დაეკლა, ან სხვა რაიმე მოემოქმედა, თორემ იგი ვინმეს დააზიანებდა. პირუტყვი დაკლეს და მისმა პატრონმა გარკვეული საზღაურიც იკისრა. ხარს გაფრთხილებამდე რომ მიეყენებია ზიანი, ამ შემთხვევაში პატრონის პასუხისმგებლობა არ დადგებოდა. (106, 129-130)

ლატალელი მთხრობელი ჰყვება, რომ 10 წლის ბულა ჰყავს ერთ პიროვნებას სოფელში, თუმცა გაუნმენდავი. მთელი სოფელი შეწრილობით ჰყავს, მთელი სოფელი ეხვეწება: „განმინდე მაგი, განმინდე, თორე ვილაცას ზიანს მიაყენებს.“ ბულას პატრონი მაინც ურჩია და არ შვება. ამ შემთხვევაში თუ ვინმე დააზიანა, იქ მკვლელობამდე მივა საქმე, იმიტომ რომ ბევრჯერაა უკვე გაფრთხილებული. (79) საინტერესოა, რომ მრჩოლავი პირუტყვის მიერ ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ ეს ნორმები, ფაქტიურად, ანალოგიურია ვახტანგის სამართლის წიგნის 196-ე მუხლისა, რომლის თანახმადაც, მრჩოლავი პირუტყვი მას შემდეგ, რაც მის პატრონს მეზობლები გააფრთხილებდნენ, რომ დაეკლა ან გაეყიდა იგი, მოკლავდა ან დააშავებდა ვინმეს,

⁴⁵ იხ. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბ., 2011, 73-74.

მის პატრონს ამისათვის პასუხი უნდა ეგო.⁴⁶ მრჩოლავი პირუტყვის პატრონის პასუხისმგებლობა სათანადო გაფრთხილების შემდეგ ამ პირუტყვის მიერ ზიანის მიყენებისათვის, მისი დაუდევრობით იყო განპირობებული.

ახლა ძალის კბენის შესახებ მონაცემებს შევხებით. მთხრობელთა განმარტებით, ძალის კბენა მისი პატრონის ეზოში უფრო მსუბუქად მიიჩნეოდა, ვიდრე გარეთ, მით უმეტეს ქალის, ან ბავშვის კბენა, რომლებიც უმწეოებად ითვლებოდნენ. პატრონის ეზოში ძალის კბენას რაიმე პასუხისმგებლობა არ უნდა გამოენიო, ხოლო ქუჩაში კბენა შესაძლოა დიდი უკმაყოფილების და ჩხუბის მიზეზი გამხდარიყო. ასეთ ჩხუბს სვანეთში მკვლელობაც კი მოჰყოლია. (177, 237) ძალის კბენა ეზოს გარეთ პასუხისმგებლობას იწვევდა იმიტომ, რომ ძალის ქუჩაში არ უნდა ყოფილიყო, ხოლო მისმა პატრონმა გაუფრთხილებლობა გამოიჩინა და მას სათანადოდ ვერ მოუარა. ეზოში კბენა კი პასუხისმგებლობის გამომწვევი არ იყო, რადგანაც რესპოდენტის განმარტებით, ძალს იმიტომ ინახავს პატრონი, რომ სახლი დაიცვას. თუ ეზოში შესვლა უნდა ვინმეს, სახლის პატრონს ეზოს გარედან უნდა დაუძახოს. (79, 106-107)

საერთოდ, მასალებით ჩანს, რომ წესად იყო პატრონს მოეკლა ის ძალის, რომელიც ეზოს გარეთ ვინმეს უკბენდა. თუ თავად პატრონი არ მოკლავდა ასეთ ძალს დაზარალებულის დასაშოშმინებლად, შესაძლოა დაზარალებულს თვითონ მოეკლა ეს ძალის. ძალის მკვლელობა კი უდიდეს შეურაცხყოფად ითვლებოდა და სვანეთში კაცის კვლასთან იყო გათანაბრებული და შესაბამისი მტრობის გამომწვევი. (63) რამდენად დიდ შეურაცხყოფად აღიქმებოდა ძალის მკვლელობა კარგად ჩანს მ. კეკელიას მასალებით. მისი ერთ-ერთი სვანი ინფორმატორი აცხადებს, რომ ძალის მოკვლა თითქმის ოჯახის წევრის მოკვლას უდრის და შესაძლოა ამისათვის ვისისხლოთ კიდევო.⁴⁷ ეგ. გაბლიანის მითითებით კი, ძალის მოკვლისათვის მისი მკვლელი საშუალო ხარის გადაიხდიდა.⁴⁸

ეცერელი მთხრობელი იხსენებს მათ სოფელში მომხდარ შემთხვევას: ასაკოვან კაცს ძალმა უკბინა პირდაპირ გზაზე. მან

⁴⁶ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1963, 529-530.

⁴⁷ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი №3, 1968, 11.

⁴⁸ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 111.

პატრონს უთხრა: „მოკალიო.“ პატრონმა არ მოკლა. დაზარალებულმა აიღო თოფი და ძაღლი ეზოში მოკლა. მერე ამას მოჰყვა კამათი, მოსისინე ხალხიც დაემატა: „როგორო, კაცო, ძაღლი მოგიკლეს, რატო პატიობთო.“ ძაღლის პატრონის დედა შევიდა შვილთან, ტყვიები დაუყარა: „ან შენ მოკალი, ან მე მოვკლავო.“ ისიც წავიდა და იმ კაცის მაგივრად მისი შვილი მოკლა. შემდეგ ეს მკვლელი გაეარდა ტყეში და იმალებოდა. მაშინ მოკლულის მამამ, რაკი ვერ მოიხელთა თავისი შვილის მკვლელი, სახლში შეუვარდა მტერს და ქალი მოკლა – მკვლელის დედა. შემდეგ ეს კაცი დაიჭირეს, დაიჭირეს მისი შვილის მკვლელიც. ბოლოს მხარეები შერიგდნენ 24 მორევისგან შემდგარი სასამართლოს მეშვეობით. (186) აი, ასეთი შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა სვანეთში ძაღლის კბენას.

ნორმები, რომლებიც სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით პირუტყვის მიერ ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის საკითხებს არეგულირებს, დღესაც მოქმედია და პრაქტიკული გამოყენება აქვს.

4. პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები

გამოკითხული პირები საუბრობენ მათი აღქმით პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ და დამამძიმებელ გარემოებებზე. თავდაპირველად პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებებს განვიხილავთ.

1. რესპოდენტთა განმარტებით, პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას წარმოადგენდა დამნაშავის, მაგალითად, მკვლელის სათანადო ქცევა დაზარალებული მხარის წარმომადგენელთა მიმართ, დანაშაულის შემდეგ. კერძოდ, მკვლელობისას პასუხისმგებლობას ამსუბუქებს დანაშაულის ჩადენის შემდეგ თვითმკვლელობის მცდელობა, საკუთარი თავის წამება, მკვლელის და მისი ნათესავების მიერ დაზარალებული მხარის წარმომადგენლების მიმართ მორიდება, შეხვედრისას გზის დათმობა (გზაში გვერდზე ჩავლისას მუხლზე დადგომა), სუფრაზე მორიდება, სოფლის სუფრაზე მიუსვლელობა, ფეხშიშველი სიარული, და სხვა. ასევე, ამ კონტექსტში შეიძლება განხილული იქნას მკვლელის ნებაყოფლობითი გადახვეწა ოჯახიდან, რაც გამორიცხავდა დაზარალებულის ოჯახის წევრებთან და ახლობლებთან მის შეხვედრას, მათ შორის, სუფრაზე. ყველა ამ გარემოებას აერთიანებს დამნაშავის და მისი ახლობლების სინანულის განცდა ჩადენილი დანაშაულისადმი. მორევები ყოველთვის ითვალისწინებდნენ, რომ დამნაშავე მხარე თავს იმდაბლებდა და დანაშაულს ინანიებდა. (134, 213)

2. პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას წარმოადგენდა ასევე დანაშაულის ჩადენა უნებლიედ. (213) უნებლიედ დანაშაულის შემთხვევაში მოციქულობაც იოლდებოდა და დაზარალებულ მხარეს შედარებით ადვილად ითანხმებდნენ სამედიცინო სასამართლოს ჩატარებაზე. (39) უნებლიე მკვლელობისას, როგორც წესი, სისხლის აღება არ ხდებოდა, თუ გამოჩნდებოდა შემთხვევებს არ მივიღებთ მხედველობაში. (114)

რესპოდენტებს ახსოვთ, რომ მკვლელობის უნებლიედ ჩადენის შემთხვევაში, შესაძლოა, მკვლელს შენდობის, მონანიების ნიშნად 5-10 სანტიმეტრის ფიქალის ქვა ჩამოეკიდა კისერზე და ასე ეტარებოდა მთელი ცხოვრება. ამას ერქვა „გვემი ბეჩ.“ ეს გამოთქმა მძიმე ქვას ნიშნავს, თუმცა „გვემს“ მეორე მნიშვნელობაც აქვს – მკერდი, ანუ

„გვემი ბერ“ ნიშნავს „მკერდზე ჩამოსაკიდებელ ქვას,“ „მონანიების ქვას.“ გამონათქვამი ქვის წონის გამო კი არა, არამედ ცოდვის სიმძიმის გამოა. (236) ეს წესი ეგ. გაბლიანსაც აქვს დაფიქსირებული.⁴⁹

მონანიების ნიშნად ქვის ჩამოკიდება ნათესავის მკვლელობის შემთხვევაშიც ხდებოდა, რაც თანამედროვე მონაცემებშიც ჩანს. ერთ-ერთი მთხრობელი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც მამამ სრულიად შემთხვევით მოკლა შვილი (სიმინდს ყარაულობდა და შესაცვლელად მოსული შვილი დათვი ეგონა, ესროლა და შვილს მოარტყა). ამის შემდეგ მამამ აიღო ორი „კა“ (ფიქალი), გახვრიტა და ერთი ერთ ილღიაში ჩამოიკიდა, მეორე – მეორეში და რამდენიმე წლის განმავლობაში არ იხსნიდა. შემდეგ ნათესავებმა სთხოვეს მოეხსნა, რადგანაც მას არანაირი ბრალი არ მიუძღოდა. მან მართლაც მოიხსნა ეს ქვები და შემდეგ, თურმე, ფიქრობდა: „რა აზრი ჰქონდა რომ მაგას ვატარებდიო, რა აზრი ჰქონდა და რა შეცვალა მაგანო?“ (173)

იყო ასეთი წესიც: მკვლელობის ჩადენის იარაღს (თოფს, მშვილდს, ხანჯალს) კისერზე ჩამოიკიდებდნენ და ასე სამჯერ შემოუვლიდნენ ეკლესიას. შესაძლოა, კვირაში რამდენჯერმე გაეკეთებინათ ეს წლისთავის შესრულებამდე. (236)

მონანიების ნიშნად ქვების ჩამოკიდება ბალსქვემო სვანეთშიც სცოდნიათ, თუმცა, როგორც ეცერელი მთქმელიც აღნიშნავს, ეს ახლა აღარ ხდება. (189)

3. რესპოდენტთა უმრავლესობის მიხედვით, მკვლელის სახელმწიფოს მიერ დასჯა, მისთვის გარკვეული ვადით თავისუფლების აღკვეთა გარკვეულწილად მოქმედებდა მორევების მიერ დაკისრებული „წორის“ ოდენობაზე, მისი შემსუბუქების თვალსაზრისით, რაც იმითაა განპირობებული, რომ დამნაშავემ სახელმწიფოს სასჯელი მოიხადა და, მიუხედავად ამისა, დაზარალებულის მხრიდან მტრობის გაგრძელების გამო, შესარიგებლად „წორიც“ უნდა გადაიხადოს. ეს ყველაფერი ერთად კი, მთხრობელთა მიერ მეტისმეტად მიიჩნევა. სახელმწიფოს მიერ დასჯა არ ნიშნავს ხალხური წესით მტრობის შეწყვეტას და შერიგების აუცილებლობას არ გამორიცხავს. ზოგიერთი ინფორმატორის მიხედვით კი ამ შემთხვევაში სასჯელის შემცირება კი ხდებოდა, თუმცა არა არსებითად. ამას ეს გამოკითხული პირები იმით ხსნიან, რომ მკვლელმა ციხე კი მოიხადა, მაგრამ თავისი

⁴⁹ იხ. გაბლიანი ეგ., ძველი და ახალი სვანეთი, თბ., 1925, 136.

დანაშაულისათვის, ისიც სახელმწიფოს მიერ დადგენილი კანონით და ახლა შერიგებაა საჭირო. შესაძლოა, კონკრეტულ შემთხვევაში შემსუბუქებას საერთოდ არ ჰქონოდა ადგილი, რადგანაც, მორევების ხედვით, მკვლელს სახელმწიფო თავისას მიუზღავს, მორევი – თავისას და შესაბამისად, შესაძლოა, არც გაითვალისწინოს მკვლელის პატიმრობის ფაქტი. (79, 117, 130, 169, 186, 220, 244)

მულახელი რესპოდენტი იხსენებს ასეთ შემთხვევას: ივანე ქოჩიანს (ცნობილი მედიატორი), მიუმართავს სახელმწიფო მოსამართლისთვის (გობრონ ქალდანისთვის) ერთ მულახელთან დაკავშირებით, რომელსაც გობრონი ასამართლებდა: „გამოუშვი ესო, თორემ ციხიდან რომ გამოვაო, მაინც მე უნდა გავასამართლოო და ორჯერ არ უნდა მაგას სასამართლო, ერთხელ ჩვენ გავასამართლებთ მულახელებიო...“ (28) ამ ასი წლის წინ მომხდარ შემთხვევაში ჩანს სვანების ნეგატიური დამოკიდებულება სახელმწიფოს მიერ სვანის გასამართლებისადმი. ასევე ჩანს, რომ სახელმწიფოს მიერ დაკისრებულ სასჯელს ზედმეტ ტვირთად განიხილავენ და თვლიან, რომ სვანური ხალხური სამართლით განსაზღვრული სასჯელი საკმარისია. შესაბამისად, სახელმწიფოს მიერ დაკისრებულმა სასჯელმა შეიძლება გავლენა მოახდინოს მორევების მიერ გამოტანილ განაჩენზე, კერძოდ, შეამსუბუქოს იგი, მით უმეტეს, თუ ეს ხანგრძლივი პატიმრობაა, თუმცა, ეს ყოველთვის ასე არ ხდება და საქმის შინაარსსა და დამნაშავის ქცევაზეა დამოკიდებული. (28) მკვლელის ციხეში გარდაცვალება შურისძიებას აღარ გამოიწვევდა. (28)

შედარებით ადრინდელი მასალების მიხედვით ჩანს, რომ სვანი მორევები ცალსახად უწევდნენ ანგარიშს მკვლელის სახელმწიფო განაჩენით ციხეში ყოფნის ფაქტს და ხალხური წესით განაჩენის გამოტანისას ამცირებდნენ მას. მაგალითად, მ. კეკელიას მიერ ჩანერილი მასალების თანახმად, კონკრეტული განზრახი მკვლელობის შემთხვევაში ნაციხარ მკვლელს მორევებმა მხოლოდ ნახევარი „წორის“ გადახდა დააკისრეს. ამ შემთხვევაში მათ ციხეში ყოფნის შედეგად მკვლელის შერყეული ჯანმრთელობის მდგომარეობაც გაითვალისწინეს.⁵⁰ მორევები საქმის გადაწყვეტისას ყურადღებას აქცევდნენ იმ გარემოებას, თუ რა სიმძიმის სასჯელს

⁵⁰ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი №6, 1969, 17-18.

აკისრებდა სახელმწიფო დამნაშავეს და ამის მიხედვით ამცირებდნენ მკვლელობისათვის გადასახადის ოდენობას.⁵¹ ამდენად, საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში ჩამოყალიბებული ტენდენცია მკვლელის სახელმწიფო სასჯელით დასჯის შემთხვევაში მორევების მიერ მისთვის პასუხისმგებლობის შემსუბუქებისა, 2015 წელს ჩანერილ მასალებშიც ძირითადად დადასტურდა, თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ინფორმატორების მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, ასეთ შემთხვევაში მორევები პასუხისმგებლობის შემსუბუქებისას შედარებით თავშეკავებულნი იყვნენ, ვიდრე ეს მ. კეკელიას მიერ გასული საუკუნის 60-იან წლებში ჩანერილ მასალებში ჩანს და კონკრეტული შემთხვევის გარემოებების გათვალისწინებით, შესაძლოა, პასუხისმგებლობა მხოლოდ მცირედით შეემცირებინათ ან საერთოდ არ შეემსუბუქებინათ.

4. თუ ქმარი ცოლს წაასწრებდა საყვარელთან და ამ უკანასკნელს მოკლავდა ეს, ზოგიერთი რესპოდენტის განმარტებით, პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად არ ითვლებოდა. შემამსუბუქებლად ითვლებოდა მხოლოდ დაჭრის ან ცემის შემთხვევაში. (214)

ბ. ნიჟარაძის მასალების მიხედვით, მოღალატე ცოლის მკვლელობა და დაჭრაც ქმრის ჩვეულებრივ პასუხისმგებლობას იწვევდა და და შემამსუბუქებელ გარემოებას არ წარმოადგენდა.⁵² როგორც ვხედავთ, თანამედროვე სვანი ინფორმატორები მოღალატე ცოლის მკვლელობის შემთხვევაში პასუხისმგებლობის დაკისრებასთან დაკავშირებით იმავე მონაცემს გვანდებიან, რასაც XIX საუკუნის დასასრულს ბ. ნიჟარაძის მასალებში ვხვდებით. განსხვავება უკავშირდება ცნობას მოღალატე ცოლის დაჭრის შემთხვევაში პასუხისმგებლობის შემსუბუქების თაობაზე. სრულიად შესაძლებელია, დროთა განმავლობაში სვანურ ჩვეულებით სამართალში სუბიექტური შერაცხვის ელემენტის განვითარებამ გავლენა ამ საკითხზეც მოახდინა და მოღალატე ცოლის დაჭრა (ასევე, ცემა) პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად აქცია.

5. პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას

⁵¹ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეკულის №6, 1969, 6.

⁵² იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 111.

წარმოადგენდა დანაშაულის ჩადენა ნათესავის წინააღმდეგ, მაგალითად, „სამხუბის“ შიგნით დანაშაულის ჩადენა. ამ შემთხვევაში საქმე სამხუბის შიგნით განიხილებოდა და შედარებით იოლად გვარდებოდა. (226) „სამხუბის“ შიგნით მკვლელობის შემთხვევაში ლატალელი რესპოდენტის კატეგორიული მტკიცებით, „წორის“ გადახდა არ ხდებოდა. (59)

6. როგორც ზემოთ გამოჩნდა, სვანური ჩვეულებითი სამართლით პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას წარმოადგენდა დანაშაულის ჩადენა თავდაცვის მიზნით.

7. პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ჩანს სახლში შემოპარული ქურდის მკვლელობა თუ დაჭრა.

ძველად სვანური ჩვეულებითი სამართალი განსხვავებულ პოზიციაზე იდგა. ბ. ნიუარაძის მიხედვით, ქურდის მკვლელობა, ან დაჭრა-დასახიჩრება, ისეთივე პასუხისმგებლობას იწვევდა, როგორც ჩვეულებრივ ამ დანაშაულებისათვის იყო დაწესებული, მხოლოდ სახლში უნებართვოდ შეღწევისათვის გათვალისწინებული გადასახადი გამოაკლდებოდა ქურდის მკვლელობისა და დაჭრა-დასახიჩრებისათვის დადგენილ გადასახადს.⁵³

ახლა ვნახოთ, თუ რა მონაცემებია ამ საკითხზე 2015 წელს ჩაწერილი მასალების მიხედვით: ქურდს რომ ფაქტზე წაასწრებდნენ და მოკლავდნენ, ერთ-ერთი რესპოდენტის თანახმადაც, მაინც მკვლელობად ითვლებოდა და შეღავათი ამაზე არ იყო. (188) სხვა მთხრობელის მიხედვით კი, ეს დანაშაულად არ ითვლებოდა. (64) ლატალელი რესპოდენტი აღნიშნავს, რომ სახლში შეპარული ქურდის მკვლელს მხოლოდ მსუბუქი პასუხისმგებლობა შეიძლება დაკისრებოდა. მისი განმარტებით, სვანური წესი პრინციპულია და, მიუხედავად მკვლელობისა, ქურდს არ ამართლებს. (87) მულახელი მთქმელის მიხედვითაც, სახლში შესული ქურდის მკვლელობა პასუხისმგებლობისაგან სრულ გათავისუფლებას არ იწვევდა, თუმცა პასუხისმგებლობის შემსუბუქებას ადგილი ექნებოდა. (29)

როგორც ვხედავთ, რესპოდენტთა უმრავლესობა, რომელიც ამ საკითხს ეხება, სხვის სახლში შეპარული ქურდის მკვლელობას პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ (ან გამომრიცხავ) გარემოებად მიიჩნევს. ერთი ინფორმატორის ცნობა, რომ ქურდის მკვლელი

⁵³ იხ. იქვე, 120.

ჩვეულებრივ აგებს პასუხს, ძველი პერიოდში მოქმედი წესის გამოძახილია, თუმცა სხვა მონაცემების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს ამ საკითხზეც მოუხდენია გავლენა – ხალხურ ცნობიერებაში ქურდის მკვლელობისადმი განსხვავებული მიდგომა დამკვიდრებულა და ჩვეულებითი სამართლის ნორმებშიც ასახულა.

2015 წელს ჩანერილ მასალაში ჩანს მთხრობელთა დამოკიდებულება სიმთვრალეში ჩადენილი დანაშაულის მიმართაც. კერძოდ, ისინი ეხებიან საკითხს, ითვლება თუ არა სიმთვრალე დანაშაულის ჩადენისას პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად.

გამოკითხული პირები სიმთვრალეში ჩადენილ დანაშაულს, კერძოდ, მკვლელობას პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად არ განიხილავენ. ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, სიმთვრალე გამამართლებელი რომ ყოფილიყო, ყველა დათვრებოდა და ზოგს მოკლავდა, ზოგს კი დაჭრიდა. (59, 130) მასალების მიხედვით, მკვლელობა მაინც მკვლელობა იყო და შესაბამისად ისჯებოდა, თუმცა ერთ-ერთი ინფორმატორის თქმით, სიმთვრალეში თუ სრულიად გაუაზრებლად მოხდებოდა მკვლელობა, განზრახ მკვლელობასთან შედარებით გარკვეული შეღავათის განწევა შეიძლებოდა. (230)

სვანური ჩვეულებითი სამართალი ისტორიულად სიმთვრალეს პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად არ განიხილავს.⁵⁴ ეს ესადაგება ვახტანგის სამართლის ნიგნის 93-ე მუხლში გადმოცემულ პოზიციას.⁵⁵ იმავე დამოკიდებულებას ეხვდებით თანამედროვე სვან ინფორმატორებთანაც. მხოლოდ ერთი მათგანის განსხვავებული ცნობა ვითარებას არსებითად არ ცვლის. სრულიად შესაძლებელია კონკრეტულ შემთხვევაში, მიუთმეტეს, შედარებით გვიანდელ პერიოდში, როდესაც ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება შესუსტდა, სიმთვრალე პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად მიეჩნიათ, თუმცა ამას მაინც გამოწვევის შემთხვევაში ექნებოდა

⁵⁴ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი №1, 1967, 6, 33, 58; ეთნოგრაფიული რეველი №2, 42; ეთნოგრაფიული რეველი №4, 1968, 36; ეთნოგრაფიული რეველი №5, 1968-1969, 31, 45, 70-71, ეთნოგრაფიული რეველი №6, 1969, 23.

⁵⁵ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1963, 505.

ადგილი. შესაბამისად, სიმთვრალე არ შეიძლება ჩაითვალოს პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად თანამედროვე სევანურ სამართალში.

ახლა განვიხილოთ პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებები.

1. პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებას წარმოადგენს დამნაშავის (მაგალითად, მკვლელის) მხრიდან დაზარალებული მხარის მიმართ უპატივცემულობის, მოურიდებლობის გამოხატვა, ხათრის არ დაჭერა, მაგალითად, დაზარალებულის თანდასწრებით გაცინება, ასევე რაიმე დამატებითი ზიანის მიაყენება დაზარალებული მხარისადმი, მაგალითად, მისთვის რაიმეს მოპარვა და სხვა. (213-214)

2. პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებად მასალებში მოიხსენიება აგრეთვე დანაშაულის, მაგალითად, მკვლელობის ჩადენა მსხვერპლის აბუჩად აგდებით, დაცივნით. ეს ნიშნავდა მონინაალმდეგის არაფრად ჩაგდებას, არა-ტოლად ჩათვლას. ასევე დამამძიმებელ ფაქტორად აღიქმება მკვლელობა წამებით. თუმცა, მსხვერპლის აბუჩად აგდებით მკვლელობა უფრო მძიმედ მიიჩნევა, ვიდრე წამებით. (25-26, 64, 227)

3. პასუხისმგებლობას ამძიმებს გარკვეულ ადგილებში დანაშაულის ჩადენა. ახლადჩანერილი მასალებით ძალზედ ნეგატიურად და მძიმედ ფასდებოდა აყალმაყალის, ჩხუბის ატეხვა ეკლესიაში, ქელებში. ეს დიდ უპატივცემულობად აღიქმება. (188, 133, 232)

4. ზოგიერთი რესპოდენტის ცნობით, პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებას წარმოადგენს უშუალოდ ჩხუბისას, დაპირისპირებისას დამნაშავის მხრიდან არაკაცური, არავაჟკაცური საქციელის ჩადენა. მაგალითად, ჩხუბისას უფროს კაცზე ხელის აწევა, რაც არაკაცურ საქციელად ითვლებოდა, ასევე, შუღლისას ერთი მხარის მიერ იარაღის გამოყენება, მაშინ როდესაც, მეორე მხარე იარაღს არ იყენებდა. ეს არ ითვლებოდა ვაჟკაცურ საქციელად, რადგანაც არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებდა მხარეებს. (133, 214-215)

ერთ-ერთი რესპოდენტი აღნიშნავს, რომ მძიმედ ითვლებოდა დანაშაულის, კერძოდ, მკვლელობის ჩადენა ანგარებით. მისი განმარტებით, ქონებისათვის კაცის მოკვლა ორმაგი დანაშაულია. (26) ამ მონაცემში ჩანს, რომ ხალხური მართლშეგნება ანგარებით დანაშაულის ჩადენას არაანგარებით დანაშაულზე მძიმედ აღიქვამს.

თუმცა აქ არაა საუბარი ანგარებით ჩადენილი მკვლევარობისათვის პასუხისმგებლობის გადიდებაზე, შესაბამისად, მის მიხედვით შეუძლებელია მსჯელობა დანაშაულის ანგარებით ჩადენაზე, როგორც პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებაზე.

5. სასჯელთა სახეები

სასჯელებიც დანაშაულთა შესაბამისად საჯარო და კერძო სასჯელებად იყოფოდა. საჯარო სასჯელებად მოვიაზრებთ მათ, რომელთაც საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულისათვის საზოგადოება უფარდებს დამნაშავეს, კერძო სასჯელად კი – კერძო სამართალდარღვევებისათვის დაკისრებულ სასჯელებს. პირველ ჯგუფს მიეკუთვნება: სიკვდილით დასჯა, გაძევება, ბოიკოტის გამოცხადება, საჯარო ხასიათის ჯარიმა და სხვა. კერძო სასჯელებს კი, ძირითადად – ქონებრივი საზღაურები.

5.1. ჩაქოლვა.

სვანური ჩვეულებითი სამართლისათვის ცნობილია სიკვდილით დასჯა თემის ლალატისათვის, ეკლესიის გაძარცვისათვის, თუმცა სასჯელის ამ უკიდურესი ზომის გამოყენება ძალზედ იშვიათად ხდებოდა.

ხალხური წესით სიკვდილით დასჯის სახეებიდან რესპოდენტები ჩაქოლვაზე ამახვილებენ ყურადღებას. მათ კარგად ახსოვთ ჩაქოლვის გამოყენება საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებისათვის. მათ მონაცემებში ჩაქოლვის წესზეც ვხვდებით საკმაოდ საინტერესო ცნობებს. მასალებში ჩანს მთელი საზოგადოების მონაწილეობა დამნაშავეს მოკვდინებაში ჩაქოლვის ცერემონიალის განხორციელებისას.

მთქმელები იხსენებენ შემთხვევას, როდესაც წმ. კვირიკეს ეკლესიის გაძარცვას მოჰყვა ჩაქოლვა. ამ დროს ბავშვი, მოხუცი, ქალი, მამაკაცი – ყველა მონაწილეობდა ჩაქოლვის განხორციელებაში, რის შედეგადაც ქვების გორა დადგა. ჩასაქოლებს გაათხრევინეს საფლავი. ყველა ოჯახის წევრი უნდა გამოსულიყო და თითო ქვა მაინც უნდა დაერთყა დამნაშავეებისათვის. (115-116, 200)

აღსანიშნავია, რომ ჩაქოლვის ჩატარების წესზე წყაროებში, ეთნოლოგიურ მონაცემებში საკმაოდ მწირი ცნობებია და ამდენად, აღნიშნული მონაცემი არსებით მნიშვნელობას იძენს. საერთოდ, ორმოს გათხრა და ჩასაქოლთა იქ ჩაყრა და ქვების მიყრა ჯერ კიდევ ქართულ აგიოგრაფიულ ნაწარმოებში – „ცხრა კოლაელ ყრმათა მარტვილობაში“ გვხვდება (აქ აღწერილია VI საუკუნის ფაქტი)⁵⁶ და

⁵⁶ იხ. ქართული პროზა, ტ. I, თბ., 1981, 185-186.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებშიც ფიქსირდება.⁵⁷

თანამედროვე ინფორმაციორებიც ადასტურებენ ჩაქოლვის შესახებ გადანყვეტილების მიღებას მთელი საზოგადოების მიერ. (115) აქვე აღსანიშნავია რომ, მათ მხოლოდ გადმოცემით გაუგიათ ჩაქოლვის შესახებ. მულახელი რესპოდენტის ცნობით, თემს, სოფელს დამნაშავესთვის გამოეტანოს სასიკვდილო განაჩენი, მის მეხსიერებაში არ მომხდარა. (20) მთხრობელები იხსენებენ ძველ დროში ეკლესიის გაძარცვისათვის ყაბარდო-ბალყარელების ჩაქოლვის ფაქტს. (32, 149) ეს XIX საუკუნეში მომხდარი ცნობილი ფაქტია, რომელსაც ეგ. გაბლიანი აღწერს და უკავშირდება ბალყარელი თავადის დევთგერ მურზაყულოვისა და მისი თანმხლები პირების მიერ უშგულის ერთ-ერთი ეკლესიის გაქურდვას და დამნაშავეთა ჩაქოლვას უშგულელთა მიერ.⁵⁸ როგორც ჩანს, ჩაქოლვის, როგორც სასჯელის გამოყენება სვანური ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე ისტორიის ჩაბარდა.

5.2. მოკვეთა (ბოიკოტის გამოცხადება), გაძევება.

სვანეთში საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად ახდენდნენ პიროვნების მოკვეთას და გაძევებას. საერთოდ, ქართული ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე ამ სასჯელების გამოყენება საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებისას ხდებოდა, კერძოდ, უკანონო ქორწინებისათვის, უკანონო სქესობრივი კავშირისათვის, საზოგადოების (თემის) ღალატისათვის, ეკლესიის გაძარცვისათვის და სხვა. საინტერესოა, რომ ბ. ნიჟარაძის მიხედვით, საზოგადოების ღალატისა და ეკლესიის გაძარცვისათვის სიკვდილით დასჯა იყო, თუმცა თუ საზოგადოების ყრილობა რაიმე პატივსადებ და შესაწყნარებელ საბუთს დაინახავდა, დამნაშავეს სიკვდილით დასჯას შეუცვლიდა ოჯახიანად აყრით და საზოგადოებიდან განდევნიო.⁵⁹ ამ დროს ხდებოდა გაძევებულისათვის უძრავი და მოძრავი ქონების ჩამორთმევა.⁶⁰ სვანეთიდან გაძევების შესახებ

⁵⁷ იხ. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბ., 2011, 254.

⁵⁸ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 65.

⁵⁹ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 86.

⁶⁰ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 65.

მონაცემებს XX საუკუნის 60-70-იანი წლების მასალებშიც ვხვდებით.⁶¹ აღნიშნული ცნობების მიხედვით, გაძევება სვანეთიდან, როგორც წესი, სამუდამოდ ხდებოდა. ეს იმით უნდა ყოფილიყო განპირობებული, რომ სასჯელის ამ სახის გამოყენება სიკვდილით დასჯის ალტერნატივად გამოიყენებოდა იმავე დანაშაულებისთვის, რისთვისაც სიკვდილით დასჯა. ეს დანაშაულები იმდენად მძიმედ აღიქმებოდა, რომ მათი ჩამდენი მის მიმართ სიკვდილით დასჯის გამოუყენებლობის შემთხვევაშიც, საზოგადოებისათვის მკვდრად ითვლებოდა და ამიტომ მისი დაბრუნება დაუშვებელი იყო.⁶²

მასალაში ფიქსირდება როგორც გაძევების, ისე მოკვეთა-ბოიკოტის გამოცხადება. რესპოდენტთა განმარტებით, მოიკვეთდნენ, ბოიკოტს გამოუცხადებდნენ უზნეო საქციელის ჩამდენ ქალსა და მამაკაცს (განსაკუთრებით, ნათესავენს), მეტისმეტად თავგასულ კაცს, რომელიც მთელ სოფელს შეანუხებდა. მთხრობელთა თქმით, ახლა ეს წესები ნაკლებად გამოიყენება. ადრე, ჯერ სოფელი საკმაოდ რბილად, თვითონ ეტყოდა: „ასეთი საქციელი არ შეგეფერებაო“, მერე სოფელშიც გამოაცხადებდნენ, რომ „გააჩეროს ენა, თუ ქურდია – საქციელი.“ ბოიკოტი შესაძლოა საკუთარ „სამხუბში“ ცუდი საქციელის ჩადენისთვისაც გამოეცხადებიათ. ამ ქმედებებისათვის ბოიკოტის გამოცხადება საქართველოს სხვა კუთხეების ადათობრივი სამართლის მიხედვითაც ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ინფორმატორებს მოკვეთილის (ბოიკოტგამოცხადებულის) სტატუსის შესახებაც მოეხსენებათ. მათი განმარტებით, მასთან ქელებში არავინ მივიდოდა, წყალს არავინ მიაწვდიდა, ყველა მოერიდებოდა და ბოლოს იძულებულს გახდიდნენ, რომ თვითონ წასულიყო – ყოველგვარი მედიატორობის გარეშე. ბოიკოტგამოცხადებულს ახლობელი ადამიანიც ვერ დაუდგებოდა გვერდში, რადგანაც თემის გადანწყვეტილებას წინ ვერავინ აღუდგებოდა. (58, 134, 177, 241)

რესპოდენტები მოკვეთის კონკრეტული შემთხვევების მომსწრენიც ყოფილან. ერთი მათგანი იხსენებს, რომ მის მახსოვრობაში სოფელ წვირმიდან ქალი მოიკვეთეს, რომელიც სპეციალურად გაალახინებდა ხოლმე თავს სხვებს და მერე ითხოვდა გადასახადს. (241) ქალისათვის ბოიკოტის გამოცხადების ფაქტს იხსენებს მეორე

⁶¹ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანეთის ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეკული, №5, 1968-1969, 26, 80-81.

⁶² იხ. დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბ., 2011, 333.

რესპოდენტიც. მისი თქმით, ქალს ქმარი გარდაეცვალა და ისეთი უბედური მოჩხუბარი იყო, მისი გარდაცვლილი ქმრის ვაჟები (სხვა ცოლისგან) სახლში არ შეუშვა. ამის გამო გვარმა პირადად მას ბოიკოტი გამოუცხადა. (113) ეს მაგალითები გვიჩვენებს, რომ მოკვეთას, ბოიკოტის გამოცხადებას სვანეთში ადგილი არც თუ შორეულ წარსულში ჰქონია და შესაძლებელი ყოფილა მოეკვეთათ ქალიც ოჯახის წევრების გარეშე და ასევე მოკვეთას „სამხუბის," ანუ ნათესაური ჯგუფის ფარგლებში ჰქონოდა ადგილი და არა მხოლოდ რაიმე ტერიტორიული ერთეულის.

ცალკეული ინფორმატორები საუბრობენ თანამედროვე პირობებში მოკვეთა-გაძევების გამოყენების შესახებ. მესტიელი რესპოდენტის თქმით, შეიძლება ადგილი ჰქონოდა მოკვეთა-გაძევებას 2-3 წლით, ხოლო შემდეგ შერიგებას. ბოლო ხანებში კი პირდაპირ გაძევება არ ხდება. შესაძლოა, თვითონ ოჯახი აიყაროს და წავიდეს. ადრე პირდაპირ გაძევებაც ხდებოდა, მაგრამ ასე აღარ ხდება. (241) ლენჯერელი მთხრობელი კი აღნიშნავს, რომ მათ თემში ბოიკოტის გამოცხადება ძველად იყო, ახლა კი ასეთი რამ აღარ ხდება. ადგილი აღარ აქვს ასევე გაძევებასაც, თუმცა ხდება მკვლელობის ჩამდენის ნებაყოფლობითი წასვლა საკუთარი საცხოვრისიდან. კერძოდ, უნებლიე მკვლელობისას დამნაშავეებს თავისი ნებით მიუტოვებით ოჯახი და წასულან, რომ ყოველდღიურად თვალში არ მოხვედროდნენ დაზარალებული ოჯახის წარმომადგენლებს. საზოგადოების მიერ გაძევების მისჯას კი თავად არ მოსწრებია. (134) ლატალელი რესპოდენტის მიხედვით, კი ბოიკოტის გამოცხადება და გაძევება ადრეც ხდებოდა და ახლაც აქვს ადგილი. (58) ლატალში ორიოდ წლის წინ მომხდარა შემთხვევა, როდესაც, მისი თქმით, ბავშვები შემცდარან და მათ სოფელი გადაუდგა, მათ შორის, საკუთარი ბიძაშვილებიც. სხვის სახლში რომ შესულიყვნენ, არავინ ეტყოდა გადიო, თუმცა თვითონ გრძნობდნენ დანაშაულს და სხვის სახლში არც შედიოდნენ. საერთოდ, ბოიკოტის დროს სოფლიდან არ აგდებდნენ. (68-69)

ეს მონაცემები გვიჩვენებს, რომ გამოკითხულ პირებს კარგად ესმით განსხვავება გაძევებასა და ბოიკოტის გამოცხადებას შორის. ასევე, ჩანს, რომ ისეთი საჯარო ხასიათის სასჯელების გამოყენება, როგორიც მოკვეთა-გაძევებაა, თანამედროვე პირობებში ძველ პერიოდთან შედარებით გაიშვიათებულია. ზოგ თემსა და სოფელში ამ სასჯელების გამოყენება ფაქტიურად აღარ ხდება, ზოგან კი ბოიკოტის გამოცხადებას, შედარებით შერბილებული ფორმით შეიძლება

ჰქონდეს ადგილი, საზოგადოების ყრილობის გადანყევტილებით დამნაშავისათვის გაძევების შეფარდებას უკვე აღარ მიმართავენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ მთხრობელები საუბრობენ გაძევებაზე არა მხოლოდ სამუდამოდ, როგორც ეს საზოგადოების ღალატისას და ეკლესიის გაძარცვისას გვხდება ჯერ კიდევ ბ. ნიჟარაძის მონაცემებით, არამედ გარკვეული ვადით, მაგალითად, 3-4 წლით. ეს გარემოებაც მიუთითებს, რომ დროთა განმავლობაში გაძევების ინსტიტუტის გამოყენება თანდათანობით შესუსტდა და საბოლოოდ შეწყდა კიდევ.

მასალებით ასევე ჩანს, რომ გაძევებას თანამედროვე პერიოდში რესპოდენტები უკავშირებენ არა საზოგადოების ყრილობის გადანყევტილებას, არამედ მკვლელობის შემთხვევაში დამნაშავის და მისი ოჯახის ნებაყოფლობით გახიზნას. მასალების მიხედვით, მკვლელობის შემთხვევაში, შესაძლოა, დაზარალებული მხარის მოთხოვნით, ურთიერთ-ხოცვა-ჟლეტის თავიდან ასაცილებლად, ადგილი ჰქონოდა მკვლელის გაძევებას, რომ იგი ყოველდღე არ გადაყროდა დაზარალებულებს. (134) ეს შეიძლება მომხდარიყო გარკვეული ვადით, ან უვადოდ. დაზარალებული მხარე იტყოდა, რომ შეურიგდებოდა დამნაშავე მხარეს, თუ იგი სამუდამოდ დატოვებდა სოფელს, თუ არა და – არა. ყოფილა შემთხვევა 3-4 წლით გაუძევებიათ მკვლელი. დაზარალებულს, შესაძლოა, მოეთხოვა დამნაშავის გაძევება ოჯახის წევრებთან ერთადაც კი. დამნაშავეზე იტყოდა დაზარალებული მხარე: ოჯახით უნდა წავიდესო. (103) მულახელი რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც დაზარალებულმა მხარემ მოითხოვა დამნაშავეთა ოჯახებთან ერთად გაძევება, თუმცა მორევებმა მას ეს არ დაანებეს, გადაათქმევინეს და მხოლოდ დამნაშავეები გარიყეს. (103)

5.3. დანყევლა.

გამოკითხულ პირებს საზოგადოების მიერ დამნაშავის დანყევლაც კარგად ახსოვთ. ეს ძირითადად ხდებოდა მაშინ, როდესაც კონკრეტული დამნაშავე ცნობილი არ იყო. მათი განმარტებით, უფრო ხშირად ამ სასჯელს ეკლესიის დაუდგენელი ხელმყოფის მიმართ იყენებდნენ ხოლმე. შესაძლოა, საზოგადოებას დაენყევლა დამნაშავე ქურდობის, უფრო სახლის გატეხვის, შემთხვევაშიც. (194, 195, 199)

დანყევლა, როგორც სასჯელი, სვანურ ჩვეულებით სამართალში

ჯერ კიდევ „სვანური საისტორიო ძეგლების“ მიხედვით დასტურდება.⁶³ ასევე ფიქსირდება მ. კეკელიას მიერ XX საუკუნის 60-იანი წლებში ჩანერილი მონაცემებითაც, რომელთა მიხედვითაც, წყევლიდნენ ქურდს, სოფლის ინტერესების გამცემს, დამბეზღებელს, მოლალატეს და სხვა.⁶⁴ სვანეთში გავრცელებული ყოფილა წყევლის მეშვეობით დამნაშავის გამოვლენაც. ეთნოგრაფიული მონაცემების თანახმად, ბალსზემო სვანეთში სამ წელიწადში ერთხელ წმ. კვირიკეს ეკლესიაში ხდებოდა მთელი ხეობის ხალხის დაფიცება, რომ „არც თვითონ მოუპარავთ და არც რაიმე იციან ქურდობის, ან ქურდის შესახებ.“ ამ კოლექტიურ დაფიცებას კი წინ უძღოდა წყველა („გარცამი“): „ვინც იცოდეს ქურდობასთან დაკავშირებით და არ თქვას, გაუნყრეს წმინდა კვირიკე მას და მის ოჯახს.“ ხალხი „ამენით“ ერთხმად ადასტურებდა ამას. თუ ვინმეს რაიმე მოპარული ჰქონდა, ან იცოდა ქურდის თუ ქურდობის შესახებ, უნდა ეთქვა ამის შესახებ სპეციალურად გამოყოფილი პირისათვის, რომელიც იქვე იმყოფებოდა და ჩაინერდა მის ნათქვამს.⁶⁵ წყევლის შიში რეალურად უწყობდა ხელს ქურდის გამოვლენას.

როგორც ჩანს, დამნაშავის დაწყევლის ინსტიტუტი, რომელსაც სვანეთში საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს, რესპოდენტებს ისეთივე სახით ახსოვთ, როგორიც იგი ძველ პერიოდში იყო. დაწყევლის ცერემონიალი ერთ-ერთი გამოკითხული პირის აღწერით ასე ხდებოდა: შეიკრიბებოდა საზოგადოება სოფლის ყრილობაზე. ერთი პიროვნება (შესაძლოა დაზარალებულიც) „გარცემს“ იტყოდა, დაწყველიდა დამნაშავეს. ყრილობის თითოეული მონაწილე ცალ მუხლზე დაიჩოქებდა და ამ წყევლას „ამენით“ დაადასტურებდა. დაწყევლის შემდეგ ხდებოდა ასევე ქუდის მიწაზე დარტყმა. (194, 197-198) „გარცემში“ ასეთი სიტყვებიც ერია: „ფუტკარი რასაც წაიღებს ამაზე მეტი თუ წაგელოს ჩემი სახლიდანო, ან საყდრიდანო...“ (198) წყევლაში ასევე შესაძლოა ნაქურდალის დაბრუნების მოთხოვნაც ყოფილიყო ჩართული: თუ არ დააბრუნებს, როდესაც გავიგებთ ვინ

⁶³ იხ. გასვიანი გ., დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1973, 189; დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ზელნანერი, თბ., 1974-1975, 189-190.

⁶⁴ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №3, 1968, 11; №5, 1968-1969, 91.

⁶⁵ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №5, 1968-1969, 24-25.

არის, ვაი, მაგის ბრალი, სოფლიდან განეკვეთო, ან დაეარბევო. (194) აღნიშნულის დასადასტურებლად მთხრობელს მოჰყავს კონკრეტული შემთხვევა: მესტიის მუზეუმიდან მოუპარავთ დანა, რომელიც ევერესტის პირველმა დამპყრობმა, ნეპალელმა ნორგე თენსინგმა აჩუქა მიხეილ ხერგიანს. ჯერ ხალხმა დაიარა სოფელი და ყველა გააფრთხილა, რომ აღნიშნულ ქურდობასთან დაკავშირებით „ამა და ამ დღეს მოხდება ეკლესიაში დანყევლა.“ ერთი კვირის მერე მართლაც მოხდა დანყევლა: „ვინც არ დააბრუნოსო“ – დაიწყევლა მთელი სოფელი. ამის მერე ვილაცამ დააბრუნა, მხოლოდ ანონიმურად. (195) ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ჩანს, რომ დანყევლა დამნაშავის გამოსავლენად თუ ნაქურდალის დაბრუნების უზრუნველსაყოფად შეიძლება მომხდარიყო.

მასალების მიხედვით, შესაძლოა, დანყევლა მაშინაც მომხდარიყო, როდესაც დამნაშავის ვინაობა ცნობილი იყო. ამ შემთხვევაში ქურდს გვარ-სახელით მოიხსენიებდნენ. (194) ერთ-ერთი რესპოდენტის ცნობით, დანყევლისას არ იყო აუცილებელი ყველა ოჯახიდან მისი თითოეული წევრი შეკრებილიყო საზოგადოების ყრილობაზე. ოჯახიდან თითო კაცი გამოდიოდა და მთელი ოჯახის სახელით იღებდა მონაწილეობას დანყევლის ცერემონიაში. ეს ცერემონიალი უპირატესად რელიგიური დღესასწაულების დღეებში ტარდებოდა. ასეთი დღეები, მაგალითად, მარიამობა, პეტრე-პავლობა, გიორგობა, წმინდა დღეებად ითვლებოდა და, ხალხის რწმენით, ასეთ დღეებში დანყევლა დამნაშავისათვის უფრო საშიშად აღიქმებოდა. საერთოდ, დანყევლა არ ხდებოდა ორშაბათს, ოთხშაბათს და პარასკევს. ცერემონიალი, ძირითადად, შაბათ-კვირას ტარდებოდა. (200) დაიწყებულობდა არა მარტო დანაშაულის უშუალო ჩამდენი, არამედ ისიც, ვინც რაღაც სახით დაკავშირებული იყო ამ დანაშაულის ჩადენასთან (როგორც ორგანიზატორი, ნამქეზებელი), ან იცოდა დამნაშავის ვინაობა და არ ამჟღავნებდა მას. (201)

დანყევლის, როგორც სასჯელის, არსებობა განპირობებული იყო ხალხის რწმენით, რომ დანყევლილ დამნაშავეს ღმერთი აუცილებლად დასჯიდა. ასეთი რწმენა ახლაც არსებობს, რაც აღნიშნული სასჯელის გამოყენების შესაძლებლობას მომავალშიც არ გამოორიცხავს. ამდენად, დანყევლა, როგორც სასჯელი, შესაძლოა თანამედროვე სვანური ჩვეულებითი სამართლის მოქმედ ინსტიტუტად მივიჩნიოთ.

სწორედ დანყევლასთან დაკავშირებით იხსენებს ერთ-ერთი მთქმელი, რომ სვანეთში არსებობდა რწმენა იმისა, რომ ღმერთი დამნაშავეს არ გაუშვებდა და დანაშაულის ჩადენის ადგილას

დაბრუნებდა. როდესაც კალაში მოხდა ეკლესიის გაძარცვა ხალხი ამ ეკლესიასთან („ლაგურკასთან“) ელოდა ქურდების დაბრუნებას დანაშაულის ადგილზე. (202-203)

5.4. გამანზილბელი სასჯელები.

2015 წელს ჩანერილ მასალებში გვხვდება მონაცემები გამანზილბელი სასჯელების შესახებაც. გამოკითხული პირები გამანზილბელი სასჯელებიდან იხსენებენ ქურდის სოფლიდან სოფელში ჩამოტარებას, რაც საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ცნობილ სახალხო სასჯელს წარმოადგენდა. რესპოდენტის ცნობით, მაგალითად, ხარის ქურდს თუ მიუსწრებდნენ, მას ტყავსა და ნაწლავებს კისერზე ჩამოჰკიდებდნენ და სოფლიდან სოფლამდე ჩამოატარებდნენ. მეტეხასა და ლატალში 1970-იან წლებში მომხდარა ორი ასეთი შემთხვევა. ორივე შემთხვევაში ხარის ქურდობას ჰქონდა ადგილი. ერთ შემთხვევაში დამნაშავეს მოპარული ხარის გატყავებისას წაასწრეს, მეორე შემთხვევაში კი მეორე დღეს გაიგეს, როდესაც დამნაშავეს ხარის ხორცი უკვე დაჭრილი ჰქონდა. (55) ანალოგიური გამანზილბელი სასჯელის გამოყენება საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის ხალხური სამართლით ფიქსირდება, ამდენად, სვანეთში მისი არსებობა გასაკვირი არ უნდა იყოს და მისი გამოყენება თანამედროვე ეპოქაშიც არ უნდა გამოვრიცხოთ, მით უმეტეს, იგი არც თუ შორეულ წარსულში ფიქსირდება.

5.5. ქონებრივი სასჯელები.

ქართული ჩვეულებითი სამართლით კერძო პირთა წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულთათვის ძირითადი სასჯელი ქონებრივი საზღაური იყო. გამონაკლისს არც სვანური ჩვეულებითი სამართალი წარმოადგენდა. ბოლო პერიოდშიც მკვლელობისათვის, სხეულის დაზიანებისათვის, ქურდობისათვის და სხვა, სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით, ძირითადად, ქონებრივი საზღაურის გადახდა ხდებოდა, თუ საერთოდ დამნაშავეს მიმართ რაიმე სასჯელის გამოყენება მოხდებოდა. სვანეთში დანაშაულისათვის ქონებრივი საზღაურის ყველაზე ცნობილი და გავრცელებული სახელწოდება არის – „წორი.“ თანამედროვე ინფორმატორები „წორს“ მხოლოდ მკვლელობას უკავშირებენ და სწორედ ამ დანაშაულისათვის

დანესებულ გადასახადს უწოდებენ. სხვა დანაშაულებისათვის დაკისრებულ ქონებრივ საზღაურს უწოდებენ „მაქვცას.“ მაგალითად, დაჭრისათვის, გაუპატიურებისათვის გადასახადს „მაქვცად“ მოიხსენიებენ. (42, 72, 105, 220, 244)

რესპოდენტი ბალსქვემო სვანეთიდან (ეცერიდან) ასევე ადასტურებს, რომ სვანეთის ამ რეგიონშიც „წორის“ გადახდა მკვლელობისათვის ხდებოდა. (168) ქონებრივი საზღაურის გადახდა შეიძლება მომხდარიყო მინით, პირუტყვით, ფულით.

6. ცალკეული დანაშაულები და მათი ჩადენისათვის გათვალისწინებული სასჯელები

6.1. საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები.

6.1.1. თემის ლალატი და ეკლესიის გაძარცვა.

თანამედროვე მასალების თანახმად, საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულ უმძიმეს დანაშაულთა კატეგორიას მთხრობელები მიაკუთვნებენ თემის ლალატს („ვერი ლიქდენი“), რომელიც მასალებში სამშობლოს ლალატადაც მოიხსენიება და, რესპოდენტთა განმარტებით, გამოიხატებოდა მტრის შემოძლოლაში. (18, 200)

ისტორიულად ბალსზემო სვანეთში ყველაზე დიდ ლალატად ითვლებოდა საკუთარი თემის თავისუფლების ხელყოფა და ამისათვის მაქსიმალურად მძიმე სასჯელი იყო გათვალისწინებული. ბ. ნიჟარაძის მიხედვით, საზოგადოების ყრილობა სიკვდილით სჯიდა „ვერი მუქდენის“ – ქვეყნის მოლაღატეს, კერძოდ, საზოგადოების წევრს თუ იგი ცდილობდა საზოგადოება რომელიმე თავადიშვილის ხელში ჩაეგდო საყმოდ კერძო ინტერესებისათვის. მხოლოდ თუ რაიმე პატივისადები საბუთი ექნებოდა დამნაშავეს, სიკვდილით დასჯა მისი და მისი ოჯახის თემიდან გაძევებით შეიცვლებოდა.⁶⁶ ამ დანაშაულის მაგალითად ავტორს მოჰყავს იფარის საზოგადოებაში მომხდარი შემთხვევა, როდესაც ადგილობრივ მცხოვრებ გივო გულბანს შემოუხიზნია აზნაური გელა დევდორიანი, რომელსაც იფარლების ბატონობა სდომებია. გივო გულბანის ბოროტი განზრახვა საზოგადოებას გაუგია, იგი წვეტიან ანძაზე ჩამოუცვია და ისე მოუკლავს.⁶⁷ საზოგადოების ლალატად ითვლებოდა უცხო ქვეყნის და მოდგმის ხალხის საკუთარი თემის, სოფლის წინააღმდეგ სამტროდ დახმარება, მტრის შემოშვება საკუთარი თემ-სოფლის ასაკლებად.⁶⁸

თანამედროვე ეპოქაში საზოგადოების ლალატის, როგორც დანაშაულის შემადგენლობა, ცხადია, აღარ მოიცავს მტრის შემოძლოლას თემსა თუ სოფელში, თემში ვინმეს გაბატონების ხელშეწყობას. ამის სოციალური საფუძველი დიდი ხანია მოსპობილია.

⁶⁶ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 85.

⁶⁷ იხ. იქვე, 86.

⁶⁸ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 65.

რესპოდენტთა შეხედულებით, სიმძიმის თვალსაზრისით საზოგადოების ღალატის გვერდით დგას ეკლესიის გაძარცვა, გატეხვა („ეკლესია ლიკუმე“), რომელიც საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა რიცხვს მიეკუთვნება და თემის (სოფლის) განხილვას ექვემდებარება. ეს დანაშაული მთელი სოფლის სირცხვილი იყო და შესაბამისად, სოფლის ოჯახების თავყრილობაზე განიხილებოდა. (68, 200) ერთ-ერთი მთხრობლის თქმით, ეკლესიის გაძარცვის საკითხი იმის გადასაწყვეტი იყო, ვის საგვარეულოსაც ეკლესია ეკუთვნოდა, თუმცა მისივე განმარტებით, იგი სარჩელს ხალხის წინაშე წარადგენდა და საკითხს მაინც თემი წყვეტდა. (194)

სვანური ჩვეულებითი სამართლის თანახმად, ეკლესიის გატეხვა ერთ-ერთ უმძიმეს დანაშაულად ითვლებოდა და გასაკვირი არაა, რომ ბ. ნიჟარაძე მას ქვეყნის ღალატთან ერთად განიხილავს და ამ ორივე დანაშაულისათვის ერთგვაროვანი სასჯელის გამოყენებას ადასტურებს, კერძოდ, სიკვდილით დასჯას, ხოლო რაიმე პატივსადები და შესაწყნარებელი საბუთის არსებობისას შესაძლოა სიკვდილით დასჯა შეცვლილიყო ოჯახიანად აყრით და გაძევებით.⁶⁹ საილუსტრაციოდ მას მოჰყავს უშგულის საზოგადოების ზეპირსიტყვიერებაში შემორჩენილი ძველი გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც, ორი ძმა რატიანი ადგილობრივი ეკლესიის გაძარცვისათვის საზოგადოებას სიკვდილით დაუსჯია, კერძოდ, ეკლესიიდან მათ მიერ გამოტანილი შუბებით ორივესთვის მუცელი გამოუფატრავთ.⁷⁰ ეკლესიის გატეხვისა და იქედან საეკლესიო სიმდიდრის გატაცებისათვის სიკვდილით დასჯა ფიქსირდება ეგ. გაბლიანთანაც.⁷¹ დ. დავითულიანის მიხედვითაც, ეკლესიის ხელყოფისათვის გათვალისწინებული იყო: ა) სიკვდილით დასჯა ჩაქოლვით და ბ) ხევიდან აყრა-გადასახლება.⁷² ეკლესიის გატეხვისათვის ჩაქოლვას ადასტურებს მ. კოვალევსკიც.⁷³ ბალსზემო სვანეთში ეკლესიის გამტეხთა მიმართ საზოგადოების მიერ ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე სიკვდილით დასჯის გამოყენება XX საუკუნეში, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების

⁶⁹ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 85.

⁷⁰ იხ. იქვე, 86.

⁷¹ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 65.

⁷² იხ. დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 100.

⁷³ იხ. Ковалевский М., Закон и обычай на Кавказе, Т. 2, М. 1890, 35.

შემდეგაც გვხდება.⁷⁴

დღევანდელი მდგომარეობით რესპოდენტები საზოგადოების ლალატად სწორედ ეკლესიის ქონების ხელყოფას მიიჩნევენ. (116)

აღნიშნული დანაშაული თანამედროვე ინფორმატორთა განმარტებით, ძველადაც მომხდარა და უახლოეს პერიოდშიც (ბოლო რამდენიმე წელიწადშიც). ერთ-ერთი რესპოდენტი იხსენებს კვირიკეს ეკლესიის გაძარცვის ფაქტს, რასაც შედეგად დამნაშავეთა ჩაქოლვა მოჰყვა. ამის გარდა არცთუ შორეულ წარსულში რამოდენიმე სხვა ეკლესიის გაძარცვაც მომხდარა. (200) სასჯელად კი ძირითადად დამნაშავის სიკვდილით დასჯა გამოიყენებოდა, მათ შორის ჩაქოლვა. (37, 200)

2015 წელს ჩანერილი მასალა გვიჩვენებს, რომ ბალსზემო სვანეთში დამოკიდებულება ეკლესიის გატეხვის, როგორც დანაშაულის მიმართ, დროთა განმავლობაში არ შეცვლილა და ამ დანაშაულისათვის ხალხური სამართლის საფუძველზე დამნაშავის მიმართ უმკაცრესი სამართლებრივი რეაგირების განხორციელება თანამედროვე ეპოქაშიც არაა გამორიცხული.

კვირიკეს ეკლესიის ზემოთაღნიშნულ გაძარცვის ფაქტს ერთ-ერთი რესპოდენტი დეტალურად ჰყვება და მასთან დაკავშირებულ საინტერესო სამართლებრივ საკითხებს წარმოაჩენს. მისი ცნობით: „შალიანის," იგივე „ლაგურკას," გაძარცვა მოაწყო იქაურმა (კალელმა) მაცხოვრებელმა, ლაქტო ჩოფლიანმა, დაახლოებით 1915-1920 წლებში. იგი სწავლობდა ქუთაისში. მან იქ ვილაც-ვილაცეები გაიცნო და მათ უთხრა: „მე ვიცი ეკლესია, სადაც ხატები, ოქროები, ქვები და ბევრი რამ არის და წავიდეთო." კალანდაძე ყოფილა ერთი გურიიდან, ყაჩაღი და ფიზიკურად ძლიერი პიროვნება. მან შეკრიბა 4 ბიჭი და მივიდნენ ეკლესიასთან. შევიდნენ, გატეხეს კარი, გააკეთეს თავისი ამბავი. ამ ღამეს სიზმარი უნახავს ერთ-ერთ კალელ მოხუცს, რომ ძაღლები შემოესივნენ „ლაგურკას." ადგა და ოჯახი გააღვიძა: „ეს ტყუილა არ იქნებაო" და „აბა, სოფელი გააღვიძეთო." დატრიალდა ოჯახის ყველა წევრი, გააღვიძეს სოფელი, ავიდნენ „ლაგურკაში" მთელი სოფელი, ხალდეც გააღვიძეს. მოვიდნენ და რას ხედავენ: გატეხილია კარი. გათენდა და შემოვიდნენ ეს მძარცველი ბიჭები ეკლესიის ეზოში. შემოსასვლელი გზა იცოდნენ და გასვლით ვერ

⁷⁴ იხ. დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 107; კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალში, ეთნოგრაფიული რეული №5, 1968-1969, 80.

გავიდნენ, აებნათ გზა – რესპოდენტის რწმენით – ეს გააკეთა ეკლესიამ. ლაქტო იცნეს. ჩამოიყვანეს მძარცველები, დაადებინეს ყველაფერი რაც ჰქონდათ, ჩამოიყვანეს სოფელში და გადაუწყვიტეს ჩაქოლვა. ლაქტოს ბიძა, სახელად თედო, წამოსულა იარაღით. მას იარაღი ყოველთვის ჰქონდა, რადგანაც მკვლელობა ჰქონდა ჩადენილი. მოვიდა ის ჩაქოლვის ადგილას და ლაქტოს დაუძახა, „შენ გამოდი ჩემთან“ და სოფელს უთხრა: „ვინც ამას პირველად დაარტყამსო, პირველად იმას ვესერი მეო“ და გამოიყვანა აქეთ. ის ოთხი ჩაქოლეს, მათ შორის, ზემოთ ნახსენები კალანდაძეც. სოფელში მკვლელობას მოერიდნენ კალელებიც და ლაქტო აღარ ჩაქოლეს, თუმცა სოფელმა გადანყვიტა: „აქ მინაზე ფეხს ვერ დადგამსო ლაქტო, წავიდეს აქედანო!“ და ბოიკოტი გამოუცხადეს მას. (115-116).

ეს მაგალითი უაღრესად საინტერესოა საქართველოში ჩაქოლვის, როგორც სასჯელის გამოყენების საფუძვლების, მისი განხორციელების წესის შესწავლის თვალსაზრისით (ამ საკითხს ჩაქოლვის შესახებ საუბრისას შევხებით). აღნიშნული შემთხვევა გვიჩვენებს, რომ ეკლესიის მძარცველის მიმართ სასჯელად ჩაქოლვის გარდა შესაძლოა გამოყენებულიყო ასევე სამუდამო გაძევებაც. აღნიშნული კონკრეტული ფაქტი ადასტურებს ბ. ნიჟარაძის XIX საუკუნის დასასრულის მონაცემს, რომ რაიმე პატივსაღები მიზეზის შემთხვევაში ეკლესიის ქონების ხელმყოფის მიმართ სიკვდილით დასჯა შესაძლოა შეცვლილიყო გაძევებით.

ამ მაგალითით ასევე გამოჩნდა, რომ თანასოფლელის მიმართ შეიძლება საზოგადოება უფრო შემწყნარებელი ყოფილიყო, ვიდრე უცხოთა მიმართ. თანასოფლელის მკვლელობას მაინც ერიდებოდნენ.

ასეთი უმკაცრესი სასჯელი ეკლესიის გაძარცვისათვის მთქმელის განმარტებით, განპირობებული იყო იმით, რომ სვანებისთვის ეკლესიის ხელშეუხებლობისათვის ბრძოლა საუკუნეების მანძილზე წინაპრებიდან მომდინარე უმნიშვნელოვანეს ღირებულებად ითვლებოდა. (200) შესაბამისად, ეკლესიის ქონების ხელმყოფის ჩაქოლვა საზოგადოებაში სრულიად თანაზომიერ პასუხისგებად და აღნიშნული დანაშაულის პრევენციისათვის აუცილებელ პირობად აღიქმებოდა. ძველად ისე უცხოდ მიაჩნდათ ეკლესიის გაძარცვა, რომ მისი კარებიც კი არ იკეტებოდა. ეკლესიაში რიდით შედიოდნენ. კუთხეს კოცნიდნენ ან ზღურბლს, შიგნით შესვლა და ეკლესიაში ხმამაღლა ლაპარაკიც კი ერიდებოდათ. თუნდაც მოქიშპენი ყოფილიყვნენ, ხმამაღლა არავინ ლაპარაკობდა, არც იარაღით შევიდოდნენ ეკლესიაში. მოსისხლე მტრებიც კი, რომლებიც ეკლესიაში

ერთმანეთისაგან რამდენიმე მეტრის დაშორებით აღმოჩნდებოდნენ, ერთმანეთთან შეკინკლავებას თავს აარიდებდნენ. შეუძლებელი იყო, აქ ვინმეს ცუდად მიემართა მეორისათვის. ასეთი რიდი არსებობდა ეკლესიის და ასეთი ღვთისმოსავი იყო ხალხი. (199)

სვანური ჩვეულებითი სამართლის მასალებით, ეკლესიის გაძარცვის, როგორც დანაშაულის, ხალხური წესით განხილვა საზოგადოების მიერ არამართო შორეულ წარსულში (ბ. ნიჟარაძის მონაცემები), არამედ საბჭოთა პერიოდშიც მომხდარა და დამნაშავე (დამნაშავეები) ხალხს სიკვდილითაც დაუსჯია. ესაა სახელმწიფო ხელისუფლების დომინაციის ხანა და ცხადია, გასაკვირია, სახელმწიფოს მხრიდან ასეთ შემთხვევაში ძალადობაზე, დამნაშავის დასჯაზე მონოპოლიის დათმობის ფაქტები. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა ერთ-ერთი მთქმელის მითითება, რომ როდესაც ადგილი ჰქონდა ეკლესიის გაძარცვას, ხალხი იძიებდა ამას და თუ ეკლესიის გამძარცველს მიაკვლევდნენ სახელმწიფო ორგანოების ჩარევამდე, სიკვდილით დასჯა არ ასცდებოდა დამნაშავეს. მისი თქმით, ხალხი თუ აჯანყდებოდა, ფეხზე დადგებოდა, მით უმეტეს ძველად, მას წინ ვერავინ დაუდგებოდა და დამნაშავის მიმართ ხალხური წესით მართლმსაჯულების განხორციელებას ვერ შეაფერხებდა. (202)

6.1.2. საერთო საქმისადმი თავის არიდება.

სვანური ჩვეულებითი სამართლით საერთო სასოფლო საქმეში მონაწილეობისაგან თავის არიდება საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულად ითვლებოდა.

სოფელში პერიოდულად რაიმე სასოფლო საქმე იყო ხოლმე გასაკეთებელი და თითოეული ოჯახის წარმომადგენელი ვალდებული იყო, ამ საერთო საქმეში მიეღო მონაწილეობა, თუ შრომისუნარო არ იყო. რესპოდენტთა განმარტებით, ძველად ვინც არ მიიღებდა მონაწილეობას ამ საერთო საქმეში (მაგალითად, გზის გაკეთება, რაიმეს შეღობვა და სხვა), მას სოფლის მცხოვრებლები სახლში მიუვარდებოდნენ, ხარს წაართმევდნენ და დაუკლავდნენ. შესაძლოა, არყის ქვაბი წამოეღოთ მისი სახლიდან და გაეყიდათ. ასეთი რამ მთხრობელთა მეხსიერებაში არ მომხდარა. ზოგადად, სოფლის წინააღმდეგ წასვლას ვერავინ გაბედავდა, მაგრამ თუ ასეთი ვინმე გამოჩნდებოდა, მთელი სოფელი ეკლესიაში დანყევლიდა მას. (18, 68)

საერთო სასოფლო საქმისათვის (გზის, ეკლესიის მშენებლობა და სხვა) შეგნებულად თავის არიდება, ფაქტიურად, საქართველოს

ყველა კუთხის ჩვეულებითი სამართლით საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულად ითვლებოდა. ამ დანაშაულისათვის სასჯელის სახით დამნაშავის ოჯახში მივარდნა და მისი ქონების წართმევა საქართველოს სხვა კუთხეების ჩვეულებითი სამართლითაც გათვალისწინებული სასჯელი იყო და „დარბევად“ იწოდებოდა, რაც დამნაშავის დაჯარიმების თავისებურ ფორმას წარმოადგენდა.

6.2. ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები.

6.2.1. მკვლელობა.

მთხრობელები საკმაოდ საინტერესო ცნობებს გვანდებიან მკვლელობის ინსტიტუტთან დაკავშირებით. მათ კარგად ახსოვთ „წორი," როგორც მკვლელობისათვის გათვალისწინებული ქონებრივი საზღაური.

რესპოდენტთათვის უცხო არ არის, რომ „წორის“ გადახდა ხდებოდა როგორც მიწით, ასევე, პირუტყვით. (41, 199) ერთ-ერთი მათგანი აცხადებს, რომ იგი მოსწრებია „წორის“ გადახდას. მისი განმარტებით, ბოლო პერიოდში „წორის“ გადახდა უპირატესად ფულით ხდება და არა მიწით, ან პირუტყვით, როგორც ეს ძველად ხდებოდა. იგი „წორში“ პირუტყვის გადახდასაც შესწრებია, მაგრამ ბოლო პერიოდში ფულმა ჩაანაცვლა პირუტყვი და მიწა, რადგანაც ხალხს ფული გაუჩნდა. (227) სხვა რესპოდენტი იხსენებს, რომ ადრე „წორად“ 12 ნალჯომი მიწაც გადაუხდიათ. ახლა კი უფრო ფულით ხდება ანაზღაურება, რომლის ოდენობა განისაზღვრება მიწის ღირებულების შესაბამისად. ბოლო პერიოდში მომხდარა 5-6 ათასი და კიდევ მეტი გადახდა (10-20 ათასის). ოდენობა დამოკიდებული იყო მკვლელობის ხასიათზე, მოტივზე. (41)

ეცერელი მთქმელის თანახმად, ბალსქვემო სვანეთშიც „წორის“ გადახდა მიწით, ხარით ან ძროხით და, ასევე, ფულით ხდებოდა. (168)

„წორში“ მისაცემი მიწის ოდენობა იანგარიშებოდა „ნალჯომებით.“ სხვადასხვა სოფელსა თუ თემში „ნალჯომის“ ზომა და ფასი განსხვავებული იყო. (42) მიწის ერთი „ნალჯომი," მესტიელი რესპოდენტის განმარტებით, 600 კვ.მ-ს უდრიდა, თუ შედარებით მწირი მიწა იყო, და – 500 კვ.მ-ს, უფრო ნაყოფიერი. (219) ლენჯერშიც ერთი „ნალჯომი“ 600 კვ. მ. შეადგენდა. (41) ეცერელთა ცნობით,

„წორი“ 12 ხარის ღირებულებას უდრიდა, ან 24 ძროხას. მიწის ოდენობა აქ „ცხვადიშით“ იანგარიშებოდა და ერთი „ცხვადიში“ 2 ხარის ფასს უდრიდა. ერთი „ცხვადიში“ კი 1200 კვ.მ. იყო. (168, 184) ლატალელი რესპოდენტის ცნობით, მკვლელობისათვის გარკვეული გადასახადი ახლაც შეიძლება იყოს. მისი თქმით, ლატალში განზრახ მკვლელობისათვის სრული „წორი“ 24 საშუალო ხარის უდრიდა, ან 24 „ნალჯომ“ მიწას. ერთი „ნალჯომი“ კი 600 კვ. მ.-ს უდრიდა. ფულით გადახდისას, მიწის ღირებულება უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული. მიწა ზოგან ნაყოფიერი იყო, ზოგან ხრიოკი და ამაზე იყო დამოკიდებული მიწის ღირებულების შეფასება. (70, 80)

აღნიშნულ მონაცემებს თუ ძველი პერიოდის ცნობებს შევუდარებთ, ვნახავთ, რომ თანამედროვე ინფორმატორები საკმაოდ ზუსტად იხსენებენ, თუ რისი გადახდა ხდებოდა „წორის“ ანგარიშში სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით. ძველად გადახდა მართლაც მიწით ხდებოდა. ამის მიზეზი იყო ის, რომ სვანეთში მიწა ყიდვა-გაყიდვის, ვალის გადახდის საშუალებას და სვანი გლეხის არსებობის საფუძველსაც წარმოადგენდა. ოჯახის ეკონომიკური სიძლიერე უპირველეს ყოვლისა სახნავი მიწის ოდენობით განისაზღვრებოდა.⁷⁵ შესაბამისად, „წორი“ სწორედ მიწის ზომით, ანუ „ნალჯომით“ განისაზღვრებოდა. ერთი „ნალჯომის“ ფართობი კი დაახლოებით იმდენი იყო, რასაც გამოკითხული პირები ასახელებენ მიწის ნაყოფიერების გათვალისწინებით.

უშგულში, კალაში, მულახში, იფარში, მესტიაში „წორი“ 6 „ნალჯომ“ მიწას უდრიდა, ხოლო ლატალ-ლენჯერში – 24 „ნალჯომს.“ „წორის“ ნაწილის გადახდა ზოგიერთ თემში არა მხოლოდ სახნავი მიწით, არამედ სათიბით, თუ პირუტყვით იყო გათვალისწინებული. ლატალ-ლენჯერული „ნალჯომი“ ოთხ უშგულურ „ნალჯომს“ უდრიდა და ამიტომ ბალსზემო სვანეთში „წორი“ დაახლოებით ერთნაირი ფართობის მიწას მოიცავდა.⁷⁶ „ნალჯომი“ მიწის შეფასება პირუტყვითაც (ხარი, ძროხა) ხდებოდა და შესაძლოა „წორის“, ან მისი ნაწილის გადახდა პირუტყვითაც მომხდარიყო. ერთი „ნალჯომი“ მიწა 6 ხარის უდრიდა, ხოლო ლატალ-ლენჯერში – ერთ ხარსა და ძროხას.⁷⁷

⁷⁵ იხ. დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 24-25.

⁷⁶ იხ. ნიჭარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 118.

⁷⁷ იხ. იქვე, 118.

შესაბამისად, „ნორის“ გადახდა პირუტყვითაც ფიქსირდება.⁷⁸

ბალსტყემო სვანეთში „ნორი“ ე.წ. „ცხვადიში“ იანგარიშებოდა, როგორც ამას ერთ-ერთი თანამედროვე ეცერელი ინფორმატორი ადასტურებს. ბეჩოს, ფარის და ჩუბეხევის საზოგადოებაში „ნორის“ ოდენობა იყო 24 აქაური „ცხვადიში“ სახნავი და სათიბი მინა. აქაური „ცხვადიში“ და ლენჯერ-ლატალის „ნალჯომი“ ზომითაც და ფასითაც ერთნაირი იყო. ეცერის საზოგადოებაში „ნორი“ უდრიდა 12 ცხვადიმ სახნავ-სათიბს მინას. აქაური „ცხვადიში“ ზომით უშგულის, კალის, იფარის „ნალჯომის“ ტოლი იყო, მაგრამ მისი ღირებულება იყო ათი „ფურეში“ (ფურეში – 10 მანეთი).⁷⁹

2015 წელს ჩანერილ მასალაში განსხვავებული მონაცემიც გვხვდება. მაგალითად, ერთ-ერთი ინფორმატორის ცნობით, ლატალში „ნორში“ 12 „ნალჯომი“ მინა გადაიხადეს. ეს მონაცემი გასაკვირი არ უნდა იყოს. ძველ მასალებში გვხვდება ცნობები, როდესაც ბალსზემო სვანეთის ამა თუ იმ თემში „ნორის“ ანგარიშში გადაიხადეს „ნალჯომების“ არა ის რაოდენობა, რაც აქ მოვიყვანეთ. მაგალითად, მ. კეკელიას ზოგიერთი მონაცემით, ბალსზემო სვანეთის ზოგიერთ საზოგადოებაში (მაგალითად, კალაში, იფარში, მესტიაში) „ნორი“ უდრის 12 „ნალჯომს“ და არა – ექვსს, თუმცა, საბოლოო ჯამში, ორივე შემთხვევაში მიწის ოდენობა და ღირებულება ფაქტიურად თანაბარი იყო.⁸⁰

გარკვეული პერიოდიდან ბალსზემო სვანეთში უპირატესობა „ნორის“ ფულით გადახდას მიენიჭა. ეს ძირითადად საბჭოთა პერიოდიდან დაიწყო, როდესაც „ნორის“ შეფასება საბჭოთა მანეთებში ხდებოდა.⁸¹ ამის მიზეზი მინაზე კერძო საკუთრების გაუქმება უნდა ყოფილიყო. თანამედროვე ინფორმატორები, როგორც ზემოთ გამოჩნდა, საუბრობენ „ნორის“ ფულადი სახით გადახდაზე ბოლო პერიოდში და მის ოდენობასაც ასახელებენ. ამავდროულად მათ გაუგიათ, რომ ძველ პერიოდში „ნორის“ გადახდა სწორედ

⁷⁸ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №1, 1967, 96.

⁷⁹ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 118.

⁸⁰ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №3, 1968, 3, 6, 81-82; №4, 1968, 4, 13; ეთნოგრაფიული რეველი, №5, 1968-1969, 62, 69; №6, 1, 23.

⁸¹ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №2, 1968, 88; №3, 1968, 66; №4, 1968, 8.

მინით და პირუტყვით ხდებოდა. ამდენად, „წორის“ უპირატესად ფულადი ფორმით გადახდა სვანურ ჩვეულებით სამართალში, ბოლო პერიოდისთვისაც დამახასიათებელი მოვლენა იყო. თანამედროვე პერიოდში „წორის“ გადახდის შესაძლებლობა გამორიცხული არაა და მისი განხორციელება, დიდი ალბათობით, ფულად ფორმასთან იქნება დაკავშირებული.

მონაცემების გარდა, რომლებიც მიუთითებს, რომ სვანეთში ბოლო პერიოდში ხდებოდა მკვლელობისათვის „წორის“ გადახდა და ეს ახლაც შეიძლება მოხდეს, არის ცნობები, რომლებიც მიუთითებენ „წორის,“ როგორც ინსტიტუტის დაკნინებას სვანურ ჩვეულებით სამართალში.

ეცერელი რესპოდენტები აღნიშნავენ, რომ მათთან „წორის“ აღება იშვიათი იყო. ძირითადად, „წორის“ აღებას ერიდებოდნენ. ეს „სისხლის გაყიდვად“ ითვლებოდა. „წორის“ აღება უფრო მაშინ ხდებოდა, როდესაც დაზარალებულის ოჯახში სისხლის ამლები აღარავინ იყო. სისხლი ძმას უნდა აეღო, მაგრამ თუ მხოლოდ ქალი, ან ბავშვი იყო ოჯახში, ამ დროს ნყდებოდა „წორის“ საკითხი. (168, 184) ეცერის თემში „წორის“ გადახდა უფრო ძველად ხდებოდა. ინფორმატორის თქმით, ეს ახლა არ ხდება და მათ მეხსიერებაში „წორის“ გადახდა ეცერში არც მომხდარა.

თანამედროვე პერიოდში შერიგება „წორის“ გარეშე შეიძლება მოხდეს ე.წ. „ლაგნაუი ლიგნეს“ (ადგილზე დაყენების) წყალობით, როდესაც მკვლელი დაზარალებული მხარის წინაშე დაიფიცებდა, რომ „შენს ადგილზე რომ ვყოფილიყავი, მეც შეგირიგდებოდიო.“ აღნიშნული ფიცი გარკვეული რაოდენობის თანამოფიცრებით ხდებოდა. თანამოფიცრებად გვევლინებოდნენ მკვლელის ახლო ნათესავები: ძმები, ბიძაშვილები, რამოდენიმე ახლო მოგვარე. თუ ასეთი სახით ტოლობის ფიცს ექნებოდა ადგილი, სამედიატორო სასამართლო აღარ გაიმართებოდა. (1-2, 169-168, 184)

რესპოდენტი არა მარტო ბალსქვემო სვანეთიდან მიუთითებს რომ, მათში „წორის“ გადახდა აღარ ხდება, არამედ ბალსზემო სვანეთიდანაც, კერძოდ, ლენჯერიდან, აღნიშნავს, რომ მათში მორევები ცდილობენ სიმართლის დადგენას, მხარეთა შერიგებას, თუმცა ფულის დაკისრება დამნაშავისათვის აღარ ხდება. რამდენი იყო კაცის მკვლელობისათვის დადგენილი გადასახადი, მან გადმოცემით იცის, მაგრამ მისი თქმით, დღესდღეობით ამას ადგილი აღარ აქვს. იგი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც მკვლელობის საქმეზე დამნაშავეს დააკისრეს დაზარალებული მხარისათვის რაიმე საჩუქრის

მიცემა და ბავშვის მონათვლა. კონკრეტული ოდენობის საზღაურის გადახდა არ დაუკისრებიათ. შესაძლოა, მონათვლაც არ მომხდარიყო და თუ უნებლოე დანაშაულს ჰქონდა ადგილი, დამნაშავე თვითონ რაიმეს იკისრებდა და არა მორევების მიერ გადანყევტილ საზღაურს გადაუხდიდა. (123, 131) მულახელი მთხრობელიც აღნიშნავს, რომ ძველად „წორი“ მინით გადაიხდებოდა, თუმცა მის მეხსიერებაში „წორის“ გადახდა აღარ მომხდარა. მულახში ბოლო წლებში (მის თაობაში) „წორი“ არავისთვის დაუკისრებიათ და საქმეები უფრო „ტოლობით“ წყდებოდა. (10) იგივე რესპოდენტი იქვე მიუთითებს, რომ მას გაუგია, რომ ლატალში არის ხალხი, მაგალითად, სეჟო კვანჭიანი, რომელიც სამჯერ დასწრებია მედიატორთა მიერ „წორის“ დაკისრებას. (10)

2015 წელს ჩანერილ მასალებში გვხვდება მონაცემი, რომლის მიხედვითაც „წორის“ ზუსტი ოდენობა განსაზღვრული არაა. (100) საერთოდ, ზოგ სოფელში მიღებული იყო „წორის“ აღება, ზოგან კი ეს სირცხვილად ითვლებოდა. (228)

როგორც ვხედავთ, არაერთი თანამედროვე სვანი ინფორმატორი აცხადებს, რომ დღესდღეობით „წორის“ გადახდა აღარ ხდება. ზოგიერთი მათგანის თქმით, ისინი ძველად მოსწრებიან „წორის“ გადახდას, ზოგიერთის განმარტებით კი – მათ მხოლოდ გადმოცემით გაუგიათ ამის შესახებ, თვითონ კი მას აღარ მოსწრებიან. არიან მთხრობელები, რომელთა ცნობითაც მათ სოფელში (თემში) აღარ ხდება „წორის“ გადახდა, თუმცა იციან, რომ ბალსზემო სვანეთის სხვა სოფლებში ამას ადგილი აქვს და კონკრეტულ შემთხვევებზეც მიუთითებენ. ზოგან „წორის“ აღება „სისხლის გაყიდვად“ და, შესაბამისად, სამარცხვინოდ მიაჩნიათ. ასეთი დამოკიდებულების ჩამოყალიბება „წორის“ ინსტიტუტის დავიწყებას უწყობს ხელს.

მასალებიდან ჩანს, რომ „წორის“ გადახდის სანაცვლოდ სვანურ ჩვეულებით სამართალში მკვიდრდება შერიგება „ტოლობის“ ფიცის მეშვეობით. ამის გარდა შერიგების განსამტკიცებლად შესაძლოა მოხდეს დამნაშავეს მიერ დაზარალებული მხარისათვის საჩუქრის მიცემა, თავისი შეხედულებისამებრ (და არა მორევების გადანყევტილებით), ნათლობა მხარეებს შორის.

ამდენად, „წორის“ ინსტიტუტი, ბალსზემო სვანეთის სინამდვილეში ზოგან ჯერ კიდევ შემორჩენილია, თუმცა მისი გამოყენება ნაკლები ინტენსივობით ხდება, ზოგან კი მტრების შერიგების სხვა მექანიზმებით არის ჩანაცვლებული. აღნიშნული იმის მაჩვენებელია, რომ სვანური ჩვეულებითი სამართლის დაკნინების

კვალობაზე „ნორის“ ინსტიტუტის მოქმედება თანდათანობით დაიწყება ეძლევა.

მასალების მიხედვით, „ნორის“ ოდენობა ქალის თუ მამაკაცის მკვლელობის შემთხვევაში ერთგვაროვანი იყო, თუმცა რესპოდენტთა ცნობით, ქალის განზრახი მკვლელობა უფრო შეურაცხყოფელად ითვლებოდა, ვიდრე კაცის და არსებითად ამძიმებდა ვითარებას. (18, 86, 110, 88) მცირენლოვნის და სულით ავადმყოფის მკვლელობაც ჩვეულებრივ მკვლელობად ითვლებოდა. (18, 62, 111) საერთოდ, ქალის, ავადმყოფის, მოხუცის, მცირენლოვნის მკვლელობას ერიდებოდნენ, ეს მიუღებლად ითვლებოდა და, თუ მოხდებოდა, ამძიმებდა მდგომარეობას. (18) თანამედროვე რესპოდენტთა ეს ცნობები სრულად შეესიტყვება სვანურ ჩვეულებითი სამართალში ისტორიულად მოქმედ წესებს.

რესპოდენტებს ახსოვთ ასევე ე.წ. „ნავერიანის წორი.“ ეს განსაკუთრებით მულახელ მთქმელებს ეხება, რადგანაც ე.წ. „ნავერიანის წორის“ არსებობა სვანეთის ამ თემში ფიქსირდება. ერთ-ერთი მათგანი იხსენებს „ნავერიანის წორის“ დაარსების ისტორიას, რა სახითაც მას გაუგია. რესპოდენტი „წორის“ ამ სახეობის გამოყენებას არ მოსწრებია. მისი განმარტებით, მულახის თემში არის 9 სოფელი, ხოლო ნავერიანები ცხოვრობენ მულახში, სოფელ ჟამუშში. ნავერიანებში მოხდა ურთიერთმკვლელობა. ნავერიანები ყველა ერთი გვარი კი არიან, მაგრამ სხვადასხვა შტოა, ძველისძველი განაყრები. ერთ-ერთმა ნავერიანმა (მისი შტოს წარმომადგენლები დღეის მდგომარეობით ცხოვრობენ შემოსასვლელში, ქვემო ზარდლაში, ლექვა მულახში), მოკლა ნავერიანი, თავისი მოგვარე, სახელად სოხა. რატომ და რისთვის, მთხრობელმა არ იცის. შემდეგ გაიმართა შერიგება. მკვლელი გადაასახლეს ქვემო მულახში და დაატოვებინეს სახლი, კარი, მიწა, ტყე და ველი, ყველაფერი, რაც ებადა და ამას დაერქვა უმაღლესი სასჯელი. ამის შესახებ თაობიდან თაობას გადმოეცემა. ზოგიერთი ითხოვდა მკვლელობისას: „მეც იმხელა ანაზღაურება მინდაო, რაც სოხას სიკვდილზე გამოუტანეს განაჩენი.“ მორევბიც თურმე ამბობდნენ: „ამას ისე უნდა გაუჟუკეთოთ, როგორც ნავერიანის წორი.“ (9, 94) მეორე მულახელი რესპოდენტი აღნიშნავს, რომ „ნავერიანის წორი“ იმდენად დიდი ოდენობის უნდა ყოფილიყო, რომ მკვლელს აღარაფერი დარჩენია და სრულად გალატაკებულა. (9)

ეს მონაცემი გვიჩვენებს, რომ თანამედროვე მთქმელთა ცნობიერებაში „ნავერიანის წორი“ შემორჩა როგორც ჩვეულებრივ

„წორზე“ არსებითად აღმატებული ოდენობის „წორი,“ რომელიც, ფაქტიურად, მკვლელის მთელ ქონებას მოიცავდა: სახლ-კარს, მიწა-წყალს და სხვა. ამ კონკრეტულ საქმეზე დაკისრებულ „წორის“ ოდენობას კი პრეცედენტის სახით შემდგომ პერიოდში მომხდარი მკვლელობების დროსაც ითხოვდნენ.

ლატალელი რესპოდენტიც ადასტურებს „ნავერიანის წორის“ არსებობას, რომელიც გადიდებული ოდენობის იყო და მოქმედებდა მხოლოდ მულახში, ლატალში მას არ იყენებდნენ. (54)

შეიძლება ითქვას, რომ გამოკითხულ პირებს სწორად ახსოვთ მულახის თემში წარმოშობილი „ნავერიანის წორის“ ძირითადი მნიშვნელობა. იგი მართლაც მულახის თემში გამოიყენებოდა და ჩვეულებრივ „წორზე“ არსებითად აღმატებულ გადასახადს წარმოადგენდა – მ. კეკელიას ერთ-ერთი ინფორმატორის ცნობით, დაახლოებით ორ ჰექტარ მიწას სახნავისა და სათიბის სახით. მ. კეკელიას მონაცემებით, ამ კონკრეტული შემთხვევის შემდეგ, განზრახი მკვლელობის დროს მულახის თემში მორევები პრეცედენტის სახით სწორედ ამ გადანყევტილებას ეყრდნობოდნენ და დამნაშავეს იგივე ოდენობის წორს, ე.წ. „ნავერიანის წორს“ აკისრებდნენ.⁸²

რესპოდენტებს ახსოვთ, რომ „ვარგის“ მკვლელობისათვის „წორი“ გადიდებული იყო. (89) ამ საკითხთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ მხოლოდ ფაქტს იმისა, რომ ძველად მართლაც, ადათით ადგილობრივი აზნაურის გვარის წარმომადგენლის, ანუ „ვარგის“ მკვლელობისათვის ორმაგი „წორი“ იყო დანესებული.⁸³ ძველად ბალსზემო სვანეთში ისეთივე ბატონყმური ურთიერთობები არსებობდა, როგორც დანარჩენ საქართველოში. გლეხები მიწებიანად ეკუთვნოდა აქაურ აზნაურებს – „ვარგებს.“⁸⁴ შემდეგ, დროთა განმავლობაში ეს ბატონყმური ურთიერთობები შეიშალა. გლეხობამ აქ შეძლო აზნაურთათვის მხოლოდ ფორმალური პრივილეგიები დაეტოვებინა, ერთ-ერთი მათ შორის იყო „ვარგის“ მიმართ ჩადენილი დანაშაულისათვის გლეხთან

⁸² იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №4, 1968, 79-80; №5, 1968-1969, 9, 23.

⁸³ იხ. დავითიანი ა., სვანეთი ეთნოგრაფიულად, რეველი №6, 48; დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 28; ჩიმაძე ნ., თავისუფალი სვანეთი, ძველი საქართველო, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტ. II, ტფ., 1913, განყოფილება IV, 4; ხარაძე რ., რობაქიძე ალ., სვანეთის სოფელი ძველად, თბ., 1964, 96 და სხვ.

⁸⁴ იხ. გასვიანი გ., დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1973, 281.

შედარებით ორმაგი გადასახადის დაწესება.

ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ ბალსზემო სვანეთში ვერ შენარჩუნდა უკვე დამკვიდრებული ფეოდალური ურთიერთობები, იყო აქ არსებული მეურნეობის ხასიათი, რომელმაც არ შეუწყო ხელი სოციალური დიფერენციაციის გაღრმავებას და ფეოდალური ურთიერთობები აღარ განვითარებულა.⁸⁵ მიუხედავად ამისა, აზნაურის გვარის წარმომადგენელთა მკვლელობისათვის ორმაგი „წორის“ გადახდა აქ XX საუკუნეშიც კი იყო შენარჩუნებული. დღესდღეობით „ვარგის“ მკვლელობისათვის ორმაგი „წორის“ დაკისრების წესი აღარ მოქმედებს.

შესაძლოა, დაზარალებულ მხარეს არ აეღო „წორი“ და ეპატიებია მკვლელისათვის, ან ნაწილობრივ აეღო „წორის“ ღირებულება. (59, 89) ლატალელი რესპოდენტის განმარტებით, ეს უფრო მაშინ მოხდებოდა, როდესაც მკვლელი დაზარალებულის ახლობელი, ნათესავი იყო და ადგილი ექნებოდა მორევების მიერ „წორის“ დადგენის შემდეგ. (89)

მთხრობელთა ცნობით, თუ დაჭრილი გარკვეული დროის შემდეგ გარდაიცვლებოდა და მიზეზი ეს ჭრილობა იქნებოდა, დამჭრელი მკვლელობისათვის აგებდა პასუხს. (26, 64) გარდაცვალებამდე თუ მოხდებოდა შერიგება დაჭრასთან დაკავშირებით, მაშინ, მკვლელობისათვის პასუხისმგებლობა დამნაშავეს აღარ დაეკისრებოდა. (26, 64)

„წორის“ გადახდაში უშუალო მკვლელს მისი ახლო ნათესაეებიც შეიძლება დახმარებოდნენ. მულახელი რესპოდენტის თანახმად, ნათესაეებს „წორის“ გადახდაში დახმარების ვალდებულება არ ჰქონდათ, მხოლოდ ნებაყოფლობით შეიძლება დახმარებოდნენ მას. შესაძლოა საკუთარი ნებით სიძის ოჯახიც დახმარებოდა. იტყოდნენ: „ბევრი აქვს გადასახდელი და მოდი ერთი ძროხა თუ ხარი მივაშველოთ.“ (112-113)

ძველად კი მკვლელის თუ მოკლულის ნათესაეები ჩვეულებრივ მონაწილეობდნენ „წორის“ გადახდასა და მის მიღება-განაწილებაში. „წორის“ ღირებულება ხშირად დამნაშავეს უძრავ-მოძრავი ქონების ღირებულებას აღემატებოდა, ამდენად, მხოლოდ მკვლელი და მისი ოჯახი ხშირად ვერ აუდიოდა „წორის“ გადახდას და ამის გამო იგი სისხლის ალების საფრთხის წინაშე დგებოდა. მათთან ერთად ეს საფრთხე მათი „სამხუბის“ წევრებსაც დამუქრებოდა, ამიტომ, ამ უკანასკნელთა ინტერესებშიც შედიოდა „წორის“ სრულად გადახდა, რაც მათ შურისმაძიებელთა დევნისაგან იხსნიდა. შესაბამისად

⁸⁵ იხ. იქვე, 281.

მკვლელის „სამხუბის“ წევრებს – ძმებს, ახლო ბიძაშვილებს და შორეულ ბიძაშვილებს – ევალეზობა „წორის“ გადახდაში მონაწილეობის მიღება. „სამხუბის“ თითოეული წევრის გადასახადი შესაწევრის ოდენობა მკვლელის მიმართ ნათესაურ სიახლოვეზე იყო დამოკიდებული.⁸⁶ რ. ხარაძე აღწერს მკვლელობისათვის გადახდილი „წორის“ განაწილების წესებს მოკლულის ნათესავებს შორის. ბუნებრივია, „წორის“ უდიდესი ნაწილი მოკლულის ოჯახს რჩებოდა, თუმცა „წორიდან“ წილი სხვადასხვა ოდენობით მოკლულის სხვადასხვა კატეგორიის ნათესავებსაც ერგებოდათ.⁸⁷

თანამედროვე ინფორმატორთა მონაცემით კი მკვლელის არათუ „სამხუბის“ თითოეულ წევრს, არამედ მის უახლოეს ნათესავებსაც არ ეკისრებათ ვალდებულება „წორის“ გადახდაში მონაწილეობისა. ამას ისინი აკეთებენ მხოლოდ საკუთარი კეთილი ნებით. „წორის“ განაწილება მკვლელის ნათესავებს შორის კი საერთოდ არ ფიქსირდება. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ თანამედროვე სვანურ ჩვეულებით სამართალში ბევრი რამ დავიწყებას მიეცა. ზოგადად, „წორის“ გადახდის წესის დაკნინება, ცხადია, გავლენას მოახდენდა „წორის“ გადახდაში „სამხუბის“ წევრების სავალდებულო მონაწილეობის წესზე. ამ ვალდებულების ფაქტიურად გაუქმებაზე გავლენა იმასაც უნდა მოეხდინა, რომ დროთა განმავლობაში სისხლის აღების ობიექტთა წრე შემცირდა და მკვლელის „სამხუბის“ წევრების უმრავლესობა საპასუხო მკვლელობის საფრთხეს აღარ განიცდიდა. შესაბამისად, ეს მათ „წორის“ გადახდაში დახმარების მოტივაციას შეუმცირებდა და დროთა განმავლობაში მკვლელის დახმარების სავალდებულობის დაკნინებასაც შეუწყობდა ხელს.

2015 წელს ჩანერილ მასალაში დასტურდება ასევე მოკლულის ახლო ნათესავებისათვის (მაგალითად, ძმისთვის, ოჯახის წევრებისათვის) გარკვეული საჩუქრის მიცემაც. ერთ-ერთი მთქმელის განმარტებით, ეს მაშინ მოხდებოდა, თუ დამნაშავე მხარე ნამუსიანი იქნებოდა. ხდებოდა ცხენის, ან სხვა რამის ჩუქება. (15).

ძველად კი სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით, საჩუქრის მიცემა დამნაშავე მხარის კეთილ ნებაზე კი არ იყო დამოკიდებული, არამედ მოკლულის ახლო ნათესავებისათვის სავალდებულო იყო. დასტურად მხოლოდ ბ. ნიჟარაძის ცნობას მოვიყვანთ: იგი უშგულის საზოგადოებაში დანესებული „წორის“

⁸⁶ იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, თბ., 1939, 34.

⁸⁷ იხ. იქვე, 35-36.

ოდენობაზე საუბრის შემდეგ მიუთითებს, რომ „ნორის“ გარდა მკვლელს დაზარალებული მხარისათვის საჩუქრად უნდა მიეცა კარგი თოფი და მოკლულის ოჯახის თითოეული წევრისთვის ხარი ან ძროხა. ანალოგიური საჩუქრების მიცემა დაზარალებული მხარისადმი ბალსზემო სვანეთის სხვა საზოგადოებებშიც იყო სავალდებულო.⁸⁸ როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაშიც ის რაც სავალდებულო სახით იყო დანესებული სვანური ჩვეულებითი სამართლით, მხოლოდ მკვლელის მხარის კეთილ ნებაზე დამოკიდებული სახით შემორჩა თანამედროვე ინფორმატორთა მეხსიერებას.

6.2.1.1. ორსული ქალის მკვლელობა.

რესპოდენტები ორსული ქალის მკვლელობას ორმაგ „წორად“ აფასებენ. (25, 59, 188, 231) ქალისათვის მუცლის განგებ მოშლაც შესაძლოა დანაშაულად ჩათვლილიყო. სვანების წარმოდგენით, ეს იგივე მკვლელობად ითვლებოდა. ცხადია, დგინდებოდა ამ ქმედების მიზეზიც. (59, 188, 231)

6.2.1.2. საპასუხო მკვლელობის სამართლებრივი შედეგი.

სვანეთში ორმხრივი მკვლელობისას (მხედველობაშია მკვლელობა შურისძიების მოტივით) მხარეთა შერიგებისას აუცილებლად გაითვალისწინებდნენ, თუ რა იყო მტრობის დანყების მიზეზი, რომელი მხარე იყო მეტი დამნაშავე და ამის მიხედვით განსაზღვრავდნენ ამა თუ იმ მხარის პასუხისმგებლობის ხარისხს. (206) საერთოდ, ორივე მხრიდან ჩადენილი მკვლელობის შემთხვევაში შერიგება უფრო გაიოლებული იყო. (172)

6.2.1.3. „ნორის“ გადახდის შემდეგ საპასუხო მკვლელობის სამართლებრივი შედეგი.

„ნორის“ გადახდის მიუხედავად საპასუხო მკვლელობის ჩადენა ერთგულების ფიცის დარღვევას წარმოადგენდა. ამ საქმის განხილვა მორევების მიერ ხდებოდა და საპასუხო მკვლელობის ჩამდენს მიღებული „ნორის“ დაბრუნებაც მოუწევდა და გარკვეული ჯარიმის

⁸⁸ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 118.

გადახდაც. (89, 226) რესპოდენტის განმარტებით, ეს ძველ დროში ხდებოდა და ახლა, როცა „წორის“ გადახდამ სხვა სახე მიიღო, უფრო შურისძიებას აქვს ადგილი. (49, 226)

მ. კეკელიას მასალებში გვხვდება კონკრეტული შემთხვევა, როდესაც „წორის“ გადახდის შემდეგ მომხდარი საპასუხო მკვლელობისათვის მორევებმა საპასუხო მკვლელობის ჩამდენს დააბრუნებინეს არა მარტო მიღებული „წორი,“ არამედ ჯარიმაც დააკისრეს ერთგულების ფიცის დარღვევისთვის – ნახევარი „ნალჯომი“ მიწა.⁸⁹ ასეთივე ჯარიმას ვხვდებით მ. კეკელიას მიერ ბალსზემო სვანეთში მოპოვებულ დოკუმენტში, რომელიც პირობის წიგნია მკვლელობის საქმის მორიგებით დასრულებასა და მომავალში დავის განუახლებლობასთან დაკავშირებით, რომელსაც დაზარალებული მხარე აძლევს დამნაშავე მხარეს. ხელწერილით დაზარალებული მხარე ადასტურებს, რომ მიიღო „წორი“ სრული ოდენობით და დებს პირობას, რომ მისი მხრიდან ლალატს და საპასუხო მკვლელობას მკვლელის, მისი ძმის, მათი შვილების და შთამომავლების, მათი მოგვარეების მიმართ ადგილი არ ექნება, მაგრამ თუ დაზარალებულის მხრიდან ვინმე მაინც ჩაიდენდა საპასუხო მკვლელობას, ამ შემთხვევაში ისინი „წორსაც“ დააბრუნებდნენ სრულად და დამატებით ჯარიმაც უნდა გადაეხადათ 700 მანეთის ოდენობით.⁹⁰ ეს მონაცემები გვიჩვენებს, რომ ბალსზემო სვანეთში მიღებული ყოფილა შერიგებისა და „წორის“ მიღების მიუხედავად საპასუხო მკვლელობის ჩადენის შემთხვევაში „წორის“ დაბრუნებასთან ერთად პირგასამტეხლო ჯარიმის დაკისრებაც, რაც თანამედროვე ინფორმატიორის მონაცემითაც დასტურდება.

6.2.2. სხეულის დაზიანება.

სვანური ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით სხეულის დაზიანების სიმძიმის ხარისხის კრიტერიუმები 2015 წელს ჩაწერილი მასალებით და XIX საუკუნის დასასრულის და XX საუკუნის მასალების მიხედვით თითქმის ერთგვაროვანია. ერთ-ერთი რესპოდენტი სხეულის

⁸⁹ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი №3, 1968, 4-6.

⁹⁰ იხ. კეკელია მ., მასალები ქართულ ჩვეულებით სამართალზე, დოკუმენტები ბალსზემო სვანეთიდან, დოკუმენტი №9, კრებ. ქართული ჩვეულებითი სამართალი, თბ., 1988, №1, 164.

დაზიანების შემდეგ კატეგორიებს გამოყოფს: „მეწრიყი ლიფრე“ – ხელის გახმობა, ე.ი. შენგან მიყენებული ჭრილობის გამო თუ ხელი შეახმა, არ მონყვეტია, მარა გაუფუჭდა, ვერ ხმარობს სამუშაოდ, ...ან თვალი გაუფუჭდა, ან ნებისმიერი ორგანო, ანუ მოიშალა მაგის ფუნქცია, „ფუკვიდ ნაყირ“ – მშრალი ცემა, იარალის გამოყენების გარეშე – ეს წყდებოდა მოციქულების დონეზე და „მჯიირ ნაყირ“ (სველი ნაცემი) – სისხლის გამოდინება.“ (203) ამრიგად, მთხრობელი ცალკე გამოყოფს სხეულის ამა თუ იმ ორგანოს დასახიჩრებას, ასევე ცემას „სველად“ და „მშრალად.“

ეს კლასიფიკაცია შესაძლოა შევადაროთ ძველ მონაცემებს. მათ მიხედვით სვანურ ჩვეულებით სამართალში სხეულის დაზიანების შემდეგნაირი კლასიფიკაცია ფიქსირდება: 1. სხეულის მძიმე დაზიანება, როდესაც ხდება ადამიანის დასახიჩრება, მისი რომელიმე ორგანოს ფუნქციის მოშლა, დაკარგვა, სახის წარუხოცელი დამახინჯება. 2. სხეულის ნაკლებადმძიმე დაზიანება, როდესაც დასახიჩრება არ ხდება და ადგილი აქვს დაზარალებულისათვის მძიმე თუ მსუბუქი ჭრილობის მიყენებას. ეს ჭრილობა ნებისმიერ შემთხვევაში უფრო მსუბუქი იყო, ვიდრე სხეულის პირველი სახის დაზიანება და იგი აუცილებლად გულისხმობს დაზარალებულის დასისხლიანებას. 3. სხეულის ყველაზე მსუბუქი დაზიანება, რაც გულისხმობს ზიანის მიყენებას ცემით, რასაც არ მოჰყოლია სისხლის გამოდენა.⁹¹ ბ. ნიჟარაძე განასხვავებს ერთმანეთისაგან გარტყმას „მშრალად,“ ე. ი. უსისხლოდ და გარტყმას „სოველს ან სისხლიანს.“⁹² თანამედროვე ინფორმატორის მონაცემის მიხედვითაც სხეულის ყველაზე მძიმე დაზიანებას წარმოადგენს დასახიჩრება – სხეულის ამა თუ იმ ორგანოს მოკვეთა, ან ფუნქციის მოშლა. მის მიერ მოყვანილი სხეულის დაზიანების კიდევ ერთი სახე – მშრალის ცემა – ფაქტიურად, ძველი მასალების საფუძველზე ჩამოყალიბებულ კლასიფიკაციაში მოცემული სხეულის მესამე სახის დაზიანების იდენტურია. თანამედროვე ინფორმატორთან მოყვანილი სხეულის დაზიანების კიდევ ერთი სახე – სველი ცემა, ანუ ცემა სისხლის გამოდინებით კი ძველი მასალების საფუძველზე ჩამოყალიბებული კლასიფიკაციის მეორე კატეგორიას მიეკუთვნება,

⁹¹ იხ. დავითაშვილი გ., სხეულის დაზიანება, როგორც დანაშაული ქართულ ჩვეულებით სამართალში, კრებ. სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, ნიგნი III, რედ. გ. ფერაძე, თბ., 2015, 277-279.

⁹² იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 119.

თუმცა მას სრულად არ მოიცავს. აღნიშნული რესპოდენტის მიერ მოცემული სხეულის დაზიანების კლასიფიკაცია მისი სიმძიმის მიხედვით მსგავსია დ. დავითულიანის მიერ ჩამოყალიბებული კლასიფიკაციისა, რომელიც ასე გამოიყურება: 1. სხეულის მძიმე დაზიანება, სხეულის დასახიჩრება, 2. ცემის დროს დასისხლიანება, იგივე სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანება, 3. ცემა მშრალად, ანუ სხეულის მსუბუქი დაზიანება.⁹³ თანამედროვე მონაცემის მიხედვითაც სხეულის დაზიანების კლასიფიკაცია ზუსტად ანალოგიურია. ჩვენი აზრით, ამ კლასიფიკაციას აქვს გარკვეული ხარვეზი, კერძოდ, სხეულის დაზიანების მეორე კატეგორია არ მოიცავს დასახიჩრების გარდა ყველა სახის ჭრილობას. სხეულის დაზიანება სისხლის გამოდენით შეიძლება მოხდეს არა მარტო ცემის შედეგად, არამედ ბასრი იარაღით დაჭრითაც. სხვა თვალსაზრისით, თანამედროვე ინფორმაციორი ისევე აყალიბებს სხეულის დაზიანების სახეებს სიმძიმის მიხედვით, როგორც ეს ძველი მასალების მიხედვით ჩანს.

ერთ-ერთი მთხრობელი სწორად შენიშნავს, რომ დაზარალებულისათვის სისხლის გამოდენა ყველა შემთხვევაში არ ნიშნავდა უფრო მძიმე ზიანს ვიდრე, მშრალად ცემა. მისი განმარტებით, მაგალითად, შეიძლება, კაცისთვის ისე დაერტყათ (მშრალად), რომ ტვინის შერყევა მოსვლოდა, ასევე, შეიძლება, დანით ოდნავ გაეკანრათ (მცირედი სისხლის გამოდენით). პირველი შემთხვევა უფრო მძიმედ ჩაითვლებოდა, ვიდრე – მეორე. (93) ამდენად, სვანურ ჩვეულებით სამართალში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ასეთ შემთხვევაში ჰქონდა მიყენებული ზიანის სიმძიმეს.

რესპოდენტები სხეულის მძიმე დაზიანების კატეგორიას მიაკუთვნებენ დასახიჩრებას, მათ შორის ყურის, ცხვირის მოჭრას, თვალის გამოთხრას. ასევე, სახეში, ყელში, მუცელში, გულ-მკერდის არეში, სარცხვინელ ადგილას მიყენებულ ჭრილობას, ხელ-ფეხის დასახიჩრებას. (15, 60, 188, 244) ასეთი ჭრილობა ამძიმებდა პასუხისმგებლობას. ასე რომ დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არა მარტო სხეულის დაზიანების სიმძიმეს, არამედ ჭრილობის მიყენების ადგილსაც. მედიატორები ამ დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას ყურადღებას აქცევდნენ ჭრილობა სახეში იყო მიყენებული, მუხლის ქვეშ, მკლავში, მუცელში და ა.შ. (60) ერთ-ერთი მთქმელის განმარტებით, მაგალითად, სახის დასახიჩრება არის

⁹³ იხ. დავითულიანი დ., სვანეთის ჩვეულებითი სამართალი, ხელნაწერი, თბ., 1974-1975, 178-179.

უმძიმესი. იგი სახის ჭრილობას უფრო მძიმედ თელის, ვიდრე, ვთქვათ, მუცელში მიყენებულ ჭრილობას. (83) სახის დასახიჩრების სიმძიმეს, ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, ნარუხოცელი იარის მიყენების ადგილი განაპირობებდა, მისი თვალსაჩინოება. გამოკითხული პირების დამოკიდებულება სახის არეში მიყენებული ჭრილობისადმი იდენტურია ძველი მონაცემების მიხედვით ანალოგიური ჭრილობის შეფასებისა.

ერთ-ერთი მთხრობლის მიხედვით, დიდ სირცხვილად ითვლებოდა საჯდომში ჭრილობის მიყენებაც, რასაც სვანები, როგორც წესი, არ კადრულობდნენ. ერთი გადმოცემაც თურმე არსებობს: თანასოფლელები ჩხუბობდნენ და ერთმა დაუძახა მეორეს: „ჩამოვალო, მარა ყველგან დაჭრილი ხარ, საჯდომის გარდა, და საჯდომზე კიდე მე შენ არ დაგარტყამო.“ (104)

ამდენად, ჭრილობის სიმძიმეს თანამედროვე სვანურ ადათობრივ სამართალში განაპირობებს მიყენებული ზიანის სიმძიმე და მისი ადგილმდებარეობა. სხეულის დაზიანების სიმძიმის ხარისხს სვანურ ჩვეულებით სამართალში ძველ პერიოდშიც, ძირითადად, იგივე ფაქტორები განაპირობებდა.⁹⁴

ლატალელი რესპოდენტის ცნობით, დასახიჩრებისას სხეულის ორგანოს მოკვეთა უფრო მძიმედ ფასდებოდა, ვიდრე, მისი ფუნქციის მოშლა მოკვეთის გარეშე. (60) ძველი მასალების მიხედვით ასეთი რამ პირდაპირ არ ფიქსირდება და სხეულის რომელიმე ორგანოს მოკვეთა და მისი დაშავება ერთგვაროვნად ფასდებოდა. ამ ერთი ცნობის მიხედვით, რომელიც კონკრეტული ფაქტით განმტკიცებული არაა და საკმაოდ ზოგადი ხასიათისაა, შეუძლებლად მიგვაჩნია დადასტურებულად ვთქვათ, რომ დროთა განმავლობაში დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი შეიცვალა და სხეულის რომელიმე ორგანოს მოკვეთისა და მოკვეთის გარეშე მისი ფუნქციის მოშლის შეფასება სვანური ჩვეულებითი სამართლით (ან თუნდაც სვანეთის რომელიმე თემის ჩვეულებითი სამართლით) განსხვავებული სახით ჩამოყალიბდა.

თავში მიყენებული ჭრილობაც სიმძიმის მიხედვით ფასდებოდა. რესპოდენტის განმარტებით, თავში მიყენებული ჭრილობა თუ ხანჯლის პირით იყო მიყენებული, უფრო მეტად ფასდებოდა, ვიდრე

⁹⁴ იხ. დავითაშვილი გ., სხეულის დაზიანება, როგორც დანაშაული ქართულ ჩვეულებით სამართალში, კრებ. სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, წიგნი III, რედ. გ. ფერაძე, თბ., 2015, 285-289.

შებრუნებულად, გვერდულად მიყენებული, რადგანაც ეს უკანასკნელი შემთხვევა დაჭრის მიზანს გამორიცხავდა დამჭრელის მხრიდან. (14) იმავე რესპოდენტის თანახმად, თავში მიყენებული ჭრილობა ყველაზე მძიმედ მაშინ იყო მიჩნეული, როდესაც დაჭრილის თავის ქალაში სპილენძის (სვანურად – „ჩეი“-ს) ჩადება ხდებოდა საჭირო. ამას ერქვა – ე.წ. „ლიჩიერი.“ (14)

2015 წელს ჩანერილ ამ ცნობას ავსებს ძველი პერიოდის მონაცემები. მათ მიხედვით თავის არეში მიყენებული ჭრილობის შემთხვევაში საზღაურის ოდენობა ჭრილობის სიმძიმით განისაზღვრებოდა. თუ ადგილობრივ ექიმს, რომელიც დაჭრილს უმკურნალებდა, მოუწევდა თავის ჭრილობიდან ძვლის ამოღება (დაჭრის შედეგად თავის ქალის ძვლის დაზიანების, დამტვრევის გამო), გადასახადის ოდენობა თავში მიყენებული ჭრილობისათვის იზრდებოდა. კერძოდ, ამ შემთხვევაში გადასახადის ოდენობა ნახევარ „წორამდე“ აღიოდა.⁵⁵ სვანეთში ადგილობრივი ექიმები თავის ჭრილობის შემთხვევაში საჭიროებისას თავის ქალის ტრეპანაციას მიმართავდნენ. თუ ჭრილობა ღრმა იყო და ძვალი – გატეხილი, ძვლის ნამსხვრევები ნაშლების საშუალებით ამოჰქონდათ, ხოლო ამოტეხილი ძვლის ადგილზე ძვლის ნაკლოვანების დასაფარად სპილენძის ფირფიტას დგამდნენ. ასეთ თავს „ნაჩიარე,“ ე.ი. სპილენძ-შედულებული ერქვა.⁵⁶

ამრიგად, რესპოდენტის ცნობა, რომ თავში მიყენებული ჭრილობა ყველაზე მძიმედ მაშინ ითვლებოდა, როდესაც დაზარალებულს თავში სპილენძს უდგამდნენ, მოტანილი მონაცემებით დასტურდება. კერძოდ, დასტურდება, რომ სვანი ექიმები მართლაც თავის ძვლის გატეხვის შემთხვევაში ძვლის ნამსხვრევებს იღებდნენ და ძვლის ნაცვლად თავის ქალაში სპილენძის ფირფიტას დგამდნენ. ასეთ შემთხვევაში ჭრილობის საზღაური ნახევარ „წორს“ შეადგენდა, რაც მიუთითებს, რომ ეს ჭრილობა ყველაზე უფრო მძიმე ჭრილობათა კატეგორიას მიეკუთვნება და მას დასახიჩრების სიმძიმის დაზიანებად

⁵⁵ იხ. ბურდული მ., ხალხური მედიცინა დასავლეთ საქართველოში, სვანური ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ახალციხე, 2010, 16; გულედანი ს., ძველი ადამიან-ზნე-ჩვეულებები ზემო სვანეთში, მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდი, 65.

⁵⁶ იხ. ბურდული მ., ხალხური მედიცინა დასავლეთ საქართველოში, სვანური ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ახალციხე, 2010, 27; გულედანი ს., ძველი ადამიან-ზნე-ჩვეულებები ზემო სვანეთში, მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდი, 67.

წარმოაჩენს.

ლენჯერელ მთხრობელს კარგად ახსოვს, რომ ადრე ხელის, ფეხის, თვალის დასახიჩრებისათვის („გახმობისათვის“) დადგენილი იყო გარკვეული გადასახადი. ახლა განსხვავებული ვითარებაა. მედიკოსი კონკრეტულად არაფერს დააკისრებს დამნაშავეს, მაგრამ ადამიანს უნდა შეეძლოს სხვის ადგილას თავის დაყენება. თუ შეგნებულადაა ზიანი მიყენებული, სხვა საუბარი მიდის, თუ უნებლიეაა მომხდარი – სხვა. დამნაშავე, თუ ის ნამუსიანი კაცია, თავისით კისრულობს დაჭრილის სამედიცინო დახმარებას, შესაბამისი თანხის გადახდას. (123-124) ლატალელ რესპოდენტს ახსოვს, რომ თვალის გამოთხრისათვის ნახევარი „წორის“ გადახდა ზღუდოდა, ხოლო ორივე თვალის გამოთხრა, ფაქტიურად, სიკვდილს უდრიდა. (41) მულახელი მთქმელის მიხედვით, კი გადასახადი დაჭრისათვის ზუსტად არ იყო განსაზღვრული და მორევები კონკრეტულ შემთხვევაში ძველად მომხდარი ანალოგიური დაჭრის მსგავსად ადგენდნენ. (16) მეორე ლატალელი რესპოდენტის თანახმადაც, სხეულის დაზიანებისათვის, კერძოდ, სხეულის ამა თუ იმ ორგანოს დასახიჩრებისათვის „წორის“ გარკვეული ნაწილი იყო ადრე განსაზღვრული, თუმცა ლატალში ახლა ასე აღარ არის. (79)

გამოკითხულ პირებს სწორად ახსოვთ, რომ სვანური ჩვეულებითი სამართლით სხეულის ამა თუ იმ ორგანოს დასახიჩრება სისხლის ნახევარს უდრიდა. ეს დასტურდება, მაგალითად, ბ. ნიჟარაძის და ეგ. გაბლიანის მონაცემებით.⁹⁷ შემდგომდროინდელ მასალებშიც ჩანს, რომ ხელ-ფეხისა და თვალის დასახიჩრება ნახევარ „წორის“ უდრიდა.⁹⁸ სხეულის დაზიანებისათვის, რომელსაც დასახიჩრება არ მოჰყოლია, გადასახადი არ იყო ზუსტად ფიქსირებული, თუმცა, მისი ოდენობა გარკვეულ ფარგლებში წინასწარ იყო დადგენილი. მაგალითად, ბ. ნიჟარაძის მიხედვით, 2 „აცსიშიდან“⁹⁹ – 30 „აცსიშამდე“, ¹⁰⁰ ხოლო ეგ. გაბლიანის მიხედვით, 6 „აცსიშიდან“ – 40 „აცსიშამდე“. ¹⁰¹

⁹⁷ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 119; გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 112.

⁹⁸ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №1, 1967, 26, 55; №2, 1968, 68, 103; №3, 1968, 12, 42, 83; №4, 1968, 8, 57; №5, 1968-1969, 12, 37, 51, 79; №6, 1969, 93.

⁹⁹ ერთი „აცსიში“ 6 მანეთს უდრიდა.

¹⁰⁰ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 119.

¹⁰¹ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 112.

ზემოთ მოტანილი თანამედროვე მონაცემები კი გვიჩვენებს, რომ დაჭრა-დასახიჩრებისათვის გადასახადის წინასწარ განსაზღვრული ოდენობა ისტორიას ჩაბარდა. ახლა კი, ლატალელი და ლენჯერელი რესპოდენტების თანახმად, დაჭრა-დასახიჩრებისას შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს შერიგებას „ტოლობის“ ფიცის გამოყენებით, ქონებრივი საზღაურის დაკისრების გარეშე, მულახელი მთხრობელი კი უშვებს საზღაურის დაკისრების შესაძლებლობას, მხოლოდ არა წინასწარ განსაზღვრული ოდენობის შესაბამისად (ან მის ფარგლებში), არამედ – კონკრეტული შემთხვევიდან გამომდინარე, ანალოგიური პრეცედენტის გათვალისწინებით. ეს მონაცემები ასევე ადასტურებს ჩვეულებითი სამართლის მოქმედების დაკნინებას სვანეთში.

ერთ-ერთი რესპოდენტი მიუღებლად მიიჩნევს ჩხუბის დროს დანის გამოყენებას. მისი განმარტებით, ადამიანი, შესაძლოა, სრულიად მართალი იყოს, მაგრამ დანას რომ აიღებს ჩხუბისას – უკვე მტყუნდება. თუ მუშტით ჩხუბობ, იჩხუბე მუშტით. (133) როგორც ჩანს, ხალხური ცნობიერებით, ჩხუბისას დანის გამოყენება მართალი მხარის პოზიციას ასუსტებს, რაც, შესაძლოა, საქმის გარჩევის შედეგად პასუხისმგებლობის დაკისრებაზე აისახოს.

გამოკითხულ პირებს ასევე ახსოვთ, რომ დაჭრილს დაჭრილის მკურნალობის ხარჯიც ეკისრებოდა. მულახელი რესპოდენტი იხსენებს მე-20 საუკუნის დასაწყისში მის ოჯახთან დაკავშირებულ შემთხვევას: მის მამას და ბიძებს ჩხუბი ჰქონიათ იფარლებთან. შემდეგ კი მათ სოფელში ქელებში მოსულ ამ იფარელს ბიძამისი სოფლის განაპირას დაუხვდა და სხეულის დაზიანება მიაყენა. ამასთან დაკავშირებით გაიმართა მოციქულობა, შემდეგ საქმე მედიატორებმა განიხილეს და დაადგინეს, რომ დაზარალებული გამოჯანმრთელებამდე უნდა ყოფილიყო სხეულის დამზიანებლის ოჯახში. მართლაც, იგი რესპოდენტის ოჯახში ყოფილა, სანამ არ გამოჯანმრთელდა. ასეთი გადანყვებილება იმით იქნა ახსნილი, რომ იმ დროს სვანეთში დიდი გაჭირვება ყოფილა და ლუქმა-პური ჭირდა და დაზარალებულს დამნაშავეს ოჯახს მიაბარებდნენ ხოლმე გამოსაჯანმრთელებლად. (106)

ეს კონკრეტული მაგალითი გვიჩვენებს, რომ დაჭრილის მოვლა-მკურნალობა, შესაძლოა, მთლიანად დაკისრებოდა დამნაშავეს ოჯახს და დაზარალებული გამოჯანმრთელებამდე მასთან დარჩენილიყო. დაზარალებულის დამნაშავეს ოჯახში გარკვეული პერიოდით ყოფნა მათ შერიგებას და უკეთესი ურთიერთობის ჩამოყალიბებასაც შეუწყობდა ხელს.

6.3. საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული. ქურდობა.

გარკვეული მონაცემები სვანეთში 2015 წელს ჩანერილ მასალაში ქურდობისათვის ხალხური წესით პასუხისმგებლობაზეც გვხვდება. მონაცემებით ცალსახად ჩანს გამოკითხული პირების უკიდურესად ნეგატიური დამოკიდებულება ქურდებისა და ქურდობისადმი. ეს დამოკიდებულება კარგადაა გამოხატული ერთ-ერთი ლატალელი რესპოდენტის ნათქვამში: „ვინ იპარავდა ადრე? მშვიერი იპარავდა და ნამუსგარეცხილი, თორემ ვისაც თავმოყვარეობა ჰქონდა და ვისაც ხარის ჯოგი ჰყავდა და კარგად ცხოვრობდა, ის არასდროს იპარავდა. იპარავდა გზასაცდენილი.“ (56)

მთხრობელთა ცნობით, სახლიდან ქურდობისათვის („ქორა ლიკვეშე“) პასუხისმგებლობა შედარებით მძიმედ ითვლებოდა. საუბარია ნაქურდალის ორმაგ ანაზღაურებაზე. (175, 187) ლატალელი რესპოდენტის მონაცემით, ქურდობისათვის ორმაგი პასუხისმგებლობა იყო, სახლიდან ქურდობისათვის კი – სამმაგი. (55) მულახელი ინფორმატორის ცნობით კი მთიდან ხარის მოპარვისათვის მისი ერთნახევარი ღირებულება უნდა გადაეხადა დამნაშავეს, მეორე მულახელი ინფორმატორის მიხედვით კი – ორმაგის გადახდას ამ შემთხვევაში ადგილი არ ექნებოდა, თუმცა როგორც ჩანს, იგი ერთმაგზე მეტის დაკისრებას უნდა გულისხმობდეს. სახლის გატეხვით ქურდობისას კი ორივე მულახელი რესპოდენტის ცნობით, ნაქურდალის სამმაგი ოდენობის დაკისრება მოხდებოდა. (17) განსხვავებულია უშგულელი მთხრობელის მონაცემი, რომელიც არ განასხვავებს ქურდობას სახლში და სახლს გარეთ, თუმცა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქურდობის ფაქტი უშგულში მის მეხსიერებაში არც ყოფილა. (151, 162)

სახლში შეღწევით ქურდობისათვის შედარებით გადიდებული პასუხისმგებლობა განპირობებული იყო იმით, რომ სახლის გატეხვა თავისთავად სირცხვილს წარმოადგენდა. აღნიშნული მულახელი რესპოდენტი იქვე მიუთითებს, რომ ნაქურდალის ამგვარი ანაზღაურების შესაძლებლობა დამოკიდებული იყო დაზარალებულის პიროვნებაზეც: თუ ეს კაცი არაფრად ვარგა, შესაძლოა, ქურდს არაფერიც არ გადაეხადა, ხოლო თუ ეშინოდათ მისი – ანაზღაურებასაც მიაღწევდა. (109-110)

ძველად სვანეთში სახლში უკანონოდ შეღწევა დამოუკიდებელ

დანაშაულად ითვლებოდა და, შესაბამისად, სახლში შეღწევით ქურდობისათვის დამატებითი გადასახადის გადახდა დამნაშავეს ისედაც უწევდა. სახლიდან ქურდობისას პასუხისმგებლობა ზოგადადაც უფრო მეტი იყო, ვიდრე სახლის გარედან ქურდობის დროს. თანამედროვე მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, სახლში შეღწევით ქურდობისას სახლში შეღწევისათვის პასუხისმგებლობა ქურდობის გადიდებულ საზღაურშია ჩადებული და ამდენად, მისთვის მეტი გადასახადია, ვიდრე სახლს გარეთ ქურდობისათვის. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ 2015 წელს ჩანერილი მასალების თანახმად, დროთა განმავლობაში სახლის გატეხვით ქურდობა ქურდობისათვის პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებად ჩამოყალიბდა.

აღნიშნულს ადასტურებს მულახელი რესპოდენტიც, რომლის განმარტებით, სახლიდან ქურდობა უფრო მეტად ფასობდა, ვიდრე იალალზე ქურდობა, ხოლო თუ პიროვნება სხვის სახლში შევიდოდა და იქედან არაფერს წაიღებდა, თავს არავის დაესხმებოდა (არაფერს დააშავებდა) დანაშაულს არ წარმოადგენდა. (17)

მეორე ლატალელი მთხრობელის თანახმად კი ქურდობისათვის საზღაურის ოდენობა დამოკიდებული იყო იმაზე, თუ რამდენად იცოდა ქურდმა, ვის ქონებას იპარავდა. მაგალითად, როდესაც სახლიდან იპარავდა რამეს, ზუსტად იცოდა თუ ვის ქონებას ხელყოფდა, მთიდან პირუტყვის მოპარვისას კი, შეიძლება, არც სცოდნოდა ნაქურდალის პატრონის ვინაობა. შესაბამისად, სახლიდან ქურდობისათვის ანაზღაურება ნაქურდალის სამმაგი ოდენობა უნდა ყოფილიყო, ხოლო მთიდან ქურდობისას – ორმაგი. თუ მთიდან პირუტყვის ქურდობისას ქურდს ზუსტად ეცოდინებოდა, თუ ვის პირუტყვს იპარავდა, მაშინ მასაც ნაქურდალის სამმაგი ოდენობა უნდა გადაეხადა სახლიდან ქურდობის მსგავსად. იცოდა თუ არა ვის საქონელს იპარავდა, ეს დამნაშავეს ფიცით გაირკვეოდა. (82) ფაქტიურად, იმავეს აღნიშნავს მულახელი რესპოდენტიც. მისი შეხედულებით, სახლიდან ქურდობა დაზარალებულის აბუჩად აგდებაა, მთიდან წაყვანა კი – იგივე ქურდობაა, მაგრამ რადგანაც არ იცის, ვის პარავს, ამიტომ ნაკლები პასუხისმგებლობაა. (17)

ეს მონაცემები მიუთითებს, რომ ზოგიერთი გამოკითხული პირისათვის ქურდობის მაკვალიფიცირებელ ფაქტორს წარმოადგენს ქურდის მიერ დაზარალებულის პერსონიფიკაციის ფაქტი. მის მიხედვით გამოდის, რომ დაზარალებულისათვის უფრო

შეურაცხყოფელია, როდესაც ქურდმა იცის, რომ სწორედ მის ქონებას იპარავს და ნაკლებად შეურაცხყოფელია, როდესაც ქურდმა მას რამე მოპარა, თუმცა არ იცოდა, ვის ქონებას იპარავდა. სრულიად შესაძლებელია, რომ ამ ფაქტორს მოეხდინა გავლენა საზღაურის ოდენობაზე და რადგანაც სახლიდან ქურდობისას ქურდმა ყოველთვის იცოდა, ვის ქონებას იპარავდა და მთიდან ქურდობისას კი, როგორც წესი – არა და ამიტომ გამოდიოდა, რომ ძირითადად, სახლიდან ქურდობისას ზოგიერთი მთხრობელი მეტ გადასახადს აფიქსირებს, ვიდრე – მთიდან ქურდობისას.

პასუხისმგებლობის დაკისრებისას მნიშვნელობა არ ჰქონდა ქურდობა დღე იყო ჩადენილი თუ ღამე. (29)

6.4. ზნეობისა და პიროვნების პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები

თანამედროვე პერიოდში სვანური ჩვეულებითი სამართლით საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებს შორის მოიაზრება ზნეობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებიც. როგორც ძველად, ახლაც ასეთ დანაშაულად უპირველეს ყოვლისა ითვლება ნათესავების ქორწინება თუ მათ შორის სქესობრივი კავშირი. აქ ვგულისხმობთ ნებაყოფლობით სქესობრივ კავშირს და არა გაუპატიურებას.

რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ბიძაშვილები ერთმანეთში შეცდნენ. ამასთან დაკავშირებით შეიკრიბა თემი და გადაწყვიტეს, რომ აღნიშნული ქმედების ჩამდენთა ოჯახებს სირცხვილი ჩამოერეცხათ და თვითონ დაეხოცათ დამნაშავეები. მართლაც, ძმამ მოკლა უზნეობის ჩამდენი თავისი ძმა და და მოკლა ასევე თავისმა ძმამ. (201-202)

ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ დამნაშავეთა დასჯა სწორედ თემმა გადაწყვიტა და უზნეობის ჩამდენ საკუთარ წევრებს სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა, თუმცა არა ჩაქოლვის სახით, რომელშიც მთელი საზოგადოება მიიღებდა მონაწილეობას, არამედ განაჩენის სისრულეში მოყვანა თვით დამნაშავეთა ოჯახის წევრებს დაავალა.

6.4.1. გაუპატიურება.

გაუპატიურებას გამოკითხული პირები უმძიმეს დანაშაულთა

რიცხვს მიაკუთვნებენ. გაუპატიურება სამშობლოს ღალატისა და ეკლესიის ხელყოფის შემდეგ ყველაზე მძიმე დანაშაულად აღიქმება და მას სიმძიმის თვალსაზრისით მკვლელობას უთანაბრებენ. გაუპატიურება ქალის ოჯახის მხრიდან უცილობლად მკვლელობას გამოიწვევდა. მით უმეტეს, თუ ეს გათხოვილი ქალის მიმართ იყო ჩადენილი. გაუთხოვარი ქალის გაუპატიურების შემთხვევაში მკვლელობის თავიდან ასაცილებლად უნდა მომხდარიყო შეურაცხყოფილი ქალის ცოლად შერთვა დანაშაულის ჩამდენის მიერ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალი გაუთხოვარი დარჩებოდა. ქალი უნდა შეგუებოდა მოძალადესთან ქორწინებას, რომ არ მომხდარიყო გვარებს შორის მტრობა. (71-72, 116, 220)

ლატალელი მთხრობელი კონკრეტულ შემთხვევას იხსენებს, როდესაც გოგოს გაუპატიურებისათვის მოძალადე მოკლეს. (65)

ქალწულის გაუპატიურება მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა და პასუხისმგებლობის დაკისრებისას მორვეები დაზარალებულის ქალწულობის ფაქტს ითვალისწინებდნენ. ქალის მხრიდან მასზე ძალადობის ტყუილად დაბრალების შემთხვევაში კი მორვეები ითვალისწინებდნენ ამ ქალის პიროვნებას და თუ მისი მხრიდან თვალთმაქცობას ჰქონდა ადგილი, ისინი აუცილებლად მიხვდებოდნენ ამას. (29-30, 73)

გაუპატიურებული ცოლის მიტოვების შესახებ ცნობები მასალებში არ ფიქსირდება. სრულიად შესაძლებელია, ასეთ შემთხვევაში ეს არც ხდებოდა. მთხრობელი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ქმარმა გაუპატიურებული ცოლი არ მიატოვა, რადგანაც სქესობრივი კავშირი მისი ნების საწინააღმდეგოდ მოხდა. (30) ცოლის გამაუპატიურებელს პასუხს მისი ქმარი მოსთხოვდა. (30)

6.4.2. უკანონო სქესობრივი კავშირი.

უკანონო სქესობრივი კავშირი, თუ იგი დაკავშირებული არ იყო ნათესავებს შორის ურთიერთობასთან, არ ითვლებოდა მძიმე დანაშაულად და ძირითადად ქალის ოჯახის ღირსების შელახვად აღიქმებოდა.

რესპოდენტი იხსენებს კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც ძმამ დის საყვარელი სასტიკად ცემა. ეს უკანასკნელი ცოლს გამოირდა და ეს ქალი მოიყვანა ცოლად. ამით აჩვენა, რომ ქალი ცოლად უნდოდა და არა საყვარლად და ამით ქალის ოჯახთან მტრობა გააბათილა. (215)

ქალის მეძაობის შემთხვევაში კატეგორიულად იკრძალებოდა მისი დაკრძალვა საძმო სასაფლაოზე. იგი სოფლის მიყრუებულ ბოლოში უნდა დაეკრძალათ. (58)

უკანონო სქესობრივ კავშირად ითვლებოდა ცოლის მიერ ქმრის ლალატიც, რაც ქმრის მიერ ცოლის გაგდების ლეგალურ საფუძველს წარმოადგენდა სვანური ჩვეულებითი სამართლით. (31) ამ შემთხვევაში ცოლის მიტოვება დანაშაულად არ ჩაითვლებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ცოლის ასეთი საქციელის გამო ქმარი მის ოჯახს, მამას პასუხს ვერ მოსთხოვდა, რადგანაც გათხოვილი ქალის პატრონად უკვე ქმარი ითვლებოდა და მას უნდა მიეხედა ცოლისათვის. (31)

6.4.3. ქალის მოტაცება. მეუღლის მიტოვება. „ცვარობ.“

სვანეთში ქალის მიერ ქმრის (საქმროს) და ასევე კაცის მიერ ცოლის (საცოლის) მიტოვება იწოდებოდა „ცვარობ.“ მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა დანიშნული ქალის მოტაცება („ლიცხვპინაალ“), ან მისი გადაბირება და ნებაყოფლობით გაყოლა სხვისადმი. (169) ქალის მიერ საქმროს მიტოვებას, შესაძლოა, მკვლელობა მოჰყოლოდა. ეცერელი მთხრობელი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც ყოფილმა საქმრომ მისი მიმტოვებელი ფეხმძიმე ქალიც მოკლა და მისი ქმარიც ისისხლა (ეს ამბავი 1937 წელს მოხდა). ამისათვის მან სასჯელი ციმბირში მოიხადა. კაცის მიერ ქალის მიტოვება კი, იმავე რესპოდენტის თანახმად, არაფერს იწვევდა. შესაძლოა, ქალის ოჯახის მხრიდან დამდურებას ჰქონოდა ადგილი, თუმცა ამას სერიოზული არაფერი მოჰყვებოდა, ქალის მიერ მამაკაცის მიტოვებისგან განსხვავებით. (169, 188) მულახელი მთხრობელის ცნობით კი, ქალის მიერ ქმრის მიტოვებას შესაძლოა მკვლელობა ან დაჭრა გამოეწვია. იგი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც ქალმა მიატოვა ქმარი და ამის საპასუხოდ თოფი ესროლეს მის ძმას, რომელიც ტყვიის კოჭში მოხვედრის გამო დაინვალიდდა. (21)

ლატალელ რესპოდენტს კარგად ახსოვს, რომ გადასახადი ამ დანაშაულისათვის – „ნაცვრიელი“ – შეადგენდა ნახევარ „ნორს.“ მისი მოთხოვნის უფლება კაცსაც ჰქონდა და ქალსაც. (54-55, 105) მულახელი ინფორმატორი კი ახლანდელ პირობებში „ნაცვრიელის“ დადგენილ ოდენობაზე არ საუბრობს და მიუთითებს, რომ ქალის მიერ საქმროს (ქმრის) მიტოვებას, ან ქმრის (საქმროს) მიერ საცოლის მიტოვებას ჩხუბი მოჰყვებოდა. მაგალითად, მიტოვებული ქალის ძმა აუცილებლად პასუხს მოსთხოვდა მის საქმროს (ქმარს) ამ

საქციელისათვის. (105)

თუ ქმრის (საქმროს) მიმტოვებელს სხვა კაცი წაიყვანდა ცოლად, პასუხს დაზარალებული სწორედ მისგან მოითხოვდა და არა – ქალის მშობლებისაგან. ცოლის (საცოლის) მიმტოვებელს კი პასუხს ქალის მშობლები, ძმები მოსთხოვდნენ. (72)

მასალები გვიჩვენებს, რომ გამოკითხულ პირებს საკმაოდ კარგად ახსოვთ ის სამართლებრივი შედეგი, რაც მოჰყვებოდა ქმრის (საქმროს) და ცოლის (საცოლის) მიტოვებას. ძველი პერიოდის მასალების თანახმად, ამ დანაშაულს მკვლელობა ან დაჭრა მოჰყვებოდა, ხოლო თუ შერიგება მოხდებოდა, „ნაცვრიელი“ სწორედ ნახევარ „წორს“ უდრიდა.¹⁰² თანამედროვე პირობებში კი აღნიშნულ ქმედებას სვანური ჩვეულებითი სამართალი ასევე დანაშაულად აღიქვამს, მას შესაძლოა დაპირისპირება მოჰყვეს, აქედან გამომდინარე შედეგებით, თუმცა „წორის“ გადახდა ზოგიერთი მთქმელის ცნობით ამ დანაშაულისათვის აღარ ხდება. ამ შემთხვევაში, სავარაუდოდ, შერიგების ის მექანიზმი გამოიყენება, რაც სხვა დანაშაულებისას (მაგალითად, „ტოლობის“ ფიცი).

ზოგადად, დაუნიშნავი ქალის მოტაცება საცოლედ მძიმე დანაშაულად არ აღიქმებოდა, ყოველ შემთხვევაში თანამედროვე მასალებით ასე ჩანს. მულახელი რესპოდენტი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც იგი, ახალგაზრდა ასაკში ქალის მოტაცების საქმეზე ერთ-ერთ მორევად მიიწვიეს. ხანდაზმული მორვეები მომტაცებლისთვის საზღაურის გადახდის დაკისრებას აპირებდნენ, ის კი ამ მოსაზრებას არ დაეთანხმა: „უკევ ცოლ-ქმარი არიან და რა ფული უნდა დავაკისროთ?“ ეს მთხრობელი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მორვეებმა ქალის მომტაცებელს ფულის გადახდა დააკისრეს და როდესაც ეს ფული ქალის მამას მიუტანეს მან მეორე დღეს უკან დააბრუნა და თქვა: „მე ეს ფული რად მინდა, ჩემი ქალი იქ მრჩება და ფული რა შუაშია?“ (3)

ეს მონაცემი გვიჩვენებს, რომ ქალის მოტაცებას, შესაძლოა, მორევთა გადანყვეტილებით მომტაცებლისთვის გარკვეული საზღაურის დაკისრება გამოენვია, თუმცა, როგორც ჩანს, დროთა

¹⁰² იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 111; ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1963, 111; კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №3, 42-43, 46, 47; ეთნოგრაფიული რვეული №4, 1968, 74; ეთნოგრაფიული რვეული №5, 1968-1969, 23.

განმავლობაში დამოკიდებულება იცვლება და მომტაცებლისა და, მოტაცებულის დაოჯახების შემთხვევაში, ფულის დაკისრების მიზანშეწონილება ეჭვქვეშ დგება.

6.4.4. შეურაცხყოფა.

2015 წელს ჩანერილ მასალებშიც ჩანს, რომ სვანური ჩვეულებითი სამართლით შეურაცხყოფად ითვლებოდა არა მარტო სიტყვიერი შეურაცხყოფა, არამედ შეურაცხმყოფელი, დამამცირებელი მოქმედება პიროვნების მიმართ. მაგალითად, სილის განვნა, მათრახის გადარტყმა და სხვა. ასეთი მოქმედებები შეურაცხყოფად აღიქმებოდა და არა – ცემად.

ასეთი ქმედება უფრო მეტ შეურაცხყოფას წარმოადგენდა, ვიდრე მაგალითად, დაჭრა. ეს ნიშნავდა ადამიანის არაფრად ჩაგდებას („ლინტრაალდ ლიკუჟანე“) და აბუჩად აგდებას („ლაჯლაავდ ლიკუჟანე“). აღნიშნული ქმედებების მიუღებლობა და ხალხური სამართლით დანაშაულად შეფასება განპირობებული იყო იმით, რომ ამ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა ერთი პიროვნების მიერ მეორის ტოლად არ მიღებას, რაც მის უკიდურეს დამცირებაში გამოიხატებოდა. (14, 203) სწორედ კაცის ტოლად არ ჩათვლა წარმოადგენდა შეურაცხმყოფელი მოქმედების საფუძველს, მის მოტივატორს.

მთხრობელი ბალსქვემო სვანეთიდან (ეცერიდან) გამოხატავს იმავე დამოკიდებულებას აღნიშნული შეურაცხმყოფელი მოქმედებებისადმი. მისი განმარტებით, სილის განვნა და მათრახის გადარტყმა დაჭრის რანგში გადიოდა და უფრო შეურაცხმყოფელიც იყო. ასეთ შემთხვევაში იტყოდნენ: „ბავშვივით სილა გაანნაო, ანდა პირუტყვივით მათრახი დაარტყაო.“ (188)

აღნიშნული მოქმედებები სვანეთში ძველი დროიდან წარმოადგენდა მძიმე შეურაცხყოფას. მ. კეკელიას მონაცემებითაც ჩანს, რომ სვანეთში დიდ შეურაცხყოფად ითვლებოდა ცხენიდან მათრახის გადაჭრება. ამისათვის, სვანი ინფორმატორის განმარტებით, თუ შერიგებაზე მიდგებოდა საქმე, შეურაცხმყოფელს სახეზე მიყენებული ჭრილობისათვის გათვალისწინებული გადასახადის ტოლი ქონებრივი საზღაური უნდა გადაეხადა.¹⁰³ როგორც ჩანს, მათრახის გადარტყმით

¹⁰³ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რვეული, №3, 1968, 12.

მიყენებული შეურაცხყოფის გათანაბრება დაჭრასთან ძველი დროიდან მომდინარე წესია და დღესაც ახსოვთ რესპოდენტებს, რაც ამ მიდგომის თანამედროვე პირობებში გამოყენების შესაძლებლობას არ გამოორიცხავს.

6.4.5. ცილისწამება.

გარკვეული მონაცემები 2015 წელს სვანეთში ჩანერილ მასალებში გვხვდება ცილისწამების გამო პასუხისმგებლობის შესახებ. დანაშაულის საჯაროდ დაბრალებისას ბრალდებული თუ დაამტკიცებდა (მაგალითად, ფიცით, ან სხვა საშუალებებით), რომ რასაც აბრალდებდნენ, არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს, ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, ცილისმწამებელს მისთვის უნდა გადაეხადა იმის ორმაგი ოდენობა, რასაც ბრალდებული გადაიხდიდა მისთვის წაყენებული ბრალდება რომ დადასტურებულიყო. (30)

სვანური ჩვეულებითი სამართლის, კერძოდ, მ. კეკელიას მასალების მიხედვით, ცილისწამებისათვის პირს პასუხი მაშინ უნდა ეგო, როდესაც რაიმე დანაშაულში ბრალდებული სათანადო წესით დაიფიცებდა (თანამოფიცრებთან ერთად) და ამით გამართლდებოდა, ხოლო შემდეგ აღმოჩნდებოდა ნამდვილი დამნაშავე, ვინმე სხვა პირი. გამართლებული პიროვნება მორვეების მეშვეობით მოითხოვდა ცილისმწამებლისაგან გარკვეული გადასახადის გადახდას. მორვეები ცილისმწამებელს დაახლოებით იმდენს დააკისრებდნენ, რამდენსაც გადაიხდიდა ბრალდებული, მისი დამნაშავეობა რომ დამტკიცებულიყო, ან მცირედით ნაკლებს.¹⁰⁴ ამის ორმაგის გადახდა, რაც თანამედროვე მასალაში გვხვდება, ძველი პერიოდის მასალაში არსად ფიქსირდება. მთხრობელს სწორად ახსოვს ცილისწამებისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრების პრინციპი – პასუხისმგებლობის დაკისრება იმ დანაშაულისათვის გათვალისწინებული სასჯელის მიხედვით, რომლის ჩადენის ტყუილად დაწამება მოხდებოდა (იგივე პრინციპი მოქმედებდა ძველ ქართულ სამართალშიც), თუმცა მისი მონაცემი გადასახადის ოდენობასთან დაკავშირებით კერძოდ, ცილისწამებისათვის პასუხისმგებლობის „ორმაგად“ გაზრდის შესახებ, უნდა გულისხმობდეს არა სიტყვასიტყვით „ორჯერ“ გაზრდას, არამედ

¹⁰⁴ იხ. კეკელია მ., მასალები სვანურ ჩვეულებით სამართალზე, ეთნოგრაფიული რეველი, №4, 1968, 40-41; №5, 1968-1969, 3, 82-83; №3, 1968, 49, 68; №1, 1967, 103-104.

– ჩვეულებრივ პასუხისმგებლობაზე მეტის დაკისრებას, თუ შეიძლება ასე ითქვას, პასუხისმგებლობის დამძიმებას.

6.4.6. დატყვევება.

დატყვევება როგორც დანაშაული ახლა აღარ ხდება. ეს ძველ პერიოდში ხდებოდა და რესპოდენტებს გადმოცემით ახსოვთ. დატყვევება გამორჩენის, ან ვალის გადახდის უზრუნველყოფის მიზნით ხორციელდებოდა. (227-228)

ლატალელი მთხრობელი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მოხდა მკვლელის ჩამწყვდევა დაზარალებული ოჯახის მიერ 11 დღის განმავლობაში და შემდეგ მისი მოკვლა. რესპოდენტის მიხედვით, ცალკე აღებული ჩამწყვდევას შესაძლოა მკვლელობა გამოენიო, ხოლო ჩამწყვდევისათვის გადასახადი (თუ ამაზე მიდგებოდა საქმე) ნახევარ „ნორს“ შეადგენდა. (82)

დატყვევება, როგორც დანაშაული სვანეთში ძველად საკმაოდ ხშირად ხდებოდა და მის შესახებ საკმაოდ სრულყოფილ ცნობებს გვანდის ბ. ნიჟარაძე.¹⁰⁵ დატყვევება მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა სვანეთში და უკიდურესად შეურაცხყოფდა პიროვნების ღირსებას. ამ დანაშაულისათვის სასჯელად ძველი მონაცემების მიხედვითაც ნახევარი „ნორი“ ფიქსირდება. მაგალითად, ეგ. გაბლიანის მასალებში ეხვდებით ცნობას, რომლის თანახმადაც, 1918 წელს უშგულელებმა ერთი სვანის სამი დღით დატყვევებისათვის გადაიხადეს ნახევარი „ნორი“. ¹⁰⁶ ამდენად, რესპოდენტს ზუსტად ახსოვს დატყვევებისთვის გათვალისწინებული საზღაურის ოდენობა.

¹⁰⁵ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 120-122.

¹⁰⁶ იხ. გაბლიანი ეგ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 114.

სამოქალაქო სამართალი

1. სანივთო სამართალი

2015 წლის ექსპედიციის მასალებით ცალსახად დასტურდება რომ თანამედროვე სვანური ადამიანობრივი სამართალი ნივთების რამდენიმე კატეგორიას განასხვავებს.

არსებობს ნივთები, რომელიც ყველას კუთვნილებაა და რომლით სარგებლობაც ყველას თანაბრად შეუძლია: ასეთს განეკუთვნება, პირველ რიგში, ნადირი, რომელიც „ბუნებისაა“ და ნებისმიერს შეუძლია მისი დაუფლება, მიუხედავად იმისა, ვის ტერიტორიაზე გაიკეთებს ბუნაგსა თუ სოროს. (33, 85, 237) ანალოგიურად, წყაროს, ნაკადულის ან მდინარის წყლის სასმელად გამოყენების უფლება ყველას აქვს, მიუხედავად იმისა, თუ ვის კუთვნილ მიწის ნაკვეთში ან ტყეში მოედინება იგი. (33, 85, 186, 237) ხოლო რაც შეეხება წყლის სარწყავად გამოყენებას, ზოგიერთი მთხრობელის მითითებით, აუცილებელია მესაკუთრისაგან ნებართვის აღება (33, 85, 237), მაშინ როდესაც, სხვები მორწყვასაც ყველას საერთო უფლებად ასახელებენ. (149, 186) ასეთივე საერთო უფლებად სახელდება გზაზე გავლის უფლებაც. (186)

ფიქსირდება წმინდა, საკრალური ნივთები, რომლებიც ამოღებულია სამოქალაქო ბრუნვიდან, ესენია:

- ა) ნაეკლესიარი;
- ბ) ხატის კუთვნილი მიწა, სათიბი, ტყე;
- გ) შესახელებული პირუტყვი.

ხატის კუთვნილ წმინდა მიწას (სათიბს, ტყეს) და ნაეკლესიარს სვანურად „ლალცხატ“ („ლაცხატ“, „ლგცხატ“ – შეწირული, ნაკრძალი ადგილი) ეწოდება. ფიქსირდება, ასევე, სახელწოდება „ლაგუზ დაბ“ და „უცხო“ (ე.ი. პატივმისაგები) მიწა. (54, 78, 130, 176, 237)

რაიმე მიზეზით ეკლესიის დანგრევის (ვთქვათ, ზვავის მიერ გადაფარვის შემთხვევაში) ეს ადგილი კვლავ რჩება წმინდა ადგილად და იკრძალება ამ ტერიტორიაზე ბალახის დათიბვა, საქონლის შედენა, მოხენა, დათესვა და, ზოგადად, ხელის ხლება. ხშირად იგი შემოღობილიც არის, თუმცა, ხდება ხოლმე, რომ შემოუღობავადაც ტოვებენ. ასეთ დროს საქონელი თავისი ნებით შედის შიგნით, მაგრამ

ადამიანს მისი შედენა კატეგორიულად ეკრძალება. (94, 176-177) ხატის ტყეში აკრძალულია ხის მოჭრა. (32)

„ლალცხატი“ ასევე შეიძლება იყოს მინა, რომელიც ეკლესიას მიეკუთვნა კონკრეტული მოსახლის პირადი გადანყვეტილებით. როგორც წესი, ესაა მის კუთვნილი მინის ნაკვეთის ნაწილი, რომელსაც მესაკუთრე ხატს „უთმოვს“ რაიმე ავადმყოფობის, ავი ზნის, თვალების ტკივილის ან სხვა პრობლემის მოგვარების სანაცვლოდ. მას შემდეგ, რაც „ლალცხატად“ გამოცხადდება, ნაკვეთში კატეგორიულად იკრძალება თიბვა და ხენა-თესვა. პირუტყვსაც შეიძლებისდაგვარად უკრძალავენ „ლალცხატში“ შესვლას და ბალახის ძოვას. ხშირად, იგი შემოღობილიც არის ხოლმე, მაგრამ თუ შემოუღობავია, საქონელს განგებ არ შედენიან და პირიქით, თუ შესულს დაინახავენ, ცდილობენ, გარეთ გამოდენონ. „ლალცხატის“ ტერიტორიაზე შეიძლება გამოაცხონ სალოცავი კვერები (ე.წ. „ლემზირები“), დაანთონ სანთელი და ილოცონ კიდევ. (54, 78, 95, 130, 176) მთხრობელთათვის ცნობილია არაერთი ძველი „ლალცხატის“ ადგილსამყოფელი, მაგრამ თანამედროვე პერიოდში ტაძრისთვის მინის შეწირვის კონკრეტულ შემთხვევებს ვერ იხსენებენ. მესტიაში, მაგალითად, ისტორიული „ლალცხატიც“ პრაქტიკულად აღარ არის და რესპოდენტი დამწუხრებით შენიშნავს, რომ მისთვის ცნობილია კონკრეტული ტერიტორიები, რომელიც ადრე ტაძრებს ეკუთვნოდა (ნმ. გიორგის ტყეები, „ფუსნას“ (უფლის) ტყე და სხვა ადგილები), თუმცა დღეს მოსახლეობამ აღარც კი იცის, რომ ეს ტერიტორიები „ლალცხატია“ – მას შემდეგ, რაც მესტია რაიონულ ცენტრად გადაიქცა, კომუნისტებმა კი ეკლესიას მინები ჩამოართვეს, მოხდა განსახლება და „ლალცხატის“ ადგილზე უკვე შენობა-ნაგებობებიც კი დგას. (176, 237)

ზოგიერთი მთხრობელი „ლალცხატის“ სახელწოდების ქვეშ აერთიანებს ისეთ მინასაც, რომელშიც სალოცავი კვერების (ე.წ. „ლესკარების“) ფქვილისთვის ხორბალს თესავდნენ. (237) სხვა რესპოდენტის განმარტებით კი, საგანგებოდ შემოღობილი საპურე ადგილი, სადაც წმინდა ხორბალი უნდა მოეყვანათ, რომლის ფქვილითაც შესანიშნავი სეფისკვერი – ე.წ. „ლემზირი“ ცხვებოდა, „ლაგუზ დაბ“-ად იწოდება. (54) ზოგიერთისათვის ტერმინი „ლაგუზ დაბ“ – სრულიად უცხოა. (95)

შესახელებული სამსხვერპლო საქონელი („ლალგენა“, „უსხვაი“) შეიძლება იყოს ხარი, თხა, ვაცი თუ ცხვარი. ბუღას, მაგალითად, სამი წელი ინახავდნენ, არ დაკოდავდნენ, სახრესაც არ დაარტყამდნენ და თუ ქურდი გაიგებდა, რომ ეს საქონელი ხატისადმი შეწირული

იყო, ისიც კი ერიდებოდა მოპარვას, ვინაიდან იცოდა, რომ ეკლესიის კუთვნილებას ხელყოფდა. დღესაც ზრდიან ხოლმე, მაგალითად, ნმ. გიორგის სახელზე „ლალგენას“ და გიორგობის დღესასწაულზე დაკლავენ, შემდეგ კი ახალს გაზრდიან და შეანაცვლებენ. (78, 206-207)

გარდა ჩამოთვლილისა, არსებობს ტაბუირებული ტერიტორიებიც, მაგალითად, „ჩახის ტბა“ („ჩახი ტომბ“) რომელშიც აკრძალულია ბანაობა, ხოლო მის ირგვლივ თიბვაც დაუშვებელია. საქონელს ნყლის დასაღწევადაც არ შერეკავენ, ხოლო თუ თვითონ მივა და დაღვეს, ეს არ იკრძალება, რადგან ტაბუ ადამიანზე ვრცელდება. ხალხური წარმოდგენით, ტაბუს დარღვევას ამინდის გაუარესება მოჰყვება შედეგად. (238)

ექსპედიციის მასალებით დასტურდება, რომ გარკვეული ნივთები ამჟამადაც შეიძლება წარმოადგენდეს საერთო-საგვარეულო თუ სათემო საკუთრების ობიექტებს და, ასეთ შემთხვევაში, ისინი ამოღებულია გასაყოფი მასიდან (როცა ოჯახის სემენტაციას აქვს ადგილი). ეს შეიძლება იყოს: ა) ეკლესია, ბ) სასაფლაო, დ) კოშკი, ე) ტყე, ე) სათიბი, ზ) საძოვარი. (22, 33, 85, 185-186, 237)

თუ რატომ შეიძლება განეკუთვნებოდეს მთელ გვარს თუ თემს ეკლესია და სასაფლაო, ახსნას ნამდვილად არ საჭიროებს. რაც შეეხება კოშკებს, ბუნებრივია, რომ ძველად ისინი დიდი ოჯახის კერძო საკუთრებას წარმოადგენდა და არა – მთელი გვარისას. მოგვიანებით კი, კოშკების მშენებლობის კულტურის დავიწყებამ მათი საერთო-საგვარეულო საკუთრების ობიექტებად ტრანსფორმირება განაპირობა. მშენებლობის ტრადიციის დაკარგვასთან ერთად ბალსქვემო სვანეთში კოშკების საერთო-საგვარო საკუთრების ობიექტად გადაქცევას კიდევ ერთმა ფაქტორმა – საბრძოლო კოშკების მშენებლობის აკრძალვამაც შეუწყო ხელი, რის გამოც ახალი, განაყარი ოჯახები წინაპართა კოშკების მახლობლად ესახლებოდნენ და ძველი კოშკები უკვე მათ საერთო საკუთრებად ითვლებოდა.¹⁰⁷

ბ. ნიჟარაძე სახნავ-სათესს, სათიბს, ტყეს და საბალახოს დიდი სვანური ოჯახის კერძო საკუთრების ობიექტებად ასახელებს, რომლის გასხვისებაც პატრონს თავისუფლად შეეძლო. უპირატესი შესყიდვის უფლებით, ცხადია, მისივე თემის წევრი სარგებლობდა, მაგრამ თუ იგი ვერ შესწვდებოდა ღირებულებას, გამყიდველს

¹⁰⁷ იხ. ქალდანი ა., სვანეთის საცხოვრებელი კომპლექსები, დისერტაცია, თბ. 1973, 103.

შეეძლო დაეთმო იგი სხვა თემში მცხოვრები ახლო ნათესავისა თუ გარეშე პირისათვის. სხვაგვარი ვითარება არსებულია სახლის გაყიდვისას, რომელიც აუცილებლად თემის წევრს უნდა შეესყიდა, ხოლო თუ ერთი მოსახლე ფასს ვერ გასწვდებოდა, მაშინ მთელი თემი შეაგროვებდა ფულს. სიძეებსაც კი, თუკი ისინი იმავე თემის წევრები არ იყვნენ, სახლ-კარის შესყიდვის უფლება არ გააჩნდათ. ბ. ნიჟარაძეს სვანეთში არ ეგულება სახნავე მიწა, რომელიც საზოგადო-სათემო საკუთრების ობიექტი შეიძლება იყოს. ასეთად იგი მხოლოდ მთაში არსებულ სათიბ-საძოვრებსა და ზოგიერთ ტყეს ასახელებს, რომლის მოხმარებაც შეუზღუდავად იყო შესაძლებელი.¹⁰⁸

რ. ხარაძის მონაცემებით, სვანეთში ძველად ტყე, საძოვარი და სათიბი „სამხუბის“ წევრებს გაერთიანებული ჰქონდათ, ტყეები შემდეგშიც საერთო შერჩათ, ხოლო სათიბების დანაწილება თანდათანობით დაიწყო. სათიბის დანაწილება მათ დასჭირდებოდათ, როცა „სამხუბი“ ისე გაიზარდა, რომ ერთად მუშაობა უკვე ძნელი იყო.¹⁰⁹ მ. ჩართოლანის მითითებით კი, ტყე საზოგადოებრივ საკუთრებას წარმოადგენდა და სოფლის ახლოს მდებარე ტყეები განაწილებული იყო „სამხუბებზე.“ ხშირად ეს ტყეები „სამხუბის“ სახელწოდებასაც ატარებდნენ, მაგალითად, მესტიაში: „ჰანდრაშა ცხეკ“ (ჰანდრანთ ტყე), „გაბიშა ცხეკ“ (გაბიანთ ტყე), „თათაშა ცხეკ“ (თათანთ ტყე). სოფლიდან დაშორებული ტყეები კი სათემო საკუთრებას შეადგენდა. შემის მოჭრა ხდებოდა „სამხუბის“ ტყეებშიც და სათემოშიც. „სამხუბის“ ტყე განაწილებული იყო „ღვიძლ (ე.წ. „წამ“) სამხუბებზე,“ რომელიც დიდხანს ინარჩუნებდა ტყეს გაუნაწილებლად (ე.წ. „უთა ცხეკ“), სანამ მისი დაშლა არ მოხდებოდა ახალ საძოვებად.¹¹⁰

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელი ვითარებაც დიდად არ არის შეცვლილი და კერძო საკუთრების პარალელურად, მესტიაში კვლავ დასტურდება საგვარეულო ტყეც და სათიბიც. (237) ლატალში ჩანერილი მასალით, სოფლის გარეთ ტყე და საძოვარი არ იყოფა: კვანჭიანების ტყე, მაგალითად, ყველასია. იყოფა მხოლოდ სახნავ-სათიბი. თუ მიწის ნაკვეთში წყალი მოედინება, ისიც მეპატრონეს

¹⁰⁸ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 114-115.

¹⁰⁹ იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერე-ბათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 24.

¹¹⁰ იხ. ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტო-რიიდან, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, 85.

ეკუთვნის. (85) იგივე სურათია მულახშიც, სადაც კერძო სახნავ-სათიბი ნაკვეთების გარდა არსებობს საგვარეულო საკუთრებაც: კოშკები, ეკლესია, სასაფლაო, ტყე და სათიბი. (22, 33, 34) ეცერშიც, საძმო კოშკი, ტყე და სათიბი მთელ გეარს ეკუთვნის. სხვა ვერ მოჭრის ხეს. (186) სხვის ტყეში ხის მოჭრის აკრძალვის წესი ბ. ნიჟარაძის მონაცემებითაც დასტურდება.¹¹¹ უშგულში ტყე, ყანა და სათიბი დანაწილებულია და სხვის კუთვნილ ტყეში შეშის მოჭრა აქაც კატეგორიულად იკრძალება. ყანაშიც და სათიბშიც ვერ შეხვალ უნებართვოდ. (149) საინტერესოა, რომ აქ გხვდება შემთხვევა, როცა არა მხოლოდ სათიბი და ტყე, არამედ თვით სახნავი ყანაც კი ზოგჯერ ოჯახებს არ აქვთ დანაწევრებული და კვლავ „სამხუბის“ საერთო საკუთრებად რჩება. მოსავალს ის იღებს, ვისაც მეტად სჭირდება, ხოლო თუ ყველას ერთდროულად სჭირდება, მაშინ – ერთმანეთში ინაწილებენ. (160) მიწის გაყიდვისას უპირატესი შესყიდვის უფლება ახლო-ნათესავებს ადათით დღესაც აქვთ მინიჭებული. (240)

აღსანიშნავია, რომ სვანეთში მიწებისა და შენობა-ნაგებობების დიდი ნაწილი დღემდე მხოლოდ ტრადიციული საკუთრების ფორმით არსებობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ საჯარო რეესტრში ქონება მათ მეპატრონეებზე გაფორმებული არ არის. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, 90-იან წლებში სვანეთში არაერთი სამედიცინო პროცესი და მოლაპარაკება გაიმართა მიჯნების თაობაზე. ჯამში, დღეისათვის, პრაქტიკულად მთელი სვანეთის ტერიტორია ადგილობრივ მოსახლეობას ადათობრივი სამართლის საფუძველზე აქვს გადანაწილებული და ყველამ ზედმიწევნით იცის, ვის სად და რა მიწის ნაკვეთი (ტყე, სახნავი, სათიბი, საკარმიდამო) ეკუთვნის. ფორმალური იურიდიული თვალსაზრისით, დღეს სვანეთის მოსახლეობის უმრავლესობა საკუთარი მამაპაპისეული მიწების, მათ შორის, თვით საცხოვრებელი სახლების, მესაკუთრე არ არის, თუკი მკაცრად პოზიტიურ-სამართლებრივი კუთხით განვიხილავთ საკუთრების საკითხს და მის წარმოშობას საჯარო რეესტრში რეგისტრაციის მომენტიდან ვიანგარიშებთ. თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ვინმე საკუთარ კუთვნილ ქონებას, მამაპაპისეულ სახლ-კარსა და სახნავ-სათესს თუ ტყესა და სათიბს ადვილად შეეღებო, ან უცხოს დაუთმობს. ის, რაც „უხსოვარი დროიდან“ მათი კუთვნილია, იურიდიულადაც მათ კუთვნილებად უნდა იქნეს მიჩნეული. ამიტომ,

¹¹¹ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 120.

რეკომენდაცია შეიძლება გაენიოს სახელმწიფოს, რომ მან მოახდინოს სწორედ ამ ფორმით და ამ მდგომარეობით (როდესაც მიჯნები სადავო არ არის) მიწების გაფორმება ადგილობრივ მოსახლეობაზე, თანაც, რაც შეიძლება მარტივი საგამონაკლისო წესით (სამართლებრივი და ეკონომიკური ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფით).

საინტერესოა, რომ სასაზღვრე მიჯნების სახით იყენებენ არა მხოლოდ თანამედროვე სადემარკაციო საშუალებებს (ბეტონის კედელი, რკინის ლოზე და ა.შ.) ან ბუნებრივ მიჯნებს (დიდი ზომის უძრავი ლოდი, კლდე, ხე-ბუჩქნარი და ა.შ.), არამედ – ისტორიულ სამანსაც, რომელსაც „ჰალვრა“ („ხალვრა,“ „ალვრა“) ეწოდება. იგი წარმოადგენს მოზრდილ, წაგრძელებული ფორმის ქვას (ფიქალი, კაყი, რიყის ქვა, მთის ბროლი), რომელიც მიწაშია დამარხული შედარებით ფართო ქვედა ნაწილით, ხოლო ზედა, შედარებით ვიწრო ნაწილი, მიწის ზემოთ მდებარეობს. „ჰალვრა“ შეიძლება მაგარი ხის მასალისგანაც (მუხის გული, ბალი, უთხოვარი) დაამზადონ. ზოგი მთხრობელი ქვის სამანს უპირატესობას ანიჭებს და თვლის, რომ ხის პალოს მიწაში დაღობობის ალბათობა დიდია, რის გამოც იგი მხოლოდ დროებით, მიჯნაზე დავის ან ოჯახის გაყრა-გაყოფის დასრულებამდე შეიძლება იქნეს გამოყენებული. სხვა რეპოდენტებს მტკიცე ხის მასალისგან დამზადებული სამანი ისეთივე საიმედო სადემარკაციო საშუალებად მიაჩნიათ, როგორც – ქვის ანალოგი, ვინაიდან, ტექნიკური თვალსაზრისით, იგი თავისუფლად ძლებს 100 წელზე მეტსაც, ხოლო, ადათით, „ჰალვრას“ ამოღება არ შეიძლება და მას თვითნებურად ხელს არავინ მოჰკიდებს. (33, 173, 184, 240)

გარდა ჩამოთვლილი საერთო საკუთრების ობიექტებისა, ექსპედიციის მასალებით დასტურდება გარკვეული კატეგორიის ნივთები, რომელიც შესაძლოა, ოჯახის გაყრის დროს ასევე ამოღებულ იქნეს გასაყოფი მასიდან და „სამხუბის“ ყველა წევრს თანაბრად მიეკუთვნოს. ეს შეიძლება იყოს: ა) მამა-პაპური თოფი, ბ) ხმალი, გ) ქამარ-ხანჯალი, დ) სკივრი, ე) განძი. (85) ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთი რესპოდენტის თქმით, ეს ნივთები იმას ეკუთვნის, ვინც მშობლების მემკვიდრედ (ე.ი. წინაპართა ფუძეზე) რჩება და საგანძურს არავითარ შემთხვევაში არ გაატანენ იმ მემკვიდრეს, რომელიც ძირითადი კერძიდან გადის. (161-162) სხვა მთხრობელი კი თოფ-იარაღის მემკვიდრედ ოჯახის უფროს შვილს ასახელებს. (185)

საინტერესოა, რომ თუკი გასული საუკუნის დასაწყისში არყის ქვაბი მთელი „სამხუბის“ განუყოფელ საკუთრებაში რჩებოდა, დღეს, ეკონომიკური ღირებულებისა და მნიშვნელობის შემცირების

გამო, რესპოდენტები მას გასაყოფი მასიდან ამოღებულ ნივთთა კატეგორიაში არ მოიაზრებენ, განსხვავებით ხარის სახარში დიდი სადღესასწაულო ქვებისგან (ე.წ. „ლელლენ“). (85) რ. ხარაძე სამართლიანად შენიშნავს, რომ ქართულ დიდ ოჯახებში, როგორც წესი, განუყოფელი რჩებოდა ნისქილი, საარყე ქვაბები, სარწყავი არხები, კარაქის სახდელეები, ხეხილი და იშვიათად (სვანეთში) სათიბები. ეს ნივთები წარმოადგენენ გარკვეულწილად ძვირადღირებულ საწარმოო საშუალებებს, რომელთა ყოველდღიური ექსპლოატაცია არ საჭიროებს მუდმივ დანახარჯს, ხოლო მათში ჩადებული ღირებულება მხოლოდ მათი მრავალწლიანი გამოყენების შედეგად ანაზღაურდება. იმავეს თქმა შეიძლება ხეხილზე, ხოლო გარკვეული შეზღუდვით – სათიბზეც. ამ ნივთების სპეციფიკიდან გამომდინარე, გასაყოფ ქონებაში მათი შეტანა ეკონომიკურად გაუმართლებელი იქნებოდა, რადგან ასეთი ჩართვა დისპროპორციას გამოიწვევდა გასანაწილებელ ქონებაში, ვინაიდან მათი ვისამე ხელში კონცენტრირება მიწათმოქმედებას განაცალკავებდა წარმოებისაგან, რაც, იმდროინდელი წარმოების საშუალებების განვითარების დონის გათვალისწინებით, წამგებიანი იყო.¹¹² ნათელია, რომ „ლელლენი“ ამჟამადაც სრულიად შეესატყვისება გასაყოფი მასიდან ამოღებული ნივთის კატეგორიას: იგი ძვირადღირებული, არაყოველღიური გამოყენების ნივთია, რომელიც ცალკე აღებულ რომელიმე ოჯახს წამდვილად არ სჭირდება საყოფაცხოვრებო მიზნებისათვის და დღემდე მხოლოდ სადღესასწაულო-რიტუალური დანიშნულება აქვს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ექსპედიციის მასალებით მკრთალად ჩანს ნაპოვარი ნივთის ბედი: ერთ-ერთი რესპოდენტის მითითებით, მნიშვნელობა ენიჭება თუ ვინ რას და სად იპოვის. ეს პიროვნებაზეც დიდად არის დამოკიდებული. ხდება ხოლმე, რომ თუ ვინმემ დაკარგული საქონელი იპოვა, სოფელში ამის თაობაზე გამოაცხადებს და მანამდე ეყოლება დამწყვდეული, სანამ პატრონი არ გამოჩნდება. რამე გასამრჯელო შენახვისთვის დანესებული არ არის, მაგრამ, შეიძლება, დაკარგული ნივთის მესაკუთრემ თვითონ დაასაჩუქროს მპოვნელი. მპოვნელის მხრიდან ასეთის მოთხოვნა კი მორალური თვალსაზრისით გაუმართლებლად მიიჩნევა. (33)

¹¹² იხ. Харაдзе Р.Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г., стр. 48-49.

2. ვალდებულებითი სამართალი

ბოლო რამდენიმე ათეული წელია სვანეთის მოსახლეობის ბარში მიგრაციამ სულ უფრო მეტად ინტენსიური ხასიათი მიიღო. შედეგად ბევრი ოჯახი უკვე ქალაქად ცხოვრობს, თუმცა სვანეთში კვლავ აქვს მამაპაპისეული მინაც, სათიბიც და სახლიც. აქედან გამომდინარე დღის წესრიგში დგება ხოლმე სახლის გადმოთოვლის (რათა დიდი თოვლის შედეგად სახურავი არ ჩაინგრეს), სათიბის სანახევროდ დათიბვის, მიწის სანახევროდ დამუშავების (მოსავლის განაწილების), ხეხილის დაკრეფის და სხვა მსგავსი საკითხები. ზოგიერთი ოჯახი, ზაფხულობით დასასვენებლად ადის ხოლმე სოფელში და გაიჩენს ერთ სულ ძროხას. დასვენების პერიოდში ამ ძროხის რძით და ყველით იკვებება, ზამთარში კი ცხადია, ძროხას ქალაქში ვერ წაიყვანს, რის გამოც რომელიმე მეზობელს შეუთანხმდება მის გამოკვებაზე და დაუტოვებს მას სხვადასხვა პირობებით. ყოველივე აღნიშნული და რიგი სხვა მიზეზები ჯამში აყალიბებს გარკვეულ ვალდებულებით-სამართლებრივ ურთიერთობებს, რომელსაც ადათი არეგულირებს როგორც ქალაქში მცხოვრებ და სოფელში დარჩენილ მოსახლეს შორის, ისე – თავად ადგილობრივ მაცხოვრებელთა შორისაც.

როგორც უკვე აღინიშნა, თოვლის სიუხვის გათვალისწინებით დღის წესრიგში დგება ხოლმე მიტოვებული სახლის გადმოთოვლის საკითხი. ყველა სახლი, ასე თუ ისე, მიბარებულია და სოფელში მყოფი მოსახლე უზრუნველყოფს მის გადმოთოვლას, სამაგიეროდ, ამ სახლის ეზოს თავისი საჭიროების მიხედვით იყენებს. ეს ურთიერთობა შეიძლება სხვისი საქმის დავალების გარეშე წარმოებასთან იქნეს გაიგივებული, თუმცა როდესაც გადმოთოვლის სიტყვიერ დაპირებასაც აქვს ადგილი, სიტყვის მიმცემის მორალური პასუხისმგებლობის ხარისხი კიდევ უფრო იზრდება. (34)

ადათობრივი სამართლისათვის ცნობილია ასევე მიწის სანახევროდ დამუშავება, სათიბის სანახევროდ დათიბვა, ხეხილის სანახევროდ დაკრეფა, რაც, უპირატესად, ქალაქში მცხოვრებსა და ადგილობრივ მოსახლეს შორის ხორციელდება, თუმცა არც უშუალოდ სვანეთის მკვიდრთა შორის წარმოადგენს იშვიათობას, რასაც საფუძვლად შეიძლება დაედოს მესაკუთრის მოუცლელობა, შეუძლოდ ყოფნა, უხვი მოსავალი, მუშა-ხელის ნაკლებობა ან სხვა რაიმე ობიექტური მიზეზი. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი ვალდებულებით-სამართლებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება

ძირითადად მაინც მოსახლეობის ბარად მიგრაციას უნდა მიეწეროს. მიწით სარგებლობის სანაცვლოდ ქალაქში გასაგზავნი მოსავლის ოდენობა ზოგ შემთხვევაში პირდაპირ დადგენილი საერთოდ არ არის და მას მოსარგებლე მთლიანად საკუთარი სინდის-ნამუშის მიხედვით განსაზღვრავს. იკვეთება, რომ ადამი უპირატესობას ანიჭებს „სანახევროდ“ სარგებლობის წესს, მაგრამ ასევე უშვებს შეთანხმების თავისუფლებასაც და, საბოლოო ჯამში, მოსავლის განაწილება მაინც მხარეთა ურთიერთ-მოლაპარაკებასა და მათ სინდის-ნამუშზეა მიწოდებული. (22, 131, 185)

იშვიათობას არ წარმოადგენს თავდებობა – როდესაც ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით მხარეს მოჰყავს კონტრაჰენტისათვის სანდო პირი, რომელიც რაიმე ტიპის პასუხისმგებლობას საკუთარ თავზე იღებს. (22)

კითხვაზე: „თუ მოვალე ვალს ვერ გიხდის, შეგიძლია თუ არა, მისი სახლიდან რამე ნივთი წამოიღო და გქონდეს, სანამ ვალს არ გადაგიხდის?“ – რესპოდენტები კატეგორიულ უარს აცხადებენ. (153, 162) ზოგადად, ნივთის დაგირავენებასთან დაკავშირებითაც ცნობები მეტად მწირია და ეს ინსტიტუტი ზოგან საერთოდ არ დასტურდება, (22) სხვაგან კი – მხოლოდ როგორც წარსულში არსებული. იკვეთება, რომ გირავნობა ეხებოდა საქონელს, ნივთს, ნებისმიერი სახის ქონებას, მაგრამ არა – საცხოვრებელ სახლს. (57)

ზოგ მთხრობელს ახსოვს წარსულში „ზიარი ძროხების“ ყოლის ფაქტები, (153) ხოლო სხვას ასეთის შესახებ არც სმენია. (185) ზოგან შესაძლებელია მუშა-გამწევი პირუტყვის გაქირავება საშრომლად, თუმცა, ვინაიდან დამქირავებელს ხარის შრომის ანაზღაურების სახით არა თანხის გადახდა, არამედ – მხოლოდ თივით გამოკვება ევალება, შესაძლებელია, ეს გარიგება თხოვებად ან საქონლის გამოკვების ხელშეკრულებად ჩაითვალოს. (57) სხვა რესპოდენტი კი პირდაპირ უარყოფს ხარის გაქირავების შესაძლებლობას და განმარტავს, რომ, თუ ვინმეს ხარი სჭირდება, ასეთ დროს მხოლოდ თხოვებას ექნება ადგილი. (22)

მეტად ფართოდაა გავრცელებული ე.წ. „ლიჩფე“ – საქონლის გამოკვების ხელშეკრულება. აღნიშნულს ორი ძირითადი მიზეზი განაპირობებს: ა) მკაცრი კლიმატის და მუშა-ხელის სიმცირის გამო მოსახლე ვერ ასწრებს სამყოფი თივის შეგროვებას ზამთრის პერიოდისათვის; ბ) ქალაქში საცხოვრებლად გადასული ოჯახი, რომელსაც სოფელთან კავშირი ბოლომდე არ აქვს განწყვეტილი, ზამთრის პერიოდისათვის საქონელს სხვას უტოვებს

გამოსაკვებად. (58)

ხელშეკრულება იდება:

ა) საქონლის გამოკვებაზე (ხარი, ძროხა), რა დროსაც მესაკუთრე ან თანხას იხდის, ან კიდევ (ხარის შემთხვევაში) უფლებას აძლევს მეორე მხარეს, გამოიყენოს პირუტყვის შრომა; (57, 185)

ბ) მაკე ძროხის გამოკვებაზე, როდესაც ხბო და ნანველი (რძე, ყველი, მანონი) რჩება მომვლელს და, შესაძლოა, მან ფულადი ანაზღაურებაც მიიღოს. „ლიჩფე“ იმდენად გავცელებული ჩანს, რომ მასზე ყველა რესპოდენტს აქვს დეტალური წარმოდგენა. (57, 78, 112, 131, 176, 185, 238)

როგორც ნესი, „ლიჩფე“ შემოდგომიდან გაზაფხულამდე პერიოდში იდება, ძირითადად, ორ გიორგობას შორის (23 ნოემბრიდან – 6 მაისამდე), ან 28 ნოემბრიდან (ე.წ. „უიჭმ“-ის, ე.ი. შობის მარხვის დაწყებიდან) – აღდგომამდე. ადათი არ კრძალავს სხვა კონკრეტულ თარიღზე შეთანხმებასაც. (176, 238)

მაკე ძროხის გამოკვების სანაცვლოდ ყველაზე მეტად გავრცელებულია ხბოსა და ნანველის დატოვება, მაგრამ აღნიშნული დამოკიდებულია ხბოს მოგების თარიღზე: თუ ეს შემოდგომაზე მოხდა, მომვლელს მეტი ეკონომიკური სარგებელი აქვს, ვიდრე – გაზაფხულზე მოგების შემთხვევაში, რა დროსაც მას ფულადი ანაზღაურებაც ეკუთვნის. აღნიშნულზე ან წინასწარ იქნება მითითებული გარიგების პირობებში, ან კიდევ, თუ ძროხამ ხბოს მოგების მხარეთა მიერ ნავარაუდებ დროს საგრძნობლად გადააჭარბა, ხელშეკრულება შესაბამისად გადაისინჯება. (78, 176)

შესაძლოა, „ლიჩფე“ თავიდანვე ითვალისწინებდეს მომვლელისათვის მხოლოდ ფულის გადახდას, ხოლო ნამატი მთლიანად ძროხის პატრონს დაუბრუნდეს. (57, 185)

მაკეობა საეჭვო არ უნდა იყოს და ორივე მხარემ უნდა იცოდეს, რომ ძროხა ნამდვილად მაკეა. ძროხის დამაკების შესახებ გარიგება „ლიჩფეს“ არ განეკუთვნება. (57)

უშგულის თემში დღეისათვის „ლიჩფე“ არ გხვდება, თუმცა რესპოდენტები ადასტურებენ მის არსებობას წარსულში და, მეტიც, იხსენებენ „ზიარი ძროხების“ ყოლის ფაქტებსაც. ისინი, ასევე, საქმის კურსში არიან, რომ სხვა სოფლებში ამ გარიგებას ხშირად მიმართავენ. (153, 162)

ყურადღებას იმსახურებს ნადირობასთან დაკავშირებული ნორმები, რომელიც ცოცხალმა ყოფამ დღემდე შემოინახა:

როგორც უკვე აღინიშნა, ადათი ნადირს არავის საკუთრებად

არ განიხილავს: ნადირი ბუნებისაა, თავისუფალია და სადაც უნდა, იქ დაბინავდება. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა, მაგალითად, ნადირი ბუნაგს ან სოროს ვინმეს კუთვნილ საგვარეულო ტყეში გაიკეთებს, მეპატრონეს უფლება არ აქვს, ამ მოტივით ნადირი თავის საკუთრებად გამოაცხადოს ან ნადირის შემპყრობს შეედავოს. ამ უკანასკნელს ტყის მესაკუთრის წინაშე ადათი არანაირ ვალდებულებას არ აკისრებს. (33, 85, 237)

ამასთან, სრულიად შესაძლებელია, სოფელმა დათქვას, რომ სხვა პირი თავის ტერიტორიაზე სანადიროდ არ მოიპატიჟოს. თუმცა, აქ საუბარია კონკრეტულად იმაზე, რომ თემმა თავის წევრს აუკრძალოს უცხო პირის მოწვევა მათ სანახებში, რაც არ გამორიცხავს ზოგადად ვინმეს მიერ დამოუკიდებლად სანადიროდ შესვლას ამ თემის კუთვნილ სანადირო ტერიტორიაზე. მართალია, რესპოდენტთა მახსოვრობაში ყოფილან ისეთი „უმეგობრო“ პიროვნებებიც, რომლებიც სხვებს უკრძალავდნენ თავიანთ საკუთრებაში ნადირობას, აგებდნენ ხაფანგებს, მავთულ-ხლართებს და ა.შ. თუმცა ასეთი რამ ადათით მიუღებელ უნესო საქციელად აღიქმება და ამ კონკრეტული პირების ახირებული ხასიათით აიხსნება. ზოგადად, მონადირეთა შორის ერთგვარი „მონადირული ეთიკის“ საკითხადაც კი მიიჩნევა სხვა სოფლის მცხოვრები მონადირის სტუმრად მოპატიჟება საკუთარი სოფლის სანახებში სანადიროდ. (85)

დასტურდება ნადირობის შემდეგი წესები:

სანადიროდ მიმავალი პირი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ცდილობს, თავი შეიკავოს სქესობრივი კავშირისგან. ნადირობის წინ ხშირად ადგილი აქვს ე.წ. „იორდან“-ით (იგივე „ნაბან“-ით), ანუ ხატის ნაბანი ნაკურთხი წყლით განბანვას (სახეზე ჰკურებას). მონადირე სანადიროდ მიდის სისხამ დილით და მაქსიმალურად ერიდება ისეთი ადამიანის შეხვედრას, ვისაც ე.წ. „ავი თვალი“ აქვს. ასევე, მონადირე ჩუმად მიდის და ცდილობს, არამარტო თავად არ ილაპარაკოს საჭიროების გარეშე, არამედ – ისეთი ადამიანის შეხვედრასაც მოერიდება, ვისაც ზედმეტი საუბარი უყვარს. (83, 231)

მიუხედავად იმისა, რომ იარაღის თხოვებასთან დაკავშირებით ერთ-ერთი რესპოდენტი თავის უკმაყოფილობას ღიად გამოთქვამს (ვინაიდან, მისი აზრით, იარაღის თხოვებას ყოველთვის თან ახლავს იმის რისკი, რომ მთხოვნელს ის შემთხვევით გაუვარდეს და ვინმე იმსხვერპლოს) (133) – სვანური ადათი, ზოგადად, სანადირო თოფის თხოვებას სრულიად მისაღებ მოვლენად თვლის, მეტიც, მონადირე როგორც წესი, არათუ უარს არ იტყვის იარაღის თხოვებაზე, არამედ

თოფს აუცილებლად თავისი ვაზნებით გაატანს მთხოვნელს. (231)

ნანადირევის განაწილება შემდეგნაირად ხდება:

ვისი ტყვიაც ნადირს პირველი მოხვდა, მას ეკუთვნის რქები, ტყავი და ღვიძლის ნაწილი. დანარჩენი ხორცი იმდენად იყოფა, რამდენი მონადირეცაა. თუ ნადირის წამოსაღებად უთოფო დამხმარე-მტვირთავიც თან ახლავთ, მასაც ზუსტად იმდენს აძლევენ, რამდენსაც დანარჩენებს. (177) ნანადირევის განაწილება აუცილებლად კენჭისყრით ხდება. ამასთან, თუ რომელიმე მონადირე ახალბედაა, პირველ რიგში მას გამოცდილი მონადირე ნადირობის წესებში გააცნობიერებს, შეასწავლის, სად რა ბილიკებია და ა.შ. თუ ნადირთან მივიდნენ, პირველი სროლის უფლებაც ახალბედას ეკუთვნის და პირველი არჩევანიც (რქები, ყანნები) მისია. დანარჩენ ნანადირევს ჩვეულებრივი წესით იყოფენ. (232) თუ შინისაკენ მომავალ მონადირეებს ხელ-ცარიელი მონადირე შეხვდებათ, ნანადირევს მასაც გაუნაწილებენ. (189, 232)

საინტერესოა, რომ მთქმელთა მეხსიერებას შემორჩა იარაღის „დამარხვის“ არქაული წესიც (ე.წ. „სიპგრკენ“ – გადაბრუნება), რომელიც 100 ნადირის მოკვლის შემდეგ მთვარის მთელი ციკლის განმავლობაში იარაღის მიწაში დამარხვას გულისხმობდა. (231)

3. საოჯახო სამართალი

სვანური საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართლის ბუნების შესაცნობად გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ სვანეთმა დიდი ოჯახის ინსტიტუტი ისტორიულად ყველაზე დიდხანს შემოინახა. აქ იგი ინდივიდუალური ოჯახის ფორმასთან მიმართებით XX საუკუნის 30-იან წლებამდე დომინირებდა, ხოლო შემდეგი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში თანდათანობით დათმო პოზიციები და ბოლოს დაიწყო მხივრება.

სვანური დიდი ოჯახის შესწავლა იმთავითვე საერთო-ქართული მნიშვნელობის საკითხად იქნა მიჩნეული და არაერთი მკვლევარის ინტერესი დაიმსახურა. განსაკუთრებით დიდია რ. ხარაძის ღვაწლი, რომელმაც ფუნდამენტური ნაშრომი მიუძღვნა სვანურ საოჯახო თემს: „სვანური დიდი ოჯახის სახე საყურადღებო პარალელების დადგენის შესაძლებლობას იძლევა სხვა ქართველურ ტომთა შორისაც. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ქართლი, მთის რაჭა, ფშავი, ხევი, აჭარა და სხვა. ასეთივე პარალელები მოეძებნება მას კავკასიაში მცხოვრებ დანარჩენ ხალხთა შორის“¹¹³ – შენიშნავდა ავტორი.

დიდი ოჯახი სვანურ ენაში მოიხსენიება სახელწოდებით „უთა ქორ“ („განუყოფელი სახლელი“) ან „ლუფშირ მეზგე“ („მომრავლებული კომლი“). ეს იყო მამის სისხლით-ნათესაურ ხაზზე დაფუძნებული რამდენიმე თაობისგან შექმნილი მრავალსულიანი საოჯახო ერთობა. ქალს უყურებდნენ როგორც ოჯახიდან წამსვლელს, რომელსაც პირადი საკუთრება ჰქონდა, მაგრამ საერთო-საოჯახო ქონებაში წილი არ გააჩნდა. ეს გარემოება კარგად ჩანს გაყრის ინსტიტუტში, რომლიდანაც ქალი, როგორც საერთო ქონების მონილე, მთლიანად ამორიცხებული იყო, ხოლო ვაჟის „საძმო სანილო“ წარმოადგენდა მხოლოდ იდეალურ წილს საოჯახო-კოლექტიურ საკუთრებაში, რომლის რეალიზაცია გაყოფის და გაყრის დროს ხდებოდა.¹¹⁴

ამრიგად, ქალისა და მამაკაცის ქონებრივი უფლებები დიდ ოჯახში ერთმანეთს აბალანსებდა:

ა) ქალს ჰქონდა კერძო საკუთრება – რძლის შემთხვევაში,

¹¹³ ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 108.

¹¹⁴ იხ. Харაძе Р. Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г. Т. 2, стр. 44, 51; ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 60.

მამისეული ოჯახიდან მოყოლილი ქონება, ხოლო ქალიშვილის შემთხვევაში – დედისაგან დატოვებული ქონება, რომელიც გასაყოფ მასაში არ შედიოდა.¹¹⁵ ქალთა კერძო საკუთრების წარმოშობის წყარო იყო ე.წ. „ნაყდანური“ (წინდი, ვაჟის ოჯახის მიერ საპატარძლოს ოჯახში მისატანი პირველი სავალდებულო გადასახადი), ე.წ. „ნაჭვლაში“ (ურვადი, საქმროს მიერ საცოლის ოჯახში მისატანი უკანასკნელი სავალდებულო გადასახადი), „მზითევი“, ¹¹⁶ ნაპოვარი ნივთი და რაიმე ხელსაქმისათვის მიღებული გასამრჯელო. სამაგიეროდ, ქალს ოჯახის საერთო საკუთრებაში არანაირი წილი არ გააჩნდა (ცხადია, საერთო-საოჯახო ქონებით მამაკაცის თანაბრად სარგებლობდა);

ბ) მამაკაცს, მართალია, კერძო საკუთრება არ ჰქონდა, მაგრამ ოჯახის მატერიალური დოვლათის სრული და კანონიერი თანამფლობელი, თანამოსარგებლე და, ამავე დროს, გაყოფის შემთხვევაში, საკუთარი წილის ერთადერთი მესაკუთრე იყო.

დიდ ოჯახს ხელმძღვანელობდა ოჯახის უფროსი – ე.წ. „ქორა მახვში“¹¹⁷ და ოჯახის უფროსი დიასახლისი, ე.წ. „ქორა მახვში ზურაალ“ (იგივე, „მერბიელ“, „ხოშა ზურაალ“),¹¹⁸ რომელთაც მეტად

¹¹⁵ იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 57-58.

¹¹⁶ იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 96-97; 101-104; ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 83-84.

¹¹⁷ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 108; იხ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში დაცული ალექსი დავითიანის პირადი არქივი, სვანეთი, ეთნოგრაფიული, M²N⁶ რვეული 6 გვ. 32; იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 47-48; იხ. Харадзе Р. Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г. Т. 2, стр. 38; იხ. ქალდანი ა., კომკების სამყაროში, საბჭოთა საქართველო, თბ., 1987, 57; იხ. ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, 84-85;

¹¹⁸ იხ. ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, 100; იხ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში დაცული ა. დავითიანის პირადი არქივი, სვანეთი, ეთნოგრაფიული, M²N⁶ რვეული 6 გვ. 32-36; იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა,

ფართო უფლებამოსილებები გააჩნდათ ოჯახის მართვა-გამგეობისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის თვალსაზრისით.

დიდი ოჯახის მმართველობა მხოლოდ ცოლ-ქმრის მიერ განხორციელებულ მმართველობას არ გულისხმობდა. ამიტომ, ოჯახის უფროსი ქალი, შესაძლოა, ყოფილიყო არა მატო „ქორა მახვშის“ მეუღლე, არამედ ოჯახის სხვა რომელიმე მანდილოსანი: რძალი, სახლში დარჩენილი გაუთხოვარი და, ძმის-ცოლი თუ სხვა. ფიქსირდება შემთხვევები, როდესაც ქალი, მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება სრულწლოვანი შეილიც ჰყოლოდა, თავისი სიმამაცითა და გონიერებით იმდენად იყო გამორჩეული, რომ ოჯახის უფროსი ხდებოდა და ოჯახს მისი სახელიც კი მიკუთვნებოდა.¹¹⁹

დღეისათვის დიდი ოჯახის ინსტიტუტი აღარ არსებობს და მასთან ერთად ისტორიას ჩაბარდა „ქორა მახვშისა“ თუ „ქორა მახვში ზურაალის“ ინსტიტუტიც. ცხადია, ოჯახის უზუცესი წევრები დღესაც შეიძლება მოიხსენიონ ამ სახელწოდებებით, მაგრამ მათი ამჟამინდელი სტატუსი ახლოსაც ვერ მივა იმ შინაარსსა და დატვირთვასთან, რომელიც სევანურ ოჯახებში XX საუკუნის შუა პერიოდამდეც კი იყო შენარჩუნებული. ფაქტია, რომ თანამედროვე სევანური ოჯახი დიდად არ განსხვავდება საქართველოს სხვა რომელიმე კუთხეში არსებული სასოფლო კომლისგან, მაგრამ ამის მიუხედავად, მაინც არსებობს გარკვეული ადათობრივი ნორმები, რომელიც კვლავ ყურადღებას იმსახურებს.

2015 წლის ექსპედიციის მასალებით ცალსახად დასტურდება, რომ ისტორიის კუთვნილებად ქცეულ ინსტიტუტთა შორისაა „ნაჭვლაში.“ რესპოდენტებს ახსოვთ „ნაჭვლაშის“ არსებობა და იციან, თუ რას ნარმოადგენდა იგი, მაგრამ დღეს ისიც და „ნაყდანურიც“ სრულად არის ლიკვიდირებული. (21, 150) ძველად „ნაჭვალაში“ კონკრეტულად იყო განსაზღვრული და მისი ოდენობა ყველასთვის წინასწარ იყო ცნობილი. სხვადასხვა თემსა და სხვადასხვა პერიოდში ის შეიძლება ყოფილიყო მიწა, ნივთი, პირუტყვი ან – მათი კომბინაცია. განსხვავდებოდა „ნაჭვლაშის“ სამართლებრივი ბედიც: იგი ან მთლიანად საცოლის ოჯახს რჩებოდა, ან მის ნაწილს თუ მთლიან „ნაჭვლაშს“ პატარძალი იღებდა. თავის დროზე „ნაჭვლაში“ იმდენად

თბ., 1939, 50; იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 81.

¹¹⁹ იხ. Харაძე Р. Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г. Т. 1, стр.

მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი იყო, რომ ოჯახის გაყრისას გასაყოფი მასიდანაც კი იყო ამოღებული, კერძოდ: თუ რომელიმე ძმა უცოლო იყო, საოჯახო ქონებიდან ცალკე გამოყოფდნენ ზუსტად იმდენ „ნაყდანურსა“ (წინდი) და „ნაჭელაშს“ (ურვადი), რამდენიც ცოლიან ძმებს ჰქონდათ გადახდილი თავიანთ საცოლეში და მხოლოდ ამის შემდეგ გაინაწილებდნენ საერთო ქონებას.¹²⁰ „უურვადო ქალს ოჯახში დაფასება არ აქვსო“¹²¹ – შენიშნავდა სვანური ანდაზა და იმ ხალხურ გამოცდილებას უსვამდა ხაზს, რომლის თანახმადაც, რაც მეტი დანახარჯი ჰქონდა გაღებული ქმარს ცოლის მოსაპოვებლად, მეტ პატივს მიაგებდა მას შემდგომშიც, მით უმეტეს, თუკი ცოლ-ქმარს დიდი ოჯახიდან გამოყოფა და ცალკე საცხოვრებლად გასვლა სურდა, სწორედ ცოლის კერძო საკუთრება და ქმრის ოჯახის გაყრის შედეგად რეალიზებული იდეალური საძმო წილი ქმნიდა ახალი გამოყოფილი ოჯახის არსებობის მატერიალურ ბაზას.

საოჯახო თემებად ცხოვრებას სვანეთში ხელს უწყობდა კოლექტიური შრომის აუცილებლობა. მცირერიცხოვანი ოჯახისთვის მთის მკაცრ კლიმატურ პირობებთან გამკლავება მეტ სირთულესთან იყო დაკავშირებული.¹²² ასეთ პირობებში დიდი ყურადღება ექცეოდა ქალის შრომისუნარიანობას (38) და პატარძლის ოჯახს უფლება ჰქონდა, მოეთხოვა ერთიდან 3 წლამდე ვადა ქალის გაუშვებლობისა, მაგრამ, თუკი დედ-მამას ქალიშვილი, როგორც მუშა-ხელი, მაინცდამაინც დიდად არ დააკლდებოდა, მაშინ სახლში დაკავებას საქმროსადმი ჩაბარებას არჩევდნენ, რადგან შიშობდნენ, სხვას არ მოეტაცა (რასაც აუცილებლად სისხლისღვრა მოჰყვებოდა).¹²³ ერთ-ერთი რესპონდენტი იხსენებს, რომ ძველად დანიშნას და მოციქულობას 3-4 წელიწადი უნდოდა, მაგრამ ეს წესები წარსულს ჩაბარდა და ამჟამად დანიშვნებიც, ფაქტიურად, აღარ ხდება. შესაბამისად, არც დანიშნული ქალის მოტაცებისა და საქმროს მიერ შურისძიების საკითხები დგას დღის წესრიგში. (34, 132) მსგავსი რამ

¹²⁰ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 79-80, 114.

¹²¹ იხ. კორძაია ა., ლაჰრაკდ არი (სვანური ანდაზები), სომა პრეს-ი, თბ., 2000, 5.

¹²² იხ. Харадзе Р. Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г. Т. I, стр. 189.

¹²³ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 79; იხ. ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, 133-134;

შეინიშნება „მზითევის“ ინსტიტუტის მიმართაც: მიუხედავად იმისა, რომ იგი დღემდე არსებობს, საკმაოდ ლოიალური დამოკიდებულებაა იმ შემთხვევისადმიც, როცა ქალი „მზითევის“ გარეშე შედის ქმრის ოჯახში. (21)

ქორწინების გარეშე ნებაყოფლობით სქესობრივ კავშირს საზოგადოება ამჟამადაც ამორალურად აფასებს. (31) ცოლ-ქმრული ღალატის შემთხვევაში ადათი უშვებს ქორწინების შეწყვეტას. ქალსაც და კაცსაც უფლება აქვს, გაცილდეს მოღალატე მეუღლეს. ქმარი ვერ მოსთხოვს პასუხს სიმამრს, რადგან ითვლება, რომ დაქორწინების შემდეგ თავად არის პასუხისმგებელი მეუღლის საქციელზე. (31) მამაკაცის უზნეობა და სიცვედნე ქალს განქორწინების უფლებას ანიჭებს. (238) ეს საკითხი ძველი სვანური ადათით მეტად საინტერესოდ რეგულირდებოდა: თუ ცოლს ამ მიზეზით განქორწინება სურდა, მაგრამ ქმარი იმპოტენციას არ აღიარებდა, მაშინ მას 12 თანამოფიცართან ერთად უნდა დაეფიცებია, რომ ცვედანი არ იყო. თუ ასე მოხდებოდა, ქალი ქმართან უნდა დარჩენილიყო, ხოლო თუ არა – ქორწინება შეწყდებოდა. თუ ქმარი მართლაც ცვედანი იყო, ისეც ხდებოდა ხოლმე, რომ იგი გადააბრალებდა ცოლს, თითქოს, მან მოწამლა და ამ მიზეზით გახდა ცვედანი. ასეთ შემთხვევაში უკვე ცოლი იმართლებდა თავს 12 თავისიანის ფიცით, რომ მას ქმარი არ მოუწამლავს. თუ ქალი ამას ვერ შეძლებდა, ქმრის მოწამვლისთვის ნახევარ „წორს“ დააკისრებდნენ.¹²⁴ ერთ-ერთი რესპოდენტის განმარტებით, ადრე, როდესაც ადგილი ჰქონდა აკევანში დანიშნვას და ქალს არ უყვარდა თავისი მეუღლე (მაგრამ იძულებული იყო მასთან ეცხოვრა, რათა გვარი გვარს არ გადაჰკიდებოდა), მართლაც ხდებოდა ხოლმე, რომ ზოგჯერ საჭმელში რალაცას შეურევდა კიდეც ქმარს, რათა მისგან შვილი არ ჰყოლოდა. (238)

მეტად საინტერესოა, რომ დღემდე ცოცხალ ყოფაში დასტურდება ორცოლიანობის ძველი სვანური ინსტიტუტი, რომელსაც ბ. ნიჟარაძე შემდეგნაირად აღწერს: „თუ ქმარს პირველი ცოლისაგან სულ არ ეყოლა შვილი, ანდა მარტო ქალიშვილები ჰყავს, მაშინ ცოლის და მისი მშობლების ნებადართვით – მხოლოდ მაშინ, ქმარს ნება ეძლეოდა, მეორე ცოლი მოეყვანა. მართალია, პირველი ცოლიც სახლში ჰყვანდა ქმარს, მაგრამ ცოლ-ქმრული კავშირი მათ შორის შეწყვეტილი იყო მეორე ცოლის მოყვანის დღითგან... მეორე ცოლის

¹²⁴ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 112.

მოყვანა ძლიერ იშვიათი იყო. თავი და თავი მიზეზი იმისა, რომ სვანს მეორე ცოლი მოჰყვანდა პირველის სიცოცხლეშივე, იყო სურვილი, რომ სვანი უშვილოდ არ გადაშენებულიყო, რაიცა ერთი უდიდეს უბედურებათაგანი იყო სვანისთვის.¹²⁵ ასეთ დამოკიდებულებას ერთი მხრივ განაპირობებდა სვანთა შეხედულება უშვილობის, როგორც ღვთის სასჯელის შესახებ, ხოლო მეორე მხრივ – ეკონომიკური ფაქტორი, კერძოდ: სვანური მემკვიდრეობითი სამართალი სამკვიდროს გახსნას ითვალისწინებდა არა კომლის უკანასკნელი წევრის, არამედ კომლის უკანასკნელი მამაკაცი წევრის გარდაცვალების შემთხვევაში და, შესაბამისად, ქალიშვილების პატრონის გარდაცვალებისას მისი სამკვიდრო მამული რჩებოდა არა ქალიშვილებს, არამედ გარდაცვლილის მამაკაცის ხაზით ნათესავებს დადგენილი რიგის მიხედვით (ძმას, ძმისწულებს, ბიძას, ბიძაშვილებს, თემს, სოფელს), რომელთაც სანაცვლოდ ევალეობდათ დაობლებული ქალიშვილებისა და ცოცხლად დარჩენილი მეუღლისათვის მეურვეობისა და მზრუნველობის განევა.¹²⁶ სწორედ ამიტომ, თუ დიდ ოჯახს თუნდაც ერთი ვაჟიშვილი ჰყავდა, სამკვიდრო ვერ გაიხსნებოდა, რადგან ძე მამის უძრავ-მოძრავი ქონების პირდაპირი და კანონიერი მემკვიდრე იყო და, ბ. ნიჟარაძის სწორი შენიშვნით, სვან მშობლებს ქალიშვილების დაბადებას ვაჟის დაბადება ერჩივნათ, ვინაიდან, მათი წარმოდგენით, „გადაშენება დიდ უბედურებად ითვლებოდა და ქალიშვილების პატრონი დედ-მამა გადაშენებულად ირიცხებოდა, რადგანაც მამა-პაპეული სხვის ხელში უნდა გადასულიყო.“¹²⁷ ვაჟის, როგორც გვარის გამგრძელებლის, მტერ-მოყვრისათვის სათანადო პასუხის გამცემისა და მემკვიდრის მიმართ დამოკიდებულება, ცხადია, არა მხოლოდ სვანურ, არამედ ზოგად-ქართულ ხალხურ წარმოდგენაში დიდად არც დღეს არ არის შეცვლილი.

დღესაც, XXI საუკუნის სვანეთში, იშვიათად, მაგრამ მაინც არის ოჯახები, სადაც მამაკაცს ერთდროულად ორი ცოლი ჰყავს. საყურადღებოა, რომ ეს პირები უმეტესად უფროსი თაობის წარმომადგენლები არიან, რაც იძლევა იმ ვარაუდის გამოთქმის შესაძლებლობას, რომ ეს წესი თანდათანობით წარსულს მიეცემა. აღნიშნულს ორი ბუნებრივი ფაქტორი შეუწყობს ხელს: პირველი ის, რომ თანამედროვე ახალგაზრდები მენტალურად უკვე საგრძნობლად

¹²⁵ იქვე, 111

¹²⁶ იხ. იქვე, 114

¹²⁷ იქვე, 110

განსხვავდებიან თავიანთი წინაპრებისგან და გლობალიზაციის მიერ შემოთავაზებული ცხოვრების არაერთი ახალი ნიუანსის პირობებში, მეტად საეჭვოა, რომ ამ წესის სიცოცხლისუნარიანობა კიდევ დიდხანს შენარჩუნდეს. მეორე მიზეზი არის ქრისტიანული რწმენის სიძლიერე, რომლისთვისაც ეს ინსტიტუტი კატეგორიულად მიუღებელია. ძნელი შესამჩნევია არ არის, რომ საბჭოთა პერიოდთან შედარებით ეკლესიის ავტორიტეტი საგრძნობლად დაამაღლებული და იგი ყოველწლიურად უფრო და უფრო დიდ გავლენას იძენს.

რესპოდენტები უწინდელ ეთნოგრაფიულ მასალებში დაფიქსირებული ინფორმაციის მსგავსად აღწერენ ამ მოვლენას: მეორე ცოლის მოყვანა ადათით მხოლოდ იმ შემთხვევაშია დასაშვები, თუკი ოჯახს შვილი არ უჩნდება და ამ დროს აუცილებელი პირობაა პირველი ცოლის თანხმობა, რომლის არარსებობის შემთხვევაში, მეორე ცოლის მოყვანა გამორიცხულია. მეტიც, ხშირად ეს სწორედ პირველი ცოლის ინიციატივაა და, ზოგჯერ, იგი აიძულებს კიდევ მეუღლეს, ასეთი ნაბიჯი გადადგას. ისევე როგორც ადრე, დღესაც ხშირად, პირველ ცოლს უფრო მეტი პატივი აქვს ოჯახში, ვიდრე იმას, ვინც, ასე ვთქვათ, უმთავრესად, ბავშვის გაჩენის მიზნით იქნა შემოყვანილი. ფიქსირდება შემთხვევა, როდესაც პირველმა ცოლმა რამდენჯერმეც კი მისცა მეუღლეს თანხმობა „მეორე ცოლის“ მოყვანაზე. მეორე და მესამე ცოლები, რომელთაც ბავშვი არ გაუჩნდათ, გაუშვებს, ხოლო პირველი და მეოთხე ცოლი (რომლისგანაც შვილი შეეძინათ) ამჟამადაც ერთ ოჯახად ცხოვრობენ თავიანთ მეუღლესთან. (22, 108, 135, 238)

მთავარი მიზეზი, თუ რატომ არსებობდა აღნიშნული ინსტიტუტი სვანურ ჩვეულებით სამართალში და დღემდეც კი მოაღწია, ბ. ნიჟარაძეს სწორად აქვს განმარტებული. სალაპარაკო ენაში დღემდე „სამუდამოდ მკედრად“ მიიჩნევა ადამიანი, ვისაც შთამომავლობა არ დარჩა. სხვათა შორის, ექსპედიციის მასალებში დასტურდება კიდევ ერთი საინტერესო ჩვეულება, როდესაც მარტოსული ადამიანი თავად იხდის საკუთარ ქელებსა და ორმოცს. ერთ-ერთი რესპოდენტი იხსენებს, რომ თვითონაც ყოფილა ასეთ სუფრაზე, სადაც აუცილებელი სამი სადღეგრძელოს (დიადი ღმერთის, მთავარანგელოზის და წმ. გიორგის) შემდეგ თამადა სიტყვას უთმობდა ქელების გადამხდელს, რომელიც დალოცავდა ყველას, ვინც მისი და მისი მსგავსი ადამიანების შესანდობარს იტყოდა მათი გარდაცვალების შემდეგ. (236, 238)

შთამომავლობის დატოვებისადმი სწორედ ასეთი განსაკუთრე-

ბული დამოკიდებულების გამო, ადრე სვანეთში არ არსებობდა შვილების ინსტიტუტი. ძალიან იშვიათად, შესაძლოა, თავისივე დიდი ოჯახის წევრი ან ახლო ნათესავი ეშვილებინათ. მაგალითად, ა. სტოიანოვი ხაზგასმით და აბსოლუტურად ობიექტურად აღწერს იმ მდგომარეობას, რაც ცალსახად ფიქსირდება 150-200 წლის წინანდელ სვანურ ყოფაში: „შვილება (შვილად აყვანა) სვანეთში არ იციან.“¹²⁸ მაგრამ დღევანდელი მდგომარეობა ამ მხრივაც საგრძნობლად შეცვლილია: რესპოდენტები ადასტურებენ, რომ მათ ირგვლივ არის ხოლმე ფაქტები არამონათესავე პირის, უცხოის, შვილად აყვანისა. (111) ეს ცვლილებაც ცხოვრების ძველ წესებში თანამედროვეობის მიერ შეტანილი ბუნებრივი კორექტირებით უნდა აიხსნას.

შედარებით ლოიალურად უყურებენ კიდევ ერთ საკითხს, რომლის მიმართაც სვანეთში ისტორიულად ყოველთვის ძალზე უარყოფითი დამოკიდებულება იყო – ზედსიძეობას. ფაქტია, რომ ამჟამად ჩასიძების საკითხი თვით ცოლისა და ქმრის მიერ მისაღებ ინდივიდუალურ გადანყვეტილებად აღიქმება. (34) თუმცა, რესპოდენტებს კარგად ახსოვთ, რომ უწინ ჩასიძება ძალზე დიდი სირცხვილი იყო და იშვიათად ხდებოდა. (112, 233) ჩაესიძებოდნენ მაშინ, როცა ქალის ოჯახში მამაკაცი არ იყო, ან, როცა ქალის ოჯახის ქონების დაუფლების მიზანი ამოძრავებდათ. (233)

ჩასიძებასთან დაკავშირებით საინტერესო ფაქტი აქვს დაფიქსირებული რ. ხარაძეს, როდესაც ღვიძლი ძმები (შერვაშიძეები) სხვადასხვა „სამხუბის“ წევრებად მოიხსენიებოდნენ იმის გამო, რომ ერთ-ერთი მათგანი თავისი მეუღლის ოჯახში იყო ჩასიძებული. რ. ხარაძის მითითებით, პირის მიერ „სამხუბის“ გამოცვლას ადგილი ჰქონდა ხოლმე ან სისხლის აღების გამო იძულებით გადასახლების დროს ან კიდევ – ჩასიძებისას, რა დროსაც გვარის გამოცვლას ყურადღება არ ექცეოდა, ხოლო მიკუთვნებული „სამხუბის“ სახელწოდება იცვლებოდა.¹²⁹ აღნიშნულ საკითხზე ექსპედიციის მასალებიც საყურადღებო ცნობებს შეიცავს: ერთ-ერთი მთხრობელი ჩასიძებისას „სამხუბის“ გამოცვლას კატეგორიულად გამორიცხავს. (34) მეორის განმარტებით, თუ ჩასიძებული კარგი კაცი იყო, ორივე გვარის ჭირსა და ლხინში მიიღებდა მონაწილეობას. შეიძლება, ცოლის

¹²⁸ იხ. Записки Кавказского Отдела Императорского Русского Географического Общества, Стоянов А.Я. кн. X, вып. 2, Тифлиси, 1876 г., стр. 437.

¹²⁹ იხ. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონათები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 20-22.

ოჯახის წევრის გარდაცვალებისას გლოვის ნიშნად წვერიც მოეშვა, მაგრამ გვარი ყოველთვის იგივე ჰქონდა, რითაც ჩაესიდა. (112) მესამე რესპოდენტი კი ადასტურებს, რომ ჩასიძებულს გვარი აუცილებლად თავისი რჩებოდა, მაგრამ, შეიძლება, ცოლის „სამხუბს“ მიკუთვნებოდა, ოღონდ, სანამ ცოლი ცოცხალი იყო. ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში, თუ ისევ გააგრძელებდა ურთიერთობას, ისევ ცოლის „სამხუბს“ ეკუთვნოდა თავისივე სურვილით და ორივე „სამხუბის“ წინაშე ასრულებდა ვალდებულებებს. რაც შეეხება შვილებს, ისინი, ნებისმიერ შემთხვევაში, ქმრის „სამხუბის“ წევრებად ჩაითვლებოდნენ. (233) რესპოდენტთა განმარტებით, ჩასიძებულსა და მის შვილებზე ადათით შურისძიება არ ვრცელდებოდა, ე.ი. იგი პასუხს აგებდა მხოლოდ თავისი გვარის წევრის მიერ ჩადენილ დანაშაულზე და არა – თავისი ცოლის სანათესავოს ქმედებებზე. (28, 112)

4. მემკვიდრეობითი სამართალი

ისევე როგორც ძველი, თანამედროვე პერიოდის სვანური ადათიც დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს ანდერძის ინსტიტუტს (34) და აქცენტს კანონისმიერ მემკვიდრეობაზე აკეთებს. აღსანიშნავია, რომ დიდი ოჯახის ინსტიტუტის მოშლასთან ერთად უკვე რღვევა აქვს დანყებული მემკვიდრეობის ძველ სვანურ წესს, თუმცა მთელი რიგი პრინციპები კვლავ არის შენარჩუნებული, რაც მის განხილვას განსაკუთრებით საინტერესოს ხდის.

როგორც უკვე აღინიშნა, ძველი სვანური ადათი მამა-პაპისეული ქონების მემკვიდრეებად მხოლოდ მამრობითი სქესის შთამომავლობას განიხილავდა, ქალს წილი არ ეძლეოდა და მას, როგორც ოჯახიდან წამსვლელს, – საჩუქარსა და „მზითევს“ ატანდნენ. გასათხოვარი ქალი რჩებოდა ოჯახში თავის ძმებთან ან (ოჯახის გაყრის შემთხვევაში) რომელიმე ძმასთან, თუმცა მისი გასტუმრებისას გასაწევ ხარჯებში ყველა ძმა თანაბარ მონაწილეობას იღებდა (მიუხედავად იმისა, თუ რომელ მათგანთან ცხოვრობდა იგი). დედისგან მოყოლილი ქონება ქალიშვილის კერძო საკუთრება იყო და იგი ძმებს შორის არ ნაწილდებოდა.¹³⁰

რესპოდენტთა განმარტებით, მამა-პაპისეული ქონება (სახლ-კარი, მიწა, ტყე და ა.შ.) კვლავაც მამრობითი სქესის მემკვიდრეებს რჩება, ხოლო ქალს, ზოგადი წესით, საოჯახო ქონებიდან წილი არ ეკუთვნის. (34, 152, 161, 185)

სანამ ქალი გასათხოვარია, ის მშობლების ოჯახშია და ჩვეულებრივად სარგებლობს საოჯახო ქონებით, ვიდრე არ გათხოვდება. თუ გათხოვდა, ის ვერ მიიღებს მამაპაპისეული ქონებიდან წილს, (34, 161, 185) მას შეიძლება საჩუქრად გადასცენ რამე, მაგრამ ძმების თანაბრად წილის მოთხოვნის უფლებას ადათი მას არ ანიჭებს. (161, 185)

თუ ქალი ვერ გათხოვდა და დარჩა გაუთხოვარი (შინაბერა), მაშინ ის ან მამისეულ ოჯახში რჩება, ან რომელიმე ძმასთან და როგორც ოჯახის ნებისმიერი სხვა წევრი, თავისუფლად სარგებლობს საოჯახო ქონებით, ვინაიდან კომლის წევრთა შორის ქონების დანაწევრებას

¹³⁰ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 113-114. ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 57-58.

სვანეთის სინამდვილეში, როგორც წესი, არ აქვს ხოლმე ადგილი, ხოლო გაუთხოვარი ქალები, უმეტესწილად, ცალკე არ ცხოვრობენ და ძმებთან ან ძმასთან რჩებიან. (84, 134, 152, 185)

თუ გაუთხოვარი (შინაბერა) ქალი მაინც გავიდა ცალკე საცხოვრებლად, ის იღებს ჩვეულებრივ წილს, ისევე როგორც – ძმა. ზოგჯერ, შესაძლებელია, ძმას, რომელსაც ოჯახი ჰყავს შესანახი, ერთი ყანით მეტი მისცენ, მაგრამ არა იმიტომ, რომ გაუთხოვარ ქალს რაიმე განსხვავებული უფლებები აქვს, ვიდრე ძმას, არამედ ამ შემთხვევაში შეიძლება გაითვალისწინონ შვილების ყოლის ფაქტორი. (84, 134, 152, 185)

რაც შეეხება მობრუნებულ (განათხოვარ) ქალს, თუ „მობრუნდა“, ეს იმას ნიშნავს, რომ მშობლების სახლში რჩება და ჩვეულებრივ სარგებლობს საოჯახო ქონებით. როგორც წესი, ის არ ითხოვს ცალკე გასვლას და წილს. (134, 185) თუმცა, მას ესეც შეუძლია, ე.ი. თუ ქალი განათხოვარია, მაგრამ მობრუნებული და გაუთხოვრად დარჩენილი, ის ისეთივე სტატუსს იღებს, როგორც გაუთხოვარი (შინაბერა) ქალი. თუმცა, ამ დროს შესაძლებელია ყურადღება მიაქციონ მობრუნების მიზეზსაც: თუ ბრალი არ მოუძღვის, მაშინ არანაირი დაბრკოლება არ შეექმნება, ხოლო თუ მისი ბრალია – მისთვის გადასაცემი ქონების ოდენობა შეიძლება შეამცირონ კიდევ. (84)

წილს, რომელსაც გაუთხოვარი ქალი, ფაქტობრივად, სამკვიდროდან იღებს, სვანურად „ლასელვას“ (სარჩო) უწოდებენ. (185) ქალისათვის გათვალისწინებულ „სარჩოს“, ზოგადად, ძველი სვანური სამართალიც იცნობს, მაგრამ სულ სხვა შინაარსით: იგი იყო დაქვრივებული დედის სარჩო, რომელსაც მიიღებდა იმ შემთხვევაში, თუკი შვილები მას გაეყრებოდნენ (ზოგადად, შვილებს დედასთან გაყრის უფლება არ ჰქონდათ) ან კიდევ – დაქვრივებული რძლის სარჩო, თუკი ის გარდაცვლილი ქმრის ოჯახში დარჩებოდა (ხოლო თუ წავიდოდა, მხოლოდ თავისი მშობლების ოჯახიდან მოყოლილ ქონებას წაიღებდა). ასე რომ, მაშინდელი სარჩო განსხვავდება დღევანდელი გაუთხოვარი ქალის (რომელიც ცალკე გადის საცხოვრებლად) წილისგან. დიდი ოჯახის არსებობის პირობებში, გაუთხოვარი ქალი ცალკე წილს ვერ მიიღებდა, იგი მამისეულ ოჯახში რჩებოდა და ჩვეულებრივად ისარგებლებდა საერთო-საოჯახო საკუთრებით. თუ ძმები გაიყრებოდნენ, რომელიმე ძმასთან გადავიდოდა საცხოვრებლად, მაგრამ დანარჩენი ძმებიც თანაბრად იყვნენ მასზე

პასუხისმგებელნი.¹³¹

როგორც უკვე აღინიშნა, ძველად, თუ ოჯახს ერთი ვაჟიშვილი მაინც ჰყავდა, სამკვიდრო არ გაიხსნებოდა, რადგან ძე მამის უძრავ-მოძრავი ქონების პირდაპირი და კანონიერი მემკვიდრე იყო. უძეოდ გარდაცვლილის ქონება რჩებოდა მის ახლო-ნათესაებს: ა) ძმას, ბ) ძმისწულს, გ) ბიძას, დ) ბიძაშვილებს, ე) თემს, ვ) სოფელს. ვის ხელშიც სამკვიდრებელი გარდავიდოდა, ვალდებული იყო, გარდაცვლილის ქალიშვილებისათვის (გათხოვილებისა და გაუთხოვართათვის) მეურვეობა და მზრუნველობა გაენია.¹³² აღნიშნული წესი მოდიფიცირებულია და ამჟამად, თუ გარდაცვლილს დედისერთა გოგო დარჩა (სულ ერთია, გათხოვილია თუ გაუთხოვარი), მას შეუძლია, თავის ბიძას თუ ბიძაშვილებს მოსთხოვოს მამის წილი. მეტიც, თუ გარდაცვლილს მხოლოდ გოგოები ჰყავს, ისინი მაინც უფლებამოსილნი არიან, მოითხოვონ მამის წილი და შემდეგ ერთმანეთში გაინაწილონ. (152) ანუ უკვე მამის მემკვიდრეები ხდებიან ქალიშვილები და არა – მამის უახლოესი მამრობითი ხაზის სისხლით ნათესაები (ძმა, ძმიშვილი, ბიძა), როგორც ეს იყო ძველად. ბუნებრივია, აქ საუბარია დედისერთა ქალიშვილზე ან გოგოებზე, რომელთაც ძმა არ ჰყავთ. თუ მათ ძმა ეყოლებოდათ, მაშინ ეს უკანასკნელი მიიღებდა მამის წილს და არა – მისი დები (გარდა გაუთხოვარი დისა).

ადრე არსებობდა ე.წ. საუფროსო („ნამხოშვირ“¹³³) წილი, მაგრამ დღეს ქონების განაწილებისას ვიმესთვის რაიმე განსხვავებული სახეობის წილი გამოყოფილი არ არის, წილი ყველას თანაბრად ეძლევა და არც იმას აქვს მნიშვნელობა, ვინ მეტი იშრომა ან ნაკლები. (33, 107, 185)

მშობლებს თავიანთი წილი ეკუთვნით, (151) ძველად ისინი ე.წ. „პალატს“ (სახლის ქვედა ოთახს, სართულს) ირჩევდნენ. (132) ვინც

¹³¹ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 113-114; ხარაძე რ., დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939, 57-58; Харაძე Р. Л., Грузинская Семейная Община, Тбилиси, 1961 г. Т. I, стр. 185.

¹³² იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 114.

¹³³ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 113; იხ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში დაცული ალექსი დავითიანის პირადი არქივი, სვანეთი, ეთნოგრაფიული, М²№6 რეული 6 გვ. 35.

მშობლებს მოუვლის, მათი წილიც მას დარჩება. (152) ერთ-ერთი მთხრობლის განმარტებით, როდესაც ოჯახის უფროსი ქონებას გაყოფს, შესაძლოა, რომელიმე შვილს მეტი წილი მისცეს და თავისი წილი დაუტოვოს, თუ იმედი აქვს, რომ ის არჩენს და უპატრონებს მას და მის ცოლს. (151) მაგრამ აქ უნდა იგულისხმებოდეს არა ვინმეს მიერ წილის ზედმეტად მიღების უფლება, არამედ – მშობლის წილის მიღება. ერთ-ერთი რესპოდენტი ასევე აღნიშნავს, რომ ქონების გაყოფისას მეტ წილს იღებს უმცროსი შვილი, იმიტომ რომ დედ-მამა ყოველთვის უმცროსის ოჯახში რჩება და როგორც წესი, სახლიც მას რჩება. ის მონაწილეობს უფროსი ძმის სამშენებლო ხარჯებშიც, რადგან დედ-მამის გარდაცვალების შემდეგ მშობლების წილი ისედაც მას დარჩება. (84) სახლში უმცროსი ძმის დარჩენის წესს სხვა მთხრობელიც ადასტურებს. (152) აქაც უნდა იგულისხმებოდეს არა უმცროსი შვილის მიერ რაიმე ცალკე წილის ან გაზრდილი წილის მიღება, არამედ ის, რომ იგი მშობლებთან რჩება საცხოვრებლად და მშობლების წილსა და საკუთარ წილს ერთიანობაში იღებს. მშობლებთან მისი დარჩენა ობიექტური გარემოებით, მცირე ასაკით, არის განპირობებული, თუმცა, სავალდებულო სულაც არ არის, რომ აუცილებლად უმცროსი შვილი დარჩეს სახლში.

დღემდე შენარჩუნებული წარმოდგენა, რომ თუ ოჯახის წევრს (მშობელს, ძმას, გაუთხოვარ დას) ან ახლო ნათესავს ავადმყოფობის, ფიზიკურად შეუძლოდ ყოფნის ან მოხუცებულობის გამო მოვლა-პატრონობა ესაჭიროება, მის სამკვიდრო წილს სწორედ ის მიიღებს, ვინც მას სიცოცხლეში მოუვლის, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ – დაკრძალავს და ქელესს გადაუხდის. (34, 152)

როგორ წესი, ქონებას ოჯახის უფროსი წევრი, მამა ან უფროსი ძმა გაყოფს და იქვე შეთანხმდებიან, ვის რა უნდა შეხვდეს, შეიძლება, კენჭისყრასაც მიმართონ და ვინც გაყოფს, მან ბოლოს აიღოს კენჭი. (132) ქონების გაყოფისას კენჭისყრა ძველი სვანური ადათისთვისაც არის დამახასიათებელი.¹³⁴ ლატალში ახსოვთ წესი, რომ ორი ძმის გაყოფის დროს ერთი ჰყოფდა და მეორე ირჩევდა, მაგრამ, რესპოდენტის თქმით, ამას სჭირდებოდა კარგი ძმობა. (84) სხვები ამ წესს ვერ იხსენებენ, ხოლო ერთ-ერთი რესპოდენტი აღნიშნავს, რომ პირველი არჩევანი აუცილებლად უფროსს ეკუთვნოდა, რაც მისადმი

¹³⁴ იხ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში დაცული ალექსი დავითიანის პირადი არქივი, სვანეთი, ეთნოგრაფიული, M2N6 რეგული 6 გვ. 32-36.

პატივისცემის გამოხატულება იყო. (33, 107, 151)

გაყოფისას საგვარეულო განძეული (წინაპრის თოფი, ქამარ-ხანჯალი, სკივრი და ა.შ.) შეიძლება მემკვიდრეთა თანასაკუთრებაში დარჩეს, (85) ან უფროს ვაჟს მიეკუთვნოს, (185) ან კიდევ, ვინც მშობლებთან, წინაპართა ფუძეზე, რჩება, იმას გადაეცეს, რადგან ძირითადი კერძიდან წასულს, როგორც წესი, განძს არ გაატანენ. (161)

თუკი მშობელი სარჩენი გახდა, ადათი შვილებს მათ მოვლა-პატრონობას ავალებს. (31) უკანონო შვილი, მამის სახლიშვილად ითვლება. (34)

ერთ-ერთი მთხრობელი ოჯახის გაყრაში მორევების ჩარევას გამორიცხავს, რადგან ასეთ საკითხებს თვითონ თემი უვლის სხვისი დახმარების გარეშე. (29, 34) თუმცა სხვები ასეთის შესაძლებლობას არ უარყოფენ და განმარტავენ, რომ თუ ოჯახი მორიგებას ვერ შეძლებს, მაშინ საქმეში საძმო ჩაერთვება, ხოლო თუ საძმოც ვერ მოარიგებს, შემდეგ არის მორვები (4-5 კაცი), რომლებიც დადებენ ფიცს და გაყოფენ ქონებას. ამ დროს შესაძლოა ერთი მორვეი ერთმა მხარემ აირჩიოს, მეორე – მეორემ და კოლეგიის თავმჯდომარეზე ერთობლივად შეთანხმდნენ. (84, 101, 132)

და ბოლოს, აღსანიშნავია, რომ დიდ ოჯახებად ცხოვრებას ძველ სვანეთში ფართოდ გავრცელებული მესისხლეობაც უწყობდა ხელს. რაც უფრო ძლიერი იყო გვარი, მით მეტად შეიძლო გვერდში დასდგომოდა თავის წევრს. შურისძიების ობიექტებად ძველი სვანური ადათი განიხილავდა არა მხოლოდ მკვლელის ოჯახის წევრებს, არამედ მთელ მის „სამხუბს.“ არ არსებობდა წესი, რომლითაც მკვლელის ოჯახის წევრები (მაგალითად, ძმა, ბიძები, ბიძაშვილები) მკვლელთან გაყრის შემთხვევაში შურისძიების ობიექტობას თავს დაალწევდნენ. შესაბამისად, ამ მოტივით გაყრის ინსტიტუტიც უცნობია სვანური ადათობრივი სამართლისათვის. ბუნებრივია, განუყოფელი ოჯახის პირობებში გაზრდილი ბიძაშვილები თუ გარე-ბიძაშვილები ერთმანეთთან უფრო მეტ სიახლოვეს გრძნობდნენ, ვიდრე – დღევანდელი ძმები. ახლა აღარ არსებობს დიდი ოჯახი და შურისძიებაც ვინრო წრეზე (ძმა, შვილი) ვრცელდება, მაგრამ შურისძიების ობიექტები დამნაშავესთან გაყრის მოტივით პასუხისმგებლობას თავს ვერც ამჟამად დაალწევენ და ამ მოტივით გაყრა დღევანდელი სვანური ადათისთვისაც სრულიად უცხოა. (21)

სახალხო თვითმმართველობა

სვანური ცნობიერება ყოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სახალხო თვითმმართველობას. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ სვანები თავიანთი ბუნებით ისტორიულადაც და დღესაც შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ ყველაზე მეტად სოციალურად აქტიურ ინდივიდებად, ხოლო სვანეთის მოსახლეობისათვის დღემდე ნაკლებადაა დამახასიათებელი მოქალაქეობრივი გულგრილობა და პიროვნების ინდიფერენტულობა მის ირგვლივ მიმდინარე პროცესების მიმართ.

ცხადია, სახელმწიფო ინსტიტუტების გაძლიერებამ და მოსახლეობის მასობრივმა მიგრაციამ ბარად თუ საზღვარგარეთ თავისი კვალი დაატყო ამ ინსტიტუტსაც, მაგრამ ადგილობრივი თვითმმართველობის ოფიციალური დანესებულების პარალელურად ჯერ კიდევ არსებობს გარკვეული ორგანოები, რომელიც ტრადიციულ სამართალზე დაყრდნობით, შეძლებისდაგვარად, ზედამხედველობას უწევს საზოგადოების ყოფა-ცხოვრების მთელ რიგ ასპექტებს.

პირველ რიგში საყურადღებოა, რომ კვლავაც დასტურდება გვარის უზუცესთა საბჭოს არსებობა. მაგალითად შეიძლება დასახელდეს მესტიის თემში ნმ. გიორგის მედროშე (ე.წ. „მგლჯგვრაგ“) გვარების გაერთიანება – ნიგურიანი, რატიანი, ფალიანი და მჭედლიანი. „მგლჯგვრაგთა“ უზუცესთა საბჭო 8 კაცისაგან შემდგარი კოლეგიური ორგანოა. 4 გვარიდან აირჩევა 2-2 კაცი, ერთი – ასაკით უფროსი, ხოლო მეორე – უმცროსი. თვითონ ირჩევენ მოთავეს, ისე რომ ყველა სხვას აძლევს ხმას. ზოგჯერ მიმართავენ წილისყრას. 3 წელიწადში ერთხელ ხდება როტაცია, ძველი და ახალი წევრები ერთად შეიკრიბებიან და ხდება საქმეთა გადაბარება: რა გაკეთდა, რა არის დასამთავრებელი და რა – დასაწყები. ეს 8 კაცი ასრულებს მოციქულისა და მედიატორ-მომრიგებლის ფუნქციებს, როდესაც საქმე ეხება დასახელებული გვარების წევრთა შორის წარმოქმნილ უთანხმოებას, ასევე, ორგანიზებას უწევს დღესასწაულების სათანადოდ აღნიშვნას და ზედამხედველობს ამა თუ იმ ტრადიციული რიტუალის აღსრულებას. (194) ანალოგიური უზუცესთა საბჭო უცხო არ არის არც სხვა თემებისთვის. (23)

გვარის უზუცესთა საბჭო დღეისათვის აღარ არის ისეთივე

სიძლიერის მქონე ინსტიტუტი, როგორიც იყო ადრე, როდესაც თავად გვარი და „სამზუბი“ იყო ძალზედ განვითარებული სოციალური რგოლი. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ „სამზუბის“ თემის უფლება ჯერ კიდევ საკმაოდ დიდია – ფიქსირდება ერთეული შემთხვევა, როდესაც ბიძაშვილები შეცდნენ, თემი შეიკრიბა და დამნაშავეებს გადაუწყვიტეს, ეს სირცხვილი ჩამოერეცხათ, რის შედეგადაც ძმამ მოკლა თავისი ძმა და და მოკლა თავისმა ძმამ. (203)

გვარის უხუცესთა საბჭოს გარდა მოქმედებს სოფლის კრებაც. ექსპედიციის პერიოდში ასეთს ადგილიც კი ჰქონდა, მაგალითად, ლატალის თემში, სადაც სოფელი შეიკრიბა ტყის გაჩეხვის აკრძალვასთან დაკავშირებით და ერთობლივი ძალით გადაკეტა ტყის მასივთან მისასვლელი გზა. (68)

სოფლის კრების კომპეტენციაში ამჟამადაც შედის მათი კუთვნილი სათიბებისა და ტყეების ბედი, ასევე, ეკლესიის გაძარცვის საქმეებსაც ადათი სოფელისა და თემის განსაკუთრებულ კომპეტენციად განიხილავს. ტაძრის ხელყოფაში ეჭვმიტანლმა სწორედ მთელი თემის წინაშე უნდა იმართლოს თავი. სოფლის გასარჩევია ის დანაშაულებიც, რომლის შედეგად რომელიმე მოსახლე ძალიან შეურაცხყოფილი და აბუჩად აგდებულია, რადგან მიიჩნევა, რომ ეს სირცხვილი ყველა თანასოფელს თანაბრად ეხება. სოფელს შეუძლია ბოიკოტიც გამოუცხადოს თავის რომელიმე წევრს (ან, საჭიროების შემთხვევაში, მთელ მის ოჯახს), თუკი ის რაიმე მძიმე დანაშაულს ჩაიდენს, ან თუნდაც ზნეობრივად უღირს საქციელში იქნება შემჩნეული, მაგალითად, ქალი თუ უმსგავსო საქციელს ჩაიდენს ან შეცდება ნათესავ მამაკაცთან, შეიძლება ორივე გარიყონ. კრებაში ან სოფლის მიერ დაგეგმილ რაიმე ერთობლივ ღონისძიებაში მონაწილეობაზე უარის თქმა ობიექტური მიზეზის გარეშე და სოფლის აბუჩად აგდება დღეისათვის აღარ იწვევს მატერიალურ სანქციებს, თუმცა რესპოდენტებს ახსოვთ, რომ ადრე ასეთ დროს სოფელი ურჩი წევრის რაიმე ქონების კონფისკაციასაც კი მიმართავდა. დღეს ძირითადი სანქცია არის წყევლა, ხოლო მთელი სოფლის მიერ დაწყევლას ამჟამადაც ყველა პოტენციური დამნაშავე თუ ურჩი მოსახლე მაქსიმალურად ერიდება. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ, თუ საერთო საქმეს გამოაკლდება, იმ ოჯახს ყველა შემთხვევაში მთელი სოფელი დაწყევლის, მაგრამ ასეთი ფაქტებს ჯერ კიდევ შეიძლება ჰქონდეს ადგილი. (18, 58, 68-69, 113, 149, 160, 177, 240, 241)

ცოცხალ ყოფაში დასტურდება კონკრეტული შემთხვევები, როდესაც მოპარული ნივთიც კი დაუბრუნებიან მთელი სოფლის

წყევლის თავიდან ასაცილებლად. მაგალითად გამოდგება მესტიაში მიხეილ ხერგიანის სახლ-მუზეუმიდან ნეპალური დანის მოპარვის ფაქტი. მას შემდეგ, რაც მოხდა გაფრთხილება, რომ, თუ ქურდი ნივთს არ დააბრუნებდა, ამა და ამ დღეს მოხდებოდა დაწყევლა, მოქმედებამ სასურველი შედეგი გამოიღო და ნივთი ანონიმურად უკან დაუბრუნდა მუზეუმს. (197) ისევე როგორც ძველად, ამჟამადც ეკლესიის გაძარცვის დროს ეკლესიის მცველს (ან სხვა სახის დანაშაულის შედეგად დაზარალებულ პირს) შეუძლია, სარჩელი წარადგინოს მთელი ხალხის წინაშე და მოითხოვოს, რომ მთელმა სოფელმა დაწყევლოს დელიქტის ჩამდენი. (196) ასევე, ფიქსირდება შემთხვევა, როდესაც სოფელმა აუკრძალა მის წევრებს, სოფლის კუთვნილ სანახებში სხვა თემების მკვიდრი მონადირეების მონვენვა სანადიროდ. (85)

ხალხის მახსოვრობას შემორჩა სოფლის მიერ ეკლესიის მძარცველების ჩაქოლების ფაქტები. (32, 116, 149) თუმცა ასეთ შემთხვევებს დიდი ხანია ადგილი აღარ ჰქონია.

სოფლის კრების მსგავსად ჯერ კიდევ ფიქსირდება თემის (სოფლების გაერთიანება) ყრილობაც, ე.წ. „თემი ლიყუბე,“ „თემი გუეშ ი თემი ლიყუბე.“ მთელი მულახის კრება ჩატარებულა, მაგალითად, 1975 წელს, 1975-76 წლებში ყოფილა მთელი ბალსზემო სვანეთის ყრილობაც, ასევე, 80-იან წლებში სოფელ ხაიშში ო. ნაკანის ინიციატივით ჩატარებულა კრება, რომელზეც თითქმის მთელი სვანეთი მონაწილეობდა. (22, 56)

მთელი სვანეთის კრება – ე.წ. „ლალხორ“ გაიმართა 1996-1997 წლებშიც კალაში სოფელ ლალხორში. სადაც არა მხოლოდ ზემო, არამედ – ქვემო სვანეთიდანაც იყვნენ წარმომადგენლები. ჩამოატარეს ხატის „ნაბანი,“ რათა ქურდობა აღარ მოხდეს არცერთ სოფელში. მთელი სვანეთის კრებას, ისევე როგორც ცალკეული თემების კრებებს, სასამართლო და ადმინისტრაციული ფუნქციები გააჩნია. კრებაზე აირჩევენ ყველა თემიდან წევრთა თანაბარ რაოდენობას და ისინი დასხდებიან იმ საჭირობოროტო საკითხებზე გადაწყვეტილების მისაღებად, რაც ამა თუ იმ თემს, სოფელს ან გვარს აწუხებს. (22-23)

ყრილობას, არ აქვს მნიშვნელობა, ეს იქნება გვარის, სოფლის, სოფელთა გაერთიანების (თემის) თუ მთელი სვანეთისა, შესაძლოა, დაესწროს არა მხოლოდ ოჯახის უფროსი, არამედ – ოჯახის ნებისმიერი წევრი, დაახლოებით, 12 წლის ასაკიდან. (57) ქალი, ისევე როგორც ისტორიულად, დღესაც მამაკაცის თანაბრად მონაწილეობს სახალხო კრებაზე და იმავე უფლებებით სარგებლობს, რითაც ძლიერი

სქესის წარმომადგენლები. (37, 57) ქალის ამ უფლებას ანალოგიურად იცნობს ეთნოგრაფიული სინამდვილეც.¹³⁵

თუ გავიხსენებთ, თუ რაოდენ დიდი უფლებები გააჩნდა ისტორიულად სვანეთში არსებულ თვითმმართველობის ინსტიტუტებს, იქნებოდა ეს გვარის უზუცესთა საბჭო, თუ სოფლის უზუცესთა საბჭო, აშკარაა, რომ დღევანდელი სახალხო თვითმმართველობა ძველის მხოლოდ აჩრდილსლა წარმომადგენს. ეთნოგრაფიული სინამდვილე ცხადყოფს, რომ ადრინდელ პერიოდში სახალხო თვითმმართველობა თითქმის მთლიანად ცვლიდა სახელმწიფო ინსტიტუტებს.¹³⁶

ძველი სვანური სამართალი იცნობდა თემის უპირატესი შესყიდვის უფლებას სოფლის წევრის ქონებაზე.¹³⁷ მიუხედავად იმისა რომ უპირატესი შესყიდვის უფლება ჯერ კიდევ არსებობს და მინის გამყიდველმა მყიდველი ჯერ ახლობლებში, თემში, ნათესაობასა და ბაღიშებში უნდა მოიკითხოს, (240) დღეისათვის სვანეთის ტერიტორიაზე რამდენიმე ადგილზე შეხვედებით უცხოელ მოსახლეს, ზოგიერთი მათგანი სასტუმროს მეპატრონეა, სხვები – რაიმე ობიექტისა, რაც იმას მიუთითებს, რომ ადათი უკვე ლოიალურად უყურებს მთელ რიგ საკითხებს და ისეთი მკაცრი იმპერატიული აკრძალვა, რასაც ადრე ჰქონდა ადგილი, თანდათანობით წარსულს ბარდება.

ეთნოგრაფიული სინამდვილე იცნობს თემის ერთ მეტად საინტერესო უფლებას: იმ შემთხვევაში, როდესაც რომელიმე ორ დაპირისპირებულ მხარეს შორის წარმოქმნილი კონფლიქტი იმდენად რთული და მძიმე იყო, რომ მოშუღლართა შერიგებას პირი არ უჩანდა, ხოლო შურისძიებასა და მსხვერპლს – ბოლო, შეწუხებული თემი „მახვშის“ თაოსნობით შეიკრიბებოდა და დაადგენდა: თუ მხარეები არ შერიგდებოდნენ, მათ მიმართ განსაკუთრებული ღონისძიებები იქნებოდა გამოყენებული.¹³⁸ დღეისათვის თემის ასეთი ფართო უფლებამოსილებები საგრძნობლად შეზღუდულია, ვინაიდან შესაბამის კითხვაზე: „თუ ხდება კვლავ, რომ თემი შეიკრიბება და ორივე მოქიშპეს დაემუქრება?“ რესპოდენტები იხსენებენ კონკრეტულ შემთხვევას,

¹³⁵ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, თბ., 1962, 85, 90; გაბლიანი ევ., თავისუფალი სვანეთი, თბ., 1927, 64.

¹³⁶ იხ. ნიჟარაძე ბ., ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, , ტ. I, თბ., 1962, 85-93.

¹³⁷ იხ. იქვე, 114-115; 183.

¹³⁸ იხ. იქვე, 93.

როდესაც თემი მართლაც შეეცადა მოციქულთა მეშვეობით დაეშოშმინებინა მოქიშპენი, მაგრამ მხარეებმა შუამავლები სახლიდან გამოყარეს. ბოლოს კი ეს ისტორია იმით დასრულდა, რომ როდესაც ორივე მხრიდან მოკლულთა რიცხვმა 10-ს გადააჭარბა, თავად მხარეებმა სთხოვეს თემს, ჩარეულიყო მათ საქმეში და როგორმე შეერიგებინა ისინი. (26, 218) ცხადია, აღნიშნული სურათი ამ ნაწილში ადათობრივი სამართლის მოქმედების შესუსტების მაჩვენებელია.

დასასრულ, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ სევანთა ცნობიერებაში დღემდეა დაცული მთელი სევანეთის ყრილობის უდიდესი როლი მოცემული კუთხის ზნეობრივი ცხოვრების წარმართვის თვალსაზრისით და, მეტიც, სამომავლოდ დასახულია კიდევ ასეთი შეკრება. აღნიშნული ყრილობის ინიციატორი თავად არის ერთ-ერთი რესპოდენტი – რ. ფირცხელანი, რომელიც, როგორც პირად საუბარში განმარტავს, აქტიურად მუშაობს ამ საკითხზე: სამომავლო „ლალხორი“ იქნება „გაფართოებული“ ყრილობა, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებენ არა მხოლოდ სევანეთის მკვიდრნი, არამედ – სევანეთის ბედსა და მოსახლეობის ზნეობრივ ცხოვრებაზე გულშემატკივარი სხვა პირებიც: იქნება ეს სასულიერო წოდების, ერისკაცი, მეცნიერი, ბიზნესმენი თუ უბრალოდ მამულიშვილური პასუხისმგებლობის მატარებელი ნებისმიერი ადამიანი. „ლალხორზე“ არჩეულ იქნება კომისია, რომელიც საგანგებოდ დააფიქსირებს და განიხილავს სევანეთის რეგიონის განვითარების შესახებ კრებაზე წარმოდგენილ ნებისმიერ იდეასა და შემოთავაზებას.

დანართი:

2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის რეზიუმე

კორესპოდენტი სულხან ონიანი

რესპოდენტები:

1. მურმან ქოჩიანი
2. რომეო ფირცხელანი,
3. სეუო კვანჭიანი
4. გურიელ გიგანი
5. გია ფილფანი
6. მიხეილ რატიანი
7. ლაერტი ჩარკვიანი
8. ტრისტან პაკელიანი
9. ბიძინა გურჩიანი
10. ნუგზარ ნიგურიანი
11. ადელან ჩართოლანი

**მთქმელი – მურმან ქორქიანი, 63 წლის, მულახის თემი,
21.06.2015 წ.**

- რას უნოდებენ მოსამართლეს?
- „მორევ“ – ეს არის განაჩენის გამომტანი, ბოლო განაჩენის.
- რა ტიპის დანაშაულებზე ხდება „ლიმორავი“?
- თუ ნაჩხუბარი არის, დაჭრილი თუ არის, აბუჩად აგდებული, დაშინებულია, დაჩაგრულია, დაზარალებულია, დასახიჩრებულია, მკვლელობა თუა, გაუპატიურებაზე, ქურდობაზე, თუ ადგილზე ვერ აყენებდნენ იმ კაცს, მაშინ უკვე მორევებზე გადადიოდა.
- ეკლესიის გატეხვაზე თუ იმართებოდა „ლიმორავი“?
- ეს უკვე „ლიმორავი“ არაა, თემის საქმე არის.
- „ვერი მუქდენი,“ – სამშობლოს ღალატზე?
- არა. მე არ გამიგია „ლიმორევი.“ მაგას თვითონ სჯიდნენ ერ-თიანად და „ლიმორევი“ არ უნდოდა მაგას.
- როგორ ხდებოდა დაყოლიება „მორევებით“ მოლაპარაკებაზე? ვისი მეშვეობით?
- ჯერ არიან მოციქულები, შუამავალი – „მეცქულარ.“ მიდიან ორ ოჯახს შუა, დაზარალებულსა და მეორე მხარეს, მოგებული ვინცაა. „მოგებული“ არავინაა ამ შემთხვევაში, მარა მაინც ასე ითქმის.
- ანუ ვისაც მსხვერპლი არ აქვს?
- ჰო.
- დანაშაულის ჩადენიდან რამდენ ხანში იწყებდნენ შუამავლები მხარეთა დაყოლიებას?
- შუამავლები შეიძლება იმ დღესვეც მისულიყვნენ, ცხელ გულზე. იმიტო რო უზრდელად რო არ გამოსულიყო დამნაშავე, რო ასეთი ცუდი საქმე ჩაიდინა და მერე არ მიხედა. ეს ხომ რაც მეტად გაჭიანურდებოდა, შერიგება მით უფრო რთულდებოდა.
- რა არის ის, რაც აიოლებს „ლიმციქვს“?
- აიოლებს, დამნაშავემ თუ „ტოლობა“ გააკეთა: მაგალითად, კაცს ერთს აქვს დანაშაული, მაგრამ თავისი ახლობელი ნათესავები, ძმა, ბიძაშვილი, გვარიდან რამდენიმე კაცი მიჰყვებოდნენ ხატზე. თუ ისინი დაიფიცებდნენ, რომ „ჩვენ, თქვენს ადგილას რომ ვყოფილიყავით, შე-გირიგდებოდითო“ — მაშინ უფრო იოლდებოდა.
- ამას მოციქულები უზრუნველყოფდნენ? (გვ. 1)
- თავიდან მოციქულებს აქვთ, პირველად, საქმე, სანამ მორევები იქნება, მერე გადაბარება ხდებოდა. შეიძლება, საერთოდ ისეც მოხ-

დეს, რომ მორევი საერთოდ არ დაგჭირდეს. მოციქულები აკეთებენ საქმეს, მაგალითად, თუ ძაან დიდი დანაშაული არ არის, ყველგან „ლიმორავიც“ არ არის საჭირო.

– თუ შეიძლება, რომ მხარეებმა, ორივემ ერთდროულად გამოხატოს შერიგების ინიციატივა?

– ორივე ვერ გამოხატავს, ალბათ. გააჩნია, იქედან ნათესავეები თუ უბიძგებენ, შეიძლება. მთავარი ისაა, რო „ტოლობა“ თუ გაკეთდა, ეს საქმე „მორვობის“ გარეშე მთავრდება. „ტოლობას“ აკეთებენ, „ლაგნაჟი ლიგნე“ ქვია მაგას და მერე უკვე მიდიან ჯერ ერთ ოჯახში, მერე – მეორეში და ან შვილს მოანათლინებდნენ, ან ძმობას გამოაცხადებინებდნენ და ასეთი ფორმებით რიგდებოდნენ.

– მაგრამ ესაა მოციქულობის პერიოდში, როცა „ლიმორავი“ საქმეს არ სჭირდება?

– კი. მსუბუქ საქმეებზე. თუ ძნელი საქმეა და თუ, ვთქვათ, თემმა „ტოლობა“ არ გაუკეთა, ის ვერ გაუკეთა, რაც დაზარალებულს უნდა – მაშინ უკვე ადიოდა 12 კაცამდე. ძნელ საქმეზე 12 კაცი იყო და იმის საშუალებასაც აძლევდნენ დაზარალებულს, რო ყოლოდა, მაგალითად, 8 მორევი და წაგებულს მარტო – 4. მაგრამ ეს ძველად იყო და ეხლა თანაბარია. თანაბრობა ძველადაც იყო, რა თქმა უნდა, მაგრამ ზოგი ძაან სიჯიუტესაც იჩენდა და მაგის გამო ხდებოდა ეს.

– თუ იყო, რომ დაზარალებული ასახელებდა მთლიანად ყველა მორევს?

– არა. დაზარალებული მთლიანად ვერა, რადგან მეორე მხარის ხალხიც უნდა ჩარეულიყო.

– ეხლა, დღეს ხომ არ არის ასეთი რამ: ძველი მორევები, ვინც დღეს ცნობილი არიან როგორც ავტორიტეტული ხალხი, რაიმე „მუდმივმოქმედი კოლეგიის“ მსგავსად იყოს ერთ სტრუქტურად ჩამოყალიბებული?

– მასეთი რამე არაა.

– თქვენ პირველად რა საქმეზე იყავით მორევად?

– მე რო პირველად წავედი მორვად, პატარა ვიყავი. ჩემს მეზობელს, ცხონებულ ბუღიას ურჩევია ჩემი თავი, მონადირე კაცი იყო. მე არ ვიყავი მაშინ დიდი და თვითონ ვუთხარი: ბავშვი ვარ-მეთქი და რას მრევთ საქმეში? მარა წამიყვანეს მაინც. გოგოს მოტაცებაზე იყო ის საქმე. გოგოს მოტაცებას რა „ლიმორევი“ უნდოდა, მარა მაშინ გართულებები იყო. რო ვიჯექით, არ მახსოვს რამდენი კაცი ვიყავით, ყველაზე უმცროსი მე ვერეი. დაიწყო უფროსიდან და მორევებს აფიცებდა დაზარა-

ლებული: დაგაფიცებდა მორევს, რო „შენ სისწორეზე წასულიყავი და არ მიდგომოდი ან ერთს ან მეორეს, მიკერძოებული არ ყოფილიყავი.“ რო დასხდებოდნენ ხალხი, პირველად ასაკით უფროსები ლაპარაკობდნენ და მოყვებოდნენ უმცროსებამდე. დაჯდომითაც ისე სხდებოდნენ. მე ვერიე ყველაზე უმცროსი და კიდევ გუჯა, გუჯა შედარებით ჩემზე უფროსია. (გვ. 2) გუჯას მერე მე ვთქვი ჩემი სიტყვა, ანუ ყველას მერე მე ვთქვი: მაინც ცოლ-ქმარი არიან უკვე, რა „ლიმორევი“ უნდა, რის „ლიმორევი“-მეთქი? უფროსები იყვნენ, მოხუცები იყვნენ და ძაან ეწყინათ, 80 წლის ხალხი იყვნენ. მე მაინც ჩემი ვუთხარი: დაგვცინის მეთქი ყველა ამას, ჩვენ მულახელებს-მეთქი, უკვე ცოლ-ქმარი არიან და ტყუილად ვართულებთ-თქო. გოგო მოიტაცეს, რა ფული, რის ფული უნდა გადაეხდევინოთ მეთქი, უკვე ერთი ოჯახია. ძველად იყვნენ ისეთი კაცებიც, რო რახან ხატზე არ მიჰყავდათ, ფულს ახდევინებდნენ, რათა მიეტანათ მშობლებთან და ასეთი ქნეს ჩვენს თემშიც ერთხელ ადრე, იყო შემთხვევა, რომ გოგოს მომტაცებელს გამოართვეს მორვებმა ფული და მიუტანეს გოგოს მამას. მარა გოგოს მამამ იმ სალამოს ფული გამოართვა და მეორე დღეს წაუღო უთენია უკან სახლში: „მე ეს ფული რად მიწადაო, ჩემი შვილი იქ მრჩებაო და ფული რა შუაშიაო.“ ქალის მოტაცებაზე „ლიმორავი“ სირცხვილი იყო, უკვე ერთი ოჯახი იყო მაინც.

– შუამავლები მორვებთან თუ რჩებიან საქმის განხილვის დროს?
– საქმის ბოლომდე მორვებთან რჩებიან შუამავლები. ორივე მხარის, დაზარალებულის და დამნაშავეს ყველა დეტალი იმათმა უნდა მოუყენენ მორვებს.

– ე.ი. მორავი პირველ რიგში შუამავალს ეკითხება როგორ არის საქმე?

– კი. ისინი გადააბარებენ: ამათგან ასე იყო, იმათგან – ასე იყო.
– თუ შეიძლება, შუამავლებიც დასახელდნენ მორვებად?
– ნაწილი კი. მარა შუამავალს ძაან არ უნდა, რომ ის დაასახელონ მორავად. მე თვითონაც რომ ვიყო შუამავალი, არ მინდა, რომ იმ საქმეზე მერე მორვად ვიყო.

– რატომ?

– მორევმა შეიძლება მოიტყუოს და შუამავალი ვერ მოიტყუებს. შეიძლება, მორევი წავიდეს ცოტა სხვანაირად, მარა შუამავალი, თუ მართლა კაცია, ის ვერ მოიტყუება ვერაფერს. ადრე რომ იყო, მაგალითად 8 რომ იყო ერთ მხარეს ძველად და 4 – მეორე მხარეს, მაშინ ხომ იყო, ვითომ და, გადანყვეტილებით ხალხის. იტყოდა უფროსი, რო ასე

უნდა გადაწყდეს, ის – ასე. რომ იტყოდა ერთი მხარე ასე იყოსო, ასე უნდა გადაწყდესო, იქ მაინც კეტავდნენ და უპირატესობა მაინც იმას ენიჭებოდა, ვისაც მეტი ხალხი პყავდა.

– ხატზე დაფიციტულმა მორევმა რა უნდა მოიტყუოს?

– „მოიტყუოს“ არაზუსტი სიტყვაა, უფრო რო „გადანონოს.“ რომ გადანონოს მორავმა მეორე მხარე. იყო ძველად რომ არათანაბრად ირჩევდნენ და ახლა უკვე ვერ გადანონის, იმიტო რო ირჩევენ თანაბრად. არათანაბრად თუა არჩეული ხომ გადანონის (გვ. 3) ის 8 კაცი 4 კაცს? ადრე იყო ასეთი რამეც: ჩემს შემთხვევაშიც ყოფილა ეს – თუ არ წყვეტდნენ მორევები ამ საქმეს და ვერ წყვეტდნენ, დგებოდა დაზარალებული მხარე და მისცემდა მეორე მხარის თემს საქმეს: „თქვენ გაარჩიეთო, თქვენი საძმოდან მოიყვანეთ რამდენიმე კაცი, წაიყვანეთ და ხატზე დააფიცეთ: ჩვენ როგორც გვაქვს ერთმანთთან საქმე, ასეთი დაზარალებული რომ თქვენ იყოთ ჩვენი თემისგან, თქვენ რომ გყავდეთ ისეთი დაზარალებული, როგორიც ჩვენ ვართ, დაგვაყენებთ თუ არა თქვენს ადგილას“ და თვითონ აწყვეტინებდნენ: „ლაგნაჟი ლიგნე“ – „თუ შეგვირიგდებოდითო ასე.“ ეს უნდა გადაეწყვიტა უკვე იმ გვარს. ყველა დაფიცული იყო. მარა ყველა ამას არ შერებოდა: „შეიძლება, მე ვერ მივხვდე და ხატს ვერ გავტეხავო“ და ძან ეზარება, ეს იშვიათად ხდება.

– ე.ი. მორევები ვერ მივიდნენ შეთანხმებამდე, ვერ მოარიგეს მხარეები და დაზარალებული მიმართავს დამნაშავის გვარს, რომ იმათ დაიფიცონ?

– არა. მორავები კი არა, ამას აკეთებს ისევ უკვე შუამავალი. იმის პირით დაზარალებული შეუთვლის: გამოვიდეს ის საძმო და დაგვაყენოს თავის ადგილზე და თითონ ქნან „ლიმორევიც“ და თვითონ გადაწყვიტონ საქმე. თუ ისინი ვერ დაიფიცებდნენ, მაშინ დგებოდნენ მორევები და თავისებურად აკეთებდნენ „ლიმორევს.“

– თუ გსმენიათ „მუნვრის“ ან „ნესგაჩუ მეგნეს“ შესახებ?

– „თხუმე მგკედ“ (თავის თავზე ამღები) ერქვა მაგას ძველად. „ნენსგა მეგნე მარად“ აქ იყო ჩემი მოგვარე კაცი, ჩვენს თემში. კაცური კაცი იყო, „ლამოროვში“ იყვნენ 12 კაცი. განმარტოვდნენ. ისეთ ადგილას წავიდნენ, რომ კაციშვილს არ მოესმინა ამათი ლაპარაკი. იქ იყო ერთი კაცი და ის იყო „თხუმე მგკედ“ – იმან რაც გადაწყვიტა, ყველა იმას დაეთანხმა. „მუნვრი“, ე.ი. „თხუმე მგკედ.“

– და ამ კაცის დიდი ავტორიტეტი განაპირობებდა ამას?

– ამას განაპირობებდა ის, რომ ის იღებდა თავის თავზე, რომ მე რო ვიყო ამის ადგილზე, მე ასე მიმაჩნია, რომ ასე არისო ეს.

– დანარჩენი მორავეები ეთანხმებოდნენ „თხუმე მკედს“?
– შეიძლება ყოფილიყო შეხლა-შემოხლა, მარა თუ ის იყო გავლენიანი ამათში, მაინც ეთანხმებოდნენ.

– ტერმინს „მუნერის“ არ ხმარობდნენ?

– „მუნერი“ და „თხუმე მკედ“ ერთი და იგივეა.

– „ნესგაჩუ მეგნე“ ვინ არის? (გვ. 4)

– აი, რო გაფიცებენ ხატზე, გეტყვიან, რო გამოიყვანე ეს კაცი, ის კაცი – „მეგნე.“ დაზარალებული დაგისახელებდა 6-7 კაცს. უნდა მოგეყვანა ისინი. ამათგან ერთ-ერთი თუ დააკლდებოდა, მაშინ შეუცვლიდნენ. თუ საერთოდ ვერ მოუყრიდნენ ამ ხალხს თავს, „ნესგამეზის“, მაშინ იყო უკვე „ლიმორევი.“

– „ნესგამეზალი“ და „ნესგა მეგნე“ რით განსხვავდება?

– „ნესგამეზი“ არის შუამავალი, მოციქული და „ნესგა მეგნე“ არის ხატზე რო გაიყვან კაცს და დაუსახელებ: „ის კაცი მოვიდეს და შენთან დადგეს, ამოგიდგეს გვერდში.“

– „ნესგაჩუ მეგნე“ შემოიძლია კონკრეტულად დავასახელო, თუ ზოგადად მიეუთითო: „5 კაცი გამოიყვანე“?

– ეს შენი საქმეა, დაზარალებული ნყვეტს ამას.

– თუ შემოიძლია, ვთქვა: ამას, ამას და ამას ვასახელებ და დანარჩენი სამი ვინც გინდა, შენ თვითონ მოიყვანე?

– კი, ესეც ხდება. თუ იოლად მიდის საქმე, ეუბნები: „ვინც გინდა, მოიყვანე 5 კაცი, ჩემთვის სულერთია.“ შეიძლება, ისიც კი უთხრა, რომ „ერთი კაცი მოიყვანე და ვჯერდები“, ე.ი. ეს, ვინაც ასეთ რამეს უთვლის, დარწმუნებულია, რომ იმას თვითონ თავისი არჩეულიც არ გაჰყვება. ეს რო არ ხდება, მერე ხდება „ლიმორევი“ უკვე.

– ე.ი. „ნესგაჩუ მეგნე“ ხდება „ლიმორავამდე“?

– ჰო. „მეგნე მარე“ თუ იყო, „მორევამდე“ იყო.

– როცა მორევებს აირჩევენ, ისინი სადმე შეიკრიბებიან და მხარეებს თავისთან დაიბარებენ თუ იქეთ მიდიან მხარეების ოჯახებში?

– როგორც მოციქულობის დროს, ოჯახებში მიდი-მოდიან. ოჯახის წევრებისგან იგებენ ინფორმაციას. ასევე ეკითხებიან შუამავლებს, მოციქულებს. დაკითხავენ ყველას და მერე მიდიან და დაჯდებიან ცალკე.

– მორევების ნაწილი ერთ ოჯახში მიდის და ნაწილი მეორეში, თუ ყოველთვის ერთად არიან?

– აუცილებლად – ერთად.

– „ლუფხვილი“ რას ნიშნავს?

– იგივე „ქამეგნე“, ანუ თანამდგომი.

– „ლუფხვილი“ ტერმინი საიდან მოდის? „თითთან“ ხომ არაა დაკავშირებული?

- არ ვიცი. „ფხულე“ თითია. შეიძლება, თუ დააკავშირებ, ნიშნავდეს: „რამდენს,“ „რაოდენობას“ - „ვოშა მაარეს როქ ხოფხვლი?“ - „რამდენს დაასახელებ?“

- რა შემთხვევაში ხდება მორევის აცილება?

- მორევის დაზარალებულს რო დაუსახელებენ, შეიძლება, იმას არ უნდა და იტყვის: „არ მინდა.“ არ უნდა და, შეიძლება, ეჭვშიც არის: ან მონინაღმდების ახლობელია და ხატის არ ჯერა იმისი, ან ცხოვრებაში (გვ. 5) როგორი „ნამორავი“ აქვს - „ლიმორევი“ ისეთი რაღაცაა, რომ თუ ცხოვრებაში ერთხელ შეგეშალა, მერე ნდობას კარგავ და აღარავინ დაგიძახებს. ამიტომაც, რო სისწორე უნდა დაიცვა.

- რა თვისებები უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ მორვად აირჩიონ?

- ღვთისნიერი უნდა იყოს, ხატის და ჯვარის უნდა ეშინოდეს და თავისი ზნეობრიობის და ადამიანობის შემნახავი უნდა იყოს.

- მორვობა უხარია მორვად დასახელებულს?

- არ უხარია, ძაან ერიდება ყველა.

- როგორ ხდება დაყოლიება? თუ ხდება საყდრის კლიტეზე ხელის მოკიდებინება ან რამე რიტუალი, რომლის მერეც უარს ვეღარ ამბობ მორვობაზე?

- ასეთი არ მსმენია. მორვად რომ დაგიძახებენ, თავისთავად, არავის არ უნდა სხვის საქმეში ჩარევა, მარა ხათრით აკეთებს ამას. მივა მასთან დაზარალებულია თუ მეორე მხარე, ან მოციქული, და ეტყვის: „შენ კარგი კაცი ხარ, შენი ნდობა აქვთ და უნდა დაეხმარო.“

- თუ მორევის კატეგორიულად არ უნდა, რომ მორევი იყოს?

- თუ არ უნდა, ვერავინ აიძულებს.

- თუ იყო რაიმე გასამრჯელო მორევისთვის ადრე ან დღეს თუა?

- დაფიცებისთვის იყო: მორევებს რო დააფიცებდნენ, თითოეულს ხელს რო ჩამოართმევდნენ და დაიფიცავდა: „მე სისწორეზე წავალ“, უნდა მიგეცა გასამრჯელო.

- რა ერქვა?

- „ნალვრიელ.“

- თუ ხმარობდნენ სიტყვას „ნანბანიელ“?

- არა.

- დღეს თუ ხდება მორევისთვის „ნალვრიელის“ მიცემა დაფიცებისთვის?

- მე ვყოფილვარ მხარე და მივეცი. თვითონ არ შვებოდნენ, მარა მე მაინც მივეცი.

- ანუ მორევის ეს გასამრჯელო ეკუთვნის, თუ, უბრალოდ, მხარის კეთილი ნებაა?

- არ ეკუთვნის, მარა „ნალვრიელს“ უმზადებ მაინც შენ.

– ანუ ეს საჩუქარია, თუ ეკუთვნის?

– „ეკუთვნის“-ზე არაა, ესაა უკვე შენს სინდის-ნამუსზეა, როცა აფიცებ, ძველი ადამიდან გამომდინარე, მარა შეიძლება, ახლა უკვე აღარც იყოს, მე დიდი ხანია „ლიმორავშიც“ აღარ ვყოფილვარ და არც თვითონ მქონია საქმე.

– თუ გსმენიათ „ათისთავი“ – „წორის“ მეათედის გადახდა მორვეებისთვის?

– არ მსმენია.

– თუ გსმენიათ „ლერქვაში“? (გვ. 6)

– ეს ეხლაც ხდება, მარა ეს მორვეის საქმე არაა – ეს შუამავლის, „მეცქულის“ რო მიიყვანდნენ და მის ადგილზე დააყენებდნენ, მერე ეტყოდნენ: „აბა, ბოდიში უთხარი, რომ „დამნაშავე ვარ შენთან და მაპატიეო“ და „ლერქვაშ“ არაყი წაიღეო,“ – ესაა 4 ლიტრა არაყი. ბოდიშის მოსახდელი.

– ანუ ეს არაა მორვეების, ესაა – მოციქულების?

– კი. მოციქულების. მოციქულები შეარიგებენ და ოჯახში მიაქვს მხარეს. მოციქულები კი არ იღებენ, ეს შენ, მხარეს, მიგაქვს დაზარალებულის ოჯახში და პირდაპირ ეუბნები ბოდიშს.

– „ტოლობის ფიცი“ თუ არის დღეს?

– „ტოლობის ფიცი“ დღესაც არის და ადრეც იყო. ესაა მთავარი და ამოსავალი.

– ერთგულების ფიცი?

– „ერთგულების ფიცია“, როცა ურიგდება ორი ოჯახი ერთმანეთს, ფიცს აძლევენ ერთგულების.

– თუ არის ისეთი ფიცი, რომელსაც მხარეები აძლევენ მორვეებს, რომ მათი გადაწყვეტილებას აღასრულებენ?

– კი.

– ეს „ერთგულების ფიცია“?

– არა. „ერთგულების ფიცი“ სხვა არის. და ის, რასაც მიგისჯიან, უნდა აღასრულო. შენ ხომ აფიცებ მორვეებს, რომ „სწორად განსაჯეთ“, მერე ისინიც გაფიცებენ, რომ „თუ სწორად არ მოიქცე და რასაც გეტყვით, ის არ გააკეთო.“ იქ არ ჩანს ჯერ, ისინი რას მიგისჯიან, რა განაჩენს გამოიტანენ. ის არავინ არ იცის წინასწარ, მარა შენ ღებ ფიცს, რომ „რასაც მიგისჯიან, – ის უნდა აღასრულო.“

– ეს დაფიცება როდის ხდება?

– როცა უკვე მორვეები შეთანხმდნენ ერთმანეთთან, შუამავლებიც შეთანხმდნენ, მხარეებიც შეთანხმდნენ და თვითონ უკლიათ მორვეებს ერთმანეთში შეთანხმება, მაშინ მორვეები გაფიცებენ მხარეებს და

მარტო მერე მიდიან გასარჩევად ამ საქმის.

– ე.ი. მას მერე, რაც მხარეები დათანხმდებიან მორევობით შერიგებაზე, ამის მერე აფიცებენ მხარეები მორევებს და მორევები – მხარეებს?

– კი.

– მორევები თუ უდებენ ერთმანეთს რაიმე ფიცს?

– მორევები ამბობენ ასე: ჩემს შემთხვევაში, მაგალითად ასე ხდებოდა – „ვინ რას იტყვის, ეს ჩვენში დარჩეს და არ გავიდეს.“ ინფორმაციის გამტანს და იქ რაც ხდება, ის რომ გარეთ გაჰქონდა, იმას ეძახდნენ აქ მულახში „ყა“-ს. „ყა“ ჰქვია „ლამორავსა“ და „ლამციქულში“ სიტყვის გამტანს „ლუმლახურად“ (მულახურად) – „ყა.“ (გვ. 7) ერთ დღეს შეიძლება ვერ გაირჩეს, ხომ, საქმე და ვინც აქედან ერთი გათქვამს, სულ ერთია, 12 კაციდან ვინ იქნება, ვინმესთან, ამას ჰქვია – „ყა.“

– შეიძლებოდა გათქმა?

– არ შეიძლება და იმიტომაცა, რომ იმას აგდებენ იქედან: „ყა“ ურევია ამაშიო. ვინ არის „ყა-ო.“ გაარკვევდნენ და გააგდებდნენ ასეთს. იყო ასეთი შემთხვევებიც.

– მხარეებს ცალ-ცალკე აფიცებდნენ ერთგულებაზე?

– არა, ორივეს ერთად: „დღეის ამას იქით ერთმანეთის ერთგული იქნებითო.“

– როდის ტარდება სასამართლო, დღე-ღამე, უქმე, შაბათი?

– როდის მოხდება, არავინ იცის.

– მხარეთა დაპირისპირება თუ ხდება?

– თუ ისე გართულდა, რომ არცერთი არ იშლის თავისას, მაშინ დაპირისპირებენ მხარეებს.

– ეს ნებისმიერი კატეგორიის საქმეზე თუ უფრო მარტივზე?

– უფრო მარტივზე. მკვლელობაზე ვერ დააპირისპირებ მხარეებს. იოლზე, ნაჩხუბარზე — კი. ან მონმეს არ უჯერებ, და დააპირისპირებენ მასთან.

– მესამე პირთან დაპირისპირებას არ ეკითხულობ. თვითონ მხარეები, ვინც ერთმანეთს ედავებიან, იმათი დაპირისპირება თუ შეიძლება?

– კი, მარტივ შემთხვევებში.

– მონმის დაპირისპირება თუ მოსულა მხარესთან?

– კი. ჩხუბში მაგალითად, ერთი ამბობს „ნასმი არისო,“ მეორე – „არაო,“ გაიგე ახლა რომელია მტყუნ-მართალი. თუ მესამე არის, იმას თუ ახსოვს, უფლება არ აქვს, ტყუილი თქვას.

– მონმის დაფიცება თუ ხდება, რომ „მართალს იტყვის, რაც დაინახა, რაც გაიგონა“ და ა.შ.

– აბა რა. თუ მაგალითად, მონმეს, „მთხრობელიც“ ქვია ზოგჯერ, რო გეტყვის შენ მაგალითად, რომ ეს დავინახე მე ჩემი თვალით და ესაა ამისი ჩამდენი, რამე დანაშაულის: მოიპარა, ეს გააკეთა, ის გააკეთა და მოვიდა ხო შენ ყურამდე. მაშინ უკვე ვისაც აბრალებს, ის გეტყვის: „აბა, საიდან მოიტანე, ვინ გითხრა?“ მერე შენ ეუბნები იმ კაცს: „აბა, შენ ხო მითხარი ეს და შენ უნდა დაამტკიცო“ და ის უმტკიცებს მერე.

– ანუ პირზე ადგება?

– კი. პირზე ადგება: „ეს იყო ასე და ეს არის ასე“ – ამაზე დებს ფიცს.

– ვთქვათ, მაბრალებენ მკვლელობას, მე ვიფიცებ, რომ არ ჩამიდენია, თუ ის იფიცებს, რომ ჩავიდინე? (გვ. 8)

– „არ ჩამიდენიაზე“ იფიცებს ვინ: აი, მაგალითად, გვარია და აბრა-ლიან და, ვთქვათ, ტყუილია და იფიცებს, რომ ამის ჩამდენი არაა, მარა ის მეორე არ უჯერებს და რით უნდა დაუმტკიცოს? ის იფიცებს უკვე სხვა ხალხით, გვარით მართო კი არა, უკვე – სხვა ხალხით და იმაში იჭერს უკვე, არის თუ არა ჩამდენი. ეს სანამ არ დამუშავდება, ამას ნლები უნდა და ხო გაირკვევა, და ჯერ არ რიგდებიან და არიან ასე მტრულად და მერე, ნლები რო გადის და საქმე ხო თანდათან იხსნება... იხსნება... მერე არის უკვე რო, შეიძლება, მოვიდეს იქამდე, რომ ან არის ჩამდენი, ან არ არის ჩამდენი. თუ ჩამდენია, სხვანაირად არის უკვე გარჩევა და თუ არ არის – უკვე სხვანაირად.

– მე რომ „მეგნედ“ დამასახელებენ, თუ ხდება, რომ ეჭვიმითანილი ცალკე წავიყვანო და დავაფიცო, რომ ტყუილზე არ დამაფიცოს და თუ ასე იქნეს, მას მიუვიდეს ის წყევლა და არა – მე?

– ეს ასეა.

– „ნამორავის“ გამოტანის მერე მორავეების მიერ ქვის ჩაფვლა, „ბაჩა ლილჯენი“ თუ ხდება დღეს სიტყვებით, რომ „არავინ გათქვამს განაჩენის შინაარსს და არც იმას, თუ ვინ რა თქვა თათბირისას“?

– ასეთი რამ არ მსმენია. მულახში ქვის „ლილჯენი“ პირველად მესმის. ზუსტად მასე იფიცებენ, მარა ქვის ჩაფვლის გარეშე. „ყა“-ზე რაც ვთქვი, იგივე მომენტია, მარა მაგ რიტუალზე არ მსმენია.

– სად ხდება „ნამორავის“ გამოცხადება?

– როცა ოჯახებს არიგებენ ერთმანეთთან, ყველა მორევი და მოციქული, დამნაშავე და არდამნაშავე, დაზარალებულის ოჯახში მიდის. დამნაშავე ბოდიშს ეუბნება, მუხლზე დაჩოქვაც შეიძლება იქ მოხდეს, სასმელსაც წაიღებს, დაძმობილდებიან. როცა სუფრაზე ჯდებიან, ყველაზე მოხუცი ვინც იქნება, „მუშუხე“, ან ზოგჯერ მოხუცზეც არაა,

სხვა ვინმეც შეიძლება იყოს, ის აცხადებს განაჩენს ორი-სამი სადღე-გრძელოს მერე. მოყვება: ასე იყო, ასე მოხდა, ასე მიგვაჩნია და ჩვენი გადანყვეტილება არის ასე.

– „ნორს“ რომ დააკისრებენ, თუ არის განსხვავება გვარიშვილობის მიხედვით? ან ადრე თუ ყოფილა?

– ადრე ყოფილა „ნავერიანის ნორი.“ მორევები ასე ამბობდნენ: „ამას ისე უნდა გაუჟუკეთოთო, როგორც „ნავერიანშა ნორ.“ ეს ყოფილა ყველაზე დიდი.

– რას გულისხმობს ეს?

– ალბათ, იმხელა მინა და ქონება გადაახდევინეს მკვლელს, იმხელაზე ნავიდა გადასახდელი, რომ არაფერი არ დაუტოვეს, გაალატაკეს. (გვ. 9)

– ე.ი. „ნავერიანის ნორი“ უფრო დიდია, მაგრამ თუ იცით, რამდენით დიდია: ორჯერ მეტია, სამჯერ მეტი?

– ეს არ ვიცი. აქ ტერმინიც იყო ჩვენთან ძველად – მორევები ერთმანეთს ეკითხებოდნენ, ერთი მხარის მიერ არჩეულები – მეორეს: „ავერიიანდ ალჩედ და ჩავერიიანდ.“ ან უფრო მაღლა ავიდეთო ან დაბლა: „ავერიიან“ წასვლას თუ იტყოდნენ – უფრო დიდი „ნორი“ იყო, „ჩავერიიან“ – დაბლა. ეს ტერმინი ჰქონდათ მულახის მორევებს, სხვები ვერც გებულობდნენ ამას.

– თუ მხარეთა შერიგება ხდება, ამ სუფრას მარტო ოჯახის წევრები ესწრებიან?

– არა, მთელი „სამხუბი“ და მისი ყველა „ქამეგნეც.“

– შერიგების მერე გადანყვეტილება რომ გამოიტანეს, ამდენი და ამდენი „ნორი“ რომ უნდა გადაიხადონ, ამისთვის რამე ვადა თუა დადგენილი?

– კონკრეტული ვადა ზუსტად არ ვიცი, ზოგჯერ თვითონ დამნაშავეს ათქმევინებენ, „რამდენ ხანში გადაიხდი ამას.“ მარა მაშინ მინით იყო და ახლა რამდენი წელია, მაგალითად, მულახში არ ყოფილა არც „ნორი.“ „ტოლობით“ წყდება უკვე.

– ე.ი. „ნორი“ აღარ დაუკისრებიათ მორევებს მხარისთვის, თუ დააკისრეს და აპატია ან ამან არ აღასრულა?

– ეს იმის საქმეა, თუ მიიტანა, უკან დაუბრუნებს.

– აღარ იღებენ „ნორს“?

– აღარ იღებენ. პიროვნებას გააჩნია. დაფიცული არ არიან, რომ მაინდამინიც უნდა აიღონ. თუ აიღო, არც არაფერი და თუ არ აიღო, არც არაფერი. ჩემს მახსოვრობაში აღარაა „ნორი.“ ახლა სხვანაირი

ტერმინოლოგიაა და არ მიდის იქამდე რომ „ნორი“ წავიდეს და ისეთი რაღაც, მაშინდელსავით არაა ეხლა. იმას თავის გულში რაცა აქვს, იმას თუ ხატით და ჯვრით გაუკეთებენ, მაშინ იმას არ უნდა არაფერი.

– ე.ი. თუ დაიფიცა დამნაშავემ, რომ „შენს ადგილზე მე რომ ვყოფილიყავი, შეგირიგდებოდრიო,“ მეორე მხარე ამით კმაყოფილდება?

– კმაყოფილდება. ამას ქვია „გვიმი ლიხჯე“ – გული დაგიმშვიდდა იმან თავისი პასუხებით.

– ეს მკვლელობაზეც?

– ეს მარტივ საქმეებზე.

– მკვლელობაზე აღარ იღებენ „ნორს“?

– შეიძლება იღებენ... მე ამის მომსწრე არა ვარ. ყველა არც კადრულობს „ნორში“ მინის და ქონების აღებას. გამიგია, რომ ლატალში არიან ხალხი, რომ სამჯერ ყოფილან, მაგალითად, „ნორა ლამორევს.“ სეჟო რომ არის კენაქიანი, მაგალითად, ის სამჯერ ყოფილა „ნორა ლამორევს.“ ჩემი პლეადის ამბავში, ჩვენთან „ნორა ლიმორევ“ არ არის მულახში. (გვ. 10)

– შერიგების მერე თუ განახლდა შულლი, რა ხდება?

– რო არიგებენ და დააფიცებენ ერთგულობაზე, მაშინ წაგებული ეუბნება მეორე მხარეს – „თუ ესო ტრაბახით გავიგე ან თითონ ჩამდენისგან ან მისი საძმოს ხალხისგან, ან საძმოსგან დაყვედრება, მაშინ საქმე შეურიგებელია.“ ამას ხატზე ამბობს წაგებული მხარე.

– დღესაც იყენებენ ამას?

– კი. თუ გაიგო, რო მეორე მხარემ ან იმისმა ახლობელმა დააყვედრა, „შენ ასე გაგიკეთესო.“ მარა უშუალოდ იმისი ახლო სანათესაო ხალხისგან ვინმემ, თორე ვილაც სხვამ თუ უთხრა, მაშინ – არა.

– რომელ ეკლესიებში აფიცებენ მულახში?

– სოფელ ჟამუშში მაცხოვრის ეკლესიაში. სხვა ეკლესიებშიც ხდება, მარა, ძირითადად, – იქ.

– დღეს თუ იყენებენ „ნაბანის“ დალევას?

– ჩემს მახსოვრობაშიც მოხდა: ჩამოატარეს ყველა ოჯახში ხატის ნაბანი. რაღაც საქმე იყო გასარკვევი და ხალხს ეუბნებოდნენ: „იცო თუ არა?“ ვილაცაზე რო ეჭვი ჰქონდათ, იმ ოჯახს კი არ მიადგებოდნენ, მთელს სოფელს ჩამოივლიდნენ ისე, რო ერთ ოჯახს არ გამოტოვებდნენ და ჩაუსხამდნენ საფუარში. თუ რამე იცოდო იმ საქმისა, უნდა გეთქვა... ასე მოყვებოდნენ და ერთ ოჯახს არ დატოვებდნენ.

– ეს „ლიმორავია“?

– არა. ეს პირადად იმ ოჯახის საქმეა. ესეც იშვიათად ხდება. მე

მახსოვს, რომ დაახლოებით 10-15 წლის უკან მოხდა ქურდობაზე. რალა-ცა მოპარეს მეორე სოფელში, წვირშიში და მესტიაშიც გამოატარეს და მთელ მულახსაც მოატარეს.

– რამდენი „მეგნე“ არის დადგენილი?

– ეს იმაზეა, თვითონ რამდენს ეტყვის, 12-ს ზევით მაინც არა.

– თანამოფიცარი ახლობელი უნდა იყოს თუ შორეული?

– ძირითადად „მეხუბრარი“ და საახლობლო ხალხი უნდა იყოს, მარა იმას თუ უნდა, რომ საქმე გააჭიანუროს, შეუძლია, სხვა გვარის დაგისახელოს და საერთოდ არ დაგისახელოს შენი გვარის და შენი დედუღეთის. შეიძლება, ორი კაცი მარტო შემოუშვას შენი გვარი-დანაც. გეტყოდნენ, რომ „მე ვისაც გეტყვი, იმას თუ არ გამოიყვან, მე არ შეგიცვლი „მეგნეს.“

– თუ ხდება, რომ კაცმა დაიფიცოს, რომ თანამოფიცრად არ წავა არცერთ საქმეზე. ასეთის შესახებ გსმენიათ?

– მე თვითონ ვარ ასეთი. დაფიცებული მაქვს, მარტო ჩემი ოჯახის საქმეზე გავალ ხატზე. ისე ხატზე არ გავალ. (გვ. 11) რა ინვეეს ახლა ამას: ამას ინვეეს დაუჯერებლობა, რო არ დაგიჯერებენ – რო დაიფიცებ, ეს არ ჩამიდენია და არ გამიკეთებია და არ დაგიჯერებენ, მაშინ საერთოდ იტყვი უარს: „არ წავალ დასაფიცად.“ მე მაბრალებდნენ ისეთ რალაცას, რაც არ ჩამედინა. დავიფიცე, ჯერ ერთხელ, მერე მეორედ და მაინც „შენ იყავიო.“ მაშინ ავდექი და, ჩემს შემთხვევაში ისეთები დამიყენეს, რომ ჩემი გვარის რო არ იყვნენ და ვილაცეები იყვნენ. ის ვილაცეებიც ჩემი სოფლელები იყვნენ და მე რომ თითოეულად მაგათ დაველაპარაკე, ვუთხარი: ეს ყველაფერი ბოლოს რო გაირკვევა-მეთქი, მაშინ შეგრცხვებათ-თქო და „მე თუ ვისმეს დაგიდგეთ“ და ამაზე დავიფიცე და იმაზე ვარ ეხლაც. მე „მგგგრცამიც“ ბევრჯერ ვყოფილვარ და იმაზეც დაფიცული მაქვს, რომ „მგგგრცამადაც“ არ წავალ.

– „მგგგრცემის“ ფუნქცია რაა?

– მორეები დგანან და ერთ კაცს აირჩევენ და ის ამბობს: „ასე დაემართოს და ასეო, ვინც ასე ქნასო, სანამ ღვთისმშობელმა არ მოგიზილოსო ცომი და სანამ იერუსლაიმიდან 12 ჯორი ზღვაზე არ გამოიყვანო ოქროთი დატვირთული და ასე შემდეგ. ეს ტექსტები წინაპრებიდან ზეპირად გადმოეცემოდა. მულახში იყვნენ აბესალომ გიგანი და დათიკო გუჯეჯიანი, ცნობილი „მგგგრცემები.“ მათგან იმახსოვრებ, სწავლობ. „მგგგრცემის“ ფუნქციაა, რო მხარეებმა ზუსტად ისე დაიფიცონ, როგორც ის ეტყვის და სიტყვაში არ მოიტყუოს. „მგგგრცამი“ რო დადგება, ყველა გამოდის და ხელს ართმევს და იფიცებს: „ისგუ გარცამ ლულვერ“

– „შენ რაც თქვი, იმაზე დაფიცული ვარ“ ანუ „შენს ნათქვამზე ვფიცავარ“ – ეთანხმება.

– და თავისას არაფერს უმატებს ან აკლებს?

– დაკლება არ შეიძლება, მარა შეიძლება „მგგერცამის“ ნათქვამს დაუმატოს: „მე თუ ვიყო საერთოდ რამე კავშირში ამ საქმესთან, რასაც შენ ამბობ, იმაზე ორმაგი მომივიდესო.“

– თუ ერთ-ერთი „მეგნე“ უარს იტყვის დაფიცებაზე, რა ხდება მაშინ?

– ეს სანამ დაფიცება მოხდება, იქამდე უნდა თქვას უარი და ადგილზე მისვლის მერე – არა. მაგალითად, მიუსაჯეს მოფიცარი 4 თუ 5 კაცი და ერთი არ მოდის. იმას ხომ თავისი მიზეზი აქვს, რატო არ მოდის? შეიძლება, თქვას: „დაფიცული ვარ, ხატზე არ გავალო.“ ასეთ შემთხვევაში შეუცვლიან სხვა კაცით. (გვ. 12)

– მაგრამ თუ ის კაცი დაფიცული არაა, რომ თანამოფიცრად არ გავა, მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მაინც არ გამოდის თანამოფიცრად, მაშინ რა ხდება?

– მაგ კაცს ვერაფერს ვერ ეტყვი. შეიძლება, თქვას: „არ მოვდივარ“ და ძალა არავის აქვს მასზე.

– ამ დროს რა ხდება?

– ჯამში თუ შეიკრიბა, რამდენიც უნდა იმას, თუ დათმო და სხვით ჩაანაცვლა, მნიშვნელობა არ აქვს და თუ არ შეუცვალა დაზარალებულიმა, იმას ქვია „უქეალჩინა მეგნე“ – არ შეუცვლი ამას, ის უნდა იყოს აუცილებლად.

– არ შეცვალა, ეს „უქეალჩინაც“ არ გამოყვა. მაშინ რა ხდება უკვე?

– მაშინ უკვე ხდება „ლიმოორეც.“ ანუ მეორე მხარის კაცებმა ის ვერ მოიყვანეს, „მეგნეები,“ და ეხლა უკვე მორევები წავლენ ამის მერე. ვერ ეყო იმას ხალხი და მორევები გადანყევტენ საქმეს. ე.ი. დარჩა იმ კაცს ეს.

– რა დარჩა?

– ბრალს ხო დებენ, – დაბრალდა. ერთი კაცი არ გამოვიდა, მეორე არ შეუცვალე, ის ვერ გამოიყვანა, „ლუფხვილი“ ქვია მაგას, გამტყუნდა ეს კაცი. მერე უკვე მორევები დაჯდებიან, ილაპარაკებენ ამაზე, იმაზე, აწონ-დანონვა უნდა ამას, რა მიზეზია, რატომ არ გამოვიდა. იქნება მიზეზი აქვს იმ კაცს, რატო არ გამოყვა? ეჭვი იბადება... 2-3 დღე შეიძლება გაგრძელდეს მერე დავა.

– „ნაშენით“ ფიცი თუ არის?

– ეს არ ვიცი, რას ნიშნავს. საერთოდ, იფიცებ, მთელი შთამომავლება განყდესო, ეს თუ ასე იყოსო, – თუ ამას გულისხმობ, ეს არის ახლაც ასე.

– ფიცს „მგგერცემი“ ადგენს?

– ოჯახი ეუბნება თემას და იმის მიხედვით „მგგერცემი“ ადგენს.

– თუ არის ასეთი ფიცი: „ეფიცავ, განზრახ არ ჩამიდენია და ჩავიდინე შემთხვევით“?

– აბა რა. არ უარყოფ, მაგრამ განზრახ არ ჩამიდენია. ხომ ხდება, ტყვია მოხვდა შემთხვევით ვინმეს, ან ტყეში მორი დაცემია. ამას მორვები უფრო მსუბუქად გამოიყვანენ.

– მორავი აქცევს ყურადღებას იმას, განზრახ მოვკალი თუ შემომაკვდა? (გვ. 13)

– კი. სხვადასხვაა: „ნაბოშ ლიდგერ“ და „უნბილდ ლიდგერ.“

– ალიარებას რა მნიშვნელობა აქვს?

– გააჩნია, რას ალიარებ და რა ჩაიდიანე: ხომ ხდება, რომ ეჭვის ნიადაგზე არის, რომ მაინც სათქმელი ჰქონდა ამას, იმიტო რო იცის ვილაცამ და ამის გამო შეიძლება გაამხილოს. შეიძლება, სინანულიც ჰქონდეს და მაგიტო გაამხილოს.

– დაჭრის დროს თუ ხდება ან ხდებოდა მკურნალის დაკითხვა?

– ესლა არ ხდება მაგი, მარა ძველად ყოფილა ასეთი. მაშინ რო „მიჯვრათი“ ან ხანჯლით დაჭრიდნენ, მორვები ასე წყევტდნენ: თუ ხანჯალი პირით დაარტყა თავში, მაშინ მეტ სასჯელს უსჯიდნენ, თუ დაარტყამდა შებრუნებულად, რო არ დაეჭრა, მაშინ – ნაკლებს. „მიჯვრას“ თუ დაარტყამდა, მაშინ სევანეთში მკურნალობა ისეთი არაფერი იყო და, იმას ერქვა „ლიჩიერი“ — ე.ი. „ჩეი“ არის „სპილენძი“ და გასაკვირია, რომ იმას უკეთებდნენ თავის ქალაში. „მორვობის“ დროს – „თხვიმ ლოქ ჩულეჩიერი ხარდა“ — ე.ი. ჩამტყდარი და „ჩეის“ ისიც დაუდგესო და ესეც მაგრად მიდიოდა. ყველაზე დიდი ეს იყო, სპილენძს რომ უდგამდნენ. კიდევ იყო მათრახის ნარტყამი – ეს დიდი შეურაცხყოფაც იყო.

– ცხენის თუ საომარი მათრახი?

– ცხენის. ცხენიდან რო კაცს მათრახს დაარტყამდი, ეს დიდი შეურაცხყოფა იყო, ე.ი. არაფრად ჩააგდო.

– ამისთვის „ნორი“ იყო?

– „ნორი“ არ იქნებოდა, მარა თავისებური გადასახადი იქნებოდა.

– თუ გსმენიათ, ორდალებზე: ხელზე დაადებდნენ ბრალდებულს ცხელ რკინას და თუ არ დაენწებოდა, ამით დაამტკიცებდა სიმართლეს, ან ცხელ ქვაბში ჩაუშვებდნენ მდულარე ნყალში ჯვარს

და უნდა ამოეღო, ან – სასმართლო ორთაბრძოლა.

– სევანეთში არ გამიგია.

– ნივთიერ მტკიცებულებებს თუ იყენებენ?

– როცა საქმე უკვე მორევამდელ მისული, თითონ იტყვის, ნაჯახი ჰქონდა თუ რაც ჰქონდა, ამას უკვე ვერ დამალავ.

– სისხლის აღება რომ ხდებოდა, რაიმე რიტუალით თუ აღნიშნავდნენ?

– თუ იღებდნენ სისხლს, მერე სახლს რო მიუახლოვდებოდნენ, უენებლად რო მოდიოდნენ, მაშინ აღნიშნავდნენ თოფის სროლით. საფლავზეც სასამელს მიიტანდნენ და იტყოდნენ, „გისისხლეთო.“

– სევანურ ქუდთან რა რიტუალებია დაკავშირებული? (გვ. 14)

– ქუდს იყენებდნენ, საერთოდ, ხანჯლის წასართმევად, ის მაგარი ნაბდით არის გაკეთებული და ამით კიდებდნენ ხელს ხანჯლის პირს. მერე კიდე, შურისძიების დროს არავინ იხდიდა, არც საფლავზე, არც ეკლესიის ეზოში, თუ განზრახული ჰქონდა, რო სისხლი აეღო.

– გასვენებაშიც არ იხდიდნენ?

– არა. სანამ არ ისისხლებდნენ.

– ღამე თუ იხდიდნენ ქუდს?

– თავისთავად, სანოლში – აბა როგორ.

– ეკლესიაში შიგ ტაძარშიც ქუდმოუხდელი შედიოდნენ? ეკლესიაში ხომ ქუდით შესვლა იკრძალება.

– ახლა ასე ზუსტად ვერ გეტყვი, მაგრამ წესი იყო, „მუნჯრი,“ ე.ი. „წორი“ ვინც უნდა აიღოს, ქუდს არ ჩამოიღებდა, სანამ არ ისისხლებდა.

– „ლიჩიერის“ გარეშე ჭრილობის სიღრმეზე რა სასჯელი იყო?

– პირით დარტყმული უფრო მძიმე იყო, ვიდრე – გვერდულად.

– თუ ითვლებოდა, რომ ადამიანის სხეულზე არის ადგილები, სადაც უფრო მძიმდებოდა დაზიანება?

– რა თქმა უნდა, თუ მკლავში დაჭრიდა, ეს სხვა იყო და თუ მუცელში – სხვა. წელს ზევით, გულის ფიცარი და მუცელი იყო უფრო მძიმე, კისერიც. ფეხში ნაკლებად და საჯდომშიც – ნაკლებად.

– „წორის“ გადახდისას ადრე თუ იღებდნენ სამხუბის წევრები მონაწილეობას, თუ ეხმარებოდნენ ოჯახს ქონებით ან ფულით?

– მისი ოჯახი იხდიდა. გააჩნდა „წორის“ რაოდენობას.

– „წორს“ ზევით რაიმე საჩუქრები თუ იყო გათვალისწინებული?

– შეიძლება, ძმა დაესაჩუქრებინათ ან ოჯახის სხვა წევრებიც. ეს იყო იმაზე დამოკიდებული, რა სვინდის-ნამუსის იქნებოდა ის კაცი, რომელიც მოგებული მხარე იყო. ან ცხენს აჩუქებდნენ, ან რაღაცას.

– თოფი, რომლითაც მოკლეს, გადაეცემოდა?

– არა. ერთი რამე იყო კიდევ: თუ ნათხოვარი თოფით მოკლავდი კაცს, იმასაც იგივე რამედ თვლიდნენ, მარა მე არ მიმაჩნია სწორად. თუ განზრახ იცოდა, რო ვილაცის მოსაკლავად მიდიოდა და ათხოვა, ჩვეულებრივ მკვლელად თვლიდნენ. თუ ისე ათხოვა, მაგი უნდა გაირჩიოს, მარტო სანადიროდ ათხოვა, თუ მოსაკლავად. ამასაც ბევრი დამუშავება უნდა.

– თუ დავიფიცე, რომ მე სანადიროდ ვათხოვე მაშინ?

– მაშინ თავისუფალი ხარ, თუ გამართლდი. (გვ. 15)

– ქვების ჩამოკიდების შესახებ თუ გსმენიათ სინანულის ნიშნად?

– ადრე მსმენია, დღეს არაა. სვანურად ქვია ფიქალს „კა.“ იმას ჩამოიკიდებდნენ მულახში ერთს წინ და მეორეს უკან. რამხელა ქვებს იკიდებდნენ, არ ვიცი.

– თუ არის დარტყმა სისხლით და უსისხლოდ?

– თუ ისე იჩხუბებ, სულ სხვაა და რო დაჭრი – სხვა. დაჭრაა, თუ ცივი იარაღი გაქვს ან იგივეა, ბასრი ქვა რო დაკრა და დაჭრა.

– თუ რამეს მოაჭრი?

– თუ დაეკარგა რამე ნაწილი, ესაა... „ხოლა ჩქიმი ლიგნე“, მარა, ესაა ნაცემიც, და მოჭრა არ მახსოვს. შეიძლება მოხდეს უბრალო ჩხუბში და არ უნდა მორევი, ნავა ორი კაცი და შეარიგებენ. „ლიმორავი“ ყველაფერზე არ ხდება, ხდება მკვლელობაზე, დაჭრაზე.

– მკვლელობის მცდელობა იციან?

– „მარეში დაგრა ხეკვად“-ს ეძახიან – „კაცის მოკვლა უნდოდა.“

– მოკვლა უფრო მძიმეა თუ მცდელობა?

– მოკვლა უფრო მძიმეა, ის ნავიდა იმ ქვეყნად, მარა თითქმის ესეც იმის ტოლია.

– თვალის ამოთხრისთვის, ყურის მოჭრისთვის, თუ იყო ადრე განსაზღვრული „წორის“ რა ნაწილს ახდევინებდნენ ან ახლა თუა?

– „წორი“ არაა დასტანდარტებული, მორევეები თითონ წყვეტდნენ, აზომავდნენ დანონავდნენ და ფარდობას მიუყენებდნენ. ხომ ჰქონდათ მანამდეც ასეთი შემთხვევები და გაიხსენებდნენ, მაშინ ის ასე გაკეთდა, ეს – ასე. დღესაც ასე არის.

– რა ჰქვია იმ შემთხვევებს?

– „ჯვინელ ნამოროვ როქ ამჟი ათქვიცენ“ – „ძველად ასე გადანყვიტეს.“

– „ჰარაკ“-ს ხმარობენ დღეს?

– კი.

– ანდაზის აღსანიშნავად?

– არა. „ეჩი ჰარაკ როქ ოხკეიდ“ – იმისი მაგალითი: ცუდი მაგალითი, კარგი მაგალითი.

– თოფით მიყენებული ჭრილობა თუ განსხვავდება ხანჯლისგან?

– თოფით მიყენებული უფრო მძიმეა, იმიტო რო ის ჩასაფრებული იყო და მაგიტო ესროლა. პირდაპირ ჩხუბში სულ სხვაა და ჩასაფრებული – სხვაა.

– თუ ჩხუბში ამოიღო უცბად იარაღი?

– ეს არ ედრება ჩასაფრებას. ყველაზე მძიმე ჩასაფრებითაა.

– ქერის მარცვლებს თუ იყენებდნენ ჭრილობის გასაზომად?

– კი, მარა ეხლა აღარ იყენებენ, მედიცინაა და არ ჭირდებათ. (გვ. 16)

– ადრე როგორ ზომავდნენ?

– ზოგადად მსმენია, მაგრამ არ ვიცი მაგიტო კონკრეტულად როგორ ზომავდნენ ჭრილობას.

– ქურდის პასუხისმგებლობა როგორია?

– ორმაგი, სამმაგი, შეიძლება, მეტიც. თუ განზრახ მოიპარა სახლიდან, ეს სხვაა და თუ იალაღზე მოიპარა, ეს სხვაა, რომ არ იცის ვისია და მოიპარავს, ეს ნაკლებია, ვიდრე ის, როცა იცის პატრონი. ეხლა ის ხო იცის, რო თვითონ მაგისი არაა, ამიტო მაინც ქურდია, მაგრამ შენ რომ მთაში გყავს საქონელი და იქ რო დაგეკარგება – სხვაა, და ეზოდან, სახლიდან რო წაიყვანს – სხვა. ესაა უკვე აბუჩად აგდება კაცის. ე.ი. „მადმაჲვ კაცრევ“ – არ მენალვლება, არ მრცხვენია. თუკი მთიდან წაიყვანა, იგივე მოპარეა, მარა სულ სხვაა. თუ გაგიგეს, მაინც გახდევინებენ, მარა იქ ორმაგს არ გახდევინებენ და აქ შეიძლება, განზრახ, სპეციალურად რომ იპარავ, სამმაგი გადაგახდევინონ. მე თითონ მომპარეს. მოვიდა კაცი და მითხრა: „შენი ხარი ვნახეო, ასეთი და ასეთი ხალხი ვნახეო და იმათი წაყვანილი ჩანსო.“ მე ვუთხარი: „არ მომატყუო-თქო.“ „მაშინო, ხატზე მიიყვანე ისინი და მე „მეგნედ“ დამაყენეო და დავემტკიცებო.“ აი, ის არის „მთხრობელი.“

– მთხრობელი თუ იღებდა გასამრჯელოს ან ეხლა თუ იღებს?

– არა. ეს გამორიცხულია. იმისი ინტერესია, რო მერე არ განმეორდეს ეგეთი რამე.

– თუ დააყაჩაღეს ოჯახი, „ლიმორავი“ ხდება?

– თავისთავად. ძველად ამბობდნენ „მეზგემი ნაუშგურალი“ („მოსახლის შეურაცხყოფა“) – „ქონებაა ლილი მადმაჲვ კაცრავ“ („ქონების წართმევაც არ მეხატრებაო“).

– „ქორა ლიკვშე“ თუ იხმარება?

– კი: სახლს რო გაგიტეხავენ. ანუ ეზოს შიგნით სახლია, ნალიაც

მაგაშია.

– თუ იყო განსხვავება დაყაჩაღებისას არავინ მოკალი თუ ვინმე კიდევ მოკალი? ეს ცალ-ცალკე დანაშაული იქნებოდა თუ – ერთი მთლიანი?

– ეს ყველა ერთად იყო: ყაჩაღობიდან გამომდინარე იყო ის მკვლელობა.

– ჩემი ნების გარეშე თუ შემოვიდა ვინმე სახლში, ისე რომ, არაფერი წაიღო. ეს დანაშაულია? ანუ სახლში შეჭრა?

– სახლში შეჭრა ისაა, თუ დაგესხა თავს და სახლში შემოგეჭრა, მარა ისე თუ შევიდა სახლში, არაა დანაშაული – შემთხვევით თუ შემოვიდა და არაფერი წაიღო.

– თუ მოკლა დააპირა კაცმა და მერე ხელი აიღო დანაშაულზე, ამას ეკისრება პასუხისმგებლობა?

– ეკისრება.

– რამდენიც მკვლელობისთვის? (გვ. 17)

– იმდენად არა, მარა გააჩნია, თუ მაგალითად, სიმთვრალით მოხდა ეს, პატიობენ და თუ საღ გონებაზე იყო, მაშინ დანაშაულია.

– ქალის და ბავშვის, მოხუცის ან ჭკუასუსტის მკვლელობა თუ განსხვავდებოდა?

– საერთოდ არ ერჩოდნენ ქალს, ბავშვს, მოხუცს და ავადმყოფს. ეს უფრო მძიმე დანაშაული იყო, ვიდრე ვაჟკაცი რო ვაჟკაცს დაეჯახებოდა. ის თავისთავად გაჭირვებულია და შენ კიდე ჩაგრავ. ყველაზე კაი ვაჟკაცი რო მოეკლათ, იმაზე მეტად ამძიმებდა, მოხუცს და ქალს თუ მოკლავდნენ.

– თვითონ ბავშვი, მოხუცი, ქალი ან ჭკუასუსტი თუ მოკლავდა ვინმეს?

– თუ მოსაკლავად მივიდა და თითონ დაასწრეს, ეს ნაკლები იყო. ყველას ის უნდა, რომ თავი გადაირჩინოს. რომ მოკლავდნენ, მოკვლისთვის რაღაც იქნებოდა, მარა სევანურად ასე ითქმებოდა: „თხუშე-იანი როქ ხარდას ალა“ – თავის თავის ბრალია, შემოაკლევინა თავი.

– პატარა, 8 წლის, ბავშვმა რომ თოფი ესროლოს ვილაცას?

– შემთხვევით თუ გაუვარდა, სულ სხვაა და თუ განზრახ, იგივე განზრახ მკვლელობად ითვლებოდა.

– სისხლის აღება ხდებოდა ბავშვზე?

– კი.

– ქალზე?

– ქალებიც მოუკლავთ ამ შემთხვევაში.

- სისხლის ალება ხდება, თუ ქალმა მოკლა ქალი, მაგალითად?
- კი.
- კაცს მოუკლია ქალი?
- კი.
- არ ითვლებოდა სირცხვილად?
- კი. ისედაც მოუკლიათ, შურისძიების გარეშეც.
- ქალის სისხლის ფასი თუ განსხვავდებოდა კაცის სისხლის ფასისგან?
- არა.
- ბავშვის სისხლის ფასი? ან ჭკუასუსტის?
- არა.
- გიჟს თუ სჯიდნენ? ან გიჟს თუ კლავდნენ?
- ასეთი ჩემს პრაქტიკაში არ ვიცი.
- მთელი თემის წინააღმდეგ რა დანაშაული იყო მიმართული, რასაც თითონ თემი სჯიდა?
- თუ ჩაიდინა ისეთი დანაშაული, როგორც ეკუთვნის მთლიანად თემს, ამას მოლაღატეობა ექვია, „ლაღატი“, „ლიქდენი“, „ეკლესია ლიკუშე“ („გატყეზა“), მაგალითად, იგივე „ლიტფუურე“ („გატყავება“).
- თემი თუ გადაწყვეტს რამეს, მაგალითად, გზის დაგებას, ან რამეს და ვინმე დააკლდება საერთო საქმეს და გამორჩება, რამეთი დასჯიან?
- ეხლა არა და ძველად ყოფილა, მაგალითად, გზის დაგებასთან დაკავშირებით, სოფელს როგზა არ პქონდა, ან შემოსაღობი იყო რაღაც, ვინც არ მიიღებდა მონაწილეობას, და ერთი-ორჯერ რომ აპატიებდნენ, მარა ის მაინც თავისას არ იშლიდა და მასხრად იგდებდა ხალხს, მთელი სოფელი შევიდოდა, ჩვენთან ასე ყოფილა, და რაც მოენონებოდათ, არყის ქვები, ან რაღაც ისეთი, აიღებდნენ და გაუყიდდნენ. (გვ. 18) დღეს აღარ ხდება ასეთი. დღეს გზის გადაკეტვები რომ ხდება, მაგალითად, სოფელი რომ ერთად გადაკეტავს გზას, ყველა იმაშიც არ იღებს ხოლმე მონაწილეობას და არაფერს ეუბნებიან.
- ცოლმა მოკლა ქმარი. თუ ხდებოდა სისხლის ალება?
- არ მომხდარა ასეთი რამ ჩემს მახსოვრობაში.
- მამის, ძმის მკვლელობა იწვევს პასუხისმგებლობას?
- კი.
- სისხლის ალება ხდება?
- არა.
- შეიძლებოდა გაეგდოთ?
- კი. შეიძლებოდა, გაერიყათ.

– სანათესაოში რომ კაცს კაცი მოეკლა, თუ მომხდარა?

– მომხდარა საძმოშიც, რომ გვარში კაცს კაცი მოუკლია. ყოფილა ასეთი მულახშიც და სვანეთშიც. სისხლის ალება ც არ შეიძლებოდა, ისე ახლოს იყვნენ ერთმანეთთან და ამ დროს ადგებოდნენ და გადაასახლებდნენ, საერთოდ დაიკარგებოდა აქედან, სამუდამოდ წავიდოდა. ზოგჯერ „ლამორავში“ ისეც იყო ხოლმე, მაგალითად, რომ რასაც მოუსჯიდნენ, იმის გარდა შეიძლება მიესაჯათ, რომ გადასახლებულიყო 3-4 წლით. მულახში არ შეუშვებდნენ იმას ამ დროის განმავლობაში. იყო აქ ერთი შემთხვევა, მეც მახსოვს, ასე გადასახლეს 3 წლით. არ გამოჩნდა მერე მაგი 3 წელი. მანამდე თუ შემოვიდოდა, იმას ხატი ვეღარ უშველიდა, ეს იყო რომ ე.ი. არაფრად არ ჩაგვაგდო და დაბრუნდა. მესტიიამიც მოხდა, საუბედუროდ, ასეთი რამ, რომ მოუსაჯეს და არ წავიდა და გლახად დამთავრდა ის საქმე. მულახში ინახავდნენ ამ წესს ისე, რომ არ შემოვიდოდა ის კაცი დადგენილ დრომდე.

– გვარის შიგნით მკვლელობაზე „ლიმორავი“ ხდებოდა?

– არა, თითონ გვარი აგვარებდა.

– გამანძილებელი, შემარცხვენელი სასჯელები თუ არსებობდა, რომელსაც მორევი მიუსჯიდა დამნაშავეს?

– შემარცხვენელია, ყურის მოჭრა, დაღს რო დაასვამ, ნიშანს, შრამს რო დაუტოვებ, ეს განზრახ უნდა იყოს. მარა მორევი ამას არასდროს არავის არ მიუსჯის: „ან ეს მოჭერი, ან ისაო.“ მორევი ამათ რო არიგებდა, შერიგების დროს, რომ დაადგენდა, რომ მაგალითად, ამან იმას განზრახ ყური მოაჭრა, და შრამი დაუტოვა, იმას სხვა გადასახადი მიესჯებოდა და თუ შემთხვევით მოუვიდა, იმას – სულ სხვა.

– თემმა თუ შეიძლება ასეთი რამე მიუსაჯოს დამნაშავეს?

– თემმა შეიძლება თავის შიგნით მოილაპარაკოს, რომ „ეკუთვნის ამას და გაუუკეთოთ ეს.“

– თუ შეიძლება თემმა სიკვდილი მიუსაჯოს დამნაშავეს? (გვ. 19)

– როგორ არა, „ლედგერი ლი“ – მოსაკვლელია. იმხელა დანაშაული აქვს, რომ თემი რომ შეიკრიბებოდა, იმსჯელებდნენ, რომ მოსაკვლელია და მიუსჯიდნენ ამას. ოღონდ ამას წინამძღოლი სჭირდებოდა იმ ოჯახიდან, მაგალითად, ძმა და იმას ყველა ეტყოდა, მთელი საძმო, რომ „შენ რასაც გააკეთებ, ჩვენც შენს გვერდით ვართ.“ „ლანვერში“, სისხლის ალებაში რო მიდიოდნენ, ამას სვანურად „გენჟი მეგნე“ ერქვა, გვერდში მდგომი, იგივე „მოშიყ მარე“, ზურგში მდგომი, გამამაგრებული. რო მიდიოდნენ, ვთქვათ, სხვა თემში სისხლის ასალება, ერთი კაცი ხო არ წავიდოდა, ე.ი. „მოშიყ“ ყავდაო, ერთი მარტო არ იყო.

– თუ შეიძლება თემმა, სოფელმა სოფლის წევრსვე მიუსაჯოს

სიკვდილით დასჯა?

– ლინჩის წესი აქ არ მომხდარა ჩემს მახსოვრობაში.

– შეიძლებოდა, საჯაროდ გაერთყათ ხელი შესარცხვენად?

– კი. „ქაანჭენხენ“, „ლიჭენხენ“ – ასე ეძახიან. როცა ეკუთვნის ერთი ვინმე რომ ტრიპაჩობს და რამდენიმე რომ შეიკრიბება და შენ მაინც შენებურს დაიწყებ, მაშინ შეიძლება ამოგარტყან აქედან და იქედან.

– სისხლის აღება თუა შენარჩუნებული დღეს მულახის თემში?

– არის.

– სისხლის აღებისას მკვლელის გარდა ვისი მოკვლა შეიძლებოდა ადრე ან დღეს ვისი მოკვლა შეიძლება?

– მე მსმენია, რომ სისხლის ასაღებად წავიდნენ ადრე მულახიდან, 100 წლის წინ იქნებოდა ეს, სათიბში იყვნენ ძმები და რომელიც უნდა მოეკლათ, იმისი მოკლა უნდოდათ მარტო, მარა იმას სხვაც ყოლია. მოსაკლავი ვინც უნდოდათ, მოკლეს, მარა ძმა ყოლია მაგარი და დაედევნათ ის და მერე მოკლეს ამათ ისიც. გაირკვა, რომ ამათ, ვინც აქედან იყვნენ, ზუსტად არ იცნობდნენ ადგილს და, ჰყოლიათ კაცი, დამხმარე, რომელსაც რომ არ ეკითხებოდა მართლა მაგი, დღეს რომ ამბობენ „ნაკოლჩიკს.“ და იმათმა, იმ გვარმა, მერე გაიგეს და ის მოკლეს. ამათთან სისხლი ვერ აიღეს, იმიტო რო იმათ თითონ ჰყავდათ მოკლული ამათიანი. თითონ დიდი დანაშაული ჰქონდათ ამათთან, მარა ის დამხმარე მოკლეს.

– ვის აქვს სისხლის აღების ვალდებულება?

– ძმას, შვილს, ბიძაშვილს, მამას, „ნიბააშირს“, საგვარეულოს.

– მეგვარეს ყველას?

– ყველას.

– არაა აუცილებელი ბიძაშვილი იყოს?

– კი. ასე ითქმება: „უშხვაარე მუნვრი მგთხეელი“ – და ამაში შედის საძმოდ ყველა.

– რიგითობა თუა, მაგალითად, შენ ხარ ძმა და მე ვარ – ბიძაშვილი? (გვ. 20)

– აბა რა. ჯერ ძმაა და მერე ბიძაშვილი, მარა თუ მაგი ლაჩარი გამოდგა და ვერ ისროლა, მაშინ ისვრის სხვა. ზოგი ჩიტს ვერ კლავს და კაცს როგორ მოკლავს.

– მე, ბიძაშვილმა, რომ მოკვლა და დავასწრო, არა იმიტომ, რომ ძმა ლაჩარია, მაშინ?

– სისხლის ასაღებად, „ლანორთე“, რომ მიდიან, ბევრჯერ ყოფილა, რო ძმას არ მოუკლავს და ბიძაშვილმა მოკლა. ესეც შეიძლება.

– მკვლელის მიერ სახლკარის მიტოვება თუ ხდება „ლიმორავამდე“?

– ბევრჯერ მომხდარა.

– იმაზე გრძელდება შურისძიება, თუ გაქცევა პასუხისმგებლობას უმსუბუქებს?

– ის გაექცა თავის სასჯელს, მარა პასუხისმგებლობა რჩება ბოლომდე. ის ხო თავისი გადარჩენისთვის გაიქცა.

– თუ ოჯახი გაიყარა, ეს თუ ათავისუფლებს შურისძიების ობიექტობისგან: „მე მაგას გავეყარე და ნულარ მომკლავთ, ჩემთან რაღა გინდათ“?

– არ ათავისუფლებს.

– სიტყვა „სამხშირი“ თუ გაგიგიათ?

– პირველად მესმის.

– „მუნვრი ხაყა“ რას ნიშნავს?

– სისხლის ამლეები ჰყავს — „მუნვრი ჩუესსად“, დარჩა სისხლის ამლეები. ამიტომ უხაროდან ვაჟიშვილის დაბადება, ე.ი. მეომარი ჰყავს, სისხლის ამლეები.

– ეჭვმიტანილი თუ აღინიშნება რამე ტერმინით?

– „ეჩიოშთე მეზგი გვი“ – ე.ი. „იმაზე გაქვს ეჭვი.“ ან „ეეჯიარე“ – იმათზე, მრავლობითში.

– „ნაცვრიერ“ რა იყო?

– ქალი რო გაექცეოდა მამაკაცს, მეუღლის მიტოვება. ამას ბევრჯერ მკვლელობაც მოჰყოლია, დაჭრა მაინც. ადრე მოხდა აქ, ერთმა ქალმა მიატოვა მეუღლე, მაგის ძმას ესროლეს მერე თოფი და კოჭში მოხვდა და დააინვალიდეს.

– „ნაჭვლაში“ რაა?

– ქალი რო გათხოვდებოდა, მისცემდნენ ყანას, სათიბს. ეხლაც არის ის „ნაჭვლაში.“

– ეხლაც აძლევენ?

– ეხლა არის ის მინაცემი „ნაჭვლაში“, იციან რომ „ნაჭვლაშია“ მინაცემი, თორე ახლა „ნაჭვლაშს“ აღარ აძლევენ.

– მზითევს აძლევენ?

– მზითევს კი. ცარიელ-ტარიელს ხომ არ გაუშვებენ. ეხლა უმზითობასაც არავინ დაგაყვედრის, მარა მაინც. მზითევს ატნევენ. (გვ. 21)

– ბიჭი რომ არ უჩნდებოდა და მეორე ქალი მოჰყავდა, თუ გსმენიათ?

– ეს წესი აქაც არის ახლაც და ადრეც ყოფილა, მაგრამ მეორე მეუღლის თანხმობა იყო აუცილებელი. ცოლია აქ მთავარი. თუ ის არ

იყო თანახმა, ვერ მოიყვანდა და თუ თანახმა იყო, ეს კარგ ქალობად ჩათვლებოდა. მოხდა ისეც, რომ ჩვენს თემში, ჩემს მახსოვრობაში 4-ჯერ გაასიძა ქალმა თავისი ქმარი. მეორე და მესამე გაუშვა და ეხლაც ცხოვრობენ ერთად – პირველი და ბოლო. მეოთხესგან მარტო ჰყავს შვილები. სანამ შვილი არ ეყოლა, მანამდე ასიძებდა. ადრეც იყო ასე, სხვა შემთხვევებიც ვიცი, ერთმანეთში იყვნენ, როგორც დები.

– საგვარეულო საკუთრება: სასაფლაო ან სათემო მინა თუა?

– საგვარეულო საკუთრებაა კოშკები. ქოჩქიანებს 4 კოშკი გვიდგია ამ სოფელში. ეკლესიაც გვაქვს, სასაფლაოც, ტყეც და სათიბიც, მთაც გვაქვს, თითოს სამი პექტარი მაინც გვაქვს. ცალ-ცალკე არავის ეკუთვნის, – მთელი გვარისაა.

– თუ ხდება გირაოს გამოყენება? თავდებობის?

– გირაოსი არ მსმენია და თავდებობა – ბევრჯერ. თავდებად უდგებოდნენ იმ სანდო პირს, რომელსაც ენდობოდა ვილაცა: „მოგიყვან ასეთ კაცსო“, ეტყოდნენ. იყო ასეთი რამ.

– მინის გაქირავება თუ ხდება?

– გაქირავებით არაა, მარა იგივეა, ვინც იქეთ, ქალაქში, გადავიდნენ, გიტოვებენ და სარგებლობ და რალაცას უგზავნი.

– ნათესის განაწილება როგორ ხდება?

– ეს იმის სინდისზეა.

– ხარის გაქირავება თუ ხდება, მხოლოდ ერთი მყავს და მეორე მომაქირავოს?

– არა. თხოვება ხდება მაგ დროს.

– თუ ტარდება თემის ყრილობა? ან მთელი სვანეთის?

– აქამდე ტარდებოდა და ახლა იშვიათად. მუღაბის ყრილობა მახსოვს 1975 წელში, მანამდე თითქმის ყოველ წელს იკრიბებოდა, რაც საჭირობოროტო საქმეები იყო იმაზე. სვანურად ქვია „თემი ლიყუბე“, „თემი გუემი თემი ლიყუბე.“ 1996-1997 წლებში კალაში სოფელ ლალხორში შეიკრიბა კრება „ლალხორ.“ ქვემო სვანეთიდანაც იყვნენ, თანადგომაზე, მთელი სვანეთი იყო. ჩამოატარეს ხატის „ნაბანი“, რო ქურდობა (გვ. 22) არ მოხდეს აქა და მთლიანად – ყველა სოფელში ჩატარდა ეს. მარა მაგის მერე მთელი სვანეთის კრება არ ჩატარებულა.

– ყრილობას ოჯახიდან ვინ ესწრება: ოჯახის უფროსი თუ – ყველა სრულწლოვანი?

– მაგას მნიშვნელობა არ აქვს, ვისაც რამდენი უნდა, იმდენი წავა. შეიძლება, ყველა წავიდეს ქუდის დამხურავი.

– კრებაში ქალი თუ იღებს მონაწილეობას?

- კი. თანაბრად.
- ამ კრებას სასამართლო ფუნქცია აქვს?
- იქ ყველა თავის სიტყვას ამბობს, მერე დაჯდებიან და გადასანყვეტი გადაწყდება. იქ აირჩევენ ყველა თემიდან თანაბარ რაოდენობას და ისინი დაჯდებიან და იტყვიან: „ამ თემს, ამ სოფელს ეს ანუხებს.“ მერე იმსჯელებენ ამაზე.
- დღეს თუ ჰყავს გვარს უხუცესთა საბჭო?
- ადრე ჰყავდა და ეხლა 2 წელია თითქმის დაშლილია, ზოგი აქეთაა, ზოგი იქეთაა, ქალაქში. მარა ვინც არის, დაჯერება და მოლაპარაკება კი არის ერთმანეთში.
- თითო ოჯახიდან თითო კაცია?
- გვარიდან თითო კაცია.
- რა საკითხები ეხებათ?
- საერთო საქმე, სოფელს რა ჭირდება, გზა და ა.შ.
- დანაშაულებს თუ განიხილავენ?
- ყველაფერი მაგათ ეხებათ. ესენი დაივლიან იქეთ, აქეთ, რო არ მოხდეს რამე, და ესენი იგივე როლს ასრულებენ – „მეტყულების.“
- დაახლოებით რა სიხშირით ხდება „ლიმორევი“ მულახის თემში?
- დიდი ხანია მულახის ტერიტორიაზე „ლიმორევი“ არ მომხდარა, იმიტომ რომ, საიღბლოდ, არ ყოფილა ესეთი დანაშაული. კაი 10 წლის აქეთ არ ყოფილა, მინიმუმ.
- ჩხუბის დამწყებს თუ აქვს უფრო მეტი ბრალი და ვინ ითვლება დამწყებად: ვთქვათ, მე შევაგინე და იმან ხელი დამარტყა.
- ენით შეიძლება მეტი დააშავო, ვიდრე – მუშტით.
- თუ რამდენიმე პირმა გალახა ერთი, ამას როგორ უყურებენ?
- რამოდენიმემ არ უნდა დაარტყას, ძალლივით არ უნდა დაესიონ, მარა ხდება ხოლმე. აქ ეხლაც არ შეგვირიგებია ხალხი, მოხდა ასეთი: ერთ კაცზე რამდენიმე კაციც მივიდა საცემად. ის კაი, საცემია, მარა 5-6 რო ცემს, ეს როგორ შეიძლება. არასწორი წესია ეს. (გვ. 23)
- სიმთვრალე დანაშაულს ამსუბუქებს თუ ამძიმებს?
- სიმთვრალით მოუვიდა, ამას განზრახი არა აქვს, მთვრალი იყო და შეცდა კაცი.
- ხომ შეიძლება, სპეციალურად დათვრეს?
- ესეც ხდებოდა, ბევრჯერ იყო, რო ცუდ სიმთვრალეს აბრალედნენ იმას, რომ სინამდვილეში განზრახ თვრებოდა და მერე იგინებოდა, რო სიმთვრალისთვის დაებრალებინა. მარა იმას მეორე დღეს მოხვდებოდა ტყეპა და მოდიოდა ჭკუაზე.

– შეიძლება დაეფიცებინათ, რომ განზრახ არ დამთვრალა?
– კი. დაუფიცებიათ, რომ სპეციალურად არ დამთვრალა იმისთვის, როგორც ჩაედინა.

– ფათერაკი თუ გსმენიათ?

– „ფათრეკი,“ „უნუხ ფათრეკი“ – ე.ი. არასაჭირო ფათერაკი დაემართა ანუ ისეთი რალაცა რო შეგემთხვევა, რო სულ არ მოელი. და სვანურად ქვია „თავირ ფათრეკი,“ „უნუხ ფათრეკი.“

– პასუხს ვაგებ ამისთვის?

– შეიძლება შეგემთხვას და შენ თვითონ იყო წაგებულნი, შეიძლება, სხვა დააზიანო, ამ შემთხვევაში პასუხს როგორ არ აგებ, მარა ეს მსუბუქად მიდის. მახსოვს ჩვენს თემში ქვა გადაუფარდა და, თურმე ქვევით თიბავდნენ და, მოხვდა. მოკვდა ის ბიჭი, მარა აპატიეს. იმას არც განსაზღვრული ქონია, არც არაფერი.

– მაგ საქმეს მორევები დასჭირდა?

– კი. თავისთავად. მორევები მაინც დაჭირდა – სიკვდილთან დაკავშირებული იყო ეს საქმე. მარა იოლად შერიგდნენ და დღეს კარგად არიან. თვითონ უკვირდა და თვითონ თქვა: „ზევიდან თუ ჩამოვარდა ქვა, იქ მე ვიყავიო.“ თავისით თქვა მაგი.

– საზღაური თუ დააკისრეს?

– უმნიშვნელო რალაცა.

– ხატზე დააფიცეს?

– ხატზე დაიფიცა, რო ასე იყო, რო ასეთი განზრახ არა – დაუგორდა. მერე ისიც შელავათი ხო იყო, რო თითონ თქვა. ვერც გაუგია თვითონ, ქვემოთ რო იყო ყვრილი და, შეიძლებოდა, საერთოდ ვერც გაეგო იმას, რო მაგის დაგორებულმა ქვამ მოკლა. იმიტო რო, როცა გამოყვნენ იმას, „აქ დამიგორდაო ქვა,“ გაირკვა, რო იმ ქვამ სხვა მიმართულება აიღო თურმე და ამას არც გაუგია ქვემოთ რა მოხდა.

– ორსული ქალის წინააღმდეგ მკვლელობას ან დაჭრას როგორ უყურებენ? (გვ. 24)

– ორმაგად: ქალი სუსტი სქესისაა და თითონ ნაყოფი.

– სვანის მიერ არასვანის მოკვლა ან პირიქით რა შედეგს იწვევს?

– აქარ ხდებოდა. კაბარდოელს თუ მოკლავდა მულახელი, აქ „ლი-მორავი“ არ იყო, პირდაპირ სისხლს იღებდნენ.

– „შუკნი წორ“ რა არის?

– არ მსმენია. ესეც რამე „ნავერიანის წორის“ მსგავსი იქნება.

– ეკლესიის ეზოში არ მომკლავენო, და თავი რომ შეაფაროს დევნილმა, ასეთი რამ თუა?

– არა. ჩემს მახსოვრობაში ეკლესიები ახლა დაიწყო და... ისე, რო

აფარებენ თავს და ცოტა რალაცეები რო აქვთ მიქარული, კი მოდიან ეკლესიაში. იყო შემთხვევა, ქალი მოკლა კაცმა ლატალში და შეაფარა ეკლესიას თავი. რუსი იყო ის კაცი. მოკლეს ის მერე.

- თუ ვინმე დაგემუქრა, რომ მოგკლავს, შეგიძლია პასუხი მოსთხოვო?

- რა პასუხი უნდა მოსთხოვო. მაგას თუ გული მოუვიდა და უბრალოდ გითხრა მოგკლავო, მაგას პასუხი რა უნდა მოსთხოვო. ვერაფერს.

- სტუმრის მოკვლა როგორ განიხილება.

- ოჯახზეა პასუხისმგებლობა. მისი სტუმარია და ისაა პასუხისმგებელი.

- თუ პირუტყვმა, მაგალითად ხარმა, რჩოლით მოკლა ადამიანი, პასუხს თუ სთხოვენ პირუტყვის პატრონს?

- არა. აქ ერთი ძლივს გადარჩა, ისე დაგლიჯა ბულამ, მარა რა პასუხი უნდა მოსთხოვო.

- ძაღლმა რომ უკბინოს?

- არა. ძაღლი უნდა მოიშოროს. თუ არ მოიშორებს, ეს უზრდელობაა.

- მონანიება დანაშაულს თუ ამსუბუქებს?

- რა თქმა უნდა, რომ იტყვის და აღიარებს, უმსუბუქებს.

- თუა ისეთი დანაშაული, რომლის პატიება არ ხდებოდა, ე.წ. მიუტევებელი დანაშაული?

- „დეემუი როქ ხეპატივა“ („არაფრით არ ეპატიება“) – განზრახ თუ რამე ისეთი ჩაიდინა, საყდრის გატეხვა, მაგალითად.

- თუ ანამე კაცი?

- ორმაგი დანაშაულია. თუ კლავ, მოკალი და რალას ანამებ.

- თუ არ მოკლა და ანამა?

- ასეთი არ მსმენია. მარა დანაშაულია ორმაგი.

- ვთქვათ, კაცი მოკალი აბუჩად აგდებით, ეს იგივეა, როგორც ნამებით მოკვლა?

- ნამება სულ სხვაა, მაგას ჰქონდა რალაც დამსახურება, ბრალი, რახან ანამა და აბუჩად აგდება უფრო უარესია. (გვ. 25)

- იქნებ, აბუჩად აგდების მიზეზიც ჰქონდა?

- ჯობია სცემო, ვიდრე აბუჩად აიგდო კაცი.

- მოკლულის დაკრძალვაში თუ მონანილეობს მკვლელის ოჯახი?

- თუ ავარიით ან ისე შემთხვევით არის მოკლული, უშვებენ დაკრძალვამდე. ნაავარიევს, ხე-მორ დარტყმულს, სამძიმარს ეუბნება.

მერე „ლიმოროვი“ არ ხდება. რო მიდიან ერთმანეთში უკვე ფიცით დააყენებს, რო შემთხვევით მოხდა და ნაილებს წასალებს თვითონ რაც უნდა, ფულით თუ დახმარებით და შერიგდებიან.

– თუ ვინმემ მაგინა და მაგიტომ მოვკალი, ეს როგორ ისჯება, როგორც ჩვეულებრივი მკვლეელი?

– განგებ მკვლელობაა, მარა თუ დაგამცირა კაცმა, შენც არ გინდა მოკვლა, მარა შემოგაკვდა შეიძლება.

– ფიზიკური სასჯელი თუ იყო?

– არა.

– მოგერიებისას რა ხდება?

– ყველას თავის გადარჩენა ურჩევნია. გიმსუბუქებს.

– თუ დაეჭერი ვინმე და ცოცხალია და მერე გარკვეული დრო გავიდა და მოკვდა. ამ შემთხვევაში თუ მეტყვიან: შენი ნამოქმედარის გამო მოხდაო?

– თუ უკვე შერიგებული ხარ მაგათთან მანამდე, სანამ მოკვდება, არ გეთულება. შერიგდით? შერიგდით, მორჩა.

– თუ არ ვართ შერიგებული?

– ეს უკვე შენთაზეა.

– თუ მკურნალს მოუკვდება პაციენტი, სისხლს იღებენ?

– აქ ჩვენთან ასეთი არ ყოფილა.

– ანგარებით თუ ვკლავ კაცს?

– შენს თავს იმდიდრებ და კაცს კლავ – ორმაგი დანაშაულია. კაცი შეიძლება მოსაკვლელი გქონდეს, ვთქვათ, სიტყვაზე, მარა ქონებისთვის რომ კლავ კაცს, ესაა ძაან დიდი დანაშაული, ორმაგი.

– თუ ხდებოდა, რო თემი შეიკრიბებოდა და ორივე მოქიშპეს დაემუქრებოდა?

– ჩვენში არ იყო, მაგრამ ვიცი, რომ ლატალში იყო გადაკიდებული გვარები და 12 კაცი მოკვდა: 6 – იქიდან, 6 – აქედან და არ რიგდებოდნენ. მერე თემმა უთხრა: „თქვენ კალით ერთმანეთით და ჩვენ ვივლით სამძიმარზე, გასვენებებზე, შევეჭამთ, დავლევთ და წავალთო და თქვენ გააგრძელეთ.“ მერე შერიგდნენ. იქ ისეც მოხდა, რომ მოციქულები (გვ. 26) გამოყარეს მხარეებმა სახლიდან. მარა ბოლოს ისე წაუვიდათ საქმე, რომ აქეთ შეხვდნენ, შეგვარიგეთო.

– სამაგიეროს გადახდა როდისაა, დაკრძალვის შემდეგ, თუ მანამდე? ხომ არ ხდება ტაბუირება, რომ სანამ არ დაკრძალავენ მიცვალებულს, მანამდე მის პატივსაცემად არ იძიონ შური?

– რაც ადრე, მით უკეთესად ითვლება. სათქმელად რჩება: „და-

კრძალვამდე იძიესო შური.“

– ქალის მიერ შურისძიებას როგორ უყურებენ?

– ქალმა თუ იმხელა გაბედა, რო შური აიღო, მას ქალობაშიც ჩაეთვლება და ვაჟკაცობაშიც. მაგალითია, ასეთი სევანეთში: შვილი მოუკლეს ქალს და თითონ არ იცოდა თოფის დატენვა, სხვას დაატენინა და მოკლა.

– ამისთანა ქალზე არ იძიებდნენ შურს?

– გააჩნია, თუ მაგას აუცილებლად სისხლი ჰქონდა ასაღები, მაშინ

– არა: მერე იმას უფარდებდნენ ერთმანეთს.

– თუ გსმენიათ გამოთქმა „შენი სისხლი დავლიეო“?

– კი. „ისგუ ზისხუ როქ ლემუშუა.“ ამის სისხლი უნდა დამელიაო. რა თქმა უნდა, პირდაპირ სისხლის დაღევას არ გულისხმობენ.

– სახლ-კარის დანვა თუ გამოიყენებოდა და რა შემთხვევებში?

– მკვლელობის დროსაც მომხდარა.

– თუ შეიძლებოდა, სახლ-კარის დასანვავად მოსულისთვის დამხედურს გადასახადი გადაეხადა, რომ სახლი არ დაენვათ?

– თუ მორევები გადანყვეტდნენ, კი.

– ანუ მორავეებს შეეძლოთ გადაენყვიტათ სახლ-კარის დანვა?

– არა, მათ შეეძლოთ, რაღაცით შეცვლა ამ დანვის. მორავეებს შეეძლოთ სახლ-კარი დანვას გადაერჩინათ.

– რა დროს აძლევდა ადათი უფლებას მხარეს, რომ სახლ-კარი დაენვა მეორესთვის?

– არავინ აძლევდა, უბრალოდ იმან ვილაცა მოუკლა და არ დახვდა და გადაუნვა სახლ-კარი.

– სახელმწიფოს მიერ დამნაშავეის დაჭერა-დაპატიმრება რამდენად ახდენს გავლენას „ლიმორავზე“? თუ უმსუბუქებს, რომ დაიჭირეს?

– ადრე ყოფილა ასე: ივანე ქოჩიანი იყო მაგარი მედიატორი და გობრონ ქალდანი ყოფილა მოსამართლე. (გვ. 27) გობრო ვილაცას ასამართლებდა, მულახელს, და მივიდა ივანე და უთხრა გობრონს, „გამოუშვი ესო, თორემ ციხიდან რო გამოვაო, მაინც მე უნდა გავასამართლოო და ორჯერ არ უნდა მაგას სასამართლო, ერთხელ ჩვენ გავასამართლებთ, მულახელები, და ეხლა შენ ციხეში თუ გაუშვებ, მერე შეიძლება, იქ მოკედესო და მერე სხვა სასამართლო მე უნდა ჩავატარო.“

– ეს რომელი წლებია?

– ეს ასი წელი იქნება გასული... მთავრობა თავისას მაინც შვება, თუ გინდ მორევებმა რაღაცა ქნან, მთავრობა მაინც თავისას შვება...

მარა იმ ორ ოჯახს რა ეშველება? – ესაა საქმე.

– თუ დაიჭირეს და პატიმრობაში გარდაიცვალა, შურისძიებაზე რა გავლენას ახდენს?

– მოკვდა, შეენირა ამ საქმეს, ტყუილად კი არ ჩაეარდა ციხეში. იმ საქმის გულისთვის მიუსაჯეს.

– თუ ხანგრძლივი პატიმრობა მიუსაჯეს, ეს თუ ანელებს შურისძიებას ან სპობს?

– გააჩნია, შეიძლება მოსპოს, შეიძლება – არა. გააჩნია საქმეს და ის როგორ მოიქცევა ან სასამართლოზე, ან შემდეგ.

– ჩასიძებულზე თუ ვრცელდებოდა შურისძიება?

– აქ არ მსმენია.

– „ნიბააშირზე“?

– კი. „ნიბააშირი“ იგივე ოჯახის წევრია.

– გადანყვეტილებას რომ გამოიტანდნენ მორევები, თუ შეიძლება, მიეღოთ „შუალედური გადანყვეტილება“ – სანამ ამ გადანყვეტილებას გამოვიტანთ, მანამდე ვიღებთ ასეთს?

– არა. გადანყვეტილება კონკრეტულად უნდა გამოტანილიყო.

– ქალის მორავობა ან მოციქულობა თუ გსმენიათ?

– კი – ცუცა დევდარიანი, მოციქული ქალი იყო. მაგალითად, ფარში ვარჩევდით ერთ საქმეს და იქ მოციქულიც იყო და მორევიც – დივოლ ჟორჟოლიანი, გათხოვილი იყო ჩვენი სოფლიდან. მაგარი ქალი იყო. 3-4 წლის გარდაცვლილია.

– სხვა თუ გახსოვთ ან უფრო ძველი?

– ჩემს მახსოვრობაში ეს ორია. ორივეს მოვესწარი.

– აფიცებდნენ?

– არა.

– საერთოდ არა?

– არა.

– გადანყვეტილების მიღებისას მორევებთან ერთად ჩვეულებრივად მონაწილეობდა? მისი ხმის უფლება თუ განსხვავდებოდა? ჩვეულებრივი ხმის უფლება ჰქონდა, როგორც დანარჩენებს?

– არ განსხვავდებოდა. ყველას ერთნაირი ჰქონდა. (გვ. 28)

– მძიმე საქმეებზე იყო, თუ – მსუბუქზე?

– მსუბუქ საქმეებზე.

– მკვლელობაზე?

– არა. უბრალოდ, ნაჩხუბარზე, დაჭრაზე, ქურდობაზე და ა.შ.

– გაუპატიურების საქმეზე?

- კი. მკვლელობაზე არა და დანარჩენი კი.
 - განქორწინებას თუ განიხილავს სამედიცინო სასამართლო?
 - არა.
 - ქონების გაყოფას?
 - ამას, ოჯახის გაყრას, თითონ თემი უვლის, „ლიმორავი“ არ მსმენია.
 - თუ გსმენიათ, რომ ქალებს შორის დავას არეგულირებდეს მარტო ქალები, ან კაცები თუ არეგულირებენ ქალებს შორის რომაა დავა, იმას?
 - აქ არ მომხდარა და ვერ გეტყვით.
 - თუ გსმენიათ, ოჯახის უფროსი რომ ყოფილიყო ქალი?
 - არა.
 - ქურდს რა ჰქვია?
 - „ქვეით.“
 - თუ არის ისეთი რამე, რისი მოპარვაც არ ითვლებოდა ქურდობად?
 - მოპარვა მოპარვაა.
 - რა ასაკიდან ისჯება ადამიანი სვანური ადითით?
 - დაახლოებით, მე-6-მე-7 კლასის ასაკიდან.
 - დღისით და ღამით ჩადენილი ქურდობა თუ განსხვავდება სიმძიმით?
 - გააჩნია, რას მოიპარავს, დღე-ღამეს არ აქ მნიშვნელობა.
 - ქალი თუ მოიპარავს?
 - ქალი არ უნდა იპარავდეს, მარა იპარავენ და თავიანთ სირცხვილად ეყოფათ.
 - თუ არის დასაშვები ქურდობაზე წასწრებისას ქურდის მოკვლა?
 - თუ მოკლავ, შემამსუბუქებელია. ქურდს რო კლავდა, ის ხო სახლიდან უპარავდა. პასუხისმგებლობისგან მთლიანად არ გათავისუფლებს, მარა შემსუბუქება მაინც არის. რო არ ნავიდოდა საქურდლად და სახლში რო იქნებოდა, არ მოკლავდნენ.
 - ქალის გაუპატიურებას სვანურად რას ეძახიან?
 - არ ვიცი.
 - ქალწულის და ქალის გაუპატიურება რით განსხვავდება?
 - ქალწულის უფრო მძიმეა. იყო აქ ეგეთი ფაქტი, სამწუხაროდ.
- (გვ. 29)
- რამდენად უფრო მძიმეა?
 - ეს ძაან მაღლა მიდის.

– მკვლელობა უფრო მძიმეა თუ გაუპატიურება?

– მკვლელობა.

– გათხოვილი ქალი გააუპატიურეს, ქმარს თუ შეუძლია, რომ მიატოვოს ამ მოტივით?

– მულახის თემში არ ყოფილა ასეთი რამ, მაგრამ მსმენია, რომ გაუპატიურებული ქალი ქმარმა ცოლად დაიტოვა და არ გაუშვა, იმიტო რო თავისი ნებით არ იყო.

– ვის ევალება შურისძიება: ქმარს თუ ქალის ოჯახს?

– ქმარია პატრონი და პასუხისმგებელი.

– ძმას თუ შეუძლია?

– შეუძლია, მაგრამ ქმარია მაგისი პატრონი.

– ცილისწამებას რა პქეია?

– „ცოდა ლიგემ“ – რაზეც დაგნამებენ ცილს, იმის საზღაური ორ-მაგად უნდა მოგცენ, თუ გამართლდი.

– ამ დროს ფიცით ვიმართლებ თავს?

– ფიცით და საქმით. მთავარია, საქმითაც რო დაამტკიცო და ფიციც, რა თქმა უნდა.

– საქმით როგორ უნდა დავამტკიცო?

– ხდება ისე, რომ თვითონ შენ გამოიძიო, მაგის გამომძიებელი შენ გახდე, ყველაფერი დაამტკიცო, ყველაფერი ისე გააკეთო, რო ვინც ეს გააკეთა, იმან თვითონ თქვას: „მე ვიყავი ამის ჩამდენი და არა – შენ.“ ყოფილა ჩვენს თემში შემთხვევა, 8-10 წელი იძიებდა კაცი და ბოლოს დაადგინა და თემის წინაშე ათქმევინა. მერე რასაც მიაბარებ თანაბარ კაცებს, ისინი რასაც გადანყვეტენ, ის იქნება.

– ფიზიკურ ნაკლზე ხაზგასმა როგორ აღიქმება?

– ეს შეურაცხყოფაა. თავისი არ ყოფნის, რომ შენ კიდევ აყვედრი.

– რა ფორმით შეუძლია, პასუხი მოგთხოვოს?

– ბოდიშის მოხდით.

– ყურის აწევა თუა შეურაცხყოფა?

– ზრდასრულს თუ აუნევ, ძაან შეურაცხყოფაა

– წამოძახება როგორ აღიქმება?

– ერთხელ დააშავე, ბოდიში მოიხადე, კიდო წამოაძახე – ეს ორმაგი დანაშაულია. ერთხელ გაპატიე, გაპატიე. დამთავრდა იქ.

– სახალხოოდ რომ ქურდს უწოდო ქურდი, ან გარყვნილს – გარყვნილი, ეს თუა შეურაცხყოფა?

– თუ მანამდე მოგიყვანა გული და თუ იცი და სინამდვილეს თუ ეუბნები, ეს სულ არ ითვლება დანაშაულად. თუ არ არი, ის გაგებინებს პასუხს, (გვ. 30) ასე რო წამოსძახო. მაგას დამტკიცება უნდა, ისეთს არ

უნდა უთხრა, რომელსაც არ ეკადრება.

– ქალი თანახმაა კაცთან სქესობრივი კავშირის, შეიძლება, მაინც უარყოფითად უყურებდნენ ამ კავშირს?

– კი.

– თუ შეუძლია შვილს, რაიმე მიზეზით უარი თქვას მშობლების რჩენაზე?

– სარჩენი რომ გახდება მშობელი, შვილმა უარი არ უნდა თქვას.

– ცოლ-ქმრული ღალატისთვის რა სასჯელია?

– ცოლის გაგდება.

– ქმრის შემთხვევაში?

– ცოლსაც შეუძლია, იმიტო რო თანაბარი უფლება აქვთ.

– თუ შეუძლია ქმარს, რომ მოღალატე ცოლის ოჯახს, მამას მოსთხოვოს პასუხი?

– არა. მამამ გაუზარდა და ქმარია ანი პატრონი, თვითონ უნდა მიხედოს თავის ცოლს.

– უცხოელი თუ ჩადის დანაშაულს როგორ უყურებენ?

– ის შენს მიწაზე რომ გაგინებს, უფრო მძიმეა.

– მიცვალებულის შეგინება რამდენად არის დასჯადი?

– აქ არ ყოფილა ამაზე არც გარჩევა და არც ფაქტი.

– სად შეიძლება ჩაითვალოს დათრობა სირცხვილად?

– ეკლესიაში არ უნდა დათვრე და ახალგაზრდა კაცი თუ გარდაიცვალა, ისეთ ქელებშიც.

– დაბეზლებას როგორ უყურებთ?

– ამან შეიძლება გამოიწვიოს ჩხუბი და მერე დამბრალებელთან დავა იყოს.

– მომაკვდავი ან დაჭრილი ნახე, ზეავის, მენყერის გამო დაზიანებული და გაუარე, არ დაეხმარე.

– ქრისტიანი ამას არ გააკეთებს. რომ გააკეთოს, მოსთხოვენ პასუხს – ჭირისუფალი, პატრონი, ხალხი მოსთხოვს პასუხს.

– კერიაზე წყლის დასხმის რიტუალზე და „ნაჭის“ ჩამოხსნაზე თუ გსმენიათ?

– არა.

– მუცლის მოშლას რა ჰქვია?

– „გეზალ აჰყველ.“

– ქალს სჯიან?

– ღვთის წინაშე ცოდვად ეთვლება.

– თუ სხვა მოუშლის: ან დაარტყა, ან შემთხვევით? (გვ. 31)

– ესეც ხდება. მულახში ყოფილა ფაქტი, რომ შემთხვევით მოუშალა ნათესავმა, ქორწილში თუ სადღაც, ნაბარბაცდა და ნაიქცა და შემთხვევით მოხდა. პასუხი არ მოსთხოვეს, ძაან კი ეწყინათ, მაგრამ ნათესავები იყვნენ და რა ექნათ, შერიგდნენ.

– თუ ქალმა გაიკეთა აბორტი, იმას თუ ეკრძალება ნაკურთხ მინაში დაკრძალვა?

– არა.

– ჩხუბში გამშველებლის მოკვლა როგორ აღიქმება?

– ჩვენთან არ მომხდარა. მარა, ვიცო, აფხაზეთის სვანეთში მოხდა. მოკლეს, რომელიც აზავებდა და მერე ერთმანეთს ძაან ემტერებოდნენ ოჯახები.

– სტუმრის გაძარცვას ან ქურდობას მასპინძლის მხრიდან როგორ უყურებს სამართალი?

– ესაა ყველაზე მძიმე, თუ საკუთარი სტუმარი გაძარცვე და გაქურდე.

– სტუმრის მომკვლელ მასპინძელს თუ მოსთხოვენ სისხლს?

– პასუხისმგებელი ისაა. შენს ოჯახში იყო, რატო მოხდა, რა იყო მიზეზი. თავი უნდა გაიმართლოს.

– თუ სტუმარი მოგიკლეს, შურისძიება შეიძლება?

– კი. თუ მოასწრებს. თუმცა, მულახში არც მე მქონია შეხება და ისტორიულადაც არ მახსოვს, რომ სტუმარი მოეკლათ.

– ხატის ტყე თუ გაქვთ??

– კი, არის აქ ჩვენთან, „მაცხოვრის ტყე“ ქვია. იქ არის აკრძალული და მარტო იმ ეზოში მცხოვრებლებს შეუძლიათ მოჭრა და მაინც ერიდება ხალხი და არ ჭრის.

– სასულიერო პირის მოკვლა უფრო მძიმეა?

– არ ვიცი, აქ არ მომხდარა.

– ჩაქოლეა თუ მომხდარა?

– კი. ადრე კაბარდო-ბალკარელი ჩაქოლეს. აქ ზევით „თოხთაარი ბეჩ“ („თოხთარის ქვა“) ქვია. გაძარცვეს ეკლესია და რომ მიჰქონდათ, დაენიენ და მოკლეს. მას მერე არ მომხდარა.

– ჩაქოლვის წინ თუ აცხადებდნენ სახალხოდ, რისთვის ქოლავენდნენ?

– მდევარმა ჩაქოლა.

– სოფლიდან მოკვეთა თუ ხდება?

– გარკვეული დროით.

– სამუდამოდ?

- არც მსმენია. (გვ. 32)
- ვირზე პირუკულმა შესმაზე გსმენიათ?
- ეს არ ყოფილა საერთოდ სვანეთში.
- გაპარსვა?
- არა.
- კლდიდან გადაეგდოთ ვინმე სასჯელის სახით?
- არა.
- მინების გადანანილებისას ოფიციალურ სასამართლოს მიმართავენ?
- არა.
- ნაპოვარი ნივთი ვისია?
- გააჩნია, ვინ რას და სად იპოვის. პიროვნებაზეცაა დამოკიდებული. გამოაცხადებს სოფელში თუ იპოვა რამე: „ეს ვიპოვე.“ გინდაც საქონელზე რო აიღო, გეყოლება დამწყვედებული, სანამ პატრონი გამოჩნდება.
- რამე გასამრჯელო თუ გეკუთვნის შენახვისთვის?
- შეიძლება რამე საჩუქარი გაგიკეთოს, მარა... შენ ხო არ მოსთხოვ.
- მინა-წყლის გამიჯვნისთვის თუა ძველი ქვეები შემორჩენილი?
- კი. „ხააღვრა“ - გრძელი ფიქალი ქვა, ჩასობილი მინაში, ქვევით უფრო ფართე და ზევით წვეტიანი.
- წყალი, შეშა და ბალახი ყველას ეკუთვნის?
- ხე-ტყე და სათიბი - არა. მორწყვაზეც, ძველად ვისაც ჰქონდა მინა და იმაში მოდიოდა, მას ეკუთვნოდა. წყლის დაღვევა შეეძლო და შეუძლია ყველას.
- ნადირი თუ დავიჭირე შენს ტყეში, შეგიძლია, მითხრა, რომ ჩემს ტყეში დაიჭირე და ჩემიარ?
- არა. ნადირი ბუნებისაა.
- სორო ან ბუნაგი რომ ჰქონდეს შენს ტყეში?
- სულ ერთია. სადაც უნდა, იქ გაიკეთებს ის სოროს.
- ქონების გაყოფისას რაიმე ცალკე წილი თუ არსებობს, რომელიც თავიდანვე ეძლევა ვიღაცას: საუფროსო, სასაშუალო ან საუმცროსო?
- არა. ყველას თანაბრად ეძლევა.
- იმის მიხედვით თუა წილი, ვინ მეტი იშრომა?
- არა.
- ის წესი თუ გაქვთ, ორი ძმა რომ იყრება, ერთი ყოფს და მეორე - ირჩევს?

– არა.

– თუ არი რაიმე ისეთი ქონება, რომელიც გაყრის დროს არ იყოფა და პიროვნებას ეკუთვნის?

– კი. პირადი რაღაც. (გვ. 33)

– ტყე იყოფა თუ უფლება იყოფა?

– ტყეს ვინ გაყოფს? იმასაც შეუძლია ისარგებლოს და შენც.

– სათიბს თუ ყოფენ?

– სათიბს და მიწას კი ყოფენ.

– გაყოფას ოჯახის წევრების გარდა ვინ ესწრება?

– არაფერ.

– სამეზობლო დავები თუა?

– სახნავზე არის ხოლმე, მაგრამ საგანგაშო არაფერი, ცოტ-ცოტა.

– მიტოვებული სახლის გადმოთოვლაზე რა ხდება?

– ყველა მიბარებულია. ვინც სოფელშია, ის თოვლავს. სამაგიეროდ, იმ ეზოს იყენებს, თუ ისინი ქალაქში არიან. იძულებით ვერაფერ იძულებს, მარა თავისი კეთილი ნებით უვლის.

– პასუხს თუ მოსთხოვენ მოუვლელობის შემთხვევაში?

– პასუხს მოგთხოვენ: რო შეპირდები, ხომ უნდა გაუკეთო.

– ქალი თუ არის მემკვიდრე?

– თუ გათხოვილია, იმას წილი არ ეკუთვნის. მიწას და ტყეს არ აძლევენ. და თუ გაუთხოვარია და ოჯახშია, ის თავისი ოჯახის წევრია თავისთავად. დანაწევრება ჩვენთან არ ხდება.

– თუ განათხოვია და უკან დაბრუნდა?

– ესეც იგივე ამბავი.

– ავადმყოფი წევრისთვის რამე ქონებას ცალკე თუ ითვალისწინებენ?

– ეს კი. ეს არის. ან მოხუცებულობის გამო ან ფიზიკურად არ შეუძლია, ვინც მოუვლის, პრივილეგია იმას აქვს: წილს მისცემენ იმ მოხუცს, ავადმყოფს და მერე ვინც მოუვლის მაგას, გაყრილი ძმებიდან, იმას დარჩება იმის წილი.

– უკანონო შვილი, ნაბიჭვარი თუა მემკვიდრე?

– ნაბიჭვარი იმ სახლისაა. ის მაგის სისხლისაა და მაინც შვილია.

– დანიშნა ხდება?

– იშვიათად. დანიშნა და მოციქულები გადავიდა. ძველად 3-4 წელიწადი უნდოდა.

– ანდერძს იყენებენ?

– არა.

- ჩასიძებას დღეს როგორ უყურებენ?
- ესაა გადანყვეტილება თვითონ ცოლის და ქმრის.
- ჩასიძებული სამხუბს იცვლის?
- არა. (გვ. 34)

- თუა მულახში ადგილი, სადაც, როგორც წესი, მორვები იკრიბებოდნენ?

- ასეთი გამორჩეული ადგილი არ არის.
- როცა გადანყვეტილებას მორვები ვერ იღებენ, თუა წესი, რომ დაიყოფიან და ისე იღებენ გადანყვეტილებას?

- ეს თავიდანვე იწყება ასე: ორ-ორ კაცზე წავლენ – მე და შენ რა განაჩენს გამოვითანთ, ის ორი რას გამოითანს და მერე ჯამდება ის. 12 მორავი თუა, გაიყოფიან ექვსად.

- თუ შეიძლება, თერთმეტმა თქვას: „მოდო, შენ ერთმა გადანყვეტიე და შენ რასაც იტყვი, იმას დავეთანხმებით“?

- „მუნვრი“ რომაა, იმაზე შეიძლება გამოაცხადონ.
- „მუნვრის“ ვინ ირჩევს?
- თვითონ შიგნით, მორვები.
- მხარეები ირჩევენ მორვებს და მორვები ირჩევენ „მუნვრის“ ისე, რომ მხარეებს არ ეკითხებიან?

- არ ეკითხებიან. მარა დაზარალებულის მხრიდან არჩეული მორვებიდან უნდა იყოს „მუნვრი“ და თან უფრო ახლობელიც უნდა იყოს დაზარალებულის, იმიტო რო ის პასუხისმგებელია ამაზე.

- ქალი შეიძლებოდა ყოფილიყო „მუნვრი“?
- არა.

- როდესაც მორვები ვერ შეარიგებდნენ მხარეებს, თუ ხდებოდა, რომ დამნაშავე მხარეს მისცემდნენ დროს, ვთქვათ 3 წელს, რომ მორიდებოდა დაზარალებულს, ხოლო დაზარალებულს ამ დროში შეეძლო, შური ეძია კონკრეტულად მკვლელზე მაგრამ არა მისი ოჯახის რომელიმე წევრზე. ასეთი რამე გსმენიათ?

- კი. ეს როგორ არის ეხლა: მაინცდამაინც ისეთი თუ არის, რომ ვერაფრით ვერ გაირჩია საქმე, ყველანაირად კი მზად იყვნენ, მაგრამ იქ არც ძმა უნდა იმასევენათ და არც ოჯახის არცერთი წევრი, როცა ეს მსვლელობა მიდის – რო ვერ არიგებენ ერთმანეთს და გარკვეული დრო ხომ აქვს, მერე კიდო მეორე წელს დაუნყებენ და ა.შ. მარა რო ვერ შემოიყვან, მაშინ ოჯახის წევრი ხო უნდა თავისუფალი იყოს აქედან და მანამდე, თუ ის მოსაკვლელია მართლა და სადმე შეხვდა და მაშინ... ისიც ხო ფეხებში არ უნდა ებლანდებოდეს და უნდა მოერიდოს ამას. (გვ. 35)

– მორავეები იღებდნენ გადაწყვეტილებას: მიდი და 3 წლის განმავლობაში მოკალი ის კაციო?

– ასეც არ ეტყვიან, მარა... ისე „აარიდე თავი, სანამ არ შერიგდებიან," ეტყვიან, გააფრთხილებენ, რო არ უნდათ, მკვლელობა რო მოხდეს. ერთი 3 წლის უკან ვიყავით „ლამორავში" ჯანდარაში და ვერაფრით ვერ შევარიგეთ, ორჯერ ჩავედით ჯანდარაში და ეხლაც შეურიგებლები არიან და არიან ასე.

– ფიცი დადებული გქონდათ?

– არა, ვერ მივიყვანეთ იქამდე.

– თუ დაიდო ტოლობის ფიცი და ერთგულების...

– მაშინ უკვე უფლება არ აქვთ არაფრის, მარა იქამდე ვერ მივიყვანეთ, იმდენად ჩახლართული საქმე იყო.

– ანუ თქვენ მოციქულები იყავით?

– ყველანი ერთად ვიყავით, მოციქულებიც ვიყავით და მორვებიც.

– განსხვავებას ვერ ხედავთ?

– იმათ თითქმის არაფერი გაკეთებული არ ჰქონდათ, მოციქულებს, და მოციქულებიც ჩვენ ვიყავით იმ შემთხვევაში და მორვებიც.

– გადაწყვეტილებას მორვები ერთსულოვნად იღებენ თუ ხმის უმრავლესობით?

– დღევანდელ „ლიმორავში" ასე ხდება: პრივილეგირებულია დაზარალებული, იმას იმდენად დაზარალებული ჰგონია თავი, რომ დამნაშავეს რამდენიც მოჰყავს, იმას ორჯერ მეტი ხალხი მოჰყავს.

– თვითონ მორვებმა ყველამ უნდა დაუჭიროს „ნამორევს" მხარი, რომ გამოაცხადონ, თუ 12-დან 10-მა რომ თქვას: „კი," და ორი არ უჭერდეს მხარს გადაწყვეტილებას, მაინც შეიძლება გამოაცხადონ?

– მაინც. ის ორი შეიძლება საერთოდ მოწყდეს, თუ დაიშალა, თუ წავიდა, შეიძლება ყველა დაიშალოს, მარა თუ არ იშლება, იქნება ის და არ იქნება თანახმა, მარა რა უნდა გააკეთოს?

– ანუ შეიძლება ვთქვათ, რომ ხმათა უმრავლესობით?

– კი. (გვ. 36)

მთქმელი – რომეო ფირცხელანი, 60 წლის, ლატალის თემი, 23.06.2015 წ.

– რა ტერმინით აღინიშნება სასამართლო?
– „ლიმოორევი“, „მორვალ“, „მეცქულარ“, „ნესგამევი მარე.“
– როგორ გესმით ტერმინ „მორევის“ წარმომავლობა?
– ვფიქრობ, რომ ბევრი ახსნა აქვს: პირველი, „ლიმოორევი“, დაახლოებით, ნიშნავს „მორევის“, არეული საქმე, რომელიც უნდა დააწყოს, დააწყნაროს და მწყობრში ჩააყენოს. რომ არა სვანური „ლიმოორევი“, უფრო სწორად, სვანური სამართალი, ამ შეიძლება ითქვას, მონყვეტილ კუთხეში, დღემდე არსებობა გაუსაძლისი გახდებოდა. თვითონ სვანეთში შეიქმნა ეს ინსტიტუტი და მისი მთავარი გასაღები, მთავარი მუხლია: „ის, რაც საკუთარი თავისთვის მიუღებლად მიგაჩნია, – სხვას არ აკადრო.“ ესაა „ტოლობის ფიცი“, ესაა ყველაზე გამჭვირვალე – „ლაგნაჟი ლიგნე.“ ეს უბრძნესი სამართალი რომ არ გამოუმუშავებულიყო ამ ჩაკეტილ სივრცეში, სვანეთში, კიდევ ვიმეორებ, დღევანდელ დღემდე შეიძლება ვერ მოსულიყო აქაური მაცხოვრებელი.

– თუ შეიძლება, „მორავი“ დაკავშირებული იყოს „ურვასთან“, „მოურავთან“, „დაურვებასთან“?

– შეიძლება, მაგასთანაც იყოს დაკავშირებული, მაგრამ „მოორევი“, „არევა“, „აღრევა“, ეს რომ დანყნარებულიყო. თუმცა, თავიდანვე ვთქვი, რომ რამდენიმე ახსნა შეიძლება ჰქონდეს.

– რა დანაშაულებზე ტარდება სამედიატორო სასამართლო?

– სამედიატორო სასამართლოს ეხება ყველა ის დავა, გაუგებრობა და ძნელად მისაღწევი შესარიგებელი საქმე, რომელიც ლახავს ადამიანის უფლებას: ქალის მოტაცება, მკვლელობა, ჩხუბი, ქურდობა.

– ქალის მოტაცებას სვანურად რას უწოდებთ?

– „ლიცხვიპინაალ.“

– საყდრის გატეხვას თუ განიხილავს სამედიატორო სასამართლო?

– „საყდრი ლიტფურე“ ერთ-ერთი უდიდესი დანაშაულია და ამას არ განიხილავდა. თუნდაც, თუკი მსუბუქ ფორმებში ხდებოდა რაღაც, მაინც არ განიხილავდა. იმას პირდაპირ ან ჩაქოლვით, ან რაღაცით იქნება.

– ვინ უნდა დაიყოლიოს მხარეები სამედიატორო სასამართლოს ჩატარებაზე?

– სოფელში ყოველთვის იყვნენ და, საბედნიეროდ, დღესაც არიან

ცნობილი მედიატორები. ხალხში დიდი სახელით და ავტორიტეტით მოსარგებლე, სვანური სამართლის მცოდნე მამაკაცები და, ასევე, ქალებიც. ქალი ყოველთვის მამაკაცის გვერდზე იდგა და მის თანაბრად სახალხო ყრილობაზე, „ლაღხორზე“, თანაბარი უფლებებით სარგებლობდა. ეს ადრიდან მოგვდგამს, ასე იყო ყოველთვის.

– თუ გახსოვთ კონკრეტულად ქალი მოციქულები ან მორავეები?

– ელისაბე ფირცხელანი.

– მედიატორი იყო თუ მოციქული?

– არამხოლოდ მედიატორი იყო, სვანური კულტურის უბადლო მცოდნეც. სამივე ხმას ასრულებდა სიმღერაში. ერთხელ ასეთი ამბავიც მომხდარა: გასვენებაში აგვიანებდნენ მოზარეები და მივიდა, ადგა (კუბოს უჯდა) და თურმე იკითხა: „რატო არ ამბობთ ზარსო“? უპასუხეს: „მეორე, ვინც არის, ვინც იწყებს ზარს, ხმა არ მოსულაო.“ და „გამოდით აქეთ და მე დავიწყებო“ და დაუნყია ზარი. (გვ. 37)

– ე.ი. ქალმა დაიწყო ზარი?

– კი.

– ეს რამდენად მისაღებია ჩვეულებითი სამართლის კუთხით? ზარს ხომ მამაკაცები ამბობდნენ?

– მერე აკრძალვა არაა. რატო, ქალი თუ მოსთქვამს, მამაკაცებიც ხომ მოთქვამენ? ...და განსაკუთრებით დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ „მორევე მარეები“, ანუ სვანური სამართლის მცოდნეები, კიდევ, ვინც ხელოვანი იყო, ვინც მონადირე იყო და ვინც მჭედელი იყო და კიდევ, „ხოჩა შიირეშ“ – ანუ კაი ხელის პატრონი, ყველაფერი რო ეხერხებოდა, „ამ ხელებს ყველაფერი გამოსდისო.“ როდესაც ასულს თხოულობდნენ ამა თუ იმ თემიდან, პირველი კითხვა იყო, რა ხელენიფებოდა მას? მაშინ არ იყო განათლება და ხელსაქმით ფასდებოდა ასული. თუ არაფერი შეეძლო, არც წინდის მოქსოვა, არც სვანური ქუდის გაკეთება, არც ძროხის მონველა, „ზოთხარს“ თუ ვერ გააკეთებდა, ნულას ვერ გააკეთებდა და ჩოხას ვერ შეკერავდა, მას უწოდებდნენ „ტოტარ ლუჭყვერ“-ს ანუ „ხელებ-მოჭრილს“ და ის უვარგისად ითვლებოდა ხალხის თვალში.

– კიდევ თუ გახსოვთ მორევი ქალი?

– ციალა ხვინთელანი. თვითონ არის მორევი. წალკაში მუშაობს. საშუალო სკოლის დირექტორია.

– როცა ქალი იყო მედიატორი, თუ ხდებოდა მაგის დაფიცება?

– ხატზე არ აფიცებდნენ, მაგრამ ცალკე აფიცებდნენ: ოჯახს აფიცებდნენ, შვილებს აფიცებდნენ, თავმოყვარეობას აფიცებდნენ და ა.შ.

– ანუ დაიფიცებდა შვილებს, ოჯახს, თავმოყვარეობას სიტყვით, ხატის გარეთ სიტყვით, ხატის გარეშე?

– რა თქმა უნდა. რაზეც პასუხისმგებელი იყვნენ შვილები, ქმარი, ოჯახი, თავდებად უდგებოდნენ.

– თვითონ იფიცებდა თუ ოჯახის წევრები?

– თითონ იფიცებდა, მაგრამ თავდებად უდგებოდნენ ოჯახის წევრები. შესაძლოა, მის მაგივრად უფროსი ვაჟი ან ქმარი დაფიცულიყო. ასე რომ, ქალის ხატზე დაფიცება სვანურ ადამში არ შედიოდა.

– ზოგადად, ქალს არ აფიცებენ, მონმეც რომ ყოფილიყო? „ტოლობის ფიცს“ თუ დებს ქალი მორავი?

– კი იფიცებს, მარა ხატზე არა. ბევრჯერ ხატზეც იფიცებდა. ამას თავისებური ახსნა აქვს. ბევრი არ უჯერებდა ქალს და ქალის ხატზე დაფიცვას.

– თუ არ უჯერებდა, მედიატორად რატო ირჩევდნენ?

– ეს მოწინააღმდეგე მხარის არჩეული იქნებოდა, მარა იმ სოფელში იმ ქალს სხვა ბევრი მხარდამჭერი ჰყავდა. ისტორიამ შემოგვინახა, რომ ქალი ზოგიერთ მამაკაცზე უკეთესად ანალიზებდა შექმნილ ვითარებას და უკეთესად ლებულობდა მონაწილეობას გარჩევაში.

– ანუ, ზოგადად ქალს არ აფიცებდნენ, მაგრამ ზოგჯერ მაინც აფიცებდნენ?

– მაინც აფიცებდნენ.

– თანაც ხატზე?

– კი, ბატონო.

– თუ არ აფიცებდნენ, მაშინ ქმარი იფიცებდა?

– კი.

– მედიატორი ქალის ნაცვლად იფიცებდა ქმარი, თუ უბრალოდ საქმეში მონაწილე ქალის ნაცვლად?

– მედიატორის. ბევრჯერ ისიც უშლიდა ხელს, რომ ეკლესიაში ბევრ შემთხვევაში ქალები არც კი დაიშვებოდა, მათი ბიოლოგიური რაღაცის გამო ქალი არ შედიოდა და ამის გამოც იძულებული ხდებოდა, მის ადგილზე სხვა დაფიცულიყო. (გვ. 38)

– მაგრამ ამ დროს შეიძლებოდა, სხვა დაფიცულიყო მის ნაცვლად?

– კი, ოჯახის წევრი და კიდევ კაცი რომ იყო მედიატორი, იმასაც შეეძლო, მის ნაცვლად დაეფიცებინა. მაგაზე გამახსენდა, ასეთი რამეც ხდებოდა: მედიატორი, ეხლა კაცებზე ვამბობ, ბევრჯერ გასარჩევი საქმე, მკვლელობა იქნებოდა თუ ქალის მოტაცება, ისეთ ჩიხში ექცეოდა, რომ ერთი დასაფიცებელი მონმე ხსნიდა ყველაფერს, მაგრამ იმას,

ერთს, რომ ვერ შოულობდა, ეს ან ის მხარე, მაშინ გონიერი „მორევ მარე“ პირდაპირ იმას უდგებოდა თავდებად, „ლუფხვილდ“, მონმედ. თითონ მედიატორი უდგებოდა „ლუფხვილად“, ანუ „ლუფხვილის“ მაგივრად მორევი იფიცებდა ხატზე. ასეთი შემთხვევებიც ბევრჯერ ხდებოდა.

– დანაშაულის ჩადენიდან რა ხნის მერე იწყებდნენ მოციქულები მისვლა-მოსვლას? მაგალითად, თუ მოკლა, იმ დღესვე დაიწყებენ შუამავლობას, თუ მაგალითად, 40-ის გასვლის მერე?

– ასეთ ცხელ ამბავში არ ხდებოდა დანყება. ამას დრო აწყნარებდა, ყოველ შემთხვევაში, დაკრძალვამდე არ ხდებოდა ეს. „ათუ ჭირს“ ვეუბნებით მაგას. „ცხელ საქმეში“ მორევს მორალური უფლებაც არ ჰქონდა, ის დამარხული არაა და მიწა არ აქვს მიყრილი და უცბად მიხვიდე და სთხოვო შერიგება? – ასეთი რამე არ ხდებოდა.

– რა შემთხვევაში იოლდება ან რთულდება მოციქულობა?

– აიოლებდა, თუ მოხდა, მაგალითად, უნებლიე მკვლელობა. ამ დროს საზოგადოების დიდი ნაწილი ნორმალურად აზროვნებს და, ასე ვთქვათ, დაზარალებულის წისქვილზე არ ასხამს წყალს, მაგრამ ბევრ შემთხვევაში ხდებოდა, რომ ნათესავი ან მეზობელი მივიდოდა და დაზარალებულ ოჯახს შეაგულიანებდა, ცუდ სიტყვას ეტყოდა: „შენ იმას თუ შეურიგდები, – ეს როგორ?“ ამ დროს „მორევ მარე“ როგორ იმუშავებდა მათთან? მათ სამორეო მხოლოდ ამ ოჯახთან, ამ ორ თემთან მარტო კი არ ჰქონდა, არამედ მავანთან და მავანთან.

– სამედიატორო სასამართლოს ფორმირება როგორ ხდება? ხომ არ არის მუდმივმოქმედი სასამართლო ან მორევთა რაიმე ოფიციალური სიიდან თუ ხდება არჩევა?

– თავიდან ირჩევენ ყველა კონკრეტულ საქმეზე. ლატალში ამჟამად შეიძლება იყოს ერთი 25 მორევი.

– და ესენი მუდმივმოქმედი, თუ ამ წრიდან აირჩევენ ხალხს?

– აირჩევენ.

– შუამავლები ირჩევენ მორევებს, თუ – მხარეები?

– მოციქულებიც ურჩევენ და ნათესავებიც და ერთობლივად შეჯერდება საქმე.

– თუ შეიძლება, მოციქულს უთხრას მხარემ: „ჩემი სახელით ვინც გინდა ის დაასახელო მორვად“?

– შეიძლება. ბევრჯერ თითონ ის მოციქულიც შეიძლება აირჩიონ მორვად.

– აცილება შეიძლება?

– ბევრჯერ ხდება ეს, რადგან ეს მხარე შეიძლება უარს ამბობს. ბევრჯერ ხდებოდა, რომ იმ ოჯახს ამ დაზარალებულ თემთან რაღაცა უარყოფითი საქმე ჰქონდა ჩადენილი. ამის გამო იგი ბევრჯერ უარს ამბობდა.

– მორევების რაოდენობა როგორია?

– მკვლელობაზე – 24.

– აუცილებლად?

– კი.

– ნაკლები არა?

– ნაკლები არა.

– გაუპატიურებაზე?

– 12.

– ქურდობა?

– ანალოგიურად.

– ყველაზე მინიმალური ოდენობა რამდენია?

– ორი კაცი. უფრო სწორად, სამი კაცი: ერთი, იქეთა მხრიდან მეორე და კიდევ – შუამავალი.

– შუამავალი რას გულისხმობს?

– „ნესგა მეეზი.“ (გვ. 39)

– მას მორავეები ირჩევენ თუ მხარეები?

– მხარეების უშუალო თანხმობა აუცილებელია, უფრო მხარეები გადანყვეტენ.

– „ნესგამეეზის“ მორავეები არ ირჩევენ?

– არა. თუმცაღა, ეს სულ ერთია, მე თუ ხატის და ჯვარის მნამს, არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს, ვის მხრიდან ვიქნები არჩეული.

– მედიატორთა თანაფარდობა როგორია?

– თანაბარი.

– დაზარალებულს რომ მიანიჭონ უპირატესობა?

– არა. მე ასეთი რამე არ მახსოვს.

– თუ ხდება, რომ მთლიანად დაზარალებულმა დაასახელოს ყველა მორავი.

– შეიძლება მომხდარიყო, მაგრამ მე კონკრეტულად არ მახსოვს, რომ მხოლოდ და მხოლოდ დაზარალებულს დაეძახა. ეს ისეთ შემთხვევაში მოხდებოდა, როცა იმდენად უჭირდათ დაზარალებულის დაყოლიება, რომ ბევრჯერ აქედან დაძინაშავე პიროვნება, ოჯახი თუ თემი ასეთ რაღაცას სთავაზობდა: „ოღონდ გაირჩეს და, თუ გინდა, სულ შენ გამოიყვანე მორავები.“

– კონკრეტული შემთხვევები გახსოვთ ამისი?
– მე არ მაგონდება ასეთი.
– „ნესგაჩუ მეგნეს“ ან „მუნწრის“ თუ იყენებენ „ნესგამეზის“ სინონიმებად?

– არა.
– „მუნწრი“ რა არის?
– „მუნწვერ“, „მუნწვერი“ ასე აშკარად, სააშკარაოზე არ ფიქსირდებოდა არავითარ შემთხვევაში. ეს სისხლის ამლეზია. ეს საიდუმლო იყო.
– ზოგ თემში „მუნწვერში“ გულისხმობენ „ნესგამეზალს.“
– არა. ის სხვა არი, ეს – სხვა.
– „ნესგაჩუ მეგნე“ თუ გამოიყენება?
– ეს იგივეა, „ნესგამეზი მარე“, მაგრამ ჩვენთან „ნესგამეზი“ გამოიყენება.

– მორავეების მიერ არჩეული უფროსი მედიატორი როგორ იწოდება?

– „ნესგამეზი მარე.“
– შუამავალს რას ეძახიან?
– „შუამავალს.“
– „მეცქვილს“ ხმარობენ?
– კი.

– ეს ერთი და იგივეა?
– არა. შუამავალია, აი, 12 კაცი მკვლელობას ვარიგებთ, მე და თქვენ, 12 კაცი იქედან არი, თორმეტი – აქედან და, დავუშვათ, „ნესგამეზი მარე ხვი მი“ („ნესგამეზი კაცი ვარ მე“), 25-ე მარე. „მეცქვილს“ ევალება, როგორმე დაიყოლიოს მხარეები, რომ შედგეს „ლიმოორვე“, ანუ საქმის განხილვა. მორევი იღებს გადანყევითილებას.

– „ნესგამეზის“ თუ აქვს განსხვავებული ხმის უფლება?
– ბოლოს, როდესაც სასწაოზე დგება საქმე, ბოლო სიტყვა მან უნდა თქვას, როგორც უმაღლეს სასამართლოში ხდება. ესაა თავმჯდომარე, მის სიტყვას ძალიან დიდი წონა აქვს. ამას განაპირობებს უფლებამოსილება პირველ რიგში, წონა და ყველაფერი. ის გამორჩეულია ამ მორეებს შორის თავისი გამოცდილებით და იმას ეთქმის ბოლო სიტყვა.

– მორეებს ვინ აფიცებს?
– ესენი, სანამ სამედიატორო საქმეს დაიწყებენ, მანამდე იფიცებიან, „მგგერცამი“ აფიცებს მათ.
– „მგგერცამს“ ვინ ირჩევს?
– დაზარალებული.
– ეს „მგგერცამი“ დაზარალებულის მხრიდან არჩეული ერთ-ერთი

მედიატორია?

– ეს ცალკეა. (გვ. 40)

– შეიძლება, რომ მედიატორი იყოს ამავდროულად „მგგერცამი“?

– შეიძლება. ადრე იყვნენ ლატალში მედიატორიც, „მგგერცამიც“ და „ნესგა მეეზი მარეც“ – გიერგ ფირცხელანი, სილბისტრო კვანჭიანი. მედიატორი და შუამავალი იყო მამაჩემიც, მაგრამ „ლიგგერცამი“-ს ერიდებოდა. დღეს არი ჯანიკო კვანჭიანი – „მგგერცამი.“ საერთოდ, ბევრი ვერ იტანს „მგგერცამის“ და – „მუჭთეს“ („მანყევარს“) ეუბნებიან, მაგრამ თუ „მგგერცამი“ ამოვიღეთ, სვანური სამართალი აღარ იქნება. ამას თავისი ხელოვნება სჭირდება. მაგალითად, „მაისის თვეში მინიდან რამდენი ბალახიც ამოვა და იმავე თვეში ზეციდან რამდენი ჟუჟუნა ნვიმის ნვეთიც დედამინაზე დაეცემა, იმდენი ერკემალი, ხარი და ვაცი რომ შემოგნირონ, შენ, მთავარანგელოზის ეკლესიავ, მაინც ნუ გაახარებ მტყუანს, ვინც შენ ზურგს გაქცევს, ვინც აბუჩად აგიგდოს, ვინც ხატი გატეხოს, და იმის ნამოსახლარზე გაამრავლე ეკალ-ბარდი და „გიანჭვ“ – ხეიარა. „ტარტი მერხელ,“ მცოცავი და ჯინჭარი.“ ეს ერთგვარი შემოქმედებაა. ეს სვანური ტექსტია, იმისი მოსმენაც გზარავს. ჩემი აზრით, სვანური ენა, თავისი თავისებურების გამო, იმდენად რთულია, რომ საქმის გარჩევა ქართულად ისე ვერ მოხერხდება, როგორც – სვანურად. თუ სვანურად არ არი ტექსტი, სვანურად არ არი აზროვნება, იმხელა სიღრმისეული აზრია სვანურ სიტყვებში, რომ ერთ სვანურ სიტყვაში შეიძლება, შვიდი ქართული სიტყვა შედიოდეს, ამიტომ ძნელად გასარჩევ საქმეს სვანურად კი გავარჩევთ, მაგრამ ქართულად ვერა. თუ ნაჩხუბარი კაცებია – კი, მაგრამ ძნელად გასარჩევ საქმეს ქართულად ვერ გავარჩევთ.

– თუ ხდება დღეს საზღაურის დაკისრება დანაშაულებზე დაზარალებული მხარის სასარგებლოდ?

– ადრე მკვლელობის პერიოდში ხდებოდა მინის მიცემა, მინის გადახდა, „ნორ.“

– დღესაც „ნორს“ ეძახიან სისხლის საფასურს?

– კი. ეხლა მინა ნაკლებად ფიგურირებს. ეხლა იხდიან სხვადასხვა რალაციით: ფულით და საქონლით და ნივთით და ა.შ. მინით ნაკლებად ხდება.

– თუ არის დადგენილი დღეს სისხლის ფასი მკვლელობისთვის კონკრეტული რაოდენობის თანხა?

– მოტივს გააჩნია.

– რამდენი ლარი გადაუხდიათ ამა თუ იმ დანაშაულზე?

– მე მსმენია, მაგალითად, რომ 12 „ნალჯომიც“ კი მიუციათ, ანუ

ლატალური წესით, ერთი „ნალჯომი“ შეადგენს 600 კვ.მ-ს.

- დღეს თუ მიუსჯიათ, კონკრეტულად, მაგალითად, 5000 ლარი ან 10000 ან - 20 000?

- დაახლოებით, მინის ღირებულების შესაბამისი. ეხლა მინამ მოიმატა და ისიც მოიმატებდა.

- დღეს კონკრეტულად თუ მიუსჯიათ, რომ „გადახადოს, ვთქვათ, 5000 ან 6000“?

- კი. ეს უახლოეს პერიოდში არი ასეთი.

- ყველაზე მეტს რამდენს ახდევინებენ?

- შეიძლება, მეტიც. მკვლელობაზე, ან თუ დავუშვათ, ერთმა მეორეს თვალი გამოთხარა, „წორის“ ნახევარია მაშინ.

- თუ ორივე გამოთხარა?

- ეს თითქმის სიკვდილის ტოლფასია.

- თუ შეეძლო „ნესგამეფი მარეს,“ „წორის“ გარდა თვითონ რამე დაეკისრებია რამე გადასახადი, ან ეხლა თუ შეუძლია?

- ეს არაფრით არ შეიძლება. უფლის წინაშე და ხატით და ჯვარით და 24 კაცი იფიცებს და თვითონაც და იმაზე დამატებით თვითონ როგორ? ეს უკვე ურწმუნობაზე მეტყველებს. (გვ. 41)

- თუ არის რთული პირის დაყოლიება მორვობაზე?

- რა თქმა უნდა. ხშირ შემთხვევაში, დღეები კი არა, კვირაობითაც შეიძლება გაგრძელდეს.

- რატომ არ თანხმდება?

- მაგალითად, მოუცლელობა. მოუცლელობის გარდა არის ისიც, რომ ქორწილში და სუფრაზე რომ პატიუბდეს კაცს, ეს სხვაა და აქ კიდევ ძალიან ბევრი საფიქრალი გიხდება, ღამისთევა გიხდება, სადავოა, ნერვიულობა გიხდება, შიშის ფაქტორი, უსიამოვნება. თან ფიქრობ, ეს იმდენად რთული რაღაცაა, რომ, ფაქტურად, ზიფათში აგდებ თავს და ყოველ წამ-წუთში გელანდება, თუ მართლა ღვთის მორწმუნე ადამიანი ხარ.

- თუ გსმენიათ ეკლესიის კლიტის გამოტანაზე მორავის დაყოლების მიზნით?

- ადრე ყოფილა ეს, მაგრამ ამ ბოლო პერიოდში, 10-15 წლის უკან, არ მომხდარა.

- 30 წლის უკან?

- შესაძლოა ყოფილიყო, მაგრამ მე არ გამიგია.

- გასამრჯელოს იღებენ მორეები „ლიმორავში“ მონაწილეობისთვის?

– ყველა სოფელს თავისი ზარი აქვს. ასევეა აქაც. ყველა სოფელს თავისი წესი აქვს და ზოგან მინის საფასური, მინის „ნალჯომის“ ზომა განსხვავებულია, ფასიც განსხვავებულია. ასევე ხდება „ლიმორევიც.“ მაგალითად, ლატალსა და კალას ან იფარს შორის შეიძლება იყოს განსხვავება.

– „მაქეცა“ რა არის?

– „მაქეცა“ არის ის, რასაც მიუსჯიან დაზარალებული ოჯახის სასარგებლოდ.

– ეს იგივე „წორია“?

– არა, „წორი“ არის სისხლის საზღაური. „მაქეცა“, აი, მაგალითად, ვიჩხუბეთ და ან დაგჭერით ან რაღაც და იმაზე რასაც მიმისჯიან, ისაა „მაქეცა.“ იმისი ანაზღაურება.

– გაუპატიურებისას გადასახადს „წორი“ ჰქვია თუ „მაქეცა“?

– „მაქეცა.“

– „ნალვრიელი“ ან „ნანბანიელი“ თუ გსმენიათ, როგორც მორავის გასამრჯელო?

– ადრე იყო. „ნალვრიელი“, „ნანბანიელი“ არის ის, რაც მორევე კაცებს უღირდათ და რა ჩარჩოშიც ჩაეტეოდნენ და რა ღირდა ამ საქმის გაკეთება. იმიტო რო ყველა ერიდება. აი, მაგალითად, „ლიგვრცამი“, ერთ-ერთი ურთულესი საქმე არი, კაცი რომ დაიყოლიო – „შენ ხარ „მგგვრცამი“ (შენ ხარ „მანყევარი“). ამას ყველა ერიდება, იმიტო რო იმას ყველა სწყევლის. მაგრამ ისევე საჭიროა, როგორც პროკურორი და მოსამართლე. ისიც ამ საქმის გარჩევის ერთ-ერთი მუხლია.

– „მგგვრცამის“ გასამრჯელოს თუ აძლევენ?

– არა.

– მედიატორს ეკუთვნის გასამრჯელო?

– მედიატორს შეიძლება ეკუთვნის, მაგრამ „მგგვრცამის“ – არა.

– დღეს „წორის“ მეთაღდს თუ აძლევენ მედიატორებს გასამრჯელოდ?

– ლატალში ასეთი რამ არ ხდება.

– „ლერქვაში“ თუ გსმენიათ?

– ესაა საზომი ერთეული, მაგალითად, არყის. ტევადობა: „ლერქვაში“, „ლაყულაში.“ (გვ. 42)

– „ლერქვაში“ როგორც გასამრჯელო მედიატორებისთვის?

– საბოდიშო იყო.

– ამას მედიატორებს აძლევენ?

– არა, მედიატორები მიმისჯიდნენ, თუ ცილი დაგნამე, უნდა მო-

ვიდე, დავიწოქო, ბოდიში გითხრა და ერთი „ლერქევამ“ არაყი ან ერთი „სტამან“ (კოკა) ან „ლაყულააბ“, მოგიტანო. „ლერქევამი“ იყო არა იმდენად ლიტრის ოდენობა, რამდენადაც მორალური, ზნეობრივი, სულიერი, ფიზიკური სასჯელი. ბევრჯერ, ხშირად ხდებოდა, მაგალითად, შეიყვანდნენ სვანურ სახლში ბოლოს, შერიგების პერიოდში და მანამდე არჩევანი უნდა გაეკეთებინა დამნაშავეს: „ან ამდენი „ნალჯემი“ მინა უნდა გადაიხადო, ან კერიის ქვეშ უნდა გახობდე.“ ბევრჯერ დიდი ვაჟკაცები ვერ ეტეოდნენ კერის ქვეშ და მიათრევდა სვანურ სახლში გამურული და რამხელა მორალური სასჯელი იყო. ბოლოს ხის მუხრუჭს, „ნირხს“, კისერზე ჩამოიკიდებდნენ, ნეკა თითებს გადააჯვარედინებდნენ და ჩოქებზე დადგებოდნენ: „ჰა – ჩექია – ნირხ“ – „ა – მუხლი დაა – ნეკა.“ „ნირხ“ არის სვანური ხისგან გაკეთებული მუხრუჭი, მთიდან რომ არ დაცურდეს მარხილი. ხის მუხრუჭი. ნეკა თითებს გადააჯვარედინებდნენ: „აი, მუხლებზე ვდგევარ.“ ეხლა ამ ბოლო პერიოდში აღარ იყენებენ უკვე ამ ნესს. იმიტომ არი, რომ უფერულდება სვანური სამართალიც, დღითიდლე ქრება, ქრება და დავინწყებას ეძლევა.

– რა სახის დაფიცებას აქვს დღეს ადგილი და როდის ხდება დაფიცება?

– ფიცის წინ უნდა უძლოდეს დაკითხვას. არაერთხელ ხდებოდა მაგი: ჯერ იმაზე ხდება დაფიცვა – „შენ თუ სიმართლე არ აღიარო.“ ოჯახის უფროსი და ყველა წევრი, პატარა ბავშვის გარდა, იფიცებდნენ. ოჯახის უფროსი იყო პასუხისმგებელი და მაგას დააფიცებდნენ: „შენმა ოჯახმა თუ სიმართლე არ აღიაროს.“ მანამდე კიდე, როგორც კი მორევები შეიყრებოდნენ, მოდიოდა დამფიცებელი და აფიცებდა ამათ: „თუ თქვენ კანონიერად, სამართლიანად და სწორად არ მიუდგებით,“ და იმაზე ითქმებოდა უმთავრესი ფიცის ტექსტი. იმიტომ რომ, თუ არ დააფიცე ისინი, შეიძლება, მიკერძოებას ჰქონოდა ადგილი. პირველ რიგში ისინი უნდა დაეფიცებინათ და მერე უკვე ისინი ადგებოდნენ და დააფიცებდნენ მხარეებს, ერთსაც და მოწინააღმდეგესაც: „თუ სიმართლე არ აღიარო და თუ ცილი დასწამო მეორეს,“ ამაზე უთვალავი ფიცის ტექსტი არსებობდა, ზანზარებდა, ისეთი სიტყვები იყო.

– რა ჰქვია ამას?

– „ლიგრცამი.“

– „ტოლობ მაღვრას“ ხმარობენ?

– არა.

– „ერთგულების ფიცი“ თუ გსმენიათ?

– „ერთგულ მაღვრა“ – ბოლოს როცა საქმე შეჯერდება და

გაირჩევა, დაზარალებულს და დამნაშავეს აფიცებენ ერთმანეთს, რომ „დღეიდან თუ თქვენ ერთმანეთს ცუდი თვალით შეხედოთ, ცუდი გაუკეთოთ, ცუდი მოიფიქროთ“ და ა.შ. ამაზეც უზარმაზარი ფიცის ტექსტი იყო. (გვ. 43)

– ეს გადანყვეტილების გამოცხადებამდე ხდება თუ – გამოცხადების მერე?

– გამოცხადებამდე. დიდ წინააღმდეგობას იწვევდა ეს, უზარმაზარ წინააღმდეგობას, მარა ის უკვე დაფიცებული იყო. წინააღმდეგობას იწვევდა, რომ ჯერ დაგვაფიცეთ და განაჩენს მერე „ლიუშუხე“, „ქალი-ვუშუხე“, ანუ საბოლოო განაჩენის გაჟღერება მერეა. დიდი წინააღმდეგობა ხდებოდა მარა, თვითონ „მორეე მარე“ იფიცებს და, შენ თუ მე მენდობი, მირჩევ და მაფიცებ, ბოლომდე დამენდე. „ქრისტეს ვერ გაუყვია ვაშლი შუაზე“, მარა ჩემს ჭკუას, გონებას რაც არ ალემატება, რასაც ეს თავი გაჭრის, იმაში არ ჩავიჭრე, როგორც ჩემი ორი შვილის საქმეს ვარჩევდე, ჩემი ორი თვალი არ განვასხვავო ერთმანეთისგან, ასე განვსაჯო ეს საქმე. რახამც მე მირჩევ და დამაფიცებ, მაშინ მე რას განაჩენსაც გამოვიტან, უნდა დამთანხმდე შენ. დაფიცებისას მე რომ ვიფიცებდი, მე იმას გავურევ, რომ ჩემი ჭკუა-გონება რასაც ალემატება, ზუსტად ისე განვსაჯი და ზუსტად ისე დავამთავრებ ამ საქმეს, თორემ თუ ჩემი ჭკუა-გონება იმას არ ალემატება, მაშინ რანაირად განვსაჯი? უზარმაზარ პასუხისმგებლობას ვკისრულობ მე. ამიტო, როცა თქვენ ამხელა პასუხისმგებლობა ამკიდეთ მე და ჩემს მეგობრებს, მაშინ იძულებული ხარ შენ, რომ ჩვენი განაჩენი, რაც გამოვა, ეს შენც უნდა შეასრულო. თუ ეს არ მოხდა, მაშინ აზრი არ აქვს სევანურ მედიატორობას.

– სად ტარდება დაფიცება?

– დაფიცება ეკლესიის გარეშე არსად არ ტარდება. პატარ-პატარა საქმეზე ეკლესიაში მისვლა შეიძლება არც დაგჭირდეს და ძმაცაცებით მორიგდე, მარა გააჩნია დანაშაულის სიმძიმეს.

– რომელ ეკლესიაში იფიცებენ?

– ყველა ეკლესია ტოლია და ღმერთმა მოგვიტევოს, თუ განვასხვავებთ, მარა – ლატალის მაცხოვრის ამაღლების სახელობის ეკლესიაში. თუმცა, სხვაგანაც: იფხის ჯგერააგში, ლახუშდის მაცხოვარში, კვანჭიანარის თაარიგძელში, ლაილის ჯგერააგში. ლაგურკაზეც. იმასაც ითვალისწინებენ ხოლმე, დაზარალებულს სად ურჩევნია. დაზარალებულის მოთხოვნა ბევრჯერ გათვალისწინებული უნდა ყოფილიყო.

– ფიცის რიტუალი როგორ ხდება? ხატს დაბანენ და წყალს

სვამენ?

– არა. ბევრჯერ ხატი გამოჰქონდათ გარეთაც, მარა ბევრჯერ – თითონ ეკლესიაში ორი პარტია ხალხი იქეთ-აქეთ დგება, საკურთხეველთან ხატია დაბრძანებული. შუაში მორევები, იქეთ-აქეთ მხარეები და მისი ოჯახი და „ლუფხვილები.“ მერე ნიშანი იქნება, ანიშნებენ „მგგერცამის“, შემოვა „მგგერცამი“, სანთელს აანთებს, მივა ხატის წინაშე, დაიროქებს და იწყებს „გარცამს.“ დაიროქებენ ყველანი.

– ცალ მუხლზე თუ ორივეზე?

– ორ მუხლზე.

– ეკლესიის გარეთ თუ იფიცებენ?

– თუ რთული საქმეა, ეკლესიის კარები რომ არ გაიხსნას და არ შევიდნენ, არ ხდება. (გვ. 44)

– მამულზე დავისას ადგილზე თუ იფიცებენ ხატით?

– ადრე ხდებოდა, მაგრამ ახლა არ მომხდარა, თუმცა რა განსხვავებაა, თუ გნამს უფლის, გინდა ეკლესიაში დაიფიცავ, გინდა – გარეთ.

– თუ აქვს მნიშვნელობა ამინდს, დღეებს, უქმეებს ლიმორავისთვის?

– შაბათ-კვირას ტარდება. თუ სოფელში ვინმეს ოჯახში მკვდარი ასვენია, მაშინ არ ხდება.

– რა: „ლიმოორავი“, „ლიმციქვი“ თუ „ლიგერცამი“?

– „ლიგერცამი.“

– „ლიმციქვი“ და „ლიმოორავი“?

– ამას არ უშლის ხელს.

– მხარეებს ცალ-ცალკე დაკითხავენ თუ ერთად?

– რა თქმა უნდა, ცალ-ცალკე. იმათი ერთად დგომა ხო არ შეიძლება, იმათ სანამ არ შეარიგებ და ხატთან მიიყვან, მანამდე არიან, ფაქტიურად, დაუძინებელი მტრები.

– მხარეების დაპირისპირება თუ ხდება?

– გამოირიცხულია. ეს მხარეები პირისპირ არ ჯდებათ.

– საქმის გარჩევის ადგილს თუ აქვს მნიშვნელობა?

– „ლიმოორვე“ აუცილებლად უნდა მოხდეს აღმოსავლეთისკენ. იქეთ კი არ უნდა წახვიდე, დასავლეთისკენ, – აღმოსავლეთისკენ უნდა წახვიდე ან მდინარის ნაპირზე, ან განმარტოებულ სახლში ან მიყრუებულ ადგილას, რომ სხვამ არ დაგინახოს და არ ესმოდეს. ეს საიდუმლოებებით მოცულია.

– მკვლელობის ადგილიდან აუცილებლად აღმოსავლეთით და არა დასავლეთით?

– ხო.

- თუ იცვლიან ადგილს იმ მოტივით, რომ ადგილი არ ვარგა?

- კი ასე აკეთებენ. მდინარის ნაპირზე და განმარტოებულ სახლში იმიტომ იკრიბებიან, რომ მდინარის ნაპირზე შხული ისმის და განმარტოებულ სახლშიც არაფერი გაიგებს საიდუმლოს. ზოგჯერ ხდება, რომ ცოტა არ იყოს, შეზარხოშებული მორევი სახლში მიდის და ცოლი ეკითხება. ეს ყოველად დაუშვებელია. „მორევი მარეს“ არ აქვს უფლება, ცოლ-შვილს უთხრას, გაანდოს რაიმე. ეს უკვე ფიცის გატეხვას ნიშნავს. ბევრი მორევი ღვთისმოსიშია, მარა ზოგიერთი, სამწუხაროდ, რას აკეთებს, ესეც გამოვლენილა: რაზეც თათბირობენ და ბჭობენ მორევები, მორევი პირდაპირ გაანდობს დაზარალებულის ოჯახს. ასეთი ამბებიც მომხდარა, რაც ყოველად დაუშვებელია.

- ოჯახში დაკითხვის ჩატარებისას თუა სავალდებულო სუფრის გამლა?

- თავიდან არ იშლება სუფრა, სანამ არ ამონურავენ იმ ამბავს, მანამდე სუფრა არ იშლება და ყველაფერი რომ დამთავრდება, მერე, სანამ გამოაცილებენ სახლიდან, დაანაყრებენ. მთელი დღე (გვ. 45) დადიხარ ზევით-ქვევით და ხო გინდა დანაყრება? ჯერ მიდიან მორევები, სარჩელს ათქმევინებენ და მერე გაუშლიან სუფრას. ამაში მიუღებელი არაფერია, მაგრამ იქ „ნესგამეზი“ აკონტროლებს და 3 სავალდებულო ჭიქის მერე შეიძლება მე-4 ან მე-5 ჭიქაზე თქვას: „აბა, მეგობრებო, საკმარისია, გვეყოფა“ და წაიყვანს. იქ ღრეობაში არავითარ შემთხვევაში არ გადაიზრდება. ამის მერე ისინი მიდიან, შეიძლება, იმავე დღეს ან მეორე დღეს, მონინალმდგის ოჯახში, გამოკითხავენ და მერე გაუშლიან სუფრას. თუმცა, არის ხშირად შემთხვევები, რომ რომელიმე მხარე იმდენად გაღიზიანებულია, იმდენად შეურაცხყოფილად მიაჩნია თავისი თავი, რომ თუ დამნაშავე ოჯახს აქვს სურვილი, რომ რაც შეიძლება პატივი სცეს მორევებს, შეიძლება, ამნაირად არ გააკეთოს დაზარალებულმა ოჯახმა, რადგან იმას ისედაც გლოვა აქვს და ზარალი და იმან თუ არ გაუშალა სუფრა, არავინ დაძრახავს. მაგრამ მის შეგნებაზეა დამოკიდებული. ბევრჯერ მომხდარა შემთხვევა, დაზარალებულის ოჯახი უფრო სტუმართმოყვარეობას იჩენს, ვიდრე – დამნაშავეს და მერე ეს ისტორიაში რჩება.

- მონმის დაკითხვა სად ხდება, მის სახლში?

- სადაც მორევები გადანყევდნენ, იქ. მორევები იბარებენ დასაკითხ მონმეს. ეს არა მხოლოდ ერთი, ძალიან ბევრი დასაკითხი პირი მოჰყავთ მათთან.

- თუ მარტო ერთმა მხარემ წარმოადგინა მონმე, მარტო მაგას დაკითხავენ, თუ მორევები იტყვიან, რომ „მარტო ერთი მხარის მონმე

რა მონმეაო“?

– საქმეს გააჩნია, თუ საქმეს იქეთა მხრიდანაც სჭირდება მონმე და აქეთა მხრიდანაც, აუცილებლად უნდა იქნეს მოყვანილი, მაგრამ თუ მართო ერთ მხარეს არის მონმე და მეორე მხარეს არ არის, მაშინ საიდან მოიყვანენ? თავისთავად, ამას მაინც დაკითხავენ.

– მონმეს აფიცებენ?

– მონმე ფიცის გარეშე არაა. მონმის სიტყვაზე მხარეა პასუხისმგებელი. „გარცამში“ ესეც არის: „შენ თუ მონმე მოიყვანო და იმან შენს სასარგებლოდ რაღაცა თქვას და შენ შეგანიოს სიტყვა და ა.შ.“

– იმაზეც პასუხისმგებელია. მონმემ თუ ტყუილზე დაუფიცა, იმაზე ხატი აქვს მხარეს უკვე გატეხილი. შეიძლება, მონმეს არ უნდა თავის გამჟღავნება და მაშინ ჩუმად გაყავთ ხატზე, ისე რომ, არ იცის მეორე მხარემ გვარი, სახელი. მარა ძაან მკაცრად აფიცებენ: „რატო ამბობ უარს?“ შეიძლება, ემინა.

– ქალი შეიძლება მონმე იყოს?

– კი.

– დააფიცებენ?

– მის ტყუილ-მართალზეც მხარეა პასუხისმგებელი.

– ქმარს თუ აფიცებენ ამ დროს? (გვ. 46)

– არა. ვის სასარგებლოდაც მონმობს, იმ მხარის ოჯახის უფროსმა ან ოჯახის წევრმა მამაკაცმა უნდა დაიფიცოს ხატზე მის ნაცვლად.

– როცა მორაგები იკრიბებიან, პირველად ვინ გამოთქვამს აზრს?

– ჯერ უფროსი და მერე – ასაკის მიხედვით.

– ამ ნესს დღეს იცავენ?

– კი.

– ხმათა უმრავლესობით წყდება საქმე თუ ერთხმად?

– უმრავლესობა წყვეტს. აქ ძალიან დიდი შეჯერება ხდება ერთმანეთში. ბევრჯერ თვეები აგვიანდება. ყველა უნდა შეჯერდეს.

– ერთიც რომ იყოს წინააღმდეგი?

– იმან არგუმენტები უნდა წამოაყენოს. შეიძლება, უმრავლესობა გაუთვითცნობიერებელი იყოს იმ გასარჩევ საქმეში, მაგრამ გამოჩნდეს ერთი ჭკვიანი და არ თმობს თავის პოზიციას და ერთი თვის, ორი თვის განმავლობაში ხდება ბჭობა და აზრთა გაზიარება. ბოლოს მაინც უნდა შეჯერდნენ და, შეიძლება, იმ 12 კაცის აზრი ერთმა შეცვალოს.

– თუ არცერთი თმობს?

– იშლებიან.

– გადანყვეტილების მიუღებლად?

– ჰო. მაგრამ შემდეგ გადის დრო და დროთა განმავლობაში ხომ

ახალ მედიატორებს აირჩევენ, ისინი მონახავენ ძეგლებს და დაეკითხებიან და ანგარიშს გაუწევენ. შეაჯერებენ. რო დაიშალონ, იმის მერე ხო დრო გადის, შეიძლება, რაღაც მიემატა, გამოაკლდა, კიდევ რამე გამომჟღავნდა. წინააღმდეგი მორევი რომ იყო, შეიძლება, იმან რაღაც იცოდა და ეს გამომჟღავნდა.

– „ბაჩა ლილჯენის“ შესახებ თუ გსმენიათ?

– ეს იყო ადრე წლების წინ და უკვე აღარ არი.

– და რას ნიშნავდა?

– რომ „ეს ჩვენი საიდუმლოებებით მოცული ამბავი ვინმემ თუ გაიტანოს სხვაგან, როგორც ეს ქვა ჩაეფალით და მუნჯი არის, ასე თუ არ შევინახოთ.“

– თუ იყენებდნენ ინფორმაციის გამტანის აღსანიშნავად ტერმინს „ყა“?

– „ყა“ არ მსმენია. ისე, ისიც იწყებულა. ეს წარსულს ჩაბარდა და დღეს აღარ არის, მაგრამ ადრე იყო კიდევ ასეთი წესი, „ქამუხვააშინეს“ ეძახიან: (გვ. 47) იმდენად განიცდის დამნაშავე უნებლიედ ჩადენილ ცოდვას, რომ ერთი წელი ან ორი წელი კისერზე ჩამოიკიდებდა გახვრეტილ ფიქალის ქვას და ამით უფალს ევედრებოდა და ინანიებდა დანაშაულს, სანოლშიც კი ქვა ეკიდა, თან ფეხშიშველებიც დადიოდნენ. უშგულის ლამარიაში რამოდენიმე, 12 თუ 20 ქვა ეხლაც დევს. ახლა უკვე აღარ აკეთებენ ამას. მე ბევრჯერ მსმენია ეს წესი, მაგრამ ჩემს მახსოვრობაში აღარავის გაუკეთებია. ეს იყო საკუთარი ხორცის გვემა, შენ თითონ სჯი შენს თავს. ჩვენთან იციან კიდევ ფეხშიშველი სიარული, როცა სოფლიდან ლახუშდში სალოცავში ადიან და ძის დაბადებას სთხოვენ.

– განაჩენის გამოცხადება ეკლესიაში ხდება?

– ეკლესიაში არა – ოჯახში ხდება განაჩენის გამომჟღავნება.

– როგორ?

– დამნაშავეს ოჯახს თავისთან და იმისას – თავისთან ეტყვიან.

– ყველა მედიატორი მივა, თუ მხოლოდ თავ-თავიანთი არ-ჩეულები?

– ცალ-ცალკე არავითარ შემთხვევაში, ყველანი ერთად მივლენ.

– დამნაშავეს გარეშე თუ მასთან ერთად?

– რას მიიყვან დამნაშავეს, სანამ არ შეარიგებ და ხატზე დაფიცვა სანამ არ იქნება? სანამ ხელს არ ჩამოართმევენ, არ გადააკოცნიებ და ფიცს არ აალებინებ, მანამდე როგორ გაბედავ მაგას? დაფიცების შემდეგ მიდიან ჯერ დამნაშავეს ოჯახში და მერე დაზარალებუ-

ლის ოჯახში. ჯერ დამნაშავეს გამოუცხადებენ, რა მიუსაჯეს. მერე დაზარალებულს ეტყვიან და იმასაც გამოუცხადებენ. ამის შემდეგ უკვე დაზარალებულის ოჯახში მივლენ. აბა, დაზარალებულის ოჯახის წევრები ხომ არ მივლენ კიდე იქეთ? ის არი ვალდებული, აქ მოვიდეს. ადრე ჩოქებითაც იყო მთელი რიტუალით. ჭიშკრიდანაც კი ჩოქებით შეიძლება მისულიყო. ამის მერე უკვე დაზარალებული მიდის დამნაშავეის ოჯახში. მარტო ერთ მხარეს თუ მიიყვანე და მეორე მხარეს არ მიიყვანე, ეს ფაქტორად იმას ნიშნავს, რომ ვერ შეარიგე შენ ესენი.

– შეიძლება ვთქვათ, რომ განაჩენის გამოსაცხადებლად მოსამართლეები ჯერ ყველანი მიდიან დამნაშავეის ოჯახში, მერე – დაზარალებულის ოჯახში, მერე დამნაშავეის ოჯახიდან მოჰყავთ დამნაშავე და მასთან ერთად მიდიან დაზარალებულის ოჯახში შესარიგებლად და მერე დაზარალებულის ოჯახიდანაც მოჰყავთ დაზარალებული და დამნაშავეის ოჯახშიც არიგებენ?

– კი. იქაც იშლება სუფრა და იქაც.

– შერიგებაში მარტო დამნაშავე მონაწილეობს?

– ასული, ბადიში, სამხუბი.

– „ნაჭის“ ალება კიდე ხდება?

– არა. კერია აღარ არის და „ნაჭაც“ აღარავის არ აქვს.

– თუ ვინმე არ დაესწრო ამ პროცესს, ხომ არ ნიშნავს, რომ ის არ ურიგდება? (გვ. 48)

– შენზეც ვრცელდება, სადაც არ უნდა იყო. იქ მორევი კითხულობდა, რა მიზეზით არ არი ის კაცი აქ, რა მიზეზით არ ესწრება, გეუბლობდა ყველაფერს. ვთქვათ, ქალაქში ცხოვრობს, შორს ხარ, საზღვარგარეთ, და ვერ ჩამოალნია, მაგრამ იმაზეც ვრცელდება.

– მოვკალი კაცი, შეიკრიბა მორეები, გადამიხადეს საფასური, მაგრამ მაინც ავიღე სისხლი, „ნორი“ უნდა დაბრუნდეს?

– ასეთი რამე არ მახსოვს. ეს იმას ნიშნავს, რომ იმან არაფრად ჩააგდო არც ხატი, არც ფიცი და ასეთი რამ არ გამიგია.

– წერილობით თუ აწერიებენ მხარეს, რომ მაგალითად, „შევასრულებ განაჩენს“?

– დახელწერილება მორეებზეა დამოკიდებული. მე არ გამიგია. აქ ხელწერილზე უფრო ჭრის დაუნერელი კანონი. იმაზე მეტი ხელწერილი რა გინდა, კაცი სიტყვას რო იტყვის? – მერე იმ სიტყვას მოგთხოვენ. პირველი არი უფალი, მეორე არი სიტყვა, სიტყვა არი უფალი.

– აღსრულებაში თუ იღებენ მონაწილეობას მორეები?

– კი, აუცილებლად. ესენი ასრულებენ ამ ფუნქციას. დათქმულ

დროზე, ამა და ამ დროზე, შეიძლება, 5-ჯერ, 6-ჯერ, 10-ჯერ მოუხდეთ იქ მისვლა, ბევრჯერ ეს ინვეეს ხოლმე რალაც გაუგებრობებს.

– თუ აძლევენ დამნაშავე მხარეს ვადას საზღაურის მოსაგროვე-
ბლად?

– კი. გარკვეულ დროის ამბავში, მარა ზოგჯერ ინელეზა და ისინი ვალდებული არიან, კიდე მივიდნენ, კიდე დააჩქარონ. საერთოდ, მორ-
ვეები გადამხდელი ვინც არი, იმასაც ეკითხებიან და იცინ, რისი გადამხ-
დელია, რისი ზურგი აქვს, როდის შეუძლია და იმასაც ითვალისწინებენ
დაკისრების დროს და მაშინ ხდება: „ამა და ამ დრომდე.“ მორვეები მთე-
ლი პასუხისმგებლობით უდგებიან საკითხს. თუ დაუგვიანდა, ის უნდა
მოვიდეს მორვეებთან და განაცხადოს: „ასეთი და ასეთი შემემთხვა და
ეს გაითვალისწინეთ და ვერ ვეტყვი ამ დროში, იქნება გამიგრძელოთ.“
ესეც ბევრჯერ ხდება, შეთანხმებაზეა გადავადება.

– ამ დროს დაზარალებული რომ არ გაბრაზდეს, თუა ასეთი
რამე: შეახვედრონ მას?

– მხარეები მორვეების ნათქვამს ჯერდებიან. ან უნდა საერთოდ
დაიშალონ მორვეები, ან კიდეც თუ იქამდე მივიდა, რომ ხელი ჩამო-
ართვეს და ხატზეც დაიფიცეს, მერე ხშირად „ქრისტე მირჰენიც“ ხდება
– მირონობა. მონათლავენ ან ამას, ან იმას.

– ძუძუზე კბილის დადებით თუ ხდება დაძმობილება?

– დაძმობილება ხდება და ძუძუზე კბილის დადება არ ხდება. (გვ.
49) გადმოიპატიუებენ ოჯახში და აღნიშნავენ ამას: „შენ – დედა, მე –
შვილი.“

– მხარეთა შერიგება მედიატორთა გარეშე როგორ ხდება?

– შეიძლება, ასე: ერთმა გამოიყვანოს სანათესავოს 2-3 წევრი, მეო-
რემაც, და იმათი მეშვეობით. მსუბუქ ფორმებში თუ არის, ფიცსაც არ
გამოიყენებენ ამ დროს. თუ საეჭვო რამეა, მაშინ აუცილებლად ფიცი
უნდა.

– „ლუფხვილებით“ შერიგებაზე თუ გსმენიათ?

– რა თქმა უნდა. ვთქვათ, ორ თემს შორის არის გასარჩევი საქმე
და მედიატორებმა დაავალეს, რამდენადაც რთულია, იმდენად მეტი
„ლუფხვილი“ დაიყენოს გვერდით. მე თუ მომესაჯა „ლუფხვილების“
გამოყვანა, მათში განსხვავებაა: 9 კაცი, ვინც მინდა, მაგრამ 3 კაცი –
შეუცვლელი, „უცაადა ლუფხვილი.“

– „ლუფხვილის“ მინიმალური და მაქსიმალური ოდენობა რამ-
დენია?

– 12 „ლუფხვილი“ უნდა დავიყენო. ესაა ყველაზე მრავალი.

ყველაზე ცოტა – ერთი-ორი. მსუბუქ საქმეზე, შეიძლება, ერთიც იყოს. შეიძლება ოჯახს მართო დაჯერდე. თუ ვერ გამოვიყვანე ის 12 კაცი, 9 და 3, უკვე ჩათვლილია, რომ მე ვარ მტყუანი და დამნაშავე და მე მიმეს-
ჯება.

– თუ შეიძლება, რომ მედიატორების გარეშე მხარემ პირდაპირ უთხრას მეორეს: „სამი „ლუფხვილი“ დააფიცე და აღარ გედავები“?

– არა, მედიატორების გარეშე არ ხდება ეს. მაშინ ამდენი კაცი რა საჭიროებას წარმოადგენს? მთელი ღამეები რომ ათენენ და ხატზე დაიფიცნენ და ერთმანეთს ედავებიან და მთელი დავა მიდის? აბა, მორ-
ვები რაღა საჭიროა? მორვები ზოგჯერ უღვირზე ადიოდნენ და ღამე
ყინულზე ცეცხლს დაანთებდნენ, იქიდან ხმა არსად არ ისმოდა და რომ
არავის გაეგონა, იქ არჩევდნენ საქმეს, არათუ დასაჯდომი ჰქონდათ,
ფეხზე მდგარი ათენებდნენ. ახლა ეს რისგან იყო გამონვეული: ჯერ
ერთი და ყოველი სამედიატორო გარჩეული საქმე ისტორიის კუთ-
ვნილება ხდებოდა მერე და საზოგადოება ისეთი საცერია, მას არაფერი
ავინყდება, არც კარგი ავინყდება, არც ცუდი. ყველა ფიქრობს იმას,
რომ ისტორიაში უარყოფითად არ დარჩეს. საფურთხებლად არ გაიხდის
თავის საქმეს, ცდილობს, რომ ღმერთის წინაშე და ხატის წინაშე და
საზოგადოების წინაშე მართალი იყოს. ჯერ ისედაც ბევრი არაა „მორევ
მარე“ და „მორევ მარედ“ რომ გგონია თავი და საქმე რომ ჩააფლავო, ეს
სიკვდილის ტოლფასია, ყველა უფრთხილდება თავის თავმოყვარეო-
ბას. (გვ. 50)

– დაფიცებისას ეჭვმიტანილი იფიცებს, „არ ჩამიდენიაო,“ თუ
ბრალმდებელი მხარე – „ჩაიდინეო“?

– ასე ვერ დაადებდა ხელს, რომ „დამნაშავე ხარ.“ ამას ამბობს „მე-
გვრცამე“ თავის ტექსტში.

– თავის მართლება ვის ევალება?

– „ეჭვმიტანილს.“

– თუ შეიძლება, რომ მე ვთქვა: „ამან მომიკლა ძმა, შემიძლია,
დავიფიცო, რომ ესაა მკვლელი“? შეიძლება, რომ ორივემ დავიფი-
ცოთ: მე დავიფიცო, რომ ამან მოკლა და ამანაც დავიფიცოს, რომ
არ მოუკლავს?

– ერთი და იგივე სიტყვაზე ორი არ იფიცებს. ასეთი რამე არ ხდება.

– მამულის შემოვლით ფიცი თუა?

– არა.

– თუ შეიძლება, თანამოფიცარი ყველა უცხო ხალხი იყოს და
„მეხუბრარი“ არ ერიოს?

– კი. შეიძლება სხვადასხვა თემიდან დაგისახელონ.

– თუ ვერ მომყავს თანამოფიცარი და გეუბნები: იმ თანამოფიცარმა თქვა – „მე ხატზე მაქვს დაფიციებული, რომ არავის გავეყვები თანამოფიცრად,“ მაშინ?

– ბევრჯერ ხდება ასეც. ამ დროს დაგაფიცებენ ხატზე, ნამდვილად ასე არი, თუ არა. ამაშიც შენს ტყუილ-მართალს გაიგებენ.

– თუ შეიძლება, ის კაცი წამომყვეს და თქვას, რომ დაიფიცებს, რომ ნამდვილად ასე აქვს დაფიციებული – არავის რომ არ გაჰყვება თანამოფიცრად?

– იმან თუ მაგაზე დაიფიცა, მაშინ იმის აქ ჩარევას მნიშვნელობა არ ჰქონია, ისეთი დაბალი ცნობიერების ყოფილა. იმას ხომ უკვე დაფიცებული აქვს და როგორ შეიძლება გამოგყვეს დასაფიცებლად?

– ამ მიზეზით რომ ვერ მომყავს თანამოფიცარი, 11-ს დასჯერდებიან, თუ შემიცვლიან მე-12 თანამოფიცარს? მე-12 ვერ მომყავს და, წესით, ხომ უნდა გავმტყუნდე, მაგრამ ის მე-12 ხომ იმიტომ ვერ მომყავს, რომ იმას ჩემთან დაკავშირებით კი არა, ზოგადად აქვს დაფიციებული, რომ არავის გაჰყვება და ხომ არ გავატყვინებ იმ კაცს ფიცს? მე დავიფიცე ამ ჩვენების ნამდვილობა. რა ხდება მერე?

– ხშირად, ამ დროს გამოსავალი რაში იყო: თვითონ ამ მორევებში დგებოდა ერთი, ძალიან შეუპოვარი, ყოჩალი ვაჟკაცი და თვითონ იმ დასაფიცებელი „ლუფხვილის“ მაგივრად იფიცებდა. და საქმე გაურჩევიათ ასე.

– მორავს უფლება აქვს, რომ „ლუფხვილიც“ იყოს იმავე საქმეზე?

– კი. თავისი ინიციატივა არი და ეს არაერთი მაგალითი ყოფილა, რომ თვითონ ის გაყოლია „ლუფხვილად.“ (გვ. 51)

– ეს ზოგადად გულისხმობთ, მორვად ცნობილი კაცი გაჰყოლია „ლუფხვილად,“ თუ სწორედ იმ საქმეზე მორავად მყოფი კაცი, იმავე საქმეზე მხარეს გაჰყოლია „ლუფხვილად“?

– რა თქმა უნდა. ის იმდენად დარწმუნებულია, რომ მას არ ეთაკილება და პირდაპირ ის მოდის და ის იფიცებს დასაფიცებელი „ლუფხვილის“ მაგივრად.

– მორავის ინიციატივით, გასაგებია, მაგრამ თუ შეუძლია მხარეს, რომ მან პირდაპირ მოსთხოვოს მეორე მხარეს, რომ მან „ლუფხვილად“ მოიყვანოს პირდაპირ ერთ-ერთი ის მორავი, რომელიც მათ საქმეს არჩევს?

– „ლუფხვილებს“ მხარეები და მორევები ერთმანეთის შეჯერებით არჩევენ, მაგრამ ძირითადად – მორევები გადაწყვეტენ მაგ საკითხს. აბა,

რისთვის არის 24 და 25 კაცი შეკრებილი? მორევებმა თუ ყველას აზრი ითვალისწინეს და ყველა თითო სადაც გაიშვერს, გაყვენ, ეს გააუბრალოებს მათ საქმეს და მოხდება გაუგებრობა. იმიტომ დავიფიცეთ და იმიტომ გამოგყევით და იმიტომ ვათენებთ ღამეებს, რომ გადავწყვიტოთ საქმე.

– თუ ერთმა „ლუფხვილმაც“ კი დაფიცებაზე უარი თქვა, ის მხარე მტყუენდება?

– კი. ეს ყველაფერი გათვალისწინებული აქვთ მორევებს: იმ შემთხვევაში, თუ ისინი დაიფიცებდნენ, მორევებს ხომ წინასწარ ანყობილი ჰქონდათ ყველა გეგმა: „ისე, როგორც დავგეგმეთ, თუ ასე შევარიგეთ, მაშინ – ასე უნდა გავანაწილოთ ეს განაჩენი,“ მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ იმათმა ვერ დაიფიცეს, ამათ ანყობილი აქვთ წინდანი რამოდენიმე ვარიანტი, მოქმედების გეგმა და შეცვლიან იმას და უფრო დაამძიმებენ იმათ საზარალოდ.

– თუ შეიძლება, მარტო ეჭმიტანილმა დაიფიცოს?

– დაიფიცავეს, მარა მარტო თავისი ფიცი არავის არ უნდა, მარტო თავის ფიცს არავინ არ სჯერდება, რამდენსაც გადაუნყვეტენ, იმდენი „ლუფხვილი“ უნდა დაიყენოს.

– თუ შეიძლება, ერთ საქმეზე დაფიცება რამდენიმე ეკლესიაში ჩაეტარებინათ?

– შეიძლება, სხვადასხვა ეკლესიებშიც ყოფილიყო. ამას დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებენ.

– ეჭმიტანილის ფიცის ფორმულას ვინ ადგენს?

– „მგგერცემი.“

– თემატიკასაც?

– იმას უხსნიან, ესა და ეს დავაა და იმან თვითონ იცის მერე. (გვ. 52)

– ფიცის ფორმულის დაცვას როგორ ამოწმებენ, რომ სიტყვაში არავინ მოიტყუოს?

– დაზარალებული ან დამნაშავე ვერაფერს დაამატებს სიტყვას. ეს გამორიცხულია. „მგგერცემე“ რასაც იტყვის, იმას ეთანხმებიან მთელი ხალხი: „ამინ!“ და ჩამოუვლიან და ხელს ართმევენ „მგგერცამის“ ყველა მედიატორი, „ლუფხვილები,“ მხარეები.

– ერთგულების ფიცის დროს კიდევ ამბობენ ნამოყვედრებაზე?

– კი. რა დროსაც ჩვენ ხატით და ფიცით და ა.შ. ხელის ჩამორთმევით, გადაკოცნით შევრიგდით, იქ უკვე ჩაკვდა ყველაფერი, იმის შემდეგ არ შეიძლება დაყვედრება.

– და თუ მაინც დააყვედრა?

– თუ მაინც დაგაყვედრა, მორევებს უნდა უთხრა. მერე იმათ იციან, რა უნდა გააკეთონ, ამის მუხლიც გამზადებული აქვთ იმათ. ეს ხო იმან გააუღერა თავში, შერიგების დროს – თუ დამაყვედროსო.

– თუა შემორჩენილი ხატის ჩამოტარებით ფიცი, როცა სოფლის ყოველ მცხოვრებს, ყოველ პოტენციურ ქურდს აფიცებენ, რომ მას არ ჩაუდენია დანაშაული?

– კი. ძველადაც იყო ეს წესი და 8-10 წლის წინაც ქურდობის გამო ჩამოატარეს ხატი, „მგვგრცამიც“ ახლდა. ამის ჩამოტარების დროს არის კატეგორია ადამიანებისა, რომელიც შეგნებულად გაერიდნენ და, სხვათა შორის, ამ ხატის ჩამოტარებამ კარგი როლი ითამაშა. კარგი ტექსტი იყო: „თუ მოიპარო ანდა – მოაპარინო ვინმეს“, ამაზეა ფიცი და ყველაზე სადავო სოფლებში ფიცის ამ ადგილმა წარმოშვა. სვანური სამართლის გასაღებია – „ხვილ ი მახალ“, ე.ი. „რაც ვიცი, რაც გამიგონია, თუ არ მოვიტანო სოფლის რჩეულთა და მედიატორების ყურამდე“, და არა ის – ზოგიერთი რასაც აკეთებს: „მე არ მოვიპარავ, მაგრამ, თუ ვინმემ მოიპარა და შემხვდა, მე არ ვიტყვი“ – ჩათვალე, რომ შენც ქურდი ხარ. როგორ, ეკლესიიდან ხატს იპარავენ, შენ დაინახე და არაფერს იტყვი? თანამონაწილე ხარ. ეს უპირისპირდება სვანურ სამართალს, ეს არაა სვანური სამართლის პრინციპი. ამიტომ დაუშმატეთ ესეთი რაღაც: „თუ ამ თემის კაცმა სხვა თემის კაცს მოაპარინო“, ე.ი. შენ არ იპარავ, მარა შენ იმას ეხმარები. (გვ. 53)

– მონმის და მხარის დაპირისპირება თუ ხდება? მაგალითად, მონმემ თქვა: „დავინახე ამ ნივთით მიდიოდი“?

– იშვიათად. მონმე ცალკე გაყავთ.

– „ლალცხატი“ თუ გაქვთ?

– კი.

– რას აკეთებთ, თესავთ რამეს შიგ?

– არაფერს. ბალახი რო ამოდის, იმ ბალახსაც კი არ ვეკარები. არ ვთიბავთ.

– შემოლობილი გაქვთ?

– სამწუხაროდ არა. მაგრამ თუ ძროხა შევიდა და ბალახი შეჭამა, ასეთი შემთხვევები ხდება. ძროხას ვუკრძალავთ შესვლას, მაგრამ თუ უნებლიედ შევიდა.

– „ლალცხატის“ გარდა კიდევ რამე მსგავსი მინის ნაკვეთი თუ არსებობს?

– „ლაგუზ დაბ.“ ეს იყო სპეციალურად განკუთვნილი შემოლობილი საპურე და სახორბლე ადგილი, სადაც წმინდა ხორბალი უნდა მოეყვა-

ნათ და შემდეგ იქედან მოპოვებული ფქვილით შესანიერი სეფისკვერი
– „ლემზირი“ უნდა გაკეთებულიყო.

– რომელიმე კონკრეტული დღესასწაულის „ლემზირისთვის,“
თუ ზოგადად ყველასთვის?

– ყველასთვის.

– „ნავერიანი ნორ“ რა არის?

– ნავერიანი მულახში იყო ძლიერი თემი. ისტორიაში მისი „ნორ“
ერთი მოზრდილი, მეტ-ნაკლებად განსხვავებული „ნორია“ სევანურ
სამართალში და ეს აღიარებულია, „ნავერიანშა ნორ.“

– ეს მარტო ნავერიანს თუ მოუხდა დავა, მარტო მაგ შემთხ-
ვევებში იყენებენ?

– არა, მთლიანად მულახში. ლატალში არა. აქ თავისი განსხვავე-
ბული წესია. ეს მულახში ფუნქციონირებს.

– ლატალში თუა რაიმე მსგავსი, პარალელი, ვილაცის „ნორი“?

– არა. მაგრამ ფოლკლორმა შემოგვინახა ეს ამბავი, ერთი კარგი
კაცი ყოფილა ნავერიანი. ამ ბალადაში სოზარი და ციოყი არიან ძმე-
ბი და მათ ემტერებათ თარზილ ჟორჟოლიანი. რას არ გააკეთებს და
ვერ დაიმარტოხელებს ამათ. ადგა და ქორწილში დაჰატიჟა ეს ძმები,
დას მოგათხოვებო. მიდიან და გზაზე შემოხვდათ მუსალთ ნავერიანი,
რომელმაც ჰკითხა: „ჰე, კარგო ძმებო, სად მიდიხართო?“ ის გვეპატი-
ყება ქორწილშიო. ამ კაცმა მიაძახა, მიაწინა: „ეგო გულიანად არავის
არ ემოყვრებაო. წილის ამღებად ერთი კმარაო და ერთი წადით, ორი
ნუ ნახვალთო“ – ამითი აგრძნობინა, ღალატი არიო.

– ამას უკავშირდება „ნავერიანის ნორი“?

– არა, უბრალოდ ეს გამახსენდა, რომ თქმულებაში სამაგალითო
საქციელს ტოვებს.

– „ნაცვრიელი“ რა არის?

– ვთქვათ, მე მყავდა რომელიღაც თემიდან საცოლე ან ცოლი,
მივატოვე და სხვა მოვიყვანე. აქ მედიატორები განიხილავდნენ და
„ნაცვრიელ“ მიეზღვებოდა იმას. (გვ. 54)

– „ნაცვრიელს“ ამ შემთხვევაში „ნორი“ არ ერქვა? ეს სინონ-
იმებია?

– კი.

– რამდენი იყო?

– „ნორის“ ნახევარი.

– ეხლაც არის?

– მეტ-ნაკლებად ეხლაც ფიგურირებს ასეთი ამბები.

- ქალმა რომ მიატოვოს?
- კაცსაც შეიძლება მიეტოვებინა და - ქალსაც.
- ქმარს შეეძლო, მოეთხოვა „ნაცვრიელი“?
- კი.
- სისხლის აღება მომხდარა ბოლო 15 წლის განმავლობაში?
- კი.
- ეს იყო ძველი ვენდეტის გაგრძელება?
- არა. ახალი, მათ შორის წარმოიშვა.
- არასვანი თუ მოუკლავთ, ან უცხოელი, ან ტურისტი სისხლის აღების ნიადაგზე?
- ბევრი მომხდარა. არაქართველიც მოუკლავთ. ადრე ქურდობის ნიადაგზე მომხდარა, ყაჩაღობის ამბავზე.
- არაქართველი იყო მოსული საყაჩაღოდ?
- ქართველი იყო, მაგრამ სვანი არ იყო. აქაურიც ერია მაგ საქმეში, „ციხე შიგნიდან ტყდება.“
- გამანბილებელ სასჯელებს თუ იყენებენ?
- გამანბილებელი იყო, მაგალითად, ხარის ქურდს თუ მიუსწრებდნენ, ტყავს და ნაწლავებს აკიდებდნენ, კისერზე ჩამოკიდებდნენ და სოფლიდან სოფლამდე დაატარებდნენ.
- როდის მოხდა?
- ორი შემთხვევა ვიცი 70-იანებში, ერთი მესტიისაში და მეორე - ლატალში. ერთს ფაქტზე მიუსწრეს, რო კლავდა და უკვე ატყავებდა, მეორეს კიდე - მეორე დღეს გაუგეს, როცა იმან უკვე ხარი დაკლა და ხორცი დაჭრა. ერთი პერიოდი იმდენად გათავხედდნენ ხარიპარიები, რომ იმასაც არ თაკილობდნენ, რო გლეხკაცს, რომელსაც ხარი ერთი ვაჟკაცის საქმეს უკეთებს ოჯახში, ფაქტიურად, მარჯვენა მკლავს აჭრი.
- ამ დროს გადასახადს ახდევინებდნენ?
- თუკი ფაქტს დაუმტკიცებდა, გაორმაგებული უნდა გადაეხდევენებინათ და თუ კიდე სახლიდან მოიპარა, - სამმაგი.
- მხოლოდ ხარზეა აქცენტი, თუ ძროხაც და ცხენიც?
- იგივეა, იმ საფასურის რაოდენობაზე იანგარიშებდნენ. (გვ. 55)
- ცხვარი, ღორი, ქათამი?
- იგივეა. თურმე, ერთი ქურდისთვის უკითხავთ, „არა გრცხვენია, ან ხატის და ჯვარის არ გეშინია, ამხელა ცოდვას რომ ჩადიხარო?“ იცით რა უპასუხია იმას? - „სამაგიეროდ იმხელა მადლი შევიტანე ჩემს ოჯახში, რო გავაძლე ოჯახის წევრებო.“ ვინ იპარავდა ადრე? მშვიერი იპარავდა და ნაშუს-გარეცხილი, თორემ ვისაც თავმოყვარეობა ჰქონდა

და ვისაც ხარის ჯოგი ჰყავდა და კარგად ცხოვრობდა, ის არასდროს იპარავდა. იპარავდა გზასაცდენილი.

– „მუნერი ხაყა“ რას ნიშნავს?

– სისხლის ამლები ჰყავს.

– რატომ არის, რომ „მუნერი“ ზოგან სისხლის ამლებად ესმით და ზოგან მედიატორთა უფროსად?

– „მუნერი“ არ არი მედიატორთა უფროსი.

– ა. ნულუკიანი პირდაპირ ამბობს, რომ „მუნერ“ იყო უფროსი მედიატორი და ამავე დროს ის აკისრებდა „წორს.“

– ლატალში არ გვსმენია ასეთი რამ. ახლაც არის აქ ტერიტორიები – „ნანერიელ“, „ანუ ესაა „წორში“ გადახდილი ტერიტორიები.

– „ულუფხვილოდ“ შერიგება ხდება?

– მეგობრებით შერიგება, ჩაერევიან ვაჟკაცები და შერიგდებიან.

– დაჭრის საქმეზე მკურნალი ექიმის დაკითხვა თუ ხდება ან თუ ხდებოდა?

– მედიატორები იმას მონშის სახით აუცილებლად დაკითხავენ.

– ექიმის დაფიცებას მიმართავენ?

– თუ საჭიროება მოითხოვდა, მაგასაც აკეთებდნენ, იოტისოდენა ეჭვიც რო არ დარჩენილიყო.

– რა სახით არის შემორჩენილი ხალხური თვითმმართველობა? თუ გამგეობებმა შთანთქა?

– დღესაც არის. ფაქტიურად, ამ დაუნერელი კანონების საფუძველზე სუნთქავს სოფლები.

– ბალსზემო სვანეთის ყრილობა ბოლოს როდის ჩატარდა?

– 1975-76 წლებში. ერთხელ კიდევ 80-იან წლებში ხაიშში ჩატარდა და თითქმის მთელი სვანეთი მონაწილეობდა, ოთარ ნაკანი იყო მაგდროს გამგებელი აქ და მისი ინიციატივით.

– რა ასაკიდან შეიძლება „ლალხორზე“ დასწრება და ქალს თუ აქვს ამის უფლება? (გვ. 56)

– აუცილებლად, ისტორიულად ქალი ყოველთვის თანაბრად იღებდა სასვანეთო „ლალხორში“ მონაწილეობას. დაახლოებით, 12 წლიდან შეიძლება.

– თუა რამე სახელწოდება თემის თავკაცის „მახვშის“ მსგავსი?

– „ლგთიშ“ („გამორჩეული“), „მახვში“, „ბაბა“ („ბაბუა“).

– ლატალის თემში დაგირავენ თუა?

– ამ ბოლო პერიოდში არა და ისე იყო.

– და რას ეხებოდა ეს?

- საქონელს, ნივთს, ყველაფერს.
- სახლს?
- სახლს არა.
- პირუტყვის გაქირავება თუ ხდება საშრომლად?
- კი. ეხლაც ხდება. ეს ზამთარი გამოძიკვებუ და მოიხმარე. ხარი, მაგალითად, გამწვეი ძალაა და ძორები, მაგალითად, შემოზიდუ. შარშან ზამთარშიც იყო, მაგალითად.
- პირობები როგორია, ფულს თუ უხდიან?
- ან მასეა, ან ხბოს მისცემს. აი, მაგალითად, როცა მიყავს ერთ ოჯახს მეორე ოჯახიდან ძროხა, რო გამოკვებოს, ძროხა მაკეა, ძროხა ხბოს მოიგებს და ნამატი დარჩება ოჯახს, ძროხა კი პატრონს დაუბრუნდება.
- თუ შეუძლია, ინათხოვროს ძროხა, დაამაკოს და მერე დაიტოვოს ხბო და ძროხა პატრონს დაუბრუნოს?
- არა. თუ მაკე ძროხა არ არი, მაშინ სხვა გარიგება მიდის მათ შორის. ეს წინდანი შეთანხმებით ხდება.
- თუ შეიძლება, რომ პატრონს დაუბრუნდეს ნამატიანად?
- თუ სხვა რამით აუნაზღაურა, რატომაც არა?
- ანუ ეს ანაზღაურებად ითვლება - ხბო?
- ასეთი შემთხვევები ხშირია, როცა მაკე ძროხას წაიყვანენ და ნამატი მომვლელს რჩება, როგორც ანაზღაურება. მაკეობა საეჭვო არ უნდა იყოს, ორივე მხარემ უნდა იცოდეს, რომ ძროხა მაკეა.
- ეს იმან ხომ არ გამოიწვია, რომ ზოგი ქალაქში ცხოვრობს და სოფელში მარტო თბილ სეზონზე ამოდის, აქ ძროხას იჩენს, მაგრამ რადგან თან ველარ წაიყვანს ქალაქში, ადგილზე დარჩენილ მოსახლეს უტოვებს ზამთარში მოსაველეად? (გვ. 57)
- მარტო მაგიტომ არა. ჩვეულებრივადაც ხშირად ხდება. დაუშვათ, დაკავებული იყო და საზამთროდ შეატყო, რომ ვერ ყოფნის თივა, 10 სული საქონელი ჰყავს გამოსაკვები და ამ დროს ადგება და ამას გააკეთებს.
- განზრახვას და გაუფრთხილებლობას განარჩევენ?
- აუცილებლად
- არაგანზრახი დანაშაულისთვის თუ მცირდება „წორი“?
- მედიატორებზეა დამოკიდებული. შეიძლება, არც შეამცირონ.
- თუ ხდება მოკვეთა?
- კი.
- ბოიკოტის გამოცხადება?

- კი.

- სვანურად რა პქვია?

- „ქალირცხავი“ („გარიცხვა“). ბევრჯერ მომხდარა ასეთი შემთხვევები. დღესაც ხდება ხოლმე, დავუშვათ, ქალმა ისეთი უმსგავსო საქციელი ჩაიდინა, ან შეცდა ნათესავთან და მერე მოხდა შერიგება და ვერ შერიგდნენ და ის ულტიმატუმი, რაც ნათესაობამ ნაუყენა, იმას არ ასრულებს და მერე ამდგარან და „ქადრიცხეხ“ („გარიცხეს“).

- მარტო თვითონ თუ მთელი ოჯახი?

- მარტო თვითონ.

- თუ შეიძლება, ბოიკოტი გამოუცხადონ მთელს ოჯახს?

- ადრე ესეც მომხდარა და კიდევ რა არის: ზოგიერთი მეძავობას რომ მიყოფდა ხელს, იმისი საძმო სასაფლაოში დამარხვა კატეგორიულად იყო აკრძალული, ის სოფლის მიყრუებულ ბოლოში უნდა დაეკრძალათ.

- ჩხუბის დამწყები ვინ არის, თუ ერთმა შეაგინა და მეორემ დაარტყა? დამრტყმელი თუ მაგინებელი?

- ვინც პირველი შეიგინა, ის არი დამწყები. ყველაზე დიდი მკვლელობა დედის გინებისთვის მომხდარა. სვანურ ენაში დედის გინება არ არი, მაგრამ ქართულად თუ დედა შეაგინე, დიდი შეურაცხყოფაა.

- სიმთვრალეში ჩადენილი დანაშაულისთვის პასუხისმგებლობა (გვ. 58) უფრო მძიმეა თუ მსუბუქი?

- სიმთვრალე ისტორიულად გამამართლებელი არასდროს არ ყოფილა. რო არ გახსოვს და ისე ჩადიხარ დანაშაულს, ის უარესია.

- ორსული ქალის წინააღმდეგ ჩადენა თუ ამძიმებს?

- ორსული ქალი რომ დაჭრა ანდა მოკლა, კიდევ უფრო მძიმდება „ნორ.“

- მუცლის მოშლა?

- იგივე მკვლელობის ტოლფასია. თუ შიგნით ნაყოფი ბავშვი, - ჩვეულებრივი „ნორია“, თუ დედა-შვილი ორთავე - მაშინ ორმაგად.

- თუ თვითონ გაიკეთა აბორტი?

- არ სჯიან.

- მკვლელობის მცდელობა თუ ისჯება?

- აუცილებლად. როგორც მკვლელობა ისე არა, - ნაკლებად.

- „შუკნი ნორ“ რას ნიშნავს?

- არ მსმენია.

- როცა მკვლელობა ხდება ოჯახის წევრთა შორის, ამ დროს მედიატორები თუ ერევნიან?

- თუ ოჯახი მოისურვებს, - კი. ჯერ მათ უნდა გადანყვიტონ. ოჯახი წინააღმდეგი იყოს, ისე არ ერევიან მედიატორები.

- „წორის“ მიცემა ხდება ამ დროს?

- გამოირიცხებულია.

- ცოლი თუ კლავს ქმარს, ან ქმარი - ცოლს, მაშინ ხდება „წორის“ მიცემა?

- ეს სხვა ამბავია. თავისი შტო მოსთხოვს პასუხს.

- თუ გათხოვილი ქალი ძმამ მოკლა, ქმარი თუ მოსთხოვს პასუხს ცოლი-ძმას? ან შვილი - ბიძას?

- მოსთხოვს.

- თუ ხდება, რომ „წორი“ არ აიღოს მხარემ და აპატიოს?

- არი ასეთი შემთხვევებიც.

- თუ არ მიიღებს გადასახადს, თუ ჩნდება ეჭვი, რომ ეს იმიტომ არ იღებს, რომ მერე თქვას: „არ ავიღე და არც შევრიგებივარო“? (გვ. 59)

- არა. ასეთი რამე არ ხდება.

- თუ შეიძლება, რომ აიღოს „წორი“ და საკუთარ სახლში არ დაიტოვოს და ეკლესიაში დატოვოს?

- არ მსმენია.

- ჭრილობის მიყენების ადგილს მნიშვნელობა აქვს?

- მორვეები აფასებენ მსუბუქი ჭრილობა რა არის, ან სახე თუ დაუმახინჯა, ან ყური თუ ჩამოთალა, ან მუხლის ქვეშ, ან მუცელში ამას არკვევენ და შეაფასებენ.

- თუ არი რომელიმე ადგილი სხეულზე, რომლის დაზიანება უფრო ამძიმებს დანაშაულს?

- პირველ რიგში, თვალი, სახის არეში მიყენებული ჭრილობა, სასქესო ორგანო, ზედა და ქვედა კიდურების დაზიანება.

- თუ განასხვავებენ მოჭრას და ფუნქციის დაკარგვას?

- მოჭრა უფრო მძიმეა, ვიდრე ფუნქცია დაკარგული. სხვადასხვა სასჯელები აქვს.

- თოფით მიყენებული ჭრილობა უფრო მძიმეა, თუ დანით?

- გააჩნია, რა სახის დაზიანება მიიღო.

- ქერის მარცვლებს თუ ხმარობენ გასაზომად?

- ადრე იყო, მაგრამ დღეს აღარაა.

- სვანი რომ არასვანის წინააღმდეგ ჩაიდენს დანაშაულს, ეს უფრო მძიმეა თუ უმსუბუქებს?

- სტუმრის მიმართ განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა მართებს მასპინძელს. სტუმარს თუ მიაყენეს შეურაცხყოფა, ეს ძალიან

მტკივნეულია. მაგაზე ყოველი ოჯახი რეაგირებას აკეთებს.

– თუ არის წინაპართა გადმოცემების აღმნიშვნელი სიტყვა, რომლითაც აღნიშნავენ სამართლის ნესებს?

– მაგალითად, თანხმობა, – „ლულვერ.“ ვილაცამ კარგი სიტყვა თქვა და აბა, იზიარებთ თუ არა. შეგიძლია, თქვა: „ლულვერ,“ ერთი სიტყვით ეთანხმები.

– რას ეძახით ვინც ჩივის და ვინც მოპასუხება? (გვ. 60)

– „მესჩივარ“ და „მანვდი,“ „ქამემწოდაალ.“

– თუ ხმარობენ განზრახვის და გაუფრთხილებლობის აღმნიშვნელ სიტყვებს? რომ განზრახ გააკეთა ან განზრახვის გარეშე?

– „გვიმი უჰდა“ – დაუკვირვებლობისგან.

– ფათერაკს თუ ხმარობენ?

– „ფათრეკ.“

– განსხვავდება „გვიმი უჰდასგან“?

– „გვიმი უჰდა“ არის შემთხვევით, უნებლიედ მომხდარი შეცდომა და „ფათრეკ“ არი პირდაპირ ხათაბალა – ჩაბმა უსიამოვნო რამეში, ჩხუბში ან რამეში. „გვიმი უჰდაში“ შეგეძლო გადაგერჩინა შენ სხვა, მაგრამ უნებლიედ მოგივიდა, დაუკვირვებლობისგან, წინდაუხედავობისგან. ამათ შორის ძალიან დიდი განსხვავებაა.

– დანაშაულისკენ ნამქეზებელს რა ჰქვია?

– „მგსმინე“ („დამსმენი“) – საქმის მიმტანი, „აი, შენ იცი, შენზე რა თქვა“ და ა.შ.

– დამხმარე რომაა, მაგალითად, თოფი მისცა ან სახლიდან რომელზე გამოდის ხოლმე, ეს აცნობა, აღინიშნება რამე ტერმინით?

– „მუმურჯი.“

– ეს როგორ ისჯება?

– გააჩნია, როგორ ეხმარება. თუ თოფი მისცა, შეთავსებულად ისჯება.

– თუ მოსაკლავად არ უთხოვებია?

– მაშინ – არა.

– კისერზე თოფის ჩამოკიდება თუ ხდება რომელიმე რიტუალში?

– არა.

– თოკის ჩამოკიდება და მუხლზე დაჩოქილი მისვლა?

– ადრე ხდებოდა, ახლა არა.

– თუ არის გიჟის აღმნიშვნელი ტერმინი, ჭკუა რომ არ მოეკითხება?

– „ლუსოყე“ („გადარეული“). (გვ. 61)

- თუ მაგას მოკლავენ, როგორ აღიქმება?
- იგივენაირად. მკვლელობა მკვლელობაა.
- თუ ის ჩაიდენს დანაშაულს, სჯიან?
- თუ გიჟი არი, ვერ მოსთხოვენ.
- მის ნაცვლად თუ მოსთხოვენ ვინმეს?
- ოჯახის უფროსს ან ძმას შეიძლება მოსთხოვონ.
- ხარმა თუ მოკლა ადამიანი, ხარის პატრონს თუ სთხოვენ

პასუხს?

- ვერ გეტყვით.
- ძალღმა თუ უკბინა?

- კი. მაგაზე არის პასუხისმგებლობა. აუცილებლად გაარკვევენ მედიატორები მაგას, როგორ ფორმებში მოხდა. ყველაზე ცუდი ძალის კბენით დანყებული საქმე არის. ძალღმის კბენას და ძალღმის სიკვდილს მკვლელობაც მოჰყოლია. მაგალითად, აქ იყო, ძაღლები ჩხუბობდნენ და ერთი მეორე ძაღლს მიუდგა, მეორე დაჩაგრეს და ამას მოჰყვა ჩხუბი და ჩხუბი გადაიზარდა მკვლელობაში და მერე „ლიმორაჟი“ დაჭირდა.

- თუ არის რამე ქმედება, რაც იკრძალება მტრის მიმართ მორალით?

- მტერს („ამახვ“) უნდა მოერიდო, არ გაჩერდე, არ შეხვდე ქუჩაში, საზოგადოებაში, ხალხის თავშესაყარ ადგილზე.

- რა ითვლება დანაშაულის შემამსუბუქებელ გარემოებად?

- დამნაშავე უკან რომ დაიხევს. ორ კაცს თუ ერთად ყოფნა სუფრაზე არ ედგომებათ, ან ტრანსპორტით, და ის ადგება, გზას დაუთმობს, თავს აარიდებს, არ გამოჩნდება.

- დამნაშავე რომ შერიგების რიტუალის დროს იმალებოდა, ის ნესი თუა შემორჩენილი.

- არა. ეს შეიძლება, ადრე იყო. დიდსულოვნების ნიშანი ყოფილა ანუ იმდენად უმძიმეს იმას გამოჩენა, რომ იმალება.

- დამნაშავეს ოჯახის წევრები იმავე პასუხს აგებენ?

- ისინიც აგებენ გარკვეულწილად პასუხს. ისინიც ისჯებიან. მაგალითად, მოხდა მკვლელობა. მკვლეელი ხომ (გვ. 62) დაჭერილი იქნება ან გაქცეული. ოჯახის წევრებიც არ გამოჩნდებიან ახლოს, არ გააღიზიანებენ დაზარალებულს ფიზიკურად იქ მოსვლით.

- მკვლეელი რომ გასვენებაში მივიდეს სამძიმრის სათქმელად?

- ასეთი შემთხვევები ფიქსირდება.

- მძიმე დანაშაულზეც?

- ადრე მკვლელის ოჯახის წევრებიც და ახლო ნათესავებიც მიდიოდნენ და მათ უფლებას აძლევდნენ, დაეტირათ მოკლული, გარ-

დაცვლილი და შემდეგ გადიოდნენ. იმ პერიოდში ჩოხა-ახალუხებით და ქამარ-ხანჯლებით დადიოდნენ და შესვლის წინ ქამარ-ხანჯალს იხსნიდნენ და აბარებდნენ და ცალკე ინახავდნენ.

– ეს ზოგადად გასვენებაში ყველა იხსნიდა იარაღს?

– არა. მესისხლე ოჯახი.

– რა პქვია მკვლელობას, მკვლელს, მოკლულს?

– „ლიდგერიელ“, „მგდგარი“, „ლედგარი.“

– არის თუ არა ისეთი გარემოება, რომელიც ამართლებს მკვლელობას?

– ნაწილობრივ რო ამართლებს, არი. მაგალითად, ლატალში მომხდარა, რომ კაცმა სერზე ტყეში გორაზე მოჭრა ხე. დაიყვირა: „ეჰეი, არზაყან, ნიკოლოზ, პეტრე, პავლე, ფრთხილად იყავით, ვაგორებ ხის მორს.“ წასულა მორი ზიგზაგით, აუხვია, გასცდა და ვილაც იმსხვერპლა. სად ესეთი მკვლელობა და სად – პირდაპირ რომ მოუხვდა და მოკლა.

– მინდოდა მომეკლა, მაგრამ გადავიფიქრე. პასუხს თუ ვაგებ?

– თუკი გამჟღავნდა – კი.

– როგორ შეიძლება გამჟღავდნეს?

– ვილაცამ გაგცა, ვილაცამ დაგიმტკიცა „ლუფხვილით.“ „ლუფხვილს“ უზარმაზარი ძალა აქვს.

– მკვლელობის ტოლფასია?

– ნაკლებია. (გვ. 63)

– თუ აქვს მნიშვნელობა, რატომ გადავიფიქრე, კეთილი მოტივით თუ შიშით?

– სულ ერთია, რის გამო გადაიფიქრე.

– გამზავებელის მოკვლა ვის მოეკითხება?

– მკვლელს მეტად, მაგრამ – მეორესაც.

– თუ აზავებ, უფრო ერთ მხარეს აზავებ, ვთქვათ, შენიანს, თუ მეორეს?

– ადამი მავალებს, ნეიტრალურად გავაზავო, არცერთი არ დავიჭირო და მეორეს არ მივცე საშუალება, რომ იმას ურტყას.

– აბუჩად აგდებით მკვლელობა უფრო მძიმეა თუ წამებით?

– ერთი და იგივეა.

– თუ წაასწარი ქურდს და ადგილზე მოკალი. ეს დანაშაულია? თუ არი, მსუბუქია თუ უფრო მძიმე?

– ადრე ეს დანაშაულად არ ითვლებოდა.

– ანუ ქურდი რომ მოეკლათ, ქურდის გვარი ვერ მოსთხოვდა

პასუხს ამათ?

– შეიძლება, პასუხი მოეთხოვათ, მაგრამ უფრო მსუბუქ ფორმებში.

– თუ წაასწრო ქმარმა ცოლს და მის საყვარელს და მოკლა, ადამი აძლევს ამის უფლებას?

– მომხდარა ასეთი შემთხვევა. მოუკლავს ორივე. თუ კლავს, ორთავე უნდა მოეკლა.

– ამ შემთხვევაში რა პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა?

– ოდნავ პასუხისმგებლობა მაინც, თუნდაც მორალური.

– „წორს“ იხდის?

– ბევრს შეიძლება არაფერს, მარა ცოტა პასუხისმგებლობა მაინც ეკისრება, მორალური თუნდაც.

– კაცმა კაცი დაჭრა, გავიდა დრო და მოკვდა. მოსთხოვენ პასუხს?

– თუ იქედან არის გამოწვეული, რატომაც არა.

– თუ ესენი უკვე შერიგდნენ ამ ჭრილობისთვის და გავიდა დრო და მერე მოკვდა, მაშინაც მოსთხოვენ?

– მაშინ არა მგონია. (გვ. 64)

– რა არის ისეთი საქციელი, რომელიც აუცილებლად მოითხოვს შურისძიებით სისხლის აღებას?

– მაგალითად, ძმა მოგიკლა.

– თუ შენი ძმა თავს დაესხა და ის თავს იცავდა, ან იმის ცოლს აუპატიურებდა და ამიტომ მოგიკლეს, შენ მაინც უნდა იძიო შური?

– ასეთ შემთხვევაში მორევებმა უნდა განსაჯონ. იყო შემთხვევა, გოგო გააუპატიურეს და მაგის გამო გააგორეს ის მოძალადე.

– ვისი სისხლიც ისისხლეს, იმის საფლავზე თუ მიდიან?

– მიდიან, დაუქცევენ ჭიქას, და ჩასძახებენ. ასეთი ამბავი ყოფილა. არც თუ დიდი ხნის წინ.

– რითი მულავნდება საზოგადოებაში, რომ მოკლულის ოჯახი შურისძიებას აპირებს?

– ადრე ქუდს არ იხდიდა და ეხლა აშკარად ეტყობა ქცევაში: მონყენილობა არი, არ ეკარება, აქ არ მიდის, იქ არ მიდის, საკუთარ თავში არი ჩაკეტილი და ასეთნაირად ჩანს, რომ შურისძიებას აპირებს.

– ოჯახის აყრა და გადასახლება შურისძიების შიშით ხდება?

– ადრე ხდებოდა.

– ახლა?

– მკვლელობასთან დაკავშირებით იყო ესეთი ფაქტი, თვითონ აიყარნენ. „ლიმორავის“ გარეშე. გაიშიფრა ის, რომ მკვლელობა მოხდა და იძულებული გახდა, აყრილიყო და წასულიყო სხვაგან.

– როცა გაასახლებენ, სვანეთის გარეთ გაასახლებენ, თუ რომელიმე კონკრეტული თემიდან გაასახლებენ და სვანეთის სხვა ტერიტორიაზე შეუძლია დასახლება?

– მთელს სვანეთში არ შეუძლია.

– ქვემო სვანეთშიც?

– ქვემო სვანეთშიც.

– უღირსი საქციელის ჩამდენის რამე ტერმინი თუა?

– „მუხენირ“ — შენ რო დაუფლები და რომ არ გეთაკილება სხვისი რაღაცის მითვისება. ან კიდევ, „ნებგვანკალ მექვცე“ („შუბლის ძარღვ-განყვეტილი“) (გვ. 65) – ეს იყო მაგალითად, დაუპატიუბელი სტუმარი. მე არ დაგპატიუე, ისე მოდიხარ და ადგილს იკავებ და მერე თერები და არეულობას კიდევ შენ ტეხავ. ამ ბოლო პერიოდში მოგვიმრაველდა სამწუხაროდ „ნებგვანკალ მექვცეებით“ საზოგადოება. ვთქვათ, სოფელში, 30-კაციანი ქორწილია და გაიგო სოფლის ახალგაზრდობამ და, ზოგჯერ უფროსებმაც, მთლად ახალგაზრდობაზე რომ არ გადავტეხოთ ჯოხი, და მთლიანად 200 კაცი მიდის. რა უნდა გააკეთოს იმ ოჯახმა? რამხელა შეურაცხყოფას აყენებ.

– თუ გსმენიათ, რომ დანყევლისას უკეთესზე წყევლიდნენ?

– კი, აბა რა. აბა, წყევლა რომ ოჯახში უარესს მოხვდეს, ძალიან ბევრი იყო ოჯახი, რომელშიც ერთი გონჯი ზომ იქნებოდა და ოჯახის წევრი იფიქრებდა: „ნეტა ეს მომაშორაო“ და ამიტო, საუკეთესოზე იყო. (გვ. 66)

მთქმელი – სეუო კვანჭიანი, 74 წლის, ლატალის თემი,
23.06.2015 წ.

– თუ ხმარობენ ტერმინს „ჰარაკ“?

– კი. „ხოლეში ჰარაკ ნამორევი“, „ხოჩეში ჰარაკ ნამორევი“ – ანუ კარგი და ცუდი გადმოცემა, განასამართლები.

– „ბაჩა ლილჯენის“ შესახებ თუ გსმენიათ?

– არა. რას ნიშნავს?

– ადრე მორავები მიწაში ჩაფლავდნენ ქვას და ამბობდნენ „გარცემს:“ „თუ რომელიმე ჩვენგანმა გათქვას, რომელმა რა თქვა და რა პოზიცია ჰქონდა, ამ ქვასავით ჩაიფლოს მიწაშიო,“ და კიდევ, „დროზე ადრე ვინც განაცხადოს განაჩენიო.“

– ასეთი რამე არ არის დღეს საერთოდ. ეს ძაან საჭირო რამ ყოფილა, მე რამდენჯერ ვყოფილვარ „ლიმორავზე“ და ხდება ხოლმე, რომ აქედან გაუონეები მიდის. ჩემი მოფიქრება, ჩემი აზრი, რატომ უნდა შთააგონო დაზარალებულს? რატომ უნდა ჩაუნვეთო იმას, მე რას ვაზრიანობ, რას ვაკეთებ? რატომ უნდა იცოდეს იმან? იმიტო იქნებოდა ის ქვა ჩამარხული – რეაქც ეს ქვა არ ამბობს არაფერს, ისევე მედიატორმა არ უნდა გათქვას. სწორი საქმე ყოფილა. მე არ ვიცოდი ეგ.

– გაუფრთხილებლობით მკვლელობას თუ განარჩევენ განზრახვისგან?

– გაუფრთხილებლობით, ხომ შეიძლება, ძმას ძმა შემოაკვდა, აგერ ჩვენთან იარაღს ნმენდდა და გაუვარდა. ანდა შვილს – მამა. არი ასეთი არაკები. სალლიანებში შვილს მამა შემოაკვდა ლამპრობის დღეს. ეჯობრებოდნენ ერთმანეთს სროლაში, ნასვამი. ასე იყო ოჯახებში, მარა ასე არი მაგი გარეთაც, მტერმა იხარა, ვის უნდოდა? გაუფრთხილებლობით შეიძლება თოფი კი გაგივარდეს და მოკლა კაცი.

– ტერმინი მორევის გარდა თუ გამოიყენება რამე?

– მორევის გარდა არაფერს. ჩვენთან მესტია-ლატალ-მულახში „მორე“ მორევი. ბევრჯერ არი გადაკიდებული მხარეები: „აბა, გამოდი გასარჩევად“ – „ქაალე ლამოოროვთქა“, ე.ი. სწორ გამრჩევ მორევთან. (გვ. 67)

– თუ არის ისეთი დანაშაულები, რომელსაც მორავი არ არჩევს?

– ეკლესიის გატეხვას სოფელი გაარჩევს. გატყდნენ ეკლესიები, მარა მორევს არ ეხებოდა მაგი, ამას სოფელი წყვეტდა. ამას გარდა კიდო, ნამეტანი შეურაცხყოფილი თუ არი ოჯახი, თუა აბუჩად აგდებული, თუ არი ის ნალდ სოფელში მაცხოვრებელი, – ახლა, ერთი და

ორი და სამი ოჯახი სოფელი არაა, – თუ ის სოფელში ცხოვრობს, იქ სოფელი წყვეტს. ეს უკვე ყველა თანასოფელს ეხება ის სირცხვილი. სოფელს ეხება კიდე მაგათი სათიბები, ტყეები, იმას სოფელი წყვეტს, ჩაატარებენ თავყრილობას და იქ გადაწყვეტენ.

– კიდევ იმართება სოფლის თავყრილობა?

– მეტი კიდევ. აი, გუშინ ვიყავით თავშეყრილი ჩვენი სოფელი. ესაა ჩვენი ტყე. „ტყე შეუნახე შვილებსა, მამა ხარ – შენი ვალია.“ ამას გვინადგურებენ სხვები, რომელთაც კავშირი არ აქვთ ამ ხე-ტყესთან. ხიდი ჩვენია, რკინის ხიდი. არ გვეკითხებიან, ხიდს ანგრევენ, ხე-ტყეს ხმარობენ, ამიტომ ჩაუუკეტეთ სოფელმა გზა.

– როცა ასეთი რაღაცა კეთდება სოფლის ერთი პირით, ამ დროს თუ რომელიმე ოჯახი გამოაკლდებოდა, იმის მიმართ რაიმე სასჯელს თუ იყენებდნენ ან ახლა თუ იყენებენ?

– შეძლებისდაგვარად, თუ ოჯახიდან ფიზიკურად შრომის უნარიანი არ არი, იმან რაღაცა უნდა გააკეთოს, ეს სოფელზეა დამოკიდებული, თუ ახლა შეინყაღე ის, ეს სხვა არი. მარა თუ ნებით არ მოდის, ის ჯარიმდება. იყო ადრე, რომ სოფელი წაართმევდა ხარს და დაუკლავდა, მაგრამ ჩემს მახსოვრობაში ასეთი არ არის, მაგრამ ვერც გაბუდავს სოფლის წინააღმდეგ გასვლას. თუმცა არის ზოგიერთი მასეთი უგუნური და თავზე ხელაღებული. თუ მაინცდამაინც ასეთი უდრეკი და ურჩი გამოვიდა ვინმე, ამას წყევლიდა მაშინ სოფელი. ეკლესიაში იწყებდებოდა ის. რომ მიმხვდარიყო, რა შეცდომა ჩაიდინა. მტერს, ეკლესიაში დაწყევლოს მთელმა სოფელმა ვინმე.

– თუ ხდებოდა ან ახლა თუ ხდება ბოიკოტის გამოცხადება?

– ახლაც არი მაგი. 2 წლის წინ მოხდა ჩვენს სოფელში. შეცდნენ ბავშვები რაღაცა ისეთნაირად და გადაუდგა (გვ. 68) მაგათ სოფელი, თავიანთი ბიძაშვილებიც. მაინცდამაინც, ახლა, თუ შემოვიდა ოჯახში, ოჯახის უფროსი ვერ ეტყვის ეხლა მაგათ: „ადექი და გადიო“, მაგრამ თითონ ვერ შემოდის, დანაშაულს გრძნობს.

– რა პქვია სევანურად ბოიკოტს?

– „სტირი მცხხირობ“ – სამუდამოდ განკვეთილი. სოფლიდან არ აგდებენ, მაგრამ სოფელში რჩება უაზროდ.

– თუ ხდება „ლიმოროვის“ დროს დაწესება: „გადასახლდეს და წავიდეს“?

– რა თქმა უნდა.

– ეხლაც ხდება?

– ჩემს მახსოვრობაშიც მოხდა. ერთი მხარე ითხოვდა მაგას: „გა-

დაშენდეს, გადასახლდეს აქედანო," მაგრამ მერე სოფელი მოერია და არ გადასახლა ის, ვისი გადასახლებაც დაზარალებულს უნდოდა.

- როცა ასეთ რამეს ითხოვენ, ვადას ითხოვენ თუ სამუდამოდ?

- ძველად იყო სამუდამოდ გადასახლეს, მარა ისეთი მომავალი გაჩნდა იმ დაზარალებულის ოჯახში, რომ გადაუხადა სიკვდილით იმ გადასახლებულს და მერე, თავისთავად, შემოვიდნენ ისინი და დასახლდნენ ისევ. იქ ვადა არ იყო, ისინი მთლიანად გადასახლეს, მარა ბავშვი გაიზარდა და მაინც თავისი გააკეთა. მკვლელობისათვის გადასახლეს, მარა იმან რომ ეს ჩაიდინა, მერე დაბრუნდნენ ის გადასახლებულები უკან.

- „მუნერი“ რას ნიშნავს?

- მაგალითად, მე ვინმემ მომკლას, „მუნერი“ - ჩემი შვილია.

- თუ გაგიგიათ, რომ „მუნერ“, „მუნვერ“ ამ სიტყვებით აღინიშნებოდას უფროსი მედიატორი?

- არა.

- რა ქვია უფროს მორავს?

- „ნესგა მეეზი.“ „ნორა ლიმორევ“, ე.ი. მკვლელობის (გვ. 69) პერიოდში 12 კაცი და მე-13 არი შუამავალი, „ნესგა მეეზი“, და ის არი უფროსი მედიატორი.

- ასაკით უფროსია ხოლმე „ნესგა მეეზი“?

- არა. მაგ ჭკუაზეა დამოკიდებული. შეიძლება, ასაკით ნაკლებიც იყოს უფროსი მორავი.

- დაზარალებულის არჩეული მედიატორებიდან ირჩევენ „ნესგა მეეზის“?

- განსხვავება არაა. როცა მედიატორები ირჩევიან, ამათ აფიცებენ. იქ შენი და ჩემი არჩეული არ არსებობს უკვე. იმან დეიფიცა უკვე, რომ „მე სწორად თუ არ განესაჯო მაგი.“ იქედან იქნება თუ აქედან, მაგი სულ ერთი არი უკვე. მხოლოდ ის უფროსი მედიატორი რომაა, შუამავალი, „ნესგამეეზი“, იმას უფლება აქვს, მაგალითად, მე და ეს ვართ მედიატორები, და ახლა ის ამჩნევს, ახლა, აკვირდება, რომლის მსჯელობა უფრო სწორია. მოურიდებლად შენიშვნას მოგვცემს. ის ჩემ გულიზა, ამის გულიზა ხატს არ გატეხს.

- მედიატორებს თანაბარი რაოდენობით ირჩევენ?

- თანაბარი. 12 კაცი და მე-13 ეს არი „ნორა ლიმორევ.“

- გადასახადს კიდევ აკისრებენ თუ არა?

- ეხლაც არი. გაუფრთხილებლობით გასროლაშიც არის გადასახადი, ავარიის შედეგადაც არი. განზრახ მკვლელობაში, თუ იმ დონემდე

მიხვედი, არის, მარა ის აუარებელია უკვე.

– რამდენია „წორი“ და თუ განსხვავდება „ვარგის“ და ჩვეულებრივი გვარის?

– საშუალო ხარი რომ ავიღოთ, 24 ხარი იყო განზრახ მკვლელობის „წორ.“ ან კიდევ 24 „ნალჯემ“, 600 კვ.მ მიწა.

– თუ მკვლელობის მცდელობა იყო?

– იქ ნახევრდება. მცდელობა მკვლელობის, ნახევარ მკვლელობას უდრის. ღმერთმა ააცილა (გვ. 70) შეიძლება იმას, მარა შენგან მკვდარია ის კაცი.

– თუკი წავედი კაცის მოსაკლავად და მერე გადავიფიქრე, მაგრამ შეიტყვეს, რომ ამას ვაპირებდი. დამტკიცდა ფიცით, მივდიოდი მოსაკლავად, მარა გადავიფიქრე. აქ გადასახდელი არი რამე?

– არა. ეს არი 3-4 კაცის გადასაწყვეტი. იქამდე არ მიდის მაგი, მორავამდე.

– კიდევ არის თუ არა მორავამდე დაყოლიებისთვის მოციქულობა?

– „მეცქვილ“ არის, როგორ არა – დასაჯდომად რომ მოიყვანოს ხალხი.

– თუ შეიძლება, რომ „მეცქვილი“ გახდეს მორავი?

– შეიძლება.

– ყველა?

– ყველა არა. მაგალითად, „ნამციქულთ“ 4-5 კაცი რომ წავა, ერთი შეიძლება იყოს იქ მორავი.

– როგორ ფიქრობთ, მოციქულობა უფრო რთულია, თუ მორავობა?

– კაცმა რომ თქვას, მოციქულობა, ალბათ, უფრო მეტი, რადგან ბევრია ისეთი ოჯახი, რომ ყველა მოციქულს უჭირს იქ შესვლა. ამ დროს ეუბნებოდნენ: „ორ კაცთან სალაპარაკოდ რომ არ გამოხვიდოდი, უკვე დამნაშავედ ითვლებოდი.“ ეს მისამწყვდევივით იყო.

– „წორი“ მარტო სისხლის გადასახადს ჰქვია, მაგრამ ხომაა გადასახადი ქურდობის, გაუპატიურების და სხვა შემთხვევებში?

– ბევრ ადგილას მკვლელობას უდრის შეურაცხყოფა, იმხელა შეურაცხყოფას აკეთებს ზოგი. მაგალითად, ქალის გაუპატიურება, ეს ჩვენთან მიუღებელია მთელ საქართველოში, განსაკუთრებით, სვანეთში, აქ (გვ. 71) გასათხოვარი გოგო თუ გაუპატიურდა, იმას უკვე ოჯახი დაკარგული აქვს, ის ოჯახიანად არის დაჩაგრული, ოჯახს როგორ შექმნის?

- „ნორს“ ეძახიან მაგასაც?
- არა, „ნორი“ არაა იქ.
- დაჭრაზეც „ნორი“ ითქმის?
- არა. მარა გადასახადია.
- რა ქვია იმ გადასახადს?
- „მაქეცა.“
- გაუპატიურებაზეც „მაქეცა“ არის თუ „ნორი“?
- „მაქეცა.“
- „ნაცვრიელი“ რაა?

- ვთქვათ, გყავს ცოლი და მიატოვე და სხვა მოიყვანე. ესაა „ეჯი მეცრე ლი“ (ის მიტოვებულია), ანდა პირიქით, ქალი შენგან რომ გათხოვდება „ეჩქა მეცრე ხი“ (იმ დროს მიტოვებული ხარ).

- ცოლი თუ გათხოვდა, ცოლის ოჯახს სთხოვ პასუხს თუ – ვინც ცოლად მოიყვანა?

- რა ეძახის ცოლის პატრონს? ცოლი რო გაგიტოვდება, ვთქვათ, რომელიც წაიყვანს, პირველ რიგში ის, იმიტომ რომ ქმარ-შვილიანი ქალი რომ მიგყავს, თავში რა უნდა გქონდეს? საყვარელი საყვარელია, მარა რო მიგყავს, საფუძვლიანად, ტოვებ იმას, „ალე ლი „ლიცერა“ (ეს არი „ლიცერა“).

- ე.ი მამას არაფერს თხოვ?

- რა ეთხოვება იმას?

- როცა ქმარმა მიატოვა ცოლი, ცოლის ოჯახი სთხოვს პასუხს, თუ ცოლს შეუძლია თვითონ მოსთხოვოს?

- ცოლსაც შეუძლია, მშობლებსაც და მთლიანად მის ოჯახს.

- და „მაქეცა“ ამ დროს არის, თუ „ლიცვრიელი“ ჰქვია ამას?

- „ლიცვრიელია“ მიტოვება და „მაქეცა“ საერთოდ ქვია, რასაც მიუსჯი.

- გაუპატიურების დროს ქალის და ქალწულის გაუპატიურებაში რა განსხვავებაა? (გვ. 72)

- ქალწულის უფრო მძიმეა.

- ეს გამოიხატება „მაქეცაში“?

- კი, განისაზღვრება. არის იქ განსხვავება. ბევრია, არიან ქალები ისეთები, რომ ჩვევით თავიანთი ზნე-ჩვეულება, მერე შუბლგატეხილ ქალს კიდე ბევრი რამე შეუძლია, დააბრალოს, ვითომ ძალადობა იყო, მარა, ამას მედიატორი ყოველთვის მიხვდება.

- ქალი მორაგების შესახებ თუ გსმენიათ?

- მე არა. მოციქული კი. მამაკაცებთან ერთად მოციქულად დადიან ქალები.

– ქალის დაფიცება ხდება?

– არა.

– მის ნაცვლად ვინმე იფიცებს?

– რა თქმა უნდა. ვთქვათ, არიმონმე საჭირო და ეს მონმე არი ქალი.

ქალი არი მონმე და ამისი ხატი არ უნდა არავის, ან ძმა უნდა შეიყვანოს, ან შვილი. ქმარი თუ ყავს, ქმარი. ქალს არავინ არ აფიცებს, ხატზე არ გაყავთ.

– როდესაც მორავეები იკრიბებიან საქმის გადასანყვეტად, შეკრებამდე დაიფიცებენ, რომ სწორად გადანყვეტენ, თუ შეკრებიდან გამოცხადებამდე?

– თუ ვთქვათ, მე, ჩვენს მტერს, თუ დაზარალებული ვარ და ჩემი ნაკადი ავირჩიე, მე-7 კაცსაც ირჩევს კიდევ დაზარალებული. მერე – იქედანაც. ესენი შედიან ეკლესიაში და ფიცს იღებენ, რო „სწორად, ჩვენი გაგება სანამდევ განვდება, არ ავნევ, არ დავნევ, არცერთს, თანაბრად ვიმსჯელებ საქმეზე.“ დაფიცების შემდეგ გადიან ესენი და პირდაპირ მიდიან დაზარალებულის ოჯახში, გამოკითხავენ, სარჩელი ქვია მაგას. გამოკითხავენ იმათ, მერე დადიან იქეთ, მეორე ოჯახში, მერე უკვე შედარებები, თუ განსხვავებებია რამე, აი, ამისია უკვე გამრჩევი ის მედიატორი.

– მორავეები ერთს ეუბნებიან: „შენ დაიმახსოვრე და გადაეცი ყველაფერი მეორე მხარეს,“ თუ ყველა ერთად იმახსოვრებს?

– იწერება მაგი. ამას იწერს ერთ-ერთი. რო განსხვავებდა და მივიწყებისკენ ადგილი რომ არ ქონდეს. იმას (გვ. 73) მხარეს არ აჩვენებენ, თვითონა აქვთ.

– მკვლელობის ჩადენის ადგილიდან აღმოსავლეთით რომ უნდა შეიკრიბონ მედიატორები, თუ გსმენიათ?

– ამას ვერ გეტყვით. ვერ გიპასუხებთ.

– დაფიცებისას „მგგვრცამი“ ადგენს ფიცის ტექსტს თუ დაზარალებული ეუბნება ამას?

– დაზარალებულის მხრიდან გამოდის ყველაზე გამოცდილი კაცი, შეყავს ესენი, ეს 13 კაცი ეკლესიაში, თითონ ხატთან დადგება და ესაა „მგგვრცამი.“

– დაჩოქვა ხდება, თუ ფეხზე დგომით?

– ფეხზე დგომით.

– სანთელს ანთებენ?

– კი.

– ეკლესიაში რჩება ხატი და შედიან, თუ გამოაქვთ ხატი და გარეთ იფიცებენ?

– შიგნით. მარა გააჩნია, ზოგჯერ გარეთაც გამოგვაქვს ხატი, მაცხოვრის ეკლესიიდან.

– თქვენს თემში რომელ ეკლესიაშია ძირითადად დაფიცება?

– სამივეში, მთავარანგელოზი, მაცხოვარი და იანი.

– თუ მიგყავთ ლაგურკაზე?

– კი, მოხდა ეგ შეცდომა. ერთ ოჯახს მოუვიდა, იმიტო რომ, ჩვენ იმხელა ძლიერი ეკლესიები გვაქვს, იმხელა ხატებია ჩვენთან, რომ ეს ჩვენი ეკლესიების დამცირებაა. ამას გადააბიჯებ და შენ იქეთ მიგყავს ხალხი? ასეთ შემთხვევაში შეურაცხყოფა საკუთარი თემის. სახერხში ჩვენს თემში მოხდა უბედური შემთხვევა: ერთი ლესავს ცირკულს, მეორე „პადიომნიკებს“ არეგულირებს. ამნევ-დამნევის გადამრთველი შეეშალა კაცს. „კნოპეებია“ დაფაზე და მაგი აქეთ იხედებოდა და იმან ცირკულს დააჭირა და დაფლითა კაცი. დაზარალებულის ოჯახიდან მოითხოვეს კალა-ლაგურკაში წაეყვანა. მეც ვარ ამ საქმეზე მედიატორი. მე ვუთხარი, „ეს როგორ შეიძლება? მთელი სვანეთი ჩვენს ეკლესიებში მოდის დასაფიცებლად, სამივე ეკლესია მომქმედია, აქედან ჩვენ კალაში რომ წავიდეთ, ღმერთის არ გვეშინია-თქო?“ (გვ. 74) ოჯახმა მაინც დაიჯინა. მაშინ მე მივატოვე: „მე ღმერთს ვერ მოვიმღურებოთქო.“

– კი, მაგრამ, დაფიცებული თუ იყავი, როგორც მორავი, მაინც გაქვს უფლება, რომ მიატოვო?

– კი. აბა რა! დაფიცებისას მე იმას ვამბობ, რომ „თუ უკანონობა რამე გავიგე, მე ვტოვებ მაგ საქმეს.“ ჩემს თუ არ დაიჯერებ, მაშინ მე უნდა მივატოვო, აბა, რა? უკვე დაფიცებული ვარ მე და, დაიფიცა კაცმა და შენ მაინც არ უჯერებ, ე.ი. შეურაცხყოფას აყენებ იმ პიროვნებას, ვინც შენს გულიზა კარგავს დროს, ნერვებს და შეურაცხყოფას მაყენებ მე კი არა მარტო – ლატალის ეკლესიებს.

– ცნობილი მორვეები ვინ გახსოვთ?

– მესტიიდან ქელეშში ნიგურიანი უაღრესად დაჯილდოებული მორავი იყო, მეც მიმუშავია იმასთან. ლატალიდან – პეტრე გირგვლიანი, ბესარია (მისი ძმა), სილიბისტრო კვანჭიანი კიდე – სასვანეთე მორავი იყო. მთელი სვანეთი ეკითხებოდა სილიბისტროს.

– დღეს რამდენი კაცია ლატალის თემში მედიატორი?

– დღეს უკვე „შავი გაგების“ პრინციპები რომ შემოვიდა, გაფუჭდა მედიატორობა. ესენი ერთმანეთს არ ეთანხმება. ახლა ამჩატდა, „შავი გაგება“ ისე მიდის, რო თუ კაცმა კაცს დოუშავა და რაღაცა სიტყვას გამოიჭერს, – კი იცი. ამას მედიატორი არ აკეთებდა, ის რომ დაიფიცებს,

მის შემდეგ მისი სიტყვის შემცველი არ არსებობს.

– გადანყეტილების მისაღებად ხმათა უმრავლესობაა საჭირო თუ ერთსულოვნება?

– ბევრი უკმაყოფილება ხდება, ჩხუბამდე, ცემა-ტყეპამდე გადის მაგი, მარა მხოლოდ მათში რჩება, შიგნით, და გარეთ არ გადის მაგი. შენ შენი პრინციპი იცი, მე – ჩემი. მეც დავიფიცე, „ჩემი გაგება სადამდეც წვდება“, ეხლა შენ თუ გაუგებარი ხარ, მე კიდე – გაგებული, მე შენი გაუგებრობის გზით ვიარო?

– დაშლა ხდება?

– კი. ერთ საქმეზე სამჯერ შეიკრიბნენ, სამჯერ დაიშალენ. ერთი კაცის ურჩობით. (გვ. 75)

– ეს ერთი და იგივე ხალხი შეიკრიბა, თუ შეიცვალა ხალხი?

– ნაწილობრივად იცვლებოდა.

– თუ შეიძლება, რომ დაიშალონ და მერე ისევ იგივე ხალხი შეიკრიბოს?

– არა. ახალი შემოყავთ ვიღაცა აუცილებლად. იმიტო რო ერთი კაცის ფანდურზე არავინ დაუკრავს. იქ ყველა დაფიცებულია.

– ფიცებს თუ აქვს სახელები „ტოლობ მალერა“ და „ერთგვილ მალერა“?

– რო შემოდივარ საქმის გასარჩევად, მაშინ მე ფიცს იმაზე ვღებულობ, რომ „შენს ადგილზე რომ მე ვიყო, ისე განვსჯი, მიკერძოებას აქ ადგილი არ ექნება“ და ამას ორივეს პირდები – დაზარალებულსაც და დამნაშავესაც. მერე ვაფიცებთ ჩვენ ორივე მხარეს, მედიატორი ვალდებულია, რო დააფიცოს: „ჩემი გარჩეულის თანახმა უნდა იყო“ და ისინი, ორივე მხარე იღებს ამ ფიცს.

– როცა კაცს ეტყვი, რომ დაიფიცე, მარტო იფიცებს, თუ სხვასთან ერთად?

– თუ ნამეტანი განსხვავება არის ლაპარაკიდან, მაშინ იმას გვერდით მდგომი უნდა ჰყავდეს.

– ანუ შეიძლება, რომ გვერდით მდგომის გარეშეც დაიფიცოს?

– იმან შეიძლება დაიფიცოს, კი, მარა მედიატორისთვის არაა მარტო ერთი კაცის ფიცი საკმარისი. 3-4 კაცი მაინც უნდა ახლდეს.

– ამათ ყველას ასახელებს დაზარალებული, თუ დამნაშავეს შეუძლია, თვითონ ვინც უნდა, ის მოიყვანოს?

– არი ასე: არიან ნაღდად მომსწრეები საქმის, სადაც შემთხვევა ხდება, იქ. არიან ნაღდი მომსწრეები, მარა თავს არ იღებენ. მაშინ დგება ის, დაზარალებული: აბა, შემოიყვანე ის – ვისზეც ეჭვობს დაზარალებული.

ბული, რო ნანახი აქვს, იმან ხო იცის, – „მევიდეს და შენ გვერდით დადგეს, რო მართალი იყო ის, რასაც ამბობ.“ „ქამეგნე“ ქვია ამას, „სგანხან მეგნე.“ დაზარალებულს შეუძლია ნ კაცი მოაყვანიოს დასახელებით – „უცაადა.“ ნ-ზე მეტი „უცაადა“ არაა წესი. აკეთებენ კი, მარა ნ-ზე მეტი არ უნდა. (გვ. 76)

– დანარჩენი შეუძლია მოიყვანოს ვინც უნდა?

– მთლად ისე არა, მარა მაგას გამრჩევი მედიატორი ყოველთვის შედის მდგომარეობაში. ვთქვათ, მე და შენ გადამდგარი ვართ ერთმანეთში, მე მჭირდება, მედიატორიც მიხვდება, რომ შენ ჩემ გვერდით არ დადგები და შენ გაგიშვებს მედიატორი, შეუცვლის: „აბა, სხვა მოიყვანე, ამის ადგილზე სხვა მოიყვანე.“

– თუ ხდება, რომ ადამიანი იფიცებს: „არავისთან არ გავალ „მეგნედ“?

– კი, ხდება ახლაც.

– ეს ფიცი მარტო ხდება, თუ მონმის თანდასწრებით?

– მარტო ხდება. ბევრ ადგილას ამით იგერიებენ ხოლმე – „მე დავიფიცე, ხატზე ვარ დაფიცებული, რომ ხატზე გამსვლელი არა ვარ „სგანხან მეგნად,“ „ლუფხვილად.“

– როგორ მონმდება, რომ მე ნამდვილად მაქვს დაფიცებული, რომ „ლუფხვილად“ არ გავალ არავისთან?

– ვთქვათ, ბრალდებული მე ვარ და შენ ხარ ჩემი „ლუფხვილი.“ შენ უარზე ხარ. მაშინ შენ უნდა დაამტკიცო, „იმლა დო მეგნი“ – „რატო არ დგები ჩემ გვერდით,“ მაშინ დამიმტკიცე, „აბა, რა მიზეზით არ დგები ჩემთან.“

– და ეს კაცი გეუბნება, რომ მე დაფიცებული მაქვს, „არასდროს გავალ „მეგნედ.“ შენ მორავებთან მიდიხარ და ეუბნები, ამ კაცმა ასე მითხრაო?

– არაა მაგი მიზანშეწონილი, „მე ხატზე არ მივდივარ“ – ხატზე უნდა გახვიდე ყველა შემთხვევაში, მტერიც რომ იყოს, თუ ის სამართლიანია და შენ მაგისი სიმართლე თავიდან ბოლომდე თუ იცი, მაშინ უნდა გახვიდე ხატზე.

– ანუ თქვენ არ ამართლებთ ასეთ ფიცს?

– მაგი არ მართლდება.

– მაგრამ ესეთი შემთხვევები არი? (გვ. 77)

– კი არი, როგორ არა, მარა არასწორია. თუ იცი, რომ ის მართალია საქმეში, ხატზე უნდა დაუდგე.

– შეიძლება, რომ მედიატორი „ლუფხვილად“ დადგეს?

- კი, როგორ არა.

- ეს თავისი ნებით მარტო შეიძლება, თუ დაზარალებულსაც შეუძლია მოითხოვოს – მედიატორი იყოს შენი „ლუფხვილი“?

- მედიატორმა იცის იმისი სიმართლე და ვილაცა თუ ჯორზე შეჯდა „ლუფხვილებიდან“, მაშინ დგება ეს კაცი: „აბა,“ – შეარცხვენს იმას, „ლუფხვილს“ – „შენზე უკეთესი ვარ და მე დავდგები შენს მაგივრად ლუფხვილად.“ იმხელა გარკვეულია მაგი უკვე იმ საქმეში.

- თუ არის თქვენს თემში „ლალცხატი“?

- არი.

- თესავთ რამეს?

- არა.

- „ლალგენა“?

- კი – ხარი, თხა, ვაცი, ცხვარი.

- თუ არის, რომ მაკე პირუტყვი გამოკვებოს მეზობელმა ზამთარში ხბოს და რძის დატოვების პირობით?

- მეტსაც ითხოვენ: თუ შემოდგომაზე მოიგო ძროხამ, მაშინ მოგებული ხარ, გამოსაკვები მაინც გაქ, მარა ნანველიც გრჩება და ხბო შენია და იმის მოვლა, ჩემი საქმე რა არი? მარა თუ მოგვიანებით მოიგო მარტო, აი, მაშინაა რომ – იმას გარკვეულ დროზე ხო უნდა დაუბრუნოს საქონელი, ხოდა მაშინ მისაცემი აქვს რალაცა დამატებით.

- ანუ, იმ ლოგიკით, რომ – ნანველი აკლდება და ხბოს გამოკვება ნაკლები დროით ხდება?

- ნანველიც აკლდება, ხბო შენია და იმის გამოკვებაზე მე რა უნდა მოგცე. გვიან თუ მოიგო, მარტო ხბო გრჩება და ნანველი გაკლდება. წინასწარ თვლიან, როდის მოიგებს დაახლოებით, მარა თუ იმან გაადაჭარბა და გაზაფხულზე მოიგო, მაშინ სხვანაირად შეცვლიან.

- „ნავერიანის წორი“ გსმენიათ? (გვ. 78)

- აქ არ იყენებენ ასეთ რამეს.

- დაჭრის საქმეზე მკურნალის გამოკითხვა ხდება?

- ეს ოდითგან იყო და ახლაც ასე არი, მედიატორიც ეკითხება და პატრონიც.

- თუა კონკრეტულად დადგენილი „წორის“ მესამედი, მეხუთედი თვალის დაზიანებისთვის, ხელის მოჭრისთვის?

- ლატალში არაა მაინცდამაინც. მარა ზევით თემებში იყო და ქვევითაც, რომ გარკვეული იყო. ჩხუბზეც იყო.

- სახელმწიფო რომ დამნაშავეს დაიჭერს, საქმის „ლიმორავის“ ნესით განხილვისას თუ უმსუბუქებს ეს დამნაშავეს მდგომარეობას?

- აუცილებლად. დანაშაულსაც გააჩნია, მარა სასჯელი თუ უკვე მიღებული აქვს, იმას მედიატორი უმსუბუქებს.

- თუა ასეთი დამოკიდებულება: „მერე რა, რომ ციხეში იჯდა, თვითონ არ გააკეთა ისეთი რამ, რის გამოც ციხეში იჯდა, ამიტომ რად უნდა შევემსუბუქოთ“?

- მედიატორებში განსხვავება ბევრია, მარა კანონიერად ასეა - უნდა შეუმსუბუქდეს. თან სასჯელსაც თუ მოვიხდი და - მერე კიდევ მტრობა, მერე კიდევ „ნორი.“ ეს ნამეტანია. კი ბატონო, თავისას იზამს ის მთავრობა, მარა ის რო გამოდის, კიდევ მტრები რო გახდებიან, აი, ამისთვისაა ის „ლიმორავი,“ რომ შეარიგოს ეს მხარეები და მტრებად არ დარჩენ.

- ხარმა თუ მოკლა კაცი, პატრონს სთხოვენ პასუხს?

- 10 წლის ბულა ყავს სოფელში ერთს, გაუნმენდავი. მთელი სოფელი შეწირილებული ჰყავს, მთელი სოფელი ეხვეწება: „განმინდე მაგი, განმინდე, თორე ვილაცას ზიანს მიაყენებს.“ მაგი მაინც ურჩია და არ შეება. ამ შემთხვევაში თუ რამე, თუ ვინმე დააზიანა, მტერმა იხარა, იქ მკვლელობამდე მივა საქმე, იმიტო რო იმდენჯერაა გაფრთხილებული უკვე. ქალი მოკლა კინალამ ამ ბულამ.

- ძაღლის მიერ დაკბენა?

- ძაღლის მიერ დაკბენა ეს განსხვავებულია: თუ ქუჩაში დამკბინა შენმა ძაღლმა, მაშინ პასუხს აგებ - რატო დადიოდა შენი ძაღლი იქ? მარა ეზოში თუ გიკბინა, არაფერი. ძაღლს იმიტო ვკვებავთ ზუსტად, რომ მაგისტვის. დაუძახე მაშინ პატრონს გარედან სახელი. (გვ. 79)

- „ნორი“ დაახლოებით დღეს, თქვენ რაც გსმენიათ, რამდენიდან რამდენამდე ყოფილა ფასი?

- ხომ გითხარი: ეს ფულადზე მე როგორ უნდა გითხრა? აი, სვანური წესით გეტყვი: 24 ხარი, ან 24 „ნალჯემი.“

- პირდაპირ მინა უნდა მისცეს, თუ ფასი შეიძლება გადაუხადოს?

- შეფასების მიხედვით.

- მინა რაც ღირს, იმის თანხას უხდის? აი, რა ღირს, მაგალითად, ერთი „ნალჯემი“?

- მესტიაში უფრო გართულებულია, ვიდრე სოფლებში, იმიტო რო იქ უფრო მეტია ხალხი და ყველა ცენტრისკენ მოდის.

- ლატალში?

- ვერ გეტყვი მაგას, იმიტო რო ზოგან ხრიოკი მინაა, ზოგ ადგილას

- ნოყიერი და ახლა ამას როგორ შეაფასებ?

- მხარეთა დაპირისპირებას თუ მიმართავთ?

– დაპირისპირებულ მხარეს არ შეახვედრებენ ერთმანეთს, ცალ-ცალკე მიდიან.

– მონმეს თუ დააპირისპირებენ მხარეს, პირზე თუ დააყენებენ?

– ამ საქმის შერიგება ყველაზე მეტი ევალება მონმეს. მონმემ სწორად თუ დაამონმა, იმისთვისაც კარგია – ორივე მხარისთვის კარგია და შუამავლის, მედიატორისთვისაც.

– მონმეს აფიცებენ?

– კი.

– თუ მონმეს ეშინია, შეიძლება ჩუმად დააფიცონ მედიატორებმა, ისე, რომ მეორე მხარემ საერთოდ ვერ გაიგოს მონმე ვინ იყო?

– ვთქვათ, რალაცა ტყვილი მაბრალია საქმეში, რო გავაკეთე, ჩავიდინე და მაგას მე უარეყოფ. და მონმეა. „დაიყენე, აბა, ვინ გყავს მონმე?“ დაასახელებს მაგი ვილაცას, მარა მაშინ მედიატორს ისეთ სიღრმეში შეჰყავს, ისე მტკიცე დაფიცებაში, რო ან უნდა გადადგეს, საერთოდ იქედან უნდა გადადგეს, მაშინ მედიატორი მიხვდება, რომ სიცრუეს ლაპარაკობს ის, დამნაშავე.

– ე.ი. მედიატორს ცალკე მიჰყავს მონმე, დააფიცებს და მერე, რომ მიდის დამნაშავესთან და ისმენს, ის რომ ლაპარაკობს, უკვე იცის, სადაა სიმართლე და ტყუილი?

– კი. ასეა. მერე რო ადგებიან მედიატორები, მიხვდებოდა თვითონაც, რომ სიცრუეს ლაპარაკობს და სიცრუე გოუგო ქვეყანამ. (გვ. 80) არ გასდის იმას სიცრუე.

– მე თუ შემიძლია მოვითხოვო: „მონმე ჩუმად რომ დააფიცეთ, ეგრე არ არის, მაჩვენეთ აბა, ვინ არის მონმეო“?

– ეს უკვე ჩხუბის და აყიოტაჟის ამტეხია. მედიატორი ხო დაფიცებულია, რომ სიცრუეზე არ წავიდეს.

– თუ შეიძლება, მედიატორმა არ დაიფიცოს და ისე გადანყდეს საქმე?

– თუ მძიმე საქმეა, არ ხდება მასე.

– თუ ხდებოდა ასეთი რამ: იმდენად მძიმე დანაშაული იყო, რომ დაზარალებულისთვის მიეცათ უფლება, მთლიანად მას აერჩია მედიატორები და არც კი დაეფიცებიათ მაგათ, ისე გადაენწყვიტათ საქმე.

– დიდი ნაშუსიერი ხალხი უნდა მაგას, თორე ხდებოდა მაგი. როცა ნაშუსიერია ის, საქმის ჩამდენი, დამნაშავე, და იმხელას რო იგრძნობს თავის დანაშაულს, იმას უკვე მედიატორი აღარ ჭირდება: თავისი აზრით იტყვის, პრინციპულად, რომ „მე ამას ვაკეთებ და ამას ვაკეთებ, რაც დაზარალებულს გულს დაუამებს, იმას ვაკეთებ“ და იქ ფიცზე არც

მედიატორი გადის და არც სხვა არავინ. ისე ხდება მაგი.

– ანუ მედიატორი მაინც არი?

– მედიატორი, რა თქმა უნდა, მარა არ აფიცებენ. არაკზე რო ვლაპარაკობთ, „ხოჩეჟი ლაპრაკდ“ – ეს არი სწორედ.

– სინანულის დროს ქვის ჩამოკიდებაზე თუ გსმენიათ?

– არა.

– ფეხშიშველა სიარული?

– ფეხშიშველი სიარული გამწარებული თუ არის სანყალი, ოჯახი ან ქალი, შეიძლება იაროს 2-3 თვე.

– რატომ დადის? ეს რას ნიშნავს?

– ე.ი. განვალებულია მისი ცხოვრება. იბრძვის უფსკრულისკენ.

– სახლში ჩადენილი ქურდობა თუ განსხვავდება გარეთ ჩადენილისგან?

– მთაში შეიძლება, ჩემს ხარს არ იცნობ. მთაში რომ მომიპარავს ვილაცა, შეიძლება, ჩემიანმა მოიპარა მაგი. იქ უფრო საპატიოა. აქ რომ მომიპარავ, მე ხო მიცნობ? ჩემი ნათესავი სახლიდან არ მომიპარავს.

– თუ მთაში მოპარვის დროსაც იცოდა, რომ ჩემი ხარია? (გვ. 81)

– მაშინ იგივეა, რაც სახლიდან წაეყვანა.

– მთაში რომ მოიპარავს და სახლში, გადასახადი რით განსხვავდება?

– ხარს რო კაცი მოგიპარავს, ერთ ხარს მოგიპარავდა, მე რო მაგი ზუსტად გავიგო, მივაგენი, ყველაფერი დავამტკიცე – სამი ხარი უნდა დამიყენოს. თუ იცი, რო ჩემ ხარს იპარავ, იქ. თუ არ იცი – ორს. ამას დეიფიცებს, იცის თუ – არ იცის.

– ჭკუასუსტმა ან შეურაცხადმა თუ კაცი მოკლა, პასუხს სთხოვენ?

– დაზარალებულს მაინც გული შესტკივა, მარა ხალხი და მედიატორი, ამას ყველა შეამსუბუქებს, ჭკუიდან ამოვარდნილი კაცი რას გააკეთებს, არავინ იცის, შეიძლება, მშობელი მოკლას, ძმა მოკლას.

– პასუხს მას სთხოვენ, თუ – ოჯახს?

– შეიძლება მისი გაზრდისთვის მშობელს მოსთხოვონ პასუხი, მარა, ვის არ უნდა ბავშვი ნორმალური იყოს?

– თუკი მას მოკლავენ, ჭკუასუსტს, ეს უფრო მძიმე დანაშაულია, თუ ნაკლები?

– მომხდარა ასეთიც. მარა იგიც ცხელ გულზე მოხდა, მკვლელობის მეორე დღეს მოკლეს ისიც. მარა წესი არაა ეს. იყო კიდე, იელიში მოხდა, ჯერ ჩაამწყვდიეს სანყალი 11 დღე და მერე – მოკლეს. არასწორია ეს.

ჩამწყვდევაზე მკვლელობაა, „ნორზე“ გადის, კაცო, კაცს რო შემოიმწყვდე, „ნორა ხენსგა ჯაკუ“ – ნორის ნახევარია მაგაზე. მერე კიდე, მოკლეს. ანუ „ნორი“ კიდე.

– სიმთვრალე ამსუბუქებს თუ ამძიმებს?

– მთვრალს უმსუბუქებს. ბევრია ისეთი, რომ მე შეიძლება ჩემი თავი გაუცვალო იმას, მარა შემთხვევა მომივიდა სიმთვრალის გამო. არიან ასეთი ხასიათის.

– მაგრამ სპეციალურად რომ დათვრეს კაცი?

– ასეთებიც არიან. სიფხიზლეში ვერ ბედავენ და თვრებიან. იმას ამძიმებს. მაგას აფიცებენ.

– მედიატორები სად თათბირობენ?

– ესენი ცალკე. არავენ არ უნდა გაიგოს იმათი მსჯელობა. თუ გაზაფხულია, ზაფხული, მინდორში გავედივართ და თუ არა და მიტოვებულ სახლში – „უკვცირ ქორ“ (უკაცური სახლი). ზამთარში (გვ. 82) ცეცხლიც დაგვინთია ხოლმე. ისეთ ადგილას უნდა ჩამოჯდე, რომ ყველგან თვალი ნედებოდეს, რომ კაცი არ შემოგეპაროს არავენ. აქვეა „ზლუდარ“ ქვია ადგილს, და ხე დგას შუაში და ირგვლივ მინდორია. და მეორე არი ეკლესია, ახალი ეკლესია რო არი აშენებული, იმის აქეთ, დიდი ხე რო დგას. მესამე არი იანის ეკლესია რო არი, იმის ეზო. მალ-ლობზეა და შენ უყურებ, ყველგან იხედები.

– თუ არის ადამიანის სხეულზე ისეთი კონკრეტული ადგილები, სადაც ჭრილობა უფრო მძიმედ ჩაითვლება, ვიდრე სხვაგან?

– სახეზე დასახიჩრება არის უმძიმესი. შენ თუ მუცელში დამჭერი, სად მუცელი და სად ლოყა, სად ცხვირი, – სახის არე არი ყველაზე მძიმე ჭრილობის ამბავში.

– სარცხვინელში დაჭრა დანით?

– ერთმა ჩვენებურმა კაცმა ჯირკვალი დაკარგა. ერთი შვილი ჰყავდა მაგას. დარჩა იმ ერთი შვილის ამარა. მერე ბიჭებმა გაარჩიეს მაგი, მარა შედეგი არ ვიცი, არ ვყოფილვარ. „ლიმორავი“ არ ჩატარებულა ამაზე.

– „ნაბანი“ თუ იციან?

– „შალიანი ნაბან“ იციან. იქედან მოქონდათ აქაც. ყველა ეკლესიიდან გამოჰქონდათ, მარა „შალიანი“ ჰქვია „ლაგურკას“ და საერთოდ, ძირითადი, ძლიერია ის, იქედან მოყვება სვანეთს. წყალს ასხამ ხატს და იმისი ჩამონაბანი გროვდება ჯამში.

– ამას ასმევთ ადამიანს?

– დალევს არ ვიცი და, მონადირეებმაც ვიცით ხოლმე სანადიროდ

რომ გადიან, იმას ვისხამთ, ის წმინდავს.

- მედიატორი თუ იღებს გასამრჯელოს?

- იღებდა აქამდე.

- რა ერქვა?

- „ნამორვილ.“

- რამდენი იყო დაახლოებით?

- ამას ვერ გეტყვი. მაშინ მარცვალა იყო, ფულადი არ ყოფილა.

იქნებოდა სიმინდი, ხორბალი, შვრია. ასეთი რაღაცეები. (გვ. 83)

- ძმების გაყრისას თუ ხდება, რომ ერთი ყოფს, მეორე – ირჩევს?

- იყო მაგი, ყოფილა. მარა იმას უნდოდა კაი ძმობა. ზოგიერთის ძმობა ისეთია, რო მტერმა იხარა.

- მორაგებს თუ ინვევენ მოურიგებლობისას?

- კი. ჩვეულებრივად.

- აფიცებენ მორგებს?

- იფიცებენ მორაგები და ისინი ყოფენ.

- რამდენი მორავი უნდა?

- 4-5 კაცი.

- თუ ხდება ესეთი რამ: ერთი ერთმა აირჩიოს, მეორე – მეორემ და „ნესგა მეზიზე“ ერთად შეთანხმდნენ?

- კი. ასეც ხდება.

- გაყოფისას რამე ცალკე წილი ხომ არ არის ვინმესთვის?

- უმცროსისთვის მეტია.

- უმცროსისთვის, თუ – უფროსისთვის?

- უმცროსისთვის, იმიტო რო დედ-მამა ყოველთვის უმცროსის ოჯახში რჩება.

- სახლი ვის რჩება?

- სახლიც იმას. თუ აქვს საშუალება გასვლის. მარა თუ ის უფროსი გავიდა აქიდან, მოწილეა იმისი სახლის აშენებაში, ან ყიდვაში, თუ საყიდელი აქვს სახლი, ყველაფერში წილი უნდა მიიღოს იმან, ვინც რჩება. მშობლები სულ ხო არ იქნებიან, ესეცაა გათვალისწინებული აქ.

- გოგოს რჩება წილი?

- აქაც განსხვავებაა: არიან გოგოები, შინ რომ რჩებიან, ძმების წილი უნდათ. მარა არიან ზოგიერთები – სულ არაფერი არ უნდათ, არ კადრულობენ, რომ ძმებისგან წილი აიღონ.

- წესი რას ამბობს?

- წესი? კუთვნილების მიხედვით, ეკუთვნის.

- თუ განათხოვარია და მობრუნდა?

– ამისი ფასი დაბალია. კი, ისიც ოჯახის შვილია მარა, გააჩნია, როგორ ბრუნდება, თუ თავისი ბრალი არ არი, მაშინ – ჩვეულებრივად. (გვ. 84)

– თუა რამე ქონება, რაც არ შეიძლება გაიყოს და საერთო სარგებლობაში დარჩეს?

– არი. ქვაბი – ხორცის სახარში, ხარის და ცხვრის. არ იყოფა. ინათხოვრებენ ერთმანეთისგან, როცა დაჭირდებათ. არი კიდე ჩვენთან მამა-პაპური თოფი, მაგი ძმებს რჩებოდათ, ათირო ყოფილიყო, ათივესი იყო ის. ხანჯალიც, ხმალიც, განძი რაც არი, ასე რჩება. ტყე და საძოვარი არ იყოფა. იყოფა მხოლოდ სახნავ-სათიბი. სოფლის გარეთ ტყე და სათიბი არ იყოფა. კვანჭიანების ტყე, მაგალითად, ყველასია.

– ტყეში თუ მდინარე მოდის, ვის ეკუთვნის?

– ტყის პატრონს.

– დალევა შეუძლია სხვას თავისუფლად?

– დალევა როგორ არ შეუძლია.

– მორწყვა?

– მორწყვა არა. უნდა შეეკითხოს და ის სოფლის ხათრით მოგცემს, ვინ იტყვის უარს.

– ნადირი ყველასია?

– კი. ჩვენთან ნადირობას ადრე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. გუშინ ვნახე უშგულელი ბიჭი, სიძეა ჩვენი და მონადირეა. რატიანია გვარად. „ხო არ წასულხარ სადმე-თქვა“ და „კი, ვიყავიო, ვნახე, სამი ჯიხვი არიან ერთ ადგილასო.“ „ვერ ნაგვიყვან-თქო ჩვენ?“ „რა ვქნა, ბიჭოო, ისე გვაქვსო ჩვენ დათქმული სოფელში, რომ სხვა პირი არ უნდა შევიყვანოთო სანადიროდ.“ მე ყოველთვის მეპატიჟებოდნენ მათ სანადირო ტერიტორიებზე მესტიელები, ყოველთვის მეპატიჟებოდნენ მულახელები, არ არსებობდა ჩვენ შორის განსხვავება, მარა ერთი კაცის მომდურავეები იყვნენ მესტიელები, იმას თურმე არ უხაროდა, თვითონ მესტიელებიც არ უხაროდა მის ტერიტორიაზე შესული. „ტროსებსაც“ აგებდა, უმეგობრო კაცი იყო. მე მესტიელებიც ყოველთვის დამყავდა ჩემს ტერიტორიაზე.

– შენს ტყეში რომ ნადირის სორო იყოს და ის ნადირი მე დავიჭირო, რამე ვალდებულება მაქვს შენს წინაშე?

– არანაირი. (გვ. 85)

– ქალის მოკვლა იგივე დანაშაულია, რაც კაცის?

– უფრო მძიმეა.

– თუ 24 ხარია კაცზე, ქალზე მეტია?

– მეტი არა, მარა დანარჩენი სირცხვილად რჩება იმ კაცს.
– თუ ადგილები, სადაც მოკვლა ან დაჭრა უფრო მძიმედ ითვლება?

– მაგაზე ვერ გიპასუხებ.

– ეკლესიის ეზოში რომ კაცი მოკვლა ან დაეჭრა?

– არ მომხდარა ეგეთი შემთხვევა და ვერ გპასუხობ.

– თოფით მიყენებული ჭრილობა უფრო მძიმედ ფასდება თუ ცივი იარაღით?

– თოფით რო დაჭრა კაცი, თოფს რო იღებ, ბიჭო, რა გარანტია გაქვს? მარტო შეიძლება დაჭრა გინდოდეს, მარა მოხვდა ისეთ ადგილას, რო მოკვდა. დანით არ მოხდება მასე. იშვიათობაა, რო დანით. მარა თოფს რო იღებ კაცის სანინალმდგომად, იქ უკვე მკვლელობაა, კაცო. ეს უფრო მძიმეა.

– თუ თოფი ვათხოვე კაცის მოსაკლავად?

– ნახევარი პასუხისმგებლობა გაქვს, შენ თუ იცი, რო მაგას კაცის მოსაკლავად მიაქვს შენი თოფი. მარა ამაშიც განსხვავება არი – თუ შენი ახლობელია ის, ვინც შენ თოფს გთხოვს, თუ ვალდებულად ხარ, რომ შეიძლება შენც რომ შეგხვდეს, შენც ესროლო, აი, იმ შემთხვევაში, დაუძრახვია. მიტო რო, მე ახლა ჩემს მეგობარს, თუ უჭირს, ვის შევეკითხები? მეც უნდა გავყვე, თუ არა, თოფს დავამადლო?

– თუ ვათხოვე სანადიროდ და წავიდა და კაცი მოკლა, პასუხისმგებლობა მეკისრება?

– გეკისრება. იმდენი არა, იქ მტრობა არ იქნება, მარა მაინც უკმაყოფილოდ რჩება ის კაცი: შენი იარაღიდანაა მოკლული. სანადიროდ ათხოვე, მარა – კაცი მკვდარია.

– თუ კაცი შეუფარდა მეორეს ოჯახში და კლავდა ან ცოლს უუპატიურებდა და იმან მოკლა, მაინც იხდის „ნორს“?

– „ნორს“ კი არადა, ის ფასდება, ის კაცი. შემოვარდნილს რო მოკლავ, იმაზე სიტყვა ვის ეთქმის, ბიჭო? ახალი შემთხვევებია აგერ მესტიაში, აფხაზეთის სვანეთში, იძულებული ხარ, (გვ. 86) თავს იცავ.

– თუ მანამდე მე მოვუკალი ვილაცა? მაგალითად, ძმა მოვუკალი და მოვიდა ჩემს მოსაკლავად და თავი დავიცავი?

– ეს სხვა არი. აქ დიდი განსხვავებაა.

– ჩხუბის დამწყებად ვინ ითვლება: მე – შევაგინე, იმან – ხელი დამარტყა?

– ისე მწარედ თუ შევაგინე, რო იმას ჩემი სიტყვა ვერ ასწორებს,

კაცო, მაშინ მოგიქნევ ხელს, აბა რა იქნება? რატო შემაგინე? შეიძლება, ტყვიაც ესროლო.

– გამშველებელს, მაზავებელს თუ მოკლავენ, ორივე უნდა დაისაჯოს, თუ მხოლოდ ვისი ხელითაც მოკვდა?

– ორივეს რატო უნდა დაეკისროს? გამშველებელი კია, მარა შენ რატო უნდა იყო ისე მომზადებული, გამიზნული იმისთვის, რო ვილაცა მოკლა. შენ თუ არა, – მაგას მოკლავდა. მაინც მკვლელია ის კაცი. ბევრ ადგილასაა მაგი, აი, ახლაც მესტიაში ჯერ კიდევ არ არი ჩამქრალი მასეთი საქმე.

– ქურდობისას სახლში რომ წავასწრო ქურდს და მოვკლა, მაინც ვიხდი „ნორს“?

– „ნორს“ ძაან მსუბუქად. კაცის მოკვლაა, მარა სვანეთის წესი პრინციპულია ამ საკითხში, რო მაინც არ ეცოდება ის კაცი, მკვდარი, შემსვლელი, მომპარავი მაინც არ ეცოდება. ყველა გაამართლებს მკვლელს.

– თუ კაცი გაერიდა შურისძიებას და გადასახლდა, იმას მაინც მისდევნ შურის საძიებლად?

– გააჩნია. მაგი ხასიათზეა დამოკიდებული. ვინ ყავს და ვინ დარჩა.

– სამუდამოდ მოკვეთა ხდებოდა თუ დროებით მოკვეთა?

– დროებით მაშინ ხდება, როცა შურს იძიებდა დაზარალებული. დანარჩენი, გახიზნული ვინც იყო, გარეკილი სოფლიდან, ის ვერ ბრუნდებოდა. როგორ დაბრუნდებოდა?

– თუ ხდებოდა ისეთი რაღაც, რომ მორავები ვერ იღებენ გადანყვებილებას, ვერ არიგებენ მხარეებს და კი არ იშლებიან, ამბობენ, რომ „3 წელი გეძლევა შენ და იმის ოჯახს არ შეეხები – მკვლელს მარტო თუ მოკლავ ამ 3 წელიწადში, მოკალი.“ (გვ. 87)

– არა. მაგის ნებართვას მორავი არ მოგცემს არასდროს. მასე არ იმსჯელებს მაგი. ხასიათი, რაც დრო გადის, მით უფრო იწოვს ორგანიზმი ჯავრსაც და ყველაფერს. შეიძლება, შეიცვალა აქ მომავალი, შეიძლება, გონს მოვიდა და შერიგება მოხდეს. ისე შეურიგებლად ვერ დაბრუნდება. თუ შერიგება არ მოხდება, ისე ის თავის მიწაში ვერ მოვა.

– ანუ ეს შერიგებად არ ითვლება, დროს რომ მისცემენ, თუ როგორ არის?

– შერიგება ყოველთვის მტრული იყო. არიგებდნენ, იყო შერიგებები, მარა ცუდად მთავრდებოდა მაინც.

– ვერ გავიგე: უფლებას აძლევენ, რომ მოკლას, ოღონდ ოჯახს

არ შეეხოს? მოკლეს ჩემი ძმა. ვერაფრით შევრიგდით. მე მაძლევენ უფლებას, რომ ჩემი ძმის მკვლეელი სამი წლის განმავლობაში მოვკლა, ოღონდ, ოჯახის სხვა წევრებს არ შეეხოს?

– ამას შენ რომელ მედიატორს შეეკითხე. არავის არ შეეკითხები ამას, მაგალითად, მედიატორი, მკვლელობა თუ გინდა ცხელ გულზე იყოს, მედიატორი მაინც მოვალეა, რომ არ მოგცეს უფლება მკვლელობის, ის საკმარისია, რაც ჩეიდინე, რაც მოხდა. ერთი კაცი არ ყოფნის, კაცო, მოსაკლავად? და მორჩა.

– აბა ეს როდის ხდება 3 წელზე რომ მიდის ლაპარაკი?

– ან გაუფრთხილებლობით რო იქნება მკვდარი, მაგას არ უდგება განზრახ მკვლელობა. „ნორი“ – შემოსვლის შემდეგ, შემორიგების შემდეგ, რო შერიგდებიან, მერე, რა თქმა უნდა, „ნორიც“, მარა – ნახევარი. გაუფრთხილებლობაზე ნახევარი „ნორი“ იყო.

– ე.ი. სანამ შეარიგებენ, ჯერ გადანყვეტილება არ გამოუტანიათ მორავეებს, არ შეურიგებიან მხარეები, მაგრამ ეუბნებიან, რომ „სანამ ჩვენ მივიღებთ გადანყვეტილებას, 3 წელი არ გამოჩნდეს ლატალში“?

– კი. არი ასეც.

– და 3 წლის მერე რომ მოხვალ, ისევ დავსხდებით, გული გაგრილდება ამასობაში და შეგარიგებთ?

– ხო, ხასიათი შეიცვლება.

– და ამ სამი წლის განმავლობაში რომ მოკლას, ტაბუირებულია, აკრძალულია? (გვ. 88)

– აკრძალული ყოველთვის არი, კაცო, მკვლელობა აკრძალულია. ის მკვლელობა რო მოხდეს, „ნამოროვ ჩუ ირი, ნამოროვ ეჯი გვეშ“ („უკვე განხილული რომ იქნება ეს საქმე“), ის შუამავლები, ის მედიატორები ნაწყენი რჩებიან მერე – მათი ნამუშევარი წყალში ჩაყრილია.

– როდესაც შევრიგდით და მე ეს შერიგება დავარღვიე, მაინც ვიღაცა მოვკალი ან დავჭერი, ეს როგორ აღიქმება?

– მაგი ჩემს მეხსიერებაში აქ არ მომხდარა და ვერც გიპასუხებ მაგას. მარა მაშინ ხელახლა დაიწყება „ლიმოროვი“ და „ნორი“ დასაბრუნებელი ექნება, აბა, რა იქნება. იმან თუ დაიჩემა და თავისი გააკეთა მაინც.

– თუ შეიძლება, რომ „ნორი“ მთლიანად ან ნაწილობრივ აპატიოს მხარემ მეორე მხარეს?

– არაა მაგი. თუ ახლობლობაა, თუ ნათესაობაა, და არ იწვევს სრულ „ნორს“, მაშინ განაჩენი რო გამოდის, მაშინ იტყოდა ვარს: „ამ-

დენი არაო.“

– თუ ხდება, რომ, როცა მორავეები მსჯელობენ, ვთქვათ, 3 სხვადასხვა აზრია და რამდენიმე ჯგუფად დაიყონ?

– ასეა. როგორ არა. ყველაზე მეტი სადავო ესაა. 12 კაცში ერთნაირი ხასიათის არ შეიძლება, რომ იყოს. ყველას განსხვავებული ხასიათი აქვს. აი, „ნესგა მეეზის“ რო ეძახიან, უფროსი მედიატორი ვინცაა, ისაა მთავარი, ის უყურებს მაგას.

– თუ ხდება, რომ ორად გაიყოს აზრი და ორივე აზრის მომხრეებმა აირჩიონ თავისი წარმომადგენლები და ისინი გავიდნენ ცალკე, იმათ იმსჯელონ და რაზეც შეთანხმდებიან, იმას დაეთანხმონ დანარჩენებიც მსჯელობის გარეშე?

– უმრავლესობა რომელსაც მხარს დაუჭერს, იმად რჩება. იყო შემთხვევა – ერთმა კაცმა დეიჩემა, „ეს რა არისო, წინილა ხო არ იყო ის კაციო?“ წინილა, რა – იქაც გოუფრთხილებლობა იყო. ხო და, „აქო ორი კაცის „წორი“ უნდა განესაჯოთ ჩვენო,“ „რას ქვია“ და გადავუდექით მაგას ჩვენ და შეჩერდა ორი თვით მაგ საქმე. კაცი კაცია, მაგი იმით კი არ ფასდება, ადრე „ვარგი“ უფრო მეტად ფასდებოდა. (გვ. 89)

– აზრის გამოთქმის რიგითობა თუა თათბირის დროს?

– მთავარი ვინც არის, იგი 2 კაცს აქეთ გაუშვებს, 2 კაცს იქეთ გაუშვებს და იმათ აზრებს ბოლოს თვითონ მოუსმენს. რომელიც მიზანშეწონილია, დაასახელებს, „ეს მიღებულია, კანონიერია. შენი ფიქრები აქ არ ვარგა და არ იმასიზამს.“ იქ ძალმომრეობაზე კი არაა, უნდა დაასაბუთო. პირველად უფროსს ეძლევა სიტყვა, მერე – ყველაზე უმცროსს. 2 კაცს რო აქეთ გაუშვებს, ერთი უნდა უფროსი გაუშვას, ვინც გამოცდილია მედიატორობაში, მეორე – ცოტა უვიცი რომელიც არი, ან პირველად ან მეორედ არი. ამათ გაუშვებს ერთად, რომ იმის ჭკუაზე შეჯერდეს. უფროსმა იცის, ვინ არის მომქმედი, ვინ არის შედეგიანი მედიატორი, ის იცნობს იმათ და ყველა თანაბარი გაგების ხო არაა.

– ე.ი. ვთქვათ არიან 12 კაცი, მეცამეტე თვითონაა. 2-2-ს გაუშვებს, ანუ 6-ად გაყოფს?

– ექვსად გაყოფს.

– და ცდილობს, რომ ამ ექვსად გაყოფილში ერთი გამოცდილი იყოს და მეორე ნაკლებად გამოცდილი?

– ზუსტად.

– რატომ?

– ის, უვიცი რომელიც არის, უფრო დაბალი ცოდნის, თანაც ისწავ-

ლის იმისაგან, თანაც უნდა დაუჯეროს, რო არ შერცხვეს უფროსთან მისი ნამსჯელარი.

– თუკი არ ეპუება და თვლის, რომ უფროსი ცდება და თვითონ მართალია?

– მაგი არ მოხდება, ასეთ შეცდომიანს არ ირჩევს საერთოდ ხალხი. იქ აღიარებული ხალხია.

– როცა მობრუნდა ეს ხალხი, თუ შეიძლება, აღმოჩნდეს რომ სამი სხვადასხვა პოზიციია, არათუ – მხოლოდ ორი?

– რომელიც სამართლიანი იქნება, სწორად ნამოქმედარი იქნება, სწორი მსჯელობა, იმის გზაზე გადიან ისინი, იმას მიყვებიან. იმათ არ შეუძლიათ, რო უფროსის ნათქვამი რამე შეცვალონ.

– ანუ „ნესგამეზალს“ უფრო მეტი უფლებები აქვს?

– რა თქმა უნდა.

– ხომ არ ირღვევა ამათი თანასწორობა? თანაბრად არ აყენებენ (გვ. 90) მორეები ერთმანეთს?

– მორეები ხატზეა დაფიციებული და როგორ შეიძლება, ამ კაც-მა თავის თავზე მაღლა დამაყენოს? ბევრჯერაა „ნამორევს“ ვილაღ-ვილაღები რეპლიკებს რო ეტყვიან: „ხოლა ნამორევ ჯულა“ – ცუდი ნამორევია, მარა იმას არ აქვს ბოლომდე გააზრებული საქმე. მორევმა ყველაზე მეტი იცის, იქ რა მსჯელობაა და რა მდგომარეობაა. ამათმა იციან და შორიდან რო უყურებ, იმას მოენონება, არ მოენონება, ვერ აიღებს იმაზე.

– როცა აზრები დაიყო და ვერანაირად ვერ შეჯერდნენ, ამ დროს იშლებიან, მაგრამ თუ შეიძლება, კიდევ რამის გამო დაიშალონ?

– ბევრჯერ იშლებიან, ჩემს ადგილას 2-3 ადგილას მომხდარა. ის დაზარალებული მხარე არი უზნეო, უტიფარი, რომლის მიდგომაც არ შეიძლება, მიუკარებელი.

– კი, მაგრამ მოციქულებმა ხომ დაითანხმეს უკვე ეს მხარე, ხომ დაიფიცა მაგან, რომ გადანყევტილებას დაიჯერებდა და ამათაც ხომ დაიფიცეს, რომ გადანყევტილდნენ და მაინც უტიფარი არი და მაინც იშლებიან?

– რომელ დროში იშლებიან იცი? აი, ხატზე არ მოდის ის კაცი. „ეს თუ ასე არ დამთანხმდა ამ საქმეში, ისე თუ არ დამთანხმდა.“ ამას ვინ დათანხმდება, კაცო? მე მკვლელობის გამაღვივებლად კი არ მოვდივარ. მე დანყნარებისთვის მოვდივარ და ამას თუ არ აკეთებ, მაშინ მე ჩემს გზას გამოვნახავ.

– ანუ ვილაც შეიძლება ისეთი აღმოჩნდეს, რომ არ დაიფიცოს მედიატორის დაძახილზე?

– კი, ამას აკეთებენ.

– „არ მოვდივარ, არ ვიფიცებო,“ გეუბნება, მაგრამ მედიატორზე ხომ თანახმა იყო?

– იყო თანახმა მედიატორზე, მედიატორიც თანახმაა, მარა ის იმ საქმეში თვითონ იზღვევს თავის თავს, აბა, მიზეზს კაცი კაცს ვერ გამოუნახავ, კაცო? იმისათვის იზღვევს თავს: „ეს თუ მოხდა, მაშინ მე დაფიცული არა ვარ.“ დაფიცული როგორ არა ხარ, კაცო, აბა, მე რისთვის დავდივარ. (გვ. 91)

– აბა, რა შემთხვევაში იზღვევს თავს, რა შეიძლება თქვას კონკრეტულად?

– უტიფარი არი ადამიანი, არ უჯერებს არც მშობელს, არც, მაგალითად, ძმები არიან, უფროს ძმებს არ უჯერებს, გამოჩნდება ერთი ახალგაზრდა პატარა და არ უჯერებს არავის, ვერ იმორჩილებს მაგას ვერც ძმა და ვერც მშობელი და მაშინ მორევმა რა ქნას? ადგება და იშლებიან ისინი.

– სირცხვილად არ ითვლება მაგ?

– კი, მარა, აბა, რა ქნას?

– „ნორის“ მიტანაში მორავეები მონანილებენ?

– კი. დაზარალებულის ოჯახში რო შედის, ხარი უნდა მიგყავდეს. ხარს უძღვება „მორევ მარე“ ერთ-ერთი, შედის თავისი არყით, იქ უკვე მთელი საძმო შედის, იქ უკვე სუფრა იშლება, შეიძლება, დაიკლას ის ხარი ან ეს მისი ნებაა უკვე.

– გადანყვეტილება ეკლესიაში ცხადდება თუ ოჯახებში?

– ეს ოჯახებში. ეკლესიაში ფიცია მარტო.

– ჯერ ვისთან ცხადდება?

– დაზარალებულის ოჯახში.

– თუკი ორივე მხარეა დაზარალებული? თუ შეიძლება, მორევების ნახევარი ერთ მხარეს მივიდეს, მეორე – მეორესთან?

– არა. ორივე მხარე თუ დაზარალებულია, იმისი გარჩევა უფრო ადვილი საქმეა. ის რაა, კაცო, თამაშია. მაგ დროს ვინც უფრო დაზიანებულია, იმასთან მიდიან გამოსაცხადებლად.

– როგორ ხდება ეს გამოცხადება?

– ჯერ დაზარალებულთან გამოაცხადებ, მერე – დამნაშავესთან. მერე დამნაშავე მიდის დაზარალებულის ოჯახში და მუხლებზე ჩოქე-

ბითაც შეიძლება დააყენონ.

– თქვენს მახსოვრობაშიც მომხდარა მუხლზე დაჩოქება?

– კი, როგორ არა. დაჩოქება ჩხუბზეც მომხდარა ჩვენთან ლატალ-ში. უსისხლო ჩხუბზე.

– რა ჰქვია მაგას სვანურად?

– „ფუკვი გვეშ ი მჟჟირ“ („მშრალი საქმე და სველი“).

– რა უფრო მძიმეა? (გვ. 92)

– თუ ახლა იმხელა გააჩუკა კაცს, რომ ტვინის შერყევა მიიღო და მეორემ დანით სადღაც გაკანრა, პირველი – უფრო მძიმეა. (გვ. 93)

მთქმელი – გურიელ გიგანი, 80 წლის, მულახის თემი,
24.06.2015 წ.

– „შუკნი ნორ“ თუ გსმენიათ? ან თუ არა, როგორ ფიქრობთ, რას ნიშნავს?

– პირველად მესმის.

– „ნავერიანის ნორ“-ის შესახებ თუ გსმენიათ?

– მე არ შევსწრებივარ. ეს არის წინაპრებიდან გადმოცემა. საუკუნეებს ითვლის. მულახში არის 9 სოფელი, ეს ჩვენი არის სოფელი მუჟალი. ნავერიანები ცხოვრობენ მულახში, სოფელ ჟამუშში. ნავერიანებში მოხდა ურთიერთმკვლელობა. ნავერიანები ყველა ერთი გვარი კი არიან, მარა სხვადასხვა შტოა, ძველისძველი განაყრები. ერთ-ერთმა ნავერიანმა, რომლებიც დღეის მდგომარეობით ცხოვრობენ შემოსასვლელში, ქვემო ზარდლაში, ლექვა მულახში, იმან მოკლა ნავერიანი, თავისი მოგვარე. რატომ და რისთვის, არ ვიცი. მიწების განაყარზე იყო საერთოდ მკვლელობა ძველად. მკვლელობა მოხდა ხალდეში. მერე მოხდა შერიგება. სოხა ერქვა მოკლულს. მკვლეელი გადაასახლეს ქვემო მულახში. იგივე მულახია, მაგრამ ქვემოთაა: პირველად, მესტიიდან რომ ამოვდივართ, ღვებრა ზარდლაში ქვია იმ ადგილს, ვეძახით ქვემო მულახს. გადაასახლეს იქ და დაატოვებინეს აქ სახლი, კარი, მიწა, ტყე და ველი, ყველაფერი და ამას დაერქვა უმაღლესი სასჯელი. თაობიდან თაობას გადმოეცემა, რომ სოხას მკვლელს რაც მიუსაჯეს, ზოგიერთი ითხოვდა მკვლელობის პერიოდში, რომ „მეც იმხელა ანაზღაურება მინდაო, რაც სოხას სიკვდილზე გამოუტანეს განაჩენი.“ მეც არ ვიცოდი და ადრე ჟამუშელებს გამოვკითხე, სანყლები, წასულები არიან უკვე, და ასე ამიხსნეს.

– „ლალცხატი“ თუ არის თქვენს მახსოვრობაში?

– მე აქ არ ვცხოვრობ, ზემოთ კოშკიანი სახლი არის ჩვენი. იქედან გადმოვედი აქ. იქ ვმშენებლობდით ჩვენ, მამაჩემი, სოფელ ჩვაბიანის ტერიტორიაზეა ეს. იმის გარეთ, ჩვენ სადაც სახლი ავაშენეთ, იყო სალოცავი „ბარბალ.“ იქ ბარბალეს ეკლესია მე არ მახსოვს, ჩამოწვა ზვავი, მენყერი და გადაფარა ეს ეკლესია. ეხლა იქ არი, ჩვენი სახლის გარეთ, „ლალცხატი გიმ“, ე.ი. მიწა, რომელიც ეკუთვნის ეკლესიას და სადაც არ შეიძლება დახვნა ან სახლის აშენება. (გვ. 94)

– თუ გსმენიათ „ლაგუზ დაბ“?

– არ გამიგია. „ლალცხატი“ ვიცი.

– „ლალცხატში“ თუ შეიძლება დაითესოს რამე?

- არავითარ შემთხვევაში ხელის ხლება არ შეიძლება.
- საქონელს თუ უშვებენ შიგნით?
- საქონელი გაშვებულია. შეღობილი არაა. საქონელი მიდის, მოდის. მარა უცხო მინაა ის, ე.ი. ადამიანის გამოუყენებელი.
- როდესაც მორავეები შეიკრიბებოდნენ, თუ იყო დადგენილი მათი მაქსიმალური ოდენობა?
- ღმერთმა გვაშოროს და, მორავეები, საერთოდ, მკვლელობის პერიოდში იკრიბებიან. თუ მკვლელობა გვარსა და გვარს შორის მოხდა და რომელიმე გვარმა მოკლა რომელიღაც სხვა გვარი, ანდა, შეიძლება, თავის გვარი მოკლა, ხომ არის შემთხვევა ნავერიანებზე. თუ სხვა გვარი მოკლა, ამ შემთხვევაში პირველად უნდა დადიოდნენ მედიატორები, მოციქული. მოციქულს შეეძლო, ეს გვარები მოეყვანა ერთიმეორესთან. ეს იგი, დაითანხმოს შერიგებაზე – ესაა მოციქულის საქმე. პირველად რომელიც დაზარალებულია, ის უნდა დაითანხმოს. თორე მოგებული, პრინციპში არც ისაა მოგებული, რომელმაც მოკლა, მაგრამ მაინც „მოგებული“ ქვია, მერეა. ხო დაითანხმა დაზარალებული, ამ შემთხვევაში აქ არი ორნაირი მორევი: ერთი არი – თუ ამ მკვლელობაში მოხდა ისე, რომ უაზროდ მოკლა, ე.ი. პრინციპზე მოკლა: „არ მენალვლება და მოვკალი ეს გვარიო“, ამ შემთხვევაში შეიძლებოდა, იმ დაზარალებულს თავისი მორევი რომელსაც ქვია, რომელიც არჩევს ამ საქმეს, ამ დაზარალებულსა და მოგებულს შორის, იმას შეეძლო თავისი ხალხი აერჩია მარტო. სუყველა შეეძლო, თუ „ნა პრინციპ“ მოკლა იმან, ე.ი. „ის გვარი, რა მენალვლება, ამათი დედაო“, ეს შეეძლო იმას, რომ მთლიანად იმას აერჩია. ერთი კაცი შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ მოგებულიდან. აქედან იქნებოდა თორმეტი კაცი. ეს არის უმაღლესი.
- ერთი მაინც უნდა ყოფილიყო?
- ერთი მაინც უნდა ყოფილიყო. ისინი არ შედის ამაში, (გვ. 95) მედიატორები, მოციქულები, ისინი 3-4 კაცი არიან და ისინი არ შედის მორევში.
- შეიძლება, რომ რომელიმე მოციქული მორევადაც დაასახელონ?
- თავისთავად. თავისუფლად, მხოლოდ იმის თანხმობით მარტო – მოციქულის და მოგებულის. ხომ შეიძლება მოგებულს არ ანყოფს ის კაცი, მაშინ აღარ დაასახელებინებდა.
- რამე სახელი თუ ჰქონდა ამას?
- ამას ქვია სვანურად „უროოპინ მალვრა“, „უროოპინდ მალვრა“ – „უროოპინ“ ანუ მარტო ისინი რასაც გადანყევტდნენ, „უროპინ“ –

რას ქვია ეხლა მაგი: შერიგების პერიოდში შენც შეგეძლო, რომ ხატზე გაგეყვანა ის მორევი ხალხი, მოგებულსაც. მოგებულ კაცს, ოჯახს, შეეძლო ხატზე გაეყვანა ის მორევი და იმასაც, თავისთავად, იმას – „უროოპინზე“ ვინც გადიოდა, მხოლოდ, თუ ის მისცემდა საშუალებას, დაზარალებული, მაშინ გაიყვანდა ხატზე დაზარალებული – „შენ, მაგალითად, შენ რომ ყოფილიყავი იმის აზრზე, იმის ადგილზე, სწორად უნდა გაგერჩია ის საქმე. თავის ადგილზე უნდა დააყენოს ისიც და ისიც.“ იმასაც შეეძლო, ხატზე გაიყვანოს ის მორევი, მოგებულს და წაგებულსაც, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის დართავდა ნებას, – წაგებული, თუ არადა, წაგებული თუ არ დართავდა ნებას, იმას ქვია „უროოპინ მალერა“, ე.ი. თუ წაგებული არ დართავდა ნებას, არ შეეძლო, რომ გეეყვანა ხატზე. ხატზე გასვლის შემთხვევაში, ხატზე რო კაცს გეიყვან, გინდა ჩემი არჩეული იყოს და გინდა – შენი, სულერთია. იმიტომდა სულერთი, რომ ხატზე თუ დეიფიცავ იმას, რომ „მე ვარ შენს ადგილზე და ისე გავარჩევ ამ საქმეს“, მაშინ სულ ერთია. მაშინ ის არ უშვებდა ხატზე თავის მორევ კაცს, – წაგებული. არც ერთს და არც იმათ – 12 კაცს, „უროოპინი“ თუ არი. „უროოპინი“ ამას ქვია, რომ ხატზე – არა! მარტო შენ გქონდა უფლება, მე – არა.

დანარჩენი არის ჩხუბში, „ლიმორევ“ რომ ხდება, ჩვეულებრივი მკვლელობის დროს, კაცმა იჩხუბა კაცთან, გვარმა გვარში და მოხდა მკვლელობა. იქ უკვე თანაბარია. არ უნდოდა იმას მოკვლა, მარა შემოაკვდა. ამ შემთხვევაში უფლება აქვს იმ მოგებულსაც, რომ თავისი 6 კაცი აირჩიოს, (გვ. 96) ანდა 5, ანდა 4. 4-ზე ნაკლები არა. დანარჩენს, მკვდარი ვინცაა, ის მხარე ეირჩევდა და 12 კაცი გაარჩევდა ამას. მხოლოდ, ხატზე გასვლის უფლება ამასაც ჰქონდა, რომ თავისი მორევი გაეყვანა ხატზე, რომ სიმართლეზე გაერჩია ეს საქმე. ეს გინდა აქეთა, თავისი არჩეული კაცი იყოს 4 ან 5, გინდა იმისი – 6 კაცი, 7 კაცი ან 8, სულ ერთია მერე – მე თუ ხატზე გავედი, გინდა შენი არჩეული ვიყო, გინდა – ამისი, მე ხატზე შენ გულიზა არ გავალ და იქ გავარჩევ სიმართლეზე.

არსებობდნენ ისეთებიც, რომ „მუხვტირ“-ს ეძახდნენ სვანურად, ე.ი. რომელიც გატეხდა ფიცს, ეკლესიას და ჯვარს. ეს მედიატორიც შეიძლება ყოფილიყო და მხარეც და გინდა მოციქული და გინდა – მორევი.

– როცა არაფრად ჩაგდებით მოკლეს კაცი, მთლიანად მკვდრის პატრონი დაასახელებს 11 მორავს და მარტო ერთს მკვლელი, ამ მორავებისგან რომელი არ იფიცებს?

– საერთოდ, იქ წაგებული გეიყვანდა იმ თერთმეტ კაცს. დაასახ-

ელა 11-ივე და შენ უფლება არ გქონდა, რომ ის 11 უკუგეგდო. ეს 11 იმისი არჩეული და ერთიც იმისი იყოს, გინდა ამისი, სულ ერთია, ის გეიყვანდა ხატზე და ეს მოციქულები რო დადიოდნენ, ეს პირდაპირ იყო დადგენილი მაშინ, რომ „თუ მაინდამაინც შერიგება უნდა იმას ჩემი, მოგებულს, მაშინ მე ვასახელებ ჩემს ხალხს და შენ უფლება არ გაქვს თქვა, რომ ის ან ეს არ მინდა. მაშინ არ ვრიგდები“ – განაცხადებდა წაგებული. „აი, ჩემმა არჩეულმა მორავეებმა უნდა გაარჩიონ საქმე.“ მხოლოდ იმის არჩეულმა.

– ფიცს რომ დებენ, მარტო მე მეუბნებიან: შენს ადგილზე დავდგებიო, თუ შენ მაინც გიდევენ ფიცს?

– მარტო წაგებული გეიყვანს იმ 11 კაცს, შენ არ გქონდა უფლება, მოგებულს, რომ ხატზე გაგეყვანა ის ხალხი.

– ე.ი. ტოლობის ფიცი არ მოსულა მაგ დროს?

– გამოორიცხულია, იქ „უროოპინზე“ არი გამოორიცხული და როცა „უროოპინი“ არ არი, მაშინ – კი. „უროოპინის“ დროს იმის უპირატესობით უნდა გაირჩეს საქმე. ეგ არის ასე და მხოლოდ იმის არჩეული მორევი უნდა ყოფილიყო მარტო. შენ უფლება არ გქონდა, რო „ეს კაცი არ მინდაო,“ გინდა (გვ. 97) ბიძაშვილი ყოფილიყო, გინდა სულ არანათესავი, მარა მტკიცე კაცი უნდა ყოფილიყო. არ უნდა ყოფილიყო „მგჩფლგრი,“ ე.ი. მორევი რომელიც არი ასეთი: შენ რომ ხარ მორევი და მე წაგებული ვარ და მოგისყიდი და მოგცემ ფულს. ამას ქვია „მგჩფლგრი“ კაცი, „მორევ.“ ის უკვე არ ვარგოდა, ის კაცი.

– ესეთიც ხდებოდა?

– კი. მაგრამ ხატზე ყველას ეშინოდა. თუმცა „მგჩფლგრი“ კაცი ხატზეც გადიოდა.

– მორევად სირცხვილი არ იყო მოსყიდვადი კაცი?

– მამაჩემი იყო მორევი, სანდრო გიგანი, მორევი იყო ძაან არჩეული. იმან იცოდა თქმა: „შენო, ღმერთისო ნაკლები გეშინოდესო, ვინემ – ხალხისო,“ ე.ი. რო გატეხე, რო გახვედი ხატზე და ფულის გულისთვის გატეხე, ეს არი უკვე სირცხვილი და ხალხის გეშინოდესო, ე.ი. ფასი არ გადევს, მერე გარეთ, შენ თავს ყიდიო.

– ყველაზე ცოტა ოდენობა რამდენი შეიძლება ყოფილიყო მორევის: ერთი? ორი?

– ერთი კაცის გარჩეული საერთოდ არ შეიძლებოდა, გამოორიცხულია. სამი-ოთხი კაცი მაინც უნდა ყოფილიყო.

– თუ ხდება უფროსი მედიატორის არჩევა?

– ხდება. მე გამირჩევია თავად და ამ საქმეებში 5-7-8-10-12 კაციან-

შიც ყოფილვარ, იქ ხომ შეიყარა ეს მორევები, 7 კაცი, იმ მორევებში ყველაზე პატივი უნდა დასდონ უფროსს, ხნიერ კაცს, გამოცდილ კაცს. 2 კაცი ამ 8 კაციდან, ანდა 7-დან, გასარჩევად ხომ გავედით, ეს ხალხი ისეთ ადგილას უნდა გასულიყო, მორევები, რომ სხვა კაცს არ უნდა მოესმინა ამათი გარჩევა. გადიოდნენ მდინარის პირას, ტყეში სადმე, თუ ცარიელი სახლია, იქაც შეიძლებოდა. თუ ზამთარია, სოფლიდან გარეთ გადიოდნენ მაინც.

– თუ ჰქონდა მნიშვნელობა მკვლელობის ადგილიდან საით წავიდოდნენ?

– არ ჰქონდა მნიშვნელობა. მთავარია, მყუდრო ადგილი ყოფილიყო. იმათ უნდა აერჩიათ იმ თავისი ჯგუფიდან (გვ. 98) 2 კაცი თვითონ მორევებს და ეს ორი კაცი ამ მორევებიდან გავიდოდა 100 მეტროში, და ისინი გამოიტანდნენ იქ თავიანთ განაჩენს და დაადებდნენ „წორს“ ამდენს. დანარჩენები უცდიდნენ. ეხლა ხომ დაადეს იმათმა „წორი“ ამდენი. ეხლა შემოვიდოდნენ აქ, ამ 5-6 კაცში, თუ რამდენიც იყვნენ, და ის, იმათში, იმ ორში ხომ იყო კიდე ერთი უფროსი და ერთი უმცროსი, და ის ვალდებული იყო, რომ თავისი გადანყევტილება, ამ ორი კაცის გადანყევტილება, გაეცნო ამათთვის, თავისი ამხანაგებისთვის. ეხლა აქ მოხდებოდა გარჩევა, 7-8 კაცი ხომ არიან უკვე, ეხლა მოხდებოდა გარჩევა: ერთმა თქვა იქ, „ძაან დიდია“, მეორე იძახის ნაკლებს. ე.ი. ერთი იმ ორიდან, ერთი იძახის ნაკლებს, მეორე – მეტს. „ამან ამდენი თქვა, მარა მე ნაკლები ვთქვი.“ „მაინც რამდენი?“ „ამდენი.“ მეორე გარჩევა მოხდებოდა ამ 7-8 კაცში ეხლა მთლიანად. აქ მოხდებოდა მეორე ლაპარაკი, რამდენი აქვს დარტყმული, მაგალითად, ჩხუბი მოხდა მარტო, რამდენი ჭრილობა აქვს დაზარალებულს, რითაა დაჭრილი, მკლავშია თუ მუცელშია, სასიკვდილოა თუ – არა, ძაან სასიკვდილო თუ იყო, მაშინ განაჩენი მეტს გადიოდა და იმარჯვებდა ის, უფროსი ვინც იყო.

– ე.ი. ორი რომ გადიოდა, იმიტო კი არ გადიოდა, რომ ერთზე შეთანხმებულიყვნენ, არამედ ერთს რომ ერთი პოზიცია დაეცვა და მეორეს – მეორე?

– ისინი ხან შეთანხმებოდნენ, ხან – ვერა. ყოველთვის ერთი აზრი არ ჰქონდათ იმათ: შეიძლება, ერთზე მოდიოდნენ, შეიძლება – არა.

– თუ შეთანხმდებოდნენ ისინი ერთზე, რომ მოვიდოდნენ დანარჩენებთან, ესენი მაინც განიხილავდნენ?

– აუცილებლად. თუ არიან დანარჩენები თანახმა. შეიძლება, აენიათ ან დაენიათ იმ ორის განაჩენისთვის, მარა ნაკლებად ხდებოდა ანევა, დანევა – მეტად.

- ე.ი თავიდანვე უფრო დიდ თამასას იჭერდნენ?
- კი, როგორც პროკურორის გამოაქვს დიდი და მოსამართლე უნევს ხოლმე, ან ტოვებს იგივეს. (გვ. 99)

- თუ გსმენიათ: „ავერიანთე აჩად და ჩავერიანთე“?

- არი რალაც, მაგრამ მნიშვნელობა არაფერი არაა მაგისი.

- როდესაც ხდება „ნორის“ გამოცხადება, თუ არის ზუსტად და მკაცრად დადგენილი ადამიანის სიცოცხლის ფასი? ან თვალი თუა „ნორის“ მეხუთედი ან ხელი – მეოთხედი და ა.შ.?

- დადგენილი არაა. ეს მოხვევებმა იცინან. ნამყოფი ვარ იქ, ძმად-ნაფიცო მყავდა – გოდერძიშვილი ზურაბი, მამამისი იყო გამრჩევი. გარკვეული ვარ იქაურ ამბავზე. მე თვითონ არ ვარ ნამყოფი იქაურ გარჩევაზე, მარა ვიცი. ისე არ არი აქ. იქ ზუსტად არი.

- თუ ერქვა რამე უფროს მედიატორს?

- არა.

- თუ გსმენიათ „ნესგამეეზი მარე“ ან „მუნვერ“?

- იყო მორავი და არჩეული ხალხი იყო, მაგრამ რამე სახელს არ ეძახდნენ.

- თუ იყო ძნელი მორევის დაყოლიება?

- თუ ხატრი გქონდა ოჯახის, უარს არ იტყოდი და გახვიდოდი მორევად, თუ მაინდამაინც ხატრი არ გაქვს, ანდა ემდური ერთს ან ორივეს, – არ გახვიდოდი.

- თუა წესი, რომ ეკლესიიდან გამოეტანათ ნივთი, ხელი მოეკიდებინებიათ მორევისთვის და ამის შემდეგ მორევს უფლება არ ჰქონდა უარის თქმის?

- საერთოდ, ეკლესიიდან ხატი გამოჰქონდათ ფიცის დროს და იმ ფიცით, ვინც იქ დადგებოდა, იმ ფიცის დროს ერთი კაცი წაგებულის უნდა ყოფილიყო და ის დეიკავებდა ხატს და ამ ხატის გამტეხავი ვინც იქნებოდა, დაწყევლიდა ამას – „მგგერცამი“ ერქვა.

- აქაც იყო?

- ეხლაც არის. „მგგერცამი მარე“ უნდა ყოფილიყო წაგებულის არჩეული.

- ცნობილი „მგგერცამებიდან“ ირჩევდი რომელიმეს?

- ყველა არ გინდოდა შენ. ერთს აირჩევდი. ანდა, (გვ. 100) თუ ის არ გამოვიდოდა, უნდა ყოფილიყო მორევიდან ერთ-ერთი კაცი, რომელიც შენ გინდოდა.

- მამათქვენი მარტო მორევი იყო, თუ – „მგგერცამიც“?

- „მგგერცამი“ არა. „მგგერცამიზე“ არ გადიოდა. ერიდებოდა. ძაან ერიდება ყველა.

– ცნობილი მედიატორების სახელები თუ შეგიძლიათ გაიხსენოთ? ძველი, თქვენს დროს და ახლა.

– ახლა იმდენად მორევები აღარ არი და ძველებიდან მახსოვს: ნავერიანი ანტონ, ქოჩიანი იოანე, გიგანი სანდრო (მამაჩემი), ჭეხანი სანდრო, გუჯეჯიანი ისაკ, ნავერიანი დავით. იყვნენ კიდევ სხვებიც.

– ქალი მორავი თუ გსმენიათ?

– იშვიათად.

– თქვენ გახსოვთ ვინმე?

– მახსოვს ერთი – გიგანი ეფო.

– მორევი იყო თუ მოციქული?

– ეს მორევიც იყო და მოციქულიც.

– მძიმე საქმეებზე თუ გამოჰყავდათ ქალი?

– მძიმეებზე არა.

– მკვლელობაზე?

– არა.

– დაჭრაზე?

– შეიძლებოდა.

– ჩხუბზე?

– კი.

– საოჯახო დავაზე?

– კი. შეიძლება, მოიყვანო ან მოვიდეს თვითონ და გაგირჩიოს ეს საქმე, მარა ქალს ნაკლებად უსმენს ხალხი საერთოდ.

– ქალს თუ დააფიცებდნენ?

– ქალი ხატზე არ გადიოდა საერთოდ. ქალი და ბავშვი, 7 წლის, არ გაგყავს არცერთი ხატზე. (გვ. 101)

– ქალის ნაცვლად ხომ არ იფიცებდა ვინმე?

– ქალის ნაცვლად – ოჯახის წევრი: ქმარი ანდა შვილი.

– თუ გასათხოვარია, მამას შეეძლო დაფიცება ქალიშვილის ნაცვლად?

– არა. ქალზე საერთოდ გამორიცხულია ჩვენთან დაფიცება, მარა, მის ნაცვლად, თუ მაგალითად, ქურდობას გაბრალიან ან მკვლელობას, შეიძლება დეიფიცოს კაცმა და ისე არა, რომ ქალი გეიყვანო ხატზე.

– როცა ქალი იყო მორავი, მორავემა ხომ უნდა დაიფიცოს?

– არ იყო ქალები მორავი. ქალი მორავი არ იყო ჩვენთან. ერთი იყო მარტო. წვრილმან საქმეებზე იყო ისიც.

– სიტყვა „მუნერი“ როგორ გესმით?

– სისხლის ამღები.

– დავა არი მორეებით. მორეებმა გამოიტანეს დადგენილება, არავინ იცის სხვამ. ეხლა დებენ ფიცს, თუ უფრო ადრე?

– შენ დაფიცებული ხარ, სანამ გახვიდოდი გარჩევაზე და დაფიცებული ხარ სიმტკიცეზე.

– მხარეები თუ დებენ ფიცს, რომ შეასრულებენ გადანყევითილებას, რასაც მორავეები გამოიტანენ?

– აუცილებლად. მხარეები როგორ: მე ხო დევიფიცე ხატზე, მე ხო დამაფიცე შენ, რო სიმტკიცეზე გევიდე და დევიფიცე მე ხატზე, მაშინ მე დაფიცებული რო ვარ, შენც უნდა დაიფიცო – ჩემს „გარცამზე“ იტყვი შენ თანხმობას, რომ ჩემ დადგენილებას არ გადაუხვიო შენ. ეს მეორე ფიცი იქვე, მაშინვე, ერთადაა. მე ხო დევიფიცავ, – შენც უნდა დეიფიცო, რომ ჩემს გადანყევითილებას არ გადაუხვიო.

– ერთგულების ფიცს ხომ არ ეძახიან ამას?

– გაუტეხავობის ფიცი, ესე იგი, რომ არ გატეხავ ფიცს.

– როდესაც ოჯახის წევრთა შორის ხდება მკვლელობა, „წორის“ გადახდა ხდება?

– არა. ვის უნდა გადაუხადოს? იქ უკვე შერიგებაც არაა. ეს ოჯახის ტრაგედიაა. შემთხვევა მოხდა ამ თემში: ძმამ მოკლა ძმა. აქ არი ორსართულიანი სახლები, ქვეით საქონელია, (გვ. 102) ზეით – თივა, თივის ჩამოსაყრელ ადგილზე ის ძმა იჯდა ქვეით, ძველად ბოსლები იყო და სართულები არ იყო იქ, და ესროლა ფისტალეტი და მოკლა. გვარმა იწყინა ეს ამბავი, რომ ძმამ მოკლა ძმა და მოიკვეთეს აქედან და წვიდა ყაბარდოში. იქ იყო 3 წელიწადი აქ ჩამოუსვლელად. 3 წლის მერე ჩამოვიდა და დასახლდა ისევ.

– ე.ი. როცა მოიკვეთდნენ, სამუდამოდ არ იკვეთდნენ?

– იყო შემთხვევები, როცა სამუდამოდაც მოიკვეთდნენ: „დატოვე შენი სოფელი და წადი სამუდამოდ.“ არც შვილები ვერ ჩამოსახლდებიან. ეს ხატის ქვეშ უნდა გაკეთებულიყო.

– ეს მორავებს შეეძლო გადაენყვიტათ, თუ მთელ თემს?

– ამას გიდგენდა წაგებული: „თუ ამას გააკეთებს ის მოგებული, ეურიგდები, თუ არა და – არა.“ არის შემთხვევები, მეც ვიყავი იქ, 3-4 წელია გასული, წაგებულმა თქვა: „ადგენ ის ბიჭებიო და მოშორდნენ აქაურობასო.“ მთელ ოჯახზე თქვეს, მაგრამ მორავებმა არ დავანებთ. დამარტო დამნაშავეები გარიყეს. ხატის ქვეშ გევიდნენ და ვერასდროს დაბრუნდებიან. „ოჯახით უნდა ადგენო და წევიდნენო“, ითხოვდნენ, მაგრამ ეს გადავათქმევინეთ.

– შეიძლება, რომ მაინც დაბრუნდნენ?

– ეხლა, ისინი ანი მოვლიან, თუ არა, ეს ხატმა იცის და – თვითონ.

– როცა ფიცით თავის მართლებას დაავალდებდნენ, ეჭვმიტანილი

მარტო იმართლებდა თავს?

– თუ ხატზე გადიოდი შენ, გირიგდებოდა ის ნაგებული მარტო შენ? არ არსებობს ეს! არ არსებობს ერთის დაჯერება. იქ ნაგებული გიყენებს 3-4 კაცს: „ის მიიყენე გვერდით ხატზე, რომ: იმათ რომ მოუვიდოდათ ასეთი შემთხვევა, შემირიგდებოდნენ მე.“ ერთ კაცს არავე უჯერის.

– თუ ამ 3-4 კაციდან ერთიც არ გამომყვამ?

– მედიატორზე ბევრია დამოკიდებული, თუ მან გააკეთა, რომ „რა უჭირსო“ და დააშვებია 2-3 კაცზე, თუ არადა ისე – არა. ნათქვამია და პრაქტიკაც მქონია, სწორიც ასეა: (გვ. 103) „მედიატორად – მოციქულად ყველა არ გამოდგება და მორევად ყველა გამოდგება.“

– რას გულისხმობს ეს?

– იმ მორევ კაცმა, შეიძლება არ იცის იმნაირი ლაპარაკი და მედიატორობა, რომ ესენი ერთიმეორესთან მოიყვანოს. მედიატორმა რომ ერთიმეორესთან მოიყვანა, ესლა მორევი ისეც გაარჩევს და – ასეც. უკვე დათანხმებულია და მორევი გინდა დიდს იტყვის და გინდა – პატარას. მორევი გამოდგება ყოველთვის, მოციქულია მთავარი.

– გულისხმობთ, რომ მოციქული, თავისთავად, შეძლებს მორაგობასაც, თუკი მას დიპლომატის მეტი ნიჭი აქვს?

– თავისთავად. მთავარია ნაგებულმა დაუშვას მორევად.

– თუ შეიძლებოდა, რომ მხარეებს ეთქვათ მოციქულებისთვის: არ ვიცით, ვინ არის კარგი მორავი და თქვენ თვითონ აირჩიეთო ჩვენ მაგივრად?

– არა. ეს მხარეებმა უნდა აირჩიოს, ნაგებულმაც და მოგებულმაც. მოციქული მაგაში არაფერი არაა. შეიძლება კითხოთ, რომ „ეს მორევად მინდა“ და მოციქულს შეეძლო, რომ დადებითად დაესახელებია, ან შეიძლება უარყოფითად, ისე კი იმის საქმე არაა მაგ.

– თუ იყო ჭრილობის გაზომვა მარცვლებით?

– არა. მოხვევები დაადებენ ხოლმე ქერის მარცვლებს, მარა სვანეთში არ მახსოვს, რომ ქერის მარცვლები დაედოთ. აქ იხილებოდა კონკრეტულად ხატის ქვეშ. მარცვლები მოხვევებმა იციან.

– სად ითვლებოდა ჭრილობა უფრო მძიმედ ან სასირცხვილოდ?

– ნელს ზემოთ: მკლავები, ყელი, მუცელი, სახე. ძაან მძიმე იყო თვალის გამოთხრა და ყურის მოჭრა. ნელს ქვემოთ არც კადრულობდნენ, რომ დაეჭრათ. სირცხვილი იყო საჯდომში დაჭრა. არის ერთი სოფელი, მარტო ავალიანები ცხოვრობენ და ქალდანებიც არიან, იქ ჩხუბობდნენ ისინი და ხუმრობად იტყვიან ხოლმე: პავლემ უთხრა ნესტორას – „ჩამოვალო, მარა ყველგან დაჭრილი ხარ, საჯდომის გარდა, და საჯდომზე კიდე მე შენ არ დაგარტყამო.“

- ნაბანის დაღევა თუ ხდებოდა ფიცისას?
 - ცომა რომ აკეთებდნენ ქალები, საფუარს. 10-20 გრამი (გვ. 104)
- მაგამი უნდა ჩაესხათ, ხატის ნაბანი წყალი. დაღევი არ სვამდნენ.
- „წორი“ რა საქმეებზეა?
 - მკვლელობაზე.
 - „ნაცვრიერ“ „წორია“?
 - „წორი“ არაა, მარა მიდიოდა იგივე. „ნაცვრიელ“ სვანური სიტყვაა და, ვთქვათ, დანიშნული გყავდა გოგო და ის გოგო გათხოვდა სხვაზე, ამაზე ითქმის.
 - აკვანში დანიშვნას გულისხმობთ?
 - სულ ერთია. აკვანში დანიშვნა ჩემს დროს არ ხდებოდა, ეს იყო ძველი, მარა იმის მერე კარგად მახსოვს ეს „ნაცვრიელი“, როცა გოგო გათხოვდება სხვაზე. არადა არ მისცემდი, ვინც თხოულობდა, არ მისცემდი, მარა თუ ის მაგარი ბიჭი იყო, არ გაჩერდებოდა მასე. ცოლის ოჯახობა უხდიდა ვინც მიატოვეს, - იმას.
 - დადგენილია „ნაცვრიელის“ ოდენობა?
 - იმდენი არაფერი, ჩხუბი მოჰყვებოდა ხოლმე და ამ ჩხუბში ან ერთი მოიგებდა ან მეორე და მერე შერიგება მოხდებოდა და იმის მიხედვით, დაზარალებული რამდენადაა.
 - საქმროს რომ მიეტოვებინა საცოლე, საცოლის ოჯახი თუ მოითხოვდა „ნაცვრიელს“?
 - ჩხუბი მოხდებოდა აუცილებლად, ჩემი და რატომ მიატოვეო, და ამასაც „ნაცვრიელ“ ქვია.
 - „მაქეცა“ რაა?
 - „მაქეცა“ იგივეა. „მაქეცა“ არის სასჯელი. „მაქეცა“ არი განაჩენი ფულით ან მიწით, ანდა ხარი ან ძროხა.
 - „მაქეცა“, „წორი“ და „ნაცვრიელი“ სინონიმებია?
 - ესენი ერთია. მარა სხვადასხვა საქმეებზეა: „ნაცვრიელია“ - ცოლ-ქმარს შორის. „წორი“ - სიკვდილიანობის პერიოდში.
 - დაჭრაზე არა?
 - არა. ეს სიკვდილიანობაზეა.
 - მკვლელობის მცდელობაზე „წორი“ იქნება?
 - არა. „წორი“ არი იმ შემთხვევაში, თუ მოკვდა.
 - გაუპატიურებაზე „წორი“ ერქვა? (გვ. 105)
 - არა. მაგრამ მოხდებოდა იქაც იგივე: ან უნდა დაგესახიჩრებია ის, ვინც ამას ჩეიდენდა ბიჭი, ან კიდე, თუ შემოგაკვდა ამის ჩამდენი ბიჭი, დანით, ხანჯლით, მიჯვრით, ის უკვე - „წორი“ იქნებოდა.
 - თუ შეიძლებოდა, რომ საზღაურის გარდა რამე დაეკისრებინათ მხარისთვის?

– მამაჩემს და მის ძმებს პქონდათ ჩხუბი იფარლებთან და ჩვენს სოფელში ბიძაჩემს, გიორგის, გაულახავს, „მიჯვრა“ დაურტყამს თავში და წაუქცევია, ერთი იფარელი. პირველი იყო ის კაცი გვარად და დედულები ჰყოლია აქ ზურებიანები. ქელებში ყოფილა მოსული. ესენი ქელებს ხომ არ არევდნენ და, რომ გამოსულან სოფლის განაპირას, იქ დახვედრია და „მიჯვრით“ გაულახავს. ამაზე მოციქულები წევიდნენ, მერე მორევები, და მორევებმა, ესაა მე-20 საუკუნის დასაწყისის ამბავი, მაშინ იმხელა გაჭირვება ყოფილა, რომ დაუმატეს: გამოჯანმრთელებამდე უნდა ყოფილიყო ჩვენს ოჯახში ის დაზარალებული. ის წვილეს, მორევებმა რამდენიც თქვეს, მარა თან მანამდე იყო აქ, ჩვენს ოჯახში, სანამ არ გამოკეთდა. მე ვიკითხე, „რატო მოხდა თქო ეს“ და მითხრეს: „არ პქონიათ მაშინ სვანეთში ლუკმა-პური, დიდი გაჭირვება იყო და მიუყენებდნენ ხოლმე მოგებულის ოჯახს გამოსაჯანმრთელებლად.“

– ექიმს, მკურნალს თუ დაკითხავდნენ, ვინც მოარჩინა ეს ჭრილობა?

– მორავი არაფერს კითხავდა ექიმს. ხევსურეთში როგორც იყო, ისე არ იყო აქ.

– ხომ არ გაგიგიათ სიტყვა „სამხშირ“?

– არა.

– სვანურად რა ქვია ჩხუბში მაზავებელს?

– „მუზვი მარე.“

– ხარს რომ მოეკლა კაცი, პატრონს მოსთხოვენ პასუხს?

– არა. მოხდა ეს აქ იფარში, ბულამ ურქინა და მოკლა კაცი, მაგრამ არაფერი. ვის დააბრალებ?

– ძაღლის კბენაზე?

– ასეთი არ მომხდარა, მაგრამ ვალდებულია პასუხი აგოს, (გვ. 106) ძაღლი დააბი. წესი ასეა.

– თუ ყოფილა წესი, რომ ორი ძმა იყოფოდა, უფროსი ყოფდა და უმცროსი ირჩევდა?

– ამრჩევი ყოველთვის უფროსი უნდა ყოფილიყო. რომელიც უნდოდა, ის უნდა აერჩია უფროსს, ეს პატივისცემისათვის.

– „ნამხოშიერ“ რაა?

– „მახვში“ იყო ოჯახში უფროსი. „მახვში“ რომელიც არი უფროსი ოჯახში, უნდა დაეჯერებოდეს იმას ყველაფერი.

– ცალკე წილს აძლევდნენ?

– მას ცალკე წილს არ აძლევდნენ.

– კერიის ქვეშ გაძვრენა თუ ხდებოდა შერიგებისას თქვენს მახსოვრობაში?

– საუბედუროდ მომხდარა ეს ამბავი. მახსოვს. კერძოდ ვეძახდით ჩვენ, მაგის ქვეშ გასულა ხალხი. კერძოდ წყალსაც ასხამდნენ ადრე და ნაჭას ჩამოხსნიდნენ ძველად, მაგრამ ჩემს დროს ეს აღარ ყოფილა.

– კისერზე ქვების ჩამოკიდება?

– არ მახსოვს.

– დაფიცება მუხლებზე დაჩოქილი ხდება თუ ფეხზე დამდგარი?

– ფეხზე დამდგარი, თუმცა დაზარალებულმა თუ მოითხოვა, მასეც შეიძლება. მთავარანგელოზის ეკლესიაა ჩვენთან, როდესაც ხალხმა, ის „მგვრცამი“ გადებდა ჯოხს. თავის ხელით დეიკავებდა ჯოხს და გადებდა იმის კუთხემდე, ეკლესიასთან ახლოს დგებოდა და იმის ქვეშ უნდა გასულიყო ის, ვინც ფიცს იღებდა. ესეც იყო.

– რომელ ჯოხს? მედიატორებისას ხომ არა?

– სულ ერთია, შიგნითაც იყო ჯოხები და გამოიტანდა და გადებდა თავის ხელით. კუთხეში.

– რა სიმაღლეზე გადებდა?

– თავის სიმაღლეზე ისე, რომ დეილუნებოდი, როგორ გასულიყავი მოლუნული ქვეშ.

– ამ თემში რომელ ეკლესიაში იფიცებდნენ ხოლმე?

– პაექრობას არ დაუწყებ ეკლესიებს და, საერთოდ, ზემო სვანეთში ყველაზე უცხო არი „შალიანი“, „ლაგურკა.“ „ლაგურკას“ ამბავზე (გვ. 107) 12 ხატი მეთი არი მთავარანგელოზში. ჩვენთან, ღმერთმა გვაშოროს, ვინც მუჟალის მთავარანგელოზზე გასულა არანმინდად, ის თავის ამბავში მოგებული არ ყოფილა.

– ეკლესიის შიგნით იფიცებდნენ თუ – ეზოში?

– შიგნითაც და გარეთაც. ამას მნიშვნელობა არ აქვს, იმის ეზოში რომ შეხვალ, უკვე დაფიცებული ხარ, ოჯახიდან გასული.

– სანთელს თუ ანთებდნენ?

– ზოგი კი, ზოგი – არა.

– „მგვრცამი“ თუ ანთებდა?

– არა, ნაგებული ანთებდა, ხატზე ვისაც გაყავს, ის.

– „ბაჩა ლილჯენი“ თუ გსმენიათ?

– ადრე კი იყო, მაგრამ ახლა აღარაა. ზოგიერთი ასეთ რამესაც აკეთებს: ლურსმანს არჭობს, რომ „სანამ ამ ლურსმანზე არ მოვიდე და არ დავძებნო“ და წყევლიან იმას, ვინც ფიცს იღებს, მარა ძაან ცუდია ეს იმისთვის, ვინც არჭობს ამ ქვას და იმ ლურსმანს. მედიატორებზე არ ვამბობ ამას, ეს ნაგებული აკეთებს ხოლმე, ზოგიერთი, მარა ძაან ცუდად მოუდით მერე.

– ვაჟი როცა არ უჩნდებოდათ და მეორე ცოლი მოჰყავდათ ეს თუ გახსოვთ?

– ბევრჯერ მომხდარა. იმ ცოლის თანხმობა უნდა. თუ ცოლი უარს ეტყოდა, ვერ გაბედავდა. არიან ეხლაც აქ, ვისაც ასე აქვს გაკეთებული.

– სიმთვრალე ამძიმებს თუ ამსუბუქებს დანაშაულს?

– იგივეა, კაცი კაცმა მოკლა და მე თუ ძმა მომიკლა ვინმემ, რა სხვაობაა?

– თუ დანაშაული შემთხვევით ჩაიდინა, ფათერაკს რომ ეძახიან, მაგას რა ქვია?

– ამას ქვია სვანურად „ნაუმბოლ.“

– ნებით ჩადენილს?

– „ნაბუმ.“ „ნაუმბოლზე.“ ე.ი. შემთხვევით რო მოხდა, იქ უკვე სხვანაირად გადის, ნაკლებია. შერიგებაც იოლია, მედიატორსაც უკეთესად შეუძლია, რო ილაპარაკოს და ნებით რომაა, შენ რო განზრახ (გვ. 108) გამიკეთე ეს ამბავი, – იქ უფრო რთულია.

– იყო შემთხვევაო, რომ მიცვალებული რომ იყო ოჯახში, როცა უნებლიედ მოხდა მკვლელობა, დამნაშავის ოჯახი მიდიოდა დაზარალებულის ოჯახში, იხსნიდა ხანჯალს და ისე მიდიოდა სამძიმარზე, თუ გსმენიათ მსგავსი?

– კი ასე იყო, დადებდნენ ხანჯალს და თავდალუნული უნდა მისულიყვნენ, მხოლოდ თუ დაუშვებდა ის ჭირისუფალი. იყო შემთხვევა, არ დაუშვებდა საერთოდ და ვერ მიხვიდოდი.

– ლატალში ჩავინერე, რომ ძველად მკვლელობის ადგილის აღმოსავლეთით მიდიოდნენ მორავეები სათათბიროდ, რადგან აღმოსავლეთისკენ არისო ლოცვა და ა.შ. თუ გაგიგიათ ასეთი რამ?

– ეს ფანტაზიურია. ეს არი ფანტაზია. გინდა აღმოსავლეთში წადი, გინდა დასავლეთში, ჩემი აზრით, მნიშვნელობა არ აქვს. ძველთაძველი ვითომ რალაცაა, მაგრამ მაგას რა აზრი უნდა ჰქონდეს? ადამიანს შეიძლება ასეთი სწამს და ასე შვება, მარა მაგას არაფერი აზრი არ აქვს.

– სახლში შეჭრა თუ ინვევდა რაიმე განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას?

– საერთოდ, ეთქვათ, ხარი მოიპარე მთაში. მაგას დადგენა უნდა, მთაში მოიპარე თუ არა. ეხლა, ხარი მოიპარე, ეთქვათ, ოჯახიდან. ეხლა ესეც გაირკვა, ანუ გაირკვა, რომ ოჯახი გატეხა იმან. აქ თუ მოციქულები ნევიდნენ და შერიგება მოხდა, როგორ იხდება იცი? თუ მთაში მოიპარა იმან, გადაიხდის ერთ-ნახევარ ხარის საფასურს.

– ხარსაც დააბრუნებს?

– არა, ის ხარი დაკლა იმან უკვე. ის იხდის იმ ხარსა და მის ნახ-

ევარს, დაფასდება მოზვერი, მაგალითად, თუ ღირს 1000, – 1500-ს გადაიხდის. თუ ოჯახიდან მოიპარა, მაშინ უკვე სამი ხარია. ჯერ ერთი, ხარი მოიპარა, მეორე კიდეც – სირცხვილი ოჯახის გატეხვის, „ქორა ლიკვეშე.“ ამიტომ არის სამმაგი ოდენობა. მხოლოდ, გააჩნია იმას, ვისი სახლიც გატეხეს, თუა მაგარი, და, თუ არ ვარგა არაფრად, მაშინ შეიძლება, სულ არაფერი არ გადაიხადოს, ეს უკვე კაცზეა (გვ. 109) დამოკიდებული, რამდენად ეშინიათ მაგის.

– ცხენს თუ იპარავდნენ?

– საერთოდ, ცხენის მოპარვა შეგრელებმა იციან, ჩვენ არ ვიცით, სვანებმა.

– რა უფრო მძიმე იყო, თოფით მიყენებული ჭრილობა თუ ცივი იარაღით?

– გააჩნია რა ადგილას ჰქონდა მოხვედრილი, სად ჰქონდა, რა ქონდა. ისე, მძიმედ ყოველთვის თოფით ითვლებოდა, იმიტომ რომ უკვე გაიმეტა იმან მოსაკლავად იარაღით და ხანჯლით, დაშნით ეს უკვე შედარებით ნაკლებად მძიმე იყო.

– თოფი რომ ათხოვო ვინმეს და ნავიდეს და მოკლას კაცი?

– თუ კაცის მოსაკლავად მიეცო, უკვე ისჯებოდი შენც ჩვეულებრივად და თუ იმან კაცი მოკლა შემთხვევით, ამას მე არ ვიბრალებ.

– რომელი თოფითაც მოკლეს კაცი, იმ თოფს თუ გადასცემდნენ დაზარალებულ მხარეს?

– არა. აქ ბევრი მკვლელობა მომხდარა, მაგალითად, ბალსქვე-მოურები: ბეწოელი, ცხუმარელი მოკლეს მულახელებმა, მაგრამ თოფი არავის მოუთხოვია. არ ყოფილა შემთხვევა, თოფი ვინმეს მოეთხოვა.

– ქალის მოკვლა როგორ აღიქმება?

– უფრო სირცხვილი იყო, ვინემ კაცის. ვაჟკაცს ყველაფერი მოსდის და ქალის მოკვლა, თუ ნებით მოკლა, ძაან ამძიმებდა.

– ორსულის მოკვლა?

– მომხდარა ეს შემთხვევაც. მორევი შეარიგებდა. მე არ ვყოფილვარ.

– ნაყოფი ცოცხალი ადამიანის „ნორის“ ფასს უტოლდებოდა?

– არ მქონია ასეთი შემთხვევა.

– ფსიქიკურად დაავადებულმა თუ ვინმე მოკლა?

– ასეთი შემთხვევა არ ყოფილა, მაგრამ თუ ავადმყოფი მოკალი, სისხლის აღება აუცილებელია იქედან.

– თუ ყოფილა შემთხვევა, რომ გიჟის ნაცვლად მისი ოჯახის ნევრისთვის მოეთხოვათ პასუხი ან მოეკლათ კიდეც?

– აუცილებლად მოკლავდნენ საღს. „მე ის არ მინდა (გვ. 110) იმის სანაცვლოდ“ – ბევრჯერ გამიგია – „მე მინდა საღი.“ ხომ უნდა ისისხლოს ძმამ, ეს ჩვენთან არის ჯერ შემორჩენილი, შურისძიება აუცილებელია, მაგრამ იმას არ მოკლავდა – ავადმყოფს, მოკლავდა უკეთესს.

– „მაჩენს“ ხომ არ ეძახდნენ?

– კი. „მაჩენე,“ საღი, უკეთესი.

– თუ გსმენიათ, რომ წყევლისას ეთქვათ: „ეს წყევლა უკეთესზე აგიხდესო და არა უარესზე“?

– საერთოდ წყევლა არ ვარგა. ნათქვამია: „ვინც წყევლის კაცს და ღირსია იმ წყევლის, ღმერთი ყოფს შუაზე: ნახევარი ვინც წყევლის, იმისია, ნახევარი – იქით, თუ მართალია ის, ვისაც წყევლის, მთლიანად იმას რჩება, ვინც წყევლის.“

– შვილად აყვანა თუ ხდებოდა?

– კი.

– ადრე ყოფილა წესი, რომ უცხოს არაფრით არ იშვილებდნენ, ახლაც ასეა?

– ვიცი შემთხვევები, უცხოები მოიყვანეს.

– თუ იმან შემაგინა და მე დავარტყი, ჩხუბის დამწყებად ვინ ჩაითვლება?

– შემგინებელი.

– პატარა ბავშვი თუ ვინმეს მოკლავდა, იმ პატარა ბავშვს სჯიდნენ?

– ოჯახს. ბავშვიც იმ ოჯახში იყო, მაგრამ კონკრეტულად ბავშვს – არა.

– სისხლს თუ აიღებდნენ?

– ბავშვზე სისხლის აღება არ ხდებოდა. ქალებს ზოგავდა ყველა. ბავშვებსაც.

– ბიჭსაც?

– ბავშვს – სუყველას. სისხლის აღებაც არ ხდებოდა და არც ჯინი. გადამტერება ბავშვზე და ქალზე არ იყო და, ისე, ბავშვი რომ წამოიზრდებოდა, მერე მტრობდნენ იმას. ცოლს რომ მოიყვანდა, 20 წლის რომ გახდებოდა. (გვ. 111)

– თუ ხდებოდა სვანეთში ასეთი რამ: მორვებს გამოეიტანათ გადანყევტილება, რომ მოდი ჯერ ბავშვები გაიზარდონ და 4-5 წლის მერე განვაახლოთ საქმე და ისინი მერე დაეკითხოთ, რომ გაიზრდებიან, მაგრამ მანამდე დროებით შეჩერებულიყო ლიმორავი. ასეთი ხდებოდა, მაგალითად, ხევსურეთში.

– მე გამიგია მაგი იქ, მაგრამ აქეთ არ ყოფილა ასეთი, არავისთან არ ყოფილა ეს შემთხვევა. გამიგია გოდერძიშვილისგან. ყაზბეგში იყო ეგ.

– „თემის კაცებს“ ეძახიან ყაზბეგში.

– კი. „თემის კაცები“ არიან.

– იქ „თემის კაცმა“ შეიძლება მხარეს დაუწოქოს კიდეც შერიგების თხოვნისას.

– კი, მარა ისიც, ახლობელმა. ისე, შორეული არ დაგიწოქებს.

– თუ ხდებოდა, ან თუ ხდება, რომ მაკე ძროხას უტოვებს ერთი კაცი სარჩენად მეორეს და ხბო ამას რჩება.

– ადრეც ხდებოდა და ეხლაც არის, ნანეელიც იმას რჩება.

– ჩასიძება თუ იყო სირცხვილი სვანეთში?

– ძაან დიდი სირცხვილი იყო და იშვიათად ხდებოდა.

– ზედსიძეობისას გვარს იტოვებდნენ და სამხუბის წევრად იქაც ითვლებოდა?

– თუ კაი კაცი იყო, იმ გვარშიც მონაწილეობდა, ქორწილი იქნებოდა თუ გასვენება იქნებოდა, წვერის გამოშვება ხომ ვიცით, რო მოკვდა ვინმე, იქაც უშვებდა ის კაცი წვერს, გლოვობდა. გვარი იგივე ჰქონდა, რითაც ჩაესიდა.

– შურისძიება თუ ვრცელდებოდა მასზე?

– თავისი გვარი მოძებნიდა და ეს – არა. იმ ოჯახში არ მოგძებნიდნენ, თუ სიძე იყავი. სიძეზე არ ვრცელდება სისხლის აღება და არც მის შვილებზე. შეიძლება, არ უყვარდათ ის „ნიბააშირი“, ბიძამისმა რომ ვილაცა მოუკლა, მარა სისხლის აღება – არა.

– „წორის“ გადასახდელად შეგროვებაში „ნიბააშირებიც“ მონაწილეობდნენ?

– „წორი“ ოჯახს უნდა გადაეხადა და თუ გვარიშვილობა, (გვ. 112) „სამხუბს“ რომ ვეძახით, ბიძაშვილი, ძმა, დაგეხმარებოდა ისე, თორე ვალდებული არაეინ არ იყო. „ნიბააშირები“ და სიძის ოჯახიც თავისით თუ დაგეხმარებოდა, თორე შენ ვერ მოსთხოვდი. მარა იმას ეცოდებოდი, რომ „ბევრი აქვს გადასახდელი და, მოდი, ერთი ძროხა მივაძველო ან ხარი, ან 1000 ლარი“ ან რაღაც ასეთი. დანარჩენი, ვალდებული არაეინ არ იყო.

– თუ ხდებოდა ბოიკოტის გამოცხადება?

– კი, ხდებოდა. ეს, შეიძლება, მძიმე დანაშაულზეც ყოფილიყო. იყო ასეთი შემთხვევა: კაცი მოკვდა, ჩემი ხნის იყო. იმისი ცოლი უბედურზე უბედური მოჩხუბარი იყო. იმ ბიჭს ჰყავდა სხვა ცოლიდან ბიჭები. ისინი სახლში არ მოუშვა, გააგდო ორთავე ბიჭი. იმ ოჯახს, ქმრიანად,

გამოუცხადა თავისმა გვარმა ბოიკოტი.

– თუ ხდებოდა რომ მარტო ერთი წევრისთვის გამოეცხადებინათ ბოიკოტი?

– ქალს გამოუცხადეს, მაგრამ მთლიანი ოჯახია იქ.

– ქურდობის საქმეს, კონკრეტულად, ეკლესიის ქურდობას, თუ განიხილავს მორავი?

– საერთოდ, საუბედუროდ, მომხდარა ასეთი რამეც. მარა შედიატორს მაგი არ ჰქონია გასარჩევად. არც თემი შეიკრიბა მაშინ მაინდა- მაინც, მარა ძაან ნემსის წვერზე უყურებდა სოფელში ყველა იმ ხალხს.

– ხატის ჩამოტარება თუ იციან დღემდე?

– კი, ეს ქურდობაზეა, „ხო არ მოგიპარია ეს ხარი, ძროხა, ცხვარი, თუ ხარ მართალი,“ შემოიტანდი იმას და ჩაისხმევდი საფუარში და უკვე დაფიცებულია მთელი ოჯახი.

– „გარცამში“ როგორ ითქმება?

– „მგგვრცამის“ აქვს, რომ სახელდობრ ჩამოთელის ხოლმე, აქ მთავარანგელოზის ეკლესიაში მოვიდნენ ჟორჟოლიანები თურმე, ეს ადრინდელი ამბავია და ტყვილზე დეიფიცნენ, იმიტო რო იმათმა არ იცოდნენ, ვინც, „ლუფხვილი“ ხომ იცი, გვერდში მდგომი, იმათ არ იცოდნენ, რომ ტყვილზე დაფიცდნენ და გაიყვანა იმან ხატზე, ვისაც აფიცებდნენ და ესენი, ჟოჟოლიანები, გვერდში ჰყავდა. აქედან რომ წვეიდნენ ერთ კილომეტრზე, იქ უკვე გატყდა ეს ამბავი სახლში (გვ. 113) მისვლამდე, რომ ტყვილზე დააფიცა იმ კაცმა და ატყდა ხანჯლობა იქეთ, აქეთ და ერთიმეორეს მიაკვდნენ სუყველა. ეხლა ეს დარჩენილია „მგგვრცამისთვის,“ ის ამბობს: „როგორც ჟორჟოლიანებს დეემართათ, თუ ტყვილზე დეიფიცები, შენც ისე მოგივიდესო.“

– „არაკი“ შეიძლება ვთქვათ ამაზე?

– კი. არაკად დარჩენილია ეს. ჩვენ ოჯახს, ძველი ამბავია ეს, დაეკარგა თურმე მოზვერი და დააბრალეს ერთ გვარს და დაიფიცა იმ გვარმა. დაიფიცა და სუყველა განყდნენ. ეხლა იძახიან, რომ „ქერთიშა (ჩვენ გვექია) მოზვერის ქურდს რავარც დაემართა, ისე დაგმართებოდეს შენც, თუ ტყვილზე დეიფიცებო.“ ესენი დარჩენილია და არის კიდე ასეთი ერთი-ორი, რასაც „მგგვრცამი“ ურევს ხოლმე „გარცამში.“

– თუ ხდებოდა, რომ კაცს დაეფიცებია ხატზე: „არასდროს ცხოვრებაში არ გავალ „ლუფხვილად,“ რათა თავი აერიდებინა „ლუფხვილობისთვის“?

– კი. ხდებოდა ეს. მახსოვს. მხოლოდ, შენ მონმე უნდა გყოლოდა, რომ დაფიცებული ხარ ნამდვილად. მონმე უნდა ყოფილიყო, რომ დაი-

ფიცე თუ არა ნამდვილად, რომ „ხატზე არ გავალ.“ მონმე არ გეყოლე-
ბოდა, მაშინ არ დაგიჯერებდნენ ისინი. აბა, მარტო ხო არ ნახვიდოდი
ეკლესიაში და დეიფიცებდი? ეგ რაა? ნაიყვანე მონმე და აჰა, ვიფიცები,
რომ რაც არ უნდა საქმე იყოს, ოჯახის გარდა, ოჯახი გამორიცხულია
მაგ ფიციდან, არ ნახვალ მონმედ.

– თუ ხდებოდა, რომ მორევებს ეთქვათ: „ლუფხვილის ნაცვლად
მე გავალ მაგის ლუფხვილადო“?

– შეცვლა ყოფილა. მე პირადად მახსოვს. მე როცა ვყოფილვარ,
რომ ის არ გამოსულა. ანდა, რა არის იცი? რატომ არ გამოდის კიდე
„ლუფხვილი“, მიზეზი რა არის – თუ ბავშვი ჰყავს იმ ოჯახს ახალი
დაბადებული, ან თუ ჰყავდა ფეხმძიმე, მაშინ არ გქონდა ძალა, რომ
დაგეძალეხია იმისთვის. ის გეტყოდა: „მაშინ მე არ გავალ. შენ ჩემი
ხატზე გასვლა გინდა? უნმინდური ხარ მაშინ.“ იმ კაცს, ვისაც ეს უკ-
ვირს, იმას ხატზე გასვლაც არ უკვირს ტყვილზე. უნმინდური ხარ, არ
უნდა გახვიდე.

– შურისძიებას რომ აპირებდნენ ადრე და ქუდს არ იხდიდნენ,
ეს თქვენს მახსოვრობაშიც იყო?

– კი. თუ ნამდვილად იმან მოკლა ნებით, – იმ შემთხვევაში. თუ
უნებურია, მაშინ სისხლის აღება არ არსებობს. (გვ. 114) ნუ, არსებობს,
ისე რა, იშვიათად, ისე, უნებურად.

– თანდათანობით ხომ დაივინყეს ეს ქუდის მოუხდელობით სია-
რული და სხვა რამით თუ მჟღავნდება ეს შურისძიების განზრახვა?

– საერთოდ, მძიმედაა ის, ვისაც სისხლის აღება სწამს და უყვარს
და ვალდებულია, რომ გააკეთოს, ძან გულჩათხრობილად არის ის კაცი
და საერთო საქმეს, ქორწილებს და იმას აკლდება სოფელში და ამითი
გამოხატავს.

– თუ შეიძლება, მაგალითად, რომ საზოგადოებამ დაადგინოს
პიროვნების ჩაქოლვა?

– ეს სოფელმა უნდა გააკეთოს. ყოფილა ეგეთი. მე მახსოვს რა
მოხდა: „შალიანი“ რომ არის, „ლაგურკა.“ იქაური მაცხოვრებელი
ლაქტო ჩოფლიანი იყო, სწავლობდა ქუთაისში. მახსოვს ის ბიჭი. მაშინ
პატარა ბავშვი ვიყავი. შორეული ნათესავი იყო აქაური გუჯეჯიანების.
გამოქცეული იყო და ცხოვრობდა აქ. მერე ცოტა რო გვევიზარდე,
გავიკითხე, გამოვიკითხე და გავიგე, რომ თურმე ამ კაცს, ქუთაისში
ვილაც-ვილაცები გაუცვნია. ამან უთხრა, მე ვიციო ეკლესია, იქ ხატები,
ოქროები, ქვები, ყველაფერია და ნავიდეთო, კალანდაძე ყოფილა ერთი
გურიიდან, ავარა და ძლიერი. ამან შეკრიბა 4 ბიჭი და ნამოვიდნენ ქვემო

სვანეთით. შემოვიდნენ და მოვიდნენ აქ. შევიდნენ, გატეხეს კარი, გააკეთეს თავისი ამბავი, ესაა საუკუნის ამბავი, დაახლოებით 1915-1920 წლების ამბავი იქნება. მე ის მახსოვს უკვე ვაჟკაცი, 7-8 წლის ვიყავი მაშინ, ლაქტო რო ვნახე. სიზმარი უნახავს ერთ-ერთ კალელ მოხუცს, რომ ძაღლები შემოესივნენ „ლაგურკას.“ ადგა და ოჯახი გააღვიძა: „ეს ტყვილა არ იქნებაო“ და „აბა, სოფელი გააღვიძეთო.“ დატრიალდა ოჯახის წევრი, გააღვიძეს სოფელი, ავიდნენ „ლაგურკაში,“ მთელი სოფელი, ხალდეც გააღვიძეს. მოვიდნენ და რას ხედავენ: გატეხილია კარი. გათენდა და არ შემოვიდნენ ეს ბიჭები ამ ეზოში?! შემოვიდნენ ეს ბიჭები. ლაქტო იცნეს, რა თქმა უნდა, და ეს 4 ბიჭი. შემოსვლით იცოდნენ გზა და გასვლით ვერ გავიდნენ, აებნათ გზა. ეს გააკეთა ეკლესიამ. ჩვენს მტერს, იქვინც გადის ტყუილზე! ჩამოიყვანეს ესენი, დაადებიანს ყველაფერი, რაც ჰქონდათ, ჩამოიყვანეს სოფელში და გაათხრევინეს საფლავი. ყველა ოჯახის წევრი უნდა (გვ. 115) გამოსულიყო და თითო ქვა მაინც უნდა დაერტყა ყველას. ჩაქოლეს. ლაქტოს ბიძა, თედო ერქვა, წამოსულა. იმას იარაღი სულ ყოველთვის ჰქონდა, მკვლელობა ჰქონდა ჩადენილი და იარაღი სულ თან ჰქონდა. მოვიდა ის და ლაქტოს დაუძახა, „შენ, გამოდი ჩემთან!“ სოფელს უთხრა: „ვინც ამას პირველად დაარტყამსო, პირველად იმას ვესვრი მეო!“ და გამოიყვანა აქეთ და ის ოთხი ჩაქოლეს და კალანდაძე რომ ვთქვი, ის თურმე, სანყალი, აფუებდა მიწას, მარა ჩაქოლეს ისიც. სოფელმაც, „კარგი, თუ მიგყავსო,“ – სოფელში მკვლელობას მოერიდნენ კალელებიც, ის თედო უბედურის ერთი ყოფილა, „ვინც ამას დაარტყამს, პირველს იმას ვესვრი მეო.“ არავინ არ დაარტყა იმას და წამოიყვანა, მარა სოფელმა უთხრა: „აქ მიწაზე ფეხს ვერ დადგამსო ლაქტო, წავიდეს აქედანო!“ და ბოიკოტი გამოუცხადეს იმ კაცს.

– თედოს – არა?

– ის თედო ყაჩაღი იყო საერთოდ და გავარდნილი იყო ისედაც, სულ გარეთ იყო. ასე გააკეთა. მარა მერე ეს ლაქტო იყო ხაიშში, აქაც არ დააყენეს, კალადან ხალხი მოვიდა: „არ დააყენოთ აქო“ და ხაიშში წავიდა. იქ პარიკმახერ ქალს ყვარობდა, თურმე, და მოვიდა ხმა, რომ იმ პარიკმახერმა ძილის დროს ყელი გამოჭრა. სხვა ჩაქოლვის ამბავი მე არ გამიგია, ღმერთმა გვაშოროს.

– ლალატს „ვერი ლიქდენის“ ეძახდნენ?

– კი, შენი მიწა გაგიტყდაო.

– ეს ადრე, მაგრამ დღეს სვანეთს როგორ უნდა უღალატო? თავადს ხომ ვერ შემოუძღვები?

- არ არი დღეის მდგომარეობით, იმის გარდა, ვინც ეკლესიები გატეხეს.

- ქალის გაუპატიურება უფრო მეტ დანაშაულად ითვლებოდა თუ - კაცის მოკვლა?

- გაუპატიურება იგივე მიდიოდა, რაც - კაცის მოკვლა.

- თუ კაცი წაიყვანდა კაცს, ან შეშაზე დასახმარებლად, ან გააგზავნიდა: ეს გამიკეთეო, და ის კაცი დაილუპებოდა, რა მოხდებოდა?

- პასუხს სთხოვდნენ. ყაბარდო-ბალკარეთში ცხოვრობდა (გვ. 116) ჩვენი ხალხი, ბაქსანის ხეობაში. თერსკველი რომაა, იქ. თივა ჰქონდათ ჩამოსატანი მთაში. თივა ვერ ჩამოიტანეს ზაფხულში და ზამთარში უნდა ჩამოეტანათ იმით, „ბალასი“ ქვია, იმაზე დადებდნენ და ჩამოიტანდნენ. ამ დროს სანყლები, ზვინი გამოვიდა ეს, რო ჩამოჰქონდათ, მოწყდა მთას თოვლი და ჩამოიტანა მკვდარი აქ, ბოლომდე. ამ შემთხვევაში მოხდა რა: ტელე იოსელიანი იყო, ძაან კაი ვაჟკაცი, უცოლო და იმის მამამ, ვინც წეიყვანა იმ თივის ჩამოსატანად, იმას ესროლა თოფი, მარა გადარჩა ის, აქსენტი ერქვა და ეს დააპატიმრეს და 3 წელი მიუსაჯეს.

- როცა სახელმწიფო დააპატიმრებს კაცს, „ლიმორავი“ მაინც საჭიროა?

- კი.

- ამ დროს რამდენად ითვალისწინებენ იმას, რომ დაჭერილია, არ უმსუბუქებს?

- აბსოლუტურად არა. ის გაჭირვებაში იყო თავისი საქციელის გამო. (გვ. 117)

მთქმელი – გია ფილფანი, 53 წლის, ლენჯერის თემი,
25.06.2015 წ.

– ტერმინოლოგიური განსხვავება მაინტერესებს, ლენჯერშიც მორევი ჰქვია მოსამართლეს?

– მორევი ქვია ყველგან სვანეთის სინამდვილეში.

– თუა ერთმანეთში არეული „შუამავლობა“ და „მორეობა“?

– არა. არეული არ არი. მორევი სულ სხვა თემაა და შუამავალია – სანამ მორვამდე მივა საქმე, – მიაქვს შუამავალს.

– „მეცქვილი“?

– ხო, „მეცქვილი“, ჯერ „მეცქვილი“ მიდის და მერე უკვე აირჩევენ მხარეები მორევებს. იგივეა. იგივე ფორმითაა ეს, რაც ადრე იყო.

– „მეცქვილი“ ჰქვია ლენჯერშიც?

– „მეცქვილი“ ქვია, აი, მაგალითად, ადრე ხო იყო, ქალს რომ თხოულობდნენ, „მეცქვილს“ ეძახდნენ, რო მიდიოდა იმ ქალის სათხოვნელად. სხვა რამეზე „მეცქვილი“ არ ქვია, იმას ქვია „მორევი“ და კაცები ქვია, იმ საქმის გამკეთებელი.

– მორევის არჩევაზე რომ მხარეებს დაიყოლიებს, მაგას „მეცქვილი“ არ ჰქვია?

– არა. მაგას ქვია შუამავალი.

– სვანურად როგორ ჰქვია?

– სვანურადაც შუამავალს ვეძახით, და კიდევ: „უშხუარ მეეზი“-ს. ასევე, „ნესგამეზი“-ს.

– „ნესგამეზის“ ხანდახან უფროს მედიატორსაც ხომ არ ეძახიან?

– აი, იქაც არის ხოლმე, მედიატორებში უფროსი რომელიც ირჩევა, იმასაც ეძახიან „ნესგამეზის.“

– ანუ ორივეს ეძახიან?

– კი. იმასაც და ამასაც.

– ე.ი. სინონიმურად ხმარობენ ამ სიტყვას?

– კი. არი ხოლმე, ხო აირჩევენ ცალი მხარე ვთქვათ, 4 კაცს, საქმეს გააჩნია, მეორეც – 4 კაცს, ვთქვათ. ამ 8 კაციდან მე-9 არის ნეიტრალური საერთოდ. ესლა შენი არჩეული ხომ არი, ვთქვათ, მარა ის კაცები დაფიცებული არიან (გვ. 118) მანამდე, სანამ საქმეს გაარჩევენ, საქმე სანამ დაიწყება, მანამდე აფიცებენ კაცებს. დაფიცებული კაცი, ვისგანაც არ უნდა ვიყო არჩეული, როგორც ჩემი გონება განვდება, თავისთავად, სიმართლით მივდივარ. პირველ რიგში, მორევი უნდა იყოს სამართლიანი კაცი. ეს არი პირველ რიგში, რო იმას არ შეხედო, ვისგანა

ხარ შენ არჩეული. უბრალოდ ირჩევენ, თორე მაგას დიდი გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს. ზოგი შეიძლება ანიჭებდეს, მარა მე მაგას არ ვაძლევ მნიშვნელობას, ვისგანა ვარ არჩეული. საქმეს როგორც ჩემი გონება განვდება, ისე სამართლიანად უნდა მივუდგე. დაფიცებული ვარ, ხატზე ვარ გასული და, ალალა ძმაც რომ იყოს, მის მხარეს ვერ გადავიხრები, როგორც განვდება ჩემი გონება, ისე. შეგნებულად არ ნაწალ იმ შეცდომაზე.

– ხომ არ არის ასეთი ტენდენცია, რომ „ნესგამეზი“ უფრო მეტად დაზარალებულის არჩეული მორევებიდან იყოს?

– არა. „ნესგამეზი“ ქვია „ჩვენ შორის.“ ვთქვათ, 8 კაცი ვარჩევთ, ან, ვთქვათ, 4 კაცი ვარჩევთ. თუ საქმე ისეთი მძიმე არაა, მაშინ 2 კაცი ჩვენგანაა, 2 – იმათგან და ვარჩევთ 4 კაცი. ამ 4 კაცში არ ჭირდება მაინცდამაინც, მაგრამ როცა სერიოზული საქმეა, ან კაცის მოკვლაზე არაა მარტო აქ საუბარი მაინცდამაინც, უბედური შემთხვევით, ავარი, ვთქვათ, და ნავიდა იქითკენ რომ – ეწყინა მეორე მხარეს, მაშინ აქ უკვე, სერიოზულ საქმეზე, ირჩევენ 4-4, 6-6 კაცი შეიძლება იყოს უკვე.

– მაქსიმუმი რამდენია?

– ძველი წესით, ალბათ, იცი, რომ 12-მდე ადიოდა. მარა ეხლა მე რა საქმეებზეც ვყოფილვარ, მაქსიმუმი 6 ერთ მხარეზე ვიყავით, 6 – მეორეზე. 4-იანზეც ვყოფილვარ. მე ეხლა დიდი გამოცდილი არა ვარ ძველი წესების, იქ უკვე სხვა გადანყვეტილებები იყო, მარა აქ ახლა რასაც ცივი გონებით განვდები, და „ქრისტემ ვერ გაჭრაო მთლად ვაშლი თანაბრად“ და ეხლა ზუსტად ისე ვერ ნახვალ, მარა, როცა იფიცებ და ხატზე გადიხარ, ესეთ სიტყვებს იძახი: „როგორც ჩემი ჭკუა-გონება განვდება ისე, არცერთ მხარეს არ გადავიხარო და სწორად ნავიდე.“ ასეთ სიტყვას იძახი და იფიცებ ესე. შეიძლება, ცალი მხარე მაინც ისევ დაგრჩეს (გვ. 119) მომდურავი, შეიძლება, ორივე მხარეც დაგრჩეს მომდურავი, მარა, როცა შენ იფიცებ, იმათაც აფიცებ: „ჩემი გონება რასაც განვდება და გადაწყვეტ, იმაზე თუ არ ნამოხვიდეთ თქვენ და ჩემი ნათქვამი თუ არ გააკეთოთ.“

– ეს დაფიცება როდის ხდება?

– საქმის დაწყებამდე. სანამ გარჩევა დაიწყება, მანამდე გადიან მორევები ეს ოლონდ სერიოზულ საქმეებზე, თორემ უბრალო საქმეებზე არავინ გაგიყვანს ხატზე და გენდობა ისეც და სიტყვაზე გენდობა, თუ გაქვს ის წონა და თუ ხარ ეხლა რალაც საქმეებზე ნამყოფი, ამ უბრალო რალაცეებზე, ჩხუბებზე და რალაცეებზე არ დაგაფიცებენ, ისედაც გენდობიან. მარა როცა არის, როცა კაცის სიკვდილის ეხება, ან სერიოზული

დაჭრაა ისეთი, რომ ინვალიდად დარჩა, მაშინ ხდება დაფიცება და ეს ხდება რავარც დაიწყებ საქმეს, მანამდე. პირველი ხდება დაფიცება და გაყავხარ, რომ „თუ ამ საქმეზე სწორად არ ნახვიდე“ და ამის მერე იწყება დაკითხვა: იმ მხარის დაკითხვა, ამ მხარის დაკითხვა, ვინც არი ამ საქმეში ჩახედული, ვინც შეესწრო, ყველა ნიუანსი უნდა გაირკვეს. გამოძიება ხდება როგორც იურისტები აკეთებენ, ოღონდ სვანური წესით.

– მედიატორებს თანაბარი ოდენობით ირჩევენ თუ უპირატესობა ვინმეს მხარესაა?

– თანაბარი უნდა იყოს წესით, მარა აუცილებელი არაა მაინც-დამაინც. თუ, შეიძლება, ვთქვათ, მოითხოვა დაზარალებულმა, წესით არ მოითხოვს, მარა ხდება ხოლმე მასეც, ხანდახან არ არის საჭირო ხოლმე იმდენი და, შეიძლება, იქედან 4 კაცი იყოს აქედან 3 იყოს, ესეთიც მომხდარა ხოლმე მარა, ძირითადად, ესე არის, რომ თანაბარი რაოდენობა უნდა იყოს.

– თუ ხდება, რომ მთლიანად დაზარალებულმა აირჩიოს ყველა მორევი?

– ჩემს პრაქტიკაში ეგეთი არ მახსოვს და არა მგონია, ესეთი რალა-ცა ოდესმე ყოფილიყოს. კი, დაზარალებულია, მარა მთლად ამდენს არ აძლევენ.

– „ლუფხვილებს“ თუ ეძახით თანამოფიცრებს?

– კი. „განხან მეგნესაც“ ვეძახით და ეს ერთი და იგივეა. დაზარალებული მხარე მიგიითთებს, რომ „ეს და ეს (გვ. 120) დაიყენე გვერდში და ისე დაიფიცე.“ ამას ქვია „ლუფხვილი.“

– რამდენია „ლუფხვილის“ მაქსიმალური ოდენობა?

– საქმეს გააჩნია: მძიმე საქმეებზე 12-მდე ადის, 8 კაცი შეიძლება იყოს. ადრე უფრო მეტი იყო და ეხლა იმდენი არ არი.

– ერთი „ლუფხვილი“ შეიძლება საკმარისი იყოს?

– ერთი „ლუფხვილიც“ შეიძლება იყოს უბრალო საქმეებზე.

– ერთი მორავის გარჩეული საქმე თუ ითვლება „ლიმორავად“?

– ერთი მორავის – არა, იმიტო რო მეორე მხარისაც უნდა იყოს ერთი. ორივე მხრიდან უნდა იყოს თითო-თითო.

– მინიმუმ 2 უნდა იყოს თუ 3? ანუ 2 საკმარისია, თუ აუცილებელია 2+1?

– არა, ის +1 არაა საჭირო. თითო-თითო საკმარისია. თუმცა, დაზარალებულს შეუძლია, ორ-ორი კაცი მოითხოვოს: „ორი – შენგან, ორი – ჩემგან.“ შეიძლება, „ერთი – ჩემგან, ერთი – შენგან“ და ეს იყოს

საკმარისი უბრალო საქმეზე, მაგალითად, რაღაცას ვცილობთ, ვთქვათ, ეზოს ან საზღვარს და რაღაც გადმოცილებულია, ვთქვათ, ჭიშკარი და ასეთ უბრალო საქმეზე არ უნდა ბევრი მორევით.

– მარტო მოციქულებს თუ შეუძლიათ, დაამთავრონ საქმე უმორავოდ?

– უბრალო საქმე როცაა, შეიძლება, მარტო იმათაც გაარჩიონ საქმე, ვინც დადიან. მეზობელმა ან ვიღაცამაც გაარჩიოს, მარა „ლიმოროვი“ არ ქვია მაგას.

– „მუნვრის“ აღიქვამენ როგორც სისხლის ამლებს?

– „ლინვრი“ – სისხლის ალებას ნიშნავს, „მუნვრი“ – ვინც ისისხლებს, ძმა ან მამა.

– ადრე ფიქსირდება, ა. ნულუკიანის მასალებში, რომ „უშხუარ მეეზის“ და „ნესგა მეეზის“ ეძახდნენ „მუნვერს“, „მუნვერს“ და ამიტომ ვკითხულობ.

– „ლენვრი მუნვერ“ იქნება ეს. მარა იმას არ ქვია ეს – მორევ კაცებს არ ქვია. „ლენვრი მუნვრი“ ქვია ასეთ რაღაცას და ნიშნავს რას: „ლენვრი“, ე.ი. ახლობლები რომ არიან, ან ძმები არიან, ან მაგარი ნათესაობა აქვთ, და „ლენვრი მუნვრი ლიშდ“, ე.ი. რას ნიშნავს: ისეთი ახლობლები ვართო, რო, ვთქვათ, ერთმანეთის თავი, ღმერთმა არ დაგვაჭიროს და, ერთმანეთის თავი უნდა ვისისხლოთო. ამას ეძახიან „ლენვრი მუნვრის.“ (გვ. 121) ეს სხვა თემაა და არ ეხება „ლიმოროვს.“ ჩვენთან ლენჯერში ესეთი რაღაცა მე არ მსმენია, რომ „მუნვერ“ ყოფილიყოს უფროსი მედიატორი. შეიძლება არი, მაგრამ მე არ მსმენია.

– „ლერქვაში“ თუ გსმენიათ?

– ეს ადრინდელი ტერმინია. „ლერქვაშს“ ადრე ეძახდნენ სასმელს, არ მახსოვს ზუსტად 12 ლიტრა თუ რაღაც. „ლერქვაშ“ მოიტანაო, „ლერქვაშ“ გადაუჭრესო, ანუ ეს „ლერქვაში“ უნდა მიეტანა, ესეც უბრალო საქმეებზე იქნებოდა, თავისთავად, ჩხუბზე ან რაღაცაზე, ამას სერიოზულ საქმეებზე არ გადაუწყვეტდნენ მაშინ, ძაან ადრინდელი ისინი ძაან ყველა არ მეპიტნავენა, რომ გადაუჭრიდნენ ფულს ან რაღაცას, თუ ძმას გიკლავს და მაგ დროს ესეთი რაღაცეებიც რო იყო. სულ არ მნამს ეს, ჩემი გაგებით არ იყო ეს.

– „ნანბანიერი“ ფიქსირდება თქვენთან თუ „ნალვრიელი“?

– „ნანბანიერ.“ „ნალვრიელ“ მე არ გამიგია. ესაა რო დაგაფიცებს და ვთქვათ, ტყვილა რომ დაგაფიცა, ამას ნიშნავს „ნანბანიერ.“ ტყვილა რომ დაგაფიცა, „ნანბანიერს“ უჭრიან იმას, აჯარიმებენ. „ნანბანიერი“ ქვია იმას. ხო დაგაფიცა ვთქვათ, ტყვილზე დაგაფიცა, ე.ი. მართალი

აღმოჩნდი შენ ხომ? აქ უკვე „ნანბანიერ“ ეკუთვნის.

– ე.ი მე ვიმართლე თავი, დავიფიცე და, რახან დავიფიცე, მართალი აღმოვჩნდი.

– გამართლდი. და „ნანბანიერს“ გაძლევენ.

– მედიატორს თუ აძლევდნენ გასამრჯელოს?

– კი, აძლევდნენ ადრინდელ დროში აუცილებლად ასაჩუქრებდნენ მედიატორს. არ ვიცი იმას თუ ერქვა რამე.

– ეს არ იყო „ნანბანიერი“?

– „ნანბანიერი“ თუ ერქვა, არ ვიცი. სერიოზულ საქმეებზე დაყავდათ მედიატორები აქედან ლენტეხშიც კი, და იქ გაყავდათ სერიოზულ საქმეებზე და ასაჩუქრებდნენ მერე. მარა აქ არაა ეხლა ესეთი რაღაცა. დღეს ესეთი რაღაცა არ არსებობს. რას აიღებს მედიატორი? შეიძლება, მაშინაც არ იღებდნენ, შეიძლება, იღებდნენ კიდევ და მაშინ დადგენილი იყო, ალბათ. (გვ. 122)

– თუ დროს კარგავს შენი გულისთვის ის კაცი?

– კი, ეს გასაგებია, მარა ეხლაც ხო კარგავ დროს, მარა, ეხლა ჩემს პრაქტიკაში „ნორი“ და ის რო ერქვათ და ან ყანას რო ახდევინებდნენ, ისიც არ გაკეთებულა ჩემს მახსოვრობაში. შეიძლება, სადმე შემორჩენილია კიდევ, მარა – არა მგონია. ეს ფულის ჩუქების სახით ესეთი რაღაცა შეიძლება, მარა რომ გადაუჭრა პირდაპირ, ესეთი ლატალში იყო მარა, მე არ მქონია უკვე მაგასთან შეხება.

– ანუ თქვენი მიზანი შერიგებაა?

– ხო, იმაზე იბრძვი თავისთავად, მარა ოღონდ სიმართლე უნდა გაარკვიო. და ეხლა იმას რომ ამით განსაზღვრო, რო ფული რამდენი გადაუჭრა რა და როგორ, აღარ კეთდება.

– „ნორი“, „მაქცა“ და „ნაცვრიელი“ რას ნიშნავს?

– „ნაცვრიერი“ არ ვიცი. „ნორი“ და „მაქცა“ არის რასაც გადაგიწყვეტდა მედიატორი, რომ ამდენი უნდა მისცე სისხლის საფასური.

– რით განსხვავდება „ნორი“ და „მაქცა“?

– „მაქცა“ არის – „ეს გადაუჭრეს მედიატორებმა.“ სახელება.

– „ნავერიანის ნორი“ თუ გსმენიათ?

– ეგ მსმენია, მარა ლენჯერში არ არი. ისე ნავერიანები მულახშიც არიან და ჩვენთანაც ლენჯერშიც, მარა ჩვენთან ეს არ არი. ეხლა ვიცი, რო ადრე კაცის სიკვდილზე რამდენი იყო დადგენილი, გადმოცემით, მარა დღეს უკვე აღარ არი.

– დღეს თუა კიდევ დადგენილი ცალკე სისხლის ფასი თვალისთვის მაგალითად?

- ადრე იყო. თვალზეც იყო, ხელზეც, თუ გაგიხმებოდა ხელი ან ფეხი, ამას თავისი ჩამოყალიბებული კანონით ჰქონდა, მარა ეხლა არი ესეთი რალაც: ეს არა, მარა შენ ხო ინამუსებ, კაცს უნდა შეგეძლოს, რომ სხვის ადგილზე თავი დააყენო. ნამუსიერი თუ არი ვისგანაც დაე-მართა, და თუ შეგნებულადაა, იქ უკვე სხვა ლაპარაკი მიდის და, თუ უნებლიედ დაემართა, იქ უკვე სხვა. იქ თავისით კისრულობს ის მედიცინას, დახმარებას, მარა გადაჭრით მედიატორი არ გადაუჭრის, მარა მიანიშნებს, ესეთ რალაცას, რო გვერდში უნდა დაუდგეს, მარა ისე, რომ მოკვეთილად: აი, ეს უნდა გააკეთო (გვ. 123) და ამდენი თანხა უნდა მისცე, ასეთი რამ არაა. ის თავისით ინამუსებს, თუ ნამუსიერი კაცია.

- მედიატორის ფიცს რა ჰქვია, „ტოლობ მალერა“?

- მგონი. ზუსტად ვერ გეტყვი.

- „ერთგვილ მალერას“ ეძახიან მხარის ფიცს?

- ამასაც ვერ გეტყვი. სახელებს ეხლა არ ექცევა ყურადღება, მიმდინარეობას ექცევა ყურადღება, რომ ამან შენ რომ დაიფიცებ, ის დააფიცო და მერე შენ ნათქვამზე ნამოვიდნენ ისინი და შერიგდნენ.

- მხარეთა დაკითხვა ცალ-ცალკე ხდება?

- კი. აუცილებლად ცალ-ცალკე.

- მხარეთა დაპირისპირება ხდება?

- საქმეს გააჩნია. შეიძლება, საქმემ გიჩვენოს, რომ უნდა დააპირისპირო, მარა ისეთ სერიოზულ საქმეებზე არ ხდება. იქ სანამ უკვე შერიგება არ მიდის, მხარეები ცალ-ცალკე არიან და ისე გამოკითხავ.

- ე.ი. მარტივ საქმეებზე შეიძლება?

- მარტივზე შეიძლება. ახლა ვილაცა თუ არის მონმის სახით, შეიძლება, იმასთანაც დააპირისპირო.

- ე.ი. მონმესთან დაპირისპირება ხდება, მაგრამ - თვითონ მხარეთა დაპირისპირება?

- მონმის დაპირისპირება ხდება და მხარეთა დაპირისპირებაც ხდება, ვთქვათ, უბრალო საქმეებზე, რომელიც არ არი ისეთი, რომ მორევამდე წავიდეს და მაგ დროს შეიძლება დააპირისპირო და ისე მოარიგო.

- ე.ი. „ლიმოროვის“ დროს არ ხდება?

- „ლიმორავის“ დროს არ ხდება. ეგ ცალ-ცალკე იკითხება მანამდე, სანამ უკვე, აი, ბოლო ის თუ მედიატორებმა, მორევებმა გადაუწყვიტეს, რომ საძმოთი უნდა დააყენოს თავის ადგილზე და ესეთი ფიცი უნდა დადონ იმის საძმომ, აი, ასეთი რამე თუა დადგენილი, მაშინ ხდება უკვე ეკლესიასთან შერიგება, ხელს ჩამოართმევენ და იქ ხვდებიან ერთმანეთს.

– ლენჯერში რომელ ეკლესიაში ხდება დაფიცება?
– ყველა უბანს ურჩევნია, თავის უბნის ეკლესიაში, მარა (გვ. 124)
ძირითადად ხდება ჩვენთან ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიაში და
ლამთხორში მგხერის ეკლესიაში.

– „ლაგურკაზე“?
– ადრე შეიძლება იყო, მარა ეხლა – არა.
– ეკლესიაში დაფიცების რიტუალს როგორ ატარებენ?
– „მგგგრცამი“ მოყავს დაზარალებულს. თუ მოინდომა, ეს მისი
უფლებია.

– „მგგგრცამის“ გარეშეც შეიძლება?
– თუ მორევმა ქნა, ან თვითონვე ქნა დაზარალებულმა, ან მოიყვა-
ნოს სპეციალურად „მგგგრცამი.“

– თქვენს სოფელში არის „მგგგრცამი“?
– მე რა საქმეებზეც ვყოფილვარ ან თვითონ, ან „მორევ მარე,“ ან
კიდევ არ მწვავდება მაგის გამო. რა აზრი აქვს ეხლა, 5 სიტყვით იტყვი,
თუ – ერთი სიტყვით იმას, რაც ბოლოში უნდა თქვა, იქ მოიყვანს მაინც.
ზოგადად მომისმენია, რომ დაიწყებენ: „მაისის თვეში რამდენი წვი-
მაც ჩამოდისო და ფოთოლი იყრებაო, იმდენი თეთრი ხარი და ა.შ.“ რა
მნიშვნელობა აქვს, გინდა ისე თქვი, გინდა – ასე, ბოლოს მაინც მო-
დიხარ იქამდე, რო უნდა დაიფიცო: „პირიქით რომ ყოფილიყო, შენ ასე
შემირიგდებოდი,“ და დანარჩენი დასაფიცებელი რაზეცაა, იმ სიტყვებს
იტყვი და დამთავრებულია.

– თუა თქვენს პრაქტიკაში, კონკრეტულად რომ დასახელდება
„ლუფხვილი“?

– კი. არი. სახელდება. უფლება აქვს დაზარალებულს, რომ, ვთქ-
ვათ, 6-დან 2 კაცი არ შეგიცვალოს: „უცაადა ლუფხვილ,“ შეუცვლელი
„ლუფხვილი.“

– თუ გსმენიათ, რომ პიროვნებამ ხატზე დაიფიცოს, რომ
ცხოვრებაში „ლუფხვილად“ არ გავა.

– ეგეთი რამე მსმენია. შეიძლება, არცაა დაფიცებული, მარა არ
მიდის და მასეთ რამეს ამბობს. ჩემს სოფელში არ ვიცი, მარა ისე გამი-
გონია ესეთი რაღაცა. მორევზეც გამიგონია ესეთი: „მე ხატზე არ გა-
ვალ, დაფიცებული ვარო.“ მაშინ არ უნდა წახვიდე საქმეზე. ეს იმას
ნიშნავს, რომ საქმე უნდა ჩაშალო (გვ. 125) და არ გინდა, რომ წახვიდე.
ეგ არი და მეტი არაფერი. არავის უხარია მორავობაზე რო წახვიდე,
მარა აქ სხვანაირი ის იდება, რო „შენი გონება და შენი სამართალი რო-
გორც განვდება, მიკერძოების გარეშე,“ ისე იფიცებ და უფალს დიდება,
რო შეცდომის გარეშე. იმის გამო, რო საქმე მოხდეს და დალაგდეს,

თავისთავად, უფალს დიდება, და – გაპატიებს რაღაც უნებლოე შეცდომებს. შენი შეგნებით არ აკეთებ მაგას და თუ მოგივიდა შეცდომა, უშეცდომო ვინ არი?

– ქალის მორავობა ფიქსირდება?

– გამიგონია. პირადად ჩემთან არ ყოფილა, მარა ისე ჩემზე ადრე იყო ჩვენთან ლუბა კვიციანი იყო, ან განსვენებული.

– მკვლელობაზეც მონანილებოდა?

– მკვლელობაზე არა მგონია, მარა ისე სერიოზულ საქმეებზე დადიოდა. შერიგებებზე, ნაჩხუბარ შერიგებებზე. თან მოციქულადაც იყო და თან მორევიც იყო. ბევრ ადგილას გამიგონია.

– ქალი რომ მორევი იყო, აფიცებდნენ?

– ზუსტად არ ვიცი, მარა ისეთ სერიოზულ საქმეებზე, დაფიცება სადაც არი, ქალს არ დააფიცებდნენ, ალბათ, და არ იქნებოდა იმ საქმეებზე, მარა ისეთ საქმეებზე, კაცებზე უფრო სერიოზული გონება პქონდა და სერიოზულ საქმებს აგვარებდა. მეც ვიცი, ჩემი ახლობლის მოციქულობაზე დადიოდა და იქედან ვიცი, რო ძაან კარგი მოსაუბრე იყო. მარა ისე ვიცი, რო ქალს ხატზე არ გაიყვანდნენ სვანეთში, არ იყო მიღებული მასეთი რაღაცა და ამიტო, თორე იმასაც შეძლებდა. გონება თუ გიჭრის და სამართლიანად მიდიხარ, ეგაა, მეტი არაფერი არაა მორვობა.

– მორვობა ყველას არ შეუძლიაო, ადრე ფიქრობდნენ და ახლა როგორ ფიქრობენ?

– კი. ეგ იყო და დღესაც ასეა. ყველას არ შეუძლია. შეიძლება, უნიჭიერესი ხარ და შეიძლება განათლებული ხარ ყველანაირად, მარა ეგ სხვა რამეა.

– ახლა თუ იყენებენ იმ წესს, რომ მოწინააღმდეგე მხარის ნალაპარაკებს მეორე მხარეს გადასცემენ შერბილებულად?

– ეგ თავისთავად, ყველა მორევი, თუ სერიოზული მორევი ხარ, მასეა. აბა, იმან თუ რაც ილაპარაკა იქ, – თავისთავად, გაბრაზებული (გვ. 126) სხვა რამეებს იტყვის – და ის მოუტანე მეორე მხარეს, მაშინ ამბის მიმტანი ყოფილხარ, მორევი კი არა. იკვეცება ყველაფერი და შელამაზებული სახით გადაეცემა, მარა, ისე, აზრი რაც არი, ეს თავისთავად უნდა ჩაანვლინო.

– თუ არის ეგეთი წესი, რომ მორევთაგან რომელიმეს კონკრეტულად ავალებენ ნათქვამის გადაცემას?

– ესეთი რამ ხდება: ვთქვათ, ვარჩევთ დაზარალებულის სახლში. სახლიდან როცა გამოვდივართ, ვთქვათ, გზაზე ან სადმე გავჩერდებით,

აქ ჩვენით სჯა-ბაასი მიდის, როგორ ჯობია, რა ჯობია, ვადგენთ ამას, მერე შევდივართ იქ, ესაუბრობთ და უფროსი ვინც გახლავს, ინყებს ის და მერე ლაპარაკს მოაქვს ეს, შეიძლება, ყველაზე უმცროსი ჩაერთოს და იმან ისაუბროს ყველაზე მეტი, მარა დანყებით ინყებს ყველაზე უფროსი. აძლევ მაგ უპირატესობას უფროსს.

– თვითონ თათბირისას, როცა დამთავრდა მხარეთა გამოკითხვა, რა თანმიმდევრობაა აზრის გამოთქმის რიგითობის მხრივ?

– იქაც ყველა თანაბარია. ვინც აზრიანს იტყვის, ის მიიღება. შეიძლება, შენ სხვანაირი აზრი გაქვს, იმას – სხვანაირი, მაგრამ ყველა თანაბარია. მერე ჯერდება, რომ უფრო კარგი, როგორც შევარჩევთ, ისე დავალაგებთ და იმ დალაგებულს უკვე მერე, როცა ჩვენ უკვე დარწმუნებული ვართ, რომ გავარკვეით, რაც გასარკვევი იყო, მერე მივდივართ ან ცალკე ან ვიღაც ჩვენთაგანის ოჯახში, ცალკე ვჯდებით, რო არავინ მოგისმინოს.

– ტყეში თუ გადიხართ?

– არა. სახლში მივდივართ ვიღაცასთან. მეზობელთან მაგალითად. ცალკე ოთახში ჩვენ მარტო უნდა ვიჯდეთ, ვინც ვარჩევთ საქმეს და დადგენილება იქ გამოდის.

– თუ დებთ ფიცს ერთმანეთის წინაშე, რომ არ გათქვამს არცერთი თქვენგანი იმას, ვინ რა ილაპარაკა და რა პოზიცია ჰქონდა?

– არავინ მაგას არ გათქვამს, ეხლა მორევი თუ ხარ, ნორმალური ამას ცალკე არავინ იკისრებს. ამას არ ჭირდება ფიცი. ფიცი სჭირდება იმას, რომ მიკერძოება არ გააკეთო და გახვიდე სამართლიანად. (გვ. 127)

– მორევები თუ უდებენ დღეს ერთმანეთს ფიცს, რომ „ჩამთვლი ზუსტად შენს თანასწორად და ისე შემომხედავო“?

– არა. მაგ ფიცი არ იღება. თორე მე მივლია 80 წლის კაცებთან და მე ვიყავი 25-30 წლისა.

– აზრის გამოთქმის რიგითობა როგორაა?

– ასაკობრივად უფროსი ინყებს, მერე შეიძლება საქმემ მოიტანოს და სიტყვამ მოიტანოს, რომ შენ გკითხონ ყველაზე უმცროსს: „აბა, ეს შეიძლება, შენ ხარ მეტად ჩამწვდარი ამ საქმეშიო.“

– ა. ნულუკიანს აქვს ასეთი შემთხვევა, რომ ზოგჯერ მორევები სპეციალურად ახალგაზრდა მორევებს აძლევდნენ პირველ სიტყვას, რომ ის გაველენის ქვეშ არ მოქცეულიყო. თუა ეს დღეს?

– კი, მსმენია ამაზე.

– ყოფილა ეს შემთხვევა თქვენს პრაქტიკაში?

– კი, ყოფილა. ეხლა, ესე ხაზგასმით არ უთქვიათ, მარა პირველი

სიტყვა მოუციათ, მოუხედავად იმისა, რომ 80 წლის ხალხი მახლდა.

– ადრე „ლიმორავი“ იყო ძირითადი სასამართლო ორგანო და მერე სახელმწიფო ინსტიტუტები გაძლიერდა. კომუნისტების პერიოდში, მაგალითად, „ლიმორავი“ ისევ იყო?

– მაინც გრძელდებოდა, მაინც თავისი სამართალი ჰქონდა ხალხს.

– სახელმწიფო რომ დაიჭერს კაცს, მაინც საჭიროა „ლიმორავი“?

– კი.

– დაჭერა თუ უმსუბუქებს?

– რა თქმა უნდა, ოღონდ აქაც საქმეს გააჩნია: რა პირობებშია მომხდარი საქმე და როგორ. შეიძლება, საერთოდ არ შეუძლებოდა, არაფრად არ მიიღო დაჭერა, რადგან, შენი გადანყევითლებით ფიქრობ, რომ ამის ღირსიც არი და იმის ღირსიც არი. ეს არაფერ შვებას არ აძლევს. მთავრობა თავისას მოუზღავს და მორევი თავისას მოუზღავს. საქმიდან გამომდინარე, შეიძლება, მიიღოს მორევმა ეს მხედველობაში და შეიძლება, არ მიიღოს.

– განზრახვას და გაუფრთხილებლობას თუ განასხვავებთ?

– რა თქმა უნდა. განზრახ რაცაა ჩადენილი, ეგ არი უფრო უმძიმესი საქმეები, თორე უნებლიე და გაუფრთხილებლობით – ნაკლებია. მარა უნებლიეებშიც არი განსხვავება. ვის უხარია, მანქანით (გვ. 128) ავარია რო გააკეთოს, მძღოლს არავის უხარია, მარა იმასაც გააჩნია, რომელ შემთხვევაში და როგორ მოგიხდა. შეიძლება, იყოს ისეთ შემთხვევაში, რომ დაზარალებული ვინც არი, იმის გამო მოგიხდა. მაგ დროს ნახევრდება თითქმის. ისე ნავა მსვლელობა, რომ აი, ვთქვათ, ვერ მოვდივარ, უარი გითხარი, რო გამოგყვე მანქანით, შენ მაინც მომიჯექი, არაფრით არ შემეშვი და წამიყვანე, თან იმასაც გააჩნია, ვთქვათ, როგორ საქმეზე, რა საქმეზე წაიყვანე, ან ძალით წაიყვანე, ან არ შეეშვი, ან ამის მომსწრეები არიან, მოწმეები არიან, „მორევ მარე“ ჩანვდება ამას ყველაფერს, შეიძლება, დაზარალებულმა ვინმეს დაუმალოს, მარა „მორევ მარესთან“ ყველა იტყვის სიმართლეს. აქ სიმართლე იცის მორევმა და – სხვა ხალხმა, ვთქვათ, და ოჯახის ნევრებმა არ იციან. ამ შემთხვევაში ყურადღება ექცევა, რო, კი, უნებლიეა, მარა უფრო ისეა, რო თითქმის იგივე დაზარალებულია თვითონ ეს მძღოლი. შეიძლება, მძღოლი გადარჩეს, მარა მეორე მხარე გარდაიცვალოს. აი, ვთქვათ, რეისი ხო არის დანიშნული მესტია-ზუგდიდი, ვთქვათ, მოხდა უბედური შემთხვევა. ესაა უნებლიე, ვთქვათ, და გაირჩევა იმის მიხედვით, რო შეიძლება, საერთოდ არც კი დაჭირდეს „ლიმორავი“ ამ საქმეს და შინაურმა ხალხმა, ან თვითონ დაზარალებულმა თვითონვე მოითხოვოს,

რო შერიგდეს და იჭირისუფლოს და არაფერი შერიგება არ მოყვეს, თუ ვინმე არ ჩაერია გარედან და არ აამღერია ეს საქმე. ესაა უნებლიე საქმე.

– სტუმრის წინაშე ოჯახი პასუხისმგებელია?

– ეგ, თავისთავად, ყველგან ეგრეა მთელს საქართველოში. ჩემს მახსოვრობაში სისხლი არ აუღიათ სტუმრის მკვლელობისთვის, არც სტუმარი მოუკლავთ ან დაუჭრიათ. მომხდარა ისე, რომ სუფრაზე სტუმარს აწყენინეს და ამ მომენტშიც ოჯახის წევრი ერევა სტუმარზე მეტს საქმეში და პასუხს გასცემს ოჯახის წევრი. ეს იგივე შენი შეურაცხყოფაა.

– ძაღლის კბენაზე პატრონს თუ სთხოვენ პასუხს?

– ჩვენთან არ გამიგონია და არც პირადად ვყოფილვარ ასეთ საქმეზე.

– თუ ხარმა მოკლა?

– „ლიმორავი“ ამაზე არ გამიგონია, მარა ყოფილა შემთხვევა, რო ბულამ დაასახიჩრა კაცი, მარა ამ შემთხვევაში პატრონისთვის ნათქვამი იყო მანამდე სხვებისგან, რო „ან დაკალი, ან (გვ. 129) რალაცა უქენი, თორე ვილაცას რალაცას მოწვეს“ – გაფრთხილებული იყო. ამ შემთხვევაში „ლიმორავამდე“ არ წავიდა საქმე, მარა იმან თავისით რალაცეები იკისრა. ხარი დაკლეს. თვითონ ეგონა, რახან მას არ ერჩოდა და სახლში არავის ერჩოდა, ქუჩაშიც ასე იყო და თვითონაც დარწმუნდა მერე, როცა უკვე ფაქტი იყო და ქალს ურქინა.

– ვთქვათ, პირველად რომ ერქინა?

– პირველად არაფერია, მერე რა – საქონელია და რა უნდა ქნა.

– სიმთვრალე ამსუბუქებს თუ ამძიმებს?

– სიმთვრალე არ იცის ამან. სიმთვრალე არაფერი არაა ამ შემთხვევაში. ეს რო გამართლება იყოს, ყველა დათვრება და ხან მოკლავს, ხან – დაჭრის.

– მკვლელობის მცდელობა როგორ აღიქმება?

– გააჩნია რის გამო კლავდა. აქ უკვე ძირიდან, ფესვებიდან იწყება. შეიძლება, ისეთი საქმეა, რომ მოკვლა თუ არა, დაჭრა ეკუთვნოდა, ვთქვათ, შეიძლება, ხელი დაარტყა და ამიტომ დაჭრა.

– ჩხუბში დამწყები ვინაა: მაგინებელი თუ ხელის დამრტყმელი?

– გააჩნია, რა თქვა. ყველა სიტყვაზე შეიძლება გამოევიდო კაცს და საცემი გახადო, მარა სიტყვასაც ხო გააჩნია.

– „ლალცხატი“ რაა?

– ადგილი, სადაც კვერებს აცხოვდნენ და სანთელს ანთებდნენ და ილოცებოდნენ და ა.შ. იმას არავინ ხნავდა, არც თიბავდნენ. დღესაც

არი ეს. მითითებულია ადგილები, მეც ვიცი რამოდენიმე.

– განაჩენის გამოცხადება სად ხდება?

– იმ ოჯახში, ან ეკლესიაში.

– ეკლესიაშიც ხდება?

– ეკლესიის ეზოშიც ხდება. თუ ისეთი საქმეა, მსუბუქი. და თუ სერიოზული საქმეა ოჯახში ხდება.

– ჯერ დამნაშავესთან აცხადებთ, თუ – დაზარალებულთან?

– ვუცხადებთ ჯერ დაზარალებულს და მერე, დამნაშავესთვის, თავისთავად, არ გერიდება და ეტყვი პირდაპირ, მარა გადამწყვეტი მნიშვნელობა მაგას არა აქვს.

– თუ ორივე მხარეს არის დაზარალებული, კენჭს ხომ არ იყრით, პირველად რომელს გამოუცხადოთ? (გვ. 130)

– მაშინ, სულ ერთია, იქაც უნდა განაცხადო და – აქაც.

– ყველა მორევი მიდის, თუ ნახევარი ერთ მხარესთან, მეორე ნახევარი – მეორესთან?

– შეიძლება, რომელიმე მორევს მოუწია რამე საქმეზე წასვლა და არ არის, დანარჩენები გამოუცხადებენ ერთსაც და მეორესაც. გამოცხადების დროს არაა მაინცდამაინც სავალდებულო, იმას ხო ერთი აცხადებს მაინც, უფროსი.

– გამომცხადებელს თუ ჰქვია რამე სახელი?

– არაფერი. მორევთაგან ეტყვის ერთ-ერთი უფროსი, ან შეიძლება, უმცროსსაც დააკისრონ, რომ თქვიო. გადაწყვეტილება არი ერთად მიღებული და არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს, ვინ განაცხადებს.

– თუ ხდება დროებითი გადანწყვეტილების გამოტანა? მაგალითად, ბავშვები გაიზარდონო და მერე დავადგინოთ?

– არ ყოფილა ეგ ჩემს დროში, ისე მსმენია ადრე, სანამ თავის ასაკს არ მიაღწევს და ჭკუა მოეკითხებაო, გადაუღვიათ.

– „ნორი“ არ დაგიკისრებიათ?

– მარტო ერთი შემთხვევა მახსოვს, რო ბავშვი მოვანათლინეთ და ფული აჩუქა. ჩაკერით ვუთხარიო, რო „ბავშვი უნდა მონათლო და რაღაცა საჩუქარი გაუკეთე.“ ესე, გადაჭრით: „ამდენი აჩუქე“ – არ გვითქვია.

– დაძმობილებას თუ იყენებენ?

– მონათვლა ხდება. შეიძლება, ისე იყოს, რომ არც მონათვლინო. თუ უნებლიე რაღაცაა, ის თავისი ხარჯი მიაქვს თავისით, მარა შენ არ გადაუწყვეტ, რომ „ამდენი მიიტანე, გინდა თუ არა.“

– თუ ხდება, რომ მაკე პირუტყვს მისცემენ მეორეს გამოსაკვებად

და ნამატი და რძე მას რჩება?

– კი, არის. თვითონ თანხმდებიან, სანამდე გამოკვებოს და რჩება ნამატი, თავისთავად, მას და გამოკვების საფასური.

– ქალაქში რომ არის სვანების ნაწილი და მინები რომ აქ აქვთ, ეგ როგორ რეგულირდება?

– სანახევროდ. შეიძლება, ზოგჯერ ნახევარი არ გაუგზავნო, მარა ნაწილს მაინც გაუგზავნი ქალაქში. ეს თავის ნამუსზე და შეთანხმებაზეა, გინდა, 2 ტომარა კარტოფილს გაუგზავნი, გინდა – 10-ს. (გვ. 131)

– ძმების გაყრა რომ ხდება, მედიატორებს იწვევენ?

– მაგ დროს შეიძლება, თუა ისეთი ოჯახი, არავინ დაჭირდეს და უფროსმა: მამამ ან ვილაცამ გააჩიოს. ის დაყოფს, როგორც შეატყობს, რომ სწორად არი გაყოფილი და თვითონ შეთანხმდებიან, ვის რა შეხედეს. ან კიდე, ისეც ხდება, რო გაყოფს და კენჭს ააღებინებს სხვებს. ზოგჯერ საძმო ერთევა და მორევი უკვე საძმოს მერეა, თუ საძმოში ვერ შეთანხმდნენ და საძმომ ვერ გაყო, მერე, შეიძლება, დასჭიდეთ მორევი.

– მშობლებს თუ ეძლევა ცალკე წილი?

– კი.

– საუფროსო წილი თუა?

– საერთოდ ასე იყო თავიდანვე: იმას შეუძლია, აირჩიოს სახლში რომელი ოთახიც უნდა. იმას ირჩევდა ძირითადად – „პალეტს“, უფროსი თაობა.

– დაფიცების რიტუალზე მუხლზე დგებიან, თუ ფეხზე მდგომი იფიცებენ?

– ფეხზე დამდგარი.

– ქვის კისერზე ჩამოკიდებით ფეხშიშველი სიარული სინანულის ნიშნად თუ გსმენიათ?

– ჩემს პრაქტიკაში არ ყოფილა ასეთი შემთხვევა.

– თოფი, რომლითაც მოკლეს კაცი, ჭირისუფალს თუ გადაეცემა?

– არ შევსწრებივარ ასეთ რამეს.

– თუ გიყმა მოკლა ან დაჭრა ვინმე?

– გოჟი გოჟია, თავისთავად, აქ პასუხი სხვებს მოეთხოვება. გააჩნია, როგორ ჩაიღინა და რა ჩაიღინა, მარა პასუხი ოჯახის წევრს მოეთხოვება.

– დანიშნული ქალი რომ გაგითხოვდება, ოჯახს თუ მოსთხოვ პასუხს?

– არა. დანიშნულებიც თითქმის აღარ არის. იშვიათია.

– ღალატზე წასწრების შემთხვევაში ცოლის მოკვლა როგორ

განიხილება?

– არ ყოფილა ეგეთი ჩემს პრაქტიკაში. მსმენია, რო გაეყარნენ და ეგ იყო.

– თუა რამე ადგილები, სადაც დანაშაულის ჩადენა უფრო მძიმედ (გვ. 132) ითვლება თვითონ იმ ადგილის გამო?

– ეკლესიის ეზოში და ქელეხში. ქორწილში მოსულა ჩხუბი და ესეთი რაღაცა. არი კიდე, უფროსს რომ ხელს აუწევ, ესეც არი შემორჩენილი, რომ ესეც არაკაცული საქციელია. მამის ტოლა კაცს რო ხელს აუწევ, ეს დაგიძიმებს. კი, შეიძლება, მართალი ხარ და სიტყვიერად გამწარებული ხარ, მარა მაინც უკიდურესად თავი უნდა შეიკავო მაგისგან, უფროსია.

– თუ ჩემი იარაღით სხვამ მოკლა ან დაჭრა კაცი?

– თუ იარაღი მოსაკლავად ათხოვე, თითქმის იგივე ფორმაში გადიოდა ადრე და იგივეა ახლაც. თუ ისე ათხოვე, ეგეც არასწორია. იარაღის თხოვა, ჩემი გადმოსახედიდან, არასწორია. არ უნდა ათხოვო. იმას შემთხვევითაც რო გაუვარდა, მაინც თანამონაწილე ხო ხდები.

– გამზავებლის დაზიანებისთვის, ვინ აგებს პასუხს?

– ბევრი შემთხვევაა, რო გამზავებელს მოხვედრია დანა ან მუშტი. ასეთ დროს თავიდან ირჩევა საქმე და ირკვევა, რის გამო მოხდა, შეიძლება იმხელა გაამწარა, რო იმის მხრიდან დაჭრაც იოლ ფარგლებში გასულიყო, იმხელა დააშავა, ვთქვათ, იმ დასაჭრელმა, ან გარდაცვლილმა, თუ მოკვდა.

– რას გულისხმობთ, გამზავებელმა თუ დააშავა?

– არა. პიროვნებამ, ვინც იჩხუბა. გამზავებელი არ აშავებს, იმას უნებლიედ მოხვედება ან იარაღი ან რაღაცა. გამზავებელს შეიძლება მთვრალმა კაცმა შეგნებულადაც მოგარტყას ხელი: „გამიშვი თორემ შენ დაგარტყამ“, ეს ბევრჯერ მომხდარა. გამზავებელს უნებლიედ ბევრჯერ მოხვედრია დანა და ინვალიდად დარჩენილა ან მომკვდარა. მქონია ასეთი შემთხვევა, რომ დანის წართმევისას ხელი გაიჭრა სერიოზულად. მოჩხუბრები ორივე მთვრალები იყვნენ. ძალაუწებურად, რო უყურებ, რო კლავენ ერთმანეთს, – აზავებ. ორივე მხარე გაამტყუვნეს. იმან დანა რო აიღო, მანამდე, სანამ დანა აიღო, შეიძლება ასპროცენტის მართალია, მარა რომ აიღო, უკვე გამტყუნდა. თუ მუშტით ჩხუბობ, იჩხუბე შენც მუშტით. ორივე მხარე გამტყუნდა მანდ. რადგან შენს გამოა დაჭრილი და შენს გამო, შეიძლება, ინვალიდად დარჩეს კაცი. მაგ დროს უნდა ინამუსო და მიეხმარო, მარა ყოფილა ისეც, რომ სულ არაფრად ჩაუთვლიათ. (გვ. 133)

– ბოიკოტის გამოცხადება თუ ხდება?

– ადრე იყო. ახლა არ ყოფილა.

– გასახლების ფაქტები თუ ყოფილა?

– არ მიუხედავად, მარა თითონ ინამუსა და ნასულა. ასეთი ყოფილა.

უნებლიე თოფის გავარდნის გამო. რო მორიდებოდა, არ შეხედეს ოჯახის ნევრები. სამუდამოდ ოჯახი მიუტოვებიათ და ნასულან, მარა მორეების გადანყვეტილებით კი არა, თავისი გადანყვეტილებით. აი, მერე უკვე, როცა შერიგება ხდება, შეიძლება, ნასულა ნაადგეს ხოლმე. ე.ი. ინამუსე, ხათრი გაქვს ოჯახის და ყოველ დღე რო თვალში არ ეჩხირები. შეიძლება, არც გინყინა იმან ისე, რომ მაგისტვის მოგკლას ან დაგჭრას, მარა მაინც ყველა კაცები ვართ, მაინც არ გსიამოვნებს ყოველდღე შეხვედრა, ყოველდღე სუფრაზე შენს თვალწინ რო იჯდეს და ამის გამო გარიდებიან და ნასულან. მარა რომ მიესაჯოთ გადასახლება, ასეთი ჩემს პრაქტიკაში არ ყოფილა და ადრე იყო. ადრე უკვე ისეთ საფეხურზე იყო ეს ასული, რო იქ უკვე ვეღარც ახლობელი დაგიდგებოდა გვერდში და ვერც ვერავინ, რახან თემმა გამოიტანა ეს გადანყვეტილება, მორჩა. ზოგჯერ დაზარალებული ითხოვდა იმის გამო, რო მორიდებია მკვლელობას და ხოცვა-ჟლეტას და მოუთხოვია: „დატოვოს სახლკარი და წავიდეს.“ ახლა უფრო თავისი ნამუსის გამო, ჭირისუფალს რომ ყოველდღე არ გადაეყაროს, ამის გამო მიდის.

– ქალს თუ ეკუთვნის მემკვიდრეობა?

– გაუთხოვარი, ოჯახში დარჩენილი თუა, ჩვეულებრივ ეკუთვნის. მობრუნებულზეც. ესეც ოჯახზეა დამოკიდებული. მობრუნებულს, მე არ მსმენია, მოეთხოვოს ცალკე წილი და ცალკე ეცხოვროს, თუ მობრუნდა, ე.ი. ოჯახშია და იქ ცხოვრობს და ჩვეულებრივად არის. გაუთხოვარს იგივე წილი ეკუთვნის, რაც ყველას. შეიძლება, იმას ამ დონეზე არ გადაუჭრას არავინ წილი, რასაც ბიჭს მიაკუთვნებენ, მარა ზოგჯერ გაუთხოვარს ნაკლებ წილს აძლევენ, მარა იმიტო კი არა, რომ ნაკლები ეკუთვნის, უბრალოდ, იმის გამო, რო მეორეს, ვთქვათ, ბიჭს, შვილები ყავს და მეტი სჭირდება, მის ოჯახს, შეიძლება, მეტი მიაკუთვნონ. ერთი ყანით მეტი მისცენ, ისე, უფლებებით იგივე უფლებები ეკუთვნის, როგორც ბიჭს.

– მეორე ცოლის მოყვანა თუ ხდება? (გვ. 134)

– ვიცი ეგეთი შემთხვევები. ზოგჯერ ისეც ხდება, ცოლი თვითონ აიძულებს ქმარს ამის გაკეთებას. ჩემს მახსოვრობაში არის 2-3 შემთხვევა ჩემს სოფელში. ორივე ცოლი აგრძელებს იმ სახლში ცხოვრებას. შეიძლება მეტი პატივისცემა იმ ქალს ჰქონდეს, ვიდრე იმას, შვილი ვინც გაუჩინა, მეორე ცოლად მოყვანილს.

- სამი რო ყავდეს ერთდროულად?

- სამი არა. ჩემს სოფელში და სადმე სვანეთში არ გამიგია. ესეთი არ გამიგია. შეიძლება, ისეთიც არის, რომ მიეტოვებინათ და მეორე მოეყვანა. ამ მომენტში შეიძლება მოხდეს „ლიმოროვიც.“

- ანუ ცოლის მიტოვებაზე „ლიმოროვი“ შეიძლება მოხდეს?

- თუ შეურაცხყოფილად ჩათვლის ქალის მხარე თავს, რომ არაფრად ჩააგდო და ისე მიატოვა. ამ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს და ისე - არა.

- თუ გსმენიათ, რომ მორაეები დანაშაულის ჩადენის ადგილიდან აუცილებლად აღმოსავლეთით მიდიოდნენ საქმის გასარჩევად?

- არ მსმენია. დაფიცებისას აღმოსავლეთისკენ რომ დგები და იფიცები, ეს აუცილებელი წესია. ადრე ტყეშიც გადიოდნენ ხოლმე, მარა ეხლა არ არის ასეთი რამ. სადმე ოთახში ცალკე ჩაიკეტები და იქ არავინ შემოდის და არავინ დაგინყებს დაყურადებას.

- მონმის დაფიცება თუ ხდება?

- კი.

- აუცილებელია?

- აუცილებელი არაა. თუ რომელიმე მხარეს ეჭვი ეპარება და არ ჯერა იმ კაცის, მაშინ უნდა დაიფიცოს, რო სიმართლე აღიაროს.

- თანამოფიცარი თუ სჭირდება მონმეს?

- არა, არ სჭირდება, პირადად მას დააფიცებ და ეგ საკმარისია.

- ვთქვათ, კაცს დაუსახელეს „ლუფხვილი“ 5 კაცი და ერთი არ გამოვიდა, რა ხდება?

- საქმეს გააჩნია. თუ ვერ დაითანხმე დაზარალებული და არ მოგიხსნა ეს 5 კაცი, მორევი ცდილობს, რო საქმიდან გამომდინარე, თუ მძიმე საქმე არ არი, შეიძლება, არ სჭირდება ამ საქმეს 5 კაცი და 3-იც ყოფნის ან 2-იც ყოფნის, მარა იმან დაიჩემა, ყველა ესეა დაზარალებული საერთოდ, (გვ. 135) რო მაქსიმუმს ითხოვს, მარა მორევი იმისაა, რომ იმის ადგილზე შენ როგორ იზამდი, რას იზამდი, ეს უნდა დაახურდავო ყველაფერი და მერე შეიძლება გადაუჭრა მას, რო, - ხო არი დაფიცებული, რომ შენს ნათქვამზე უნდა ნამოვიდეს, - 3 კაცი, შენ რომ გადაუწყვეტ, რო 3 კაცი ყოფნის ამ საქმეს და ასეთნაირად შენ მოახსენეინო.

- თუ შეიძლება, რომ მორევმა თქვას: მე დავიფიცებ იმ „ლუფხვილის“ ნაცვლად?

- კი. ასეთი რალაცაც მომხდარა, იმიტო რო დარწმუნებული როცაა იმის სიმართლეში და რო მოხდეს საქმის გაკეთება და შერიგება, ასე შეიძლება გააკეთოს.

- როდესაც თათბირისთვის გადიხართ, ხმათა უმრავლესობით წყვეტთ თუ ერთსულოვნებაა აუცილებელი?

- აქ უკვე სხვადასხვა აზრია, თავისთავად, შენ შენებურად უყურებ, მე - ჩემებურად, მარა მერე ჯერდება ერთმანეთში, და მეტი წილი, ე.ი. ხმათა უმრავლესობით არი ესეც. შენ სხვა აზრისა ხარ, მე სხვა აზრისა ვარ, ყველა განსხვავებულ აზრისა ვართ ამ საქმეზე, შეიძლება, მარა მიახლოებით გამოგვაქ განაჩენი ისე, რო ერთმანეთის აზრი გავითვალ-ისწინოთ. ხდება, ისეთი საქმეები არი, რო ერთსულოვნება არ არი საქმეში, სანამ ბოლომდე არ მიიყვან იმ საქმეს. შენ შენსას იძახი, მე - ჩემსას და მერე კიდევ დამატებით დაკითხვები მიდის, ვივლით, შევხვდებით იმ კაცს, მხარეებს და ვრწმუნდებით და მერე თანდათან ჯერდება ეს საქმე, რო ასე ჯობია.

- ანუ უპირატესობას ანიჭებთ ერთსულოვნებას?

- თავისთავად ასეა. მეტი წილი, ერთად ვიღებთ გადანყვეტილებას.

- ერთი მორევი რომ ჯიუტად იდგეს თავის აზრზე და არ შეიცვალოს?

- ერთი მორევი რო იყოს ცალკე, ჩვენ ხომ ყველა დაფიცებული ვართ და ჩვენ, მეტ წილს როგორც მიგვაჩნია მართალი და სწორი, ისე გადანყდება ის საქმე. არი შემთხვევა, რო, შეიძლება, იმან შეაყონოს საქმე, სანამ არ გაირკვევა - ხო შეიძლება, ის მართალია და ბოლომდეა ჩამწვდარი საქმეში.

- „ლიმორავის“ დროს თუ იყოფით გუნდებად?

- არა. ხდება ასეთი რალაცა, რო სანამ შევიკრიბებით (გვ. 136) ბუნე-ბრივად შეიძლება რამდენიმე კაცი ცალ-ცალკე ვსაუბრობდეთ - ამ მხრიდან მოსული მორევი ცალკე და იმ მხრიდან მოსული მარა, რო შევიკრიბებით, ერთად ვარჩევთ საქმეს.

- მაგრამ ხელოვნურად რომ დაიყოთ ჯგუფებად?

- არა. ასე არ ხდება.

- თუ ხდება ისე, რომ მორავეებმა თავის შორის ამოირჩიონ, ვთქვათ ერთი მხრის მორევიდან 2 კაცი, მეორე მხრის მორევიდანაც - 2 და ესენი რასაც გადანყვეტენ, იმას დაეთანხმოს დანარჩენები?

- არა. ჩემს პრაქტიკაში არ მომხდარა და ისე, არ ვიცი. (გვ. 137)

მთქმელი – მიხეილ რატიანი, 71 წლის, უშგულის თემი,
27.06.2015 წ.

- თუ არის „ლიმორავი“ 2 ეტაპად?
- ორი ეტაპია.
- რა არის ისეთი საქმეები, რაც „ლიმორავამდე“ არ მიდის და „ლიმციქვით“ მთავრდება?
- უფრო მსუბუქი რაცაა, მაგალითად, თუ ნაჩხუბარი მარტო არიან და დაჭრილი არაა, სიცოცხლისათვის თუ საფრთხეს არ წარმოადგენს ეს ჩადენილი დანაშაული.
- მოციქულები დაახლოებით რამდენი კაცი არიან ხოლმე?
- დაახლოებით 3-4, ზოგჯერ, არის მეტიც. ზოგჯერ მოციქულები იცვლება. არის შემთხვევები, რომ აი, მაგალითად, ამირჩიეს მე, მაგრამ ვისთანაც უნდა გამაგ ზავნონ, ის შეიძლება მომდურავია ჩემი, ან ნანყ-ენია და აცილება მომცეს, რომ „ის არ მინდაო“ და მაშინ სხვა იქნება.
- აცილებას სვანურად თუ უნოდებთ რამეს?
- არა, ცალკე ტერმინი არაა, უბრალოდ, ე.ი. აცილება შეიძლება მოგცეს, „არ მინდაო.“ ან სიერთგულეში ეპარება ეჭვი ან რაღაცა – „რატომ ამას მიგ ზავნო“, ასეთი რამ შეიძლება იყოს.
- მოციქულის არჩევა მორვად თუ ხდება?
- ეს იშვიათობაა.
- ანუ იმავე საქმეზე სხვას მოუწოდებენ მორვად?
- კი, სხვას. არადა, შენ თუ მოციქულმა ისე გადადე თავი, რომ მიკერძოებას აქვს ადგილი, მაშინ შეიძლება დაგასახელოს შენ – „მაშინო, შენ გადიო მორავადო და, აბა, განსაჯეო ეს საქმე.“
- ე.ი. თუკი ჩათვალეს, რომ მიკერძოებული მოციქული ხარ, მაშინ გასახელებენ?
- ჰო, მაშინ.
- რატომ?
- ე.ი. იმას უკვე ეჭვი ეპარება, რომ შენ არ გადიხარ სისნორეზე და რაღაცაში არ ხარ მართალი და ტოლობის ფიციტ გაიძულებს, „თუ ასეა, მაშინ დადექი, აბა, შენ მორავად და განსაჯე.“
- თუ უარს ეუბნები?
- თუ უარს ეუბნები, საერთოდ – არაფერი. შენი ნებაა. (გვ. 138)
- მოციქულებს თუ აფიცებენ?
- იყო ასეთი შემთხვევა, რომ ჩვენ, მოციქულებმა, დავიფიცეთ, რომ „გავიდეთ სისნორეზე,“ მორავიც ხო ფიცულობს, მარა შეიძლება იყოს

შემთხვევა, რომ მოციქულმაც დაიფიცოს.

– რამ განაპირობა ასეთი შემთხვევა?

– ზოგჯერ ხდება, რომ ნდობის საკითხია. თუ მორევობამდე არ მიდის საქმე, იქამდის არ მიდის, რომ მორევი სჭირდება ამ საქმეს, მაშინ შეიძლება, მოციქულები დააფიცონ.

– ოლონდ ისინი მორეებად არ ითვლებიან?

– არ ითვლებიან.

– ფიცს რა პქვია მაგ დროს, რა ტექსტით დებენ?

– „მე გავიდე სწორად, როგორც ჩემს ოჯახზე ვიფიქრო და ჩემს შეიძლება, ასე თუ არ განვსაჯო ეს საქმე.“

– დაფიცება სად ხდება?

– ძირითადად, ნმ. გიორგის ეკლესიაში და ფუსტის ეკლესიაში.

– ლამარიაში?

– არა. არ იფიცებენ.

– სხვაგან თუ იფიცებენ?

– ყოფილა შემთხვევა, რომ ამ ეკლესიებსაც არ ენდობიან და მაშინ – კვირიკეზე.

– მორავის რა ოდენობაა ყველაზე მაქსიმალური ან მინიმალური?

– 12. თითო მხრიდან 6-6. თუ მორავამდე გადის საქმე, ამაზე ნაკლები იშვიათობაა ხოლმე. 12-ზე ზევით არ ყოფილა ჩემს მახსოვრობაში და არც მანამდე გამიგონია, რომ 12-ზე ზევით ასულიყო.

– არჩევისას თანაფარდობა როგორია?

– ნახევარ-ნახევარს ირჩევენ.

– თუ შეიძლება, უპირატესობა მიანიჭონ ვინმეს?

– კი. დაზარალებულს ანიჭებენ ხოლმე. ასე 12-დან 8 შეიძლება აარჩევიონ დაზარალებულს და 4 – მეორე მხარეს.

– თუ ხდება, რომ მთლიანად დაზარალებულმა აირჩიოს?

– ასეთი შემთხვევებიც ყოფილა.

– გვაქვს ინფორმაცია, რომ კალის თემში მთლიანად დაზარალებული ასახელებდა მორევებს ადრე, 35 წლის წინ ჩანერილი მასალების მიხედვით. (გვ. 139)

– მე კალის თემშიც ვყოფილვარ „ლიმორევზე“ და ძირითადად მაინც ასეა, უპირატესობაა დაზარალებულის მხარეზე, მაგრამ მთლიანად დაზარალებული იშვიათად ასახელებს ყველა მორევს. ან 4 ან 2 იქნება განსხვავება, მარა უპირატესობა ყოველთვის დაზარალებულის მხარეზეა.

– თუა ისეთი საქმეები, სადაც მორევი არ დებს ფიცს?

- არა. მაგი არასოდეს. სანამ თვითონ დაიფიცებს, მანამდე ისინი უნდა დააფიცოს, ორივე მხარის ოჯახის წევრები, რო „შენ მე ტყუილი არ მათქმევინო,“ და მერე გადის უკვე თვითონ საქმის გასარჩევად.

- რა და რა სახის ფიცს იყენებენ დღეს?

- მორევი იფიცებს სისწორეზე და ერთგულებაზე, რომ „მე გადახრა არ გავაკეთო არცერთ მხარეს და გავიდე სისწორეზე.“ თითონ უფროსი მორევი ადგენს ტექსტს.

- თუ არის ამ ფიცის ტექსტში ფრაზა: „შენს ადგილზე თუ არ დავაყენო ჩემი თავი“?

- კი, თავისთავად. აბა, ეს თუ არ გავაკეთე, აბა, მაშინ როგორ? ადგილზე დაყენება, ეს ისეთია, ამას ზოგჯერ მორავიც არ სჭირდება.

- და მორავი დებს ამ ტექსტით ფიცს?

- აუცილებლად.

- მხარე რა ტექსტით დებს ფიცს მორავის წინაშე?

- „შენ რასაც განსჯი, მე იმისი კმაყოფილი ვიყო და იმაზე გავიდე მეც.“

- თუ დებს დაზარალებული ასეთ ფიცს: „მანამდე ვიქნები ერთ-გული გადანყევტილების, სანამ არ გავიგებ, რომ დამცინის“ და ა.შ.

- აუცილებლად. „სანამ ვინმე არ დამაყვედრის ამ საქმეს, რომ მე კი, ეურიგდები ამ ოჯახს, მარა თუ არ დამაყვედრა ვინმემ და თუ დამაყვედრა, მაშინ ეს ფიცი უკვე გატეხილია.“

- თუ გატეხილია, მაშინ ხელები უთავისუფლდება მას, თუ ის ვალდებულია, მორავებთან მივიდეს და თქვას, რომ ასე მოხდა?

- მორავების წინაშე მან ბოდიში უნდა მოიხადოს, იმიტო რო მან ხომ ისინი დააფიცა, და იმათი ფიცი უკვე არაფრად, ჩათვალა და ულა-ლატა ამდენ კაცს.

- მე, ვთქვათ, დაზარალებულმა, დავიფიცე, „ვფიცავ, შევას-რულებ გადანყევტილებას, სანამ არ დამაყვედრის ეს.“ ამან რომ დამაყვედრა და (გვ. 140) მე გავთავისუფლდი ფიცისგან, ამის მერე რას ვაკეთებ? უფლება მაქვს და თავისუფალი ვარ და შემიძლია, თუნდაც, შური ვიძიო, თუ მორავებთან უნდა მივიდე და ვუთხრა, რომ ამ ადამიანმა მე გამატეხინა ფიცი?

- გააჩნია, შეიძლება, ოჯახის წევრმა კი არა, სხვამ დააყვედრა, ამაშიც განსხვავება არის. ხომ შეიძლება, ვინმეს ეჩხუბა ის და იმან უთხრა: „ჩემთან რა გინდა, იმათ გაეცი პასუხი, ვინც ასე გაგიკეთა და ასე.“ ეს უკვე სხვისგანაა. მარა თუ ოჯახის წევრმა დაგაყვედრა, უკვე შენზეა დამოკიდებული, შენ რასაც მოიმოქმედებ, მორავი აქ არაფერ

შუაშია, მორავებს არ ეხება ეს. მისმა ოჯახის წევრმა დამაყვედრა და მე მორვებთან საბოლიშო რა მაქვს? მაგრამ აქ მთავარი ისაა, რომ როცა ფიცი იღება, გარცემიც ხომ მოყვება, „ვინც დააყვედროსო,“ იმასაც წყევლიან და ეს უკვე ხო გადის ხალხში, ეს ვრცელდება ხალხში, რო „ვინც დააყვედროს,“ ესენი დაწყველილები არიან და უნდა ეცადოს ყველა, რო ის წყევლა არ მოიხვედროს. თუმცა ზოგიერთი თავზე ხელალებული არც იმას ფიქრობს და არც ამას და ხდება მასეთიც.

– მედიატორები უფროს მედიატორს ყოველთვის ირჩევენ, თუ არის ისეც, რომ არცერთი არაა უფროსი?

– უფროსი მორვებშიც აუცილებელია და მედიატორებშიც. ეს უფრო ხანში შესული ვინცაა, ისაა ხოლმე, არჩევით ეხლა მაინცდამაინც ასე, არჩევა არ ხდება ხოლმე, მარა უფრო გამოცდილი ვინცაა, ვინც უფროსი არის, იმას ჯერდებიან, რომ „შენს სიტყვას ვჯერდებით ყველა.“

– რა პქვია უფროს მედიატორს?

– „ხოშა მეცქვილ“ (უფროსი მედიატორი) ან „ხოშა მორეც“ (უფროსი მორევი).

– თუ ხმარობენ ამის გამოსახატავად, ტერმინებს: „ნესგა მეზი მარე,“ „ნესგაჩუ მეგნე“?

– ჩვენთან არ ხმარობენ.

– თუ ხმარობენ „მუნვერ,“ ან „მუნვერ,“ „მუნვერი,“ ამის აღსანიშნავად?

– „მუნვერი“ არის სისხლის ამლები, მორავებში არაა. „მუნვერი ლოქ ოთსად,“ ე.ი. „მუნვერი“ დარჩა იმას, ვინც ისისხლებსო, პატარა (გვ. 141) ბავშვი რო რჩება, ბიჭი, ეს ნუგეშად მიაჩნიათ, რომ სისხლის ამლები ჰყავს.

– მორავის აცილება თუ შეუძლიათ, ისე როგორც, მანამდე – მოციქულის?

– კი.

– რა მიზეზით?

– მორავი მაგალითად, შეიძლება ისეთი დაგისახელოს დაზარალებულმა, რომელიც შენ არ გამოგყვება, ვთქვათ, შენ გემდურის და იციან, რო ის არ გამოგყვება და, ამ შემთხვევაში, თვითონ ეს უფროსი მორავი წაუყენებს იმ ოჯახს, დაზარალებულს, რო ის იმ ოჯახს ემდურის, არ არიან ის ორი ოჯახი შეხმატკბილებული ერთმანეთთან და ამიტომ თხოვნით მიმართავს, რო შეგვიცვალო, რო შეუცვალონ ის მორავი. მიმართავენ თხოვნით, მაგრამ ზოგჯერ ხდება ხოლმე, რო არ

უცვლიან და მაშინ ხატზე ის არ გაყვება და მერე უკვე მოციქულებმა უნდა რალაცნაირად უნდა მოაგვარონ ეს საქმე რამენაირად – მორავებმა არა – რო შეაცვლევეინონ რამენაირად. თუ ვერ მოაგვარეს, ის მორავი არ გაყვება და შეიძლება, მაშინ ჩეიშალოს საქმე.

– ქალი მორავის შესახებ თუ გსმენიათ?

– კი. დესპინე ნიჟარაძე-ჩარკვიანისა, მისი და, თეკლე ნიჟარაძე, პოლისკა ნიჟარაძე-ჩარკვიანისა, ბაბლინე ჭელიძე-ლვაჩლიანისა, დედაჩემი ყოფილა კიდე – ალათი ლვაჩლიანი-რატიანისა. კიდე ბევრი, მარა მე ესენი უფრო მახსოვს.

– ესენი მოციქულები იყვნენ თუ მორვები?

– „მოცქვილადაც“ ყოფილან და მორვადაც.

– ივდითი ნიჟარაძე თუ იყო მორავი?

– მორავი არ ყოფილა, ისე – გაგებული ქალი იყო.

– მორავი ქალები მკვლელობის საქმეებზე იყვნენ?

– მკვლელობაზე ნაკლებად იქნებოდნენ, მარა დაჭრაზე, გაუპატიურება და ჩხუბი და ა.შ. მით უმეტეს, რო ქალს თუ ეხებოდა დანაშაული, მაშინ, მაგალითად, მოტაცებაზე.

– ქურდობაზე?

– ქურდობა არ იყო მაშინ ჩვენთან.

– ქალებს აფიცებდნენ?

– თავისთვად, ერთგულებაზე ისინიც უნდა დაეფიცებინათ.

– ანუ ხატის წინაშე მამაკაცების თანაბრად?

– რა თქმა უნდა. (გვ. 142)

– აკრძალული არ იყო ქალის ფიცი?

– არა. მაშინ თუ აკრძალებოდა, მედიატორიც არ უნდა ყოფილიყო და არც მორავი. ქალი იფიცებდა, ერთგულებაზე, რომ გადანყვეტდა კანონიერად, რო სისწორეს გააკეთებდა და მიკერძოებას არ გააკეთებდა.

– როცა მორვები იკრიბებიან, მხარეებს თავისთან იბარებენ?

– არა. ოჯახებში მიდიან.

– პირველად ვისთან მიდიან?

– ჯერ დამნაშავეს უნდა გაიგონ. მერე მიდიან დაზარალებულთან.

– თუკი ორივე მხარემ დაჭრა ერთმანეთი?

– თვითონ განსაზღვრავენ ამას, მარა თუ ორივე მხარესაა დაჭრილი, მაშინ, შეიძლება, მორავებიც არ დაჭირდეს და მედიატორებმა მოაგვარონ.

– ანუ ორივე მხარეს თუა დამნაშავეც და დაზარალებულიც,

მაშინ ვისთან მივლენ პირველად?

– პირველად რომელიც დაზარალდა, იმასთან მივლენ, გამომწვევი მიზეზი ხომ უნდა დაადგინონ.

– კენჭისყრას ხომ არ მიმართავენ, ვისთან წავლენ მედიატორები?

– ასეთი რამ არ ყოფილა არასდროს.

– თუ იღებს მორავი გასამრჯელოს?

– არა.

– „ნანბანინელ-ნალვიელ“ ეს რას ნიშნავს?

– ეს საჩუქარია, რომელსაც მედიატორები ღებულობდნენ გამართლებულისგან.

– „ნალვრიელს“ ხმარობენ?

– ჩვენ „ნანბანს“ ვეძახით. დაფიცების გამო, თანადგომის გამო.

– რამდენია?

– ეს დოგმა არ არის.

– თუ გაგიგიათ „ათისტავი“ – „ნორის“ მეათედი, რომელსაც მორავი იღებდა გასამრჯელოდ?

– არ გამიგია. (გვ. 143)

– „ლერქვაში“ რა არის?

– ეს იყო ზომის ერთეული საერთოდ, სასმელის. დაახლოებით, 12 ლიტრის ფარგლებში, ფუთზე უფრო ცოტა.

– როდესაც „ლიმორავი“ ტარდება, სად იკრიბებიან მორავეები?

– არის შემთხვევები, თვითონ სოფელში ერთ ადგილს დაასახელებენ და მოიყრიან თავს და იქ დასახავენ გეგმას, რანაირად უნდა წარმართონ საქმე. ასე, საგანგებო ადგილები არ არის გამოყოფილი მაგისტრის. ყველა შემთხვევაში თვითონ გადანყევტენ, სად შეიკრიბონ. ხალხის თავშეყრის ადგილებიდან მოშორებით.

– მხარეებს თუ ახვედრებენ ერთმანეთს?

– მათი შეხვედრა მარტო ხატთან ხდება და ისე – არა, რა თქმა უნდა.

– ოჯახში დაკითხვის ჩატარებისას თუა ადათით სავალდებულო სუფრის გამლა?

– დაზარალებული სუფრას არ გაშლის ხოლმე და არც მორავეები ვიზამთ ისე, რომ იქ ჭიქა ავნიოთ, საწამ შერიგება არ მოხდება და მერე – კი, და დამნაშავეს ოჯახში – კი ხდება.

– სამ სადღეგრძელოს აუცილებლად ასრულებთ?

– ეს აუცილებელია, მაგრამ ღრეობად არ აქცევენ საქმეს. თუმცა ოჯახსაც გააჩნია, ოჯახის უფროსი როგორ მსვლელობას მისცემს მაგას. ზომა უნდა იცოდე, თუ არა, თუ გამოთვერი, იქ უკვე რაღაცა ნამოცდება ისეთი, რო მერე მორავი და მედიატორი კი არა, შეიძლება,

გადამატებული გამოხვიდე უკვე.

– მორავეები სანამ ოჯახებში წავლენ, მანამდე დებენ ფიცს, თუ, როცა უკვე დაითანხმებენ ყველას – მერე?

– მედიატორები რო საქმეს მოიყვანენ მორავებამდე, აი, მერე უკვე რომ მოიყრიან ესენი ყველა თავს, ვინც დასახელებული არიან, მერე დებენ ფიცს და მერე იწყებენ მისვლა-მოსვლას.

– მხარეებიც იმავე დღეს დებენ ფიცს?

– იმავე დღეს არა. ეს უკვე შერიგების პერიოდამდე რომ მივა საქმე. ესენი ხომ გაარჩევენ, მორავეები, ბოლომდე მოიყვანენ საქმეს და მერე უკვე დააფიცებენ. სანამ გამოაცხადებენ გადანყვეტილებას, ამათ ადებინებენ ფიცს, რო რასაც გამოვაცხადებთ იმას შეასრულებთო. ამის გადახვევა უკვე არ შეიძლება. (გვ. 144)

– „ლაგნაჟი ლიგნე“ რა არის?

– „ლაგნაჟი ლიგნეა“ რომ „შენ ადგილზე დამაყენე მე და, კი ბატონო, გირიგდები.“

– წამოყვედრებაზე ფიცი როდისაა?

– ამას უკვე მორავეები ადგენენ. თუ მორავი საჭიროდ ხედავს, რომ ეს პირობაც უნდა ჩაიდოს ფიცში.

– სავალდებულო არ არის?

– სავალდებულო არაა, მარა, არა მგონია, რო ისე გადანყდეს საქმე, რო ეს მაინც არ წამოწიონ წინ.

– როდესაც გადანყვეტილების გამოსატანად შეიკრიბებიან მორავეები, პირველად ვინ გამოთქვამს აზრს?

– უფროსი მორავი. მერე შემდეგი ასაკის ვინცაა, მერე – შეაჯერებენ ერთიმეორეში, მარა საბოლოო სიტყვას მაინც უფროსი იტყვის. ის რასაც იტყვის, იმათ ისეთი ფიცი აქვთ დადებული, რომ „ჩვენც, ერთმანეთის მიმართ ვიყოთ ერთგული და ერთმანეთის ოჯახების მიმართაც.“ იქ უკვე არაა სალაპარაკო. თვითონ უფროსი რასაც იტყვის, ეს ყველასთვის კანონია.

– გადანყვეტილება ხმათა უმრავლესობით მიიღება თუ ერთსულოვნებით? მაგალითად, 8 – 4-ის წინააღმდეგ, თუ 12-ივე?

– თორმეტივე უნდა შეთანხმდეს.

– თუა ისეთი შემთხვევა, როცა ეს არ ხდება?

– მაშინ ერთსულოვნება არ არსებობს მათ შორის და ირლევება ფიციც და ყველაფერი.

– თუ ვერაფრით ვერ მივიდნენ ერთ საერთო გადანყვეტილებამდე?

- ამ დროს უკვე იშლება.
- მხარეებს რას ეტყვიან?
- ვერ შევაჯერეთ ერთიმეორეში ეს საკითხი და გვადროვეთ ცოტა ხანი, რო კიდევ შევჯერდეთ ამ საქმეზე.
- თუ მაინც ვერ შევჯერდნენ?
- მაშინ, თავისთავად, დაშლას და ნდობასაც დაკარგავენ და მერე შეიძლება, უკვე სხვები დაასახელონ. თუ ვერ შევჯერდნენ, წლების განმავლობაში ხომ არ იქნება?
- თუ ერთი არ ეპუება დანარჩენ 11-ს?
- დანარჩენის პატივისცემას კარგავს. მარა ასეთი არც უნდა (გვ. 145) მოხდეს. ასეთი არც მახსოვს ჩვენს პირობებში. ამდენი კაცი ხატზე გადის, იფიცებს ერთგულებაზე, რომ „არ გააკეთოს გადახრა, არცერთის მხარეს,“ ეს უკვე ფაქტია, ხომ?
- მორავეები თუ უდებენ ფიცს ერთმანეთს, „ვინც გათქვას, რა პოზიცია მქონდა, დანყველილ იქნესო“?
- ეს საიდუმლოდ უნდა იყოს შენახული, ისე „ლიმორავი“ არ შედგება. აი, ჩვენ რომ ვართ და მე, შეიძლება, მომენტში, ლაპარაკი რო მიდის და ხდება განსჯა, აი, ესაც დაზარალებულია, ესეც ცოდვაა, ისიც და მაშინ შეიძლება იყოს ასეთი ვარიანტი, რომ მე იმ მხარის მხრივ უფრო ვლაპარაკობ, ვინემ – ამის, ან შენ ლაპარაკობ ასე. და ამ შემთხვევაში ეს უკვე საიდუმლოდ უნდა დარჩეს, თორე იმან თუ გაიგო, რომ მე მის წინააღმდეგ ვლაპარაკობ, ის უკვე გადაშეკიდება მაშინ და შენი მადლობელი იქნება. „ლიმორავი“ საიდუმლოა. თუ გათქვი, მაგი „ლიმორავი“ არაა.
- ადრე იყო „ბაჩა ლილჯენი,“ ერთ-ერთი მორავი ხანჯლით მიწას თხრიდა, ქვას ჩაფლავდა და იტყოდა: „როგორც ეს ჩუმად არის, ისე დასამარდეს გამთქმელიო.“
- ჩვენ დროში ეს არ ხდება.
- განაჩენის გამოცხადება სად ხდება: ეკლესიაში თუ მხარეთა ოჯახებში?
- ეკლესიაში. დაზარალებული და დამნაშავე დადებს ფიცს, რო „რასაც მორავეები გადაწყვეტენ, მე იმისი თანახმა ვარ“ და მერე მარტო იტყვიან ისინი.
- ოჯახებში გამოცხადება არ ხდება?
- ოჯახებში უკვე მიდიან ისინი საპურმარილოდ მერე. მეტი სხვა იქ ამაზე ლაპარაკი უკვე წყდება.
- ძირითადად რომელ ეკლესიაში აცხადებთ?

- სადაც იფიცება, იმ ეკლესიაში უნდა გამოცხადდეს.
- თუ გსმენიათ „უკეთესზე“ დანყველა?
- ნათქვამია, „ხატი ლიკვეშე მაჩვენეუნი ესლრი“ („ფიცის გატეხვა საუკეთესოზე ნავე“). მორავი რომ ფიცს აიღებს, ის ვალდებული არის, რომ, თავისთავად, სისწორეზე გავიდეს, მარა ის პასუხისმგებელია მარტო იმ ორ ოჯახზე კი არა, პირველ რიგში, თავის ოჯახზე – სამვილიშვილო საქმეს წაახდენს ის, თუ სწორად არ გავიდა და ფიცი სწორად (გვ. 146) არ შეასრულა. მე რომ მივდივარ, ე.ი. უკან ოჯახი რჩება, ამიტო, პირველ რიგში, ჩემს ოჯახს უნდა მოუფრთხილდე.
- როცა მე რალაც დამბრალდა, ვთქვათ, მკვლელობა, თავს ვიმართლებ ფიცით?
- თავისთავად.
- მარტო თუ – თანადამფიცებლებით?
- მკვლელობაზე თანადამფიცებლებით.
- თანადამფიცებელს რა პქვია?
- „განხან მეგნე“, „გენხენ მეგნე“, „ლესგხენ მეგნე“ (გვერდში მდგომი).
- თანადამფიცებლები რამდენი უნდა იყოს?
- მკვლელობაზე 12-მდე მიდის. 12-ზე ზევით არ ავა. 4-ზე ნაკლები მაინც არ იქნება.
- ყველას მე ვირჩევ?
- დაზარალებული ასახელებს ყველას: „შენ თუ ფიცულობ, მაშინ გვერდზე დაიყენე ესა და ეს ხალხი.“
- ერთიც რომ არ გამომყვეს, ფიცი მაინც იდება?
- ე.ი. უნდა შეცვალოს მორავმა.
- თუ, ვთქვათ, 2-მა არ დაიფიცა, 4 – თანახმაა, მაშინ?
- მაშინ სხვა უნდა შეიცვალოს.
- თუ ხდება, რომ ადამიანი იფიცებს ეკლესიაში, რომ ცხოვრებაში არ წავა არავის საქმეზე თანადამფიცებლად საკუთარი ოჯახის საქმის გარდა?
- არა, ეს გამორიცხულია. ესე იგი არაფრად არ ვარგისარ. ეს პირიქით საამაყო უნდა იყოს ადამიანისათვის, რომ გძებნის ვილაცა და კაცად გთვლის.
- ეჭვმიტანილის ფიცის ფორმულას ვინ ადგენს: მედიატორი თუ დაზარალებული?
- მედიატორი.
- „მგვრცამი“ არის ახლაც?

– კი.

– ეს ერთ-ერთი მედიატორია, თუ ცალკე პიროვნებაა, რომელსაც სპეციალურად მოიწვევენ?

– არა. უფროსი მედიატორი ვინცაა, ისაა „მგგვრცემი.“

– თვითონ მედიატორებს ვინ აფიცებს? (გვ. 147)

– მაშინ უკვე მხარეებია „მგგვრცემი.“

– „ნაბანი“ წყლით ფიცი არის კიდევ?

– არის. „სურ ლიჭმინე.“ ფართო მაშტაბს როცა ღებულობს ეს ამბავი, ე.ი. არ ხარ დადრწმუნებული, რომ ეს ოჯახია დამნაშავე, თუ – მეორე, თუ – მესამე. მაშინ მთელ სოფელს უკვე აფიცებ. „სური ნაბან“ — ოჯახში მივა და იქ უკვე ყველას აფიცებს. მერე დააღვინებენ ან საფუარში ასხამენ.

– როდის მოხდა ბოლოს თუ გახსოვთ?

– „ლაგურკაზე“ დაიკარგა ჯვარი და კალაში გამოაყოლეს. 1980-1981 წლებია დაახლოებით. უშგულამდე არ ამოსულა ის. კვირიკეს ჯვარი გაძარცვეს, დროშის ჯვარი დაიკარგა მაშინ, კვირიკობაზე და მაშინ მთლიან სოფელში ჩამოატარეს. მარტო კალის თემში მოხდა.

– „ლალცხატი“ გსმენიათ?

– არა.

– თუ ხდება ასეთი ფიცი: ეჭვმიტანილი რომ ამბობდეს: „ვფიცავ, დანაშაული კი ჩავიდინე, მაგრამ ნებით არ ჩამიდენია. ვფიცავ, უნებურად მომივიდა.“

– არა. ასეთი რამ არ ხდება. ეს დგინდება, რით მოხდა, ქვა დაუგორდა, დანითაა მოკლული თუ რით, მაგრამ დაფიცება, რომ „მე ჩავიდინე, მაგრამ ნებით არაო,“ – არ ხდება.

– დაჭრილის მკურნალის დაკითხვა თუ ხდება?

– არა.

– მოწმის დაპირისპირება თუ ხდება მხარესთან? პირზე დადგომა?

– კი. ეს აუცილებელია.

– რომელ საქმეებზე ხდება ეს? (გვ. 148)

– ყველა საქმეზე.

– მოწმეს თუ სთხოვენ ფიცს?

– მედიატორი არ სთხოვს, მარა ვისაც უმოწმებ, იმან შეიძლება მოგთხოვოს: „აბა, მაშინ, თუ შენ დამინახე, რომ ეს გავაკეთე, მაშინ დაიფიცე.“

– მოწმე თანამოფიცრებით იფიცებს თუ მარტო?

– მარტოც ხდება, მაგრამ როცა უფრო რთული საქმეა, მაშინ „მეგნებიც“ უნდა ჰყავდეს.

– ანუ „მეგნეები“ მონმესაც უნდა ჰყავდეს?

– ერთი კაცის მონმობა ეჭვის ქვეშ დგება ხოლმე. გააჩნია პიროვნებასაც. საერთოდ, ხომ შეიძლება, მარტოხელა კაცია, თავზეხელაღებულია და თვისტოში არა ჰყავს. იმას თუ დაუჯერე.

– თუ მონმე ქალია?

– არ ყოფილა ასეთი ჩემს შემთხვევაში.

– თუა სათემო საკუთრება, რომელიც მთელ გვარს ეკუთვნის?

– ტყე, ყანა, სათიბი. ეს სულ დანაწილებულია.

– ტყეში რომ წყალი მოდის, მაგის სარწყავად გამოყენება შეუძლია სხვას?

– კი. ამ მხრივ შეზღუდვა არაა. წყალი ყველა საერთოა. მე, მაგალითად, ეკლესიის საკუთრებაა ის ადგილი, მარა იქედან მოვიყვანე წყალი. შემის მოჭრა არ შეიძლება. ყანაშიც და სათიბშიც ვერ შეხვალ უნებართვოდ.

– ეკლესიის გატეხვას მორაგები განიხილავენ?

– არა. „ლაგურკაც“ არის განატეხი და ბარბალიც. მურზაყულოვი რო ჩვენმა უშგულელებმა ჩაქოლეს კიდო.

– გასახლებას თუ უსჯიან დღეს „ნამორევის“ სახით?

– არ ყოფილა შემთხვევა. გადასახლებით არ გადაუსახლებიათ. აქ იყო ერთი შემთხვევა, რომ პირადი გადანყვეტილებით გაერიდნენ და გადასახლდნენ, მაგრამ თემის გადანყვეტილებით არ მომხდარა. უშგულში, მიუსაჯონ გასახლება, ასეთი არ ყოფილა პრეცედენტი. მეორე მკვლელობაც მოხდა აქ მარა, აგერ ცხოვრობენ ორივე, აქ ცხოვრობენ. (გვ. 149)

– დროებით გასახლებაც არ მიუსჯიან 2-3 წლით?

– გარიდება სხვა არის, სანამ არ ჩაცხრება. შენ უკვე იმხელა სინდის-ნამუსი განუხეხს იმ ოჯახის მიმართ, რო გადიხარ.

– კისერზე ქვის ჩამოკიდება თუ გსმენიათ სინანულის ნიშნად?

– ადრე იყო, ამბობენ, მაგრამ ჩემს მახსოვრობაში არ ყოფილა.

– ფეხშიშველი სიარული სინანულის ნიშნად თუ იცოდნენ აქ?

– კი. მახსოვს, რომ ფეხშიშველები დადიოდნენ სინანულის ნიშნად. მკვლელობის ამბავზე იყო ხოლმე, ძირითადად.

– იმ თოფის, რითაც მოკლა, კისერზე ჩამოკიდება და ისე პატიების თხოვნა თუ ყოფილა?

– არ მსმენია.

- დღეს ყველაზე დიდი რაოდენობა „წორის“ რა არი? რა შეიძლება დააკისრონ?

- დღეს უფრო ფულად განსაზღვრავენ ხოლმე. ძროხებით და იმით აღარაა, მაგრამ ადრე, მაგალითად, 30-50 ხარ-ძროხაც კი ყოფილა თურმე.

- დღეს ხარ-ძროხის ფასს ახდევინებენ?

- ჩემს მახსოვრობაში უშგულში არც ყოფილა „წორის“ გადახის შემთხვევა.

- „ნაჭელაში“ რა არის?

- რომ ითხოვდნენ გოგოს და სამაგიერო ბიჭის მხარეს უნდა მიეცა ყანა ან რაღაცა.

- თუ განასხვავებენ ერთმანეთისგან სიტყვებს „წორ“ და „მაქეცა“?

- „წორ“ და „მაქეცა“ ერთია.

- სინონიმებია?

- ხო. მნიშვნელობა ერთი აქ ამათ.

- რითი განსხვავდება?

- „წორ ახკიდ“, „მაქეცა ქოთქვიც.“ ჩხუბის დროს, ქურდობის დროს „მაქეცაა.“ „წორ“ არი მკვლელობის დროს უფრო. „მაქეცა“ არის მსუბუქ საქმეებზე, დაჭრაზე.

- თუ განასხვავებენ ცემას სისხლით და სისხლის გამოდენის გარეშე?

- „ლიცვაალ“ და „ლიშაალ.“ „ლიშაალ“ - სისხლს რომ გამოადენენ და „ლიცვაალ“, შეიძლება ახლოც არ მიგიშვან, მარა მარტო სიტყვებითაც დააშავონ. „ლიშეელ“ - ხელით შეხება ფიზიკურად. ხელჩართული ბრძოლა. „ლიცვაალ“ - სიტყვიერი შეურაცხყოფა (გვ. 150) შეიძლება მიაყენო. ფიზიკური „ლიშაალ“ არის.

- თოფით მიყენებული ჭრილობა უფრო მძიმეა თუ სხვა რამით?

- სიმძიმესაც გააჩნია, სად მოხვდა.

- ქურდობისთვის პასუხისმგებლობა როგორია?

- საერთოდ ჩვენთან არ ყოფილა შემთხვევა ქურდობის.

- ქურდობისას სახლიდან და მთიდან მოპარვაში არის განსხვავება?

- არავითარი. „ნემსის ქურდი და აქლემის ქურდი ერთია.“ საარსებო წყაროს ართმევ ოჯახს.

- „სამხშირ“ თუ გაგიგიათ?

- არა.

- „ნაცვრიერ“ რა არის?

- წაიყვან, მაგალითად, ოჯახის ასულს და მერე მიატოვებ.
- ცოლმა თუ ქმარი მიატოვა, იმასაც „ნაცვრიელი“ ჰქვია?
- ეს თავისთავად „ნაცვრიელია.“ გინდ „ღვაჟმაარ აცვირი გინდ – ზურაალ“, გინდ ქალმა მიატოვოს, გინდ – კაცმა. „ნამცურეინ“ – ქვია.
- ხარმა რომ მოკლას კაცი, პასუხს თუ სთხოვენ ხარის პატრონს?
- არავითარ შემთხვევაში.
- თუ მაგალითად, „ლიმორავით“ შევრიგდით, მე „წორი“ გადავიხადე და მერე იმან ჩემიანი ვინმე მოკლა, „წორს“ აბრუნებს?
- არ ყოფილა ასეთი შემთხვევა, მაგრამ ორმაგი, სამმაგი „წორი“ უნდა გადაახდევინო მაშინ იმას. თუ ამხელა დარღვევაზე მიდიხარ, ამხელა შერიგების მერე, მორევების მერე, მაშინ, თავსითავად, ათმაგი ჯარიმა უნდა დაგეკისროს.
- თუა ადამიანის სხეულზე ადგილები, რომლის დაზიანება უფრო მძიმედ ითვლება?
- შემთხვევა არ ყოფილა, რომ გადახდევინებინათ რამე, მაგრამ სახეზე უფრო მძიმედ ითვლება.
- გაყრისას თუა ასეთი წესი: უფროსმა გაყოს და უმცროსებმა აირჩიოს?
- არჩევით არა. ოჯახის უფროსი გაყოფს ქონებას. შეიძლება, დაიბაროს მაგალითად ძმა, ბიძა უფროსი და ოჯახის უფროსი თვითონ განაგებს თავის ოჯახის სიმდიდრეს. მე თუ ამის იმედი უფრო (გვ. 151) მაქვს, რომ ეს გვარჩენს მე და ჩემს ცოლს, მაშინ ჩემ წილსაც იმას დავუტოვებ და უფრო მეტს მივცემ.
- გოგო თუ იღებს მემკვიდრეობას?
- თუ რამე აჩუქე, სხვა არის და მემკვიდრეობაში – არა. თუ გაუთხოვარი, მაშინ მშობლების წილიდან იმას ეკუთვნის წილი, მაგრამ ცალკე – არა.
- თუ განათხოვარია და დაბრუნებული?
- ჩვენთან არ ყოფილა ასეთი, მარა ესეც იგივეა.
- თუ ყოფილა თქვენს მახსოვრობაში შემთხვევა, რომ ოჯახი გაიყარა, ქონება გაიყო და გოგოს წილი მისცეს?
- ყოფილა ისეთი შემთხვევა, რომ ბიჭი არ იყო, გოგო მარტო იყო, დედისერთა. ის გათხოვდა. მშობლები გარდაიცვალნენ. იმათ წილზე, ყოფილა შემთხვევა, გადასულა. დედისერთა გოგო არის, მშობელს მემკვიდრე არ რჩება, გათხოვილი გოგო დაბრუნებულია, მაგალითად, და იმათი წილი, რაცაა, მშობლების, აი, მაგალითად, ბიძაშვილები ვართ და მე ჩემი წილი მაქვს, ჩემს ძმას – თავისი. მე ბიჭი არ მყავს და ჩემი წილი

რაცაა, ის ჩემს გოგოს შეუძლია მოსთხოვოს ჩემს ბიძაშვილებს, რომ – „მე ჩემი მშობლების წილი მიწადა.“ გოგოებიც რომ იყოს, მერე ისინი გაიყოფენ ერთმანეთში. ასეთი ბევრი შემთხვევა ყოფილა უშგულში, ადრეც და ახლაც.

– რომელი ძმა რჩებოდა სახლში გაყრისას?

– უმცროსი.

– თუ იყო აქ წესი, რომ მშობლებს ცალკე აძლევდნენ წილს და იმათ ვინც მოუვლიდა, იმას დარჩებოდა შემდეგ ის წილი?

– კი. იგივე არის ძმაზეც. ვინც მოუარა, იმისია. გასვენებას ვინც გაუკეთებს, იმისია.

– მთვრალმა რომ ჩაიდინო დანაშაული, ეს გიმძიმებს თუ გიმსუბუქებს?

– ადრე ამსუბუქებდნენ, მაგრამ ეხლა პირიქით, უფრო ამძიმებს კიდევ.

– შეურაცხადი თუ მოკლავს კაცს, დასჯიან?

– არ დაისჯება. მას კანონიც არ სჯის.

– თვითონ შეურაცხადის მიმართ ჩადენილი დანაშაული?

– ამძიმებს, მაგრამ შეიძლება ოჯახის პატრონი გაფრთხილებული იყოს, (გვ. 152) „მოუარეთ, გაიყვანეთ.“ იმიტო არის საავადმყოფოები, რომ მიხედონ და ხალხი არ დაზიანდეს. ძველად ოთახში თოკით, ბან-რით აბამდნენ. მაშინ პასუხს აგებს ის ოჯახი, რომელიც პატრონი არის.

– ქალის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაული, ქალის მოკვლა, მაგალითად, როგორია?

– ჯერ ერთი ნათქვამია, „იმ ვაჟკაცს რა ვუთხარი, რომელიც რომ ქალზე ხელს აღმართავსო,“ მერეც მისი მოკვლა კიდევ ათმაგად დასასჯელია ვინემ, თუ კაცს მოკლავ.

– თუ არის ასეთი წესი: მაკე ძროხას უტოვებენ მეზობელს, იმ პირობით რომ გამოკეების სანაცვლოდ ხბო დარჩება?

– ადრე ყოფილა. ზიარი ძროხებიც კი ყოლიათ ერთ პერიოდში.

– ასეთი რამ თუ ხდება, რომ ვალს ვერ იხდის, და მიხვალ და მისი ოჯახიდან რაიმე ნივთს წამოიღებ და იტყვი: „სანამ არ გამისტუმრებს, ეს ნივთი ჩემთან იქნება“?

– არა. ვალი გადასახდელია.

– თუ სახელმწიფო დაიჭერს დამნაშავეს, დააპატიმრებს და მიუსჯიან სასჯელს, ამას თუ ითვალისწინებენ პერიგებისას?

– ამას თვითონ მორავეები წყვეტენ. თითონ მოკლულის ოჯახმაც უნდა გაითვალისწინოს, რომ, ვთქვათ, ამდენი წელი იჯდა და რამხელა

საქმეს მოცდა და ისეც ხომ შეიძლება მოხდეს, რომ ციხეში მოკედეს, ხომ ყოფილა შემთხვევები.

– მკვლელობის მცდელობა იგივე მკვლელობაა?

– არა. ამსუბუქებს სასჯელს.

– მინაზე დავისას მამულზე ხატით შემოვლით დაფიცება თუ ხდება?

– არც გამიგია ასეთი რამ.

– თქვენ რა საქმეებზეც მიგიღიათ მონაწილეობა, „ნორი“ არასდროს დაგიკისრებიათ მხარისთვის?

– არა. ისე შერიგება.

– და იმ შერიგების სუფრაზეც რამე არ მიუტანია დაზარალებულისთვის დამნაშავეს? (გვ. 153)

– არა. სუფრა იმართება დამნაშავეს ოჯახში, იმან უნდა დაპატიჟოს დაზარალებულის მხარე. მე რა საქმეებზეც ვყოფილვარ, ჩემს შემთხვევაში, ფულიც არ გადაუხდეინებიათ.

– თუ გსმენიათ მორავის ჯოხების შესახებ?

– კი. მორავი საქმეს რომ მოაგვარებდა, იმას ერთ ჭრილს გაუკეთებდნენ. „კაც“ – ქვია იმ ჭრილს სვანურად. რო დაყვები ზემოდან მინახავს ჯოხები ერთი ორმოცდაათი ჭრილი მაინცა აქვს. ინყებოდა დაბლიდან და ადიოდა მაღლა. რამდენი საქმეც იხილებოდა, იმდენი ჭრილი კეთდებოდა.

– ეს კვერთხი რა ფორმის იყო?

– „T“-ს მსგავსი. იქ რო ჯოხი გვაქვს წმ. გიორგის ეკლესიაში, „T“-ს მსგავსია იგი.

– რა მასალისგან მზადდებოდა ეს ჯოხები?

– იფანისგან. (გვ. 154)

მთქმელი – ლაერტი ჩარკვიანი, 39 წლის, უშგულის თემი, 27.06.2015 წ.

– როცა მედიატორები იკრიბებიან, თუ მიმართავენ კენჭის ყრას, რომელ მხარესთან მივიდნენ ჯერ და რომელთან – შემდეგ?

– არა. ხატზე დაფიცებულს უკვე კენჭი არ სჭირდება, გინდა საკუთარი ძმის საქმეს არკვევდეს, გინდა საკუთარი ოჯახის წევრის, გინდა – მოსისხლე მტერის, ხატზე დაფიცება საკუთარი ძმის გულისთვისაც არ შეეძლო არავის ტყუილზე. იმიტო რო იმას უკვე გადაშენება უნერია. ასე რომ არ ყოფილიყო, ეს ტრადიცია აქამდე ვერ მოაღწევდა.

– თუ იღებს მორავი გასამრჯელოს დღეს ან ადრე თუ გსმენიათ, რომ იღებდა?

– ადრე იღებდნენ საჩუქარს. მინას, მაგალითად. შეიძლება, ყოფილიყო 100 კვ.მ. ეზო, ან 1000-1500 კვ.მ. ყანა, აქ უშგულში ბოლოში, შხარის აუზში, ნამყვამის მისასვლელლებთან, ტყესავით ბუჩქნარია, ასე 2000 კვ.მ. ივანე ნიჭარაძისთვის და ბაბუაჩემისთვის, ალექსანდრე ჩარკვიანისთვის საჩუქრად აქვთ მიცემული იმის გამო, რო საქმე გადაწყვიტეს. რა საქმე გადაწყვიტეს და რა გვარები მოარიგეს, არ ვიცი.

– ანუ მედიატორი გასამრჯელოს არ იღებდა და იღებდა საჩუქარს?

– ცხელ საქმეებზე წამოიჭრებოდა ასეთი საკითხი, რომ „კი ბატონო, მე თქვენს ოჯახებს არ გადავკიდებ და შევარიგებ, მაგრამ საკუთარ ოჯახს ხომ ვერ ამოვწყვიტავ?“ ზაფხულის ცხელ დღეებს რო გაუშვებ, მაგალითად, აქ, მთა არის, ცელით და თოხით არის ცხოვრება, მეტი რა არის აქ შემოსავალი, მით უმეტეს, იმ დროში არ იყო, დღესაც ისე არის ფაქტიურად. ეს გაცდენილი დღეები, ზაფხული უკან ვერ ბრუნდება ზამთარში, იმ ხვან-თესვას მონყვეტილი, თიბვა-ფორჩხვას მონყვეტილი ადამიანი, მორავი კი არა – საკუთარი ოჯახის მოღალატე გამოდიოდა და ამ შემთხვევაში გასამრჯელოც აუცილებელი იყო. თუ თქვენ, ორი ოჯახი, ძლიერებისთვის იბრძვით, მე, მესამე ოჯახს, რატო მაქცევთ იმისათვის, რომ თქვენ გაგაშეელოთ? და ეხლა შესაძლო არის, მერე ეს ტენდენციები მოვიდა თანდათან, რომ, თუ გაუუმჯობესდა პირობები პატიოსან ადამიანს, ის სხვისგან არაფერს არ მოითხოვს. ეს ღირსებაა ერთდაგვარი და არა ტრადიციის დაკარგვა და მიჩქმალვა. თუ გაუჩნდათ (გვ. 155) სახსარი, რომ მაინც ისე შეინახავდნენ ოჯახს, რომ იმის ხათრის გულისთვის და იმ ხალხის ზნეობის თავდაცვის გულისთვის, ის ოჯახები არ გამწყდარიყო და ცუდი არ მოსვლოდათ, საკუთარ

საქმეს გვერდზე დებდა და უკვე გასამრჯელოსაც არ იღებდა, მაინც გაქონდა თავი. ეს უკვე ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების შემდეგ ხდება, თორემ მაშინ, როცა ისეთი მკაცრი იყო ცხოვრება, რომ პურიც აქ უნდა მოეყვანა და ყველა პროდუქტი ადგილზე უნდა შეეგროვე-ბინა, მაშინ ძნელი იყო სხვისი ოჯახისთვის ვაჟუკაცის, მით უმეტეს, იმ თავუკაცის გაცდენა ოჯახიდან, რომელსაც „მორავი“ ქვია, რომელსაც შეუძლია, სხვისი საქმე მოაგვაროს, ე.ი. საკუთარს ვერ მოაგვარებდა შინ? ეს ისეთი სათუთი თემა არის, რომ ვიღაცამ, შეიძლება, ცუდად გაი-გოს, რომ ეს საზღაურს იღებდა, მაგრამ, აბა, საკუთარს თუ დააქცევდა, სხვას როგორ გაუუკეთებდა?

– „მეათედი“ თუ გაგიგიათ მორავის გასამრჯელოდ?

– არა.

– „ნანბანი“ რა არის?

– „ნანბანარი“, „მაქვცა“ რო გამოდის, შენ თუ მაბრალე რამეს, რომონმის გარეშე მიხდება მე თავის მართლება ხატის წინაშე, ვთქვათ, მაბრალე 5 ლარის საფასურის ზარალის რამეს და მაშინ მე ვითხოვ, შეიძლება, 50-ისას, ოღონდ თქვენ გაქვთ ინტერესი, რომ მე დავიფიცო. მოწინააღმდეგე მხარეს მაინც აქვს ინტერესი, გადამხდელია საჯარი-მოსი, ოღონდ იმისი ინტერესი აქვს, რომ დაიფიცო. მე მაბრალი, ვთქ-ვათ, მანქანის მოპარვას ან დამტყრევას. მე ვიფიცებ, მარა ამ ხალხს ამ პატარა საქმისთვის არ სჭირდება იქ მორავი და მთელი ამბავი და ხალხის შეყრა. მორავის შეკრებას დიდი საქმე უნდოდა, ტყვილა წარა-მარა კი ვერ შეაწუხებ ადამიანს, რომ გამოდი, გამომყევი და შენ ხა-ტზე დაიფიცე, რომ მე ვიღაცის მანქანა არ დავამტყრიე. არ იყო ასე. მორავს თუ შეაწუხებდი, მაშინ სერიოზული საქმე უნდა ყოფილიყო, მარა შენ თუ მიზეზი გქონდა ჩემდა მიმართ და, ვთქვათ, ცილისწამების დონეზე, და მე ვიმართლებდი თავს, მხოლოდ საკუთარი თავის მარ-თლება მართო როცა იყო საკმარისი, იმხელა დანაშაული არ იყო და შეგეძლო (გვ. 156) თანადამფიცებლების გარეშე, მაშინ ხდებოდა ასეთი რამ: „კი, მე მენერება ესეთი დანაშაული ცოტა ზომის, მარა მაშინ შენ უნდა გადამიხადო ორმაგად, აი, ამ ზომის.“ გადამხდელი, ცილისმწ-ამებელი, დამძალბებელი იმ ხატზე გასვლისა, იხდიდა იმ ორმაგს, იმას ქვია „ნანბანარ.“ ოღონდ იფიცებოდა ის და ტყუილზე თუ დაიფიცებდა, ეს მაგის პრობლემა იყო უკვე.

– ხომ არ გსმენიათ, რომ მორევები დანაშაულის ჩადენის ად-გილიდან აუცილებლად აღმოსავლეთით უნდა შეკრებილიყვნენ ან დღეს თუა ასე?

– ეგ ბუნებრივი იქნებოდა, შინაგანი განწყობა არის ხალხის, რომ ცოდვის ადგილიდან ზემოდან ხომ უფლისკენ არ გაიხედავდნენ, პირ-ჯვარს არ გადაინერდნენ.

– ახლაც არის ასე?

– ახლა არ სჭირდება. დღეს „ლიმორავის“ საკითხი, ფაქტურად, ჩამოქვეითებული არის. ეხლა უკვე შიშის სინდრომი პოლიციაზე არის უფრო, სამსუხაროდ, და არა – ხატ-ჯვარზე, დღეს პოლიციის შიშით უფრო არიან, ვიდრე იმის, რომ ხატი და ანგელოზი არ გამოეცხადოს ცუდ დროს. სამსუხაროდ, ეს ძალიან ცუდია. მარა საერთოდ, ნაცოდ-ვილარი ადგილიდან ზემოთ უფლისკენ შეხედვას ჯობია, სუფთა ად-გილიდან შეხედო.

– ოჯახში დაკითხვის ჩატარებისას თუა სავალდებულო სუფრის გამლა?

– დამნაშავეს ოჯახი, ფაქტურად, რომელიც ითხოვს დახმარებას ამ მორევებისგან, ის ვალდებულია თელის თავს, რომ სუფრა გაუშალოს.

– თუ მაგალითად, გადანყვეტილებაზე თათბირის დროს ერთი მორავი არ ეპუება დანარჩენ 11-ს და არ ეთანხმება მათ ნააზრევს, მაშინ რა ხდება?

– აღარ ცემენ პატივს.

– განაჩენის გამოცხადება სად ხდება, ეკლესიაში თუ მხარეთა ოჯახებში?

– განაჩენის გამოტანის პრინციპი არის ასეთი: ის დაფიცებულია იმაზე, რასაც ჩვენ გადავწყვიტავთ, ის თანახმაა. ამის გამოცხადება ხდება ეკლესიის დროს. ოჯახი ჩვენთან დატვირთულია მანდილოს-ნებით, ბავშვებით, სასურველიც არაა, რომ ძირითადი მცნებები და ძირითადი ვალდებულებები გაუღერდეს სხვისი პიროდან თქვენს (გვ. 157) ოჯახში და ეს წყდება იქ, სადაც მორევს უნდათ.

– ადრე ხდებოდა ოჯახში გამოცხადება?

– თუ საჭირო არის, ოჯახში გამოუცხადებდნენ. მაგის სანინალმ-დეგო რა იქნებოდა, მარა ახლა ასეა. მაშინ მრავალრიცხოვანი ოჯახები იყო და მაშინ ოჯახებში ცხოვრობდა თითქმის 70-მდე პიროვნება. 70 პიროვნების წინ, რომელიც არის შენი ოჯახი, იქ შენ ან გასამრჯელო დაგეკისრა, ან ბოდიში გაქ მოსახდელი, ან თუნდაც სხვა რაღაც, აი, ზუსტად ეს იყო იმ დიდი ოჯახის ერთგვარი ეთიკა, რომ ერთი შერცხვე-ნილი ვაჟკაცი, რომელსაც ბოდიში ჰქონდა მოსახდელი, ან ერთი შერ-ცხვენილი მანდილოსანი, რომელსაც რაღაც გადახდა, აი, ამას გმინვით ხედებოდა ის ოჯახი და ამ გმინვიდან უკეთესობისკენ იბრძოდა ყველა

შინაგანად. იბრძოდა, იმისგან თავი დაეცვათ, რამაც ეს შეურაცხყოფა მოუტანა მათ ოჯახს.

– თანამოფიცრები რა დანაშაულებზეა?

– შეურაცხყოფა გვარდება თანადამფიცებლის გარეშეც. კაცის კელაზე, გაპატიურებაზე, არ მომხდარა ეს, საბედნიეროდ, ჩვენთან, მარა მცდელობები შესაძლოა იყო, მაშინ თანადამფიცებლები გჭირდება, ძარცვაზეც, მინის მიტაცებაზეც თანადამფიცებლები გჭირდება. გაუპატიურება და ძარცვა არაა აქ, იმდენ დონეზე ვართ, არ ხდება ეს. მარა მკვლევლობა და მინის საქმე თუა, აქ თანადამფიცებელი თუ არ გაყავს, ისე არ ხდება. თანადამფიცებელი გჭირდება სხვა გვარის.

– თუ ხდება რომ ადამიანი იფიცებს ეკლესიაში, რომ ცხოვრებაში არ წავა არავის საქმეზე თანადამფიცებლად?

– ესე იგი საზოგადოების ნევრობაზე უარს ამბობ, უარს ამბობ ყველას გვერდში დგომაზე. ასეთი კაცი არის მარტო, ნადირი.

– თუ 2 თანადამფიცებელი არ მომყვება 6-დან, რა ხდება?

– ერთიც რო გაგექცეს, გამტყუნდი, გინდა 10 გაყავდეს. ერთ-ერთმა თუ გვერდში დგომაზე უარი გაგიცხადა, ეს საქმე ჩაფლავდა.

– ანუ საერთოდ ვმტყუნდები?

– არა, საქმე იწელება. თანადამფიცებლად მე ჯერ მინდოდა თქვენს გვერდით გამოყოლა, მაგრამ გარკვეული პერიოდის მერე აზრი მეცვალა. ე.ი. ან მე თვითონ ვარ ეჭვში ან იმდენად (გვ. 158) სუსტი ვარ, რომ მე ჩემით შემეცვალა აზრი. შესაძლოა, თანადამფიცებლობაზე თავიდან კი გითხარი თანხმობა, მარა მერე აზრი შემეცვალა. შესაძლოა, მე ორპირი ადამიანი ვარ. ყველა თანადამფიცებლად არც ვარგა. ეს საზოგადოებამ თვითონ იცის, თვითონ ხვდება. ყველა იზრდება იმ საზოგადოებაში და ბოლოს იკვრება წრედი, სადაც შესაძლებელია, ადამიანს ენდო თანადამფიცებაზე, შეიძლება, არ ენდო. მე შეიძლება ორპირი ადამიანი ვარ და მერე, როცა კრიტიკული მომენტი დამიდგა, გადავთქვი შენთან თანადამფიცებლობა და შენ პირიქით, მართალი ხარ და ამ დროს ჩაგაგდე უხერხულში. ამიტომ არჩევანი აუცილებელია.

– თუ დაზარალებული მისახელებს მე ყველა თანამოფიცარს, რა არჩევაზეა საუბარი?

– იმან კი აირჩია, მარა იმ არჩევანში შენ გაქ საუბრის უფლება. შერჩევის ვარიანტში არაა შენი ნება, მარა შენ გაქვს სათქმელი: „შენ კი დამისახელე ეს კაცი, მარა მე და ეს კაცი ვერ ვართ, ჩემ გულისთვის რატო გამოვა ეს ხატზე? ე.ი. შენ მიჭერ ყურებით, ხომ? მე ამასთან მაქვს ის ნაკლი, რომ ამას სულ არ ეპიტნავენა, რომ ჩემი თანადამფიცებელი

გახდეს." მაშინ უნდა გამომიცვალონ მორევებმა. მედიატორები რომ დადიან აქეთ-იქეთ, ისინიც ხომ ფიქრობენ, რომ „ამან იმას იმიტო მოუზღო ეს კაცი, რო იცის, მათ შორის რალაცუები ხდება.“ თუ მიგიხვდებიან ამ ეშმაკობას, ე.ი. პირდაპირ შენ გამოდიხარ დამნაშავე. მედიატორი ამას ითვალისწინებს.

– დანაშაულის მცდელობა ვთქვათ, მკვლელობის, გაუპატიურების, როგორ აღიქმება?

– გაუპატიურების მცდელობა იგივე გაუპატიურებად აღიქმება. მკვლელობის მცდელობაც მკვლელობაა ფაქტიურად, მაგრამ უფლის ნებით არ არის მკვლელობა. მაგრამ გაუპატიურების მცდელობა გაუპატიურებას უდრის.

– თუ აქვს მნიშვნელობა, დანაშაულზე ხელი ჩემი კეთილი ნებით ავიღე, თუ შიშის გამო? (გვ. 159)

– თუ გადათქვი და აღარ გააკეთე, იმთავითვე ნაპატიები ხარ.

– „ნაბანი“ წყლით ფიცი ხდება?

– კი. „სურ ლიჭმინე“ – ხატის ნაბანი ქვია იმას. ლოცვით შეაქეთ ყველა ოჯახში ეს წყალი და ასმევენ ყველას. თვით ჩვილსაც კი. რომ „ხვილდ ი მახალ“ – თუ იცოდე და არ გაამხილო.

– რა შემთხვევებშია?

– გაურკვეველ პირობებში.

– მინაზე დავისას მამულზე ხატით შემოვლით დაფიცება თუ ხდება?

– არა. ხატზე დაფიცება ისეთი მძიმეა, რომ დაფიცებას დათმობა სჯობია ისევ.

– შეიძლება ყანა გვარს ეკუთვნოდეს მთლიანად?

– კი. ჩვენს „ლემხუბს“ ყანა დანაწილებული არა აქვს. ჩემი ოჯახის არაა მარტო, მთელი გვარისაა.

– მოსავეალს როგორ იყოფთ?

– საჭიროებისამებრ. ვისაც როგორ ჭირდება, ისე ვიყოფთ. თუ ყველას ერთდროულად დაგვჭირდა, მაშინ – ვინაწილებთ. სათიბიც ასეა და ტყეც.

– ტყეში შეშას სხვა თუ მოჭრის?

– აკრძალულია სასტიკად. დიდი ხატრი უნდა გქონდეს იმისი, რომ შენს ტყეში ხე მოაჭრევიწო. ისეა სათიბიც.

– ეკლესიის გაძარცვას თუ განიხილავენ მორავეები?

– მორავი რაში სჭირდება ეკლესიის გაძარცვას? ეკლესია თუ ვინმემ გაძარცვა, იმას მორავი რად უნდა? უნდა იმართლოს თავი თუ რა?

ლინჩის წესით გაასამართლებენ.

– ხომ შეიძლება, ეჭვმიტანილი ამბობდეს: „ტყუილად მაბრალეხ, არ გამიძარცვავს!“

– ეს შესაძლებელია ტყუილად დააბრალოს ვინმემ, მაგრამ მაგან მთელი თემის წინაშე უნდა იმართლოს თავი.

– კისერზე ქვის ჩამოკიდება თუ გსმენიათ სინანულის ნიშნად?

– ადრე ყოფილა. ნახეს აქ „ლამუჩყვამზე“ ქვებიც, მაგრამ დაკონკრეტებით ვერ გეტყვით. „ცოდა ლახვას“ ეძახდნენო, სინანულის ქვას. (გვ. 160)

– „ნორის“ გადახდის კონკრეტული ფაქტი თუ არის უშგულში?

– დედაჩემისგან გამიგონია, რომ მამამისს აქვს გადახდილი. ხალდეში ხდებოდა ეს ამბავი, კალის თემში. ვილაც კაცი ხანჯლით უცემია, ოღონდ ბრტყელი მხრიდან. მორევბმა გადაუნყვიტეს ორი უღელი ხარი და რვა ძროხა, რაც გადაახდევინეს. „ტოლობაზე“ უთხრეს, შენ რო ასე გაგიკეთებდნენ, რას იზამდიო და „ტოლობაზე“ არ დათანხმდა და ჯარიმაზე დათანხმდა. ჯარიმაზე რო დათანხმდა, გადაახდევინეს ესა.

– „ტოლობაზე“ რომ დათანხმებულიყო, თავისუფალი იყო?

– თავისუფალი იყო.

– ანუ, რომ ეთქვა, რომ „ამის ადგილზე რომ ვყოფილიყავი, არაფერს გადავახდევინებდიო,“ გაუშვებდნენ?

– კი. დააფიცებდნენ და გაუშვებდნენ.

– ამჟამად თუ გადაუხდიათ „ნორი“?

– აქ არ ყოფილა ესეთი შემთხვევა. არ გამიგონია მე.

– თუ მრჩოლავი ხარია და გააფრთხილეს პატრონი: „დააბი, მოუარე, მოხერხე რქებიო“ და მაინც არ დაიჯერა და მოკლა ვინმე, პატრონს პასუხისმგებლობა თუ დაეკისრება?

– მორალური პასუხისმგებლობა დაეკისრება.

– ძაღლის კბენაზე თუა რამე საზღაური?

– თუ გაფრთხილებულია პატრონი, ეს უკვე მორალური პასუხისმგებლობაა თავისთავად.

– ოჯახის ქონებიდან გოგოს წილი თუ ეძლევა?

– საჩუქრად კი, მაგრამ არა ისე, რომ – „მეც მინდა, როგორც ძმებმა, ისე მივიღოო.“

– გაყოფისას თუა ისეთი რამე, რაც არ იყოფა და საერთო საკუთრებად რჩება?

– სკივრი, განძი იმას რჩებოდა ბოლოს, ვინც რჩებოდა მშობლების მემკვიდრედ. თუ გაყოფა ხდება, ორი ძმა მაინც არის. და-ძმა არ იყოფენ

არაფერს, ის ძმისაა. თუ ორი ძმა იყოფს, მშობლებისკენ რომელიც რჩება, ძირითადი განძი, ძველი სკივრი, ქამარ-ხანჯალი, იარაღი, რომელიც ერთადერთი არის ოჯახის და ფუძის, ბაბუის დატოვებულია და გადმოვიდა შვილზე და მერე შვილიშვილზე უნდა (გვ. 161) გადავიდეს, იმასთან რჩება, რომელიც მშობლებთან რჩება, იმისი არის. თუ ერთი გადავიდა საცხოვრებლად, იმ ძირითადი კერიიდან არასდროს არ გაატანდნენ განძს. რომელიც გადის, იმას არ მიყვება.

– თუ შეურაცხადი ჩაიდენს მკვლელობას, დაისჯება?

– შეურაცხადი იზოლირებული უნდა იყოს. მორალური პასუხისმგებლობა ეკისრება იმთავითვე მის ოჯახს.

– თუ შეურაცხადის მიმართ ჩაიდენ დანაშაულს?

– ამძიმებს. თუ თავდაცვის მიზნით არ კლავ, თუ არ დაგესხა თავს, ისე ამძიმებს. ძველად ოთახში აბამდნენ, აბა რა ექნათ? შეურაცხადს შეუძლია, სოფლის ბავშვები მთლად ამოხოცოს და მაშინ რას შერები?

– თუ ხარი მოგპარეს მთიდან ან სახლიდან, თუ განსხვავდება ეს სიმძიმით?

– არანაირად. მთაში ხარს ერთი ვაჟკაცის საქმე აკისრია. ძმას გპარავს ის, ფაქტიურად.

– თუ უტოვებენ ძროხას მეზობელს, იმ პირობით რომ გამოკვების სანაცვლოდ ხბო მომვლელს დარჩება?

– ახლა აქ არ გამიგია, მაგრამ ვიცი, რომ სოფელ წვირმიში არის ეგ წესი.

– თუ მოვალე ვალს ვერ გიხდის, შეგიძლია, მისი სახლიდან რამე ნივთი წამოიღო და გქონდეს სანამ არ გადაგიხდის?

– არა. თუ დააგვიანა, არ იქცევა სწორად, მაგრამ რას იზამ.

– „ლუფხვილი“ თუ გეუბნებათ რამეს?

– „ლუფხვილს“ ეძახიან ჯალაბს. ანუ მთლიანი ჯალაბი უნდა დააფიცო. ყველას ოჯახებით დაფიცებას ეძახიან „ლუფხვილდ“, ანუ მე რომ ვინმეს გვერდში დავუდგები, რომ უნდა დავიფიცო, ჩემი ოჯახიც უნდა წავიყვანო და მთელი ჩემი ძმებიც. ანუ მთელი ოჯახებით არის დაფიცება. მარა „ლიმორე“ სხვა არი.

– სახელმწიფოს მიერ სასჯელის შეფარდება თუ უმსუბუქებს დამნაშავეს მდგომარეობას შერიგებისას?

– თუ ალიარებითი ჩვენება არ აქვს, მაშინ მორავებმა (გვ. 162) უნდა გადაწყვიტონ. მორავები სჭირდება, რომ დააფიცონ, რომ არ მოუკლავს. შესაძლებელია, თვითონ ალიაროს, რომ „მომივიდა ეს შეცდომა და მოუკალი.“ სამაგიეროდ, 8 წელი მოიხდა. იმან ალიარა ეს და მერე

უკვე შენდობა უნდა სთხოვოს მოკლულის ოჯახს. „შემინდეთ, მაპატიეთ, ამდენი წელი ვიჯექი.“ მორავეები გაათვალისწინებინებენ მერე ოჯახს. 8 წელი როცა კაცი ციხეშია, კაცი მომწყდარი ოჯახს, ეს თითქმის სიკვდილის ტოლფასია, 8 წელიწადში შესაძლოა, ოჯახი ბოლომდე დაიშალოს და დაინგრეს, მით უმეტეს, სვანეთში. (გვ. 163)

მთქმელი – ტრისტან პაკელიანი, 70 წლის, ეცერის თემი, 28.06.2015 წ.

- რა ჰქვია მომრიგებელ მოსამართლეს?
- „მორევ მარე.“
- „მეცქვილი“ ვინ არის?
- „მოცქვილ“ შეიძლება იყოს რაღაც საქმეზე, მაგალითად, როცა ქალს თხოულობენ. ოჯახში ქალის სათხოვნელად. ამათ უწოდებენ უფრო ხშირად მოციქულებს. მეორე შემთხვევაში, როცა ორი დაპირისპირებული მხარეა და რომელიმე მათგანი დაზარალებული ან დამნაშავეა, ამათგან რომელიმესგან არის, იმას თუ დამნაშავედ არ მიაჩნია თავი, ვისაც ბრალი აქვს ნაყენებული, ის გამოაგზავნი „მოცქვილებს“ დაზარალებულთან. „მორევ მარე“ მერეა, თუ ესენი შეთანხმდნენ იმაზე, რომ საქმის გარჩევაზე არიან თანახმა.

- მორავის საქმე და მოციქულის საქმე გამიჯნულია?
- კი. ერთმანეთში არაა ეს არეული.
- შეიძლება, მოციქული იმავე საქმეზე მორევადაც აირჩიონ?
- შეიძლება. უფრო ყოყმანობენ, მარა არის ხოლმე. დავალებით თვითონ მოციქულს არ ევალება მორეობა. თავისი კაცობით რო იკისროს ამ საქმეში ჩარევა, ის სხვაა. იმან ორ კაცამდე უნდა გამოიტანოს საქმე.

- მოციქულობა უფრო რთულია თუ მორეობა?
- მოციქულობა არის დასაწყისი მაგისი და მერე „ლიმარუნალ“ რასაც ქვია, „მორევ მარე“, დავუშვათ, ორი დაპირისპირებული მხარეა, შეთანხმდნენ, რომ მოხდეს შერიგება, მარა შერიგებამდე მარტო „ლინორავზეა“ ლაპარაკი. მარა თუ თანხმობა თქვეს, რო საქმე გაირჩეს, ესენი ირჩევენ თავიანთ სასამართლოს, ორი კაცისგან, ე.ი. ორი კაცის აზრი „იორ მარადთე ქალიყედ“, ანუ „იორი მარემ მაკაფთეკა.“ ორი კაცი რასაც გადაწყვეტს, ორი კაცის განაჩენი. ამ ორ კაცს დააფიცებენ. ერთი კაცი ერთმა მხარემ უნდა აირჩიოს, მეორე – მეორემ. ახლა ამათ შეუძლიათ ერთი მესამე აირჩიონ – შუა კაცს ეუბნებიან მაგას, „ნენსგაქა მეზი.“

- ამ ადამიანს ხომ არ ეძახიან „მუნვერ“, ან „მუნვერ“?
- არა. ესაა „ნენსგა მეზი.“ ეს კაცი არის ისეთი, რომ (გვ. 164) ამათ – ამ ორ კაცს უნდა მოუსმინოს და ამათ თუ რამე ხარვეზი, შეცდომა ან სადავო არის რამე საქმეში, ამ კაცს შეუძლია, დააყენოს სწორ გეზზე და მრჩეველევით არის, და ამ კაცს აქვს უფლება ურჩიოს, რო ასე უფრო

სჯობია, ვიდრე – ასე.

– ამ „ნენსგაქა მეზის“ ვინ ირჩევს, მხარეები თუ თვითონ მორავე-ბი?

– მხარეების შეთანხმებითაც და ამ ორი კაცის რეკომენდაციითაც, ყველა.

– თუ შეიძლება, რომ მხარეების გარეშე მარტო ამ ორმა მორავემა აირჩიოს ეს მესამე?

– არა. მხარეებთან შეთანხმების გარეშე ვერ აირჩევენ. ეს ორი კაცი უნდა დააფიცონ. ხატზე მიიყვანენ. დააფიცებენ, რომ „შენ იოტისოდენა არც მიკერძოება არც ერთ მხარეს, არც მეორე მხარეს.“ ამაზე იფიცებენ ხატზე. მთელი ეს სვანური საქმის გარჩევა და „ლიმარუნალ“ რასაც ქვია, ამის ყველაფრის საფუძველი არის ხატის და ღმერთის რწმენა. იმის გარეშე ეს ყველაფერი ნულის ტოლი გახდება. მარა სვანს ოდით-განვე მოსდგამს ის, რო შეიძლება, თავი განიროს, ოღონდ ხატს ვერ გატეხავს. არის ეშმაკისეული ვიღაც შეიძლება გამოერიოს მარა, იშ-ვიათობაა, რომ ხატი გატეხოს. თუ ასეთი რწმენა აქვს, რომ ხატს თუ გატეხავს ადამიანი, ეს იქნება „ლიმარუნალში“ თუ სხვა საქმეში, რო დაგაფიცებენ, ეს არის შენი მომავლის განადგურება. შენ შეიძლება არ დაგენიოს, მაგრამ შვილებს დაენიოს, შვილებს თუ არა, შვილთაშ-ვილებს დაენიოს და ასე მოსდევს 12 თაობა ხატის რისხვა იმ ოჯახს, რომელიც ხატს გატეხავს. და ეს უდევს საფუძვლად ამ ინსტიტუტს.

– სიტყვა „გარცამს“ ხმარობენ?

– თავისთავად. პირველი ეს არის, დავუშვათ მკვლელობა მოხდა, მკვლეელი უარს ამბობს, რომ არ მოუკლავს, არადა არის ისეთი გარე-მოებები და მტკიცებულებები რომ ეჭვი მასზეა. მონმე არ არსებობს ისეთი, რომ დაუმტკიცოს, ვთქვათ, მაშინ ორი კაცი, რომელიც ამას არჩევს, ამ კაცს ავალდებულებენ, ვინც დამნაშავე არის, რომ დაიფი-ცოს ხატზე, რომ „მე უდანაშაულო ვარ.“ ახლა ეს შეიძლება თანახმაა, რომ დაიფიცოს, მაგრამ მარტო ერთი (გვ. 165) არ აწყობს იმ მეორე მხარეს, ამიტომ ამან უნდა მონახოს „მეგნე მარე.“ დაზარალებული დაუსახელებს ყველა „მეგნე მარეს.“ აბსოლუტურად ყველას. დავუშ-ვათ 12-დან – 24 კაცამდეც დააფიცებენ, რომ დაგიდასტურონ ხატზე გასვლით, 24 კაცი ხატზე იფიცება, რომ „ეს კაცი მართალი არი.“ ამ შემთხვევაში არის „მგგგრცამი“, ვინც ამას აძლევს, დაიკავენ ხატს თვითონ ხელში და დააფიცებს.

– „მგგგრცამი“ ცალკე არის ხოლმე თუ მედიატორი უნდა იყოს „მგგგრცამი“?

– მედიატორს არ ევალება მაინც და მაინც ეს. ცალკეა, სოფელში უნდა მონახონ ავტორიტეტიანი კაცი. უფრო დაზარალებულის მხრიდან უნდა იყოს მაგი. აქ ითქმის, რომ „თუ შენ ამ საქმეში მართალი ხარ, ხატზე გადიხარ, ღმერთმა შეგარგოს და ღმერთმა შენს სასარგებლოდ გახადოს ეს ხატზე მოსვლა. თუ დამნაშავე ხარ და მაინც ხატზე მოდიხარ, შენ და შენი გვერდით მდგომი, ე.ი. დასაფიცებელი „მეგნე მარე“, დანყევლის: „ასე დაგემართოთ, რამდენი თოვლის ნამცეციც ციდან ჩამოდის, რამდენი ბალახიც მიწიდან ამოდის, რამდენი ნვიმაც ზეციდან ჩამოდის, რამდენ ფოთოლს ისხამს ხე-ტყე, ამდენი ხარი თუ არ შენირე მთავარანგელოზის იქნება, თუ ნმ. გიორგის – ეს ეკლესიაში ხდება, მანამდე თქვენი შველა ღმერთმა არ იწებოს და თქვენ და თქვენი მომავალი ამოსაწყვეტად გაგიმეტოთ ღმერთმა.“ ამას იტყვის. ისინი „ამენს“ ეტყვიან. ამის დასტურად ყველა ჩამნკრივებული არიან ეს „მეგნე მარეები“ და ისინიც იტყვიან თავის სათქმელს, რომ „მე მწამს ხატი და ჯვარი და „გარცამს“ ვლებულობ. ვიღებ ამ პირობას, რა წყევლაც იყო“ – „მანამ ხატი ი ჯვარი ი ალ გარცამს ხვიკედ მიშგვა თხუშ.“ მერე თითოეულად ჩამოუვლიან, ხატს ემთხვევიან, ხელი უნდა ჩამოართვან მერე. უფრო ხშირად ხდება, რომ ყველაზე მეტად ქრისტიანული ნესი მიგვაჩნია ქრისტე-პიროვნობა და თუ არის ხოლმე მათ შორის, ვთქვათ, მოსანათლი, იმას ანათელინებენ, რომ ეს იყოს შემაჩერებელი იმისა, რომ ცოტა სიყვარული მოხდეს ურთიერთშორის და რომ აღარ განშორდეს იგივე. მერე „მგგვრცამი“ იტყვის: „დღეიდან ამ საქმეზე თქვენ ერთმანეთთან დაპირისპირების (გვ. 166) უფლება არა გაქვთ“ და დაიწყებუბა მერე, „გარცამს“ იტყვის, რომ „ამ საქმეზე ვერ დაუპირისპირდებით ერთმანეთს“ და ახლა სხვა რამე თუ წარმოიშვა მათ შორის, ეს სხვა ამბავია.

– მხარეები თუ დებენ ფიცს, რომ შეასრულებენ მოსამართლეების გადანყვეტილებას?

– რა თქმა უნდა. ეს უკვე იმაშია დათქმული, როცა შენ „გარცამს“ ლებულობ და ხატს კიდებ ხელს.

– როდის ხდება მორევების დაფიცება?

– საქმის გარჩევამდე აფიცებენ 2 კაცს. მერე ესენი განაჩენს გამოიტანენ, რამდენი კაცი უნდა დააფიცონ – დაზარალებულს შეუძლია, ვთქვათ, 20 კაცი რომ უნდა დააფიცოს, იქედან იმან დაასახელოს, რამდენი კაცი უნდა იყოს უცვლელი, „უცადა“, და დანარჩენი, ვთქვათ, 10 შეიძლება შეცვალო. 10 კაცი უცვლელია, იმიტო რო დაზარალებულს ჰგონია, რო ეს ხალხი საქმის კურსში არიან და თუ მაგათ დაიფიცეს,

ე.ი. მართლა სჯერა და შეცვლას რაც შეეხება, „ლგცად“ პქეია, ვისი შეცვლაც შეიძლება, „ლგცად მეგნე.“

– მორავი თუ შეიძლება „მეგნედ“ დაუდგეს ეჭმიტანილს?

– ვალდებული არ არის. წესით არ არის ვალდებული. შემთხვევები კი ყოფილა, მარა კანონისგან ეგ გამორიცხულია. კანონი არ ავალებს ამას.

– მარტო ეს ორი-სამი კაცია მორავი თუ მეტიც?

– სამ კაცზე მეტი არაა. მანამდე მოციქულობაში 3-5 კაცი არის ხოლმე, მარა მთავარია 2 კაცის გასარჩევად გამოიტანონ საქმე. დაითანხმონ, რო ორ კაცმა გაარჩიოს საქმე.

– ეს 3 კაცი თუ დებს ფიცს?

– კი. იმათ უნდა დაიფიცონ, რომ „რაც მაგათი ჭკუა-გონება განვდება, რაც იცის, ამაში მიკერძოებას არ გამოიჩენენ.“

– თუ დებს ასეთ ფიცს, რომ „ორივე მხარის ადგილზე დააყენებს საკუთარ თავს და ისე გადაწყვეტს საქმეს“?

– ამას ყველაფერს ხატზე ამბობენ. „მე შენს ადგილზე ვიქნებოდი, შენ ჩემს ადგილზე იქნებოდი, მეც შეგირიგდებოდი, ორ კაცის გარჩევაზე გამოვიდოდი,“ ასეთი სიტყვებიც არის. ეს იდება წინასწარ, (გვ. 167) სანამ გარჩევა და დაფიცება მოხდება, მანამდე, წინასწარ. როცა ისინი დათანხმდებიან, მეც თანახმა ვარ, დავუშვათ, შენც თანახმა ხარ. აირჩევენ ხო მორევებს, მერე ესენი უნდა დააფიცონ. ესენი დააფიცებენ ამ სამ კაცს და მერე ის სამი კაცი დააფიცებს – იმათ, ორივე მხარეს, რო „ჩვენს გადაწყვეტილებაზე ზევით ვერ ახვალთ. უნდა დამორჩილოთ იმას, რასაც გადავწყვეტთ.“ ამაშიც თვითნებობას ვერ გამოავლენენ. იმან წინასწარ იცის, რომ შენ დაგაფიცებენ და ნდობის საქმეც არის.

– თუ ხდება, რომ დაფიცების გარეშეც არჩევენ მორევები საქმეს?

– კი. ხდება. გააჩნია. რა კატეგორიის საქმეა. ზოგჯერ მოციქულობითაც შეიძლება, ორი კაცის ჩარევის გარეშე, მოხდეს პერიგება, თუ მძიმე კატეგორიის ამბავი არ არი, შეიძლება ასეთი.

– სიტყვა „წორ“ რას გულისხმობს?

– მკვლელობის ამბავზე მიდის მაგი, დაზარალებულს უხდიან რამდენსაც ორი კაცი გადაწყვეტს, რა თანხასაც გამოიტანენ. ეს თანხა მიწის ფასით, ხარების ფასით არის, უფრო მეტად ხარებით ან ძროხით, ამდენი ხარის ან ძროხის საფასური, ფულითაც ხდება. მკვლელობაზე 12 ხარის საფასური რაც გამოვიდოდა მინა და 2 ხარი ერთი „ცხვადიშის“ ფასი იყო, ან 4 ხარი. „ცხვადიში“ არის 1200 კვ.მ მიწის ნაკვეთი.

– „ნალჯომს“ არ იყენებენ?

– „ნალჯომი“ სულ სხვა არის. „ნალჯომ“ შეძენას ქვია. აქ „ცხ-
ვადიში“ ქვია.

– თანხაში რამდენი შედის?

– 4 სული საქონელი. საერთოდ, აქეთ იშვიათია „ნორი,“ უფრო
არ იცინან. კი, ყოფილა იშვიათი შემთხვევები, არის მარა აქ უფრო
„ნორს“ ერიდებიან. ეს უკვე იმ დროს არის, როცა მას არავეინ არ
რჩება, რო სისხლი აილოს. აი, მაგალითად, მკვლელობა არის ხომ?
და სისხლი უნდა აილო, „ლიწვრი“ ქვია, ძმა მოგიკლეს, შენც უნდა
მოკლა მკვლელი, მარა ვთქვათ, არავეინ რჩება, ქალია, უძლური ქა-
ლია, ან ბავშვია, მაშინ უკვე „ნორის“ საკითხს წყვეტენ ადამიანები.

– დავუშვათ, ცუდი რამ მოხდა, „ნორს“ თუ არ უხდიან, როგორ
არიგებენ?

– ხატით შეარიგებენ. „ნორის“ გარეშე, შეიძლება შერიგდენ, შეი-
ძლება (გვ. 168) – არა. ახლა ისედაც იშვიათია საერთოდ ეს. დაზარალე-
ბულს უნდა გადაუხადოს დამზარალებელმა „ნორი.“ ძველად ყოფილა
12 უღელი ხარი ან ძროხა, ან ამის საფასური, ან მიწის ნაკვეთს მის-
ცემდნენ. ამ ბოლო პერიოდში, ჩემს მახსოვრობაში არ გამიგონია, რომ
ამ თემში მომხდარიყო „ნორის“ გადახდა. აქ უფრო მეტად ხდება „ლაგ-
ნაჟი ლიგნე,“ ანუ, „ჩემს ადგილზე რომ ყოფილიყავი, შეგირიგდებო-
დიო“ და დიყენებს ამდენ და ამდენ კაცს. რამდენ კაცსაც გადაწყვეტს
ორი კაცი, შეიძლება 10 კაცი იყოს, ან 6 კაცი, გააჩნია კატეგორიას.

– „მაქცა“ რა არის?

– „ნორის მაქცა,“ „მაი ოდქვიცა?“ რამდენი მივცეთო?

– „მაქცასა“ და „ნორს“ შორის რა განსხვავებაა?

– თითქმის ერთი და იგივეა.

– მკვლელობაზეც „მაქცას“ ამბობენ თუ „ნორს“?

– კი. მკვლელობაზეც ითქმის „მაქცა.“ „ჩოთქვაც“ – მიესაჯათ ე.ი.
სასჯელს ნიშნავს. მიესაჯათ ამდენის გადახდა.

– „ლიცვრიელი“ რა არის?

– „ცვარობ,“ „ცვერა.“ ეს ხდებოდა. მაგაზე მკვლელობაც ბევრ-
ჯერ მომხდარა. ქალი გყავს დანიშნული და ის ან მოგტაცა სხვამ ან
გადიბირა და წაგართვეს.

– კაცმა თუ მიატოვა ქალი?

– კაცზე ნაკლები იყო. ქალმა თუ მიგატოვა, ეს იყო უბედურება,
თორე კაცზე არაფერი არ იყო სინამდვილეში. შეიძლება, დამდურე-
ბოდნენ, მარა რამე ისეთი სერიოზული არ მოყვებოდა ამას. მარა ქალმა

რომ მიატოვა, მკვლელობაც მოყვა მაგას, მოხდა ასეთი. დანიშნული ჰყავდა, ქმარიც მოუკლა, ფეხმძიმე ქალიც მოკლა და ისისხლა. მარა მერე ციხე მოიხადა, შორეულ ციმბირში. ეს 37-ში იყო. ლიმორავე ამაზე არ ყოფილა.

– ციხეში რომ მოიხდის სასჯელს, ამას თუ ითვალისწინებენ შემამსუბუქებლად?

– აუცილებლად. ყოველთვის ითვალისწინებენ, უმსუბუქდება შემდარებით. (გვ. 169)

– ნებით და უნებურად მკვლელობას განარჩევენ?

– როგორ არა. თუ უნებურად მოხდა, ვთქვათ, 25-ის ნაცვლად 12 „მეგნე მარე“ იქნება.

– თუ შეიძლება, ეჭვმიტანილმა ასეთი ტექსტით დაიფიცოს: „ის კაცი კი მოკვდა ჩემი ხელიდან, მაგრამ ეს ნებით არ მომხდარა.“

– მე ასეთი არ მსმენია, თუმცა არაა გამორიცხული. ხატის გარეშე უნდა გაყავდეს დამადასტურებელი ხალხი, რომელიც დაგიმონებს ამას.

– ქალის მედიატორობა თუ არის აქეთ?

– იშვიათობაა. მე არ მახსოვს ვინმე.

– ქალს თუ აფიცებენ?

– ქალს ხატზე არ აფიცებენ, ან შვილი, ან ქმარი, ან ძმა, ან მამა იფიცებს.

– მონმეს ისე უჯერებენ, თუ იმანაც უნდა დაიფიცოს?

– თუ ქალი იყო მომსწრე და მონმედ გამოვიდა, იმის მაგივრად იფიცებს ოჯახის წევრი.

– თუ შეიძლება, რომ კაცმა დაიფიცოს, „ცხოვრებაში არავის გავეყები დასაფიცებლად“ და „მეგნედ“ არ გაყვეს?

– მაშინ სხვა გაყვება იმის ნაცვლად.

– უცვლელი „მეგნე“ თუ ვარ?

– მაშინ მეორე უცვლელს შეგიცვლის. არის ასეთი შემთხვევაც. თუ დაფიცებულია ნამდვილად, ძალით ხომ არ გაიყვან?

– ეს მონმით უნდა დაადასტუროს, რომ დაფიცებულია?

– არა, მაინცდამაინც. ვერ დააძალებ. უნდა დაიჯეროს იმ ადამიანმა. არის კიდევ მეორე შემთხვევა: როცა „მეგნე მარად“ არ მოგყვება, თუ ქალი ფეხმძიმედ ჰყავს, უშგულში მაგალითად, მსმენია, რომ ეს წესი არ არის. აქ, ჩვენთან, აუცილებლად ასეა. ამის ახსნა ასეთია, რომ: ბავშვი არ დაისაჯოს – ხატთან მისვლა და ხატზე დაფიცება იმდენად

ფაქიზია, რომ ხატს ძაან ერიდებოდა ყველა და, მით უმეტეს, ჩვილი ბავშვი რომ მუცელში იზრდება და იმისი შიშით, რომ იმას არაფერი არ ევნოს ღმერთისგან.

– თუ არ წამოვიდა ერთი „მეგნე მარეც“ კი, რა ხდება შემდეგ? (გვ. 170)

– დაზარალებულის გადასაწყვეტია: თუ აპატიებს, ხო, მაშინ შეიძლება შეაცვლევინოს, მარა შეიძლება ჩაშალოს. უფლება აქვს, ჩაშალოს.

– ეს ნიშნავს, რომ გამტყუნდა ის მხარე?

– არა, ეს შეიძლება მერე გაგრძელდეს, მარა ჩაშლა თუ მოხდა, მერე ფაქტიურად გადაიდება. მორავმა არ უნდა დაუშვას დაშლა და უნდა ეცადოს, რო ასე არ მოხდეს და მოაგვაროს თავის დროზე.

– მორავეები როგორ იღებენ გადაწყვეტილებას, ერთსულოვნად?

– ორი მსჯელობს და მესამე ისმენს. მაგალითად, მე ასე მიმაჩნია, შენ – ისე. ახლა შუაზე გამსვლელი კაცი იტყვის, რომელიც მიაჩნია, რომელს მიემხროს. ის დაფიცებულია, რომ არცერთისკენ მიკერძოება არ უნდა გააკეთოს, რომელიც სწორად მიაჩნია, იმას მიემხრობა. სამივე ხომ დაფიცებულია, ორი ხმა გადის უკვე.

– ანუ ორი რომ შეთანხმდეს და „ნესგამეზი“ წინააღმდეგი იყოს, მაშინ?

– ორმა თუ ერთნაირი გადაწყვეტილება მიიღო და შუამავალს არ მოსწონს, მესამეს, მაგი უკვე ვერაფერს გახდება. მაგი, როცა იმათ შორის სადავოა, მაშინ შეუძლია, მესამეს, რომ რომელიმე მხარეს მიემხროს.

– ანუ დღეს ეცერის თემში მორავეები მარტო შემრიგებლები არიან და არაფერს ახდევინებენ მხარეებს?

– არ ხდება ასეთი. გააჩნია რა კატეგორიის დანაშაულზე არის ლაპარაკი. შეიძლება ასე მოხდეს: ხატით დაიფიცებენ, „შენს ადგილას რომ ვყოფილიყავი, მეც გაპატიებდი, შენ შეგირიგდებოდი,“ „მეგნე მარეც“ დაიფიცებს ჩემს გვერდით. პატარა საქმეებზე ჯარიმის გადახდა არ ხდება. ერთადერთი ეს ხდებოდა „წორის“ გადახდა, მარა ძაან იშვიათი შემთხვევა იყო, მე არც მახსოვს ასეთი.

– დანაშაულში თანამონაწილეები როგორ ისჯებიან?

– თანაბრად ინანილებენ ისინი: ყველას თავთავის „მეგნე მარეს“ მიუჩენენ.

– თუ იარაღი ვათხოვე სხვას და იმან იარაღით ჩაიღინა დანა-

შაული?

– მონაწილე ხარ. იგივე ფასი გაქვს შენც. სხვა ამბავია, თუ (გვ. 171) სანადიროდ ათხოვე იარაღი, მაშინ შენც გახვალ ხატზე და დაიფიცებ, რომ შენ სანადიროდ ათხოვე და არა – მოსაკლავად და ამის თავის მართლება იმას შეუძლია, რომ ახლა ერთი სამი კაცი შეიძლება, 4 კაცი გაიყვანო „მეგნედ.“ უფრო მსუბუქია იმ კაცის საქმე. ბევრჯერ ხდება ასეთი რაღაცა, რომ მაიმუნობას აკეთებენ და თოფი ჩაიგდო ხელში და მერე ვიღაცა მოკლა.

– გამშველბელი, მაზავებელი თუ მოკლეს, მხოლოდ მკვლეელი აგებს პასუხს თუ – ორივე გასაზავებელი?

– ვისი ხელიდანაც მოკვდა, ის მარტო.

– თუ შეურაცხადი მოკლავს ვინმეს, მაგას თუ სჯიან?

– არა. თუ ნამდვილად ასეთია, შეიძლება, მაინც ოჯახს რაღაცა დააკისრონ გადასახადი რაღაცა, „წორი.“ ისეც ხდება, რომ ოჯახი არ შეირჩენს და ბევრჯერ ხდება, რომ არ ხდება ეს შერიგება, მოციქულობა და ორი კაცი, რომელ კაცმაც შენ, ვთქვათ, ძმა მოგიკლა, მიხვალ და პირდაპირ მოკლავ იმას და მერე ბოლოს რაღაცნაირად შერიგდებიან, თან თუ ერთ მხარესაცაა მოკლული და მეორე მხარესაც, უფრო იოლად რიგდებიან მერე.

– ანუ სისხლის აღება დღესაც არის?

– კანონით არის, მაგრამ ყველა არ იღებს. გააჩნია ადამიანს. ყველას ცხოვრება უნდა. გააჩნია, ღმერთმა დაგვიფაროს და, ძაან სწორად მიმაჩნია, რომ ვინც სიცოხლეს გართმევს, ის უნდა მოკვდეს. მე მახსოვს, აქ ყოფილა შემთხვევები, რომ სისხლი აუღიათ. რასაც დაიმსახურებ, ის გააკეთა და ბევრი იტყვის: „ყოჩაღ, ვაჟკაცი ყოფილა.“

– თუ ხდება, რომ მამულზე დავისას ხატი შემოატარონ მამულს და ისე დადონ ფიცი?

– ადრე ხდებოდა ხშირად, რომ სადავო ხდებოდა მინა, ერთი ამბობს: „აქ არის საზღვარი,“ მეორე ამბობს – „აქ.“ რომელიმე იტყვის: „აბა, შენ თუ მიგაჩნია, რომ აქ საზღვარია შენი, მაშინ დაიფიცე,“ ხატს მოგიტანენ და გეტყვიან: „დაარტყი პალოები და თქვი, რო ეს შენი მიწაა.“ პალო უნდა დაარტყას იმან, რომ „აქამდე არის ჩემი.“ შეიძლება, „მეგნე მარეც“ მოუსაჯონ 3-4 კაცი, მსუბუქი ამბავია ეს უფრო. (გვ. 172)

– პალო რა მასალისაა - ხე თუ რკინა?

– უფრო მეტად უთხოვარისგან, 100 წელი ძლებს და მეტსაც. იმას ჩაარჭობენ და იმის ამოღება არ შეიძლება. მას უნდა მოერიდოს ყველა

მხენელი, მთესველი არც იმის მხრიდან არც ამ მხრიდან. ესაა წმინდა და ყველა უნდა მოერიდოს. კიდევ ქვასაც, მოგრძო ქვას ჩამარხავდნენ ხოლმე ისე, რომ ზევითაც ჩანს. „აღვრა“-ს ეძახიან ამ ქვას.

– თუ გსმენიათ, რომ კისერზე ქვა დაეკიდებინოს ვინმეს სინანულის ნიშნად?

– მე გამიგონია მაგი ცხუმარიდან, გოშვანების ოჯახში დათვის მაგიერ შვილი შემოაკვდა მამას, სიმიანდს ყარაულობდა და გამთენიისას შემცდარა, შესაცვლელად მიდიოდა შვილი. იმას დათვი ეგონა. მერე ადგა მაგი და „კა“ (ფიქალი) გაუხვრეტია ორი ცალი და ერთი – ერთ ილღიაში, მეორე – მეორეში ჰქონდა და თავის ცხოვრებაში არ იხდიდა. რამდენიმე წელი ატარა ამ კაცმა და მერე მთელი ნათესაობა დაესია და უთხრეს, რომ შენ უნდა მოიხსნა ესენი, შენ არა ხარ დამნაშავე, არაფერი ბრალი არ გაქვს, მოხდა უნებლიე ამბავში და მოახსენევენ ესენი და დაჯდნენ მერე სუფრაზე და ფიქრობდა: „რა აზრი ჰქონდა მაგასო, მაგათ რო ვატარებდიო? რა აზრი ჰქონდა და რა შეცვალა მაგანო?“ ასეთი ნაამბობი მახსოვს.

– ფეხშიშველი თუ დადიოდნენ?

– კი. ფეხშიშველიც დადიოდნენ ხოლმე, თავს ანამებდნენ, აწვალებდნენ ასეთნაირად. სინანულის ნიშნად.

– კისერზე თოფის ჩამოკიდებით პატიების თხოვნა თუ ხდებოდა?

– არ გამიგია.

– მხარეები მორავეებს ცალ-ცალკე აფიცებენ ოჯახებში თუ – ეკლესიაში მიდიან?

– ეკლესიაში აფიცებენ. „მორევ მარეებს“ დააფიცებენ. თვითონ არ მივლენ, ეგენი ხო დაპირისპირებულია. ამიტომ ნდობით აღჭურვილი პირი მიიყვანს მაგათ. მაგალითად, მე შენ გენდობი და შენ ნაიყვან მორევებს და დააფიცებ ჩემ მაგივრად. (გვ. 173)

– მაგ ნდობით აღჭურვილ პირს რა ჰქვია სევანურად?

– ასე ცალკე სახელი არ აქვს, უბრალოდ „ლუმინდვ მარე“ – ნდობით აღჭურვილი პირი.

– მორავეები დასხდებიან და მხარეებს დაიბარებენ სადმე, ვთქვათ ეკლესიაში, თუ თვითონ მიდიან მხარეების ოჯახებში?

– ჯერ ერთ მხარეს მივლენ, მოუსმენენ, მერე – მეორესთან, მერე თვითონ დაჯდებიან, რამდენჯერმე შეიძლება კითხვები გაუჩნდეთ ამ საქმის გარჩევაში, კიდევ ერთთანაც მივლენ, მეორესთანაც მივლენ, რამდენჯერმე შეიძლება მოხდეს ამ გარჩევის პერიოდში მისვლა. მერე

თვითონ გადიან, ბჭობენ ამ საქმეზე.

– თუ აქვს მნიშვნელობა, პირველად რომელ მხარესთან მივლენ, მაგალითად, აუცილებლად დამნაშავესთან ან დაზარალებულთან?

– არა. გააჩნია, მორევებს გარჩევაში რომლის ჩვენება აინტერესებთ უფრო მეტად.

– ერთი მორავი იმახსოვრებს ჩვენებას, რომ გადასცეს მეორე მხარეს, თუ ყველა ერთად?

– გადაცემა არ შეიძლება. ესენი იმათ დაკითხავენ ეხლა როგორ: რაც შენ გაინტერესებს, თორე იმან რაც თქვა, იმის გადაცემა არ შეიძლება მეორე მხარისთვის. ეს უკვე ამბის მიტან-მოტანა გამოდის.

– არც შერბილებული ფორმით?

– არა. რაც ორ კაცზე გადავიდა საქმის გარჩევა, მერე – უკვე აღარ.

– ეს ორი კაცი თუ უდებს ფიცს ერთმანეთს ან პირობას, რომ თითოეული რა პოზიციის იქნება, ეს მეორემ არ გაამჟღავნოს არასდროს?

– დაფიცებით არა და ისე მორალური უფლება არ აქვს, რომ ჩვენ შორის რასაც ვილაპარაკებთ, ეს საიდუმლოდ უნდა დარჩეს და ეს არავინ უნდა გაიგოს, არც შენ უნდა გადამაბრალო რაც მოხდა, ვთქვათ, მერე, და არც მე უნდა გადაგაბრალო. ზოგჯერ ისეც ხდება, უფრო მეტად, როცა მკვლელობა მოხდა და მკვლელობის გამო შეარიგეს და მერე ქრისტი-მრონობა მოხდა და მორავეები იმას ავალბებენ, რომ მომავალ თაობას არ უთხრათ (გვ. 174) ამის შესახებ, ვინც დაიბადება, არ უთხრათ, რომ ასეთი დაპირისპირება იყო, მაგრამ ეს, რომ გაიზრდება, მაინც გაიგებს საიდანმე ამას.

– მხარეებს თუ აპირისპირებენ?

– ფიცი რო მოხდება, „მეგნე მარეები“ რომ დაიფიცებენ, მერე ეს ორი კაცი ვინც არიან ხელს ჩამოართმევენებენ ერთმანეთს. საღამოს შეიძლება მოხდეს იქ პატარა პურ-მარილი, დაზარალებულის ოჯახშიც და დამნაშავეს ოჯახშიც, ერთ დღეს ხდება ხოლმე, ეს დიდი სუფრა არ იქნება, უბრალოდ, სათქმელად, რომ იქაც იყო, პურ-მარილი აიღეს და აქაც იყო, დაილოცებიან და ხელს ჩამოართმევენ მერე ერთმანეთს და დააფიცებენ, რომ ამ საქმის გამხსენებელი არავინ არ არი ანი.

– ამას პურ-მარილის დროს დააფიცებენ?

– არა, პურ-მარილამდე, ეკლესიაში. ეკლესიაში მთავრდება ყველაფერი.

– ე.ი. ეს სამი კაცი დამნაშავესთან ერთად მიდის დაზარალებლის

სახლში და მერე დაზარალებულთან ერთად დამნაშავეს სახლში?

– ყველა უნდა მივიდნენ ერთმანეთთან. „მეგნე მარეებიც.“ შეიძლება, ყველა „მეგნე“ არ მივიდეს, მარა ეს ცერემონია უნდა მოხდეს, რომ ერთად დაჯდნენ და შერიგდნენ.

– მორავეები გასამრჯელოს თუ იღებენ ან თუ ჩუქნიან რამეს?

– არა. არაფერს. ზევით ხდებოდა თურმე, ბალს ზევით. ჩვენთან – არაფერს.

– თუ განასხვავებენ ქურდობას ადგილის მიხედვით?

– სულ ერთია, ქურდი ქურდია, სახლიდან მოგპარავს თუ სხვა ადგილიდან. უბრალოდ, სახლიდან მოპარვა უფრო სწყინს ხალხს.

– რა სასჯელია ქურდობაზე?

– ორმაგი უნდა გადაიხადოს. თუმცა, გააჩნია დაზარალებული რას დაჯერდება. საერთოდ შეუძლია, მოითხოვოს ორმაგი.

– მეტიც შეუძლია მოითხოვოს?

– მეტიც შეუძლია, მარა, როგორაა მაგი – ძველად „ციციყვა“-ს ეუბნებოდნენ ასეთ რამეს: ე.ი. რაც შეიძლება მეტი, ე.ი. გაგატყავებენ, უმაღლესს მიგისჯიან, რომ გადაუხადო, ქურდი მეტის ღირსია. ეხლა თუ ცხვარი მოუპარე, ხარს ვერ გადაგახდევინებენ, მარა შეიძლება, 3-4 (გვ. 175) ცხვარი მოითხოვოს იმ კაცმა. ეს ნიშნავს იმას, რო არ დაგ ზოგავენ, ბოლომდი უნდა ამოგწუროს იმ კაცმა რაც დააშავე, იმ საქმის გულისთვის.

– თუ ხდება ასეთი რამ, რომ ერთმა ოჯახმა მეორეს მაკე ძროხა დაუტოვოს ზამთარში გამოსაკვებად ხბოს დატოვების პირობით?

– კი. ამას ეძახიან „ლიჩფე“-ს. ანუ გამოკვება, გამოზამთრება, ზამთარი უნდა გამოკვებო, ხბო შენ გრჩება, ეს ხდება „ლაუჭმი“ – დიდი მარხვა რო იწყება 28 ნოემბერს და აღდგომამდე შენ ხარ პასუხისმგებელი იმ ძროხის. აღდგომის შემდეგ უნდა წაიყვანო ის ძროხა. ახლა მარტო ხბოზე არ არი აქ. რალაც უნდა დაუტოვო ფული. ძველად 200-300 მანეთი იყო. ხბოს გიტოვებს და ფულიც უნდა გადაგიხადონ დამატებით, აქ ხო ნ თვე მინიმუმი არის და, შეიძლება, მეტიც იყოს ზამთარი. ამიტომაც ეს წესი. თუ, მაგალითად, მარტო აღდგომის წინა კვირეს იმშობიარა, მაშინ ხო უნდა გამოკვებოს ის 4-5 კვირა დედასთან ხბო და მაშინ თანხას დაამატებენ. წინასწარ მოლაპარაკებითაა ეს.

– „ლალცხატს“ თუ ხმარობენ?

– კი. „ლგცხატ“ ქვია ჩვენებურად. ბალსქვემოურად. ღმერთს წირავ მინის ნაკვეთის რომელიმე ნაწილს, რალაცის გამო, ავადმყო-

ფობის, მაგალითად, თვალების პრობლემა, ან შესაძლებელია, ავი ზნე რო არის, ამისთანა რაღაცეები და ღმერთს ევედრები, რომ „ამ მინას გითმობ, შენი იყოს“ და ამის მოხმარების უფლება არ გაქვს, არც ბალახი უნდა იხმარო, არც ხე უნდა იხმარო და სახლში მოტანის უფლება არ გაქვს. ხშირად შემოღობილი არის ხოლმე ეს. შეგიძლია, შემოუღობავი დატოვო მარა, გააჩნია თავისი საქმეა. ბევრ ადგილას არის ძველი „ლაცხატი,“ მაგრამ მე არ მახსოვს, რომ თანამედროვე ცხოვრებაში ვინმეს გაეკეთებინა „ლაცხატი.“

– „ლალცხატის“ მსგავსი მინა თუ არსებობს, რომელსაც ვერ ეხებიან?

– კი. ძველი ნაეკლესიარი სადაც არის, მაგალითად. იმის ეზოდან (გვ. 176) არც შეშა უნდა მოიტანო, არც მოჭრა და არის ასეთი რაღაცეები.

– ხარმა თუ კაცს ურჩოლა, პატრონს თხოვენ პასუხს?

– არ ყოფილა ასეთი შემთხვევა. შეიძლება, უკმაყოფილო იყოს, მარა ხარი ხარია.

– ძაღლმა რომ უკბინოს?

– გააჩნია, სად უკბინა, შენს ეზოში თუ უკბინა, ვერაფერს ვერ იტყვი და გზაში თუ უკბინა, პრეტენზია აქვს უკვე. გზა ჩემიცაა, შენიცაა და გზაში ძაღლი არ უნდა იყოს, კანონით. ასეთ შემთხვევაში დიდი უკმაყოფილობა და ჩხუბის მიზეზი შეიძლება გახდეს, მკვლელობამდე ავიდა აქ ერთ დროს ასეთი საქმე.

– ნადირობასთან დაკავშირებით რამე წესები თუა?

– ვისი ტყვიაც პირველი მოხვდა, რქები და ტყავი და ღვიძლის ნაწილი იმისია. დანარჩენი, რამდენი მონადირეცაა, იმდენად იყოფა ხორცი. ისეც ხდება, რომ ნადირის ნამოსაღებად ვინმე მიჰყავთ მტვირთავი, უთოფო, მარა იმასაც ზუსტად იმდენს აძლევენ, რამდენსაც დანარჩენებს. მე ევროპაშიც მიცხოვრია 10 წელი და იქაც ვნადირობდი და იქაც იგივე წესებია.

– თემს თუ ჩაუქოლავს ვინმე თქვენს მახსოვრობაში?

– აქ წაამბობადაც არ მახსოვს ეგეთი.

– თემის საერთო საქმისაგან რომელიმე ოჯახის გამოკლება თუ ისჯება?

– არა.

– ბოიკოტის გამოცხადება თუ ხდება?

– ხდება. უზნეობისთვის, თუ ქალსა და კაცს შორის, ახლო ნათე-

საუბრის შორის, მოხდა ცუდი საქმე, იმას გაკიცხავენ და გააძევენ თემიდან. „ლიმორავი“ უნდა ამას, მაგრამ მიუსჯიან რომ წავიდნენ თემიდან.

– რამდენი მორავი იქნება ახლა ამ თემში?

– 10 კაცი იქნება.

– მორავები რომ შეიკრიბებიან გადანყევტილების გამოსატანად, (გვ. 177) აზრის გამოთქმის რიგითობა თუა?

– კი. ამაში თვითონ მოილაპარაკებენ: აზრი ჯერ შენ თქვი, მერე – მე ვიტყვი.

– მორავები თუ გადიან სადმე სპეციალურ ადგილზე?

– ეს ცალკე ხდება. ესენი ან ეკლესიაში ჩაიკეტებიან, ან ცალკე ოთახში, რომელსაც არავინ არ უნდა უსმენდეს.

– თუ არის ასეთი წესი: დანაშაულის ჩადენის ადგილიდან აუცილებლად აღმოსავლეთით შეიკრიბონ მორავები?

– ჩვენთან ამას ყურადღება არ ექცევა.

– რომელ ეკლესიაში ხდება დაფიცება?

– ეცერის მთავარანგელოზის ეკლესიაში, ქურაშის წმ. გიორგის ტაძარში, უღვალის წმ. გიორგის ეკლესიაში.

– მეორე მხარის მიერ არჩეული მორავის აცილება მოწინააღმდეგეს თუ შეუძლია?

– კი. ბევრჯერ აქვს ამას ადგილი. არ მინდა, ეს საქმე ამ შენმა კაცმა გაარჩიოს. სამივე მორავზე უნდა შეთანხმდეს ორივე მხარე.

– ე.ი. შეთანხმების მერე მხარეები აფიცებენ მორავებს, რომ პატიოსნად გადანყევენ საქმეს და მორავები მხარეებს – რომ დაემორჩილებიან გადანყევტილებას?

– კი. ეს ერთდროულად ხდება.

– თუ ერთდროულად ხდება, ე.ი. შევახვედრეთ მხარეები?

– იმათ ცალ-ცალკე დააფიცებენ და იმას ესწრებიან ნდობით აღჭურვილი პირები მეორე მხრიდან, ერთად არ დააფიცებენ, ამათაც ნდობით აღჭურვილი პირები აფიცებენ, მორავებს. ნდობით აღჭურვილი პირი უნდა დარწმუნდეს, რომ დაიფიცე, თორე მაგი იტყვის, რომ რაღაც არ იყო სწორად.

– თუ ხდება ხატის „ნაბანის“ ჩამოტარება?

– თვითონ ხატს ჩამოატარებენ და ყველა მოსახლე ემთხვევა და იტყვის: „მე არც ჩამიდენია და არც ჩამდენი ვიცი“ და გარცამი არის ამაზე. წინასწარ გეტყვიან, რომ „ხატს ჩამოატარებენ, სახლში იყავი,

არსად (გვ. 178) ნახვილდე.“ არ უნდა გაექცე იმას, თუ მართალი ხარ. თუ გაიქცევი, მაშინ ეჭვს იმაზე აიღებენ უკვე. მთავარია, ყველაფრის ფუძე არის ხატის და ჯვარის რწმენა, ღმერთის რწმენა. ვისაც ღმერთის არ ეშინია, იმისგან ყველაფერია მოსალოდნელი, ხატზეც გავა და ცრუ ჩვენებასაც მისცემს.

– აქ გვარში მიღება თუ ხდება კიდევ?

– მომხდარა, შეიძლება გვარმა შეგიკედლოს და გვარიც მოგცეს. ამ წლებშიც ამ პერიოდშიც ლტოლვილობის პერიოდშიც იყო აქ შემთხვევა, უნდოდა ერთს, მაგრამ გვარმა უარი უთხრა.

– დაფიცებისას საპირისპირო წყევლას თუ აქვს ადგილი?

– არის ხოლმე, რომ ვისაც აბრალებენ, ის „გარცამზე“ იტყვის: „თუ რამე დაგვეშავებინოს და გვეკუთვნოდესო“, მაშინ წყევლიან: „ასე დაგვემართოსო“ და „თუ არა და – მაშინ შენ მოგიბრუნდესო, ვინც გვაბრალებს ამასო.“ (გვ. 179)

მთქმელი – ბიძინა გურჩიანი, 85 წლის, ეცერის თემი,
28.06.2015 წ.

– თუ არის „ლიმორავის“ წესები შემორჩენილი?

– კი.

– რამდენი მორავი აირჩევა?

– სადავოს გააჩნია. კაცის მკვლელობაზე 24 კაცი უნდა იყოს. ამ 24-დან დაზარალებული მხარე 12 კაცს თითონ ჩამოგიტოვლის სხვადასხვა თემებიდან და იმათ ვერ შეცვლი და სხვა 12 კაცის შეცვლა შეგიძლია, ვთქვათ, აჟად არი ან ადგილზე არ არი, იმის შეცვლა შეიძლებოდა. დაზარალებულის მიერ დასახელებული 12 კაცის შეცვლა შეუძლებელია, თუკი მკვლელობასთან არის დაკავშირებული საქმე.

– თუკი იმ 12-დან რომელიმე ჩემი მტერი არის?

– ის არ უნდა მოგცენ, იმას გაითვალისწინებენ.

– ანუ 12-ს ის ასახელებს, 12-ს – მე?

– არა. მე ვარ დაზარალებული. თქვენ მომიკალით ვინმე. მორვეები რო გამოიყვანო სამართლამდე, ამისთვის სულ სხვა მორვეია. ის მოციქულია უდავოდ, მარა მთავარი „ლიმორავი“, აი, „ადგილზე დაყენებას“ რომ ვეძახით და გამართლების მომენტი, ამას უნდა 24 კაცი. მარა ამას ყველას მე ვასახელებ. 24 კაცს მიგიტოვებთ, ამ 24-დან 12 უცვლელია, „უცადა“ და მეორე 12-ის შეცვლა შეგიძლია – „ლგცად.“

– ეს 24 კაცი მივა ერთ ოჯახში, შეეკითხება, რა მოხდა, როგორ მოხდა, თუ როგორ?

– ჯერ ამ „ლიმორავამდე“ წაგებული მხარე ანდა სოფლის თავკაცები ცდილობენ, რომ ეს ხალხი შეარიგონ. დაზარალებულს არ უნდა გამოსვლა, მარა უნდა გამოიყვანონ ამათ 2-4 კაცმა, ესენი დადიან იქეთ-აქეთ, მოდის დაზარალებულთან და იმას უხსნის, რომ ასეთია სევანური წესი, ძალაუწებურად, თუ ხალხი, ის მხარე გამოდის და თავის გამართლება უნდა შენს წინაშე, მკვლელობაზე 24 კაცია, დაასახელე და გამოიყვანს ის. ჯერ ესენი დაითანხმებენ დაზარალებულს. მერე მიდის ხალხის შერჩევა და ვადას აძლევენ, „როდის მოვიდეთ?“ ვთქვათ, 3-4 კვირის მერე მოვიდნენ. ამას უკვე სია გაკეთებული აქვს: 12 – „უცადა“ და 12 – „ლგცად“ და ამ 24 კაცს ადგილიც უნდა მიუჩინოთ: რომელი ხატი – მთავარანგელოზისა, წმ. გიორგისა, – ის უნდა მიეუთითოთ. ისინი დაიფიცებენ, რომ „შენს ადგილზე მე რომ ვყოფილიყავი, (გვ. 180) შეგირიგდებოდი.“ ესაა ადგილზე დაყენება.

– „წორის“ გადახდა თუ ხდება, საფასურის, „მაქცა“?

– „მაქცა“ ბალსზემოთ უფრო იციან, ბალსქვემოთ იმდენად არ ვიცით.

– ერთი მორავი შენ აირჩიო, მეორე – მე, მესამეც – ურთიერთშეთანხმებით ავირჩიოთ, ეს როდის ხდება?

– ეს ხდება უფრო მეტად პატარა საქმეებზე. მაგალითად, დაჭრა, ხელი გაართვა, ან ქალის მოტაცება, ან საქონელი მოპიკლა, ან რამე სადავო, ამაზე არის 2 კაცი, ერთი ჩემი, ერთი – შენი და მერე თვითონ ეს ორი კაცი შუამავალ ნეიტრალურ კაცს თვითონ აირჩევენ, „ნენსგამეზი“, „ნენსგაქა მეზი.“

– თუ გაგიგიათ „ნენსგამეზის“ სინონიმად სიტყვა „მუნვერ.“

– არა. „მუნვერი“ ნიშნავს დამხმარეს, სისხლი ვინც უნდა აიღოს.

– რამდენი მორავია დაახლოებით ამ თემში?

– თემსაც გააჩნია და ვის ენდობი სამორავოდ, იმასაც გააჩნია. ეს განსაზღვრული არაა. კომუნისტების დროს მაგალითად, სასოფლო აღმასკომის თავმჯდომარე მე ვიყავი ამ სოფელში და მყავდა შემრიგებული კომისია, 27 კაცი. რაიმე თუ მოხდებოდა, ეს ხალხი, შერჩეული ხალხი, რომელიმე სოფელში მოხდება საქმე, რა სადავო საქმეც არ უნდა ყოფილიყო, დავიბარებდი ამ ხალხს, ამ 27-დან და, თუ საჭირო იქნებოდა, 2-ს გავაგზავნიდი, საჭირო – 5-ს, ან 10-ს.

– ესენი ფიცს დებდნენ?

– აუცილებლად. შენ ხომ დებდი ფიცს, მარა პირიქითაც, პირადად მეც რომ გავდიოდი, რაიმე გარჩევაზე, მე თვითონ ვითხოვდი იმას, რომ ფიცი დაედოთ, თქვენც უნდა დაგებათ ხატისკენ: „ჯერ ერთი, რომ მხოლოდ და მხოლოდ სიმართლე უნდა მითხრათ, არ მომატყუოთ და მერეც მეორე, უნდა დასჯერდეთ ჩემს გადანყვეტილებას.“ მე კი ვფიცულობ, თქვენ ორი მხარის წინაშე, რომ, ვთქვათ, მე მყავს ორი შვილი და „როგორც იმათ არ განვასხვავებ და სადაც გავწვდები, სამართალში, ამაში არც ერთს მიგიკერძოებთ და არც – მეორეს.“ ამ ხატს მე ვლებულობ და იმათ კი ვაფიცებ, რომ „ჯერ სიმართლე მითხრან, თითოეულმა, მერე კი – გადანყვეტილებას დასჯერდნენ.“ (გვ. 181)

– „მგგვრცამი“ მორავია თუ სხვა?

– „მგგვრცამი“ მორევსაც შეუძლია და, ძირითადად, ეკლესიის მფლობელს. ვინც ეკლესიის მოკარე არის, ძირითადად ის არის, მაგრამ როცა ისე ხდება, რომ ან არ არის ადგილზე, ან ავად არის, მაშინ სთხოვენ მორევს, რომ მან გააკეთოს. მკვლელობაზე ძირითადად მიდის წმ. გიორგის ეკლესია ფარში, ჯგვრავ ბოხერის ეძახიან, ლახაბულაში და მერე მთავარანგელოზის – ეცერის. დიდ საქმეებზეა ასე და უბრალო

საქმეებზე, ყველგან არის, ჩვენთანაც არის, აგერ, სოფელში პატარა ეკლესია, მაგრამ დიდ საქმეებზე ამ სამში – დიდ ეკლესიებში.

– ქალები თუ ყოფილან მორევები?

– კი. მაგრამ ქალები არ იფიცებოდნენ. იყვნენ ცნობილი ქალები, რომლებიც ჩაერეოდნენ და ხატზე კი არ გადოდნენ, მაგრამ დაფიცებამდე და შერიგებამდე კი გამოჰყავდათ.

– ანუ მოციქულები იყვნენ და არა მორავები?

– მოციქულები იყვნენ, მაგრამ მორავი თუ იყო, ან ქალის ძმა ან ქმარი დაიფიცებდა. ვთქვათ და, ქალი ჩაერია საქმეში, მაშინ ქმარი ფიცულობს.

– მკვლელობაზე ერეოდა ქალი?

– კი. ერეოდა.

– გაუპატიურებაზე? ქურდობაზე?

– კი. თუ დაზარალებული მხარე მოითხოვდა, ერეოდა.

– კონკრეტულად ვინ გახსოვთ?

– ლუბა გერლიანი იყო მორევი ქალი. მოციქულიც იყო და მორევიც. სალო გერლიანი იყო, ახლაც ცოცხალია, თბილისშია, ცნობილი ქალი. მერე ქორწილი თუ რამე სადმე იყო, „მდადეს“ ეძახდნენ ადრე, ეს ქალი ხელმძღვანელობდა მთელ ნესრიგს.

– ქალი შეიძლებოდა ყოფილიყო მონმე?

– კი. შეიძლება, სადმე ქალი მომსწრე ყოფილიყო ამ ამბის, შეიძლება, მონანილევ ყოფილიყო ქალი. მაგალითად, ქალებს შორის შეიძლება მომხდარიყო დავა.

– ქალებს შორის დავას მამაკაცები არჩევდნენ? (გვ. 182)

– კი, არჩევდნენ, მაგრამ ხდებოდა, რომ ქალსაც ჩაურევდნენ. ოღონდ ქალს ხატზე არ გაიყვანდნენ. მის ნაცვლად ან მეუღლე, ან ძმა უნდა გასულიყო, ან შვილი.

– დაპირისპირება თუ ხდება მხარეების?

– აუცილებლად.

– როგორც სასამართლოშია, ორივე მხარე რომ პროცესზე ზის, ისე?

– არა. ჯერ ცალ-ცალკე მივლენ ოჯახებში, ჯერ დაზარალებულ-თან მივლენ ყველანი, მერე – მეორე მხარესთან და რო გაარკვევენ, იმის შემდეგ, როცა ხატზე გადიან, იქ ცალ მხარეს დაზარალებულს დააყენებენ, მეორე მხარეს – მეორე მხარეს, და იქ თავი კაცი შეარიგებს.

– გადანყვებილების გამოცხადება სად ხდება?

– იმას აქ გეტყვიან, სახლში, რომ იქ კამათი არ უნდა მოხდეს. ოჯახ-

ში, ვთქვათ, მკვლელობაზე არის, დაზარალებულის ოჯახში იყრის ეს მორევები თავს და ვინც უნდა დაიფიცონ მერე მაგაზე, ის ხალხი ცალკე იყრის და გაჰყავთ. ყველას უხსნიან: „ეკლესიაში კამათი არ შეიძლება ხატთან, იცოდე, აი, ამაზე და ამაზე უნდა დაიფიცო.“

– თუ თანამოფიცარი უარს ამბობს დაფიცებაზე?

– მაშინ იძლება. ბევრჯერ იძლება ის „ლიმორევი.“ იმ 24 კაცი-დან ყველამ უნდა დაიფიცოს. ერთმაც თუ უარი თქვა, გამტყუნდება. მერე, შეიძლება, თუ მკვლელობაა, ისე მოხდეს, რომ უკვე იმანაც ისისხლოს, თავადაც მოკლას ის კაცი.

– ამ 24 კაცთან ერთად რას ფიცულობ?

– გააჩნია. განზრახ მკვლელობაა, თუ შემთხვევითობაა, ამის მიხედვით. იძულებაა თუ როგორ იყო, ამიტომ იყო და ამიტომ, წინასწარ ადგენს მორევი ხალხი ამას.

– თუ შეიძლება, დავიფიცო: „ჩემი ხელით მოკვდა, მაგრამ ჩემი ნებით არა, ან ქვა დამიგორდა“ ან რამე ასეთი?

– ეს მორევებმა უნდა გადანყვიტონ, ამაზეც თავისი სასჯელი არის ცალკე.

– და რა სასჯელია, თუკი „წორს“ არ აკისრებენ და არაფერს არ ახდევინებენ საფასურად? (გვ. 183)

– მოკვლაზე სისხლის აღება იყო, მოკვლა იყო, მაგალითად, მაგრამ ზედა უბნებში უფრო მეტი იყო: თუ მკვლელი მოკლა, ის კაცი და დაზარალებული მხრიდან სისხლის ამღები შეიკრიბებოდა, „წორს“ აძლევდნენ იმაში. ეს ძირითადად ბალსზემო სვანეთში ხდებოდა. ბალსქვემოთ სისხლი არ იყიდებოდა. ეს სისხლის გაყიდვაა.

– აბა, აქ რა საჭიროა „ლიმორავი“?

– ჯერ ერთი, რატომ მოხდა მკვლელობა, ეს უნდა დაადგინონ. ვთქვათ და, მე პირველი დავარტყი და მერე თქვენ პასუხი გამეცით. ამაშინ ნაკლები სასჯელია.

– რა სასჯელი, თუკი მე არაფერს არ ვიხდი?

– გააჩნია, არის ხოლმე, მკვლელობა თუ განზრახაა, მაშინ ახდევინებენ ხოლმე. მარა ხდება, არის მაგალითად, რომ 24 ძროხა და 12 უღელი ხარიდან ფასდებოდა ძველ დროში მკვლელობა. ეს ადრე, ძველ დროში.

– კი, მაგრამ, რანაირად ფასდებოდა, თუკი არ ახდევინებდნენ?

– ზევით ახდევინებდნენ, მარა ჩვენთან არ ახდევინებდნენ.

– თუ არ ახდევინებდნენ, აბა, რა საჭირო იყო „ლიმორავი“?

– „ლიმორავი,“ შერიგებისთვის. ჩვენთან ხატს სჯერდებოდნენ.

მაშინ თქვი, „ამ ხატზე და ჯვარზე, რომ ასე რომ მე რაც მომივიდა, ასე რომ თქვენ გეძნებათ ჩემგან, შეგირიგდებოდით“ და ასე უნდა დაიფიცოს ყველამ. მაშინ უბათილდებოდა.

– თუ არ დაიფიცა, მაშინ სისხლს აიღებენ მაგაზე?

– მაშინ ზომებს მიიღებენ. ეს აბათილებდა, „ადგილზე დაყენებას“ ეძახდნენ მაგას, „ლაგანაჟი ლიგნე.“

– თუ გამოიყენება ასეთი წესი: მამულზე ედავებიან და ფიცით წყვეტენ?

– კი. ეს ხდება ეკლესიაში ფიცით.

– მამულზე მიჯნები თუა კიდევ ძველებური?

– კი. ეს არის. ქვები, მე ჩემი სადაც მაქვს ყველგან ჩემი პალო მაქვს. ამას „აღვრა“ ქვია. ეს ან ქვა არის, ან ბალი, მაგალითად, მუხა მაგარი გამძლეა. ეს ყველამ იცის, დაახლოებით სად არი და ისეა ხალხში გამჯდარი, რომ არავინ ხელს არ მოკიდებს. (გვ. 184)

– ძროხას თუ აძლევენ გამოკვების პირობით?

– კი. „ლიჩფე“, გამოკვება. მორიგდებიან: თუ გინდა, ხბოს დაიტოვებ და მეორე ხბოს საფასურს დაგიმატებ, თუ გინდა, ხბოს და საფასურს მოგცემ.

– ანუ დღესაც არის ეს?

– კი. ახლაც არის. აგერ სამეზობლოში, ვთქვათ და, წელს თივა არ მოგივიდა და ეტყვი: „აი, წაიყვანე ძროხა ან ხარი თუ გინდა, სულ ერთია, და წაიყვანე და ამდენს მოგცემ.“

– ამის მსგავსი გარიგებები თუა კიდევ?

– კი. სანახევროდ დამუშავება მინის. თუნდაც ხეხილის, ვთქვათ და, ხეხილს ვერ კრიფავ, ბევრი ხეხილი გაქვს და მერე ეტყვი: „დაკრიფე და სანახევროდ გავიყოთ.“

– ეს სოფლიდან ქალაქში წასულსა და აქაურს შორის ხდება, თუ – აქაურებს შორისაც?

– ვთქვათ, მე დიდი ბალი მაქვს და ვერ ვკრიფავ, ვეტყვი მეზობელს, რომ „აგერ, შენ დაკრიფე ნახევარი და ნახევარი ჩემი იქნება.“ სათიბიც, აგერ, ახლა ვეხვენები ხალხს, 2 გექტარზე მეტი მაქვს სათიბი, ჩემი ბიჭები ახლა თბილისში არიან, ვეუბნები მეზობლებს, „მოდით, დათიბეთ და ნახევარი თქვენ წაიღეთ და ნახევარი – მე. თუ გინდათ, ფულს მოგცემთ, დამითიბეთ და ფულად მოგცემთ, თუ გინდათ, თივას მოგცემთ.“ დახვნაშიც ასე არი, სანახევროდ.

– ძროხა ან ხარი სანახევროდ რომ იყოს საკუთრებაში?

– ასეთი არ გამიგია.

- ქონების გაყოფისას თუ არის რაიმე წილი ცალკე გამოყოფილი?
- აქამდე იყო, მაგრამ თანამედროვეობაში აღარ ხდება.
- ქალს ეკუთვნის სამკვიდროდან წილი?
- არა. თუ გათხოვილია, შეიძლება აჩუქოს, მარა არ ეკუთვნის.

თუ გაუთხოვარია, მაშინ რჩება ოჯახში და სარგებლობს. თუ ცალკე გავიდა და მოინდომა ცხოვრება, მაშინ იღებს. თუ განათხოვარია და დაბრუნებულია, იმასაც შეუძლია სარჩენი მოითხოვოს. „ლასელვას“ (რჩენა) ეძახიან სვანურად.

- თუა ქონება, რომელიც განუყოფელია?

- საძმო კოშკი საერთოა. თოფი და იარაღი უფროს ბიჭს (გვ. 185) რჩებოდა. ტყე და სათიბი მთელ გვარს ეკუთვნის. სხვა ვერ მოჭრის იმაში.

- წყალს თუ გამოიყენებს სარწყავად?

- წყალს არავინ უშლის ერთმანეთს არც დასალევად და არც სარწყავად. საერთოდ, წყალი და გზა არ შეიძლება დაუშალო. ამის დაშლა არ შეიძლება.

- თუ ხარი რჩოლით მოკლავს კაცს, პატრონს რა ეკისრება?

- თუ შემჩნეულია ხარი ასეთ რამეში, მაშინ პასუხისმგებელია ის კაცი და თუ დააზიანა, მკურნალობას იხდის, ან კიდე ხარს დაკლავს და უნდა მოაშოროს.

- ძაღლის კბენაზე რა სამართალია?

- ღმერთმა არ ქნას, თორემ ძველად ასე იყო: ძაღლმა გიკბინა, ხომ? ძაღლს მოკლავს პატრონი. მარა თუ პატრონი არ მოკლავს, ბევრი ხდებოდა მაგის გულისთვის, რომ ძაღლს მოკლავდა ვისაც უკბინა, ის. ძაღლის მოკვლა კიდე კაცის მოკვლას უდრისო. იყო ჩვენთან სოფელში შემთხვევა: იყო ასაკოვანი კაცი, მიდიოდა და ძაღლმა უკბინა პირდაპირ გზაზე. უთხრა პატრონს, „მოკალიო.“ პატრონმა არ მოკლა. წაიღო ამათ თოფი და ეზოში მოუკლა. მერე ამას მოჰყვა კამათი. მოსისინე ხალხიც დაემატა: „როგორო, კაცო, ძაღლი მოგიკლეს, რატო პატიობთო.“ ძაღლის პატრონის დედა შევიდა შვილთან, ტყვიები დაუყარა: „ან შენ მოკალი, ან მე მოვკლავო.“ წავიდა და იმ კაცის მაგივრად მისი შვილი მოკლა. მერე ეს მკვლელი გავარდა ტყეში და იმალება. მაშინ მოკლულის მამამ, რო ვერა და ვერ იხელთა თავისი შვილის მკვლელი, მოვიდა და სახლში შეუვარდა და ქალი მოკლა, იმ მკვლელის დედა. მერე დედა რო მოკლა, ეს კაცი დაიჭირეს, რა თქმა უნდა, შემდეგ მკვლელიც დაიჭირეს. მერე ამ კაცს თვალები დაუდგა ციხეში. ამასობაში ისიც გამოვიდა. მერე შევარიგეთ. მეც ვიყავი მაგ საქმეზე, ბოლოს შევარიგეთ 24 კაცით. ასე რო, ძაღლის კბენას მოყვა ამდენი სიკვდილი.

– სასჯელის მოხდა ციხეში შემამსუბუქებლად თუ ითვლება პერიგების დროს?

– კი. ითვლება, შელავათში მიდის. მაგრამ ხატით მაინც „ადგილზე დაყენება“ უნდა მოხდეს. (გვ. 186)

– ქურდობას თუ განასხვავებენ ჩადენის ადგილის მიხედვით?

– სახლიდან მოპარვა უფრო შეურაცხყოფელია, ვიდრე – მთიდან.

– გადასახადი რა არის?

– ორმაგი.

– ორივეზე?

– კი. მაგრამ სახლიდან მოპარვა უფრო შეურაცხყოფელია, თუმცა, გადასახადი იგივეა. არის კიდევ ასეთი: ადამიანს თუ ან სილას გაანწავ, ან კიდე მეორე – მათრახის დაკვრა, ან დაჭრა, ეს გადიოდა ერთ რანგში: ადამიანის დაჭრა, მათრახის დაკვრა და სილის განწენა. ეს უფრო შეურაცხყოფელიაო: ბავშვივით სილა გაანწავ ანდა პირუტყვივით მათრახი დაარტყაო.

– საღორეში დაბმა თუ ხდებოდა სასჯელად?

– კი. მსმენია, ქურდი დაუბიათ ხოლმე. მაგრამ ჩემს მახსოვრობაში არ მომხდარა.

– ქურდს თუ ნაასწრებ ფაქტზე და მოკლავ, შელავათია?

– არა, მაინც მკვლელობაა.

– შეურაცხადმა თუ მოკლა ვინმე, რა ხდება?

– საერთოდ თუ კლავდნენ, მკვლეელი უნდა მომკვდარიყო. მკვლელს თუ ვერ ჩაიგდებდნენ ხელში, ან გადაიხვეწებოდა, მაშინ – უახლოეს ნათესავს. გიჟის და პატარის ნაცვლად პასუხს არ თხოვდნენ არავის და არ სჯიდნენ.

– ქალის მოკვლა კაცის თანაბრად ისჯება?

– ქალის მოკვლა უფრო შეურაცხყოფელია. ისიც ჩვეულებრივ მკვლელობაში გადიოდა, მაგრამ უფრო შეურაცხყოფელია.

– აუცილებელი მოგერიება?

– ესეც მოკვლაა, მარა შელავათში გადიოდა. ის დაიფიცებდა, რომ „დამესხა, აქეთ მკლავდა და მოვიგერიეო“ და შელავათში გადიოდა.

– ცოლის ან დანიშნულის გათხოვებაზე პასუხის მოთხოვნა თუ შეიძლება?

– „ნაცვრიელს“ ეძახიან. აქ მოხდა, ჩვენს სოფელს ქალი ჰყავდა დანიშნული. ბეჩოელმა წაიყვანა ის ქალი. მერე ეს კაცი დარაჯობდა და ცოლ-ქმარი ყანაში იყვნენ (გვ. 187) და ის ქალი ფეხმძიმე იყო და ყველა დახოცა. 10 წელი მოიხდა, მაგრამ სამორავოდ არ გამოსულან.

– ფეხმძიმის მკვლელობა როგორ აღიქმება?

- ორ მკვლელობად ითვლება.
- თუ მუცელს მოუშლიდნენ და დედა გადარჩებოდა?
- ის მაინც მკვლელობად ითვლებოდა.
- ვთქვათ, სანადიროდ ვათხოვე თოფი და იმ თოფით კაცი მოკლეს. მე მომთხოვენ პასუხს?
- დამდურებით დაგემდურებოდა, მაგრამ მკვლელს მოსთხოვდნენ პასუხს.
- ფიცს თუ მოგთხოვდნენ?
- არა. სპეციალურად ხომ არ მიეცი. პირიქით, ვინც ათხოვა თოფი, იმან უნდა მოსთხოვოს პასუხი: „მე სანადიროდ გათხოვე და შენ – კაცი მოკალი, რა გააკეთეო.“
- თუ სპეციალურად ვათხოვე?
- მაშინ ხელშემწყობი ხარ.
- თოფით მიყენებული ჭრილობა უფრო მეტად ითვლება თუ – ცივი იარაღით?
- თოფით მეტად ითვლება. თოფით უკვე განზრახ მკვლელობაა და დანა და ეს უკვე თავდაცვა და ასეთი რამე უფროა.
- თუ არსებობს ადამიანის სხეულზე ადგილები, რომლის დაზიანება უფრო მძიმედ აღიქმება?
- პირისაზე. ნიშანი რომ დარჩება, დამლა, ეს უფრო მძიმეა.
- თუა ისეთი ადგილები, ტერიტორია, სადაც იგივე დანაშაული უფრო მძიმედ ითვლება?
- ეკლესიის ტერიტორიაა მასე. ამისთვის თითონ ეკლესია გსჯის.
- თუ იყო რამე ნიშანი, რომლის მიხედვითაც დგინდებოდა, რომ სისხლის ალებას აპირებს ოჯახი?
- კი. გასვენების დღეს თოფს ისროდნენ, ეს იმის ნიშანი იყო, რომ აუცილებლად სისხლი უნდა აეღოთ და ძირითადი, ვინც უნდა აიღოს სისხლი, ჭირისუფალი, ის ქუდს არ ჩამოიხდიდა და წვერს არ გაიპარსავდა, სანამ არ ისისხლებდა. (გვ. 188)
- ეს ძველად და მერე, კომუნისტების პერიოდში ან ეხლა?
- ახლა აღარაა ეს.
- „ლიმორავის“ არსებობას ამართლებთ?
- კი. ძირითადი ყველაფრის სათავე არის „ადგილზე დაყენება.“ დაზარალებული მხარე მორევებს რო მისცემდა ხალხს და ის დამფიცებლები თუ ყველა გავიდოდა ხატზე ადგილზე დაყენებით, რა საქმეც არ უნდა ყოფილიყო, თითონაც დაფიცებული იყო ეს კაცი, რომ მორევების ნათქვამს უნდა დაჯერებოდა.

- და ერთიც რომ გამოკლებოდა?
- უკვე იშლებოდა. თუ „უცადაა,“ ვერ შეცვლიდნენ მარა თუ არა, იმას იქვეც შეცვლიდნენ. მორავიც შეიძლება გამოსულიყო მაგ დროს და დაეფიცა, რომ ჩამცხრალიყო ეს დავა. სინდის-ნამუსის ვაჟკაცი მორევი იტყოდა: „ეს არ გამოვიდა? მე დაფიფიცებ მის მაგივრად.“ ასეთი მომხდარა და ხდება კი. თავის თავზე ლებულობდა. ოღონდ არანათესავი უნდა ყოფილიყო.
- თუ არის რომ მორავმა დაფიცების გარეშეც მოაგვაროს საქმე?
- კი. ხელის ჩამორთმევით. მარტივ საქმეებზე. „შიმი ლიხლინეს“ რომ ეძახიან. ხელს ჩამოართმევინ და იტყვის: „ასე შენ თუ გამიკეთებდი, არ დაგემდურებოდი.“ ვთქვათ, უცბად ან ნაგიჯიკავე, ან ხელი მოგიქნიე, ან ვთქვათ, თქვენ ჩხუბობთ და მე გაშველებისას ხელი მომხვდა, ასეთ შემთხვევებში „შიმი ლიხლინე,“ ხელს ჩამოართმევ და თავს იმართლებ, რომ ეს ჩემი მარჯვენაა, ხომ, ჩემ მარჯვენას გეფიცები, ასე შენ რომ გამიკეთებდი, მე არ მენყინებოდა და – ჯერდებოდა ვაჟკაცი.
- ზურგზე მოკიდებით დაფიცება თუ მომხდარა?
- არა.
- კისერზე ქეების ჩამოკიდება?
- გადმოცემით ვიცი, რომ ადრე ყოფილა, მაგრამ ჩემს მეხსიერებაში არ მახსოვს ასეთი. მე ის მახსოვს, რომ ქალები ფეხშიშველა 2-3 წელი დადიოდნენ ძაძებში.
- ნანადირევს როგორ იყოფენ?
- ვთქვათ, ჩვენ ვართ სანადიროდ, არჩევი ან ჯიხვი მოვკალით, ამას შუაზე ვყოფთ. თუ შემოგვხვდა მესამე კაცი, ამასაც (გვ. 189) ნილს ვაძლევთ. ეს ახლაც ასეა და ადრეც ასე იყო.
- ბალსზემო სვანეთში თუ ყოფილხართ „ლიმორავზე“?
- კი. იქაც ყოფილვარ „ლამოროვზე.“
- თქვენი აზრით განსხვავებები არის წესებში?
- დიდი არაფერი განსხვავებები არაა. სახელებშია ხოლმე ცოტათი განსხვავება. არსი იგივეა. (გვ. 190)

მთქმელი – ნუგზარ ნიგურიანი, 67 წლის, მესტიის თემი,
29-30.06.2015 წ.

- თუ ხმარობენ ტერმინს „ჰარაკ“?
- კი. „ხოლეში ჰარაკ ნამორევი“, „ხოჩეში ჰარაკ ნამორევი“, ანუ კარგი და ცუდი განასამართლები.
- „მორევის“ გარდა თუ იყენებენ რამე ტერმინს მოსამართლის აღსანიშნავად?
- „ლათხელ მარე“, ე.ი. „საძებნი კაცი“, ანუ ამ საქმეში, მორავზეა ლაპარაკი, ან მოციქულზე, მედიატორზე. ე.ი. „საჭირო კაცი“, „ლათხელ“.
- სიტყვა „ბჭეს“ თუ იყენებენ მორავის აღსანიშნავად?
- სიტყვა „ბჭე“ ნიშნავს „ნიშანს“. მაგალითად, ხეზე ადებენ ამ ნიშანს. ყველა გეარს ჰქონდა თავისი. ბოლოს დაიწყეს გეარის დასაწყისი ერთი ასოს მიწერა, რომაული ციფრებით. კოშკებსა და ეკლესიებზე ხელის ანაბეჭდებს ასვამდნენ დულაბში. ჩვენს კოშკზეც არის მარჯვენა ხელის ანაბეჭდი და თავზე ჯვარი და იქვე – მარცხენა ხელის ანაბეჭდიც. სარკმელში აქვს შიგნიდან კოშკს ეს ნიშანი. ესაა კურთხევა მშენებლისგან ამ კოშკის. თანაც ხელი პირველ იარაღს ნიშნავდა. ზოგ კოშკზე საძირკველთანაა ეს ხელი.
- რატომ არის რომ მარჯვენა ხელის თავზე ჯვარია გამოსახული და მარცხენას თავზე არა? ეს რამეს ხომ არ ნიშნავდა?
- უბრალოდ, ერთი ჯვარი საკმარისი იყო. არ იყო დოგმა, რომ ორი იყოს ან სამი, არ იყო აუცილებელი, ყველა ხელთან ყოფილიყო ჯვარი.
- რას ნიშნავს „ლიმორე“, „ლიმციქულ“, „ლიმარუნალ“?
- „ლიმარუნალ“, ე.ი. ადამიანთან დაკავშირებული პროცესი. „ლიმორე“ – მორავი რასაც აკეთებს და მოციქულის საქმეა – „ლიმციქულ“. ჯერ მოციქულია, შემდეგ – მორევი „ლიმარუნალთესგა“ – ე.ი. ამ ლაპარაკში შემოვიდნენ, „ორ კაცთან“ მოსალაპარაკებლად. ერთი აზრი რომ არ არსებობდეს, ამიტომაც ეს ნათქვამი: „ორი კაცი“ გულისხმობს არა სიტყვასიტყვით „ორს“. ერთად გვეკითხავს ის ორი კაცი ჩვენ თითოეულს.
- ქალი მორავები თუა მესტიაში?
- არა. მესტიაში არც ქალი და არც ბავშვი არ გაყავდათ ხატზე. მარა მოციქულებად ხშირად იღებდნენ მონანილეობას. მეც ნინა წელს, ეგერ, ქალები მახლდნენ საქმეებზე. მოციქულობაზე. ჩემთან ერთადაც (გვ. 191) ყოფილა, ტყვეების გაცვლაში და ასეთ საქმეებშიც.

– რა დატვირთვა ჰქონდა „ლიმორავს“ სვანეთში?
– ფაქტიურად, ამან შეინარჩუნა მოსახლეობა. მორავეები დიდ რამეს წყვეტდნენ. გინდაც, კაბარდინო-ბალკარელების და სვანების შეირგება აიღუ.

– ყაბარდო-ბალყარელების და სვანების შერიგებაზე სადმე წერია?

– არ ვიცი, ეს ბაბუას მონაცოლია.

– ბაბუას სახელი, გვარი, ასაკი?

– მაშურზა ნიგურიაი. 1967-ში გარდაიცვალა, 107 წლის. 12 წელი ომობდა ნიკოლოზის პერიოდში, იაპონიაში – მანჯურიასში, მერე ფინეთის ომშიც იყო და თურქეთ-რუსეთის ომშიც, აქ რო ჩამოვიდა, გრამატიკული რუსული იცოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ერთი სიტყვაც არ იცოდა, აქედან რომ წავიდა. და ვეკითხებოდი, „როგორ ისწავლე-თქო“ და „მაგალითად, იქ მეფის პორტრეტი ეკიდაო და წარწერაზე ვხედებოდიო ეს იქნება ა-ასო, ეს – ენი და ა.შ.“ თორე, ქართული წესიერად არც იცოდა. მერე აქ 9 წელი მამასახლისი იყო სოფლის. ეს იყო აჯანყებამდე, 17 წლამდე. მჭედელი იყო. ახლაც ამბობენ: უიმისოდო ხენა-თესვა არ ხერხდებოდაო. ერთადერთი მჭედელი იყო მესტიაში. და დანყებული უშგულიდან დამთავრებული თოთანამდე ყველგან ნამუშევარი იყო. სახნისები გინდა, დანები, სხვადასხვა სამუშაო იარაღები უიმისოდ არ იჭედებოდა. ან იკარგებოდა, ან ფუჭდებოდა, ხომ ხდებოდა, ეს ყველგან მუშაობდა, დაივილიდა სოფელს, გააკეთებდა თავის საქმეს და გადაინაცვლებდა. იმაზე ამბობდნენ, საძებარი კაციიო თოთანამდე. უიმისოდ „მკრა“, ე.ი. გუთანს ვერავინ გაატარებდაო. იმას აქვს მონაცოლი, სამ-სამი კაცი მონანილეობდა აქედან და იქედან. ეს იმდენად საჭირო საქმე იყო, რომ ისინიც წამოვიდნენ. მიუხედავად იმისა რომ ესენი ქრისტიანები იყვნენ და ისინი – მუსულმანები. ამან უშველა, ეს ჩინგიზ ხანის მერე იყო, ამან უშველა ერთმანეთთან დამოყვრობას მერე და ერთმანეთთან კარგ დამოკიდებულებას. ეს მორავეები რომ არ ყოფილიყვნენ, დღემდე იქნებოდა იმათთან ცუდი ურთიერთობა. არადა, აქედან ხშირად გადიოდნენ ხალხი იქ სამუშაოდ, კაბარდინო-ბალკარეთში და გაცვლა-გამოცვლაც ხშირად ხდებოდა, ბარტერული გაცვლა. საქონლით, რაღაცით, ნაკეთობებით აქედან. საერთოდ მედიატორიც და მორავიც პირველ რიგში მიზეზს ეძებდა. ამას არ ქონდა მნიშვნელობა, ის რომ მუსლიმია და შენ – ქრისტიანი. მიზეზს ეძებდა მედიატორიც და მორევიც. მიზეზის (გვ. 192) გარეშე არაფერი ხდება: ან დასცინებდა, ან შეაგინებდა, ან შეახსენებდა რაღაცას და ეს მიზეზი ინვევდა დანაშაულს. ეხლა რა იყო დაპირისპირების მიზეზი სვანების

და „ქაშქების“ – კაბარდინო-ბალკარელების – ჩინგიზ ხანამდე, სანამ ის შემოესეოდა სამხრეთ რუსეთს, ჩრდილოეთ კავკასიას. ესენი მომთაბარე მეომრები იყვნენ ძაან განერთილი – ჩინგიზ ხანი რომ შემოესია, სვანებით დასახლებული იყო ჩრდილოეთ კავკასია, ნარჩენებიც ახლაც არის ეკლესიების, საფლავებიც. იმიტო რო ის მუსულმანები სხვა წესებს ინახავენ ეხლა. ჯვარსაც ხო არ უკეთებენ. ოღონდ ჯვარს უკეთებდნენ ნაქცეულ ფიქალზე. ახლაც არი, მეც მინახია ესა. და ზოგი რო გადმოსახლდა აქეთ, არ უნდოდა, ვთქვათ, სხვა რჯულის მიღება, ისინი გადმოსახლდნენ, ზოგი დარჩა. მაგალითად, მარგიანებია, აქაური მარგიანები და იქ – მარგიელები არიან. ქურდიანები, როგორც ქურდანოვები, ვეზდენები არიან ვეზდანოვები, არღვლიანები – არღუნოვები. ვინც წამოვიდა იქედან, იმათ სახლ-კარი დარჩათ და ასეულობით ცხვარ-ძროხა ყავდათ იქ. და ეს რო დარჩათ, ამის გამო ცდილობდნენ გადმოსულები, დაეუბრუნებინათ ის ნებით ან ძალით. ამას მოყვებოდა წინააღმდეგობა, რომ „შენ რო დატოვე, ეხლა ჩვენი არისო ეს უკვე.“ და ამას მოყვებოდა წინააღმდეგობა მკვლელობაც და დაჭრაც. აი, სწორედ ამ მორევებმა გადაჭრეს ეს საქმე – ერთმანეთს მიუყენეს: თუ „წორს“ იხდიდნენ, საქონლით იხდიდნენ ან მინით. და ამ დროს საქონლით მოხდა იმათთან გაცვლა-გამოცვლა. და იმდენი იყვნენ, სამწუხაროდ, დახოცილები სვანებიდან, რომ მეტი გამოვიდა საქონელი, ვიდრე დახოცილები. მეტი საქონელი ჰყავდათ მოყვანილი იქედან, ვიდრე დახოცილები იყვნენ აქედან და გადააჭარბა იმ მკვლელობის საფასურს. ამიტომ მოხდა იმათთან კონფლიქტის ჩამოგდება, თავისი ყოფილი საქონლის და ქონების დაბრუნების გამო. მერე გადაიზარდა მკვლელობაში. ამიტომ იყო ეს საქმე მედიატორების და მორავეების – ამის დადგენა – იმ გამომწვევი მიზეზის. და ბოლოს ისე მოახერხეს, რომ იმათაც, ალბათ, ყელამდე ამოუვიდათ ეს მკვლელობები და მოპარვები და ამათაც, რომ შეთანხმდნენ და აღადგინეს წონასწორობა. ესაა, ძირითადი სამსახური გაუწიეს ადამიანებს, იმიტო რო სავაჭრო ან სამუშაო იქითკენ მეტი იყო უახლოესი, ვიდრე ბარში. ბარში უფრო მეტი ძარცვაც ხდებოდა გზებზე, და იქ, იმ უღელტეხილებზე, ვერავინ ვერ დაგიხვდებოდა. მორავეების წესმა, (გვ. 193) დაუნერგლმა კანონმა, შეინარჩუნა ეს მთის რეგიონი. კაბარდინო-ბალკარელებთანაც შერიგება ამ მედიატორული წესით მოხდა. ეს გამოდგება აფხაზებთან, ოსებთან შერიგებისთვის. იგივე კავკასიის წესებს ექვემდებარება ისიც, არ არი მათთან უხუცესთა საბჭო? ოსეთში? აფხაზეთის მხარეზე? ჩეჩნეთში? ამაშიც ხალხი იკრიბება და შერიგდება. სახალხო შერიგება

მოხდა მაშინ, რომელმაც აქამდე მოაღწია. და ამ სახალხო პერიგების დაშლისკენ არ უნდა იმუშავოს სახელმწიფომ. პირობით, მოსახლეობის პირველი თავისუფლება ესაა, რომ თვითონ მოსახლეობა რო იღებს მონაწილეობას კანონის დაცვაში და სამართლის ძებნაში, ესაა ყველაზე კარგი იარაღი ერის.

– თუ არსებობს გვარის „უხუცესთა საბჭოს“ მაგვარი ინსტიტუტი?

– მესტიის თემში არის წმ. გიორგის მედროშე, სევანურად, „მგლ-ჯგგრაგა“, გვარები: ნიგურიანი, რატიანი, ფალიანი და მჭედლიანი. მიტვლიანი ყოფილა ადრე და განყდა. ამბობენ, შავი ჭირის დროსო. თვითონ ჯგგრაგს (წმ. გიორგი) თვლიდნენ მე-ნ გვარად – „მეესგვე მუწბე“, „მემწვიბ“ (საძმო). ახლა, მე-5-ედ ითვლება. თემში რაც ხდებოდა, თემის გარეთ არ უნდა გასულიყო, პატარა საქმე გარეთ უკვე გაბერილი გავიდოდა. „მგლჯგგრაგები“ თემს იქეთ თუ გავიდოდნენ, სამაგიეროდ, 4-5 გვარს ვერ გადააბიჯებდნენ. „მგლჯგგრაგები“ იყვნენ ავტორიტეტიანები და თუ ისე მოხდებოდა, რომ საკუთარ საქმეს ვერ მოაგვარებდნენ და ის საქმე თემის გარეთ გავიდოდა, ე.ი. ამით ავტორიტეტი ეცემოდა. შეიძლებოდა, ერთ გვარს გაცდენოდა, მაგრამ „მგლ-ჯგგრაგებს“ ვერ გაცდებოდა. ეს რამე ცუდი ამბავი, თვითონ ერთ „მგლჯგგრაგის“ გვარში მოხდებოდა, თუ – ორ გვარს შორის, მაინც არ უნდა გაცდენოდა თვითონ „მგლჯგგრაგებს.“ 3 წელიწადში ერთხელ ეხლაც ვირჩევთ ჩვენ გვარიდან 2-2 კაცს და ამაში უმცროსი თაობაც მონაწილეობს. იმ ორიდან ერთი უფროსია, მეორე – უმცროსი. 3 წლის მერე ძველი არჩეულები და ახლები შეიკრიბებიან და ანგარიშს გადააბარებენ: რა ვერ გააკეთეს, რა ბოლომდე ვერ გააკეთეს, ნაჩხუბრობა იქნება, მკვლელობა თუ რაც, ან დღესასწაულს რა სჭირდება, ვინ უნდა აირჩიონ, სოფლის საკეთილდღეოდ რა გააკეთონ. აირჩევენ მოთავეს თვითონ, ისე რო ყველა სხვას აძლევს ხმას. შეიძლება, კენჭიც იყარონ. ამ 4 გვარს შორის გასარჩევი რაცაა, იმას არჩევენ ყველაფერს. ადრეც ის 8 კაცი არჩედა ამ საკითხებს და გადაბიჯება არ შეიძლებოდა. თუ შეიქმნებოდა აუცილებლად, რომ მაინც გავიდოდა „მგლჯგგრაგები-დან“, მაშინ თვითონ მესტიის თემში ნახავდნენ მორევებს და გარე სოფლებში, გარე თემებში არ უნდა გასულიყო ეს და იშვიათად მოჰყავდათ ვინმე, აი, ჩემს მეხსიერებაშიც მაგალითებიც არის, ძალიან იშვიათი.

– ანუ მაინც მოუყვანიათ? (გვ. 194)

– კი.

– მესტიის თემის სხვა სოფლებიდან?

– არა, გარე სოფლებიდან, ლატალიდან მოუყვანიათ. მულახიდანაც მოუყვანიათ. ეს ისეთ რთულ საქმეებზე, როცა არნდობას ჰქონდა ადგილი, ეს გარდატეხა მოიტანა ჯაფარიძეებმა, – ამათ პრეტენზია ჰქონდათ, აზნაურული წარმომავლობა გვაქვსო და ამის გამო, მაგ მიზეზით, გარე სოფლებიდან მოიყვანეს ხოლმე შორეულები. ისე კი, წესით, სოფელს ვერ გადააბიჯებ, თუ მაინც დამაინც სხვა სოფლიდან მოგყავს მედიატორები, ერჩივნათ, შორეული ყოფილიყო, რომ მოუსყიდავი იქნებოდა. თორე ადრე პირიქით, მკვიდრ მედიატორს არჩევდნენ, შეიძლება, მეორე მხარეს ეთქვა, რომ „არ გვინდა უცხო მედიატორი, სირცხვილია, სოფელს გარეთ გავიდესო.“ ამიტომ ამბობდნენ: „დანით გასაჭრელი ნაჯახით არ უნდა გაჭრა.“ ეს გამოთქმა კიდევ იმასაც ნიშნავს, რომ როცა პატარა საქმეა, იმდენი არ უნდა მოაყოლო, რო ნაჯახით გასაჭრელი გახდეს, თორემ ეს არასასურველი იქნება ორივე მხარისათვის. ჯობია, თავშივე მოგვარდეს დავა, ვიდრე ამას მერე ბევრი ზარალი მოჰყვეს.

– „მგლჯგვრეები“ დღესაც რამე პრივილეგიით სარგებლობენ?

– დღესაც დღესასწაულზე, მარტო „მგლჯგვრეებს“ აქვს უფლება „ლომის“ დროშა ატაროს და ის მიუძღვის მხედრობას წინ დროშით ხელში. მეც ბევრჯერ მიტარებია. ადრე „მგლჯგვრეები“ ატარებდნენ მარჯვენა მხარეს, „კუნჭილ“-ს. ეს იყო ხელუხლებელი, მისი ხელის ხლება არ შეიძლებოდა. იმუნიტეტი იყო ეს.

– „კუნჭილ“ რას ნიშნავს?

– ბავშვი რომ დაიბადებოდა, პირველ თმას რომ მოჰარსავდნენ, მერე იწყებოდა გამოშვება, ერთი თითის სიმსხო თმის ბლუჯა იყო მარჯვენა მხარეს. „ცერ მკეჩი“ (მანძილი ცერა თითის წვერიდან ნეკა თითის მხარეს მაჯამდე) – ამ ზომაზე რომ იზრდებოდა, ნანწავად იწნიდნენ. კისერზეც იმაგრებდნენ რაიმეთი და მერე მთელი ცხოვრება ატარებდნენ. ამ „კუნჭილით“ მათ ჰქონდათ იმუნიტეტი. ხელშეუხებლობა – არა მის გამო, რომ დანაშაული ჩაიდინე და ხელუხლებელი ხარ, არამედ იმიტომ (გვ. 195) რომ წმ. გიორგის მედროშე ხარ. ვინც ამას უშვებდა, მას თვითონაც არ უნდა ჩაედინა ცუდი საქციელი. ასეთი კაცის მოპარვას ვერ გაბედავდნენ, შეურაცხყოფას ვერ მიაყენებდნენ, ცემისაგან იყო დაცული – წმ. გიორგის საძმოს ნაწილი იყო. ბავშვი ხომ კითხულობდა, რატომ ჰქონდა მას ეს „კუნჭილი“ – პასუხობდნენ, რომ დაეცვა დაჩაგრული, როგორც ამას წმ. გიორგი აკეთებდა. თუ მაინც ცუდ საქმეს იზამდა, წასული იყო მისი საქმე, თვითონ „მგლჯგვრეები“ უზრუნველყოფდნენ იმის დასჯას: გარიყავდნენ, ჩამოართმევდნენ ქონებას, საერთოდ ყველაფერს, გარკვეული წლებით ან

სამუდამოდ, რამდენიმე ათეული წელი. ასეთ დროს თავისი შთამომავლები თუ დაბრუნდებოდნენ უკან. თანაც იმათ საკლავი, შესანიერი, ხატ-ჯვარი, ოქროთი, შრომის საზღაურით უნდა ეთხოვათ პატიება და მერე მარტო. მერე გაუქმდა იმის გამო, რომ ვინც მრუდე საქმეს აკეთებდა, ხელუხლებელი რო გამხდარიყო, უშვებდნენ სხვებიც. ამიტომ ეს ტრადიცია შეწყდა.

– სამშობლოს ღალატს ვინ განიხილავდა?

– სამშობლოს ღალატს განიხილავდა თემი, სოფელი გამოჰყოფდა რამდენიმე კაცს ან თითო თემიდან გამოარჩევდნენ.

– ეკლესიის ძარცვას?

– ეკლესიის გაძარცვა იმის გადასაწყვეტი იყო, ვისაც ეკუთვნოდა ის ეკლესია. უვლიდნენ თავიანთ სალოცავს. ის დააყენებდა მთელი ხალხის წინაშე საკითხს და თემი გადაწყვეტდა. მთელი სოფელი სოფლის ყრილობაზე ცალ მუხლზე დადგებოდა და დანყვევლიდნენ ჩამდნენ, ერთი კაცი იტყოდა: „ესა და ეს მოხდა,“ თუ იცოდნენ, გვარსახელით იტყოდნენ, თუ არ იცოდნენ – „ჩამდნენ“ („მუჩმე,“ „მუჩმა“) დანარჩენი „ამენით“ უდასტურებდნენ. ასევე, ქუდის დარტყმით მიწაზე: ყველა ჩამოიხლიდა ქუდს, წყევლიდნენ ქურდს. ხდებოდა კიდე ასეთი რამეც: „თუ არ დააბრუნოსო,“ აფრთხილებდნენ, „მაინც ბოლოს და ბოლოს გავიგებთო და სანამ დროა, დააბრუნონო,“ და ამ დროს ბევრჯერ ხდებოდა დაბრუნება. როცა ასე წყევლიდნენ, დაბრუნების იმედი ჰქონდათ. რომ დანყვევლიდნენ, მაშინ იტყოდნენ, „ადრე თუ გვიან მაინც გავიგებთო მაგას და, ვაი, მის ბრალს მაშინ“ და ემუქრებოდნენ ყველაფრით: სოფლიდან განკვეთით, დარბევითაც კი. იმიტო რო ეს ეხებოდა ეკლესიას (გვ. 196) და არა – ერთ რომელიმე ოჯახს. წლების წინ ჩვენგანაც მოიპარეს (მუზეუმიდან), ერთი წევით – ნეპალური დანა, მიშას ნორგე თენსინგმა აჩუქა, ნეპალელმა ევერესტის პირველმა დამპყრობმა, და ეკლესიაში მივედით და მაგ წესით დავაბრუნებინეთ. ჯერ დაიარა სოფელი ხალხმა და გააფრთხილა ყველა: „ამა და ამ დღეს მოხდება ეკლესიაში დანყველა,“ ერთი კვირის მერე მოხდა დანყველა: „ვინც არ დააბრუნოს,“ დაიწყევლა მთელი სოფელი. ამის მერე ვილაცამ დააბრუნა, ანონიმურად.

– ანუ ეკლესიის გაქურდვის გარდა სხვა ტიპის დანაშაულზეც ხდებოდა მსგავსი დანყველა?

– კი. ხდებოდა ისეც, რომ სხვა დანაშაულებზეც შემოიტანდა პიროვნება სარჩელს: ძროხა მოპარეს, გაძარცვეს, ვთქვათ, და თემი დანყვევლიდა, როცა არ იცოდნენ, ვინაა ჩამდენი. თუ ეჭვი იყო ვინმეზე

კონკრეტულად, იცოდნენ, მაშინ მოციქულობა იმართებოდა. ანდა, ეჭვი ვისზეც ჰქონდათ, ის მიაგზავნიდა 2-3 კაცს და დააბარებდა: „მე ამაში სუფთა ვარ“ და თუ მაინც და მაინც ვერ დაარწმუნებდნენ მოციქულები, – მოციქულები იწყებდნენ მერე, ორი-სამი კატეგორიაა, მედიატორები და მერე ეს, მორავეები, „მორვალ“ და ამათ გამოჰქონდათ – მაშინ იქამდე მივიდოდნენ, რო „აბა, სალაპარაკოდ გამოდით, დაჯექით,“ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ პირისპირ დაჯდნენ ესენი, უბრალოდ, ის მოიყვანდა 2-3 კაცს, ან მეტსაც, შეიძლებოდა, ან ერთი, გააჩნია დანაშაულის სირთულეს, კატეგორიას. 2-2 კაცს აირჩევდნენ ეთქვათ, სიტყვაზე, დაჯდებოდნენ და დასაჯდომად გაამზადებდნენ დაზარალებულს და იმასაც, ვისზეც ეჭვი იყო და ამათი მეშვეობით ერთვებოდნენ მედიატორები, იქაც არჩევითი იყო ეს. თუ მედიატორობამდე მივიდა, იქ უკვე უფრო ხალხ-მრავალიც იყო. ესენი გადააბარებდნენ იმათ და შეეძლოთ კიდე იმაში მონაწილეობაც, მიტორო თავიდან ხო იცოდნენ მაგათ, როგორ იყო, რა მოხდა, ვინ რა დააშავა, სიტყვიერად მაინც. და ესენი ცდილობდნენ გარჩევას. მერე იქამდე მივიდოდა, რომ ორივე მხარე უნდა დაფიცებულიყო მედიატორებითურთ, რომ სწორად წასულიყვნენ, ე.ი. ჩემს თავში შენ უნდა დამენახე ისე, რომ როგორც შენს ადგილზე მე დაუდგები და შენს მდგომარეობაში შევალ, ისე უნდა განვსაჯო ეს. და (გვ. 197) იფიცებდნენ, „თუ მიკერძოება იყოს ან იქით, ან აქით,“ ამაზე იფიცებდნენ და მიდიოდა გარჩევა და ბოლოსდაბოლოს ადგენდნენ. მართო იმათი დაკითხვით კი არა, ვინც რაღაც იცოდა სოფელში და ყურს მოკრავდნენ, რომ ეჭვი ჰქონდათ, რომ ვინმემ ამ საქმეზე იცის რაღაც. ამას ხო ემატებოდა ის სიტყვები, ან რაღაც გაგონილი იყო, ან დაინახა, ან რაღაცა და ამ დროს მიდიოდა წინააღმდეგობები და „ხატამდე თუ მივა, აბა, დაიფიცებ, გვერდით დაუდგები იმას?“ და უარს თუ იტყოდა, მაშინ კითხავდნენ: „რატო თქვი, ე.ი. შენ რაღაცა ინტერესები გაქვს?“ იმას შეიძლება ეთქვა: „არა, მარა გამოჩენა არ მინდა,“ ვთქვათ, „თუ სწორს ვიტყვი, შეიძლება, დამიშავონ“ – სიმაართლე არავის არ უნდა, მთქმელი, მით უმეტეს, ყველას სძულს, მით უმეტეს, დღეს, და – ჩუმად წაიყვანდნენ ესენი და დააფიცებდნენ, ეს მედიატორები, რამოდენიმე კაცი, დააფიცებდნენ იმას, რო მოეყოლა, რაც იყო და როგორც. ხატის წინ ის ვერც ერთს დაუდგებოდა გვერდში და ვერც – მეორეს, მიტორო თავის თავი პირველ რიგში, არ უნდა დაენწყეღა – ხატზე იყო უკვე გასული. ღმერთთან, ეკლესიის წინაშე მართალი რო ყოფილიყო და დაიფიცებდა და ისიც დააფიცებდა: „თუ ჩემი სახელი და გვარი-სახელი თქვათ.“ მიტო არ გამოდიოდა ხომ? და ამას უკვე ემატებოდა ის, სიმარ-

თლისკენ მიდიოდა, სიმართლისკენ მიდიოდა, თანდათან, თანდათან და შეიძლება დროში კი განელილიყო, დიდი დრო დაჭირებოდა, მაგრამ უიმისოდ არ შეიძლებოდა, ერთბაშად ამის გადაწყვეტა, ვილაცის ნალაპარაკების მიხედვით არ შეიძლებოდა, სანამ საფუძვლიანად არ გაიგებდნენ, ისე არ შეიძლებოდა გადაწყვეტილების გამოტანა. მერე იქამდეც მიდიოდნენ ხოლმე, რომ იქეთა მხარეს დააფიცებდნენ კიდე და დაზარალებულს და იმასაც, ორივე მხარეს დააფიცებდნენ, რომ „სიმართლის გარდა არაფერი არ ეთქვა“, ამაზე რო დააფიცებდნენ, თვითონაც იქვე იფიცებდნენ, რომ „მიკერძოება თუ ყოფილიყო ამაში, ან რომელიმეს მხარე დავიჭიროთ.“ და მერე უკვე ერთმანეთში რიგდებოდნენ. ისე კი არა, რომ „გარიგება“ რომ არის სიტყვა, – ეს საეჭვო სიტყვაა, ე.ი. ერთმანეთში იყო სჯა-ბაასი, როგორ უნდა, რა უნდა და მერე თუ მაინცდამაინც იქამდე მივიდოდა, მორევებს ირჩევდნენ, (გვ. 198) თუ ის იყო, „მაქცობ“, ანუ ან „წორი“ იქნებოდა ან გადასახდელი რამე იქნებოდა. მედიატორებიდან შეიძლება ყოფილიყო მორევიც. ანდა ის მოციქული შეიძლება ბოლომდე მიყოლოდა მაგას. მორევის გარეშე თვითონ მოეგვარებინა. იმიტო რო პირველი ამის სულის ჩამდგმელი მოციქული იყო. და მერე ხდებოდა გარჩევა, ისინიც იფიცებოდნენ. „წორი“ რამდენი და როგორ, ეს დადგენილი იყო ზოგჯერ მკვლელობაზე, მაგრამ მკვლელობას გააჩნდა კიდეც, უნებური თუ ნებითი. ამით წყდებოდა საქმე. ბოლოს შერიგებამდე მივიდოდნენ. და შერიგების პერიოდში დაზარალებულთან მიდიოდნენ და არა ეჭვმიტანილი რომელიც ეგულებოდათ აქამდე, იმასთან. პირიქით – თუ დამტკიცდებოდა, ეს უნდა მისულიყო იქ, მარა სიმძიმესაც ხო გააჩნდა. ამ დროს ესენი წყვეტდნენ ან მინის გადასახადით, ან საქონლით. ბოდიშის მოხდაც ხდებოდა, შეიძლება, ჭიშკრიდან ჩოქებზე წასულიყო ჩამდენი ვინც იყო, ოჯახის წევრებიც ერთვებოდნენ ნათესავები, მოგვარეები, ახლობლები და მთლიანად ბოდიშს ეტყოდნენ. რალაცას დაიკავებდნენ ხელში. იქ ხდებოდა ყველაფერი იმ ოჯახში. „მუშუშეს“ ეძახდნენ, ვინც გამოუცხადებდათ განაჩენს. შეიძლება, იმას, მხარეს, აეტეხა მთელი ისა, არ მოეწონა ეს განაჩენი, მარა დაარწმუნებდნენ მაშინ რომ, ასეა. ესენი სისწორეზე ხატზე იყვნენ გასულები და იმათ უფლებაც არ ჰქონდა, რო იმას უარი ეთქვა ამათ გადაწყვეტილებაზე. ასე, რომ ეს იყო წამალი, სასწრაფო წამალი რომ ერთმანეთში მკვლელობა არ გაგრძელებულიყო. სწორედ ამან შეინარჩუნა სვანეთში მოსახლეობა.

– ე.ი. მთელმა თემმა შეიძლება გააფრთხილოს წყევლით „ვინც არ დააბრუნოს“ და შეიძლება პირდაპირ დაწყევლოს „ვინც ჩაიდინა“?

– კი. დაზარალებული დგას და „გარცემს“ იტყვის, ან სხვა იტყვის მის ნაცვლად „გარცემს.“ იმ „გარცემში“ ასეთი სიტყვებიც ურევია ხოლმე: „ფუტკარი რასაც ფრთით წაიღებს, ამის ოდენი თუ გერია,“ ე.ი. იმის წონის თუ რამე წაგელოს სახლიდან ან ზოგადად თუ რამე დაგიშავებია, სიტყვით, საქმით, (გვ. 199) იმას ნიშნავს ეს დაფიცება. თაფლზე არაა აქ საუბარი და ყვავილის მტკერზე.

– სევანურად როგორ ამბობენ?

– „მერ მიჩა ღალევეშუ ადინე, ეჩუმ ხოშა ესმა ქაჯიენს მიშგუ ქორხენქა“ ან „ღალზიგახენქა“ (საცხოვრისი) – იტყოდნენ სახლის ან საყდრის ქურდობაზე – „ფუტკარი რასაც წაიღებს ამაზე მეტი თუ წაგელოს ჩემი სახლიდანო, ან საყდრიდანო.“ ეს ის საყდარი, რომლის მსახურებიც იყვნენ.

– შემდეგ რა ხდება?

– ჩამოვივლის მთელი თემი და ეუბნება: „ისგუ გარცამ ღვარა“ („ქალელვრინე,“ „ლილვრინე“) „შენს ფიცს ვეთანხმებიო“ – და ხელს ართმევდა. ზოგიერთები დააყოლებდნენ: „ეჩი მეჭემუ ლი“ – დანყველილიც იყოს ამის ჩამდენიო.

– თემის უკლებლივ ყველა წევრი იფიცებს?

– ოჯახიდან მიდიოდა ერთი და იფიცებდა მთელი ოჯახის სახელით. არ იყო სავალდებულო, მთელ ოჯახს დაეფიცებია. თანაც, დაზარალებული ნაწილ-ნაწილ აფიცებდა თემებს. ჯერ ერთ დღეს ერთ ნაწილს დააფიცებდნენ, მეორე დღეს – მეორეს. უცხო დღეებში ერიდებოდნენ ზოგადად, მაგრამ ზოგჯერ პირიქით, იყო შემთხვევები, რომ უცხო დღეებში, სადღესასწაულო დღეებში დააფიცებდნენ ხოლმე, რომ უფრო მოხვედროდა გულზე ის დაფიცება და მორიდებოდა მეტად. გიორგობა, მაგალითად, მარიამობა, პეტრე-პავლობა, ასეთი დღეები წმინდა დღედ ითვლებოდა და უფრო საშიში იყო დამფიცებლისათვის. დღესასწაული შეიძლება მოხვედრილიყო ასეთ დღეებში, მაგრამ ორშაბათს არავინ დააფიცებდა, არავითარ შემთხვევაში, არც ოთხშაბათს და არც პარასკევს არ დააფიცებდნენ ხოლმე. განსაკუთრებით მიღებული იყო შაბათ-კვირა დღე. როგორც შენს ადგილობრივ ეკლესიაში, შენი თემის, ასევე, გასვლითი იყო, მაგალითად, კვირიკეზე. უფრო დამაჯერებლად ითვლებოდა, მაგრამ, ამავე დროს, ერიდებოდნენ კიდეც, რადგან შენს ეკლესიას გადააბიჯე. ეკლესია ეკლესიაა. აქ დებ ფიცს თუ იქ, ეკლესიის წინაშე დადებულია მაინც. (გვ. 200)

– ე.ი. „ფუტკარი რასაც წაიღებსო,“ მარტო ეკლესიაზე არ ითქმის, სახლის გაქურდვაზეც ითქმის?

– საერთოდ, დაკეტილი ეკლესიის გაღება ისედაც დანაშაულად ითვლებოდა. აქ შეიძლება მარტო ეკლესია არც იგულისხმებოდეს, უფრო სახლზეა, გინდაც ჩემი სახლიდან თუ მოიპარე რამე, გინდაც ეკლესიიდან თუ მოიპარე, ორივე შემთხვევაში დანაშაულიდნენ. ძველად ისე უცხოვდნენ მიაჩნდათ ეს, რომ ეკლესიები არც იკეტებოდა. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ვინცაა იქ ეკლესიის მომვლელი, ის არ იქნება და შევალე კარს და შევალ. პირიქით, რიდით მიდიოდნენ. ისე, რომ კუთხეს კოცნიდნენ ან ზღურბლს და ერიდებოდნენ შიგნით შესვლა და ხმამაღლა ლაპარაკიც კი. გინდაც მოქიშპენი ყოფილიყვნენ, ხმამაღლა არავინ ლაპარაკობდა და არც იარაღით მიდიოდა იქ, არ შეიძლებოდა ისე იქ შესვლა. მოსისხლე მტრებიც კი, აგერ ერთ მხარეზე ერთი მოსისხლე მტერი იყო, იგერ – ორ მეტროში მეორე, მაგრამ ხმამაღლა, ერთმანეთში შეკინკლავება არ ხდებოდა ეკლესიის წინ. და თუ შეყავდათ ეკლესიაში, იქ საერთოდ ხმას ვერ გაიგონებდი, რომელიმეს რომ ცუდად მიემართა მეორესთვის, ისეთი რიდი იყო, მორიდება ეკლესიის და არა შენ-ჩემი. ღვთისმოსავი ხალხი იყო.

– დანაშაულისას მარტო ჩამდნენ წყევლიდნენ, თუ, მაგალითად, ინფორმაციის მიმწოდებელსაც?

– ყველას. ეს სხვა დანაშაულებზეც ასეა ყოველთვის: „შენი იქნინ“ – ხელი ან სული, ე.ი. შენი ხელი თუ ურევია ან სული – თუ გაგიგია და იცი და დაფარე. უნდა დაიფიცო, რომ შენი არაფერი არ ურევია, გეგმა არ ყოფილა შენი და ა.შ. საერთოდ გაგიგონია რამე? ან ნაბიძგება, ან ნაქეზება ხო არ იყო შენგან? „ხეილ ი მახალ“ – თუ რამე გაგიგონია, შენ თუ ამ საქმის გარშემო იცოდე რაიმე იოტისოდენა მაინც. ამაში შედიოდა, გინდ იარაღი გეთხოვა სპეციალურად მოკვლისათვის ან თუ გძულდა ის მოკლული და უბიძგე, (გვ. 201) სულით, სიტყვით, რაიმე მოქმედებით. ან კიდევ, თუ ხელი არ შეუშალე, მაგალითად, ანუ ეს იმას ნიშნავს, რომ იცი რაღაცა უკვე. მაგალითად, ხედავდი, რომ ეს ნავიდა იმის მოსაკლავად ან საცემად და შენ იცოდი და არ შეუშალე ხელი. ესეც ხომ საქმის კურსში ყოფნაა უკვე? ესეც დანაშაულია, თუმცა ისე არა, როგორც, ვთქვამთ, ის – მკვლელის დანაშაული.

– სევანური ადათი ყველაზე მძიმე დანაშაულებად რას მიიჩნევს?

– ყველაზე დიდი დანაშაული იყო შენი მიწის ღალატი, გაყიდვა, მტერს რო შემოუძღვე. მეორე იყო ეკლესიის ხელყოფა, „ჩუ ლიტფურე.“ ამ ორს წყევტდა სოფელი, თემი და იქ არ იყო მედიატორი და მორევი. თემი, როგორც მორევი, ისე იყო პასუხისმგებელი ამაზე. არის ამის მაგალითები, გინდაც, კვირიკეს ეკლესია რო გაძარცვეს, ის ხო ჩაქოლეს

ის ხალხი. ბავშვი, ქალი, მამაკაცი, მოხუცი ყველა იყო და ქვების გორა დადგეს. შეიძლება, არი ასეთი, რომ: ეს როგორ? მარა ისე იმად უღირდათ ეკლესიის ხელშეუხებლობა, საუკუნეების განმავლობაში წინაპრებს მოჰქონდათ ეს და ეხლა ხდებოდა ვილაცისგან გატანა. უცხო იყო ეს. არადა იყო ასეთი შემთხვევები უახლოეს პერიოდშიც და ძველადაც. უახლოეს პერიოდში ვგულისხმობ რამდენიმე წელს. სამწუხაროდ, მართო კვირიკეზე არ მომხდარა. აქაც, სამწუხაროდ, რამდენიმე ეკლესიაზე მოხდა ეს. მიაკვლიეს და, როცა მიაკვლიეს, უკვე მთავრობა ჩაერთო, მაგრამ მთავრობამდე ესენი რომ გამოიკვლევდნენ, იმას აუცილებლად მოკლავდნენ. ჩვენ მტერს, მთლიანად ხალხი რო აჯანყდება, იმას ვერავენ დაუდგება. მით უმეტეს, ადრე ვერავენ დაუდგებოდა. სვანეთში იყო ერთი წესი, კვირიკეს გაძარცვაზე გამახსენდა, ხანდახან მკვლელის გამოჩენას ელოდებოდნენ მკვლელობის ადგილზე. გარკვეული წლების უკან კალაში რომ ჩაიდინეს ქურდობა, იქ ხალხი ელოდა „ლაგურკაზე“, რომ შეიძლება მობრუნდნენ. შეიძლება, მოღრუბლული ამინდის გამო ფიქრობდნენ, რომ გზა აერეოდათ, მაგრამ ახლა, დაფიქრდი: იმას თუ გზა აქვს ნანახი მისასვლელი, უკან წამოსასვლელი ერთი კი არა რამდენიმე ვარიანტი არ ექნებოდათ? მით უმეტეს, ერთი იქაურიც ხო ეროს საქმეში? რატომ მობრუნდა (გვ. 202) ის ხალხი? რატომ დახვდა ის ხალხი იქ? ამ რწმენით იყვნენ, რომ უფალი არ გაუშვებდა წინ და მოაბრუნებდა დანაშაულის ჩადენის ადგილზე.

– სხვა რა დანაშაულებს იცნობს სვანური ადათი?

– მკვლელობა – „ლიდგერიელ“; ქურდობა – „ლიქეთერ“; გაუპატიურება – „ჩუ ლიპგრეტხ“, „ლიქმერი“; ძარცვა – „ლიძგრცავი“, ეს გაქართულებულია; „ჩუ ლიქჩე“ – ხის მოჭრასაც ნიშნავს, „ქაჩობ“ – დაჭრა, „ლიქჩანიელ“ – დაჭრა, დაჭრა-დასახიჩრებას ჰქონდა სიმძიმე. სიმძიმის მიხედვით ისჯებოდა; „მეკრიყი ლიფრე“ – ხელის გახშობა, ე.ი. შენგან მიყენებული ჭრილობის გამო თუ ხელი შეახშა, არ მოწყვეტია, მარა გაუფუჭდა. ვერ ხმარობს სამუშაოდ და მუშაობისათვის ან თვალი გაუფუჭდა, ან ნებისმიერი ორგანო, ანუ მოიშალა მაგის ფუნქცია. „ფუკვიდ ნაყირ“ – მშრალი ცემა, იარაღის გამოყენების გარეშე – ეს წყდებოდა მოციქულების დონეზე და „მგჟირ ნაყირ“ (სველი ნაცემი) – სისხლის გამოდინება.

– შეურაცხყოფა თუ იყო დანაშაული?

– შეურაცხყოფად ითვლებოდა, თუ არ ეკუთვნოდა და ისე მიაყენე შეურაცხყოფა. სილის განწენა, შეიძლება, უფრო აბუჩად აგდების – „ქალიტყუფი“ – ნიშანი ყოფილიყო, ვიდრე ცემის. აბუჩად აგდები სილა.

ეს უფრო შეურაცხყოფელი იყო, ვიდრე დაჭრა ან მუშტით ცხვირში ცემა. ე.ი. „ტოლად არ მიიღო,“ არაფრად ჩათვალა, არაფრად ჩაგდება – „ლინტრაალდ ლიკუანე,“ „ლანტრაალდ ლიკუანე,“ „ლაჯღლავდ ლიკუანე“ – აბუჩად აგდება. ტოლად რომ არ ჩათვლიდი კაცს, ეს დანაშაული იყო. პირიქით – „ლალლედ“ – „შენი ტოლი გამხადე“ ეს კიდევ ნიშნავს, რომ შეგნება გაქვს, მაგალითად, შენ რომ ჩაიდიწე კარგი კაცობა ჩემ მიმართ, იმის უნარი მქონდეს, რომ დავაფასო.

– თემს თუ მიუსჯია თავისი წევრისთვის სიკვდილი?

– მოხდა. ბიძაშვილები შეცდნენ, თემი შეიკრიბა და დაავალეს და გადაუწყვიტეს, ეს სირცხვილი ჩამოერეცხათ და ძმამ მოკლა თავისი ძმა და და მოკლა თავისმა ძმამ. (გვ. 203) ამით ფიქრობდნენ ამ სირცხვილის ჩამოშორებას. იქ ერთი ძმა მერე ჭკუიდანაც შეცდა.

– არ ჯობდა, რომ ერთმანეთის მოეკლათ?

– ეს მკვლელობად ითვლებოდა, სხვისი გვარის მოკვლა და იმას სისხლის აღება უნდა მოყოლოდა. ამიტომ მოკლეს თავისი.

– მოციქულობა რას გულისხმობს?

– ამათ უნდა მოიყვანონ მხარეები ერთმანეთთან. „უშხვარუ ლიხედ.“ „უშხუაართე ლიხედ“ – შერიგებისათვის – ე.ი. „უშხვარუთე ლოქ ქონხვიდ,“ ე.ი. შევარიგეთო, ერთმანეთთან მივიყვანეთ. ე.ი. გადანყვებილი იყო ეს საქმე.

– მოციქული ვინ შეიძლება იყოს?

– მოციქულების როლს ასრულებს ავტორიტეტული პირი, მაგრამ არ უნდა იყოს, მაგალითად, ძმა, ბიძაშვილი, შეიძლება, მოგვარეც კი არ იყოს.

– მოციქული დანაშაულის დღესვე იწყებს მისვლა-მოსვლას მხარეებს შორის?

– თუ რამე მსუბუქია, შეიძლება, იმავე დღესაც მივიდნენ და იქვე მალე შეარიგონ, მაგრამ თუ მძიმე დანაშაული ჩაიდინეს, არავინ მივიდოდა იმავე დღეს სამოციქულოდ, ან თუ, მაგალითად, კაცი მოკლეს, მივიდოდნენ, უბრალოდ, სამძიმრის საქმელად და იმის გასარკვევად, რა მოხდა. „პირველ დღეს უფრო მეტი სიძარბოთლე ითქმებო,“ ეს ჰქონდათ შემჩნეული. ამიტომ მედიატორი მიდის და „ინკვლი“ (კენკავს) სიტყვებს, გაგონილს, რადგან ითვალისწინებს, რო, შეიძლება, მაგი მოინვიონ მორვად ან მოციქულად. თავიდანვე თადარიგს იჭერს.

– მკვლელობაზე როდის იწყება მოციქულობა?

– დასაფლავებამდე არ ხდება მოციქულობა. ზოგჯერ შეიძლება ორმოცამდეც არ მივიდნენ. შემდეგ კი ცდილობდნენ, რაც შეიძლება,

მალე მისულიყვნენ და მალე წამოეყვანათ შერიგებამდე, იმიტო რო დაზარალებული ცდილობს, მოციქულებისადმი თანხმობის განცხადებამდე იძიოს შური ან დაუნჯას სახლი, ვთქვათ.

– დამნაშავე თუ მიდის სამძიმარში?

– როცა ეჭვი იყო და გამჟღავნებული არ იყო, მაშინ მიდიოდნენ, რომ თავისი დანაშაული დაეფარათ. ჭირისუფალიც ყურადღებას აქცევდა, იმას, რო თუ იყო ვინმე, ვინც არ მოვიდა? (გვ. 204) თუ იყო სოფელში და მაინც არ მოვიდა, რატომ არ მოვიდა? ეჭვი ჩნდებოდა. ამიტო, თუ ეჭვი ჰქონდათ, პირიქით, დამნაშავე, რომ არ აეღოთ მასზე ეჭვი, მიდიოდა დაზარალებულის ოჯახშიც და ქელებშიც.

– ეჭვმიტანილი თუ აქტიურობს თავის გასამართლებლად?

– თუ გაურკვევლობაში მოკვდა კაცი, თვითონ დაზარალებულია მონადინებული, რომ გაირკვეს და თვითონ თხოვს მოციქულებს, რომ გაარკვიონ, რადგან ამაზე აქვს ეჭვი ან იმაზე. ის, ვისზეც აქვთ ეჭვი, თუ იტყვის, რომ არ ჩაუდენია – წამოვა მორიგებაზე. „ქალიზაზ“ (მიგებება) ე.ი. თუ მართალი ხარ, მიეგებები: „გინდაც დღესვე დამაფიცე, მართალი ვარ.“ – „კინჩხ ჯიხლინე“ – კისერს გამოუშვერს. ასეთ დროს არის „ლილლედიელ“ – ჯარიმა, რასაც იხდიან, კომპენსაცია. თანხა დგინდება დანაშაულის მიხედვით. ცილისწამებისათვის. სანამ გაირჩევა, ის ხო გალანძღულია, ის კაცი. მეც ვყოფილვარ ასეთ საქმეზე. იქ რაოდენობას გააჩნია, რა სირთულის დანაშაული მოხდა, რაც მეტია, ამის მიხედვით ისჯებოდა, რას აბრალებდა: მკვლელობა სხვაა, ჩხუბი – სხვაა. თანამედროვე სასამართლოშიც ხომდა რო გამართლდები, კომპენსაცია შეგიძლია მოითხოვო. ასეთი მსგავსი რამეა აქაც. „ქალიირები“, „ლიირები“ – წინასწარ გატყობინებ, რომ მე არ ვარ, მაინც მაფიცებ, მაშინ უფლება მაქვს, მას შემდეგ, რაც დამაფიცე, მოგესჯება – ის, რასაც მორევები, გადაწყვეტენ. არა ცილისწამებული ან დამბრალებელი, არამედ – სწორედ მორევები წყვეტენ, კონკრეტულ ოდენობას. რაც შეიძლება იყოს ყანა ან რამე ნივთი, ან უფლება მისცენ დაადოს ხელი – ეს მინდა, ის მინა, სათიბი, ყანა მინდა, ასევე, გამართლებულს შეუძლია თქვას, იმის მახლობლად არ მინდა მქონდეს მინა, ვინც ტყუილუბრალოდ დამაფიცა. ამის თქმის უფლება აქვს, მაგრამ კონკრეტულ ოდენობას ადგენენ აუცილებლად მორევები. შეიძლება იყოს საქონელიც, იმიტო რო საქონელს გადენი შენი სურვლის მიხედვით. ზოგჯერ შეიძლება, იმან ნამეტანი ბევრი მოინდომოს, მარა ამათ, მორავეებმა, საიდუმლოც ბევრი იციან, რომელსაც ამათ, მზარეებს, არ უმჟღავნებენ. ამიტო ისინი თვითონ გადანყვეტენ, (გვ. 205) რას დააკისრებენ. ფიცშიც არის მერე,

გამართლებული აფიცებს, რომ გაიგებთ დამნაშავეს, მეც უნდა გამ-
აგებინოთო.

– მოციქულობა რთულია?

– მოციქულობა, თუ ვსაუბრობთ მკვლელობის შემთხვევაზე, იოლი არასდროს არაა. „ჩემი მკვდარი შენს ცოცხალს მირჩენია“ – გინდაც ჭკუანაკლული ყოფილიყო, მაინც „შენს მართალს ჩემი სულე-
ლი მირჩენიაო“ – „ისგვი ტკიცს მიშგვი დაავ მიცხა“ – ასე უყურებს ყველა დაზარალებული.

– თუ ორივე მხარეს არის მოკლული?

– ორივე მხარეს თუ მკვდარია, მაშინ პირველ რიგში იკვლევენ მიზეზს, რომელი იყო მეტი დამნაშავე, ამის მიხედვით სჯიდნენ. არას-
დროს მომხდარა, რომ ორივე მხარე კმაყოფილი დარჩენილიყო განა-
ჩენით. ეს ასეა ძირითადად. მაინც გულისტკივილი დარჩება ხოლმე იმას: „იმას მეტი მისცეს, ამას ნაკლები მისცეს“ და მაინც დაუკმაყ-
ოფილებელი რჩება. ის ცხოვრობდა და მას არაფერს არ უზამს იმის ცხოვრების აშლა, ხო? არცერთი კმაყოფილი არ რჩება. ამიტომ არის „ტოლად ალება“ – „მე რაცა ვარ, ამაზე მეტი არ მგონიხარ შენ და არც ნაკლები“ – შენ შენი მკვდარი გტკივა, იმას – თავისი, შენი მარტო არაა მკვდარი, იმისიც არის.

– ტოლად ალებას რა ჰქვია სვანურად?

– ამას, გაქვითვას, ქვია ტოლობა. „ტველდ ლიკედ“ – თანასწორობა ე.ი. არც შენზე მეტი ყოყორი ვარ, არც შენზე ნაკლები. „თანასწორობას“ ნიშნავს – ეს სიტყვა უფრო უხდება.

– თანამოფიცარი რა სახელწოდებით აღინიშნება?

– „ქამეგნე“, რომლის შეცვლაც შეგიძლია და „უცაადინ ქამეგნე“, შეუცვლელი გვერდში მდგომი. კიდე „ქალუშხუინე“ – „ქალეუხუინე“, „ქალეუახუინე“ – „შესახელებული“ („უახე“ – სახელი), ასეც ითქმოდა. ოღონდ, ეს საქონელზეც ითქმოდა, ვთქვათ, ეკლესიის სახელზე შესახ-
ელებული ხარი. ითქმოდა ადამიანზეც.

– „შესახელებული საქონელი“ რას გულისხმობს?

– საქონელზე „ლალგენასაც“ ამბობდნენ და „უსხვაი“-საც. სამი წელი ინახავდნენ ბუღას არ დაკოდავდნენ, სახრესაც არ (გვ. 206) დაარტყამდნენ, რახან „ქალუშხუინე“ იყო იმ ეკლესიისათვის, იმის წყენინებასაც ერიდებოდნენ ხოლმე, ისე მაღლა ჰყავდათ სახელობი-
თი. დღესაც ჰყავს ეს ხალხს, მეც მყავდა ყოველთვის. 4 წლის უკანაც. 3-4 წლამდე ვზრდიდი ნმ. გიორგის სახელზე და მერე დავკლავდით გიორგობის დღეს, და მერე ახალს ვზრდიდით ნმ. გიორგის სახელზე და

შეენაცვლებდით. ამას თუ ვინმე გაიგებდა, რომ ეს სახელობითი იყო, ქურდიც არ კისრულობდა იმის მოპარვას. ქურდიც ერიდებოდა. იმიტო რო იცოდა, რომ ის ეკლესიის იყო. შენი არ იყო, ფაქტიურად უზრდი- დი ეკლესიას. მიუხედავად იმისა, რომ, თუ ხარი იყო, ენეოდა გუთანს, მარა ეს უფრო იმადაც მიაჩნდათ, რომ ასეთი ხარის შრომა ერთი მხრივ უფრო გემრიელი იყო და როცა წირავდნენ „ლემზირებს“ ნმ. გიორგის პურებს, სალოცავ კვერებს, იქ იტყოდნენ: „წანიშ ი მარემი ლამშავ“ – ხარის და ადამიანის ნამუშევარი ყველაფერი დალოცვილი ყოფილი- ყოსო. სამკუთხედი, ხარის თავის ფორმაც ჰქონდა იმ „ლემზირებს.“ სპეციალური ფორმა იყო, გამოწეული ფორმა. და იმაში ურევდნენ კანაფის გულს, რომელმაც რომ ეხლა სხვა სახე მიიღო. სხვა რამეებსაც. გარკვეულ დოზირებას აკეთებდნენ და იმას სუნი ჰქონდა სპეციფი- კური, სასიამოვნო სუნი, კარგი. მით უმეტეს, კანაფის ზეთს ბავშვებზე ხმარობდნენ ყურებზე, ტანის დასაზელად. ის საღვთო მცენარესთან იყო დაკავშირებული და არ იყო იმასთან, რასთანაც – დღეს. თან რევ- მატიზმებსაც შეელოდა, მოხალულს ჭამდა ხალხი მზესუმზირასავით.

– ტერმინ „ლუფხვილს“ თუ ხმარობენ მესტიაში?

– „ლუფხვილ“, „ქალიფხვილ“, „ლუფხვილ“ – ე.ი გვერდში დამ- დგომი. „ლუფხვილ“ ერთი კაცია, „ლუფხვლარ“ მრავლობითში. ხმა- რობენ კიდე „ქამეგნე მარე.“

– თანამოფიცარის დაფიცება როგორ ხდება?

– თანამოფიცარს, მას შემდეგ, რაც თანამოფიცრად დაასახ- ელებდნენ, შეეძლო და – ახლაც არის ეს წესი – რო ბრალდებული გაეყვანა ცალკე და ხატზე დაეფიცებინა ერთი-ერთზე ან თავის ახლო- ბელთან ერთად, რომ „თუ მე მომატყუო რამეში (გვ. 207) და აბუჩად ამიგდო.“ უფრო ზუსტად, ასე დააფიცებდა: პირველ რიგში აფიცებ- და, „თუ ჯერ ეს ხატი-ეკლესია“, – რომელშიც იფიცებენ, – „აბუჩად აიგდო და ამავე დროს, მე მომატყუო, ეს დაფიცება და „გარცემი“ მოგიბრუნდეს შენ.“ ხელს ჩამოართმევს, მხარზე აკოცებდა, მანამდე „ამენ“-ს იტყოდა ეს მეორე. ხშირად მონმის თანხლებით ხდებოდა ეს. თუ ამოტივტივდებოდა, რო ბრალდებულმა ხატი გატეხა, ბრალდებულ- თან ერთად თანამოფიცარიც ხო გამტეხი ხდებოდა, ამიტო წინასწარ აფიცებდა, თანამოფიცარი დასაფიცებელს, „თუ ხატი მოატყუო, მე მომატყუო, ხატი გამატეხინო“, რო მასზე გადასულიყო ეს „გარცემი.“ ამიტო იკვლევდა გზას ამ შემთხვევისთვის წინასწარვე.

– თუ დასახელებული თანამოფიცარი უარს ამბობს დაფიცებაზე, ამ დროს დასაფიცებელი გამტყუნდება?

– რამოდენიმეჯერ შეცვლი, შეცვლი, მარა თუ ბოლომდე არ მოხდა, მაშინ გამტყუნება. თუ არ დაგიდგა გვედში, ე.ი. რალაცა იციან იმათ. თუ ისეთი ძლიერი მორევი იყო და მედიატორი, ხატზე ცალკე დააფიციებდა კიდეც და მერე, რო არ გამოჩენილიყო – ყველას ხო არ უნდა, რო გამოჩნდეს – თვითონ დაიფიცებდა იმის ნაცვლად, მე დავამონებო, იმას იტყოდა, მარა მეტი წილი ამით წყდებოდა ხოლმე.

– თუ ხდება მონმის დაპირისპირება მხარესთან?

– არა. პირდაპირ არა. იქ ყაყანის მეტი და ჩხუბის მეტი არაფერია. ცალ-ცალკე დააფიცებენ, გამოკითხავენ. იმიტო რო არ გალვივდეს და არ გამრავლდეს უარყოფითი მხარეები. დაპირისპირება ცუდ შედეგს გამოიღებდა.

– გამზავებელს რა პქვია სვანურად?

– „მუზველი.“ ცოდვად და სირცხვილად ითვლებოდა, ორი კაცი ჩხუბობს და შენ უყურებ გარედან და არ მიხვედი. „აქამდე არ მივიდოდა, ის რო ჩარეულიყო.“ ეს იყო იმათი, ასე რომ ვთქვათ, ღმერთი, იმ დროს.

– მისი მოკვლა ვის აკისრებს პასუხისმგებლობას?

– გამზავებლის მოკვლა ორივეს აკისრებს პასუხისმგებლობას.

– სისხლის საზღაურს ორივე იხდის ერთად თუ თითოეული სრულად? (გვ. 208)

– ერთ სისხლს კი არ იხდიან, თითოს მთლიანად. თუ გამზავებელი ეხმარებოდა მხარეს, ის აგებდა პასუხს და არა მკვლეელი. ეს უკვე აღარ იყო გამზავებელი, მაგრამ თუ მაინც გამაზავებელია და აზავებს, მაგრამ თუ ახლობელი იყო რომელიმე მხარე, შეიძლება, მიკერძოებით გაეზავებია. თუ ცოტათი ერთ მხარეს ეხმარებოდა, „ნორის“ დროს ოდენობაში გაითვალისწინებდნენ. ნათესავს თუ ეხმარებოდა, ეს არ იყო დასაძრახი. პირიქით, რო არ დაეხმარებოდა, საძრახი იყო. თუმცა, რა თქმა უნდა, ცდილობდა თავისიანის მიხმარებას და არა – პირდაპირ თანამონაწილე რო გამხდარიყო იმისი. ამიტო გამზავებელი აკავეებს არა თავის ახლობელს, არამედ, როგორც წესი, მონინაალმდეგე მხარეს, რო იმან რაიმე ზიანი არ მიაყენოს თავის ახლობელს. ე.ი. ის აკავებდა არა თავისიანს, არამედ – მეორე მხარეს. თუ, რა თქმა უნდა, თავისიანი არ აქტიურობდა და მონინაალმდეგე პასიური არ იყო. ასეთ დროს, რა თქმა უნდა, მონინაალმდეგეს კი არა, თავისიანს გააკავებდა. სხვა შემთხვევაში თავისიანი რომ გაეკავებინა, გამოდის, რო იმ სხვას ეხმარებოდა.

– ე.ი. თუ ახლობელს აზავებ, ცდილობ რომ შენიანი არ დაზი-

ანდეს, თუმცა ობიექტურად აზავებ მაინც?

– თქმულებაც არის ასეთი: კაცი ემდუროდა ძმას. ჰყავდა კარგი მეგობარი. გამოსცადა ორივე: მოიგონა ტყუილი მიზეზი – კაცი მყავს მოსაკლავიო. მეგობარმა უთხრა: „კაცის მოკვლაში ვერ გაგყვებიო.“ ძმასთან მივიდა. ძმამ, რომელსაც წლებია არ ელაპარაკებოდა, დადამდურებული იყვნენ, კითხა: „შენი მეგობარი რატო არ გეხმარებაო?“ – ამან უპასუხა: „არ გამომყვავო.“ მაშინ ძმამ უთხრა: „კარგი, წავიდეთო.“ ე.ი. მორალი ასეთია: ძმას ევალებოდა ადათით გვერდში დადგომოდა ძმას ასეთ დროს. „შვილზე და ცოლზე მეტი ნათესავეები შენი და და ძმები არიანო, ერთ მუცელში ნამყოფები ხართო“ – ასე იტყოდნენ ხოლმე. აქ ის მომენტიც არი გასათვალისწინებელი, რომ მეგობარს თუ მარტო თანამონაწილეობისთვის დაეკისრებოდა პასუხისმგებლობა, ხოლო თუ არ გაჰყვებოდა, ამ შემთხვევაში არანაირი პასუხისმგებლობა არ დაეკისრებოდა, სამაგიეროდ ძმას, გაჰყვებოდა თუ არა, სისხლის აღება მასზე მაინც გავრცელდებოდა.

– ანუ მეგობარს არ ჰქონდა იმდენი ვალდებულებები რამდენიც ძმას? (გვ. 209)

– მეგობარი, თუ ძმად იყო გაფიცული, მაშინ თითქმის იგივე ვალდებულებები ეკისრებოდა.

– გაფიცვა როგორ ხდებოდა? მაგალითად, ერთმანეთის სისხლს ხომ არ ჩაანვეთებდნენ ჭიქაში და ორივე ხომ არ სვამდა?

– გაფიცვა სისხლის დაღვით არ ხდებოდა, ამას დააყვედრიდნენ, „შენ კაცის სისხლი დალიეო.“ გაფიცვის დროს ძველად ძუძუზე კბილის დადებით იფიცებდნენ. თუ დედა არ იყო ცოცხალი, მაშინ, თავისთავად – არა. აუცილებლად ცვლიდნენ კიდევ ტყვიებს, სავალდებულო არ იყო იმ გაცვლილი ტყვიის შენახვა, თუმცა, ესეც შეიძლებოდა. ეს იყო სიმბოლური.

– ძმადნაფიცობა სამუდამო იყო, თუ შეიძლებოდა მისი შეწყვეტა?

– შეიძლებოდა შეწყვეტილიყო რაღაც მიზეზების გამო: ხომ არ გამეფიცა ძმად იმის გამო, რომ ქონება მაქვს ბევრი ან ხომ არ გამეფიცა იმისათვის, რო ვინმეზე იძიოს შური და გამომიყენოს მათ წინააღმდეგ, ე.ი. ანგარებით თუ გამეფიცა. ეს თუ ასე აღმოჩნდებოდა, ირლევოდა ძმადნაფიცობა. დაჯდებოდა ახლობელი ხალხი და გამოაცხადებდნენ: „თქვენ აღარ ხართ ძმადნაფიცები.“

– თვითონ გამზავებლის პასუხისმგებლობა თუ შეიძლება დადგეს?

– ასეთი შემთხვევა იყო მესტიაში: გამზავებელმა ხელი აუკრა და თოფიდან გასროლილი ტყვია მოხვდა სხვას. ეს მკვლეელი არ იყო, მაინც

გამზავებლად ითვლებოდა და მონაწილეობდა „წორში.“ ერთ მხარეზე გამოდიან მასეთ დროს, მკვლელობაში ისიცაა პასუხისმგებელი, მარა ის იტყვის: – „შენი გულისთვის ჩავები ამაში,“ „ის გუ ტარი ბრალ მაად.“ მერე ამას ეტყვის მკვლელი: – „მოვალე იყავი.“ ის პასუხობს: – „მოვალე კი ვიყავი, მარა ამ ზომამდე არ უნდა მიგეყვანა.“ გამზავებელს ასეთ დროს თავისი წილი პასუხისმგებლობა კი ეკისრებოდა, მარა არა – მკვლელობის. ერთი შესამედი წილი შეიძლება გადაეხადა იმ საზღაურ-რიდან.

– რა ხდებოდა მაშინ, თუ დაირღვეოდა „ნამორევი“?

– თუ დაირღვეოდა „ნამორევი“, ვერ ასრულებს რომელიმე მხარე, ასეთ დროს ამ მორევის ნდობაც იკარგებოდა. ბრალდებოდა არცოდ-ნას, მიკერძოებას. ეს ბოლო ხანებში უფრო გამოჩნდა. რომ დაიკარგა ის ტრადიცია, ამანაც თავი გამოაჩინა. ზერელე (გვ. 210) დამოკიდე-ბულებად ჩაგეთვლებოდა, შენი ავტორიტეტიც ილახებოდა და მერე შეიძლება მეორედ აღარავის აღარ დაეძებნე. კი ბატონო, თავს არიდებს ეს, ყოველთვის ხატის წინაშე ხომ არ იდგები? შენც ხო იფიცებ, რომ „შენი გონება რასაც განუდება“, ამაზე იფიცებ. შეიძლება, უნებურად სიტყვაც წამოსცდენოდა სადმე და ამის გამო ყველა ერიდებოდა, მარა უფრო მაღალ დონეზე აყენებდნენ იმ მომენტს, რომ ერთმანეთში მკვლ-ელობა არ გაგრძელებულიყო. ამიტო უარს ვერ ამბობდნენ ისინი, ვისაც სათანადო ცოდნა ჰქონდა. ეს სოფლისათვის, თემისათვის კეთდება, ადამიანის სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის.

– კონკრეტული შემთხვევა თუ გახსენდებათ, რომ მხარემ არ შეასრულა „ნამორევი“?

– კი. 1995-1996 წლებში მოხდა მკვლელობა, როდესაც „ნამორ-ევი“ არ შეასრულა მხარემ. ამას მოჰყვა შურისძიების ჯაჭვი. მორევებმა გააფრთხილეს, მისცეს დრო, რომ 3 წლით წასულიყო სადმე, მარა არ წავიდა. რამდენიმეჯერ გააფრთხილეს, მარა მაინც არ წავიდა. მორევებ-მაც გააფრთხილეს, ნათესავეებმაც. ე.ი. არ სცნო იმან ეს გადანყვეტილე-ბა ან უჭკუობით მოუვიდა.

– ანუ „მაქცა“ არ იყო ან „წორი“ მისჯილი, უბრალოდ გა-დასახლება მიუსაჯეს?

– ეგ მერე გადანყვებოდა, როცა აღასრულებდა და მერე დაბ-რუნდებოდა. თუ წავიდოდა და დაბრუნდებოდა.

– ანუ ეს „შუალედური გადანყვეტილება“?

– არა. უბრალოდ, იყო შემთხვევები, როდესაც მორევი ვერ მიდ-იოდნენ შერიგებამდე, ვერ ახერხებდნენ შერიგებას. და გამოჰქონდათ

განაჩენი. ეს ისეთ შემთხვევებში, როცა ბოლო დაფიცებამდე არ იყვნენ მისული და მხარეები არღვევდნენ შურისძიებაზე დადებულ ტაბუს. მორევები იძულებული ხდებოდნენ, გამოეტანათ ასეთი გადანყევტილება: ეტყოდნენ, ნადიო, მოერიდეთ, 3 წელი არ მოხვიდეთ. როცა დაჯდებოდნენ, დაითანხმებდნენ სალაპარაკოდ ორივე მხარეს, (გვ. 211) მაშინ უკვე წყდებოდა მტრობა და აღარ უნდა ყოფილიყო, მარა, ამავე დროს, მკვლელიც არ უნდა შეჩებებოდა თვალში, უნდა მორიდებოდა, რომ არ გამოგივიდეს რაიმე უპატივცემლობა, არატოლად აღება, ზემოდან არ დაყურებდე. ამიტომ გაფრთხილება იყო მოციქულებისგან, რომ ასეთი რამე არ ჩაიდინო. თუ დაინახავდა შორიდან მომავალს ერთი და იგივე გზაზე, შემხვედრ გზაზე, გვერდი უნდა ექცია, ასევე სოფელში ვერ დაჯდებოდა სუფრაზე იმის ახლო-მახლო. საერთოდაც არ გამოჩნდებოდა იმ სუფრაზე. ეს იყო პატივცემა, რიდი, სანამ არ გაირჩეოდა. იყო კიდევ ასეთიც, რომ ამ ლაპარაკის, დაჯდომის მერე შეიძლება რაღაც ჩაედინოს, მაგალითად, ეცემოს, ან დაჭრას ან მოკვლით, შემოაკედეს, ჯერ ფიცი არაა დადებული, მარა რახან დაეჯექით სალაპარაკოდ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ანდობ ხო უკვე იმას საქმის გადანყევტას? დაწყებულია პროცესი, ამიტომ უნდა მოითმინო, უნდა დააცადო მორავეებს. არ უნდა დაამატო, იმიტო რო ბოლოში მაინც ითვალისწინებენ დაზარალებულისგან მიყენებულ ზიანს. მერე იყო პროცედურა, რასაც მოუსჯიდნენ, ის მისჯილი ვალდებული იყო გადაეხადა ან კიდე თუ მიუსაჯეს გადასახლება, გადასახლებულიყო. როდის შეეძლო იქიდან ნასვლა ახლა მაგას: ეთქვათ, მოუსაჯეს 2-3 წლით ნასვლა ოჯახს ან პიროვნებას და რამდენიმე დღე იქნებოდა თუ კვირა, მერე უნდა ნასულიყო. თუ არ ნავიდოდა, ეს უკვე დარღვევად ეთვლებოდა და მერე მონინალმდეგე თავისი ნებით მოიქცეოდა. უახლოეს შემთხვევებიც იყო. მოყვა იმას მკვლელობები. დაარღვია გასვლა-გადასახლება ვისაც მოუსაჯეს, დამნაშევს, დააღვია ეს წესი, ე.ი. ხატი გატეხა მაგან.

– მორავეები დაფიცებული იყვნენ?

– როგორ არა.

– და იმის გამო რომ ვერ შეარიგეს, მაგიტომ მიუსაჯეს?

– იმიტო კი არა, მაინც. ვერ შეარიგეს მართო კი არა, მაინც უნდა ნასულიყო ის იქედან. იმიტო რო ჩანდა იქ რო, რაღაც მოხდებოდა. და თუ ის შეასრულებდა მაგას, დაზარალებული უკვე ხელში ჰყავდათ, უკვე ვერ იზამდა ვერაფერს და, აი, მაშინ უკვე მოხდებოდა შერიგება, მარა არ შეასრულა და მოხდა მკვლელობა. ვადას აძლევდნენ: ეთქვათ ორ კვირაში, 18 რიცხვში ნახვალ აქედან და არ ნავიდა. ე.ი. დაარღვია

უკვე გაფრთხილებაც ეძლეოდა: რატო არ ასრულებ, (გვ. 212) რატო არღვევ ამას.

– და ეს ფაქტიურად დაზარალებულს უხსნიდა ხელს მაგის მოსაკლავად?

– კი. მორევები კი არ ეუბნებოდნენ, რომ „შენ შეგიძლია მოკლაო,“ პირიქით. მორევები მკვლელობის წინააღმდეგი იყვნენ ნებისმიერ შემთხვევაში. მორავების დანიშნულება ეს იყო, რომ არ გაგრძელებულიყო ეს მტრობა, მკვლელობა რომ არ გაგრძელებულიყო. მორევები ეუბნებოდნენ: „უფალმა მიანიჭა სიცოცხლის უფლება და მართო უფალს შეუძლია ნაართვას და შენ, მოკვდავს, არ შეგიძლია ეს.“ მარა მაინც ხდებოდა, საუბედუროდ. ამ მორევების მეშვეობით შენარჩუნდა მთა, ერთმანეთის ამონყვეტამდე რომ არ მივიდა. მორევები წყვეტდნენ სიმძიმის მიხედვით, რა გადასახადი დაეკისრებინათ. მოციქულები კიდე, თუ ნაკლებად მძიმე საქმე იყო, მორევების გარეშე არკვევდნენ ყველაფერს.

– რა ამსუბუქებს დანაშაულს?

– დანაშაულს ამსუბუქებს დანაშაულის მერე შენი საქციელი. თვითმკვლელობის მცდელობა ამსუბუქებს. ნათესავების საქციელი, რომ გრძნობენ დამნაშავედ თავს. მორიდება, რომ არ შეგხვდეს გზაში – შეიძლება, მოდის და გზაში შეგხვდა ან თვითონ ან მისი ბავშვი ან ქალი, და არიდებ თავს, გზას უთმობ, შეიძლება, მუხლზე დამდგარიყო და იმას ისე ჩაეარა. შეიძლება, მაგ დროს ქალს დაენყველა კიდეც, მარა ის დაჩოქილი რჩებოდა. ამსუბუქებს, როცა ერიდება, მაგალითად, სუფრაზე, სოფელში რო სუფრაა, ერიდება, ან არ გამოცხადდება. აქ ლაპარაკი არაა შიშზე, ანუ მართო შიშის გამო არ ერიდება, – სინანულის გამო ერიდება. კიდე, უნებლიედ ჩადენილი თუა, ესეც ამსუბუქებს. ამას მორევები ითვალისწინებენ. მორევები დიდ ყურადღებას აქცევენ, რო ტოლად კი არ უყურებდა დაზარალებულს, პირიქით – იმდაბლებდა თავს.

– რა ამძიმებს?

– თუ ამპარტავნულად იქცევი, ეს ამძიმებს. ფეხზე დაკიდება, რომ არ გამოხატავ დაზარალებულისადმი მორიდებას, არა-ტოლობის საქციელს რო ამჟღავნებს. კიდე ამძიმებს, როცა დამატებით ჩაიდენ მათ მიმართ რაიმე საქციელს, მაგალითად, ხედავ, რომ დაზარალებული აქაა და ხმამაღლა გაიცინებ, ყურადღებას მიიპყრობ, სიცილი, ხარხარი, ვითომ არაფერი, იმის ნერვებზე რო თამაშობ. ანდა, შეიძლება, (გვ. 213) მოპარა რაიმე ან კიდე დამატებით ჩაიდინა რაიმე საქციელი მათ მიმართ. ეს ზოგჯერ განგებაც ხდებოდა, რომ, მაგალითად, მოესპო

სახსარი, საქონელი, ქონება, რო იმას არ დაექირავებინა ვინმე მკვლე-
ლი. ჩასაფრებაც ამძიმებს, ლაჩრობაა. პირდაპირი მისელა ნაკლებად
მძიმეა.

- მკვლელის დაქირავებაც ხდებოდა?

- კი. ამას ქვია, „ჩულგჩფულე“ – მოსყიდვა. მაგალითად, მთავრო-
ბაში ვინმეს ფული მისცე ანდა მკვლელი დაიქირავო.

- თუ დაქირავებული მკვლელი მოკლავდა, მას სჯიდნენ?

- ეს არ გამჟღავნდებოდა, რადგან სირცხვილი იყო, რომ ფულით
კაცი დაიქირავა და თვითონ რომ ვერ ისისხლა, ამიტომ იბრალებდა თა-
ვის თავზე. „ჩულგჩფულე“ არაკაცობად ითვლებოდა: ჯერ ერთი იმიტო,
რო სისხლი აღებული არ გაქვს და ეს სირცხვილია. მერე იმიტო, რო
შენ არ შეგეძლო და სხვა ჩარიე. ამას ჯობდა, არაფერი გაგეკეთებინა.

- თუ მაინც გამოაშკარავდებოდა, რომ დაქირავებულმა მკვ-
ლელმა მოკლა?

- თუ მაინც გაირკვეოდა, დაქირავებულსაც ეკისრებოდა პასუხ-
ისმგებლობა, თანაც უფრო მძიმე, რადგან ანგარებით მოკლა და არა –
ნათესაობის და ვალდებულების გამო. საბოლოოდ, პასუხისმგებლობა
დამქირავებელს ეკისრებოდა. პასუხისმგებლობა მასთან იყრიდა თავს
მაინც.

- კიდე თუ არის რამე, რაც ამძიმებს ან ამსუბუქებს დანაშაულს?

- მკვლელი უნა ეცადოს, მოძებნოს მოციქულების მეშვეობით
გზა დაზარალებულთან და ეს სინანულის სახით გააკეთოს. დაზარა-
ლებული რომ აქეთ დაგინყებს მოციქულობას, ეს ამძიმებს დამნაშა-
ვის მდგომარეობას, ე.ი. არ მოინდომა თვითონ შერიგება. ამას ითვალ-
ისწინებდნენ „ნორის“ დაკისრებისას.

- თუ მაგალითად, დაზე ან ცოლზე წაასწრო და მოკლა, ეს არ
ამსუბუქებს?

- განზრახ თუ მოკალი, თუნდაც, მოტივი სამართლიანი იყოს,
ცოლზე წაასწრო, ვთქვათ, ეს მკვლელობას არ ამსუბუქებს, მაგრამ
თუ დაჭრა ან ცემა – მაშინ ამსუბუქებს. „ზისხ აზიდ“ ქვია – დაჭრით,
როცა სისხლი დააქცია. „ფუკვედ ნაყირ“ არი მშრალი ჩხუბი და „მგჟირ
ნაყირ“, სველი ნაცემი ე.ი. – სისხლის გამოდინებით. აქ კიდე ის მომენ-
ტიცაა, თუ ერთმა მხარემ იხმარა იარაღი და მეორემ, კი პქონდა, მარა
არ (გვ. 214) იხმარა, ეს არავაჟუკაცობად ითვლებოდა, ე.ი. არათანაბარი
ყოფილა და „ნორზე“ აისახებოდა: ე.ი. იარაღის გამო, შენ მცდელობა
გქონდა ჩემი დაჭრისაც და დასახიჩრებისაც. ეს დაუმძიმებდა. აქ იყო
შემთხვევა, როცა ძმამ თავისი დის საყვარელი ცემა. მიასიკვდილა

თითქმის. ამ საყვარელმა არ მოითხოვა არაფერი, გაცილდა ცოლს და მოიყვანა ეს ქალი. თანაც ამით დაამტკიცა, რო ცოლად უნდოდა და არა საყვარლად. ეს ხდებოდა დის სახლში. ძმა გამოეკიდა გარეთ. რახან სახლში ხდებოდა, მტრობა რო გაებათილებინა და თავისი სირცხვილი გაებათილებინა, ცოლად მოიყვანა. ამით გააბათილა, მაგრამ შეურაცხყოფა რჩებოდა ძალაში, სანამ ცოლად არ მოიყვანა და ის ძმა მაინც შეურაცხყოფილად გრძნობდა თავს იმის გამო, რომ თავის სახლში მოხდა და არა სხვაგან.

– „ლიმორევი“ იყო ამ საქმეზე?

– „ლიმორევი“ არ გამართულა.

– მკვლელობაში თანამონაწილედ ვინ ითვლება?

– ვინც ახლდა და არ დაუშალა, არ გააზავა. ოღონდ ამას შედარებით მსუბუქი პასუხისმგებლობა ეკისრება. „წორს“ პირდაპირ არ ახდევინებდნენ, მაგრამ გადახდაში არაოფიციალურად მიიღებდა მონაწილეობას და შერიგების პროცესში, მუხლზე დაჩოქება იქნება, ბოდიშის მოხდა, მონაწილეობას იღებდა, რათა დაზარალებულს არ დარჩენოდა პრეტენზია; ვინც იარაღი სპეციალურად ათხოვა, ის თანამონაწილეა სრულად, გინდ იმას ჩაედინოს მკვლელობა, გინდ – ამას. რჩევის მიმცემიც მონაწილეა. უფრო ნაკლები, მაგრამ მაინც მონაწილე. კვალის დაფარვაში თუ შეუნყო ხელი, ისიც თანამონაწილეა

– რა პქვია სვანურად?

– „შიმი მგსყენი,“ „ში ლიხსყე“ (ხელის შეწყობა) – ამაში იგულისხმება: იარაღის მიცემა, დაკვალიანება, ცხოვრების წესის გარკვევა – სად ცხოვრობს, მისასვლელი გზა სადაა, როდის გამოდის სახლიდან, როდის შედის.

– თუ მოკლეს, ვინც მკვლელს იარაღი ათხოვა, რა ხდება?

– თუ სპეციალურად მოგეცი, იგივე პასუხისმგებლობა შეეკისრება (გვ. 215) იარაღის მიცემისთვის, ამიტო თუ დაზარალებული მისისხლებს, ჩვეულებრივ თანამონაწილედ ვითვლება. თუ დამტკიცდა, რო მოსაკლავად არ მითხოვებია და მაინც მომკლეს, მაშინ ჩემს მკვლელს ჩვეულებრივი პასუხისმგებლობა ეკისრება ჩემი მოკვლისთვის. თუ დამტკიცდა, რო არ მიუცია მოსაკლავად და მაგალითად, სანადიროდ მისცა და ეს დამტკიცდება თანამოფიცრებით, ჩემს მკვლელს, დამჭრელს, უმძიმდება პასუხისმგებლობა. აქ იყო შემთხვევა, მკვლელობა მოხდა ჩხუბის დროს. ორივე მხარემ ისროლა. ერთს რამდენიმე ტყვია პქონდა მოხვედრილი. ნათხოვარი იარაღით მოხდა მკვლელობა. იარაღი ვინც ათხოვა, ის მოკლეს. იმას მკვლელობისთვის არ უთხოვებია,

მარა „იარალი რომ არ ეთხოვებიან, არ მოხდებოდა მკვლელობაო,“ ამიტომ იარალის თხოვებისთვის სასიკვდილოდ დაჭრეს. ამაზეც „ლი-მორავი“ არ ჩატარებულა.

– თოფით ჩადენილი მკვლელობა უფრო მძიმეა თუ სხვა რამით?

– „იარალი თითი კი არაა, იქ მოახვედრო, სადაც გინდაო“ – რო ისჯება და იტყვის: „არ მინდოდა მოკვლაო,“ ანდა „დაჭრა მინდოდაო, არ მინდოდა მოკვლაო,“ ეტყვიან: „მარა თოფი ხო ისროლე, არა? თითი კი არაა, რო იქ მოახვედრო, სადაც შენ გინდა,“ იმიტოა ნათქვამი, რო შენ ხო უკვე ესროლე, არა? მოკიდე ხელი მოსაკლავად შექმნილ იარალს და არა – ბარს და თოხს ან ნაჯახს. იმიტაც კი შეიძლება მოკლა, მარა თოფს სხვა არაფერი დანიშნულება არ აქვს. რა იცი, სად მოხვდება ტყვია: მუცელში, გულში?

– თავდაცვას რა ჰქვია სვანურად?

– „თხვიმი ლილჩე“ – თავდაცვა. ე.ი. თავდაცვისთვის მზადაა, უბრალოდ ერიდება. „თხვიმი ლიდრეყიც“ იგივეა. „თხვიმი ლილჩე“ – ამ მომენტში, როცა შეგხვდება, თავის დაცვა შეჩეხების პერიოდში და „თხვიმი ლიდრეყი“ – ზოგადად იცავ თავს, მაგალითად, ყაჩაღად შეიძლება გავარდეს და გაერიდოს.

– მორავთა რაოდენობა როგორია?

– 4-5, შეიძლება 8, ან 12. 12-ზე მეტს არ იყენებდნენ მესტიის თემში.

– ერთი კაცი შეიძლება იყოს მორევი?

– ერთი კაცი ვერ იქნებოდა მორევი, ორი კაცი მაინც უნდა ყოფილიყო, თუმცა უფრო 3 კაცს არჩევდნენ. თუ მაინცდამაინც ცოტა უნდა ყოფილიყო, (გვ. 216) მაშინ სამი მაინც იქნებოდა ხოლმე. შეიძლებოდა ორიც ყოფილიყო, მაგრამ უფრო მაინც – სამი. ორს სამი სჯობდა. ასე იყო ხოლმე: თუ იკითხავდნენ: „საკმარისიაო ორი,“ პასუხად ამბობდნენ: „წკნელი არ გაიღებოო ორ სარზე, სამი სარი მაინც უნდაო.“ ასე იყო მორევებშიც, რომ მესამე მაინც უნდა იყოსო კიდევ, გამყარებისთვის.

– მორევებში აზრის გამოთქმის რა რიგითობა იყო?

– მორევებს ჰყავდათ თავიანთი მოთავე. უფროსი. სიტყვის დამწყები, შესავლის გამომთქმელი. პირდაპირ ხომ არ ახლიდნენ ერთმანეთს სათქმელს. შესავალს დაიწყებდნენ, ასეთი ან მსგავსი შემთხვევა მოხდა მაშინ, იქ და ლაპარაკის გუნებაზე რომ დაეყენებინათ. ამიტომ, ვინც გამოცდილი იყო, მოხერხებულად იტყოდა ამას და ჩაურთავდა მერე ამ საქმეს. პირველი უფროსი იტყოდა და მერე ასაკის მიხედვით რიგრიგობით ყველას შეხვდებოდა სიტყვა. ასაკით უმცროსი იყავი თუ

უფროსი, მნიშვნელობა არ ეძლეოდა, რომ „აი, შენ უმცროსი ხარ“ და „შენ კიდე – უფროსი.“ ეს უბრალოდ ზრდილობის საკითხი იყო. ეს რიგითობა ზრდილობის გამოხატულება იყო, ერთმანეთის პატივისცემა.

– თუ შეიძლებოდა, მორევებს თათბირისას ერთმანეთისთვის გაენწყვეტინებინათ სიტყვა?

– საერთოდ, სიტყვის განწყვეტინება უზრდელობად ითვლებოდა ადრე, მაგრამ ხდებოდა, რა თქმა უნდა. ვთქვათ, არა იმ მიმართულებით მიდის, ანდა სხვა რამე ჩაურთო. კი, შეიძლებოდა, სხვა რამეც გაეხსენებია, მაგრამ მთავარ გზას, ამ საქმეს არ უნდა ასცდენოდა. კი გააწყვეტინებდნენ, მაგრამ არა – უზრდელად. ზრდილობის საქმე იყო. გამოხატავდნენ აუცილებლად, ერთმანეთის პატივისცემას, მაგრამ შეაწყვეტინებდნენ, რალაცის გამო გადაერთო, ვთქვათ, სხვაგან და რომ გადართოს ფიქრებიდან. ეს იმიტომ, რომ ამ თემზე ლაპარაკს არაფრით არ შეიძლება, სხვა რამე ჩაურთო. კი, მსგავსი მაგალითი შეიძლება მოიყვანო, რო „იქ ასე გადანყდა, აქ ასე გადანყდა და ჩვენც ვალდებული ვართ, რო სამართლიანად გადაწყვიტოთ. ამისთვის, ამ არგუმენტისთვის მოვიტანე, ვთქვათ, ეს მაგალითი.“ კამათიც ხდებოდა, ჩხუბამდეც კი მისულა ხოლმე, გინდაც დაფიცებული, გინდაც დაუფიცავი. (გვ. 217) თუ მაგალითად, შეამჩნევ მიკერძოებას, ე.ი. „მეც იქითკენ მიბიძგებ, არა? არასამართლიანობისაკენ?“ აქ იყო, პირველ რიგში, სამართლიანობის დაცვა. არ უნდა დარჩენილიყო ამ დაზარალებულის მხარეს ისეთი რამე ხინჯი, რომ შემდეგ კიდე წამოეწყო, ვთქვათ, შთამომავლობას. მყარი უნდა ყოფილიყო მაგათი გადანწყვეტილება. აქეთკენ უნდა წასულიყო საუბარი. შეწყვეტინებაც იმიტომ იყო, ერთმანეთში კამათიც იმიტომ იყო და შეხლა-შემოხლაც. ამისთვის სპეციალურად მიყრუებულ ადგილას გადიოდნენ, რო არავის გაეგონა. მდინარის პირას, ეს რჩება საიდუმლოდ, „ქალიუუშხე“, „ლიუუშხე“ – „შპიონი“ რო არ აღმოჩნდეს ვინმე, გამომტანი განაჩენის.

– თუ ენოდებოდა უფროს მორავს „მუნერი“?

– არა. სიტყვა გამორიცხავს მაგას. ეგაა სისხლის ამლები. მე არ გამიგია, რო „მუნერი“ სხვა რამეს ნიშნავდეს. „მუნერი“ არის სისხლის ამლები. ვთქვათ, კაცი მოკლეს, დარჩა ბავშვი, ბიჭი. იმაზე იტყვიან „მუნერი“ დარჩაო, ე.ი. სისხლის ამლები ეზრდება. ბიჭის დაბადება მაგიტო უხაროდათ, ვაჟი მეომარია, იარაღის მატარებელია, ხმლის, თოფის.

– უფროს მედიატორს რა ჰქვია?

– „მახვში.“ წინამძღოლი.

– მორავის დაყოლიებისთვის რაიმე საეკლესიო ნივთის ხელის

მოკიდებიან თუ ხდება?

– არა. ძაან ეზარება და ეზარებოდა ადრეც წასვლა მარა ვალდებუ-
ლი იყო, იცოდა, რომ უნდა ჩარეულიყო. თხოვნენ ხოლმე და თხოვნით
ერეოდა, რო არ მომხდარიყო რამე. ის კი არა, დამოუკიდებლადაც
ერეოდნენ. ლატალში მკვლელობა მოხდა და მივიდა თავისი ინიცია-
ტივით სოფლის ხალხი, მესტიიდანაც მივიდნენ, ლენჯერიდანაც, მარა
გამოყარეს, „თქვენი საქმე არ არის, ჩვენ თვითონო.“ ამათ უთხრეს:
„კარგო, ჩვენ ერთის ქელეხშიც ვივლით და მეორეშიცო. ყველასთან
მიგვესვლებაო. დავლევთ და მუცელს მოვიფხანთ და წავალთ სახლ-
ში, უკეთესი არ არისო?“ ბოლოს 10-ს რო გადააჭარბა ორივე მხრიდან
მსხვერპლმა, მერე აქეთ შეეხვეწნენ მორავეებს: „გვიშველოთ, ეგება,
რამეო.“

– მორავის აცილება რა შემთხვევაში ხდება?

– თუ შეატყობ, რო არასწორად მიდის. დაზარალებული ცდილობს,
რო გაართულოს საქმე, თავისთავად, იმას ხომ დაზარალებული პქვია,
მარა მორევი იქითკენ მიდის, რო დაადგინოს, მარა არ მოენონა, (გვ. 218)
ვთქვათ, და „ეს კაცი არ მინდა.“ ცვლიდნენ. რამოდენიმეჯერ შეიძლება
შეცვლილიყო. ის ანგარიშვალდებული იყო თავის ყოფილ წევრებთ-
ან. ის აუხსნიდა, რა მიზეზები იყო. გადახრაზე კი არაა აქ ლაპარაკი.
გადახრაზეც იყო, თუ ის აღმოჩნდებოდა იმის გავლენის ქვეშ. მორავი
არათუ მოქიშპეების, არამედ წევრების გავლენის ქვეშაც არ უნდა
მომხედარიყო. ხდებოდა დასმენა იქეთ, აქეთ, მარა არ უნდა მოხვე-
დრილიყო შენი გავლენის და ჩემი გავლენის ქვეშ.

– „ლერქვაში“ თუ გამოიყენება?

– „ლერქვაში“ გამოიყენება ბოდიშის სათქმელად, როცა უბრალოდ
ჩხუბია, ცემა-ტყემა, პატარა გაკანრა და საზიანო არაფერი დარჩა, ან
მოპარვისთვის, მცირე საქმეებისთვის. ასეთი შემთხვევა მოხდა აქ:
კაცი ქვის დარტყმას უპირებდა მეორის ძმას უკნიდან მიპარვით, ამან
დაასწრო და ქამრის ბალთა დაიხვია ხელზე და თავში ჩაარტყა, სისხლი
გამოადინა. მოციქულების დონეზე გადაწყდა „ლერქვაში“ – 5 ლიტრი
არაყი და ჩოქზე დადგომით ბოდიშის მოხდა მიუსაჯეს.

– ჩოქზე დადგომა ცალ მუხლზე ხდებოდა თუ – ორივეზე?

– ჭიშკრიდან კერიაშდე ჩოქვით მისვლას მიუსჯიდნენ ხოლმე.
შეიძლება, თავის ძმასთან, ახლობელთან ერთადაც. შეიძლებოდა,
მარტოც მიესაჯათ, მოციქულების დონეზე წყდებოდა ეს. დანაშაუ-
ლის სიმძიმეზე იყო დამოკიდებული. თუ, ვთქვათ, მამაკაცს ჩაარტყა
ჩხუბის დროს, დაჭრა და სისხლი ადინა, ეს სხვა იყო და თუ ქალს, ეს –
სხვა. ჩოქვით მისვლა უფრო ამ დროს ხდებოდა ხოლმე, უფრო ქალზე

იყო. ქალზე ართულებდა.

– „ნალჯომი“ რამდენია?

– „ნალჯომი“ უკვე უკავშირდება რაიმე რთული საქმის, უფრო დიდი საქმის ჩადენას. „ნალჯეში“ განსხვავდებოდა: 600 კვ.მ უფრო მნიერი მიწა და 500 კვ.მ – უფრო ნოყიერი.

– „ნორი“ და „მაქეცა“ რით განსხვავდება?

– „ნორი“ არის პირდაპირ სისხლის ფასი. „ნორი“ მკვლელობისათვისაა. „მაქეცა“ მაშინ, თუ სისხლი არაა დაღვრილი. „მაქეცა“ არის (გვ. 219) ნებისმიერი ჩადენილი საქმისათვის გადახდა, ვთქვათ, ბოდიშის მოხდა მიუსაჯეს რალაც დაჭრისათვის, გინების, შეურაცხყოფის, ჩხუბისთვის, საქონლის მოპარვისთვის, მარა „ნორს“ არ უდრის. მკვლელობასთან პირდაპირი მნიშვნელობა აქვს „ნორს“ და სხვა დანაშაულთან კავშირი არ აქვს მაგას.

– გაუპატიურება როგორ აღიქმება?

– ჯერაა სამშობლოს ღალატი და ეკლესიის ხელყოფა, მერე – გაუპატიურება და მერე მკვლელობა. მით უმეტეს, რძლის ხელყოფა უმძიმესად ითვლება. თუ გაუთხოვარი იყო და ჩაიდინა, ამ შემთხვევაში იქამდე შეიძლება მივიდეს, რო გაატანონ ცოლად. ესაა საშველი იმისათვის, რო დაპირისპირებამდე არ მივიდეს ეს ოჯახები. ქალსაც რო არ უყვარდეს, ან კაცსაც, ეს ხდებოდა. ქალი უკვე უნდა შეგუებოდა რო, აი, თავის გვარსა და იმის გვარს შორის არ მომხდარიყო მკვლელობა, თორე აუცილებლად ქალის შეურაცხყოფისთვის მოხდებოდა მკვლელობა.

– „ათისთავს“ თუ იყენებდნენ მორავის გასამრჯელოდ?

– ადრე ყოფილა, მაგრამ დღეს არა. საერთოდ, გასამრჯელო იშვიათად ხდება. გასამრჯელოს მიცემა ან ალება მორევებისთვის, ჩემს მეხსიერებაში იშვიათად მომხდარა. ამ ბოლო ხანებში შეიცვალა. რატო: თითონ მაშინ მთავრობაც აძლევდა იმის საშუალებას, რო ამათ შერიგებისათვის რალაც ელონათ. ამაზე იყვნენ დაყრდნობილები ამ მორევებზე და მოციქულებზე. პირიქით, პოლიციაც მოსულა ხოლმე და უთხოვია ხოლმე, რომ შეარიგეთ, რომ იქამდე არ მივიდეს საქმე. ამას ხშირად ითხოვდა პოლიციასთან დაზარალებულიც, რომ იმას მეტი მოტივაცია ჰქონდა, რომ მკვლელობის მერე ციხეში არ წასულიყო. ესეც ხო გარდაუვალი იყო ციხის მერე და ამიტომ პირდაპირ რომ ციხე ასცდენოდა, აქეთკენ უფრო იღვწოდა, რომ მორიგებულიყო.

– „ლიმორავის“ დროს თუ ითვალისწინებდნენ იმ ფაქტს, რომ იმ კაცმა მოიხადა ციხე?

- ითვალისწინებდნენ, მარა - დიდად არა. ციხე მოიხადა, მარა თავისი დანაშაულისთვის მოიხადა თანამედროვე კანონით და არა იმათთან. ის მკედარია და შერიგება საჭიროა.

- „ნალერეიელი“ თუა შემორჩენილი? (გვ. 220)

- არ ხდება ბოლო ხანებში.

- ანუ გასამრჯელოს დღეს არ იღებენ მორევები?

- არა.

- მორევები ფიცს თუ უდებენ ერთმანეთს რომ არ გაამჟღავნებენ ერთმანეთის პოზიციებს?

- ეს ისედაც იგულისხმება, მაგრამ მაინც შეეფიცებოდნენ ერთმანეთს, რომ ჩვენგან არ გავიდესო. იმიტო იყო მინდორში გასვლა. ქვის დაფულაც. ახლა ხო არ არი ეს, მარა ახლაც ხდება, რომ ცალკე დაილაპარაკონ, რომ „ჩვენ შორის თუ ვინმემ გათქვას.“ ეს ჩემს პრაქტიკაშიც ყოფილა. წინა წელს მაგალითად. მიჭირდა მარა მაინც დაეყავდი, ხათრით მივდიოდი, მთხოვდნენ ბიჭები, ვთქვათ, ანდა უფროსი თაობის, რო მონანილეობა მიმელო. მაინც იყო, რომ რო არ დაბრალდებოდა ვინმეს გადაწყვეტილება. ვთქვათ, გადაწყვეტიტე გინდაც ათმა, გინდაც, სამმა კაცმა და ეს რო არ ყოფილიყო, რო ვთქვათ, მე არ მიმიღია ეს გადაწყვეტილება - იმან მიიღო ან იმათმა მიიღეს, ამიტომ ყველა იღებს ამ გადაწყვეტილებას თავის თავზე - ერთად მივიღეთ ეს ერთობლივი გადაწყვეტილება - არა შენ მარტო ან მე მარტო, არამედ - ყველამ ერთად. ხომ დაიფიცა, „რამდენად შემიძლია გავწვდე ჩემი ჭკუით და გონებით, იმას გავაკეთებ და არავითარ შემთხვევაში მიკერძოებით არ გადაწყვეტ,“ და ამიტომ ამასაც თავის თავზე ლებულობდა ფიცისას, ამ გადაწყვეტილებას. აბა, იმას რო ვთქვა, რომ „იმან გადაწყვიტა და მე არა“ - ამას შეიფიცებოდნენ ისინი - და რო „საიდუმლო, რაც ჩვენში რჩება და უთქმელი - იმასაც შევინახავთ.“ რო არ გამჟღავნებულებოდა. ეს წესი ახლაც არის. თორე ხელახლა დაინყებოდა არეუ-დარეუა და ვის აწყობდა, ჯერ ერთი გამრჩევს არ აწყობდა, მორევს.

- ტოლობის და ერთგულების ფიცი რას გულისხმობს?

- „ტველდ მომ ამკვდა“ - ტოლად თუ არ ამიღო. გარცამი ასე იყო დაზარალებულიდან თითონ ის იქნებოდა, თუ მისი მშობელი, ძმა: „თუ აბუჩად აიგდებ ამ ეკლესიას გადააბიჯებ, თუ იმად არ აიღო, არ მნამს და ასეთი მსგავსი რამე და ჩემს რწმენაზე მარტო იყო დაყრდნობილი,“ (გვ. 221) ეს იყო გაფრთხილებასავეთ, და მერე თუ „ტველდ მომ ამკვდა“ ტოლად არ ამიღო - „ტველდ ლიკედ.“

- ამას დაზარალებული აფიცებს მორავს?

– არა. მორევის სხვა ფიცია – „ისე თუ არ გაარჩიო, როგორც სამართალი ითხოვს.“ ის სხვა ფიცია. ესაა იმის, დაზარალებულის, „გარცემი“ მეორე მხარის მიმართ.

– მორავი რომ ამბობს „შენს ადგილზეც დავდგები და შენსაზეცო“ ეგ არაა „ტოლობის ფიცი“?

– ეგაა „თანასწორობის ფიცი.“ დიდი განსხვავებაა. „ერთნაირად თუ არ დავაყენებ: შენს ადგილასაც დავაყენებ და შენს ადგილასაც“ – ესაა თანასწორობის ფიცი. ერთმანეთს გავს. ერთმანეთში ახლოს არი, მარა ის სულ სხვაა – ისაა მიმართული სხვაგან, მხარისკენ.

– სევანურად როგორ ჰქვია თანასწორობის ფიცს?

– „ტველდ ლიკედ“ აქ აურევენ ხოლმე, „ტოლობის ფიცს“ მორეები დებდნენო. არავითარ შემთხვევაში. ისინი, „ორივე ტოლად თუ არ აგილოთ“ – ეს ხო მესამე პირია. ისაა პირველი და მეორე პირი. დამნაშავე და დაზარალებული. დაპირისპირებული მხარეები. ისინი ერთმანეთს ეუბნებიან. დაზარალებული ეუბნება ამას, რო ისე არ იგრძნოს თავი, რო ფეხებზე დამიკიდე და ისე ჩაიღინე ეგ დანაშაული. მაგათ შორის ხდება ეს. ხოლო მორევი გეუბნება: „ერთნაირად თუ არ აგილოთ.“ არა თავის თავზე – „ჩემ ტოლად თუ არ აგილოთო“, არამედ მათზე – „ერთმანეთის ტოლად თუ არ აგილოთო. თანაბრობით, თანასწორობით თუ არ განვსაჯოთო.“

– მაგრამ სევანურად თუ „ტოლადო“ გამოითქმის?

– „ტველდ ლიკედ“ – კი ბატონო, „ტველდ მომ აჭკვლად“ – მრავლობითში ითქმება როცა ორივე დაპირისპირებული მხარეა და თუ დაპირისპირებულ მხარეებს შორის იდება – მაშინ მხოლობითში ხომ არის საუბარი. მესამე პირი რო ერევა ჩვენს საქმეში, აი, მაშინაა, მესამე პირის ჩარევა და არა ორ პიროვნებას შორის. ე.ი. მესამე პირი არის უფრო მრავლობითი, ვიდრე ორი მხარე. (გვ. 222)

– მორავი ხომ ამბობს: „შენ და შენ ტოლად განგსჯითო“?

– კი.

– და ამ ფიცს „ტოლობის ფიცი“ არ ჰქვია?

– ის თავის თავზე იღებს „ტოლად განგსაჯოთო. არც შენ დაგაყენონი და არც შენ.“ მარა მეორე „ტოლობის ფიცი“ რა არის: იმ პიროვნებას ჩადენილ დანაშაულზე აფიცებს დაზარალებული: დანაშაულის ჩადენის მომენტში – „თუ იყო ასეთი გადახრა, რომ ტოლად არ მიმიჩნიე და ისე ჩაიღინე დანაშაული.“ ეს ორ კაცს შორისაა. ის არი მესამე პირი კიდევ. ის უკვე თქვენზე ვრცელდება და ეს – ორ კაცზე, დაპირისპირებულ მხარეებზე, ვრცელდება მერე, მესამე პირი ამ თქვენ ორზე

ვრცელდება.

– მორავი რა ფიცსაც დებს, იმ ფიცში ხომ აუცილებლად აღწერნავს, რომ არცერთ მხარეს არ მიუდგება და ისე განსჯის, თითქოს, ერთის ადგილზეც იყოს და მეორის ადგილზეც?

– კი.

– ანუ ამბობს: „შენს ადგილზეც დავაყენებ თავს და შენს ადგილზეც.“

– კი. ესაა სწორად განსჯის, თანასწორობის მოქმედების და მე და შენ შორის თუა „ტველდ მომ ამკდა სი,“ ე.ი. მაშინ არ მიმიღე ტოლად, დანაშაულის ჩადენისას. „ტველდ მომ ამკიდ“ – ტოლად არ მიმიღო – ე.ი. ტოლად არ ჩამაგდო იმან. ეს ხო მედიატორი არ არის. დაპირისპირებული მხარეა. მესამე პირი რო ურევია, ის შენც გლეხულობს ტოლად და მეც მღებულობს ტოლად და მორევის გამოკლებით მე შენ გეუბნები – დაპირისპირებული მხარეები ვართ – „ტოლად თუ არ ამიღო.“

– და „ლაგნაჟი ლიგნე“ სხვაა?

– იგივე ტოლობაა. შენს ადგილზე მე რო ვიყო, როგორ მოვიქცეოდი. ესეც ტოლობის ნიშანია. ტოლობის ნიშანია ყველგან. როგორ შეიძლება, მედიატორმა მე დამჩაგროს (გვ. 223) ან ის გაამართლოს ტყუილუბრალოდ, ანდა დაზარალებული დააყენოს უფრო მაღლა? ბუნებრივია, აყენებ, მარა განსჯის მსვლელობაში უკვე, სამართლის ძეხანაში, აქვს ტოლობა. მაინც ტოლობასთან მივდივართ. მარა განსხვავება ესაა: მესამე პირი რო ურევია, ის ორივეს პირდება, რომ რომელიმე თუ მაღლა დაგაყენო, იმიტო რო შენს ადგილზეც ვდგები, დაზარალებულის და ვინც ჩაიდინა, იმის, შენს ადგილზეც. ის ორივეს კისრულობს. შენსასაც ითვალისწინებს, ჩემსასაც. ამიტოა რთული მედიატორის საქმე. ამიტო ვამბობ, რომ ორივე მხარე უკმაყოფილო რჩება ყოველთვის. გინდაც ქალი რო გააუპატიუროს, შეიძლება, თავიდან ქალს უნდოდა და რო გამომჟღავნდა, მერე აი, ძალადობას ჰქონდა ადგილიო, ძალით მოხდაო, მერე თქვა.

– მორავეები რომელ მხარეს ანიჭებენ უპირატესობას გამოკითხვისთვის?

– დამნაშავეს უფრო აინტერესებს, რო ცუდი მსვლელობა არ მიიღოს. ის უხსნის მაგათ, მარა ისინი, როგორც წესი, მაინც მიდიან უფრო მეტად, დაზარალებულთან.

– „მგგერცამი“ ვინ არის?

– იმ ტექსტის, დასაფიცებელი ტექსტის მთქმელი.

– თუ შეიძლება, „მგგერცამი“ იყოს ამავე დროს მედიატორი?

– კი. იმიტომ რომ იმან არსი ხო იცოდა, საქმის არსი და უფრო ღრმად იტყოდა, დაზარალებული, მაგალითად, მარტო თავის თავზე, თავის გაჭირვებაზე აკეთებდა აქცენტს. ამაში შედიოდა, რო განმეორებით რო ვილაცამ არ მომატყუოსო. „მგგვრცამი“ ორივეს ითვალისწინებდა. „ლამშგედ“ – „თუ აკადრო ეკლესიას ხატ-ჯვარს ან ჩვენ რაიმე ტყუილი ან ერთმანეთს აკადროთო და თუ არ იყოთ გულახდილებო“ და მოყვებოდა წყევლა. ან კიდე, „თუ რამე ხერხით ეცადოთ ან დღეს თუ ცდილობთ, აიცილოთ მამაძაღლობით, ჯადოქრობით, სიტყვაში მოტყუებით, ბურტყუნით, გულში გავლებით“ – ესეც აბუჩად აგდებაა.

– თუკი „მგგვრცამი“ არის იმავდროულად მედიატორიც, მაშინ მედიატორებს ვინ აფიცებდა?

– ეს უკვე დაფიციებული იყო. ეს იყო ბოლომდე. მედიატორებს სხვა დააფიცებდა, მაგალითად, დაზარალებული. (გვ. 224)

– შეიძლება რომ „მგგვრცამად“ ცალკე პირი მოენვიათ?

– კი. ეკლესიის მფლობელი. დაზარალებულს შეიძლება მოეყვანა და იმას დაეფიცებინა. საერთოდ, ხშირად მორავებს არც სჭირდებოდათ ფიცი, ამაში იყვნენ მთელი დღე და მოსწრება. სხვა მხარეს, ოჯახს გარეთ, „მგგვრცემი“ აფიცებდა.

– თუ შეიძლება, რომ, ასე ვთქვათ, „პროფესიონალ“ „მგგვრცამის“ დაეფიცებინა ყველა?

– კი. ოღონდ დაზარალებული პირველ რიგში ითვალისწინებდა, რომ თავისი ერთგული კაცი ყოფილიყო.

– ანუ შეიძლება, რომ „მგგვრცამი“ არ იყოს გამოკვეთილი ფიგურა ან იყოს ცალკე გამოკვეთილი?

– ეს ყველა ვარიანტი შეიძლება იყოს.

– სად ხდება განაჩენის გამოცხადება?

– რომ შეთანხმდებოდნენ მორეები, მიდიოდნენ დაზარალებულის ოჯახში, „ლიუუშხეს“ ეუბნებოდნენ ამას, და იქ ხდებოდა. შეიძლება, არ მოეწონა იმას, მარა ამას ვერ გადაახტებოდა. „ლიუუშხე“ არი გამოცხადება, განაჩენის გარეთ გამოტანა. შეიძლება, იქაც ყოფილიყო – დამნაშავეს ოჯახში. ისიც შეიძლება, შეეცხადა, რო ამდენი რატოო, ბოლოსდაბოლოს შეთანხმდებოდნენ ისინი, რომ ეს ასე იყო სწორი და ეთანხმება იმას. მარა აქვე ირკვეოდა, რამდენად შეეძლო „წორის“ გადახდა ხელათვე ან რამდენ ხანში შეძლებდა. ანდა გადადებას მოითხოვდა, რომ ცოტა მერე გამოეცხადებინათ გადანყევტილება. შეთანხმდებოდნენ, მკვლელობა რო არ განახლებულიყო რალაცნაირად ეს უნდა ელონათ. ამაში მონაწილეობდა მთელი გვარი, რო მიხმარებოდა

როგორმე გასტუმრებაში.

– „ნიბაშირებიც“?

– თავისთავად, ვალდებული არი „ნიბააშირიც“, რომ გვერდში დადგომოდა.

– იმიტომ რომ მათზეც ვრცელდებოდა სისხლის აღება?

– მარტო იმიტო არა. იმიტომაც რომ უხერხულობა რო არ ყოფილიყო (გვ. 225) სოფელში. „ნიბააშირი“ შეიძლება არ მოეკლათ, მარა ის ვალდებული იყო, გვერდში დადგომოდა თავისი დედუღეთს – „ლადი-არს.“

– თუ ვინმე არ დაესწრო შერიგების სუფრას, ხომ არ მიუთითებდა რომ ის არ რიგდება?

– ეს გამორიცხულია. შერიგებისას სუფრაზე რომც არ დაესწროს, ის მაინც შერიგებულია. სოფელშიც რომც არ იყოს.

– მორვეები თუ ილებდნენ მონანილეობას ან ახლა თუ ილებენ „ნამორვეის“ აღსრულებაში?

– აუცილებლად. მორავი მივა და ვთქვათ, მხარემ მოაგროვა ფული. მორავი შეატყობინებს იმ მეორე მხარეს, რომ შერიგება უნდა მოხდეს და მიატანინებენ ამ ფულს და ყველას დასანახად დადებენ მაგიდაზე, შერიგებისას, იმიტო რო აქ ცალკე საიდუმლო არაფერია, აშკარაა, ან ხარს მოუყვანენ, წინ მოუძლოდნენ ესენი. მარტო არაფრით მეორე მხარე არ მოუტანს დაზარალებულს ამას. აუცილებლად ილებს მორავიც მონანილეობას, იმიტო რო ეს ყველას უნდა სცოდნოდა, იმას რო ახლევიანებ „წორს“, ეს შენს სირცხვილზეც მოქმედებდა და შეიძლება ისეც მომხდარიყო, რომ ის ფული რო მოიტანა, ნანილობრივ ან მთლიანად დაებრუნებინა კიდეც უკან, ეპატიებია, იმის მოქმედების გამო, იმ საქციელის.

– შერიგების შემდეგ შურის განახლება თუ მოხდება „წორის“ გადახდის შემდეგ, თუ იწვევს „წორის“ დაბრუნებას ან რამე ჯარიმას?

– თუ დაირღვა, მაშინ დაბრუნებაც ხდებოდა და ხელახლა ამ საქმის გარჩევა ხდებოდა. იმიტო რო ჩვენ ხო უკვე ხატიო, ჯვარით დავადგინეთ ყველაფერი და ამას დააბრუნებ და ჯარიმაც გეკისრებოდა იმ ძველ დროში. დღეს აღარ ხდება ეს. „წორის“ გადახდამ სხვა სახე მიიღო უკვე. ოღონდ შურისძიება მიდის თავისთავად.

– „სამხუბში“ რომ მოხდეს მკვლელობა, „წორი“ ეკისრება?

– „სამხუბში“ უფრო იოლად მოგვარდებოდა ესა. თვითონ „სამხუბის“ შიგნით წყდებოდა. სირცხვილად ითვლებოდა ეს. ჩაკვლა მოხდებოდა ამ ამბის შიგნითვე.

- თქვენს მესხიერებაში თუ მომხდარა „ნორის“- საზღაურის (გვ. 226) მიტანა?

- კი. მიუტანიათ, მე თვითონ ვიყავი მაგ საქმეზე.

- ანუ ფული გადაიხადეს?

- კი. ფულის გადახდაზე ვყოფილვარ მომსწრე. იყო შემთხვევა, ხარიც მიგვიყვანია. მარა ფულმა გადანონა ბოლო პერიოდში ხარი და მიწა. მაშინ ფული რო არ ტრიალებდა, ეს იყო: მიწა და საქონელი და ფული რო გაჩნდა, ჩაანაცვლა მაგან.

- მკვლელობის მცდელობა მკვლელობის ტოლია?

- ნაკლებია. მარა თუ ტყვეით იყო, მაშინ „აბა, რატო ესროლე, თითი კი არაა, რო იქ დააკარო.“ ესროლა უკვე. ახლა აქ იმაზე არაა ლაპარაკი, თუ ფეხში ესროლა და მსუბუქად დაჭრა, ეს მსუბუქია, მარა მაინც თოფი ესროლე, ხო შეიძლებოდა მოგეკლა. ე.ი. იმიტო ესროლე, რო მოგეკლა. მაინც სხვა რამით, ქვით, ჯოხით, „მუჯრათი,“ დანით, ხო შეიძლებოდა. ეს სხვაა, მარა თოფი კაცის მოსაკლავი იარაღია.

- ნამებით მკვლელობა უფრო მძიმეა თუ - აბუჩად აგდებით?

- ყველაზე მძიმე აბუჩად აგდებით მკვლელობაა. შეურიგებელ რამედ ითვლებოდა. სჯა-ბაასიც მეტი მოჰყვებოდა. თუ მაინცდამაინც ხატრი შეექმნა და მაინც შენს განსჯაზე წამოვიდა ის კაცი, შეიძლება ეპატიოს ეს, მარა ნამეტანი თავგადასული და დაცივნით ამ ფორმით მკვლელობა ძაან მაღალ დონეზე გადიოდა, იმიტო რო შენ ტოლად არ მიგაჩნდა ის. შენი ტოლი არ იყო. კაცად არ მიგაჩნია. ბოდიში და, ფეხებზე გკიდია. ნამებით მკვლელობაც იგივენაირად მძიმეა.

- თუ ანამე და არ მოკალი?

- მკვლელობაზე ნაკლებია.

- მუქარაზე თუ იყო პასუხისმგებლობა?

- მუქარა თუ იყო და ცუდი შედეგი მოყვა, პასუხს აგებდა.

- დატყვევება თუ ხდებოდა?

- დატყვევებისას რაღაც ფასს იხდიდა ის, დატყვევებულის პატრონი და ტყუილუბრალოდ არავინ დაატყვევებდა ერთმანეთს. ე.ი. რაღაც გამოსარჩენის გამო აკეთებდა. ე.ი. ძლიერების (გვ. 227) აღმნიშვნელი რამ იყო. ხდებოდა მონინააღმდეგის დატყვევება, სოფლიდან სოფელში. დაჭერა ხდებოდა, ვთქვათ, ცხენს მოგიპარავდა, მაშინაც ხდებოდა დროებით დატყვევება, დროებით დაატყვევებდნენ. ესეც ჩემს პრაქტიკაში არ ყოფილა. გადმოცემით ვიცი.

- თუა ისეთი მკვლელობა, რაც პირიქით სასახელოდ ითვლებოდა?

– თუ ისისხლებდი, ეს ვაჟკაცობად გეთვლებოდა. სოფლისათვის რამეს გააკეთებდი, ეკლესიას დაეხმარებოდი, ესეც ვაჟკაცობა იყო. შურისძიება იყო სახელი. „წორის“ ალება ყველგან არ იცოდნენ. ზევით მეტი ვიციტ ჩვენ, ვიდრე – ბალსქვემოთ. რო ისისხლებდა, თუ მოკლავდა ვთქვათ ძმის მკვლელს, მოდიოდა თავის მოკლულის საფლავთან, ჩაასობდა პალოს და ჩასძახებდა: „გისისხლე!“ და პაერში ისროდა თოფს, ქუდსაც აისროდა პაერში, ე.ი. რო დამშვიდებულიყო მიცვალებულის სული.

– დღეს არის შურისძიება?

– დღეს კი მიდის დავინყებისაკენ, მარა მაინც არის შურისძიება.

– შურისძიების დროს მკვლელის გარდა ვისი მოკვლა შეიძლება?

– სანამ მედიატორებით დაინყება შერიგება: მკვლელის და ძმის.

ქალის – არა. ბავშვის – არა. მამაკაცები, ოჯახის წევრები, პირდაპირ ნადირობა მიდიოდა და ახლაც ასეა. ანდა ხელშემწყობი ვინც იქნებოდა. ადრე მარტო ძმას კი არა, მთელ „სამხუბში“ შეეძლო მოკვლა და წესადაც იყო. დღეს უკვე სხვა სახე მიიღო, ან ძმა უნდა მოკლას ან მკვლელი, ანუ ის სიმნარე უნდა შეუქმნას იმ ოჯახს, რაც ნახა. „ჩემი ძმა მიწას ჭამდეს და ის ცოცხალი დადიოდესო?“ ანდა: „მისი ბავშვები ნაცარს ჭამდესო,“ ე.ი. უპუროდ დარჩესო? საერთოდ, სოფელ-სოფლადაა დაუნერელი კანონები. ყველას თავისი კანონები ჰქონდა, მაგრამ ერთიანდებოდა ერთ საერთოში. ზოგს ჰქონდა „წორის“ ალება, ზოგს – სირცხვილად მიაჩნდა. ზოგი ტოლად არ ღებულობდა, ერთი მოკლულის ნაცვლად ორი უნდოდა, სათავადოებში ეგრე იყო. ამიტომ, გამოთქმაა ასეთი: სადღეგრძელოში „ფაყვა ლგემ მგემ“ – ქუდის დასახურავი და დამხურავი. პირველში იგულისხმება მამაკაცი და მეორეში ის, ვინც პატარა დაიბადა ბიჭი, ვინც ახურავს, ის, ვინაც დაბადა, მშობელი დედ-მამა, ორივე იგულისხმება, დამბადებელი. „მგემ“ არი ვინც დაგახურა, „ლგემ“ ვისაც ახურავენ. „ძირი ლეხვდი მუხვდი,“ პურის მიმცემი და მჭამელი, „თველი ლეთერი მუთვრი,“ მასწავლებელიც და მოსწავლეც, არ გამოგელიოსო ოჯახში. ეს სადღეგრძელოა, ბაბუაჩემისგან გამიგონია. სურვილია ეს, დოგმა კი არაა, მარა ბევრ რამეს აკეთებდა ეს სადღეგრძელო.

– „უკეთესზე“ შურისძიება თუ იყო?

– კი. დედის ბიძებში მოხდა ასეთი რამე: „იმან შეიძლება შური იძიოსო და ამიტო ჯოზია ის მოკლაო,“ ვისიც შიში ჰქონდა, რო შური შეიძლება ეძია, ის კი არა, – მეორე, ვინაც შეიძლება შური ვერ იძიოსო. დედაჩემის ბიძები მოკლეს მინის გამო (გვ. 228) და იქ მოხუცი იჯდა და

მეორე – ჭკუასუსტი და ესროლეს მესამეს – ნორმალურს, იმიტო რო ის მოხუცი ან ჭკუასუსტი რო მოეკლათ, ეს შურს იძიებდა.

– მკვლეელი თუ თავს იკლავს, შურისძიება გრძელდება?

– თუ მკვლეელი სინანულის ნიადაგზე თავს იკლავდა, შურისძიება წყდებოდა. – თუ განზრახ მკვლელმა მოკლა კაცი და მერე თვითმკვლელობა ჩაიდინა. აქ კი არ წყდებოდა საქმე, შერიგება მოხდებოდა. უბრალოდ, შურისძიება წყდებოდა. იმიტო რო იქაც იყო მკვდარი და აქაც იყო. ოღონდ იმიტომ იყო, რო ის შეიგნო და იმიტო გააკეთა, თორე ისე ხო შეიძლებოდა, თავი მოეკლა სხვა მიზეზით. იმ ორს მერე ერთ-მანეთს უყენებდნენ.

– ქალს თუ შეეძლო, შური ეძია?

– კი. ქალმა აიღო სისხლი, იყო ეგეთი შემთხვევა. მარა იახლა იმან ბავშვი, მამაკაცი მაინც. ბავშვი, რომ მისთვისაც გული მოეფხანა, რომ მამამისი ტყუილუბრალოდ რო მოკლეს, დაენახა, როგორ დაისაჯა დამნაშავე. კი არ მოაკვლევინა იმას, თვითონ მოკლა, მარა დაანახა. ის მოხუცი ქალი ამბობდა: „როგორ, მაგას თოფს დაეკავებინებდიო? ბავშვს? იმას ხო მოეუნამლავდიო ცხოვრებას. ესეც საკმარისად, მეტადაც მიმაჩნდაო, რო დაენახეო.“ ის პატარაობიდანვე ფიქრობდა, ბავშვი: „როდის იქნება, გავიზრდებიო, რო ვისისხლო მამაჩემიო, როდის გავიზრდებიო.“ ამიტო იახლა, ბავშვიც რო დამშვიდებულიყო ბოლოს-დაბოლოს. ქალი დაიჭირეს, სამი წელი მოიხადა. ბავშვს გადააბრალეს. ქალის გამოჩენაც არ უნდოდათ. სრულწლოვანი რო გახდა ბავშვი, მერე ის დაიჭირეს. 18 წელი იყო. ამდენი არ ჰქონდა მისჯილი მარა შორეულ რუსეთში, ციხეში დაუმატა იქ მერე რალაცეები. ბოლოს აქ მაინც არ დაბრუნდა და ჩასახლდა დალის ხეობაში და სიბერემდი იქ იყო. ყველაზე მოხუცი ის იყო იქა და ახლა რო მოგვიხდა ომი აფხაზებთან, თავიდან ბოლომდე ის იცავდა. არ წასულა არსად. მერე გარდაიცვალა ის კაცი რუსთავში.

– მოკლულის თოფით თუ ხდებოდა შურისძიება?

– კი. მოკლულის თოფით შეიძლებოდა – იმას შეიძლება ვილაცისგან ენათხოვრა თოფი, სანადიროდ მინდაო, მონადირე არასდროს გეტყოდა თოფის თხოვებაზე უარს, თავისი ტყვიებითაც მისცემდა, ცარიელს არაფრით არ მისცემდა, (გვ. 229) მარა იმას რო გამოიყენებდი მოსაკლავად, ის უკვე პასუხისმგებლობა იყო. ამიტო ხატზე გაყავდათ მთხოვებელიც, რო რატო ათხოვე. ამიტო, ხშირად იმიტო ხმარობდნენ მოკლულის იარაღს, რომ ეს გამორიცხული ყოფილიყო და ვილაცა სხვა რო არ ჩაბმულიყო კიდე საქმეში.

– შურისძიებას რომ აპირებდა ოჯახი, რა ნიშნებით ვლინდებოდა?

– შავ ქუდს ატარებდა მოკლულის პატრონი და არ ჩამოიღებდა არც გასვენებაზე.

– გასვენებაზე თოფის სროლა თუ იცოდნენ?

– არა. მე არ მახსოვს მესტიაში, მარა გადმოცემით გამიგია, რომ ადრე ყოფილა. კიდე იყო ასეთი რამე: მეპატრონის ცხენს მიიყვანდნენ სასაფლაოზე და ისე არბენინებდნენ, რომ მოკლავდნენ. ჩემს მახსოვრობაშიც იყო ერთხელ სოფელ ლატალში როცა ცხენი დააკლეს. მატერია ჰქონდა გადახურული, მერე უნაგირი დაადგეს და აჭენეს, გასკდა თუ რა მოუვიდა, არ ვიცი. ჩემი თვალთ მინახავს ლატალში. მარა მესტიაში არ მინახავს. მსხვერპლად წირავდნენ ალბათ, რა დააშავა იმ ცხენმა, არ ვიცი. ალბათ, წარმოდგენა ჰქონდათ, რომ საიქიოში გამოადგებოდა. ნივთებსაც რომ ატანდნენ, რაც მიცვალებულს უყვარდა სიცოცხლეში ესეც ბევრი ვიცი, ანდა კიდე, ვთქვათ, ვილაცა მოკვდა და იმის წინ ვილაცას მოუკვდა, ვთქვათ, დედას – შვილი და მერე იმას, ვთქვათ, რალაც დაესიზმრა და მომდევნო მკვდარს ატანდნენ იმასთან რალაც ნივთს, სათამაშოს ან პერანგს. ასეთიც ბევრი ყოფილა.

– ხომ არ ყოფილა აქ წესი, რომ ვთქვათ მამას შვილი გარდაეცვალა და მონახავდა იმის მსგავსს, რომელიც რაიმეთი აგონებდა მას და იშვილებდა?

– არ მსმენია. თავისთავად, უფრო მეტი შეგიყვარდება ასეთი ადამიანი, ბუნებრივიცაა, თუ ვინმე გაგონებს ახლობელს, მარა ასეთი წესი, რო შვილად აეყვანათ ასეთ დროს ვინმე, არ გამიგია.

– სიმთვრალე დანაშაულს ამძიმებს თუ ამსუბუქებს?

– შელავათი შეიძლება იყოს, მარა მკვდარი მკვდარია მაინც. განგებ რო კლავ იმასთან შედარებით შელავათი ეძლეოდა, რო სიმთვრალეში გაუაზრებლად მოკლავ.

– ფეხმძიმეს რო მუცელს მოუშლის, ეს მკვლევლობაა? (გვ. 230)

– ბავშვი ბავშვია, მუცელშია და ჯერ არც გინახია, მარა „ბავშვის-გან იზრდება გმირებიო“, ასე იტყოდნენ. შეიძლება, იმ ოჯახში არ იყო მამაკაცი და ამას ელოდნენ, წინასწარ არ იცოდნენ, მარა ერთი ხერხი იყო, ქალს რო დაუძახებ, თუ მარჯვნიდან გამოიხედა, მამაკაცია, და თუ მარცხნივ – ქალი. თუ დადგინდა, რო მამაკაცი იყო ის, მით უმეტეს, მამაკაცი თუ არ ყავდათ ოჯახში და იმას ელოდებოდნენ მამაკაცად, ეს მძიმე იყო. დგინდებოდა, რა თქმა უნდა, მიზეზიც. „უმიზეზოდ არაფერი ხდება ამ ქვეყანაზე, არც წვიმა და არც ჭექა-ქუხილიო“ – იტყოდნენ.

– ორსულის მოკვლისას რამდენი „წორია“?

– ორი „წორია.“ მით უმეტეს, ორსული ქალის მოკვლა ნებისმიერ სოფელში ძაან მძიმე იყო. თანამოფიცრადაც არ მიდიოდა კაცი, თუ იმას ცოლი ორსული ყავდა. ეკლესიაშიც არ შედიოდა. ორსული ქალი თუ გარდაიცვალა ან ქალური ის რომ ქონდა, ეკლესიის ეზოში არ მარხავდნენ, გარეთ, გალავნის გარეთ მარხავდნენ, მაგალითად, ტერიტორია იყო მესტიაში, სადაც მარხავდნენ. სეტის წმ. გიორგის ეკლესიის სასაფლაო რომ არის, ერთი ფენა საფლავები შიგნითაა, მეორე – გარეთ. იქ გარე საფლავებზე მარხავდნენ. იქ 4 გვარის გარდა ვერავინ დამარხავს. ამ სიტყვის მთლად ზუსტი გაგებით არა, მარა „უნმინდურად“ ითვლებოდა. აქ ისეთივე რამ იყო, როგორც სანადიროდ რომ მიდის მონადირე, არც ის უნდა იყოს ქალთან ნამყოფი, „იორდანს“ ეძახიან, წმინდა წყალს იმით განიბანებოდა. ასევე, კაცს მოერიდებოდა, ვინც უნმინდური იყო და გათვალვა იცოდა, ან ბევრი ლაპარაკი იცოდა. მონადირე ჩუმად მიდიოდა. სანადირო იარაღს არავის მისცემდა კაცის მოსაკლავად.

- იარაღის „დამარხვის“ წესზე თუ გსმენიათ?
- კი. „სიპრკენ“ ქვია – გადაბრუნებას ნიშნავს.
- მონადირეების სხვა წესები?

– პირველი წესი ისაა, რომ ვინც პირველად მიგყავს სანადიროდ, იმას გაანათლებ ნადირობის წესებში, შეასწავლი, სად რა და რომელი ბილიკებია და ა.შ. თუ ნადირთან მივიდნენ, პირველი სროლა იმისია, ვინც პირველად გახლავს და პირველი არჩევანიც, (გვ. 231) თუ მოკალი – რქები, ყანწები. მეორე წესია ასეთი: განანილებიას არჩევანი იყო აუცილებლად კენჭით. მესამე წესია: თუ შეხვდებოდათ აქეთ მომავალს ხელ-ცარიელი კაცი, მონადირე, იმასაც გაუნანილებდნენ.

- განსაცდელში მიტოვება როგორ აღიქმება?
- პასუხისმგებლობა ეკირებოდა. მთაში ადამიანის მიტოვება, რო არ იცნობდე, უცხო საც, ადამიანი ადამიანია, ცუდად უყურებდნენ ამას.
- სტუმრის წყენინებისთვის ან მოკვლის, დაჭრისთვის როგორი პასუხისმგებლობაა?

– თუ სტუმარი მოვიდა, მტრიანიც კი, ოჯახი, გვარი ვალდებული იყო, შეენახა. თვითონ სოფელიც კი. სტუმარი რომ წავიდოდა იმ სოფელში კი არა, სანამ სვანეთს ფარგლებს გარეთ არ გავიდოდა, მერე ეხსნებოდა პასუხისმგებლობა, იმის წინაშე ჩადენილი დანაშაული დიდად ისჯებოდა. სტუმარი სვანეთში დიდად იყო პატივცემული. ოჯახის მახვში დასვამდა თავის საკარცხულზე. იმ საკარცხულზე მახვმის ჯოხი რომ იყო მიდებული, იმაზეც არავინ დაჯდებოდა. ჯოხს ხელს არავინ მოკიდებდა. ის მახვში გადაჯდებოდა უფრო დაბალ სკამზე და სტუმარს

დასვაშდა. ეს გამოხატავდა იმას, რო „შენ მიღებული ხარ ამ ოჯახში როგორც მახეში.“ ეს იყო პატივცემის გამომხატავი საქციელი. ეს ვრცელდებოდა მთელ სოფელში.

– სად იკრძალებოდა აყალმაყალი?

– ეკლესია და ქელები. თავისი სიმძიმე ენიჭებოდა ამას. თუ ოჯახში, მაგალითად, ქელები იყო და იქ იჩხუბებდი, მაშინ ის უპატივცემულობა იყო იმ ოჯახის და მიცვალებულის.

– თუ ითვლება, ან თუ ითვლებოდა ხატზე გასვლა შეურაცხყოფად, ანუ „ჩემს სიტყვას არ ჯერდები და ხატზე გაგყავარ“?

– არავინ შეურაცხყოფად არ თვლიდა, რომ ის გავიდოდა ხატზე, ამით ის მართლდებოდა. ხო უნდა გაემართლებინა თავი და ამისთვის ერთმნიშვნელოვნად იყო ხატი – ხატის წინ დადგომა და დაფიცება. დაფიცებულს მეტი ძალა ჰქონდა, ვიდრე – დაუფიცავს. დაფიცებამდე სიტყვების რახა-რუხად ითვლებოდა: მიგახვედრებდნენ, რომ „თუ არ იტყვი, მაინც არ აცდებდა ხატზე გასვლა. ახლა რასაც მეტყვი და მერე ხატზე რო გაგიყვან, იქ რო სხვანაირად მეტყვი, ეს შენს არაკაცობაზე, (გვ. 232) ცუდ კაცობაზე მოუთითებს. შენ უნდა დაფიქრდე, იმის ჭკუა უნდა გქონდეს, რო ხვალ მიპასუხო“ – „ხვალის სათქმელს დღეს ნუ ამბობო“, დაფიქრდი, კაცო, ხო არავინ არ გაძალებს, ახლა ასე რო მეუბნები და ხატთან სხვანაირად მეტყვი, ეს უკვე შენს არაკაცობაზე მოუთითებს და აკნინებს შენს საქციელებს და სიტყვებს მანამდე. მასეთ დროს დააჯარიმებდნენ კიდევ იმას რო გაირკვეოდა, რო ტყუილი თქვა.

– რამე თუ ერქვა ამას?

– „ლევარ“ – დამნაშავე, დანაშაულის ჩამდენი. „ლილდიელ“, „ჩუჯაღდიელ“ – ტყუილის გამო გადასახდელი თანხა, ყანა. თუ იმხელა დანაშაულად მიაჩნია, რომ იმხელა გადასახადს დაგადებს, რომ გადაუხდელობის იმას შეგიქმნი, ანუ უამრავ უთვალავ გადასახადს თუ გადაკისრებ. ბურტყელი რომ არ შეარჩინო ქათამს. ასე გაპუტო. ტყუილის გამო – ტყუილი თქვი, ეს ჯერ ერთი, დანაშაულია დიდი. ამ ტყუილის გამო მთელი ეს სისტემა მიდის იმ ტყუილით. ამას დიდი ჯარიმები ჰქონდა ორმაგი და მეტიც, ბევრი შეწყალების გარეშე. ეს იყო ხატის უარყოფაც.

– ჩასიძებას როგორ უყურებს ადამი?

– ჩასიძება სირცხვილად ითვლებოდა. როცა ხდებოდა მაინც, გვარი თავისი რჩებოდა, მარა, შეიძლება, ცოლის „სამხუბსაც“ მიკუთვნებოდა, ოღონდ, სანამ ცოლი ცოცხალი იყო. ცოლის გარდაცვალების შემთხვევაში, თუ ისევ გააგრძელებდა ურთიერთობას, ისევ ცოლის „სამხუბს“ ეკუთვნოდა, თავისი სურვილით. ორივე „სამხუბის“ წინაშე

სიძე ვალდებულებებს ასრულებდა. რაც შეეხება შვილებს, ბავშვები, ნებისმიერ შემთხვევაში, ქმრის „სამხუბის“ წევრები იყვნენ. ჩასიძება, ძირითადად, მაშინ ხდებოდა, როცა ქალის ოჯახში მამაკაცი არ იყო ან იმისთვის ჩაესიძებოდა კიდევ, რომ ქალის ოჯახის ქონება დარჩენოდა.

– მორავის ჯოხთან დაკავშირებული რა რიტუალები არსებობდა?

– როცა თათბირობდნენ, ლაპარაკს იწყებდა უფროსი, მერე დანარჩენები თავიანთ აზრებს გამოთქვამდნენ და ბოლოს მიდიოდნენ იქამდე: რომ „ეს ასე გადაწყვეით, ხო? თუ ასე გადაწყვეით, თუ უკვე იგრძნობა, რო ასეა გადანყვეტილი“ – უმრავლესობა არ არსებობდა, გადანყვეტილი ასე იყო მაშინ – მაშინ აიღებდა ის ჯოხს და ჯერ ის მოკიდებდა ხელს, ვინც პირველი იტყოდა სიტყვას ის, და თუ თანახმა იყავი, მომდევნო შენ იყავი, შენც მოკიდებდი, თუ თანახმა იყავი, ასე ყველა, ყველა და (გვ. 233) თუ ვინმე წინააღმდეგი იყო, ე.ი. შეთანხმდით ხო? მარა ახლა მაინც გამოჩნდა წინააღმდეგი ერთიც მაინც. ესლა ხელახლა იწყებოდა საქმის განხილვა. თუ წინააღმდეგი იყო, უნდა მოეყვანა არგუმენტი, რატო იყო წინააღმდეგი. დაიწყებდა თავისას. ბოლოს მაინც შეთანხმებამდე მიდიოდა და რო შეთანხმდებოდნენ, ნაჭდევებს მერე უკეთებდნენ. ე.ი. გადანყვეტილია. იმ ჯოხებზე არის ნაჭდევები. ქვემოდან იწყებოდა ნაჭდევები და ზემოთკენ კეთდებოდა. არი ასეთი მეორე ნათქვამიც, რომ ზევით უფრო რთული საქმეები იყო, ქვევით უფრო ნაკლები მძიმე. შეიძლება, რო მკვლელობას და ქალის შეურაცხყოფას ზევით უკეთებდნენ.

– ხომ არ წვავდნენ ამ ამონაჭდეც?

– არა, უბრალოდ ნაჭდევი რომ ჩანდეს, ისე უკეთდებოდა ამონაჭდევი. თუმცა არ არის გამორიცხული, არც მაგი. ეს ხშირად კერიასთან ხდებოდა და, შესაძლოა, მუჭში შეეგროვებინათ და ცეცხლშიც შეეგლოთ, მაგრამ ასეთი რამ დანამდვილებით არ ვიცი. მე ის ვიცი, რომ იყო კიდე გადაბარება: ძველები შეიკრიბებოდნენ და ერთად მოუყვებოდნენ იმას, ვისაც აბარებდნენ საქმეს და სამედიატორო ჯოხსაც გადასცემდნენ, გადაულოცავდნენ მას.

– რას ეძახდნენ ამ ჯოხს?

– „ნამოოროვ ფაუ“, „ლამოოროვ ფაუ.“ ან უბრალო ჯოხი იქნებოდა, ან ჯვარი ჰქონდა, ან რალაცა გამოსახულება, ან თავი მრგვალი უნდა ყოფილიყო.

– „T“-ს რატომ ჰგავს?

– რატო გავს „T“-ს, ამას ვერ გეტყვი.

– ეს ჯოხები სად ინახებოდა?

– არ ვიცი. ალბათ, ოჯახში, მარა მორავის ოჯახში, მახეშის ოჯახში თუ სად, ეს არ ვიცი. შეიძლება, ეკლესიაში ინახებოდა. აი, მაგალითად, „ლომის“ სალოცავი დროშა ინახებოდა ან წმ. გიორგის ეკლესიაში, ან იმ ოჯახში, ვინც ამას ატარებდა. 8 ოჯახიდან 4 ატარებდა. იმ ოჯახებში ინახებოდა, ვინც ჩაატარა ამ წელს. მერე გადადიოდა შემდეგ წელს ვინც უნდა ჩაატაროს, იმის ოჯახში. შეიძლება, რამე მსგავსი ნესი ყოფილიყო მორევის ჯოხზეც. ზუსტად არ ვიცი.

– თუ ყოფილა შემთხვევა, რომ მიცვალებული რთულ პირობებშიც (გვ. 234) წამოესვენებინათ სვანეთში?

– ადრე ხშირი იყო. როცა სვანი სვანეთს გარეთ გარდაიცვლებოდა, ყველანაირად ცდილობდა ოჯახი რომ ნეშტი დაებრუნებინა შინ. ბაბუაჩემმა და მისმა ბიძაშვილმა, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს თავიანთი გარდაცვლილი ბიძაშვილი მუცელზე გაკვეთეს და წამოიღეს სვანეთში. გაჩენილა ავადმყოფობა ჯარში. ამიტო ჩუმად დაუმარხავთ, მარა იცოდნენ, სად დამარხეს. იმათ გამოტყუეს დამმარხავი. მოიპარეს გვამი. იმიტო მოიპარეს, რო არ გამოატყუებდნენ, რო არ გაერცვლებულიყო ის დაავადება. არ მოერიდნენ თვითონაც დაავადების გადადებას მათზე. იმხელა იყო მათ სულში ჩამჯდარი, რომ არ უნდა დაეტოვებინა სვანს ახლობელი. ახლობელი კი არა, სვანი თუ იყო, ზოგადად, ეს სახელადაც ითვლებოდა, თუ წამოიყვანდი იმას. სახელიც იყო. უფრო, სახელი იყო. ამიტო ის გაყვა, მიუთითა, ახალი დამარხული იყო, ერთი-ორი კვირის. მოთხარეს და რო არ შეეძნნიათ, ჩემოდანში ჩადეს და ჩუმად გამოიპარნენ იქიდან და ფოთისკენ ტივით წამოვიდნენ და ფოთს რო მოუახლოვდნენ, თურმე ტივი გადაბრუნდა და მაინც წამოიღეს. დღემდე იმათ შვილთაშვილებს ახსოვს, მე-5 თაობაა უკვე. ეს იმიტო ხდებოდა, რო სვანებს ქრისტიანულ მიწაზე უნდოდათ დამარხვა. დღემდე არის ეს წარმოდგენა ხალხის დიდ ნაწილში. ახლა, უფრო მოიშალა იმიტო, რო ეს ჩასახლებები რო იყო სტიქიის პერიოდში, მერე იქ რო გარდაიცვლებოდა კაცი, აქამდე ვერ მოვიდოდა შაბათ-კვირას – მაგრამ აქ დარჩენილი გვარი იხსენიებს იმათ: ჩამოთვლა ძნელიაო, მარა ვინც იქით არისო დამარხული, ასე იხსენიებენ – გინდაც რუსეთიდან ჩამოსვენება აიღე. უსვანეთოდ იმათ არ შეეძლოთ, მიუხედავად ღუხჭირი ცხოვრებისა, გრძელი ზამთრისა, მაინც აქ ერჩიათ დასაფლავება. მოხუცი კაცი რო კვდებოდა, ვთქვათ, სთხოვდა ოჯახს, იქ დამმარხეთო, მარა ცოლ-შვილიც ბარში ჰყავდა, შვილიშვილებიც და იმას ფიქრობდნენ, იქ ვინ მოუვლისო, ახლობლები ხო ჰყავდა აქაც, მარა მაინც ღვიძლი არავინ რჩებოდა აქ, ყველა გადასული იყო, ღვიძლი ძმაც

და მაინც იქ დამარხეს, მერე ცოლი გარდაიცვალა, ისიც იქ დამარხეს, ასე დამარხენ იმის შვილებიც (გვ. 235) და თანდათან ეს წესი ქრება.

– მიცვალებულთან დაკავშირებული სხვა რაიმე წესი თუ გაგონდებათ?

– შეიძლება, მაგალითად, მარტოხელა, მარტოსულ კაცს სიცოცხლეშივე გადაეხადა თავისი საკუთარი ქელები და 40-იც. მეც ვყოფილვარ ეგეთ ამბავზე. აუცილებელი სამი სადღეგრძელო რომ დაილეოდა, თამადა სიტყვას უთმობდა ქელების გადამხდელს, რო იმას თავად ეთქვა საკუთარი შესანდობარი. მარა შესანდობარს ასე პირდაპირ კი არ ამბობდა, ის იტყოდა: „ეჩას უხარ ნაშდუები, ერეედნე ნაი ქა ეგშუინდობას“ ე.ი. „ვინც ჩვენი სიკვდილის მერე შესანდობარი გვითხრასო“ და დალოცავდა. არამარტო თავის თავს ლოცავდა, არამედ ყველა თავის მსგავსს, იმის ადგილზე აყენებდა თავს. საერთოდ, სუფრაზე თამადა მოიხსენებს ხოლმე ისეთ ადამიანებს, ვისაც არავინ დარჩა, „ტაბგი მუთხვმი“ – ტაბლის მოთავე, წინამძღოლი ქვია, თამადას და ტოლბაშს არ ხმარობდნენ. შესანდობარს იტყვის: „ქორს დაარ ასსად კათხა ქამგინე ი მუშუნდები“ ე.ი. ვისაც სახლში არ დარჩა ჭიქის გადამწევი და მახსენებელი, იმისი შენდობა იყოსო. „ჰადურგიშ ჩვათგარ“ ე.ი. სამუდამოდ მოკვდაო – ამას იტყვიან ისეთ ადამიანზე, ვისაც შთამომავლობა არავინ დარჩა.

– სინანულის ნიშნად ქვების ჩამოკიდებაზე თუ გსმენიათ?

– როცა უნებურად მოკლავდა, ის თვითონ ითხოვდა შენდობას და 5-10 სმ დიამეტრის ქვას (ფიქალს) ყელზე იკიდებდა და მთელი სიცოცხლე ატარებდა. „გვამი ბეჩ“, მძიმე ქვა, ასე ეძახდნენ მაგას. „გვემი“ – მძიმეს ნიშნავს მაგრამ მეორე მნიშვნელობაც აქვს: „მკერდი.“ ანუ „მკერდზე დასაკიდებელი მძიმე ქვა“, „მონანიების ქვა.“ წონის გამო არაა ეს ნათქვამი – ცოდვის სიმძიმის გამოა. იყო კიდე ასეთი წესიც: იმ იარაღს, რომლითაც მოკლა (თოფი, მშვილდი, ხანჯალი), კისერზე იკიდებდნენ და უვლიდნენ ეკლესიას ირგვლივ სამჯერ. შეიძლება, გარკვეული დღეებიც დაეთქვათ და კვირაში რამდენიმე დღე ასე ეკეთებინათ, წლისთავამდე მაინც. შეიძლება, მეტ ხანსაც.

– ხარის რჩოლაზე პატრონი პასუხისმგებელია?

– თუ მოსახლეობას ანუხებს – ირქინება, ლობეებს არღევებს, ამაზე გაფრთხილება (გვ. 236) მიდიოდა წინასწარ. თუ გააფრთხილეს და ისე მოხდა, მაშინ პატრონი იყო პასუხისმგებელი – ან უნდა გაეცვალა, ან გაეყიდა, ან დაეკლა.

– ხარმა რომ კაცი მოკლა, იმ ხარის ხორცი თუ იჭმევა?

- კი. ჭამდნენ. მე არ გამიგონია, რომ არ ეჭამათ.
- ძაღლის კბენა როგორაა?
- ეზოში კბენა ადვილად ითვლება, ვიდრე – გარეთ. ეზოში თუ შედიხარ, მასპინძელს დაუძახებ, მაგრამ გარეთ კბენა უკვე სხვაა – მით უმეტეს თუ ბავშვს ან ქალს უკბინა. უმწეოდ თვლიდნენ მათ.
- მესტიაში არის საგვარეულო ტყე და სათიბი?
- კი. შავი ტყეც, ფართოფოთლოვანიც. სათიბიც.
- თუ შენს ტყეში სოროა და ცხოველს მე დავიჭერ, ჩემია?
- ნადირი ნადირია.
- წყალზე რა წესია?
- წყალი თუ მოდის ჩემს სათიბში, შემოძლია, არ გაგინანილო სარწყავად. ამის უფლება უნდა მისცეს სათიბის მესაკუთრემ, მარა დალევაც ვეღვას შეუძლია.
- „ლალცხატი“ არის მესტიაში?
- „ლალცხატი“ იყო. იქ მოწვეული მოსავალი ხმარდებოდა „ლესკარს“, კვერებს, ეკლესიას. ამისთვის იყო ტყეები, წმ. გიორგის ტყეები, ფუსნას ეძახიან, იმის ტყეც იყო, მარა კომუნისტების დროს, რაიონული ცენტრი რაც გახდა, ბევრი მოიშალა და ახლა იქ ადამიანები ცხოვრობენ. ეს ტერიტორიები დაიკარგა და, ფაქტიურად, დღეს მესტიაში აღარ არის „ლალცხატი.“ რამდენიმე ტერიტორია ვიცი, სადაც ახლა შენობებია და ადრე ეკლესიის მიწები იყო, ეკლესიის ტყე იყო, ფუსტების ტყე იყო, „ისხს“ ეუბნებოდნენ, ის ტერიტორია, „ლალცხატი“ იყო და დღეს ბევრმა არც იცის, იმიტო, რო ეკლესიის საკუთრებაში აღარ არი უკვე. მაშინ, კომუნისტების დროსაა ჩამორთმეული.
- თუ ხდება მაკე ძროხის მიბარება გამოსაკვებად?
- სანახევროდ, ხბო ან მანონი. უნდა შეთანხმებულიყავი, როდის მოიგებს ეს ძროხა. გაზაფხულზე თუ მოიგო, (გვ. 237) მაშინ რათ უნდა შენახვა? შემოდგომას თუ მოიგო, ე.ი. თუ დაყაბულდა, ხბო იმას რჩება, ნამატი და რძეც, თავისთავად. დათქმული იყო, რომელ დროდან რომელ დრომდე გამოკვებავ. ძირითადად, გიორგობა რომაა შემოდგომას და გაზაფხულზე, იმ პერიოდში იცოდნენ: ერთი გიორგობიდან – მეორემდე.
- ორ-ცოლიანობა თუა უშვილობისას?
- ახლაც არის, ოჯახი რო არ გადაშენდეს, „ნომა ათქუნენ“, რომ არ განადგურდეს. ეს უკვე ცოლის ინიციატივა მეტი იყო, ვიდრე კაცის.
- რა ამორალური ქმედებებია ისეთი, რომელიც ქალს უფლებას აძლევს, გაეყაროს ქმარს?

– მამაკაცის უზნეობა.

– სიცვედნე?

– კი. მარა ერიდებოდნენ გამჟღავნებას. ადრე ზოგჯერ ხდებოდა, რომ იყო, როცა ძალით ათხოვებდნენ, აკვანში დანიშნულს, და იმათ ერთმანეთი არ უყვარდათ. შეიძლება, საჭმელში რაღაცა ჩაერია იმ ქალს, რომ იმისგან შვილი არ უნდოდა. მარა ის მაინც იძულებული იყო, იქ ეცხოვრა, რომ გვარი გვარს არ გადაკიდებოდა.

– თუ არის დადებული რამეზე ტაბუ?

– ზოგ ტაბუში, მაგალითად „ჩახი მკჳ“ („ტომბ“), „ჩახის ტბა“, არ შეიძლება დაბანვა და ქვის სროლაც კი, ვერც საქონელს წყალს დაა-
ლევინებ. თავისით რო დალიოს, არ იკრძალება, მარა შენ არ შედენი. ადამიანისთვის არის დადებული ტაბუ. თუ ასე არ იზამდი, მოგივლენდა დიდ თოვლს, გვალვას, ცუდ ამინდს. იქ ახლო-მახლოს შემოგარენში თიბვაც არ შეიძლებოდა.

– კაკლის დარგვასთან დაკავშირებით რაიმე წესები თუა?

– კი. ახალგაზრდამ არ შეიძლება დარგოს, ბევრ ხანს ვერ იცოცხ-
ლებსო. თავის ქალის ხელა რო გახდება კაკლის ტანიო, ვითომ, უკვე მოკვდებოდა. 7 წლის მერე მარტო ისხამსო ნაყოფსო, მარა მანამდე ის მოკვდებო. შეშინებაც იციან კაკლის, თუ არ ისხამს მოუქნევ ნაჯახს და ყუიდან დაარტყამ. კაკლის ნაყოფს ადამიანის ტვინს უკავშირებენ, ალბათ, რომ ჰგავს, იმის გამო. ასეთი წესები ბევრი იყო, (გვ. 238) ბაბუა-
ჩემი ამბობდა, რომ აგერ რომ არის ფიცრები კედელზე, აუცილებლად ისე უნდა იყოს, რომ ხის დასაწყისიდან დაბლა და ბოლო მაღლა იყოს. სარსაც უკულმა არ ჩაასობდნენ, სანთელსაც უკულმა არ უნდა მოუკი-
დოო, რომ – ის ხომ დაგრეხილია და სწორად დაინვასო, რომ დანვისას სწორად შემოტრიალდესო ძაფი და ასეთი ბევრი წესი, რომელსაც დღეს აღარ ექცევა იმდენი ყურადღება, რამდენიც ადრე.

– თუ გსმენიათ „უკეთესზე“ დანყევლა?

– კი. „ისგვეი ლემკახე ლოქ აჩხვეტა“, ე.ი. ვისი იმედიც გაქეთო. „ლიხვეტ“ – განყდომა-განადგურება, შთამომავლობაზე ითქმის, ანუ შთამომავლობაში დაისაჯოს უკეთესი ვინცაა ის. იტყოდნენ კიდე: „მანუდი“ (უკეთესი) დაისაჯაო – „ნამაშენე მანუდის ახვეენა ხატი ნაკვიმ ნაჭთუნ“ – „ყველაზე მართალს მოხვდაო ხატის გატეხვა და წყევლა.“ ამას იტყოდნენ თემის მიერ დაფიცებულებიდან დაფიცების მერე თუ რაიმე მოუვიდოდა. ე.ი. ის თვითონ კი იყო მართალი, მარა იმ ხალხში, ვისთან ერთადაც დაიფიცა, ვილაც არ იყო მართალი. თუ დაფიცება იყო და გვერდში დაუდექი და დაიფიცე, რო „როგორც ეს

იფიცებს, ისე – მე ვიფიცებ ამის სიმართლეზეო“ და დაფიცების მერე მოხდებოდა რამე უბედური შემთხვევა, ავარია ან რამე დაიღუპებოდა თანადამფიცებელი, იტყოდნენ ხოლმე რომ – ყველაზე უდანაშაულოს მოხვდაო ეს ფიცი.“

– ნაშენით ფიცი თუ გსმენიათ?

– არა. ისე, „ნაბერწყ“ ნიშნავს შთამომავლობას. ხომ არ გულისხმობს მაგას?

– მიჯნაზე დავისას დაფიცება რა წესით ხდება?

– აქ ასე იყო, რომ, თუ, მაგალითად, მე და შენ ვედავობთ, აგერაა საზღვარი, ქვა ჩაფლულია აქ, ან რაიმე ნიშანია. ამის იქეთ არი შენი. მე ხელი დავადე: ამის იქეთააო. მაშინ მეტყვიან: „აბა, შენ დასვი „ხალერა“ („პალერა“) და დაიფიცე.“ თუ ვინმე დასვამდა, აი, სწორედ ის იფიცებდა.

– ე.ი. მე თუ გედავები, შენ მე მეუბნები: „მაშინ, (გვ. 239) ამოიღე სამანი და სადაც გინდა იქ დასვი და დაიფიცე, რომ შენ გეკუთვნის“?

– კი. მაგრამ ფიცი ისე კი არაა, რომ მამას ჰქონდა, ან პაპას მარტო, ისე რომ მამა-პაპურია და ისე კი არა, რომ ვინმემ იყიდა, ვთქვათ, შენმა მამამ. შენ უნდა დაიფიცო, რომ ნამდვილად წინაპართაგან არის.

– სასაზღვრე მიჯნად რას იყენებენ?

– ძირითადად „კეჭ“-ს (კაუის ქვას), „კა“-ს (ფიქალს) და ზოგჯერ, „ჩიილეუ“-ს (მთის ბროლს). მოგრძო ფორმისას. ანდა იყენებდნენ უძრავ ქვას რაც, ვთქვათ, ბუნებრივად იქ დევს, ლოდებს. რიყის ქვებსაც ხმარობდნენ და იმ ადგილას, სადაც ამას აკეთებდნენ მრავალწლიან ბალახს რგავდნენ, რომ მიჯნა ყოფილიყო. ამისთვის ჭინჭარსაც იყენებდნენ, რომ მიჯნა ყოფილიყო, ან თხილს, ან „ლეტანა“-ს („ტეენ“ – კონახურის ბუჩქს) ან ხეს. ეს ბუნებრივად რაც იყო და ხელოვნურად, უფრო მეტად – ქვას. ხის პალოს მაშინ იყენებდნენ, როცა გაყრის პერიოდში იყვნენ და სანამ ძირითად საზღვარს დააყენებდნენ, დროებით. ხე მალე ლპება და ხელახლა საკამათო ხდება. „ჯიპრა“-ს (მუხას) იყენებდნენ, მუხის გულისგან პალოს აკეთებდნენ, მარა იშვიათად, ძირითადად, მაინც ქვა იყო.

– სამკუთხედ ფორმას თუ აძლევდნენ ქვას?

– არ გამიგია. არც მინახია. ეს სალოცავი ნიში შეიძლება ყოფილიყო, ვთქვათ, ქრისტიანობამდე, ნიში ბევრი მინახია, იქ სამკუთხედი ნიშია, მრგვალი კი არა. საკმეველს და სანთელს ანთებენ ხოლმე, მაგრამ ეს სხვა რამეა.

– მინის გაყიდვისას ვინმეს თუ აქვს უპირატესი შესყიდვის უფლება?

– პირველ რიგში ახლობლებში, თემში, ნათესაობაში, ბადიშებში უნდა მოიკითხოვს.

– საოჯახო დავებისას თუ იყენებენ დოკუმენტებს?

– კი. თუ არ გააჩნდა, მაშინ ხატს იყენებდნენ. დღესაც არის საბუთები.

– ბოიკოტი თუ იყო ან თუ არის?

– ადრე სოფელი მოიკვეთდა ნამეტანი თავგასულ კაცს, რომელმაც მთელი სოფელი შეაწუხა, მარა ახლა ეს წესები ნაკლებად გამოიყენება. ადრე ამაზე იყო დიდი სანქციები. ჯერ სოფელი თვითონ ეტყოდა, „ასეთი საქციელი არ შეგეფერებათო,“ ძაან რბილად. მერე სოფელშიც გამოაცხადებდნენ, რომ გააჩეროს ენა, თუ ქურდია – საქციელი. (გვ. 240) მერე უკვე ბოიკოტს უცხადებდნენ. იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი თავის „სამხუბში“ ჩაიღინა ცუდი საქციელი, გინდაც მკვლელობაზე, შეიძლება, ბოიკოტი გამოეცხადებინათ და იმის ქელეხში არავინ მივიდოდა, წყალს იმას არავინ მიაწვდიდა, ყველა მოერიდებოდა და ბოლოს იძულებულს ხდიდნენ, რომ თვითონ წასულიყო, ასე – ყოველგვარი მედიატორობის გარეშე. ჩემს მახსოვრობაში მოხდა სოფელ წვირმიში, ერთი ქალი იყო, რომელიც სპეციალურად გაალახინებდა ხოლმე თავს და მერე ითხოვდა გადასახადს. ბოლოს ხალხი იქამდე მიიყვანა, რომ მოიკვეთეს და ბოიკოტი გამოეცხადეს.

– გაძევება-მოკვეთა რამდენად გამოიყენებოდა და რამდენად გამოიყენება დღეს?

– გამოიყენებოდა მესტიაში 2-3 წლით, ვთქვათ, მერე ხდებოდა შერიგება. მარა პირდაპირ გაძევება ბოლო ხანებში არ მომხდარა, თითონ ოჯახი აიყრება და თითონ მიდის. შეიძლება გადაეწყვიტათ, რომ არ წაეღო აქედან ნივთები, ამის გამო ჩუმად აკეთებენ, რომ ისიც მიაქვთ და ამის გამო ასე მიდიან ჩუმად. ადრე ხდებოდა თურმე პირდაპირ გაძევებაც, რომ მიუსჯიდნენ სულ მთლად გაძევებას. მაგრამ ეხლა სულ მთლიანად გაძევება არ მომხდარა. მორავეები ასეთ რამეს არ აკეთებენ. უბრალოდ რო შერიგების პროცესი გააადვილონ.

– სხვა ეროვნების და სარწმუნოების კაცს თუ უმძიმდებოდა დანაშაული?

– კი. ის შენს მიმართ ზიზღს და უპატივცემლობას გამოხატავდა. ამას მიაწერდნენ იმას. შენ რომ მოდიხარ ჩემთან, პატივი უნდა სცე აქაურ წესებს მაშინ.

– თუ მომხდარა, მკვლელს მოკლულის ოჯახის წევრების სასარგებლოდ დაკისრებოდა სამისდღემწიო რჩენა?

- გამოორიცხულია. „ნორს“ იხდიდნენ კონკრეტულად. იმას ყმად თავისუფალ სვანეთში არავინ დაუყენებდა, მით უმეტეს, მორევების გადანყვეტილებით. (გვ. 241)

- „ლიშხული“ რა შემთხვევებში ხდებოდა?

- ორ შემთხვევაში, ან გვარს როცა აძლევდნენ და ან მძიმე სამუშაო, ერთი ოჯახი თუ ვერ უმკლავდებოდა. პატარა, მცირე გვარები რომ იყვნენ, რომ მფარველი ყოლოდათ. დროს აძლევდნენ, თუ გაამართლა, ნათესავებად იღებდნენ. გვარის მიცემის გარეშეც იყო, ერთი გვარი მეორე გვართან გაერთიანდებოდა ან კიდევ რამდენიმე წლით – თუ ოჯახში არავინ რჩებოდა, ერთსაც სჭირდებოდა და მეორესაც. არა-ნათესავეები უფრო გაჭირვების გამო ერთიანდებოდნენ და რომლის სახლშიც გადავიდოდნენ საცხოვრებლად, ის ხდებოდა „ქორა მახეში.“ ფიცი იყო საჭირო, როცა უცხო ოჯახი იყო, ან როცა გვარს აძლევდნენ, მაგრამ თუ ერთხელ უკვე გაყრილი ოჯახები რაღაც მიზეზით შეერთდნენ, მაშინ არ იყო საჭირო ფიცი. აუცილებლად მოერიდებოდნენ, თუ „ხოლა ში“ – ცუდი ხელის, ცუდი ზნის, ან დანყველილი გვარი იყო. ზნეობრივი სენი თუ სჭირდა. ზოგიერთ გვარზე იტყოდნენ, „ულვაშებზე რო ხელს მოიკიდებდა, ხატზე გაყვანა არ სჭირდებოდაო.“

- მე რომ დავიფიცე და გავმართლდი, მე რა ტექსტით ვადებინებ ფიცს ტყუილად დამბრალებელს?

- ახლა უკვე თანაზიარი ვხდებით, თანამებრძოლები. ამის მერე ბოდიშს მოგიხდის, შენ შეგიძლია დააფიცო: „თუ ამას დაადგენ, თუ ეს ჩემს ყურამდე არ მოიტანო,“ ანუ მე ხატზე დამაფიცე, მე გამართლებული ვარ ხატის ქვეშ. რახან ეს კაცი არ აღმოჩნდა ამის ჩამდენი, ე.ი. სხვაა და საქმის კურსში უნდა უნდა გყავდეს. ეს სჭირდება სიმართლის დადგენისთვის ორივე მხარეს, შემდეგ რომ არ ჩაიდინოს მსგავსი უსამართლობა – ეჭვით. ხატი ტყუილად არ შეანუხოს. (გვ. 242)

მთქმელი – ადელან ჩართოლანი, 86 წლის, მესტიის თემი,
30.06.2015 წ.

– თქვენი აზრით, რატომ შეიქმნა მორავეების წესით საქმის გარჩევა?

– სევანური ყოფა, თემური ძირძველი წეს-წყობილება რომ შეენარჩუნებინათ, სხვანაირად ვერ შეინარჩუნებდნენ.

– დღეს თუ ხდება „მორავობით“ გარიგებები?

– ბოლო ხანებში აირდაირია ყველაფერი, თორე ბევრჯერ ხდებოდა ეს. გამორჩეული ხალხი ყავდა თითო სოფელს.

– სიტყვა „მორევი,“ „მორავი“ საიდან მოდის, თქვენი აზრით?

– საქმის გარჩევიდან. „მორვალ,“ ე.ი. „ლგთიმ მარე,“ გამორჩეული კაცი.

– „ლუფხვილი“ რას ნიშნავს?

– 12 კაცი გადიოდა მკვლელობისას. მაგ 12 კაცს ეწოდებოდა „ლუფხვილი.“ „ლუფხვილი“ უკავშირდება „თითს,“ „მითითებას.“ „ფხუულე“ არის „თითი.“ „ლუფხვილი“ არის „მითითებული.“

– სახელმწიფო რომ დასჯიდა დამნაშავეს, შერიგება აუცილებელი იყო?

– აუცილებელი იყო, თუ იმ კაცს უნდოდა, რომ თავისი შვილიშვილები და შთამომავლობა არ დასჯილიყო მაგის საქციელისთვის, ეს უნდა გაეკეთებინა.

– ამ დაჭერის ფაქტს თუ განიხილავდნენ, როგორც შემამსუბუქებელ გარემოებას?

– ამას ითვალისწინებდნენ, რომ ციხეში იჯდა. მკვლელობის მიზეზსაც, აიძულა, არ აიძულა, დედის გინებით მწყობრიდან თუ გამოიყვანდნენ კაცს – „ხგნგა წორს“ („ნახევარ წორს“) აკმარებდნენ, სევანურ ადათს რომ შეადარებ ექსპერტიზას, იგივეა, არის დასახიჩრება, ყურის, ცხვირის მოჭრა, ეს მძიმეში გადის. ასეა თანამედროვე ექსპერტზაშიც. არის ადგილები, სარცხვინელი, სახე, რომელიც ამძიმებს დეფექტს.

– თოფით მიყენებული ჭრილობა უფრო მძიმედ ითვლებოდა, თუ ცივი იარაღით?

– ასე არ საზღვრავდნენ, თუ რა იარაღით არის. „მორეე მარეს“ (გვ. 243) შეიძლება განესაზღვრა, რამდენად მოფიქრებული ჰქონდა მოკვლა, ნებით იყო თუ უნებურად.

– ხარი თუ მოკლავდა კაცს, პატრონს თუ უთვლიდნენ დანაშაულში?

– არა.

– მორავეებს თუ ჰქონდათ წესი, რომ მკურნალი ექიმი გამოეკითხათ საქმეზე?

– კი. რა სიგრძეა ჭრილობის, სიღრმე, ამასაც ამოწმებდნენ. „ნაყერ ფუკვიდ“ არის სველი და მშრალი ცემა.

– „ნორს“ მარტო მკვლელობის, სისხლის დაღვრასთან დაკავშირებით ეძახდნენ თუ ნებისმიერს?

– როცა კაცი კვდებოდა, იმას ერქვა „ნორ“, დანარჩენი — „მაქვცა.“

– „ნაცვრიერ“ თუ გახსოვთ?

– კი. ეს ქალთან დაკავშირებული გადასახადია. (გვ. 244)

РЕЗЮМЕ

Действие обычного права в современной Вольной Сванети

Данный труд представляет собой научный доклад о выездной этнографической экспедиции в Сванети, которая состоялась 20-30 июня 2015 года.

Материалы были получены в Местийском районе, в частности, в общинах Местии, Латали, Ленджери, Мулахи и Ушгули (историческая Вольная Сванети), а также при опросе респондентов в общине Ецери (историческая – Княжеская Сванети).

Изучение сванского народного права имеет общегрузинское значение, поскольку оно представляет собой древнейший пласт грузинского народного права и при определенной модификации вновь продолжает историю своего многовекового существования и в реалиях XXI века – параллельно с позитивным правом в Сванети все еще действуют определенные правила, которыми регулируются тяжбы различного рода, возникающие у населения. Обычное право дополняет позитивное право и, более того, часто регулирует тот или иной вопрос по-особенному, с оригинальностью характерной для данной местности.

Полученные материалы расположены и систематизированы следующим образом:

- а) организация и процесс медиаторского суда;
- б) судебные доказательства;
- в) институт преступления;
- г) гражданское право;
- д) народное самоуправление.

В Сванети и сегодня существует медиаторский суд, который действует по народному праву и избирается сторонами - обвиняемой и пострадавшей. На Сванском медиатор, разбирающий дело по народному праву, называется «Мореви» («Морави»). К подсудности медиаторского суда относятся уголовные (убийство, нанесение ножевых ранений и телесных повреждений, избиение, изнасилование, оскорбление чести) и гражданские (соседские тяжбы, тяжбы, возникшие из-за установления границ или земельной собственности) тяжбы. Даже в том случае, когда преступник за совершение преступления получает от государства соответствующее наказание, после освобождения из тюрьмы адат все равно считает

необходимым примирение. В противном случае, возможно, может произойти вендетта.

На начальной стадии примирения сторон, посредники (3-4 человека) встречаются с обвиняемым и пострадавшим и обеспечивают согласие спорящих на проведение медиаторского суда. После этого дело переходит в ведение медиаторского суда.

Медиаторский суд является коллегиальным органом, избираемым сторонами. Он состоит из 2-12 человек (реже - 24). Он не представляет собой постоянно действующее учреждение и медиаторов по каждой конкретной тяжбе выбирают из отобранных сторонами кандидатов, которых обвиняемый и пострадавший согласовывают друг с другом. Один из «Морави» выполняет функцию председателя коллегии медиаторского суда - старшего медиатора.

Медиаторы дают в церкви клятву о том, что «будут рассматривать дело без лицеприятства и не станут подступать ни к одной из сторон и, вместе с тем, поставят себя как на место одной, так и второй стороны». Стороны дают клятву, что «выполнят решение, вынесенное медиаторским судом, и после примирения будут преданны друг другу».

После этого медиаторы идут сначала в дом одной стороны (как правило, пострадавшей) и расспрашивают о деталях дела, затем, с этой же целью, идут в дом второй стороны, и так, до тех пор, пока не выяснят все детали, имеющие отношение к делу. Они допрашивают свидетелей и иных лиц, осматривают место происшествия и т.д. После существенного рассмотрения дела, медиаторы идут совещаться в уединенное место: в заброшенный дом, церковь, лес или поле (с тем, чтобы сохранить тайну совещания).

Они объявляют вынесенный приговор сторонам и примиряют их. Решение медиаторского суда не оспаривается.

В качестве судебных доказательств может быть учтена клятва подозреваемого. Это предполагает клятву не только одного человека, с ним должны поклясться и другие клятвodawатели - люди, которые под клятвой должны подтвердить правдивость клятвы подозреваемого. Число соклятвodawателей зависит от тяжести дела и колеблется от одного до 24 человек. Часть из них называет пострадавший, и у преступника нет права поменять их, вторую часть приводит сам преступник по собственному желанию. Из других доказательств применяется признание, показания свидетелей, документы, линии

прохождения границ и т.д.

До сегодняшнего дня сохранился и институт кровной мести. По сравнению со старым периодом, сейчас круг объектов мщения сужен. Если раньше вендетта могла распространяться на всю фамилию, сегодня она может распространиться только на отца, брата и сына убийцы.

Возможно, что по решению медиаторского суда на сторону будет наложено обязательство по выплате денежной суммы или может просто произойдет примирение по христианскому крещению-миропомазанию. Преступника также могут обязать, чтобы он просил прощения, стоя на коленях. При примирении обязательно накрывается примирительный стол.

Сванское народное право предлагает крайне интересные институты в областях семейного (1), наследственного (2), вещного (3) и обязательственного (4) права.

(1) Из институтов семейного права необходимо отметить, что до сих пор существует древний сванский обычай, в случае если у семейной пары нет ребенка, муж вправе, с согласия жены, привести вторую жену. Такие случаи редки, но, несмотря на это, они все еще фиксируются в быту. В другом отношении семейное право не отличается от принципов грузинского семейного права, существующего в остальных регионах Грузии.

(2) В наследственном праве интересным фактом является то, что имущество семьи принадлежит только сыновьям, а женщина получает лишь подарок (приданное), когда выходит замуж. Если женщина не выходит замуж, она получает имущество также как и мужчина. Женщина получает имущество и в том случае, если у нее нет брата - т.е. она является единственным ребенком в семье или у нее есть только сестры.

(3) В вещном праве следует отметить, что все еще существуют объекты обще фамильной собственности - сванские башни, церковь, лес, сенокосные луга и кладбище. Есть и категория сакральной вещи, изъятой из гражданского обращения - церковь и церковные развалины, а также принесенные в дар церкви и принадлежащие ей лес, земля и другое, фактически, считается заповедником.

(4) В обязательственном праве необходимо отметить совместную обработку земли, совместный покос лугов, совместный сбор фруктов и распределение на равные доли урожая среди хозяина земельного

участка и работников, которые собирали урожай. Зимой распространен договор передачи стельной коровы для выкармливания - с условием того, что теленок и надой останется у того, кто выкармливал это животное. Существование этого договора обуславливает климат Сванети, поскольку иногда жители не успевают убрать к зиме нужное количество сена.

Из институтов народного самоуправления сохранился совет старейшин рода, который избирается на определенный срок и, спустя некоторое время происходит его ротация. Он решает спорные вопросы, возникающие внутри фамилии, и обеспечивает проведение разных праздников.

До сих пор существуют сельские собрания и собрания сельских объединений. Эксклюзивным правомочием для обсуждения всего села считаются вопросы разграбления и обворовывания церкви, произошедшие в общине такие типы преступлений, которые задели не только одного жителя, а оскорбили всю общину, а также нравственные преступления, аморальные поступки и т.д. Община может объявить бойкот провинившемуся члену, что подразумевает запрет на контакты с ним для остальных жителей деревни или может проклясть провинившегося жителя деревни.

Община может собраться и обратиться к превенции следующего рода: вся община проклянет в церкви того, «кто посмеет и совершит на территории общины воровство или поможет кому-то в совершении преступления». Если в деревне пропадет какая-нибудь вещь, пострадавший может обойти с иконой все дома и заставить поклясться главу каждой семьи именем своей семьи, что «он и сам не крал и ничего не знает о судьбе краденной вещи». Община может пригрозить преступнику, что «если он не вернет краденую вещь в течение определенного времени, тогда вся община проклянет его в церкви». В таком случае преступник может анонимно вернуть краденую вещь и община не станет его проклинать.

Укрепление государственных институтов, на протяжении последних двух веков, обусловили исчезновение или измельчание целого ряда институтов сванского обычного права и если раньше сванское народное право полностью замещало позитивное право и государственные институты, то сегодня оно напоминает подземную реку, которую не видно на поверхности, но при этом она продолжает существовать.

SUMMARY

Operation of Customary Law in Contemporary Upper Bali Svaneti

This study represents report reflecting field-ethnographic expedition that took place in Upper Bali, Svaneti Region between June 20-30, 2015.

The materials have been obtained at Upper Bali, Svaneti, namely, Mestia, Latali, Lenjeri, Mulakhi and Ushguli communities, as well as Lower Bali Svaneti, Etseri community, through surveying respondents.

Study of Svanetian customary law is important from general Georgian perspective, since it presents the oldest layer of Georgian customary law and with certain modifications, it still continues multi-century history of its existence within XXI century Georgian reality. In parallel with positive law there still operate certain rules, which regulate various types of disputes arisen among the population. Customary law complements positive law and furthermore, in many cases, regulates various particular issues from different, rather peculiar perspective, characteristic to this region.

Materials obtained during the expedition are ordered and systemized according to categories, namely:

- a) Organization and process of Mediation Court;
- b) Court evidence;
- c) Crime Institute;
- d) Civil law;
- e) Popular self-governance.

Mediation court is still functional in Svaneti operating with the principles of customary law; the composition of the court is selected by the parties. Mediator, hearing the case on the basis of peoples' law, is called "Morevi" ("Moravi") in Svan language. Mediation court has jurisdiction over criminal law cases (homicide, injury, mutilation, beating, rape, insulting), as well as civil law disputes (neighbor disputes, disputes regarding boundaries and land property issues). Even if the offender is sentenced and convicted by the state for committing a crime, after he/she serves the term the custom still requires reconciliation procedure. Otherwise, it is possible that vendetta takes place.

At the initial stage of mediation, intermediaries (3-4 persons) go back and forth and ensure consent of parties in order to hold mediation

court. After that the case is subject to mediation court.

A mediation court is a collegial body, elected by the parties. Typically it consists of 2-12 persons (rarely – 24 persons). It is not a permanent body and mediators are elected for each particular case from candidates nominated by the parties, which are agreed between an offender and a victim. One of the “Moravi” acts as a chairperson of mediation court collegium – carries out the functions of a senior mediator.

Mediators take vow in church, that “they will hear the case in fair and just manner, that they will not be biased towards any of the parties, that they will put themselves in shoes of both parties”. The parties take vow that “they will enforce the decision, rendered by the mediation court and will be loyal to each other after reconciliation”.

After that mediators go to the family of one of the parties (typically, to the family of a victim), they study the details of the case; after that they go to the family of the other party, also investigating the case till all the details related to the case are clarified. They interrogate witnesses, various persons and study the site of accident, etc. After hearing on merits of a case, mediators go to some remote place to deliberate – uninhabited house, church, forest or field-in order to ensure confidentiality of deliberations.

The decision is announced to parties and they are reconciled. Decisions of the mediation court cannot be appealed.

Vow of a suspect can be used as evidence in the court. It implies not just a vow of one person, but so called “co-vowers” should also take vows along with him/her – by taking vow, they have to confirm validity of the vow of a suspect. Number of “co-vowers” depends on gravity of the case and can range from 1 to 24 persons. Some of the vowers are named by a victim and an offender has no right to replace them and another part is brought by an offender according to his/her own wish.

Other evidence used include confession, witness testimony, documentary evidence, boundary lines etc.

Blood revenge institution is still preserved. The circle of objects of revenge is significantly reduced compared to past times. In the past vendetta could affect the whole clan, but presently it can only be applied to father, brother or son of a guilty person (killer).

Based on the decision of the mediation court, payment of certain amount may be imposed on a party, or it may be the reconciliation through Christian institution of baptizing (God father/Godmother). The offender may be obliged to beg pardon standing on knees. Reconciliation process always ends with reconciliation party (feast).

Customary law of Svaneti offers extremely interesting institutions in the field of Family, Inheritance, Property Law and The Law of Obligations.

In terms of Family Law institutions it should be mentioned, that an ancient Svanetian tradition is still observed - if a married couple has no children, husband may marry another woman with the consent of his first wife. Such cases are rather rare, but are still registered and practiced. Otherwise, Family Law does not differ from principles of Georgian Family Law, existing in other regions of Georgia.

Regarding Property Law it should be noted that objects of common clan property - Svanetian towers, church, forest, hay meadows, cemetery etc. still exist.

There is also a category of sacral objects, which are not in civil use any more - a church and remains of churches, a forest, land etc, contributed to a church and presently used by a church, in fact a reserve.

In terms of the Law of Obligations, partial cultivation of land, cutting grass partially, harvesting fruit partially should be mentioned, which implies sharing product in half between the proprietor and a harvestman. There is a tradition of a bailment agreement, implying giving temporarily a pregnant cow for feeding during winter - with a condition, that the feeder retains a calf and milk. Climate of Svaneti contributes to such agreements. E.g. sometimes a farmer has no time to gather adequate volume of hay for winter.

In terms of Inheritance (Succession) Law, it should be mentioned that family property only belongs to sons; daughters get a gift (dowry) when getting married. If a daughter stays unmarried, she gets the property in the same manner, as a son. A daughter also gets property if she has no brother - in other words if she is the only child, or if there are only sisters in the family.

The council of the elders of a clan is still preserved out of the institutions of popular self-governance. The council is elected for

certain term and is rotated. It supervises disputes arisen within the clan and ensures organization of festivals.

There still exists a tradition of meetings of a village and association of villages.

Issues of robbery and theft in the church are cases which are exclusively within the competence of the whole village and therefore should be heard by the whole village. The same applies to offences, which have caused insult on the whole community, rather than on any individual, as well as offences of moral nature, amoral actions, etc. The community can boycott its disobedient member, which means that it will be forbidden to all other inhabitants of the village to communicate with him/her. The community may also curse a disobedient member.

Community can convene and apply such a preventive measure: It is possible that in church a whole community curses a person, who "dares to commit a theft on the territory of a community or assists others in committing a theft." If any belongings are lost in the village, a victim (aggrieved party) can go door to door in each household with an icon and the head of the family will take a vow on behalf of his family that "he/she has not stolen the object, and he/she knows nothing about the fate of the lost belonging." The community may threat the offender, that "unless he/she returns the lost object within certain period of time, the whole village will curse him/her in the church." In such case, the offender may return the stolen object in anonymous manner and the community will not curse him/her.

Strengthening the state institutions during two recent centuries have resulted in vanishing or weakening number of traditions of Svanetian customary law. In the past, Svanetian customary law has fully substituted positive law and state institutions, while nowadays, it resembles underground stream, which cannot be seen on the surface, but still continues to exist.

შესავალი.....	3
თავი I. სამედიცინო სასამართლოს ორგანიზაცია და პროცესი	10
1. სამედიცინო სასამართლოსთან დაკავშირებული ზოგადი ასპექტები.....	10
1.1. პროცესის მონაწილე სუბიექტები	10
1.2. პრეცედენტული სამართალი	11
1.3. სამედიცინო სასამართლოს განსჯადობა	11
1.4. სამედიცინო სასამართლოს გარეშე მორიგება.....	13
1.5. სამედიცინო სასამართლო და სახელმწიფო ხელისუფლება	13
2. სამედიცინო სასამართლოს ორგანიზაცია.....	15
2.1. შუამავალთა საქმიანობა	15
2.2. მორევთა არჩევის წესი.....	16
2.3. მორევთა აცილება და თვითაცილება.....	17
2.4. მორევის თვისებები	18
2.5. მორევის თანხმობა	19
2.6. მორევთა რაოდენობა და თანაფარდობა	19
2.7. უფროსი მორევი.....	20
2.8. მორევის გასამრჯელო	21
2.9. ქალი, როგორც მოციქული და მორევი	22
3. სასამართლო პროცესი.....	24
3.1.. პროცესუალური ფიცი	24
3.2. საქმის არსებითი განხილვა	27
3.3. განაჩენის გამოტანაზე მსჯელობა და განაჩენის გამოტანა	28
3.3.1. სათათბირო ადგილი.....	28
3.3.2. აზრის გამოთქმის რიგითობა და ერთსულოვნების მიღწევის ხერხები.....	29
3.3.3. მორევის ჯოხი.....	31
3.3.4. ქვის ჩაფეჭა (ე.წ. „ბაჩა ლილჯენი“).....	32
3.4. განაჩენის გამოცხადება და აღსრულება. განაჩენის სავალდებულობა	33

თავი II. სასამართლო მტკიცებულება.....37

1. ფიცი.....	37
1.1. თანამოფიცრის ინსტიტუტი.....	37
1.2. „მგვრცემი“	40
1.3. ხატის ჩამოტარებით ფიცი	42
1.4. სადავო მიჯნაზე ფიცი	42
2. აღიარება	43
3. მონმე.....	43
4. მთხრობელი.	45
5. ექიმის ჩვენება.....	46
6. მატერიალური მტკიცებულებები	47

თავი III. დანაშაულის ინსტიტუტის შესახებ თანამედროვე სპანურ ჩვეულებით სამართალში 48

1. დანაშაულის ინსტიტუტის ზოგადი დახასიათება	48
1.1. დანაშაულის სუბიექტური მხარის შესახებ.....	49
1.2. თანამონაწილეობა	54
1.3. დანაშაულის მცდელობა	57
1.4. დანაშაულის ჩადენა (მკვლელობა, დაჭრა-დასახიჩრება) თავდაცვის მიზნით	58
1.5. განსაცდელში მიტოვება.....	59
2. სისხლის აღების ინსტიტუტის შემონახულობის შესახებ.....	60
3. პასუხისმგებლობის დაკისრების ზოგიერთი თავისებურების შესახებ	65
3.1. პასუხისმგებლობა მცირეწლოვნის და სულით ავადმყოფის მიერ დანაშაულის ჩადენისათვის	65
3.2. ნათესავის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის თავისებურებანი.....	66
3.3. პასუხისმგებლობა გამზავებლის (ე.წ. „მუზეელის“) მკვლელობისა თუ დაჭრა-დასახიჩრებისათვის	68
3.4. პასუხისმგებლობა სტუმრის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისათვის.	70
3.5. პასუხისმგებლობა პირუტყვის მიერ მიყენებული ზიანისათვის.	70

4. პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები	74
5. სასჯელთა სახეები	82
5.1. ჩაქოლვა	82
5.2. მოკვეთა (ბოიკოტის გამოცხადება), გაძევება	83
5.3. დაწყევლა	86
5.4. გამანბილებელი სასჯელები	89
5.5. ქონებრივი სასჯელები	89
6. ცალკეული დანაშაულები და მათი ჩადენისათვის გათვალისწინებული სასჯელები	91
6.1. საზოგადოების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები	91
6.1.1. თემის ლალატი და ეკლესიის გაძარცვა	91
6.1.2. საერთო საქმისადმი თავის არიდება	95
6.2. ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები	96
6.2.1. მკვლელობა	96
6.2.1.1. ორსული ქალის მკვლელობა	105
6.2.1.2. საპასუხო მკვლელობის სამართლებრივი შედეგი	105
6.2.1.3. წორის გადახდის შემდეგ საპასუხო მკვლელობის სამართლებრივი შედეგი	105
6.2.2. სხეულის დაზიანება	106
6.3. საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული. ქურდობა	113
6.4. ზნეობისა და პიროვნების პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები	115
6.4.1. გაუპატიურება	115
6.4.2. უკანონო სქესობრივი კავშირი	116
6.4.3. ქალის მოტაცება. მეუღლის მიტოვება. „ცვარობ“	117
6.4.4. შეურაცხყოფა	119
6.4.5. ცილისწამება	120
6.4.6. დატყვევება	121
 თავი IV. სამოქალაქო სამართალი	122
1. სანივთო სამართალი	122
2. ვალდებულებითი სამართალი	129

3. საოჯახო სამართალი	134
4. მემკვიდრეობითი სამართალი	143

თავი V. სახალხო თვითმმართველობა	148
--	------------

დანართი:

2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის რეგული.	153
---	-----

კორესპოდენტი სულხან ონიანი

რესპოდენტები:

1. მურმან ქოჩიანი, 63 წლის, მულახის თემი (21.06.2015 წ.).....	155
2. რომეო ფირცხელანი, 60 წლის, ლატალის თემი (23.06.2015 წ.).....	191
3. სეჟო კვანჭიანი, 74 წლის, ლატალის თემი (23.06.2015 წ.).....	223
4. გურიელ გიგანი, 80 წლის, მულახის თემი (24.06.2015 წ.).....	246
5. გია ფილფანი, 53 წლის, ლენჯერის თემი (25.06.2015 წ.).....	266
6. მიხეილ რატიანი, 71 წლის, უშგულის თემი (27.06.2015 წ.).....	283
7. ლაერტი ჩარკვიანი, 39 წლის, უშგულის თემი (27.06.2015 წ.)	298
8. ტრისტან პაკელიანი, 70 წლის, ეცერის თემი (28.06.2015 წ.).....	307
9. ბიძინა გურჩიანი, 85 წლის, ეცერის თემი (28.06.2015 წ.)	321
10. ნუგზარ ნიგურიანი, 67 წლის, მესტიის თემი (29-30.06.2015 წ.).....	329
11. ადელან ჩართოლანი, 86 წლის, მესტიის თემი (30.06.2015 წ.).....	374

PE3IOME	376
----------------------	------------

SUMMARY.....	380
---------------------	------------

**გიორგი დავითაშვილი
სულხან ონიანი**

**ჩვეულებითი სამართლის მოქმედება
თანამედროვე გალსჯემო სპანეთში**

**2015 წლის 20-30 ივნისის საველე-ეთნოგრაფიული
ექსპედიციის სამეცნიერო-მოხსენებითი ანგარიში**

თბილისი 2016

დაიბეჭდა:

**გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47.**

☎ 239-15-22

E-mail: meridiani777@gmail.com